V. DEMETRIUS

scrieri alese

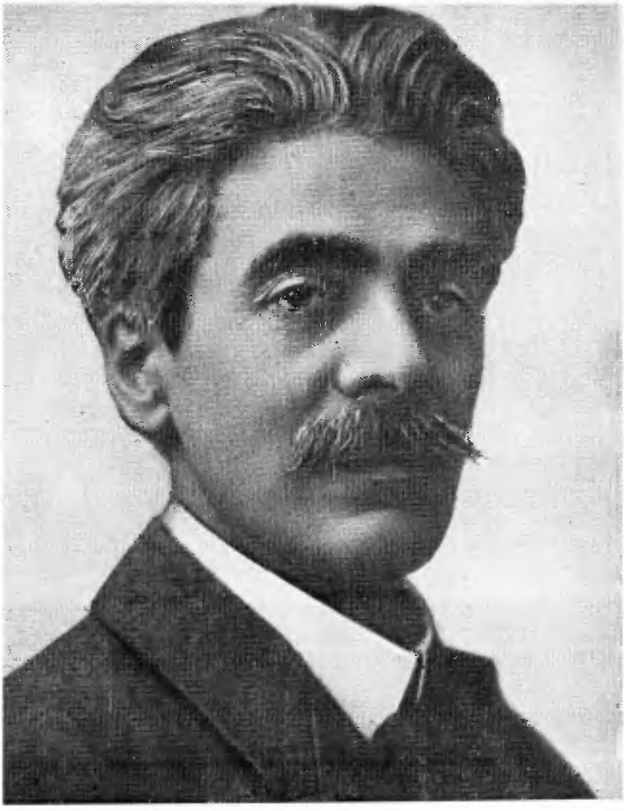

V. Demetrius

V. DEMETRIUS

Scrieri alese

I

NUVELE

Ediție îngrijită, prefață și note de
MARGARETA FERARU

EDITURA PENTRU LITERATURĂ. BUCUREȘTI, 1967

PREFAȚĂ

Spre sfîrșitul unui an de existență, revista *Viața socială* încerca să-și definească locul în ansamblul culturii românești: „Dacă *Viața socială* va însemna ceva în viitor în istoria literaturii noastre, e pentru că într-însa au scris cele dintîi pagine [1] Tudor Arghezi, G. Galaction, V. Demetrius..." [2]

Autorul articolului și directorul revistei, N. D. Cocea — care numai din modestie nu-și alăturase numele de cel al prietenilor și colaboratorilor săi — desemnase cu fină intuire a valorilor, ca purtătoare peste ani ale mesajului *Vieții sociale*, figurile cu cea mai distinctă personalitate artistică, stabilind, totodată, prin ordinea citării, o ierarhie pe care timpul avea s-o confirme.

Arghezi, Galaction, Demetrius.

Alăturarea poate părea bizară. Arghezi și Galaction sînt în istoria literară nume consacrate, Demetrius este un scriitor aproape uitat.

Totuși, N. D. Cocea nu se înșelase.

...S-a născut în Scheii Brașovului, la 1 octombrie 1878. Crescut mai întîi de bunica dinspre mamă

[1] Debutul propriu-zis al celor trei scriitori avusese loc mai demult: al lui Arghezi în anul 1896, la *Liga ortodoxă*, al lui Galaction, la *Adevărul ilustrat* în 1896, al lui Demetrius, la *Adevărul*, în 1898.

[2] *Viața socială*, an. I, nr. 11—12, decembrie 1910.

— de la care a auzit primele poveşti — este adus la vîrsta de şase ani într-o mahala a Bucureştilor, pentru a locui cu părinţii — Dumitru Ogea şi Elisabeta Bratu-Stinghe — împăcaţi după o îndelungă despărţire.

Fantezia unui învăţător — încredinţat că băiatul va suferi batjocura colegilor ca „popă turcesc" — determină înscrierea la şcoală a lui Vasile Ogea sub numele Vasile Dumitrescu, creat după prenumele tatălui.

Făcînd parte dintr-o familie simplă, cu mijloace materiale reduse — Dumitru Ogea era sobar — se vede obligat la terminarea a patru clase primare şi după frecventarea gimnaziului timp de trei luni să părăsească şcoala şi să practice diverse meserii. Mai întîi lucrează în librăria lui Constantin Sfetea, stipendiatorul revistei *Vatra,* unde are prilejul să asiste la discuţiile dintre Slavici, Coşbuc, Caragiale, întruniţi în calitate de colaboratori şi conducători ai acestei reviste.

După doi ani şi jumătate părăseşte librăria şi, cîteva luni mai tîrziu, se angajează ucenic la o ţesătorie din Filaret : „Doream acum să fiu muncitor, ca să pot protesta în bloc, să am tovarăşi în lupta ce începuse împotriva burghezilor, a patronilor" [1]... *Tinereţea Casandrei,* unul dintre primele romane româneşti în ale cărui pagini prind viaţă figuri de muncitori (dintr-o fabrică de tricotaje) poartă amintirea acestor ani.

Între timp, lui Demetrius i se trezeşte interesul pentru literatură, citeşte toate cărţile din casa părintească

[1] Cf. foile manuscrie, înregistrate în Muzeul de literatură română la cota 3989.

şi din librăria lui Sfetea, iar înlăturarea sa din fabrică — după cum reiese dintr-o însemnare autobiografică — s-ar fi datorat acestei pasiuni. Permanenta străduinţă a tînărului se îndreaptă spre suplinirea prin lecturi a studiilor şcolare.

Paralel cu munca impusă de nevoile familiei, au loc primele încercări pe tărîm literar : versuri scrise la o vîrstă fragedă, înfiinţarea împreună cu „băieţii din mahala" a unor reviste şi societăţi de existenţă efemeră. Părinţii sînt ostili acestor înclinaţii şi deznădăjduiţi de repetata părăsire a slujbelor, de evadările prelungite într-o viaţă de boemă. Singurul din familie care l-a înţeles — în afară de bunică — se pare a fi fost unul dintre cei doi fraţi ai săi — Dumitru, şi el iubitor de poezie.

Cu ocazia înfiinţării societăţii literare „Emanciparea" Demetrius cunoaşte un gazetar, pe Gheorghe Ruse-Adamescu, prin intermediul căruia obţine prima funcţie tangenţial „scriitoricească" — aceea de corector la ziarul *Naţionalul.*

Despre semnificaţia acestui episod scriitorul spune : „A însemnat aceasta aducerea mea la centru şi posibilitatea, pentru timiditatea mea, de a mă strecura într-o seară în clubul partidului social-democrat" [1]. Rămînînd frecventator asiduu al acestui club, el apreciază efortul de „intelectualizare a muncitorimii", participă la cercul de literatură şi la cel al studiilor sociale, care îl ajută să-şi clarifice datele propriei sale experienţe : „Păstrez încă de atunci o frumoasă amintire şi o dragoste pentru cei umili şi nedreptăţiţi de viaţă" [2].

[1] *Cu V. Demetrius despre el şi despre alţii, Rampa,* an. XIV, nr. 3520, 14 octombrie 1929.

[2] V. Demetrius, *Cîteva amintiri, Viaţa literară,* an. VIII, nr. 158, 15 mai — 1 iunie 1934.

La propunerea făcută de un cunoscut din clubul socialist, Demetrius îşi trimite încercările literare unui grup de liceeni hotărîţi să înfiinţeze o revistă. Într-un moment decisiv pentru destinul viitorului scriitor, Grigore Pişculescu, conducătorul grupului, îi va citi, cu încîntare, caietul de poezii, va dori să cunoască pe autor şi-l va boteza „Demetrius“ [1]. După amintirea lui Galaction, în acel timp Demetrius „părea un actor la începutul carierei. Avea plete bogate, capul semeţ şi privirea căutătoare în faţă. Spunea versuri proprii şi străine cu un patos sigur de sine şi impresionant“ [2].

În centrul grupului de tineri entuziaşti, „idealişti, cinstiţi, suflete curate şi orgolioase“ [3], întruniţi spre a discuta literatură şi a-şi citi propriile compoziţii, s-au aflat Arghezi, Cocea, Galaction şi Demetrius, pe care îi va lega, tot restul vieţii, o prietenie „nezdruncinată, fără să o fi putut micşora ceva sau cineva sfărîma-o“ [4].

În primăvara anului 1898, cu sprijinul lui Gala Galaction, Demetrius debutează — ca poet — la *Adevărul* lui C. Mille [5], iar în toamna aceluiaşi an

[1] Pe versoul fotografiei sale, Galaction a scris următoarea dedicaţie pentru Demetrius, la 31 octombrie 1899 : „Prietenului încîntător, temperamentului de aur, poetului sărbătorit azi de intimi şi mîine de toată lumea, *iubitului meu fin, Demetrius*“ (Muzeul de literatură română, ms. 4184).

[2] Gala Galaction, *La mormîntul lui Demetrius*, *Opere alese*, II, 1961, Editura pentru literatură, p. 298.

[3] *De vorbă cu V. Demetrius*, *Universul literar*, an. XLIII, nr. 18, 1 mai 1927.

[4] Tudor Arghezi, *Demetrius V.*, *Curentul*, an. XV, nr. 5.064, 22 martie 1942.

[5] *Învierea lui Isus*, *Adevărul*, an. XI, nr. 3.136, 5 aprilie 1898.

publică primele versuri în revista *Literatură și artă română* [1].

Tînărul debutant în literatură lucrează o vreme ca ajutor de chimist la fabrica de zahăr din Chitila, apoi — după ce, o lungă perioadă, este întreținut de părinți și prieteni — obține postul de învățător suplinitor în satul Vintilă-Vodă de lîngă Buzău. Conform propriei sale mărturii, acceptase această slujbă pentru a se întrema fizicește și pentru a putea scrie în liniște, dar este cucerit de frumusețea meseriei și, îndeplinind-o cu pasiune, se străduiește, în primul rînd, să cultive la copii gustul pentru lectură. Experiența învățătorului de sat i-a inspirat o nuvelă amară, *Într-o zi de mai*. Visător și idolatru al cărții, învățătorul din povestire își sfîrșește tragic viața pentru că „lumina slovei" amenință liniștea proprietarilor, a primarului, a preotului și pentru că țăranii nu-i înțeleg încă taina : „Lumina slovei, în colibă, ar fi deslușit lipsurile și uriciunea. De cum e în stare să gîndească, săracul e un răzvrătit și, cum sînt mulți cei săraci, ar putea să răstoarne lumea din sănătoasele ei temelii. Ca să aibă sufletul liniște, mintea trebuie să doarmă."

Articolul *În beznă* completează, prin comentariu direct, imaginea situației dificile a învățătorului de țară, trăind între „feluriți cămătari" și țăranii nepăsători ca urmare a ignoranței lor. („De altfel, 1907 i-a spus limpede că stăpînirea, care îi dase marea misiune, îl confundă cu ei, îl împușcă, îl bate pînă la sînge,

[1] *Un cîntec și Atunci-acum*, în *Literatură și artă română*, an. II, nr. 12, 25 octombrie 1898. „Directorul revistei, criticul și diplomatul Nicolae Petrașcu, mă primise pe mine și pe amicii mei — Cocea, Demetrius și Iuliu Dragomirescu — cu ceremonioasă amabilitate", scrie Galaction, evocînd anii tinereții sale (*op. cit.*, p. 81).

ca pe oricare mojic de ţăran. Şi poate că n-are s-o uite." [1])

În 1900—1901, N. D. Cocea înfiinţează o tipografie la Buzău, unde publică primul volum de *Versuri* al lui V. Demetrius cu bani strînşi din reprezentaţii teatrale cu beneficiu sau prin conferinţe, cum rezultă dintr-o scrisoare a viitorului director al *Vieţii sociale* către Gala Galaction: „De-l vezi [pe Demetrius] ori de-i ştii de urmă, spune-i că nu l-am uitat şi că la o conferinţă ce-o ţin peste 2—3 zile o să caut s-adun ceva bani pentru volumul lui" [2].

Volumul, tipărit în 1901, se bucură de oarecare succes. Ilarie Chendi îşi exprimă aprecierea într-un articol din *Convorbiri literare*, iar St. O. Iosif îi scrie, invitîndu-l să trimită poezii pentru *Sămănătorul*, unde, de altfel, s-au şi publicat, mai tîrziu, *Ursitoarele* [3] şi *În cerdac* [4].

Reîntors la Bucureşti, Demetrius scoate în 1904, împreună cu Tudor Arghezi, *Linia dreaptă* (15 aprilie—15 iunie 1904), revistă cu scurtă, dar tulburătoare existenţă, prin aşa-zisul „debut de al doilea" al autorului *Cuvintelor potrivite*. Revista a fost, după cum mărturiseşte articolul-program, o manifestare pe plan spiritual a prieteniei: „*Linia dreaptă* o să apară pînă într-o zi şi poate că, înainte de vreme calculată, se va stinge, fie! rămînem însă prietenii grupaţi în direcţiunea ei, reîntîlniţi; fiecare venind din ascunzătoarea lui, cu inima tot caldă şi cu privirile tot către ideal înălţate" [5].

[1] V. Demetrius, *În beznă*, *Facla*, an. II, nr. 34, 20 august 1911.
[2] N. D. Cocea către G. Galaction, Paris, 1897, în *Viaţa literară*, an. VIII, nr. 158, 15 mai—1 iunie 1934.
[3] *Sămănătorul*, an. II, nr. 27, 6 iulie 1903.
[4] *Sămănătorul*, an. VI, nr. 4, 21 ianuarie 1907.
[5] *A.B.C.*, *Linia dreaptă*, an. I, nr. 1, 15 aprilie 1904.

Poeziile publicate de V. Demetrius în *Linia dreaptă* sînt lipsite de interes, în majoritate au o factură semănătoristă (*Morarul, În pripă, Pe înălțimi, La clacă*), prezentînd — într-o anecdotică facilă — un sat cu idile, cu clacă veselă, cu moși-povestitori de întîmplări năzdrăvane sau înșirînd superficiale declarații patriotice („Ștefan ! Ștefan cel Mare ! / Simt că mă pot mîndri, / Că-mi văd alevea domnul / Ca în Alecsandri"). Unele versuri amintesc epigonic de Coșbuc și St. O. Iosif. De altfel, Demetrius însuși pare nemulțumit de poeziile publicate de el în *Linia dreaptă* : „Nici faima literară nu mi-o servisem cumsecade. Puteam să public cu totul alte versuri și mă mulțumisem să umplu pagini." [1]

Volumul *Trepte rupte*, apărut în 1906, pe care, spre sfîrșitul activității strîmtoricești, Demetrius îl considera „poate cea mai tare din lucrările mele" [2] a însemnat o evidentă înnoire a expresiei sale poetice, în sensul unei afinări de manieră modernă.

În 1907 pleacă în județul Ialomița ca administrator al moșiei contelui Robert de Roma, iar la întoarcerea în București este numit funcționar la Ministerul Domeniilor.

Experiența vastă, acumulată prin obligația de a lucra în diverse medii, pregătește trecerea lui V. Demetrius spre proză. „În lupta mea necontenită cu viața agonisisem atîtea observații, că ar fi fost păcat să nu le găsesc întrebuințare" [3], își explică el însuși debutul în proză la *Viața socială*.

[1] Cf. filele manuscrise, înregistrate la Muzeul de literatură română la cota 3.968.

[2] Cf filele manuscrise, înregistrate la Muzeul de literatură română la cota 3.989.

[3] *Cu V. Demetrius despre el și despre alții*, *Rampa*, an. XIV, nr. 3520, 14 octombrie 1929.

Viața socială a apărut în februarie 1910, sub direcția lui N. D. Cocea, cu crezul exprimat prin versurile lui Arghezi din *Rugă de seară*. În decembrie, revista care pornise — aproape cu un an în urmă — să cucerească publicul cititor fără programe cu promisiuni răsunătoare, făcea bilanțul strădaniei sale și legământ de consecvență pentru viitor : „*Viața socială* a luptat și va lupta pentru marele ideal de emancipare și de cultură al socialismului“ [1]. Vechiul participant la întrunirile cercurilor socialiste și viitorul semnatar al protestului împotriva regimului de teroare aplicat deținuților politici [2] avea să fie influențat de spiritul acestei ideologii.

Preocuparea pentru soarta omului simplu e comună unui număr însemnat de lucrări beletristice publicate de *Viața socială*, aparținînd colaboratorilor revistei sau selectate și traduse de ei din literatura universală. *Visul lui Toană Ispas* de N. D. Cocea, *O lacrimă (Scene din viața muncitorilor tipografi)* de Vasile Savel, *Pîinea* de N. N. Beldiceanu, *Coșarul* și *Lupii* de V. Demetrius, poezia *Muncitorul* de A. Mîndru, *Roupart* și *Ion Zdreanță* — traduceri din scrierile lui Anatole France și Octave Mirbeau — exprimă — la diferite niveluri artistice — aceeași compasiune generoasă.

În paginile *Vieții sociale*, autorul *Coșarului* s-a afirmat ca prozator. După convingerea lui, proza este singurul gen al literaturii apt pentru dezbaterea problemelor de ordin social. Discutînd în 1918 necesitatea ca nuvelele și romanele să păstreze între paginile lor „năzuințele de atunci, cu ceea ce îi deosibesc

[1] *Viața socială*, an. I, nr. 11—12, decembrie 1910.
[2] *Clopotul*, an. II, nr. 27, 1 ianuarie 1934.

pe oamenii acelei epoci, ai acelei țări„ de oamenii altei țări și altei vremi", Demetrius trage o linie de demarcație netă spre teritoriul poeziei și al rolului ei : „Nu vreau să spun că o carte ruptă din viața de toate zilele e mai de preț, dovedește mai mult foc sacru decît, să zicem, o plachetă de versuri. Eu, unul, cred că nimic nu e mai sfînt decît poezia, dar și mai inutil" [1].

Astfel, din momentul în care interesul îi este captat de viața socială, activitatea de prozator începe să domine — cantitativ și calitativ — activitatea sa poetică.

La rubrica literară a cotidianelor politice — *Viitorul, Dimineața, Adevărul* — în paginile unor reviste ca *Facla, Flacăra, Scena, Luceafărul, Sburătorul* etc. apar nuvelele și puținele sale articole, iar *Rampa* îi publică în 1913 primul roman, *Tinerețea Casandrei* [2].

De la data debutului în proză, Demetrius va tipări doar patru volume de versuri (*Sonete, Canarul mizantropului, Fecioarele, Cocorii*), dar peste cincisprezece volume de nuvele și romane. Numeroase traduceri din prozatorii literaturii universale — Balzac, Stendhal, Merejkovski, Blasco Ibáñez, Hoffmann — îi exersează pana în aceeași direcție.

Cam de prin 1918 atenția autorului *Tinereții Casandrei* se îndreaptă cu precădere spre roman, considerat ca avînd — în comparație cu nuvela — posibilități mai vaste de „zugrăvire" a moravurilor epocii. Trecînd peste absolutizarea superiorității romanului față de genul scurt, ideea rămîne valabilă și se sub-

[1] *Viața de rînd, Scena*, an. II, nr. 151, 11 iunie 1918.

[2] Demetrius denumise „roman" și o nuvelă de întindere mai mare, *Păcatul rabinului*, publicată anterior (1910) în *Viitorul* sub titlul *Ajutorul altuia*.

ordonează unei concepții mai vechi a lui Demetrius despre datoria scriitorului de a contribui la remedierea răului social.

Credincios menirii ce și-o descoperă, el publică trilogia pe care în 1927 o va numi „cronica țării de la 1900 pînă la declarația de război a României" : *Orașul bucuriei, Domnul deputat, Domnul colonel* (1920—1921), continuată, în timp, de romanul etapei postbelice — *Vieți zdrobite* (1926) [1]. De o factură deosebită, situat în afara preocupărilor sociale, este romanul *Monahul Damian* (premiat în 1928 de Societatea scriitorilor români), după F. Aderca — „o neașteptată înnoire a cunoscutului scriitor" [2].

Raportul dintre conținutul de idei al operei literare și realitate constituie o preocupare permanentă a articolelor lui Demetrius. *Nuvela, Viața de rînd* fac adevărate profesiuni de credință în sensul promovării în literatură a realismului, căruia i se atribuie importante virtuți de îndreptare în ordinea socială : „E nevoie de realism. Romantismul, misticismul, decadentismul pot fi plăcute, dar astăzi ne sînt dăunătoare ; astăzi, cînd trebuie să vedem în juru-ne societatea așa cum este, fără nici o împodobire, fără amăgiri, fără iluzii. O refacere totală, a tuturora, în țara noastră, căci toți am greșit, nu e cu putință fără sprijinul unei literaturi aspre și biciuitor realiste" [3].

Se încearcă și o caracterizare, destul de interesantă pentru momentul respectiv, a metodei realismului : „În individ trebuie să găsim o sumă de indivizi ;

[1] Volumele de nuvele apărute în urma acestor romane includ, în majoritate, scrieri tipărite cu mult înainte în periodice.
[2] F. Aderca, *Anul literar (Romanul)*, ***Bilete de papagal***, an. II, nr. 281, 4 ianuarie 1929.
[3] *Nuvela*, *Scena*, an. II, nr. 147, 7 iunie 1918.

într-o întîmplare, o sumă de împrejurări caracteristice ; într-o operă avem să găsim istoricul unei părţi din viaţa timpului“ [1]. Deşi în formularea acestor deziderate este subînţeleasă necesitatea selectării, o mare parte a scrierilor lui Demetrius lasă impresia înţelegerii eronate de către autor a realismului ca transcriere nudă, înregistrare arbitrară a datelor realităţii. Judecată, de asemenea, prin prisma operei sale, prezenţa în roman a „istoricului unei părţi din viaţa timpului“ poate să însemne relatare jurnalistică şi nu comunicare prin intermediul ficţiunii artistice.

În puţinele fraze dedicate confraţilor literari, Demetrius se menţine — consecvent — pe aceeaşi linie, de preţuire a prozei realiste, pledînd cu căldură cauza scrierilor lui Sadoveanu şi Al. Cazaban, socotit ca „cel mai subţire şi mai tăios dintre realiştii noştri“ [2]. Deşi nu-l înţelege deplin pe Caragiale, comiţînd eroarea, curentă în epocă, de a-i atribui seninătate olimpiană şi indiferenţă faţă de oameni, el remarcă şi elogiază neîntrecuta forţă realistă a maestrului : „O reprezentare a epocii, a unei părţi din societatea noastră, un tablou amănunţit al vremii parcă numai Caragiale a izbutit să redea. Şi el nu de-a dreptul, ci caricaturizat.“ [3]

Dintre poeţi, are cuvinte de preţuire pentru Coşbuc — sub a cărui influenţă stau cîteva dintre primele sale versuri — stimat ca cel ce a adus un suflu nou în poezia dominată de epigonism eminescian, şi pentru romantismul tîrziu al stihurilor lui Duiliu Zamfirescu, cu ecouri în creaţia sa poetică. După cum

[1] *Viaţa de rînd*, *Scena*, an. II, nr. 151, 11 iunie 1918.
[2] *Cartea scumpă*, *Scena*, an. II, nr. 82, 28 martie 1918.
[3] *Viaţa de rînd*, *Scena*, an. II, nr. 151, 11 iunie 1918.

rezultă din însemnări manuscrise, față de Vlahuță a manifestat un sporit simț critic, neapreciindu-l, deși se pare că acesta îi urmărea cu deosebită bunăvoință activitatea literară.

Adesea, Demetrius s-a simțit îndemnat să discute lipsa interesului pentru cartea românească (limitat la liceeni și „cîțiva meseriași mai deșteptați de mișcarea socialistă" [1], pe cînd „masa intelectualilor de la noi și boierimea, mai ales boierimea, nu citesc în limba patriei" [2]), precum și situația penibilă a scriitorului, în imposibilitate de a trăi din munca literară, situație de pe urma căreia, de altfel, el însuși a suferit (chiar după afirmarea sa scriitoricească, este silit să lucreze ca funcționar la Ministerul Domeniilor, la Culte, la Monumentele istorice, la editura Casa școalelor).

Cu ocazia morții lui Nicolae N. Beldiceanu, V. Demetrius scrie : „A trebuit să muncească, să fie funcționar ; ceasuri peste ceasuri să zgîrie cu peniță — cu care știa să zugrăvească, să dea viață — la un minister ! Nu-și poate nici un profan închipui chinul barbar la care se supune scriitorul, trudindu-se necontenit să-și facă doi creieri în cap în loc de unul ! Ca la neoameni, îi trebuie doi. Cu unul să-și facă slujba, de pe urma căreia să trăiască el și familia sa, iar cu celălalt să plăsmuiască." [3]

Personaje ale romanelor sale — ca Mihai Oprișanu, poetul din *Orașul bucuriei* — vor protesta în numele aceleiași idei.

Pentru înlesnirea situației materiale a scriitorului, Demetrius ajunge însă să propună o soluție complet

[1] *Cu venirea toamnei*, *Facla*, an. II, nr. 35, 27 august 1911.
[2] *Cartea scumpă*, *Scena*, an. I, nr. 82, 28 martie 1918.
[3] *Nicolae N. Beldiceanu*, *Dimineața*, an. XX, nr. 5.951, 2 iunie 1923.

neinspirată — scumpirea cărții românești — propunere care provoacă riposta îndreptățită a cîtorva gazetari, în numele „intereselor de cultivare a poporului“ [1].

Activitatea sa de publicist este foarte redusă. „Dacă Demetrius ar fi voit să fie și ziarist, s-ar fi impus mult mai devreme, și opera lui ar fi răzbătut mult mai ușor... A avut, însă, toată viața nu știu ce sfială sau nu știu ce cochetărie, care l-a ținut departe de scrisul cotidian“ [2], spune Gala Galaction.

Cu experiența dobîndită ca inițiator al colecției „Căminul“ (1916), Demetrius preia în 1923 funcția de director al „Bibliotecii pentru toți“. Probabil nu greșim punînd scăderea productivității sale scriitoricești pe seama acestei intense activități, căreia i se dăruiește cu pasiune timp de șaptesprezece ani.

„Aveam datoria să supraveghez apariția fără greșeli a operelor lor [Caragiale, Vlahuță, Coșbuc], cu aceeași grijă ca pentru lucrările mele. Sute de autori, de traducători numai pe mine mă aveau razim și răstălmăcitor acolo unde se sărise un rînd, se mîncase un cuvînt, fusese stîlcit un vers“ [3], mărturisește în 1934.

Cert este că, în următorii aproape douăzeci de ani, V. Demetrius va publica numai cinci volume (dintre care trei pînă în 1926, cu material — în cea mai mare parte — scris anterior), față de cele cam optsprezece volume tipărite în douăzeci și doi de ani dinainte.

[1] A. Prodan, *Cărți scumpe și cărți împrumutate*, *Scena*, an. II, nr. 93, 10 aprilie 1918.
[2] G. Galaction, *op. cit.*, p. 299.
[3] *Povestea „Bibliotecii pentru toți“*, *Buletinul Asociației editorilor români*, nr. 5—6, ianuarie-februarie 1934.

Din 1928 pînă în 1942 (cînd îi apare placheta de versuri *Cocorii*) Demetrius nu mai publică nimic nou, mulţumindu-se să-şi revadă pentru retipărire vechile scrieri, şi să lucreze la tălmăcirea marilor opere ale literaturii universale.

Chipul lui Demetrius, păstrat de fotografii, păstrat şi de scrierile sale, poartă lumina marii dragoste de oameni. Este chipul aceluia ce a ştiut să descopere puritatea sub orice înfăţişare s-ar ascunde şi s-a crispat în faţa esenţei umane alterate.

Demetrius rămîne, de asemenea, un mare îndrăgostit de slova cărţilor.

Încrederea în puterea cuvîntului scris nu are margini. Înlăturarea ignoranţei — prin deschiderea de şcoli în toate mediile sociale — constituie pentru el premisa instituirii unei lumi a dreptăţii.

Grija pentru studiile fiicei sale — viitoarea scriitoare Lucia Demetrius — bucuria succeselor ei liceale şi universitare atestă poate ceva mai mult decît obişnuita mîndrie părintească, atestă respectul şi preţuirea pentru şcoală a omului care — în ciuda unei dorinţi vii — nu a avut în tinereţe posibilitatea să studieze metodic. Învăţătorul Demetrius doreşte să trezească copiilor interesul pentru literatură; traducătorul alege spre a pune în circulaţie în limba română acele cărţi menite „să înteţească dragostea de slovă, să sporească bunătatea şi omenia“ [1]; directorul „Bibliotecii pentru toţi“ încheie cu poşta convenţia ca factorii poştali să ducă cu ei ţăranilor cîteva exemplare din această colecţie, despre care crede că „a creat gustul de cetire, a cultivat, a civilizat

[1] Dintr-o cerere adresată ministrului instrucţiunii (aflată în posesia scriitoarei Lucia Demetrius).

neamul românesc la oraşe şi a răzbătut pînă la căminele săteşti“ [1].

Activitatea de răspîndire a valorilor literaturii naţionale şi universale este permanentă de-a lungul întregii vieţi a scriitorului.

Două luni înainte de moarte, V. Demetrius mărturisea unui cunoscut că citeşte „cu aceeaşi pasiune din adolescenţă“.

...A murit la 15 martie 1942, lăsînd în urmă o imagine luminoasă...

„Autorul *Monahului Damian* — scrie Ion Vinea — a trecut prin lume ca un şlefuitor tăcut, ce nu cunoaşte răgazul nici în clipa în care giuvaerul e inundat de lumină, şi care, după ce l-a desăvîrşit, priveşte cu toată înţelegerea spre zgîrcenia răsplatei omeneşti. V. Demetrius n-a spus niciodată nimic, nu a cerut nimic, nu a căutat lauda şi nu a folosit nici unul din mijloacele pe care le are la îndemînă la noi parvenitul intelectual.“ [2]

•

Trăind în mahalaua bucureşteană, muncind alături de oameni simpli, Demetrius a înţeles de timpuriu tragismul vieţii cenuşii, al suferinţelor mocnite, avînd, în ultimă instanţă, drept cauză, aceeaşi înjositoare sărăcie ; a cunoscut lumea dezmoşteniţilor sorţii, lumea viitoarelor sale personaje.

În universul „eroilor“ cu existenţă umilă, creat de V. Demetrius, păşesc cu sfială coşarul Petre Dobrilă (*Dragoste neîmpărtăşită*), vizitiul de tramvai Vlaicu

[1] *Povestea „Bibliotecii pentru toţi“*, *Buletinul asociaţiei editorilor români*, nr. 5—6, ianuarie—februarie 1934.

[2] Ion Vinea, *V. Demetrius*, *Evenimentul zilei*, an. IV, nr. 1028, 21 martie 1942.

(*Numărul cîştigător*), prostituata Sisi (*Ispăşiri*), sacagiul Moise Hanină (*Cărătorul de apă*), spălătoreasa Steriana (*Cîntecul*), ceasornicarul Herşcu Blum (*În mica ceasornicărie*), ocnaşul Stoian (*La urma lui*). Drama acestor oameni mărunţi se consumă între dorinţa fierbinte a depăşirii condiţiei lor sociale şi acceptarea resemnată din final a evidenţei că năzuinţa le este zadarnică.

Nefericirea coşarului Petre Dobrilă nu este numai a „dragostei neîmpărtăşite". O slujbă mai curată, bine plătită, i-ar cîştiga chiar bunăvoinţa femeii iubite. Dar lumea dorită cu disperare îi este interzisă de legi pe care nu le înţelege : „Soarta lui era să rămînă coşar".

Bătrînul vizitiu de tramvai Vlaicu, înţepenit de frig pe platforma vagonului, înnebunit de repetarea mecanică a aceloraşi mişcări, se agaţă de iluzia unei schimbări printr-un cîştig la loterie şi se trezeşte la realitate la fel de sărac, la fel de nefericit.

Sisi, din *Ispăşiri*, acceptă orice risc, chiar furtul — împotriva firii sale — în efortul deznădăjduit de a se smulge din mlaştina existenţei de pensionară a unei case de toleranţă. Fostul puşcăriaş Stoian din *La urma lui* doreşte cu îndîrjire să intre în rîndul oamenilor cumsecade, să muncească cinstit. Dar fata trebuie să încline capul pentru totdeauna în faţa sorţii, care a aşezat-o pe ultima treaptă a condiţiei umane, iar Stoian este trimis din nou la puşcărie, fără vină, pentru a nu stingheri interesele unor autorităţi ale satului.

Personajele lui Demetrius pendulează între real şi ideal, între o societate a inegalităţii legiferate şi un vis modest, de viaţă mai bună. Cu un fond de candoare, ignorînd caracterul lumii în care trăiesc, ele

suprapun — inițial — cele două categorii, crezînd posibilă integrarea visului lor în viața reală. Dificultățile întîmpinate, cu neputință de înlăturat, le dezvăluie categorica incompatibilitate dintre real și ideal, descoperire care îi duce spre o totală derută.

Uneori, dorința desprinderii de periferia societății se exprimă în speranța înălțării urmașilor pe o treaptă socială superioară. Pînzarul Iordan (*Trufie*) își îndreaptă spinarea încovoiată doar atunci cînd se gîndește la feciorul său, student în drept, viitor mare avocat. Părăsiți de copilul „norocos", care s-a lepădat de familia obscură, părinții păstrează neștirbită credința că el a ajuns „om mare". În confruntarea finală nu-i umilește atît atitudinea disprețuitoare a feciorului, cît caracterizarea de „trepăduș", aruncată în treacăt de un funcționar la adresa celui pentru care făcuseră, cîndva, eforturi materiale, la adresa celui ce ocupa — în închipuirea lor — un loc de frunte în societate. Este revelația — cu ecouri cehoviene — a zădărniciei jertfei de o viață întreagă — nu raportată la interesele familiei, de mult resemnată în mizerie, ci la idealul de înălțare a unuia dintre ei — este revelația înfrîngerii totale, spulberarea celui mai luminos vis : „«A spus că-i trepăduș ? A spus că-i trepăduș ?» întreba Manda, ștergîndu-și ochii. Iordan nu răspundea, își pleca grumajul tot mai spre pămînt."

O tristețe apăsătoare se desprinde din mai toate aceste scrieri, tristețea unui univers al nedreptății, al neputinței, al ignoranței, prezentate la nivelul faptului banal ; univers în care speranța devine absurdă, iar căile de evadare sînt, iremediabil, închise. Aparențele înșelătoare ale compasiunii și co-

municării dintre oameni ascund un fond de nepăsare şi neputinţă de înţelegere, care nu rareori ucid — cum se întîmplă în cazul cărătorului de apă, „ajutat" din fanfaronadă şi părăsit apoi la voia întîmplării.

Într-o scrisoare către Bogdan-Duică,[1] Demetrius mărturiseşte „marea înrîurire" pe care au exercitat-o asupra sa scriitorii ruşi, „de la Gogol pînă la Gorki şi Andreev".

Figura „omului neînsemnat" — în ambianţa unei discuţii înalt umanitariste — a ocupat un loc întins în literatura rusă, trecînd, prin Gogol şi Dostoievski, spre Tolstoi, Cehov, Gorki, Leonid Andreev, dar şi în literatura franceză — prin Maupassant, A. France — de ale căror scrieri Demetrius nu a fost străin.

De Gorki şi Leonid Andreev îl apropie — fără îndoială — preţuirea scînteii de umanitate din personalitatea — adesea alterată de condiţiile subumane de viaţă — ale unor indivizi de la periferia societăţii. Atît la Gorki, cît şi la Andreev, însă, contrastul dintre o aparenţă abrutizată şi o esenţă de mare puritate şi frumuseţe morală este mai puternic decît la scriitorul român, ale cărui personaje umile ascund, sub chipuri incolore, mărunta lor candoare şi onestitate.

O imagine mai complexă a mahalalei bucureştene încearcă să schiţeze V. Demetrius în primul său roman, *Tinereţea Casandrei*. Locuitorii periferiei de aici, ca şi personajele aceleiaşi categorii sociale din nuvele, au sperat cîndva să iasă la lumină, apoi au renunţat la visuri, s-au resemnat: „Lucruri cu neputinţă de îndeplinit, ca şi fapte vechi se aşezau

[1] Biblioteca Academiei Române, ms. 3696/23.

ca apa tulbure în pahar, la fund, adevărate visuri nebune, nepotrivite cu sărăcia lor".

Povestea Casandrei este a unuia dintre aceşti locuitori, poveste fără nimic romantic sau senzaţional. Fiică de oameni nevoiaşi, sedusă şi părăsită cu un copil, ea va renunţa curînd la visul de dragoste capabil să-i înfrumuseţeze existenţa. Sentimentele adevărate se clădesc — ca orice ideal în lumea acestui scriitor — pe temelii iluzorii.

Pînă la V. Demetrius mahalaua îşi găsise loc în literatura română fie într-o lumină ce o identifica aproape cu mediul sătesc (Delavrancea), fie — mai ales — în ipostaze comice. Limbajul ridicol — cu deformări amintind adesea de Caragiale — vulgaritatea sufletească şi vulgaritatea manierelor caracterizează, de pildă, *Chipurile de la mahala* ale lui N. N. Beldiceanu. Tristeţile acestor personaje nu-şi au sursa în condiţia lor socială — sînt tristeţi de fete bătrîne, de bărbaţi înşelaţi etc. — iar conflictul pe care îl determină nu depăşeşte caracterul anecdotic. De altfel, interesul acestor autori se îndreaptă mai degrabă către o pătură „chivernisită", către o mică burghezie, cu pretenţii, a mahalalei.

Demetrius aduce în literatură aspectul grav al vieţii de periferie şi drama specifică a omului umil, covîrşit de metropolă, năzuind să se împărtăşească din bunurile pe care un „oraş al bucuriei" i le pune sub ochi la o depărtare nu prea mare de locul mizeriei lui.

Viziunea unei metropole în care distanţa de la centru la periferie reprezintă distanţa între două lumi — a bunei stări şi a mizeriei — distanţă pe care unii zadarnic se zbat s-o parcurgă, iar alţii

visează s-o străbată copiii lor, este înrudită cu viziunea lui Blasco Ibáñez din *La Horda*, roman ales pentru traducere de autorul *Tinereții Casandrei*, probabil tocmai datorită unor preocupări comune cu ale sale.

Dorințele timide de schimbare în numele cărora personajele lui Demetrius visează sau fac cîteva sfielnice încercări de împlinire se transformă în romanele și povestirile de mai tîrziu din lumea mahalalei în dorinți mistuitoare, ce declanșează drame puternice ; în jurul lor Carol Ardeleanu, G. M. Zamfirescu, I. Peltz scriu pagini patetice.

Dacă în *Tinerețea Casandrei*, de pildă, dorința de evadare din acest mediu este abia schițată, în romanele ulterioare ale acestei direcții ea se află în centrul acțiunii, se adîncește și se complică prin întretăierea cu alte drame : a ratării (Carol Ardeleanu, *Tăbăcarul, diplomatul și actrița)*, a dezrădăcinării (F. Aderca, *Domnișoara din str. Neptun*).

Pentru a crea, însă, un zbucium de profunzimi neobișnuite, scriitorii recurg la personaje de o mare puritate și de un oarecare rafinament — la intelectuali decăzuți (Carol Ardeleanu), la oameni ce au luat contact cu cartea, în școli sau ca autodidacți (G. M. Zamfirescu, C. Ardeleanu, I. Peltz), la străini care poartă cu ei farmecul și psihologia meleagurilor depărtate.

Observația merge mai în adîncime, specificul atmosferei este mai realizat, dar uneori probleme prea complicate pentru oameni simpli, sentimente de o intensitate excesivă depășesc hotarul verosimilului.

Deosebită de mahalaua viu colorată de mari pasiuni, cu lupte și sinucideri din cauza iubirii, deosebită de

mahalaua învăluită în taine sau caracterizată de bunătatea şi integritatea sufletească a locuitorilor ei, mahalaua lui V. Demetrius este dominată de cenuşiul grijilor şi umilinţelor mărunte şi este populată de oameni fără mistere, cu necazuri multe, cu bucurii rare.

Culoarea mediului periferic bucureştean se fixează prin prisma unui observator familiarizat cu acest peisaj, fără stridenţa, sumbrul întîmplărilor zguduitoare ale viziunii romantice. Mahalaua lui V. Demetrius îşi trăieşte lungul şir al „faptelor diverse" urmînd legile unei existenţe triste tocmai prin firescul cu care acestea contravin unor elementare cerinţe umane. Din perspectiva opusă celei din care locuitorii mahalalei apar ca nişte mari chinuiţi, dominaţi de pasiuni mistuitoare, de zbuciumul veşnic al situaţiei lor sociale şi de dorinţa pătimaşă de a o depăşi — prin gesturi disperate, cu finaluri de un tragism violent — autorul *Dragostei neîmpărtăşite* creionează — în cîteva linii — fizionomii verosimile, de oameni cu însuşiri şi sentimente de dimensiuni obişnuite. Chiar atunci cînd aleargă după năluca altei vieţi, paşii le sînt măsuraţi, mijloacele modeste, iar la capătul drumului îi aşteaptă — de cele mai multe ori — resemnarea. Cînd, rar, oamenii mărunţi ai lui Demetrius se sinucid, o fac dintr-o mare oboseală de viaţă, din amărăciuni pe care nu le destăinuie şi pe care nu le înţelege nimeni ; îşi pregătesc moartea cu meticulozitate, căci gestul lor de deznădejde nu se înfăptuieşte într-un moment de inconştienţă. Părăsesc — fără regrete — lumea ostilă, oameni ce-au căutat zadarnic o „noimă" de a trăi, ca Sucalete din *Frînghia,* sau acei care au — pentru o singură clipă — iluzia că şi-au realizat idealul.

Înşelaţi de propriul lor vis, înfăptuit — Marcu Ştiubei devenind proprietarul unei băcănii fără clienţi, Moise Hanină obţinînd o mult dorită saca, ce-l aduce în neagră mizerie — ei renunţă la viaţă cu credinţa că miraj este orice zare de lumină.

Aceşti oameni trăiesc — în aspectele ei cotidiene — o dramă a inadaptării. Fără să capete întruchiparea aspiraţiilor elevate — ale personajelor lui Camil Petrescu, de pildă — idealurile lor mărunte — materializate, de obicei, într-un element concret, capabil să le schimbe întreg cursul vieţii — se lovesc, ca să se sfărîme, de zidul — strîmb — al alcătuirii sociale. Conflictul cu societatea nu ia forme violente, şi nu este sesizat cu luciditate de personajele lui Demetrius, ca urmare a facturii lor specifice, determinate de mediul căruia îi aparţin.

Un loc deosebit îl ocupă idealul — mai abstract — al lui Sucalete din *Frînghia*, care — cu bunul-simţ al omului de rînd — caută vieţii un sens. Drama neadaptării este aici mai evidentă şi mai complexă.

Sublimul aspiraţiei spre binele semenilor şi tragismul neadaptării într-un registru major este propriu unui singur personaj al lui Demetrius (în mod firesc din lumea celor ce au trecut prin şcoală) — învăţătorul din nuvela *Într-o zi de mai*. Încercarea de a răspîndi cultura intră în conflict cu o alcătuire socială ce promovează şi ocroteşte ignoranţa, declanşînd cea mai crudă dintre represalii : uciderea îndrăznetului.

O preţuire pentru autenticitatea dramelor periferiei din scrierile lui Demetrius exprimă un continuator de

talent al romanului despre acest mediu, G. M. Zamfirescu :

„În periferia de la noi şi de oriunde vom întîlni bucuriile amare şi înfrîngerile din *Azilul de noapte* şi din *Tinereţea Casandrei* de V. Demetrius." [1]

Mai aproape de specificul viziunii acestuia asupra mahalalei se situează — între prozatorii de mai tîrziu — Ion Pas. După mărturisirile din *Carte despre vremuri multe*, scrierile sale treziseră interesul viitorului director al „Bibliotecii pentru toţi" prin faptul că „ele se desfăşurau în lumea pe care o zugrăvise şi el în romanul *Tinereţea Casandrei*, în mai toate povestirile şi poeziile pe care le publicase pînă atunci". [2] Aspectele periferiei sînt surprinse din aceeaşi perspectivă întunecată asupra vieţii (la Ion Pas în culori chiar mai sumbre), iar drumul de la speranţă spre înfrîngere se ţese pe canavaua aceloraşi întîmplări mărunte, în afara elementului senzaţional — faptic sau psihologic. Drama aspiraţiei înfrînte se exprimă prin drama fetei sărace înşelate — atît în *Tinereţea Casandrei*, cît şi în *Povestea unei fete*, roman ce consemnează evoluţia lui Ion Pas de la clişeul naiv şi edulcorat spre naraţiunea sobră, detaşată.

Reprezentarea lui V. Demetrius nu se suprapune însă întru totul imaginii reale a mahalalei. Concepută — unilateral — ca o lume de damnaţi, o lume a celor predestinaţi înfrîngerii, se ignorează resursele ei de energie şi voinţă susţinută — altă faţă

[1] Din textul dactilografiat al unei prezentări radiofonice din 1934 (cf. Valeriu Râpeanu, *George Mihail-Zamfirescu*, E.S.P.L.A., p. 96).

[2] Ion Pas, *Carte despre vremuri multe*, Editura pentru literatură, 1963, p. 72.

a mediului din care s-au ridicat şi adevăraţi luptători împotriva „soartei" nedrepte.

În periferia bucureşteană a lui Demetrius, alături de „visătorii" învinşi, trăiesc numai oameni perfect adaptaţi : cei mulţumiţi de trai şi de ei înşişi (proprietari de case, chelneri, crai de mahala) sau cei ce îşi tîrăsc o existenţă fără aspiraţii, fără speranţe, dar şi fără dezamăgiri, oameni a căror viaţă „nu cuprindea nici o năzuinţă împlinită, nici o piedică tare zdrobită, nici o dorinţă" (O *pereche de oameni*).

În *Tinereţea Casandrei* apar, e drept, şi figuri de muncitori. Dar imaginea creată de Demetrius muncitorilor din fabrica de tricotaje deformează realitatea, fiind a unor „nenorociţi" aproape abrutizaţi de munca istovitoare şi de nevoi, cu sentimente la nivelul instinctelor primare. Totuşi, la 1913, data apariţiei romanului, interesul pentru această categorie socială constituie un merit al autorului.

Periferia din scrierile lui V. Demetrius, mai ales aceea din *Tinereţea Casandrei,* prezentată sub diverse aspecte, ascunde, la un anumit nivel, conflicte şi situaţii specifice întregii societăţi în care, „ca însuşi Dumnezeu în cer", „domnea banul" : opoziţii autentice — între burghezia mahalalei şi sărăcime, între proprietari şi chiriaşi, precum şi false opoziţii ca cea între partidele „albilor" şi „roşilor" ; ca pretutindeni, există afaceri necinstite nepedepsite pentru că autorul lor este „om al partidului, alegător de colegiul întîi, proprietar cu înrîurire în mahala, reprezentînd peste douăzeci de voturi" ; ca pretutindeni, aceste afaceri se fac cu buna-ştiinţă a persoanelor sus-puse, iar slujbele devin daruri ale şefilor de partid.

În mahalaua lui G. M. Zamfirescu sau F. Aderca oamenii își joacă viața pe cartea unică a dragostei. În mahalaua lui Demetrius, grija „pîinii și pernei" nu lasă loc pentru iubire, iar legătura dintre cei doi parteneri reprezintă fie o trecătoare dezlănțuire a simțurilor, fie o comunitate de interese materiale. Petre Dobrilă consideră natural ca situația sa socială să aibă rolul dominant în obținerea dragostei unei femei. În legăturile — oficiale sau neoficiale — ale Casandrei și ale mamei sale, dragostea este înlocuită de interese concrete, și cele două femei trăiesc un intens sentiment al zădărniciei. Din episoadele laterale ale aceluiași roman, amorul este pentru Titi Isăcescu o posibilitate de cîștig, pentru căpitănească și „pisicărese" dragostea este redusă — în fapt sau în imaginație — la instinctul primar.

Viziunea lui V. Demetrius asupra problemelor sentimentale și a specificului lor în mediul periferic este, poate, prea lipsită de poezie, prea covîrșită de cealaltă mare problemă, a existenței materiale, dar, în orice caz, se află destul de aproape de adevăr („lumea trăia cam pe apucate, dragostea era și ea o foame ce se potolea în silă, pe furate, pe furiș, fără să lase datorii, hoți și păgubași").

Sentimentele autentice se întemeiază pe ignoranță și naivitate și sînt nimicite la prima confruntare cu realitatea. Tipul personajului predilect al lui Demetrius rătăcește zadarnic în căutare de afecțiune și căldură. El are absolută nevoie de stima celor din jur, iar coarda lui cea mai sensibilă e gata să vibreze la prietenie și dragoste. Punțile sînt însă tăiate, căci oameni puri — în concepția acestui scriitor — rămîn neînțeleși, izolați, într-o lume a egoismului.

În viaţa ţăranului, zbuciumul pentru depăşirea condiţiei sociale se suprapune luptei pentru pămînt. Acţiunea din *Jalba buciumenilor* este plasată în anul 1907. Satul fiind surprins într-un moment dinaintea răscoalei, încercările ţăranilor de a se smulge din mizerie nu îmbracă forme violente. Printr-o petiţie, locuitorii satului Bucium cer pămînt. Alternanţa momentelor de prezentare a suferinţei vii închise de ei în slove, şi a indiferenţei şi birocraţiei cu care cererea este primită, înregistrată şi îngropată „la dosar" capătă semnificaţia mai largă a unei totale lipse de receptivitate la durerile oamenilor nevoiaşi.

În romanul *Domnul deputat* satul este prezent în momentul răscoalei, încercare pe plan colectiv de depăşire a condiţiei sociale, încercare, înfrîntă, de a realiza un vis de dreptate.

Circumscrisă discuţiei despre omul umil, chestiunea naţională este abordată într-un mod particular.

Prezenţa evreilor, de pildă, în literatura lui Demetrius, nu ridică probleme speciale, diferite de ale personajelor cu nume autentic româneşti. Ei sînt oameni simpli — sacagii, ceasornicari şi mici negustori, doctori săraci, fete îndrăgostite — oameni a căror viaţă nu se deosebeşte cu nimic de a românilor din aceeaşi pătură socială. V. Demetrius s-a pronunţat pentru egalitatea dintre oameni nu printr-un protest direct, nu printr-o acţiune de condamnare a nedreptelor credinţe sau printr-o înfruntare de idei, ci prin alăturarea firească în universul scrierilor sale a personajelor de orice naţionalitate.

Cu un pitoresc naţional pronunţat, ţiganii sînt singura populaţie ce ocupă un loc oarecum aparte în

mahalaua şi satul din literatura acestui scriitor. În viziunea lui asupra ţiganilor se împleteşte pitorescul romantic cu realismul unei observaţii ascuţite. Cei din care romanticii făcuseră simbolul iubirii de libertate apar bîntuiţi de mari pasiuni, cu dezlănţuiri de dragoste şi ură (*Brăţara roşie*), într-un cadru feeric şi în situaţii de un intens dramatism (în *Lupii*, cîţiva lăutari, în peisajul de iarnă al pădurii, stăvilesc prin cîntecul lor năvala lupilor).

Totuşi, sărăcia acestei categorii boeme şi cauzele ei de ordin social, independente de temperamentul specific al poporului, nu scapă observaţiei lui Demetrius. *Brăţara roşie* prezintă, prin contrast, marile clădiri cu paisprezece odăi, locuite de doi oameni, şi cocioabele ţiganilor, unde, claie peste grămadă, sălăşluiesc familii întregi, iar în *Lupii* autorul motivează prin mizeria ţiganilor pericolul la care se expun trecînd noaptea prin pădure pentru un cîştig modest în satul vecin.

Chiar atunci cînd personajele lui Demetrius au vîrsta fericită a copilăriei şi adolescenţei, ele fac parte dintr-o categorie cu bucurii refuzate : categoria schilozilor (*Eliminarea*), categoria tristă a orfanelor, supuse în *Şcoala profesională „Arhiereul Gherasim"* unei educaţii care perverteşte sentimentele, impunînd înfrîngerea naturii fireşti ; chiar de la această vîrstă, cunosc însingurarea şi cruzimea celor din jur, iar elanurile lor generoase se izbesc de neputinţa comunicării dintre oameni.

„V. Demetrius este reprezentantul acelei laturi a realismului care s-ar putea defini ca reabilitarea lucrurilor dispreţuite, scrie Ion Trivale. O lume întreagă de dezmoşteniţi ai soartei, asupra cărora ra-

zele poeziei se fereau înainte să se întindă, temîndu-se parcă să nu se mînjească, este dezgropată de acest realism şi învăluită în nimbul unei poezii mai largi şi mai umane." [1]

*

Într-un alt compartiment al nuvelelor sale, precum şi în trilogia *Oraşul bucuriei, Domnul deputat, Domnul colonel,* observaţia scriitorului îi urmăreşte pe cei ce deţin puterea — sau un simulacru al ei — pe cei ce ştiu să se adapteze cerinţelor unei lumi strîmb alcătuite şi ştiu să triumfe într-o societate care înfrînge năzuinţele cinstite.

Personajele acestor nuvele sînt, mai ales, „slujbaşi", de cele mai multe ori aparţinînd păturii „chiverniseşte" a mahalalei, care ocupă un spaţiu întins şi în *Tinereţea Casandrei*; personajele trilogiei sînt, cu deosebire, mari politicieni, atenţia autorului deplasîndu-se, o dată cu ei, spre centrul capitalei.

Lumea celor ce deţin o formă sau alta a puterii apare în nuvele mai adesea în aspecte satirice, avînd ca sursă opoziţia dintre aparenţă şi esenţă, dintre impresia exterioară a îndeplinirii unui rol de folos social şi realitatea cultivării propriului interes.

Imaginea creată de Vasile Demetrius este a unei lumi „pe dos", cu scara de valori răsturnată: cinstea, virtutea se zbat zadarnic să iasă la lumină, iar incapacitatea, imoralitatea, egoismul sînt în fruntea ţării; lcusar, puşcăriaşul, e furat de cetăţeni „de treabă", „care stau cot la cot şi dau mîna cu jandarmii, cu comisarii şi cu preoţii"; poliţaiul Cireş chinuieşte un om nevinovat în strădania absurdă de

[1] Ion Trivale, *Cronici literare*, 1915, Editura „Socec", p. 134.

a suprapune categoriile etice de „cinstit" şi „necinstit" peste categoriile sociale : respectiv a celor ce deţin bani şi putere şi a oamenilor simpli (*Motanul la sac*) ; corpul poliţienesc din *Furtul de la „Pepenele de aur"* jupoaie lumea în rînd cu hoţii ; pentru dricarii din *30.000 de lei,* „vestea cea bună" înseamnă vestea că un om a murit ; unii cetăţeni fac afaceri cu vagoane în folosul duşmanilor ţării, dacă pot, astfel, să se îmbogăţească (*Vagoanele*).

Tipărită anterior romanelor de moravuri, nuvela *Blana* se situează în sfera de preocupări a acestora. Publicată într-un număr al *Vieţii sociale* în care cele mai de seamă personalităţi politice şi culturale ale timpului răspundeau unei anchete asupra necesităţii votului universal în ţara noastră, ea porneşte ca o satiră la adresa sistemului de alegeri din România. Realizat prin îngroşare grotescă, portretul satiric al unui agent electoral, precum şi spectacolul bătăii din ziua alegerilor îndreptăţesc, în primul moment, presupunerea că avem de-a face cu un vehement pamflet antipoliticianist. Ideea iniţială se pierde însă pe drum, iar evenimentele iau o întorsătură neaşteptată, satira şi veridicul cedînd locul dramaticului şi senzaţionalului.

Apariţia trilogiei romanelor de moravuri ale lui V. Demetrius se plasează în cei dintîi ani de după primul război mondial, la începutul perioadei pe care Ibrăileanu o prevestise ca propice dezvoltării genului epic de largi proporţii, cu caracter social :

„Transcripţia literară a acestei lumi noua şi complicate, executată de scriitorii dezvoltaţi în aceste condiţii, va trebui să oglindească toată această noutate şi toată această complicaţie. Şi această transcripţie nu

va putea fi decît romanul social, *touffu*, plin de probleme şi de documente omeneşti." [1]

Ibrăileanu dădea o formulare precisă, o explicaţie valabilă unui fenomen a cărui necesitate plutea în aer.

Printre alţii, şi V. Demetrius remarcase în 1918, pe tonul scriitorului crescut cu ideea menirii sociale şi educative a artei, în atmosfera cluburilor socialiste de la început de secol :

„Nuvela, îndeletnicire lesnicioasă, va trebui să dea întîietate romanului, şi anume, romanului social, de moravuri. Numai aşa scriitorul va mai putea ţine o treaptă socială care i se dispută, şi să fie folositor." [2]

Într-adevăr, perioada ulterioară celui dintîi război mondial avea să fie perioada înfloririi romanului şi în primul rînd a romanului social, cu o zonă largă de investigaţie. Alături de romanul mediului rural, mediu ce captase aproape în exclusivitate atenţia scriitorilor noştri de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, apare romanul oraşului, continuînd o direcţie slab reprezentată în literatura română (în afară de N. Filimon şi Bolintineanu, doar de către cîţiva scriitori minori ai secolului al XIX-lea — Bujoreanu, Baronzi, Grandea).

Primele scrieri ale acestei direcţii fiind puţine şi în majoritate nesemnificative, pauza în această preocupare însumînd cîteva decenii, putem considera ca opere de pionierat romanele citadine de la începutul perioadei de după război.

[1] G. Ibrăileanu, *Înainte şi după război* (1919), în vol. *După război*, Iaşi, 1921, p. 18.
[2] V. Demetrius, *Nuvela*, în *Scena*, an. II, nr. 147, 7 iunie 1918.

Eugen Lovinescu prezintă deplasarea atenției scriitorilor de la mediul rural spre mediul urban ca linie ascendentă de dezvoltare a romanului.

În *Curs de istorie a literaturii române între cele două războaie mondiale*, Ov. S. Crohmălniceanu semnalează și aspectele negative ale acestui proces, ce înseamnă „biruirea unor tendințe conservatoare și chiar reacționare, care se cramponau de formele cele mai înapoiate ale vieții noastre sociale și le opuneau într-o imagine idealizată civilizației moderne", dar constituie „și o îndepărtare de preocupările maselor muncitoare", întrucît atenția creatorilor de roman citadin n-a fost solicitată de toate mediile orașului, de existența tuturor locuitorilor lui.

Eugen Lovinescu deschide capitolul de „poezie epică urbană" prin discutarea scrierilor lui V. Demetrius, printre cei dintîi, în timp care a situat în mijlocul preocupărilor sale mediul citadin : periferia — în *Tinerețea Casandrei*, cartierele centrale — în *Orașul bucuriei*, *Domnul deputat*, *Domnul colonel*. „Bucureștii, cetate ignorată de poporaniștii literari, disprețuită de pseudo-rafinații simbolismului de import, este în literatura zilei aproape o descoperire a lui V. Demetrius", scria, în 1920, I. Vinea [1]. Pompiliu Constantinescu — în general rezervat față de autorul *Vieților zdrobite* — aprecia totuși „un material prețios : viața urbană cu haosul capitalei — ceea ce constituie o năzuință de diferențiere în cromatica rurală a prozatorilor noștri." [2]

[1] I. Vinea : *„Dragoste neîmpărtășită", nuvele de V. Demetrius*, în *Adevărul*, an. XXXIII, nr. 11.080, 15 mai 1920.
[2] Pompiliu Constantinescu : *„Vieți zdrobite"*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 4, iunie 1926.

Prin cele trei romane Demetrius a dorit să devină cronicarul unei epoci din istoria țării: începutul de veac (*Orașul bucuriei*), momentul răscoalei din 1907 (*Domnul deputat*), etapa precedentă războiului (*Domnul colonel*). Ideea romanelor-frescă, de moravuri ilustrate prin numeroase tipuri caracteristice, romane cu continuitate în timp, care să acopere o perioadă de vreme relativ lungă, îi va fi venit lui Demetrius de la *Comedia umană* a lui Balzac, scriitorul cel mai admirat de el pentru vigoarea creatorului de viață. („Balzac este însă idolul meu. Îl citesc necontenit îndurerat că nu-i pot fura taina, că nu pot înfăptui o lume, ca el, că gîndirea mea e săracă și meschină pe lîngă a lui." [1])

În centrul fiecărui roman stă cazul unui „triumfător", cazul unei atrofieri a sensibilității umane, ca preț al rangului și al averii. În jurul acestui fir principal sînt dispuse numeroase episoade ce surprind moravuri semnificative.

Alături de fapte și personaje fictive apar în trilogia lui Demetrius fapte și nume ale unor personalități de domeniul istoriei. Marile evenimente ale începutului de veac (răscoala din 1907, războiul) constituie fundalul desfășurării acțiunii; pagini de relatare directă, jurnalistică, vin să întrerupă șirul ficțiunii epice, constituind un fel de concluzii expuse explicit de autor. Prin *Domnul deputat*, pe un ton vibrant, patetic, dezvăluind nemijlocit adeziunea autorului, sînt denunțate cu cifre și fapte exacte cauzele răscoalelor, modul crud de reprimare a lor, împăcarea din Parlament a celor două partide în vederea înăbușirii revoltei, făgăduielile guvernului, uitate imediat după

[1] Din scrisoarea citată către Bogdan-Duică.

potolirea, prin represiune, a țăranilor. Exclamații ca : „Țara nu era a țăranilor în nici un fel. Nici avuția, nici armata, nici dreptatea judecătorească, nici biserica !" (ca și cele din *Orașul bucuriei* și *Domnul colonel* : „în societatea românească trebuie să fii ori lup, ori oaie" sau „ca să guvernezi, ce-ți trebuie decît guriță, poză și avere !") sînt definitorii pentru stilul direct al unor asemenea pagini. Pasaje întregi din *Domnul colonel* sînt dedicate discutării situației diverselor țări europene în preajma celui dintîi război mondial, precum și situației speciale a Ardealului.

În romanele revăzute de către scriitor după publicare, ca *Domnul deputat*, pasajele de relatare directă, cu un prea pronunțat caracter de articol, au fost reduse în favoarea celor de creație, romanul cîștigînd astfel în omogenitate.

Pe canavaua acestor evenimente reale sînt plasate întîmplările și oamenii din planul de ficțiune, circumscriind destinul unui „triumfător". În *Orașul bucuriei* el se numește Matei Dumbărău, fiu de cîrciumar, ajuns ministru pentru că și-a vîndut tinerețea văduvei bătrîne a unui mare om politic, de a cărui moarte nu este străin. În *Domnul deputat* numele său este Marin Voiculescu, moșier ce primește deputația ca dar de nuntă și trece în partidul advers pentru a obține despăgubiri mai mari de pe urma distrugerilor pricinuite de răscoală. „Domnul colonel" — personajul principal din al treilea roman — este reprezentantul — imoral și lipsit de inteligență — al celor ce au folosit momentul tragic din preajma războiului, pentru îmbogățire, în detrimentul „idealului național", despre care vînturau vorbe umflate.

În jurul acestor personaje centrale au fost create numeroase altele, secundare, care, prin prezența lor, uneori fără legătură directă cu firul epic principal, întregesc tabloul vieții sociale de la început de secol :

Un candidat „convinge" alegătorii să-l voteze dîndu-le bancnote rupte în două, păstrînd o jumătate pînă după victorie ; niște consilieri comunali își împart banii destinați canalizării orașului ; un căpitan provoacă moartea unui soldat, obligîndu-l să prindă pisica amantei sale ; ministrul de finanțe folosește fondurile țării pentru a-și cîștiga partizani politici ; un mare demnitar al bisericii „își dase poalele peste cap și trebuia caterisit, ca să nu izbucnească un scandal fără pereche" ; un ajutor de primar împarte posturi de perceptor și primește lunar bani de la cei angajați ; doi frați, moșieri, fac parte din partide diferite pentru a avea totdeauna la dispoziție autoritățile locale, prin care să-i tiranizeze pe țărani ; actrițele obțin roluri prin protecția amanților, gazetarii pot transforma în laude înjurăturile la adresa unui ministru dacă sînt bine plătiți ; prin cocote se obțin posturi și se cîștigă milioane de lei ; afaceri cu furaj putred, afaceri pe seama echipamentului, afaceri cu vagoane ce transportă muniții viitorilor dușmani îmbogățesc elita armatei, mai ales pe cei ce lucrează în Ministerul de Război, ale cărui posturi reprezintă adevărate mine de aur.

Materialul de observație este, după cum se vede, vast, iar valoarea de „document social" a romanelor — indiscutabilă. Dintre prozatorii de mai tîrziu ai orașului, Cezar Petrescu pare, oarecum, mai apropiat de Demetrius, prin aceeași densitate a observației,

prin aceeaşi intenţie de scrutare a unei întinse zone sociale.

Lumii corupte care ocupă prim-planul romanelor sale autorul a simţit nevoia să-i opună două cupluri de oameni cinstiţi : poetul Oprişanu şi Florica, în *Oraşul bucuriei,* muncitorul ceferist şi croitoreasa Eliza, în *Domnul deputat.* Concepute cam convenţional, ele introduc o uşoară notă idilică în ţesătura realistă a faptelor din romane ; nu au nici forţa de caracter, nici forţa artistică de a da o replică corupţiei din înalta societate. Dintre aceştia, Eliza e mai puţin falsă pentru că nu are doar calitatea de parteneră în cuplul cinstit, pentru că o anterioară dramă reală i-a conferit autenticitate. Construit cu multe elemente autobiografice (părinţii lipsiţi de înţelegere pentru veleităţile literare ale fiului fără nici o meserie şi fără bani, liceul neterminat, fratele controlor la accize), Mihai Oprişanu constituie schema idilică, uzitată în literatură, a poetului sărac, visător, fără apărare, iubit de femei bogate, dar care nu se lasă cumpărat de ele. Interesul prezenţei sale în paginile romanului constă în seria de probleme sociale privitoare la munca de creaţie pe care le ridică : situaţia materială a scriitorului, neputinţa de a-şi asigura existenţa scriind, faptul că, pentru a scăpa de sărăcie, trebuie „să perii hainele politicienilor", precum şi lipsa totală de interes a „înaltei societăţi" pentru cartea românească. În schimb, expunerea de principii privitoare la rolul literaturii, creaţie şi talent sînt vădit simplificatoare şi dovedesc — o dată mai mult — dificultăţile autorului în adîncirea unor probleme cu un mai mare grad de abstractizare.

Rolul replicii pozitive revine — simbolic — în *Domnul colonel,* unor mici ateliere unde munca nu

încetează niciodată, precum şi Ardealului, care — datorită împrejurărilor istorice, de luptă pentru libertate naţională — este idealizat ca teritoriu al aspiraţiilor curate.

Cele cîteva personaje pure amintite nu se opun societăţii decît, cel mult, prin refuzul de a i se integra. Ei sînt „prea puţini şi îngăduitori", asemeni oamenilor simpli din nuvele — adevărate jucării ale destinului. Singurii care se împotrivesc sînt ţăranii, surprinşi în *Domnul deputat* în momentul răscoalei din 1907. Aceştia apar ca o gloată amorfă, fără conducători şi fără personaje diferenţiate psihologic.

Cauzele răscoalei — mizeria cumplită a ţăranilor, munca lor, sursă de îmbogăţire a moşierului şi a notabilităţilor satului, lipsa de dreptate în orice domeniu al vieţii sociale — sînt expuse de autor mai mult declarativ şi mai puţin în planul de creaţie, prin fapte revelatoare :

„Muncea el [plugarul] cu toată familia lui, cu vitele lui, şi mai rămînea adesea dator, pentru că luase cîndva un sac ori patru de porumb sau îşi dase vitele la suhatul boieresc."

Abrutizarea ţărănimii, pricinuită de aceste condiţii şi de absenţa aproape totală a şcolilor săteşti, este oarecum supralicitată. Ca urmare a influenţei ideologiei semănătoriste, al cărei diversionism a întîlnit teren propice într-o sinceră şi entuziastă încredere în forţa magică a cărţilor, Demetrius acordă principalul rol transformator factorului cultural : pune pe seama lipsei de cultură a ţăranilor — de care sînt învinuite păturile conducătoare — faptul că aceştia au ales o cale sălbatică de rezolvare a nemulţumirii lor. Şcoala — pare a susţine autorul — trezeşte conştiinţa umană, adoarme „bestia" şi, în alte condiţii culturale,

sătenii nu ar fi recurs la cruzimea acestei soluţii nici în cea mai neagră mizerie. Beţia din ziua răscoalei contribuie la conturarea imaginii unei ţărănimi exagerat abrutizate, trăsătură ce domină dicăririle de demnitate umană. Ţăranii lui Demetrius calcă în picioare straturile de flori. Parcă replicînd acestora, unul dintre ţăranii de mai tîrziu ai lui Rebreanu — inimoşi şi de omenie — strigă: „Fereşte, măi creştine, nu strica iarba, că-i păcat de muncă!"

Sub raportul intuirii adevărului psihologic ţărănesc — ca reacţie de masă şi ca siluete individuale — nuvela *Jalba buciumenilor* este superioară romanului *Domnul deputat* şi afirmă un autor înzestrat cu sensibile antene pentru peisajul sufletesc al mediului rural.

Ca manifestare colectivă, se remarcă în nuvelă veridica trecere a ţăranilor — care prin jalbă cer pămînt — de la înfierbîntarea primei clipe de speranţă la îndoiala provenită dintr-o îndelungă experienţă a lipsei de dreptate, apoi la resemnarea din final („destul de frumos din partea lor că păstraseră jalba"...).

Ca individ, se detaşează ţăranul bătrîn Mugur Şindrilă, care, deşi în pragul răscoalelor, rămîne „singur cu durerea lui", ca mai toate personajele umile ale acestui scriitor. Prin el, lumea imundă e reflectată dintr-o perspectivă a candorii. Impresiile ţăranului venit la oraş — modalitate literară mult uzitată în epocă — impresii de o naivitate uşor îngroşată — servesc transmiterii înduioşării autorului faţă de cei ce privesc cu mirare şi invidie casele mari pentru că locuiesc în cocioabe, precum şi satirizării unui aparat birocratic care, în fond, nu aduce nici un folos societăţii: „Ce de-a hîrtii erau şi jos,

unde am fost, se miră săteanul, ce de hîrtii şi aici ! Multă muncă ! Sînt toţi slabi, galbeni !... Cum să nu fie ? Sînt inimoşi. E ! Dacă noi, mojicii, aducem folos că semănăm, darmite oamenii ăştia cît bine or fi făcînd ! Cîtă lume s-o fi hrănind de pe urma bătăii lor de cap !"

Scena din cîrciumă, în care se discută posibilitatea împărţirii pămînturilor, demersul la minister, concurenţa unuia dintre bogătaşii satului, cîrciumarul, cel ce în final cumpără pămîntul dorit de ţărani, avînd îndrăzneala să declare : „Nimeni n-a muncit ca mine" — toate acestea constituie creionări ce prevestesc *Răscoala* lui Rebreanu.

Este posibil ca autorul *Răscoalei* să fi cunoscut romanul *Domnul deputat* : cele mai multe dintre operele mari ale lumii au absorbit scrierile înaintaşilor lor într-o viziune originală şi viguroasă. La zece ani depărtare, Rebreanu reia problema esenţială — şi chiar unele scene — la un nivel superior, cu forţa epică şi compoziţională, cu puterea creatorului de oameni ce-l caracterizează. Scena schilodirii băiatului arendaşului din *Răscoala* aminteşte schilodirea perceptorului din *Domnul deputat*. La Demetrius însă răzbunarea ia un caracter prea personal, cei trei ţărani, beţi, mutilîndu-l pe perceptor nu pentru lipsa de omenie cu care îşi exercita funcţia (pomenită, de altfel, în cursul romanului), ci pentru că trăia cu soţia fratelui lor, mort de curînd. Motivul răzbunării nu acoperă cruzimea schilodirii, care îşi pierde caracterul justiţiar. La Rebreanu, scena primeşte o altă semnificaţie, răzbunarea înfăptuindu-se — cu luciditate — în numele unui colectiv ultragiat.

Pe de altă parte, dacă Rebreanu notează ca reacţie a groazei doar urletele celui pedepsit, Demetrius di-

minuează veridicitatea psihologică, notînd nenumărate gînduri, logic înlănţuite, ale victimei în aşteptarea loviturii de cuţit.

Continuînd — în timp — romanele *Oraşul bucuriei*, *Domnul deputat*, *Domnul colonel* — *Vieţi zdrobite* va face cronica anilor postbelici. „Vieţile zdrobite" sînt ale oamenilor care au trecut prin cataclismul războiului, au rămas vii, dar sufleteşte nu se mai pot reface. Disperarea cu care încearcă să înnoade firul vieţii dinaintea războiului este zadarnică : familiile au fost frînte, oamenii au văzut spectacolul morţii în toată oroarea, şi nu mai pot să uite, şi nu mai pot să ierte, pentru că au îndurat cea mai mare dintre nedreptăţi. Drama nu e adîncită îndestul. Sfîrşitul melodramatic — soţia se sinucide, şi soţul, fost ofiţer, înnebuneşte — denunţă totuşi urmele îngrozitoare şi adînci pe care le sapă războiul în sensibilitatea umană. Imaginea goanei pentru îmbogăţire din perioada postbelică şi — în retrospectivă — cea din vremea războiului completează imaginea din *Domnul colonel*.

Din păcate, V. Demetrius n-a depăşit în roman stadiul pionieratului. După *Tinereţea Casandrei* şi trilogie — apărute într-o primă etapă de dezvoltare a romanului românesc urban — autorul n-a putut ţine pasul cu izbînzile genului epic de largă întindere, marcate prin nume ca Rebreanu, H. P. Bengescu, G. Călinescu, Camil Petrescu şi chiar Cezar Petrescu, I. Peltz, G. M. Zamfirescu. Importanţa scrierilor de început, ce pun în circulaţie teme şi idei, grăbind apariţia operelor deplin realizate, rămîne, însă, incontestabilă.

„Prin V. Demetrius — scrie F. Aderca — Bucureştiul intră pentru întîia oară în literatura română [...] Un

cercetător atent al istoriei romanului românesc va rămîne uimit de faptul că V. Demetrius a fost mai puţin răsplătit ca mulţi alţii pentru o muncă de scriitor care înseamnă, istoriceşte, şi începutul romanului orăşenesc." [1]

*

G. Ibrăileanu şi Eugen Lovinescu — situaţi de cele mai multe ori pe poziţii teoretice radical diferite — se întîlnesc în a susţine că linia progresivă de dezvoltare a romanului corespunde unui proces de „obiectivare". Ibrăileanu discerne între metodele romancierului „creaţia" şi „analiza" şi insistă asupra rolului primordial al celei dintîi, fără de care nu se poate concepe roman. Eugen Lovinescu urmăreşte de-a lungul întregii noastre literaturi o evoluţie de la atitudinea lirică, subiectivă a romancierului spre atitudinea obiectivă, spre „epicul pur".

Întrucît — după cum cu justeţe remarcă Lovinescu — semănătorismul şi poporanismul — prin înduioşarea manifestă faţă de ţăran — au constituit o piedică în calea „obiectivării", momentul romanului urban, însemnînd risipirea acestei influenţe, ar corespunde unui moment de renunţare — în bună parte — la atitudinea lirică.

Scrierile lui V. Demetrius tind spre reconstituirea obiectivă a elementelor realităţii. Personajele sale au mai multă autenticitate cînd se definesc în acţiune şi cînd — în relatare — se adoptă unghiul lor de vedere. Viabilitatea slăbeşte simţitor dacă intervine cu prea multă frecvenţă analiza directă, de obicei plată. Astfel, o schiţă ca *Frînghia* are calităţi de veritabilă proză obiectivă, în care tehnica sugerării este

[1] *De vorbă cu V. Demetrius*, în *Universul literar*, an. XLIII, nr. 18, 1 mai 1927.

folosită cu abilitate, evitîndu-se explicarea detaliată a semnificaţiilor. Portretul moral al bătrînului profesor celibatar din *Şoriceache* este realizat prin aglomerarea a numeroase gesturi şi acţiuni revelatoare. Puţinele notaţii directe ale autorului pe marginea acestor povestiri sînt concise, de esenţă, şi iau, în general, forma unor remarci cu aprecierea disimulată.

În schimb, analiza directă a mereu aceloraşi trăsături de caracter ale fiului pînzarului Iordan din *Trufie* — parvenitismul şi ingratitudinea — se face cu o insistenţă obositoare. Observaţia psihologică se menţine la suprafaţă şi — de cîteva ori — se încearcă suplinirea ei prin anoste generalizări de ordin „filozofic" sau prin metafore fără forţă evocatoare: „Vorba «eu», care ne striveşte uneori în pragul nimicniciei, printre gîngănii, ne încurcă, ne turbură şi ne deznădăjduieşte, aşa cum o rostea tînărul acesta nu se poate scrie cu cerneală sau spune cu gura jumătate, ca să-şi piardă importanţa de masiv şi solitar. Eul lui era subliniat cu fosfor sau, dacă voiţi, era făcut cu pietre scumpe pe un petic de catifea brodată cu aur. (Văd, şi-mi pare rău, că vorba petic cade între diamante şi aur.)"

Comentariul subiectiv intervine mai frecvent în roman, unde spaţiul mai larg, sarcinile mai complexe îndeamnă la digresiuni. Planul ficţiunii epice se rarefiază prin imixtiunea consideraţiilor jurnalistice pe marginea unor evenimente reale, sau prin note de sentimentalism edulcorat, menite să precizeze violent poziţia afectivă a autorului.

Considerăm creaţia obiectivă domeniul în care se înscriu cele mai certe reuşite ale lui Demetrius, domeniul în care şi-au găsit valorificare agerimea sa de

observator al realității, forța de sinteză într-o formulă umană a nenumărate gesturi și fapte mărunte. Lipsa harului de a despica sufletul omenesc în fărîme de nuanțe printr-o analiză directă, atitudinea de moralist în comentarii sterile constituie cauza nerealizării unora dintre paginile sale.

Nuvela se desfășoară — în genere — în jurul unei singure drame, surprinde o evoluție psihologică de relativ scurtă durată. Romanele sînt mai complexe, în paginile lor se încrucișează mai multe destine, urmărite — de obicei — pe perioade lungi de vreme.

La Demetrius, personajele cele mai viabile se configurează în nuvele, într-o etapă a existenței scurtă și revelatoare. Povestirile ce deapănă vieți întregi sînt diluate, cuprind episoade nesemnificative, iar individualitatea personajului se dispersează în numeroase acțiuni, greu de reunit în jurul aceleiași personalități. Faptul se verifică și pentru unele din personajele romanelor sale. Pe de altă parte, intenția lui Demetrius de a realiza o frescă socială în romane subordonează atenția pentru viața sufletească atenției de a crea o ambianță, de a stabili raporturi de ordin social, de a surprinde moravuri cu caracter general. Cele mai multe din personajele trilogiei (mai ales din lumea politicienilor și afaceriștilor) posedă atributele unei întregi categorii sociale, fiind deficitare, însă, sub raportul autenticității individuale. Astfel, marea slăbiciune a romanului *Orașul bucuriei* este creionarea tipurilor în alb și negru, lipsa de pe paleta creatorului a culorilor complementare. Personajele „negre" își trîmbițează ticăloșia cu prea multă ostentație, ca să nu fie încălcat firescul unui foarte posibil cinism. Guță Dumbărău își afirmă ex-

plicit lipsa de scrupule, iar şeful perceptorilor vorbeşte cam în felul acesta : „Ciupiţi şi voi, se răţoia perceptorul adesea, furios, slujbă fără picuşuri nu se poate ! dar lăsaţi-mă şi pe mine să trăiesc ! Nu luaţi şi pîinea copiilor mei ! Am de plătit statului, şi dacă afacerile grase tot voi le luaţi, statul mă vinde, nu vrea să ştie, el se despăgubeşte cu garanţia mea, cu casele mele ! Omul care m-a numit aici are o mie de lei pe lună de la mine."

Sfera celor mai consistente şi nuanţate psihologii este aceea a personajelor umile, aparţinînd unui mediu pe care autorul l-a cunoscut mai bine, mai în profunzime. Intuiţia unui gest, a unei reacţii, a unui cuvînt este aici de multe ori surprinzătoare.

În *Numărul cîştigător* intriga se desfăşoară în jurul motivului de circulaţie în epocă — al lozului cîştigător după ce a fost pierdut sau vîndut de posesorul său, motiv folosit de Caragiale în *Două loturi*, de Cehov în *Numărul cîştigător* şi, după V. Demetrius, de către Liviu Rebreanu în schiţa *Norocul*. Dar, în acest tipar lipsit de interes, Demetrius îndreaptă, cu fină înţelegere, fascicolul luminos spre viaţa sufletească a vizitiului de tramvai, înnebunit de sărăcie şi platitudine, de pendularea între aceleaşi gesturi, de „îi venea de multe ori, aşteptînd să se apropie de cotituri, să cîrmească dobitoacele la dreapta în loc de stînga". Lui Petre Dobrilă, coşarul din *Dragoste neîmpărtăşită*, îi este proprie o deosebită sensibilitate şi puritate ; fidel dragostei sale, timidul îndrăgostit dispreţuieşte pe sergentul ce şi-a uitat repede iubita, dar îl şi invidiază pentru liniştea şi nepăsarea lui. Omul bolnav şi fără căpătîi din *Frînghia* simte „mare dezgust" pentru viaţa de care îi vorbeşte vecinul său, cu belşug de mîncare şi multe femei.

Unele nuvele sînt dedicate — în exclusivitate — schiţării unei psihologii sau unui moment psihologic. În asemenea cazuri, psihologia — descifrată cu mijloace de observator realist — nu e dintre cele minate de sfîşieri lăuntrice, momentul psihologic nu e furtunos, crucial. Însingurarea, de pildă, care a inspirat în literatură opere de mare tragism, la Demetrius apare, cu o notă de umor, în ipostaza izolării de holtei bătrîn — acceptate şi savurate din egoism în *Şoriceache,* din nehotărîre şi deprinderi vechi în *Întîrziatul.* În rîndul aceluiaşi gen de schiţe, *Îndoliatul* exprimă psihologia omului şters, funcţionar nebăgat în seamă, care, pentru o singură clipă, se simte important, trezind interesul celor din jur, pentru că lui, şi nu altcuiva, i-a murit fratele. *Plictisitoare viaţă!* aduce — la proporţii parodistice — figura „omului de prisos" al literaturii ruse. Medicul-locotenent — nemulţumit de viaţa pe care o trăieşte — îşi promite zilnic să-şi schimbe felul de trai, să-şi împrospăteze cunoştinţele şi să părăsească armata, dar eşuează veşnic într-o cafenea cu cocote şi jocuri de noroc. Nemulţumirea nu e însă destul de profundă şi se combină cu poză şi fanfaronadă de „Mitică" caragialesc. Prin schiţe ca *Lada braşovenească* îşi găsesc ilustrarea categorii etice precise. Numit Tudose, parcă pentru a fi mai evidentă familia tradiţională căreia se integrează, avarul lui Demetrius este o apariţie veridică — însumînd toate datele dezumanizării — pînă aproape de neputinţa îmbinării cuvintelor, datorată izolării de oameni.

Situaţiile obişnuite şi sufletele simple sînt — prin urmare — cele mai potrivite sensibilităţii şi mijloacelor de investigaţie ale „realistului meticulos", cum îl defineşte pe prozator Eugen Lovinescu. Elementul

excepțional solicită resurse imaginative pe care nu le deține. În afara unor scrieri de fantezie prin excelență ca poveștile pentru copii (greoaie, monotone), Demetrius are tentația „excepționalului" sub forma senzaționalului faptic sau a anomaliei psihologice : nebunia (*În ospiciul de nebuni*), pierderea personalității (*Cazul doctorului Fried*). Cînd acțiunea se axează pe evenimente particulare, de coincidențe spectaculoase sau de senzații violente, nuvela cade în insignifiant și melodramatism (*Ochii cadavrului, Incendiul*) tocmai datorită unui minus de inventivitate.

De domeniul fantasticului psihologic, analiza pierderii personalității, mult dezbătută în literatura întregii lumi, de la Poe la Pirandello, iar la noi de către Cezar Petrescu și Camil Petrescu, cît și surprinderea unui proces de înnebunire se mențin la suprafață, se înfiripă exclusiv din date exterioare, în lipsa aptitudinii autorului de a explora zonele inconștientului.

Dacă personajele lui Demetrius au veridicitate în limitele simplității și firescului, ele nu capătă suflul vieții cînd vizează o psihologie contorsionată sau un nivel intelectual superior ; replica firească a omului fără pretenții e înlocuită de fraza convențională, înțesată de banalități, a personajului „rafinat".

Sub raportul compoziției, unele nuvele ale lui Demetrius urmăresc un singur șir epic (*Lupii*), sau se concentrează pe momentele esențiale ale unui destin (*Dragoste neîmpărtășită*), altele, însă, dezvoltă numeroase episoade laterale, nesemnificative (*Trufie*), sau sînt adevărate biografii diluate, aglomerare de

fapte lipsite de importanţă, a căror înlănţuire dezordonată are pretenţia de a reconstitui arbitrarul vieţii reale (*Viaţa felurită a lui Marcu Ştiubei*).

Caracteristică pentru categoria deficitară sub acest aspect este nuvela *Trufie,* în care, în afara acţiunii principale, depănată cu iscusinţă, se însăilează, lateral, şi cîteva situaţii de melodramă : o fată care fuge de acasă, se căieşte şi aleargă despletită în biserică, alta ce se sacrifică pentru familie, acceptînd un soţ bătrîn — sînt episoade fără interes, fără menirea de a adînci tema centrală.

Deficienţele de construcţie şi omogenitate sînt mai pronunţate acolo unde materialul este mai vast, în romane, şi unde acţiunea se desfăşoară, adesea, pe mai multe planuri, nu îndestul sudate. În *Tinereţea Casandrei,* de pildă, viaţa mahalalei se urzeşte pe firul soartei unei fete sărace şi a altor cîteva existenţe mărunte. Dar firele merg mai mult paralel, apropierea nu se realizează în puncte esenţiale, ci e oarecum exterioară, fără consecinţe. Demetrius este, însă, un remarcabil creator de atmosferă, şi toate secvenţele răzleţe îşi lasă tenta pe tabloul de cartier mărginaş, al cărui contur sugestiv îl trasează şi cîteva dintre cele mai realizate povestiri ale sale (*Dragoste neîmpărtăşită, Cîntecul, Mici despoţi*).

Revizuirea romanului *Domnul deputat* vădeşte o certă maturizare scriitoricească. În prima ediţie, trei aventuri extraconjugale ale lui Marin Voiculescu întregeau portretul moral al acestuia. A treia aventură aducea în scenă întregul arsenal al romanelor de duzină : o nevastă credulă, o prietenă infidelă, un copil nelegitim, lacrimi, remuşcări, sinucidere, furt.

Reluînd romanul, Demetrius înlătură episodul de gust îndoielnic, complet rupt de restul acțiunii. În schimb, reapare Eliza, tînăra croitoreasă, personaj părăsit brusc la cea dintîi ediție, după ce prezența sa dominase aproape o treime din volum. Drama partenerei celei dintîi aventuri a domnului deputat este, astfel, adîncită și îmbogățită în înțelesuri. În forma revăzută, construcția romanului *Domnul deputat* este mai unitară, mai echilibrată.

Sub aspectul organizării materialului, cel mai slab se prezintă în trilogia lui Demetrius *Domnul colonel*, a cărui acțiune este relatată în fugă, neglijent, cu reveniri. Valoarea sa este de natură documentară, romanul avînd aspect de cronică, cu pagini de expunere și comentare a unor evenimente reale, cu nume proprii și date exacte.

Într-un articol consacrat volumului *Dragoste neîmpărtășită*, N. Davidescu îl încadra pe autor printre acei mînuitori ai condeiului ce „se mărginesc la o înlănțuire de fapte înregistrate fără o mai adîncă semnificație morală". Afirmația sesizează o reală înclinație spre transcrierea datelor realității fără suficientă transfigurare artistică și este valabilă în limitele unor scrieri lipsite de valoare ca *Un chef în vremuri mari*, *Omul care a fost în aeroplan*, *Paznicul casei*, *Buna-Vestire*, *Cochetărie*, *Costumul de Purim*, *Se mărită Filofteia*.

Naturalismul observației neprelucrate este însă depășit de Demetrius acolo unde notația exactă — permanență a modalității sale de expresie — se exercită asupra unui material faptic cu o semnificație umană implicată (chiar dacă nu e afirmată de scriitor cu violență moralizatoare).

Prezența simbolurilor, deși incidentală, fără caracter de procedeu specific, contrazice — de asemenea — imaginea răspîndită a unui Demetrius pe toată întinderea operei înregistrator al realității, indiferent la revelarea sensurilor. Fie că se exprimă printr-o paralelă la un element al povestirii, fie că se constituie ca element al acțiunii, simbolul prozei sale — discret, lipsit de ostentație — este — de cele mai multe ori — un obiect concret cu rolul de a esențializa, de a condensa semnificațiile.

În *Trufie*, valoare simbolică primește cocioaba pînzarului, care — strivită de case mari și trufașe — comentează, prin analogie, destinul celor ce o locuiesc. Speranța unei alte vieți se exprimă în planul casei noi, realizat de feciorul în care familia și-a investit nădejdea. În final, casa este mai năruită, mai aproape de prăbușire... după cum mai încovoiat este grumazul pînzarului.

Un rol asemănător îndeplinește în *Tinerețea Casandrei* plopul din fața casei, subliniind, în paralelă, momentele hotărîtoare din viața fiicei Mutei și a Mocnitului. De astă dată simbolul introduce în povestire o notă de poezie. Plopul prevestește desprinderea Casandrei de copilărie, teama ce însoțește intrarea efectivă în viață: asemeni ei, „mișcătoarele frunze ale plopului se despărțeau tot mai mult de crengi, se legănau șovăitor în cădere, ca să mai întîrzie parcă lipirea de pămîntul umed, cu regret pentru ramura dăruită de soare cu cîte o rază tîrzie, cu frică pentru tina de jos, cu care avea să se contopească, să se piardă fără urmă".

Vîrtejul frunzelor „neputincioase", „rupte" învăluie momentul de rău augur al primelor cuvinte schimbate cu subcomisarul. În perioada iubirii curate a Casandrei, „plopul ţinea în braţe o iarnă întreagă", zăpada fiind „o sărbătoare a nevinovăţiei". Pericolul dragostei vinovate este anunţat de „pata fumurie" a plopului, culcată pe zăpada neîntinată, iar sfîrşitul dragostei îl tînguie copacul „jalnic în vînt şi pustnic", „cu scîrţîit dureros".

O undă de lirism aduce în povestire şi „cîntecul" unei privighetori, ce primeşte sensul frumosului din viaţă. În acest caz simbolul este, el însuşi, element al acţiunii. Mizeriile cotidiene înăspresc inimile şi învrăjbesc oamenii. Resursele de bunătate, de duioşie — închircite în condiţiile urîtului de fiecare zi — sînt gata să iasă la iveală la cel dintîi contact cu aspectele luminoase ale vieţii, întruchipate în cîntecul unei privighetori.

Tot ca element al acţiunii se constituie simbolul, mai puţin realizat, al „blănii" dăruite de candidatul în alegeri agentului său electoral. Blana, ce aparţinuse fiului mort al deputatului, îmbolnăveşte şi ucide pe noul stăpîn, iar apoi — unul cîte unul — pe copiii lui. Poate fi ea considerată ca simbol al „binelui" adus poporului de „aleşii naţiunii"? Formula prin care este desemnată în final — „darul omului politic" — pare a dezvălui intenţia autorului de a-i atribui o semnificaţie mai largă, de a nu-i reduce rolul la crearea de bizar gratuit. Faptul că prima victimă a blănii este însuşi Manolescu-Ghiont, sluga omului politic, ratează însă simbolul. Blana apare astfel, cel mult, ca element de intensificare a atmosferei lugubre dintr-o lume în care nimic din ce se întîmplă nu urmează legea dreptăţii.

Se impune concluzia că la Demetrius simbolul este ratat — sau cel puţin confuz — cînd se înfiripă din elemente şi acţiuni senzaţionale, dinafara cîmpului de observaţie directă. Simplitatea, faptul divers conduc, şi în acest domeniu, spre cele mai bune rezultate.

Alegoria luptei dintre dricari (*30.000 de lei*) ascunde lupta dintre „rechinii" marilor capitaluri, îmbogăţiţi din moartea şi suferinţa semenilor lor. Drama personală a unuia dintre dricarii ruinaţi interesează cu mult mai puţin decît această izbutită imagine alegorică, concepută în culorile cele mai întunecate ale neomeniei.

În alegorii de fabulă, vietăţi din nuvelele lui V. Demetrius exprimă psihologii omeneşti — ca acel „Fluture" ce preţuieşte frumosul (floarea), dispreţuieşte utilul (rodul) şi se mistuie în flăcări „ca un poet în ţara românească".

Fraza simplă a acestui scriitor, dispreţul pentru „calofilie" sînt apreciate de N. N. Beldiceanu într-o scrisoare trimisă cu ocazia publicării în ziarul *Dimineaţa* a nuvelei *Numărul cîştigător* :

„Ai povestit întîmplarea aceasta, din lumea oamenilor necăjiţi, cumpănit, cu o minunată înţelegere a sufletului şi cu frumuseţi pe care nu le-ai căutat, ca să le azvîrli, cu gestul cu care azvîrl aurul parveniţii, ci ţi-au izvorît singure subt condei şi s-au aşezat cuminţi la locul lor, fără poză, fără să aibă aerul că strigă : «Uitaţi-vă la noi cît de frumoase sîntem !», cum par că ţipă comparaţiile altora." [1]

Exprimarea necăutată, lipsită de „eleganţă" este pînă la un punct adecvată conţinutului de fapte reale, pre-

[1] Muzeul de literatură română, ms. 3863.

zentate fără îndulcirea contururilor, cîteodată chiar cu brutalitate. Uneori, însă, fraza este greoaie, lasă impresia de neglijenţă, şi Demetrius — conştient de neajunsurile stilistice ale scrierilor sale — a revenit adesea în redactarea lucrărilor deja publicate. Totuşi, din cînd în cînd, fraze ritmice, de poem, se intercalează în povestire şi răsar imagini ce amintesc că autorul lor este şi poet.

Faptul că o limbă fluentă, îngrijită, de oarecare muzicalitate caracterizează romanul liric *Monahul Damian,* pare a proba anume intenţie în expresia dură a scrierilor de observaţie.

Ultimei fraze a unor povestiri, frază care formulează sfîrşitul unui zbucium omenesc, îi este propriu un anume ritm, un anume lirism amar, reţinut :

„Şi a venit lume de pe lume, din Bîrlad, ca să-l vadă, şi n-a rămas îndoială că Moise Hanină s-a spînzurat de mizerie şi de mare supărare" (*Cărătorul de apă*).

„Iordan nu răspundea, îşi pleca grumajul tot mai spre pămînt" (*Trufie*).

„Petre Dobrilă pricepu, strîngînd în braţe coşul, că nu se va despărţi de el toată viaţa lui" (*Dragoste neîmpărtăşită*).

„Apoi sparse tot din casă, tot din pivniţă : putina cu varză, chiupul cu murături — ca să fie şi mai sărac, şi mai oropsit, dacă nu avusese parte de avuţie" (*Numărul cîştigător*).

Limbajul personajelor lui Demetrius este firesc, în concordanţă cu realitatea lingvistică a mediului căruia îi aparţin, fără prea mult pitoresc. Culoarea individuală a exprimării lor este ştearsă. Nota particulară a comicului replicilor comisarului de clasa a treia din

Furtul de la „Pepenele de aur" are rezonanţe caragialeşti :„Am trăit s-o văd şi p-asta ! Sînt tare supărat ! Hoţi în casa dumneavoastră ! În cea mai onorabilă casă, de la care şi eu, de ! cînd veneam să cer zece coţi de pînză, un ciorap, un guler !... Mort să fiu, şi nu vă las ! I-am spus domnului comisar de clasa doua : dă-l pe mîna mea pe pungaş, să-mi spuie şi laptele ce l-a supt de la mă-sa ! Că noi cu ce trăim ? Cînd ni se întîmplă cîte aşa ceva ni se cunoaşte preţul !"

Remarcabilă prin spontaneitate şi naturaleţe, cu reală forţă definitorie este expresia folosită în tehnica portretizării prin comentariile personajului, într-o falsă relatare la persoana a III-a (*Şoriceache, Lada braşoveneasca*).

„D-l V. Demetrius — scrie Mihail Sadoveanu — e un pescar de pe ţărmurile tropicale. Necontenit şi cu îndîrjire se cufundă în înşelătoarea undă a mării, căutînd mărgăritare. De multe ori, scoicile pe care le-aduce la lumină cuprind bobul cu strălucire delicate. De multe ori, graba şi pasiunea adîncului l-au făcut să scoată la mal şi sidefuri comune." [1]

*

Demetrius a debutat în literatură ca poet. La apariţia primului volum de *Versuri* (1901) — cu multe dintre poezii publicate anterior în periodice — autorul împlinea 23 de ani. Cele dintîi încercări poetice sînt dominate de sentimentul scurgerii ireversibile a timpului, în expresia regretului după „vremurile uitate" sau a experienţei unor dragoste „apuse". Tinereţea autorului transpare din lipsa de sinceritate şi profunzime a deziluziilor, nostalgiilor, a setei de moarte proferate, în cor cu alţi confraţi posteminescieni.

[1] M. Sadoveanu, *Mărturisiri*, 1960, E.S.P.L.A., p. 71.

Iosif Vulcan scrie într-o scurtă recenzie a volumului : „Nota caracteristică a liricei sale este pesimismul... Nu cam pricepem motivul. De aceea nici nu ne pare natural, ci forţat. Şi nu-l credem cînd zice : «Eu sînt beţiv şi ce mai sînt» sau «sînt vagabond de stradă».“ [1]

În afara unor vădite note eminesciene (*În van, Noapte albastră*), primele volume de versuri se resimt de pe urma influenţei lui St. O. Iosif şi Coşbuc — ca atmosferă, ca ritm (*Sorel, Vorbă lungă*) sau ca nuanţă de umor sentimental (*În pripă*).

Se face auzit şi un ecou mai depărtat — prin prezenţa unor brutalităţi de expresie, probabil de influenţă baudelairiană, dar fără acoperire artistică. Astfel, în faţa mormîntului iubitei, poetul meditează : „Să roadă un greţos de vierme / mătasea unei epiderme“ ; „doi viermi, / îi simţi ce graşi, / se mişcă-n orbitele-ţi roase“ (*În cimitir*). Întreaga filozofie a zădărniciei, desfăşurată în jurul craniului „prietenului mort“ sau a vremelniciei dragostei, este simplistă şi dovedeşte — ca şi proza — că talentul autorului nu se manifestă pe linia abstracţiunilor, a conceptelor filozofice.

Mai izbutite sînt versurile ce solicită principala însuşire a prozatorului : observaţia realistă, îndreptată spre oameni şi natură.

Canarul mizantropului, primul volum de poezii publicat de Demetrius după ce începuse să se afirme în proză, ca şi volumul ulterior, *Fecioarele*, înscriu şi preocupări ale povestirilor sale, prin creionarea unor figuri de oameni umili.

[1] Iosif Vulcan, *Demetrius*, *„Versuri“*, *Familia*, an. XXXIX, nr. 18, 4/17 mai 1903.

De altfel, o profesiune de credinţă în acest sens realizează poetul încă din *Trepte rupte* („Şi nu-i nebun ori cerşetoare, / Şi nu e ins strivit, murdar, / Să n-aibă inima-mi datoare / De-a bea din chinul lor amar" — *După cină*), volum în care apare şi imaginea „ţiganilor" şi a „vagabondului".

În *Canarul mizantropului* şi *Fecioarele* se conturează acele „icoane dintr-un album naturalist" [1] — cum le numeşte Perpessicius — închinate „tăietorului", „prostituatei", „golanului", „orbului", „groparului", „tocilarului", „sacagiului", opuşi unei civilizaţii care n-a făcut nimic pentru ei şi i-a lăsat în afara vieţii („La fiecare poartă îşi horcăia-n zadar / Strigarea şi plămînii, bucată cu bucată / Şi-i arunca pe luciul curatului trotuar / În urbea înnoită, bogat civilizată!" — *Sacagiul*).

Descripţia naturii se realizează în numeroase pasteluri, cu unele imagini originale: „Pădurea iar simţea sub coaje / Ale-nfrunzitului dureri, / Ea, ce-nsemnase pe răboaje / Atîtea zeci de primăveri".

Apreciind frumuseţea celei mai mari părţi a imaginilor din poezia *Pomii*, Perpessicius afirmă că ele vin „din cele patru puncte cardinale şi merg fiecare pe drumul ei, fără să-i pese de cealaltă." [2] Lipsa unui fir care să unească metaforele într-o imagine de ansamblu, ca şi inconsecvenţa în limitele aceleiaşi imagini sau chiar a aceluiaşi simbol se verifică în multe dintre poeziile sale.

Pe lîngă lirica romantismului întîrziat şi a semănătorismului, Demetrius încearcă, chiar de la primele volume, muzicalizarea maximă a versului, prin rime

[1] Perpessicius, *Menţiuni critice*, I, 1928, Editura literară a Casei Şcoalelor, p. 133.
[2] Idem, p. 132.

interioare şi sugerarea prin sunete a unei anumite atmosfere (*Pastel, La monastire*).

Totuşi, poeziile sale nu se înscriu în zona simbolismului, înţeles ca „adîncire a lirismului în subconştient prin exprimarea pe cale mai mult de sugestie a fondului muzical al sufletului omenesc." [1] Autorul *Treptelor rupte* cultivă simbolul limpede, cu cheia lesne de identificat. De cele mai multe ori, dezlegarea simbolului se face explicit. Edificatoare în acest sens este construcţia unor poezii ca *Sub cerul nepăsător* sau *Fecioarele*, în care, prin formule ca „şi tot aşa" sau „tot astfel" se face trecerea clară de la imaginea simbolică la termenul subînţeles. De pildă, semnificaţia acelui „canar al mizantropului", ce se aruncă în flăcările focului, atras de strălucirea altei lumi, este expusă ca o concluzie, ca o morală de fabulă :

Şi că-i nebun avîntul ce din singurătate
Pe aripi largi ne-aruncă din sfînta noastră casă
În flăcările roze, albastre, fermecate,
Care ne prind simţirea în neagra morţii plasă.

Cînd termenul semnificat nu apare în poezie, el este uşor de identificat ; astfel, imaginea simbolică a pierderii iluziei, din *Trepte rupte* :

Hoinar, ducîndu-şi leneş visarea neîntreruptă
L-o-nfiora, ca moartea, banala sărutare ;
Şi va călca în sineşi, ca pe o treaptă ruptă,
Vărsînd pe lespezi vasul purtat în legănare.

Dintre poeziile de dragoste, o expresie delicată este proprie *Sonetelor* inspirate de actriţa Floarea Cocea,

[1] E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, 1900—1937, p. 145.

strînse într-un volum, o dată cu care — scrie Eugen Lovinescu — „din cremenea dură a talentului său a țîșnit flacăra vie și spiritualizată a iubirii în cele mai izbutite versuri ale sale“ [1].

Activitatea de scriitor a lui Demetrius se încheie — cum a început — tot cu un volum de poezii, *Cocorii,* în care obsesia morții, oroarea scurgerii vremii, măsurată de „ceasornic“, capătă o expresie mai profundă. Este prezent — fără suficientă transfigurare artistică — și motivul răzvrătirii împotriva divinității, existent și în volumele anterioare, alături de motivul — lipsit de grandoarea macedonskiană — a însingurării celui ce a cucerit „culmile“.

Poeziile lui V. Demetrius, de confesie (directă sau prin simboluri limpezi), de fabulație și portretistică, relevă, în tonalități minore, dar cu momente de autentică sensibilitate și delicatețe, o viziune întunecată asupra vieții.

Concepute într-o perioadă de mare înflorire a poeziei românești, contemporane cu versurile lui Arghezi și ale unei întregi pleiade de poeți străluciți, ele nu prezintă — asemeni scrierilor în proză ale aceluiași autor — însemnătatea vreunui început de drum, încadrîndu-se, la un nivel mediu, cu reușite parțiale, diferitelor curente literare — vechi și noi.

În opera lui Vasile Demetrius se împletesc izbînzi și înfrîngeri. Alături de scrieri cu semnificații majore se află altele, cu simplu caracter de anecdotă. Pagini de structură „obiectivă“, cu ascuțită forță de sugerare, alternează cu pagini de descripție diluată sau de considerații plate. Lîngă personaje viabile — caracterizate în cîteva instantanee — în special dintre oamenii

[1] E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 125.

fără bucurii — de la mărunți meseriași și țărani pînă la copii lipsiți de căldura și înțelegerea celor din jur — se ascund personaje șterse, fără viață, mai ales dintre cele analizate direct și urmărite vreme îndelungată de un scriitor lipsit de larg suflu epic.

Demetrius rămîne în literatura română unul dintre cei dintîi creatori de roman citadin, unul dintre primii scriitori care a adus în paginile sale imaginea mahalalei, sufletul trist și drama celor aruncați la periferia societății.

Răspunzînd unui interviu luat de *Universul literar* în 1927, V. Demetrius atingea în treacăt, cu amară presimțire, problema verdictului posterității : „Ce și cît va dăinui din strădania unui sau a altuia, și dacă mă voi găsi alături de vreunul din ei [Arghezi, Cocea, Galaction] la ultimul bilanț, nu știu și nu vreau să mă mai întreb".

Venind în întîmpinarea verdictului posterității, Gala Galaction scria la moartea prietenului său : „Demetrius a fost un premergător, cu toate durerile, cu toate greutățile, dar și cu toată slava cuvenită celor ce sînt cap de coloană".

MARGARETA FERARU

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ediția de față (în două volume) selectează cele mai reprezentative scrieri în proză ale lui V. Demetrius.

Cel dintîi volum cuprinde o culegere amplă de nuvele și schițe, orînduite cronologic, după data apariției lor în volume sau în periodice (în cazul celor netipărite de autor în vreo ediție). Al doilea volum include două dintre cele mai valoroase romane ale sale — *Tinerețea Casandrei* și *Domnul deputat*.

Textul este reprodus după ultima ediție antumă, confruntată cu toate formele publicate anterior, pe baza cărora s-au îndreptat greșelile de tipar ivite de la o versiune la alta.

Ediția noastră consemnează și modificările autografe ale autorului, care a lucrat pe unele volume tipărite, pe unele reviste, probabil în vederea unor reeditări. Aceste volume și reviste, existente în biblioteca sa, ca și unele manuscrise reprezentînd o formă revăzută a versiunii publicate, le-am avut la dispoziție prin bunăvoința fiicei scriitorului, doamna Lucia Demetrius.

Principiul transcrierii textului a fost acela al păstrării formelor de limbă specifice autorului, aplicîndu-se, însă, normele ortografice în vigoare.

Greșelile evidente de tipar au fost îndreptate tacit.

Am păstrat formele paralele ale unor cuvinte (mumă-

mamă, schiop-şchiop, ceti-citi, lacrămi-lacrimi, mîngăiere-mîngîiere, flacări-flăcări etc.), ca şi forme duble de genetiv-dativ, deoarece prin cercetarea manuscriselor am ajuns la concluzia că aceste ezitări sînt proprii limbii lui Demetrius, iar unificarea lor ar denatura o realitate lingvistică.

Diferitele forme ale aceluiaşi cuvînt au fost unificate atunci cînd modificările autografe sau manuscrisele autorului ne-au încredinţat că preferinţa sa se îndreaptă către una dintre variantele consemnate.

Astfel am generalizat formele „sînt", „totuşi", „mîni", „grijă", „veşnic", „străin", „ori", renunţînd la „sunt", „totuş", „mîini", „grije", „vecinic", „strein", „or" — corectate consecvent de autor.

S-au unificat — de asemenea — diferite variante ale aceluiaşi cuvînt din textul de bază în cazul în care o versiune anterioară a schiţei sau a nuvelei înregistra o formă unică. Astfel, de pildă, alternanţa „cucoană-cocoană", ivită la cea de a doua ediţie a nuvelei *Dragoste neîmpărtăşită*, inexistentă în ediţia anterioară şi nici în versiunea publicată în revistă, am socotit că se datorează unei erori tipografice.

Volumele se încheie cu note bibliografice — pentru menţionarea periodicelor şi volumelor în care a apărut fiecare dintre scrierile publicate în ediţia noastră. La sfîrşitul celui de al doilea volum, în cadrul bibliografiei, se consemnează ediţiile scrierilor originale ale autorului, a traducerilor sale, şi se menţionează cîteva referinţe critice despre opera lui Demetrius.

M. F.

PUTEREA VRĂJILOR ŞI ALTE NUVELE

(1 9 1 3)

DRAGOSTE DE ÎNGER

Limba de pămînt dintre gîrla Slănicului şi iazul morii era destul de încăpătoare ca să aibă loc pe ea şcoala comunei Pecineaga şi storiştea oilor boiereşti. Ba chiar, printre ele, despicîndu-se din şoseaua satului, trecea un drum de care, iazul pe pod şi gîrla prin apă, spre Sărăţeii. De-a lungul gîrlei, dealurile se ţineau lanţ, cînd depărtate, cînd cu poalele în apa sărată şi cu undele plumburii. Şcoala şi storiştea se priveau singure, răznite de sat pe limba aceea de pămînt neted, între ape şi între dealuri.

Revărsatul zorilor zilei, rumene ca macii, rozalbe ca florile merilor, nu se putea vedea acolo. Lumina, după ce se vestea voioasă în cîmpie, departe, unde şesul cu cerul se îmbină, se cernea alburie în albia Slănicului, ca de sus, din senin. Amurgul, şi el, ca fără părere de rău, nesărbătorindu-şi plecarea, pierea deodată pentru cei din vale, după vreo muche, ca tras de cineva după un perete. Mîhnit rămînea văzduhul văii, parcă presărat cu cenuşă.

Primăvara, de la cinci dimineaţa, uşa şcoalei se deschidea, şi învăţătorul, cu un şervet într-o mînă şi o bardacă cu apă într-alta, ieşea pe pridvor ; privea curtea, drumul de care, storiştea şi dealurile. Se apleca înainte de la mijloc, îşi turna în pumni cu ulcica, se spăla. Se ştergea pe obraz, pe mîini, intra iar în casă, ca să-şi ducă bardaca şi prosopul, şi venea să se înţepenească în pridvorul năltuţ. Slujba lui începea. Copiii, de cum intrau pe poartă, puneau bărbia în piept, înaintau, drept şi stîngaci, ca pe o bîrnă îngustă, spre profesor, pînă la zece paşi de el şi strigau :

— Bună dimineaţa !

Făceau toţi aşa, fără dragoste, fără plăcere. Dascălul, fără să clipească, tăcea şi îi privea.

Băieţii se trăgeau apoi spre poartă şi stăteau acolo, umăr în umăr, pe două rînduri, jos pe pămînt, cu cărţile în mîni. La răstimpuri, glasuri piţigăiate de-ale şcolarilor se auzeau de pe podişca iazului.

Atunci, numai atunci, învăţătorul tuşea, întindea gîtul, întorcea într-acolo capul, cu ochii măriţi, şi aştepta. Copiii din curte îşi îngropau mai adînc capetele în cărţi. Dacă zgomotul nu se potolea pînă la poartă, vocea lui groasă şi răstită, plină de fiori pentru elevii lui, se desfăşura lungă şi tunătoare :

— Ce-i acolo ? Care turbură liniştea ? Care ?

Larma se stingea, ca un cărbune cu o găleată de apă. Vinovaţii veneau tremurînd pînă la zece paşi depărtare de profesor şi, mai totdeauna, cel mai vinovat spunea un „bună dimineaţa“ plin de plîns, după care era cunoscut, oprit în pridvor şi pus pe loc în genunchi, acolo, sub ochii judecătorului aspru.

În storiştea oilor nu se aflau decît două clăi mari de paie de grîu şi patru căpiţe de fîn ţuguiate, îngrămădite toate pe sfîrşitul limbii de pămînt, unde iazul se împreuna cu gîrla, după ce trecuse pe sub roata morii. Averea asta era despărţită, printr-un gard de nuiele ghimpoase, de storişte, pe care nu se afla nimic altceva decît o colibă prăpădită, stînd, ca în două cîrji, în doi stîlpi ai prispei ei. Mai se aflau acolo un adăpost de ploaie lung, dar fără îngrăditură pe de laturi, un puţ cu cumpănă, un uluc pentru adăpatul vitelor.

N-apuca să se ivească ziua, să se însenineze văzduhul, şi Pîrvu Văduva, oierul, îşi făcea de lucru.

Cînd îşi pornea turma din „arman“, cum îi zicea el storiştei, pasările îşi deschideau ochii prin cuiburi, şi-i închideau iar, înfrigurate de roua dimineţei şi speriate de schimbarea din neagră în vînătă a nopţii. Pîrvu, schiop de nu mai ţinea minte de cînd, îşi aduna şi-şi fugărea din urmă oile, şontîc-şontîc, cu măciuca în mînă. Fusese bouar, tot la boier, ca şi acum, optsprezece ani, şi se deprinsese să-şi spargă pieptul răgind şi să dea cu ciomagul ca la fasole. Totuşi, îl înduioşau şi pe el mieii mici, şubrezi, abia fătaţi, şi-şi vîra cîte doi în sîn, la trecutul oilor pe deal, la păşune. Dar parcă lua anume cu el mieluşeii de care-i era milă, ca să n-aibă ce-l mai potoli, ci mai cu sîrg şi mai vîrtos să strige şi să zorească

oile. Aşa cum îi venea lui să bată, n-avea pe cine, decît numai pe măgar. Dar măgarul era vrednic de toată cinstea înălţimii lui, printre oi, nu era niciodată codaş, nici pentru vreo tufiţă de iarbă mai răsărită, nici pentru vreun braţ de fîn mai verde. Pîrvu Văduva avea mai ales prilej să-şi zvînte cîinii în bătaie. Măgarul era botezat Domolea, dar cîteodată, spre uşurinţă sau din repezeală, numai Molea.

De obicei, Domolea se cucuia pe vîrful dealului de peste gîrlă şi din faţa şcoalei, cînd turma păştea primprejur.

Înconjurat ca un hoge de o lume pitică de drept-credincioşi cu fruntea la pămînt, el sta nemişcat. Ceasuri întregi nu-şi clintea copitele din loc, nu-şi muia grumazul. Uita pesemne să mănînce, cufundat în gînduri. Nu-şi ascuţea, nu-şi încorda privirea, căci netăgăduit că era destul de înţelept ca să nu aibă nici o curiozitate şi să priceapă zădărnicia cunoaşterii pe deasupra a lucrurilor. Nelămuritul din sufletul lui cu acela al sufletului firii se făceau una, contemplîndu-se între ele. El era acelaşi totdeauna, ca o oglindă a cuprinsului, a gîrlei ce curgea fără să-şi clintească pietrişul, a dealurilor de pe care rar se rostogolea şi curgea în apă o pînză de ţărînă. Urechile lui drepte şi lungi şi le închisese aproape, şi le făcuse două suluri parcă înadins ca să n-audă orice zvon i-ar abate întîmplării să-l scornească. Cîteodată ai fi zis că, în sfîrşit, gîndul lui Molea cearcă să zboare, atît de drepte şi ca nişte aripi ale capului i se întindeau urechile. Dar degrabă şi le înţepoşa iară, plictisit. Rareori îşi împrospăta privirea de brahman cu două-trei clipiri de pleoape, cînd muştele îi veneau în gene.

Într-o zi, Pîrvu, care luase năravul să călărească măgarul, îl duse la o stînă din apropiere. Păstorul avea nişte treburi de pus la cale cu baciul Manole din partea locului. Domolea făcu acolo o cunoştinţă neaşteptată, poate nici bănuită. Pesemne se socotea singur pe lume, în felul lui. O măgăriţă cenuşie ca şi el, înconjurată de un norod de oi, adîncea nesfîrşitul. El o ochi de două-trei ori, i se aşeză apoi în faţă şi o privi lung, cercetător, duios şi plin de pătrundere, precum nu mai privise nimic pînă atunci.

Pîrvu, după ce-şi isprăvi vorba cu baciul, încălecă şi, pentru că-şi vedea drumul că e lung, îşi zori cu călcîiele vita. Cînd ajunse la oile lui, se înserase. Cîinii, înţoliţi şi dîrji, pă-

ziseră bine. De-a călare, el își adună turma, o coborî de pe deal. Oile poposiră în cositele de apă ale gîrlei, se adăpară, linseră sare de pe pietrele uscate și albe, ca ninse. Ca să nu se risipească, ciobanul își repezea mereu dobitocul și-și îndruma oile către storiște. Cînd închise porțile armanului, noaptea se lăsase printre dealuri, ca într-un hamac de odihnă.

A doua zi, după ce-și urcă turma, ca îndeobște, pe deal, Pîrvu se așeză mai la o parte, ca să-și lege nojițele opincilor. Îi venise în gînd să-și mute oile de-acolo și se întreba unde. Movilele mai toate erau sterpe, sărate și nisipoase ; păsunea grasă lipsea.

— La cîrd, mioară, zise el unei oi lățoase, care nu se îmbulzea în celelalte.

Uitîndu-se așa peste turmă, pe tot dealul, nu-i veni să-și creadă ochilor, nevăzîndu-și măgarul. Se uită în văi, pînă departe, trecu dealuri, cu mersul lui de schiop ; Domolea nu se vedea. Nu-l găsi nicăieri. Scotoci tot satul, întrebă garda primăriei, în zadar. Nu știa încotro să alerge și pe cine să întrebe de nu l-a zărit. Sta și fluiera a pagubă, căci nu era de glumit : măgarul era boieresc. Își alunga din minte gîndul că s-ar fi putut duce dobitocul lui pînă la stîna baciului Manole. Pîrvu era și greoi și schiop și ostenit de alergătură, dar nu avu cum să cîrmească, vedea bine că tocmai acolo putea să-și găsească vita pierdută.

Se mîngîie cu gîndul că la întoarcere n-are să mai vie pe jos, ci călare, și că are să-i tragă o bătaie cumplită.

— Măi Pîrvule, îl primi baciul de pe o coastă de colină, ți-a învățat socru-tău drumul.

— Aicea e ? întrebă ciobanul, suflînd greu.

— Aici !

Dobitocul boieresc sta față în față cu noua sa cunoștință, cu măgărița. Neclintiți ședeau amîndoi, ca într-o visare tristă, după o istorisire dureroasă. Pîrvu, cum ajunse la el, îl croi de-a lungul trupului cu măciuca. Molea se mișcă din loc ; păstorul îl croia mereu, să-l răstoarne. Apoi îl încălecă, îi dădu călcîie și se îndreptă cu el spre casă, fără să-și ia ziua bună.

A treia zi, cu toată bătaia suferită, Domolea pieri iar. Pîrvu, cînd luă seama, își smulse părul din cap de necaz și răgi ca un turbat. Și iar se duse după el. Pe drum, însă, s-a

mai potolit, gîndindu-se că măgarul e boieresc şi că, de-acum, n-are să-l mai lase slobod.

— Dobitocul, tot dobitoc, Pîrvule, nu înţelege de bătaie.

— De ce-i place lui mai mult aici, hai ?

— Unde nu e singur !

— Atîta numa ?

— Atît ! Nu-l bate aici, că te pomeneşti că nu te mai duce.

— Se poate ?

— Păi !

— Măcar cu pumnii !

Ciobanul se repezi cu pumnii în coastele vitei, şi-o înghioldi atîta, pînă cînd îşi juli pielea de pe încheieturile degetelor. Îşi luă ziua bună de la baci, încălecă şi plecă.

Cum ajunse acasă, nu se putu stăpîni şi luă măgarul la bătaie. Cu ciomagul lui moduros, îl lovi de-a lungul şi de-a latul, peste coaste, peste şira spinării, pe pîntece, peste şolduri. Animalul fugea prin storiştea îngrădită, zăpăcit de lovituri, de durere. Pîrvu şonticăia după el.

Bătaia ţinu multă vreme, omul parcă înnebunise, scrîşnea din dinţi, înjura, răgea. Cîinii începuseră şi ei să urle, văzînd că se petrece ceva neobişnuit, văzîndu-şi stăpînul fugind şi urlînd. Domolea zbiera din răsputeri, da din picioare ca să scape sau să-şi izbească duşmanul. În sfîrşit, ud de năduşeală, sleit de puteri, ţăranul se mulţumi să înjure. Apoi intră în colibă, din care aduse o funie ; legă pe Domolea, care se ferea de el, de un par înfipt în mijlocul armanului.

A doua zi, la mînatul turmei către păşune, Pîrvu dezlegă măgarul ; dar luă frînghia cu el, luă un ţăruş şi bîta lui de totdeauna. Cînd încălecă pe spatele lui plin de lovituri, Molea zbieră de durere şi de frică, dar îl purtă cuminte. La păşune, pe deal, ciobanul descălecă, bătu ţăruşul în pămînt şi legă de el cu funia pe măgar.

— Ţi-am venit de hac ! zise el vitei, şi-o privi pe trup ; amîndouă şoldurile îi sîngerau, jupuite pe os.

Dar, chiar în ziua aceea, Domolea roase odgonul cu dinţii şi se duse. Pîrvu făcu spume la gură cînd îi văzu lipsa. Pentru că era spre seară, nu putea pleca îndată după el, şi apoi ştia că nu-i pierdut, ca să-l caute. Ştia unde se află.

A doua zi, Pîrvu era încă departe de stîna baciului Manole, cînd auzi zbieretele măgarului lui.

Molea îşi privea nefericit rubedenia, cu tot sufletul în ochi. Era o dragoste scump plătită, o iubire adevărată şi neprihănită ca a unui înger în trupul umflat de ciomăgeli al dobitocului. Nu e de loc de crezut că el nu înţelesese din care anume pricină îndura ruperea oaselor. Şi totuşi, venea să stea în apropierea căuzaşului de rele, dar care era semenul lui ; şi poate că fiecare bătaie primită era prilejul şi „subiectul" unei spovedanii. Fiecare schingiuire el da fuga s-o istorisească prietenei, care poate că-l mîngîia cu graiul ochilor sau cu zbieretul ei.

Cînd baciul Manole îl văzu pe Pîrvu venind, îi ieşi înainte şi-i spuse dojenitor şi prieteneşte :

— Nu te lua după mintea lui, prea l-ai ciondănit !...

— A ros funia, boaita !

— Leagă-l cu un lanţ...

Ciobanul, posomorît, încălecă măgarul şi plecă. Dar acasă nu se putu înfrîna şi îşi sără mînia, pe şalele vitei, cu încă o droaie de măciuci. Dar pielea lui Molea nu mai era suferitoare, coaptă cum era de umflături. Vita zbiera, parcă tăia cremene cu un ferăstrău ruginit, da din picioare, se apăra deznădăjduită.

Pîrvu făcu rost de un lanţ lung de fier, cu care să lege pe încăpăţînat de ţăruş. În storişte, ca şi la păşune, măgarul era priponit ca un ţap. Răcnetele lui jalnice sfîşiau tăcerea dealurilor. Cînd ţăranul se încumetă să-l încalece, fu purtat o bucată de drum şi apoi trîntit să-şi rupă junghietura. Bineînţeles, suferi altă bătaie. Ca să-şi răzbune, Pîrvu nu-l priponea pe deal, pe muche, unde ştia că-i place lui Domolea, ci pe coastă, în mijlocul oilor. Dobitocul încercase să roadă fierul lanţului, dar fără folos ! Muştele se adunau purcoaie pe pielea lui sfîrticată, pe care şi-o înfiora şi şi-o cutremura de-a surda.

În zadar se încăpăţîna el neîncetat să se îndrumeze spre prietena neuitată, lanţul nu se rupea, ţăruşul nu ieşea din pămînt. Ştiindu-i povestea şi privindu-l cum stătea priponit, înţelegeai că singur nu mai poate trăi ! De multe ori ostenea tot stînd în picioare şi se trîntea jos. Trimetea departe strigătele-i caraghioase şi privea în nepătruns, adînc.

În a cincea zi de pripon, de suferinţă, de lipsă de libertate, îşi dete sufletul, cu capul înspre stîna dorită.

Netăgăduit că din puţina lume de oameni şi dobitoace care trăia pe limba aceea de pămînt, Domolea era făptura cea mai de soi.

Avusese suflet Domolea ! În mijlocul norodului îmbulzit al oilor, mereu în căutarea mănunchiului de iarbă grasă, în mijlocul cîinilor supuşi prosteşte lui Pîrvu Văduva, ca şi altuia, pentru un codru de mămăligă, deasupra şcoalei în care profesorul îşi înţelegea pe dos meseria, Domolea a murit de dor şi de suferinţă.

Se tocmiseră ţiganii, toţi patru — Ion şi Vasile cu viorile, Danciu cu cobza şi Chioru cu *clanaretu* — să cînte la nunta lui Bordei-Verde, din cătunul de peste deal de comuna lor, pe 24 de lei toate trei zilele de nuntă. Şi era o vreme rea, sîmbătă dimineaţă, de să ferească Dumnezeu, după ce ninsese noaptea fără contenire şi viforîse. Bătea un crivăţ nemilostiv, se răsucea în loc, şi-ţi îngheţa gerul şi nas şi urechi, de-ai fi vrut să te bagi în gaură de şarpe decît să porneşti la drum pe aşa blestem de vreme.

Cîştigaseră ţiganii cît cîştigaseră în sărbătorile Crăciunului, dar le era greu să se lipsească de cîte şase lei fiecare şi de mîncare şi băutură ca la nuntă. Unde mai pui că [le] dăduseră şi arvună !

Pe la nămiezi, însă, veselie pe lăutari : nu mai ningea şi crivăţul da rari ocoale, spulberînd ici troianul de zăpadă, colo movilind-o, iar pe sub bărbiile ţiganilor îmbărbătaţi trecîndu-şi degetele mîngîioase de ţurţuri, ca să le simtă pînă în unghiile picioarelor.

Tot drumul era de şapte kilometri. Trebuiau să urce oleacă dealul scurt şi teşit din faţa comunei şi apoi să se tot lase pe şesul lin, ce ducea, ca un drum larg, drept la cătun. De pe deal se zărea o pădure îngustă, însemnînd depărtarea cu negru, prinsă cum era între albimea ramurilor ei ninse din belşug şi albimea zăpezii cîmpului, ce o împrejmuia. Ţiganii trebuiau să treacă ras pe lîngă ea şi să cotească apoi după o moviliţă la dreapta.

Era ger aspru. Soarele privea nepăsător, parcă nici n-ar fi fost chemat el să mai îndulcească văzduhul zgîrios ca gresia. Petrecea, făcînd să strălucească omătul ca presărat cu sticlă pisată, făcîndu-l luminos ca pe el.

Cîntăreţii noştri, cu instrumentele lor la subţioară, urcară dîrji dealul, hotărîţi să înfrunte şi să cîştige. Ţiganii sînt tare fricoşi, dar foarte săraci.

Porniseră cu toţii bărbăteşte şi nu vorbeau mai nimic, pentru că n-aveau de ce să se certe. Despre alţii ce erau să vorbească ? Nu le pasă lor de duşmăniile, dragostele sau zîzaniile din sat. Ei nu pot să pizmuiască pe învăţător pentru că se are bine cu notăriţa şi nu pot să ia locul logofătului în casa primarului, cînd numai primăriţa e acasă.

Vorbind de ger, veni vorba de lupi. Danciu stăruia să-şi răsucească toţi cîte-o ţigară, ca să-şi încălzească nasurile cu fum. Se opriră cu toţi în cîmpia moale, fără urme de paşi sau de sănii, jucînd toată de luciri verzi, argintii, nebunatice. Vasile nu văzuse în toată viaţa lui o urmă de lup.

— Iacă, vezi, zicea Chioru, cît e el de viteaz şi de rău, îi e frică de foc. Cum sîntem noi acum cu ţigările aprinse, n-avem habar ! Şi de vioară îi e frică ! Lăutarul, dacă-i vorba, n-are grijă de lup.

— Uite-o, mă ! urmă de lup !

— Aoleo, unde-i ?

Danciu se chircise şi-i arăta lui Vasile, care şi începuse să tremure, pe zăpada afînată, o urmă ca de labă de cîine, o apăsătură ca de cinci degete, unul lîngă altul, mănunchi.

— După urmă nu-i grozav.

— Nu-i, făcu Ion, care se plecase peste ei, la spatele lor, dar să ne ferească Dumnezeu, cu toată ţigara şi vioara noastră, să ne iasă înainte !

Făcuseră trei părţi din drum, şi pădurea li se deslușea acum : cu crengile împovărate ca de bătrîneţe, cu trunchiurile negre de le puteai număra. În marginea pădurii, pe unde aveau să treacă, se vedea întreagă magazia de scînduri, părăsită iarna, dar care vara slujea de adăpost omului însărcinat cu tăierea copacilor.

Cîntăreţii sîrguiau mereu cu pasul, cînd, din pădurea pe care tot n-o ajunseseră, dintre două linii negre de copaci, un cap de cîine ciobănesc, mare, îşi lungi luminile ochilor, tot mai scîteietoare, spre călători.

Ion cel dintîi îl văzuse ; îl privea mereu şi, cînd înţelese ce-ar putea fi în blana cîinelui aceluia, înţepeni. Dar nu era sigur pe ochii şi pe părerea lui.

— Lup e ăla, Danciule ?
— Care ? Parcă nu-i.
— Alt dobitoc o fi, mă ! Unde ? întrebă Vasile.

Dar arătarea se întoarse toată pe loc şi se pierdu printre arborii pădurii.

Ţiganii stătură pe dată, cu frica-n suflet, prostiţi şi tremurînd. Ce era de făcut ? Încotro să apuce ? Cui să ceară povaţă la aşa întîmplare ? Dacă era vreun hăitic de lupi în pădure, se gîndiră ei, în orice parte ar fi luat-o, lupii puteau veni după ei. Ce, parcă lupii ţineau să le iasă înainte la colţul pădurii pe lîngă care treceau ei ? Dacă se întorceau, i-ar fi avut pe lupi în spate, gata să se arunce asupra lor, văzîndu-i din pădure, ca pe farfurie, pe întinderea albă a cîmpului. Şi-apoi, pînă la colţul pădurii mai era o palmă de loc, iar cătunul cu nunta era acum mult mai aproape decît comuna lor.

Drumeţii îşi făcură cruce, îşi scuipară în sîn şi merseră înainte, mereu cu capul jucat pe umeri şi ochii jucînd în cap, doar s-o mişca ceva.

Erau acum aproape de tot de primejdia închipuită. Întrebaseră şi cu ochiul, şi cu urechea toată preajma, erau aproape de şandramaua de scînduri, cînd, de după un troian ridicat de vreun vîrtej în faţa pădurii, un urlet lung, sfîşietor de carne, necunoscut dar bănuit, străpungător, umplu toată firea lor de spaimă, îi goli de stăpînire pe ei şi de tot ce poate fi omenesc în oameni. Din ochii lor înnebuniţi, pe obrajii lor frămîntaţi ca aluatul curgeau gîrle de lacrămi. «Uu, uu, uu !» atît ştiau să spună, să geamă. Tot trupul le fierbea şi le îngheţa în sudoare, tremurînd ca trestia de baltă.

Într-adevăr, nu e pacoste să o poţi asemăna cu asta ! Ai vrea nu numai să nu mai fii pe lume, ci mai bine să nu te fi ivit pe faţa pămîntului decît să-ţi scoată nenorocirea în faţă dihaniile fioroase.

Erau opt lupi, cîte doi de fiecare lăutar, şi veneau ţintă spre ei, săltînd larg pe labe, cu gîtul lungit înainte, ca să ajungă pesemne mai curînd la praznic, cu ochii aprinşi.

Ţiganii încremeniseră toţi, ca un singur trup, la doi paşi numai de gura magaziei de scînduri, deschisă. Lupii se apropiau. Unul din lăutari, în neştire, îşi duse mîna la frunte, şi apoi toţi legară cruci mari, repezi, cu gura plină de rugă-

ciuni, cu ochii plutind în lacrămi, cu sufletul înecat în groază. Lupii s-apropiau, urlau cu gurile lor vinete pe margini, cu gurile largi şi roşii ca sîngele. Nu mai era sărăcie, nu mai era iarnă — lupii !

Lupii s-apropiau ! Fără să-şi dea socoteala de ce face, Vasile prinse într-o mînă vioara şi-n alta arcuşul. Ceilalţi, dibuind, cu ochii la lupi, se pregătiră şi ei... de cîntec ! Un vals ascuţit, încurcat, haotic şi puternic porni din toate patru uneltele. Lupii, veniţi pînă la douăzeci de paşi, se traseră cîtva înapoi ca uimiţi ; nu se mai apropiară. Lăutarii cîntau de foc !

Lupii stăteau, toţi opt, cu gîturile întinse, ţepene, cu trupurile ca dintr-o bucată, cu ochii plini de sînge, dar totuşi potoliţi, holbaţi de-o nepricepere prostească, în aşteptare, ascultînd. Arareori, cîte un scheaun slab, ca de plictiseală şi necaz stăpînit, se ridica din ceata lor, anume ca să îndîrjească parcă mînile cîntăreţilor. Soarele aprindea scîntei de argint în blănile cenuşii ale fiarelor ; cîmpia de ninsoare unduia toată ca o mare cutremurată de vînt, copacii pădurii îşi strîmbau trunchiurile negre, mereu, sub ochii înecaţi de lacrămi şi de deznădejde ai ţiganilor. Şi nimic alta nu se mai întîmpla. Soarele încremenise în ceruri, cine-l privea ? Omătul strălucea ca milioane de licurici, hăiticul aştepta, văzduhul pustiu se umplea de valsul chinuit şi ţipător al oropsiţilor drumeţi. Tabăra lupilor sta faţă, gata de ospăţ. Opt fălci de fier, opt guri flămînde, opt stomacuri hămesite, şaisprezece ochi scrutători, pentru care carnea de om este fragedă, ciolanele plăpînde, iar sîngele spăimîntător şi scump e bun de lins cu limba de pe bot : aşteptau hrana vie.

Ca la un sfert de ceas — o vecie pentru ei ! — trecuse în aceeaşi stare încordată. Puţin cîte puţin, lăutarii îşi veneau în simţiri. Ei stăteau aşa că magazia de scînduri le venea la spate, la doi paşi numai. Chioru se trase tiptil înapoia tuturor, Ion se trase la spatele lui. Toţi începură să dea înapoi cu paşi înceţi, tîrîţi, fricoşi. Şedeau mereu cu faţa către lupi, cu ochii pironiţi pe ei, cu acelaşi gînd toţi : să intre în magazia ce le era aproape. Nu mai puteau aştepta aşa, nu mai puteau să cînte. Cîntau totuşi mereu. Înţelegînd parcă, lupii înaintară spre ei. Valsul se înteţi mai sunător, blănile stufoase, cenuşii şi sure sclipeau mocnit în bătaia soarelui, nemişcate.

Ţiganii se traseră mai mult, lupii înaintară şi ei, dar păstrînd fără greş aceeaşi depărtare. Cîntecul îi înfrîna.

În gura magaziei ! Dar ce folos ! Şandramaua nu avea, după cum nădăjduiseră poate bieţii oameni, uşă dată într-o parte sau ceva care s-o închidă. Stăteau toţi : lăutarii, unul într-altul, în gura magaziei ; lupii, afară, ascultînd prostiţi, lăsaţi greoi pe picioarele lor groase, cu lăbile adîncite în omăt, privind tîmpit, cu un fel de curiozitate neînţeleasă, de dihanie.

Lăutarii nu mai schimbau cîntecul.

O coardă de la vioara lui Ion plesni, şi el cînta înainte pe trei coarde. Vioarei lui Vasile îi plesniră pe rînd două. El se dădu la spatele celorlalţi şi întinse strunele — nu era de glumit ! Cobza clănţănea, clarinetul ţurluia, ţipa ; viorile scrîşneau.

Cîteodată mînile sărmanilor cîntăreţi, fără ştirea lor, slăbeau cîntecul într-atîta, încît lupii începeau să se legene pe picioare, ca pentru a lua o hotărîre. Atunci, ridicînd şi mai sus capetele, înaintau piepturile largi în semn de ameninţare. Picioarele cîntăreţilor începeau să tremure, să se îngenunche, simţeau că le îngheaţă spinările, chiuiau smintit şi-şi încordau din nou puterile — cîntau... valsul !

Vasile, băiat voinic, dar numai de şaptesprezece ani, se plîngea că-i moare dreapta din umăr. Începuseră să vorbească între ei, pe la colţul gurii, pe şoptite. Muşteriii însă dădeau semne de plictiseală.

— Măi Vasile, zise Chioru, ia încearcă tu de aprinde lemnăria asta, mă. Poate om scăpa aşa de fiarele astea...

Vasile se uită ţintă la haită, mai ales la înaintaşi, şi se dădu uşurel după spatele tovarăşilor lui. Se stîrci jos, lîngă peretele de scînduri al magaziei, scoase amnarul, cremenea şi iasca din buzunări, cu mişcări iuţi şi fricoase. Aprinse o fărîmă de iască, două, şi le potrivi isteţ între scînduri. Tovarăşii lui cîntau mai vîrtos... valsul ! Vasile sufla din răsputeri, ca nişte foale, orbindu-şi ochii cîteodată. Lemnul umed se încălzea, se înnegrea, fuma. În sfîrşit, o flacără mică prelinse scîndura după un clăbuc de fum negru.

Limba de foc, cînd vînătă, cînd roşie, se zbătea de moarte. Vasile o ajuta mereu cu iască. Văpaia sfioasă, leneşă crescu. Lemnul trosnea. Flacăra se mărea, se avînta, cuprindea, se revărsa.

Lăutarii se dădură într-o parte, aşa ca să vadă lupii focul ce cuprindea lacom peretele de scînduri. Magazia ardea.

Ţiganii cîntau cu puteri înviate de nădejde ; peretele de lemn pîrîia, pocnea. Flacări mari se ridicau şi băteau în acoperiş, se întindeau ca aripile, să-l cuprindă.

Haita părea că înţelege, părea îngrijorată. Inimile oamenilor se dezmorţiră, lacrămi fericite începură să le scalde obrajii.

La vederea focului tot mai încins, cu vîlvătăi, lupii holbară ochii, căscară fălcile puternice, ce li se încleştaseră. Unii urlară deznădăjduit, alţii chelălăiră şi toţi se întoarseră cu tot trupul. În întoarcerea aceea se atinseră între ei şi se mursicară cu colţii. O clipă, săltară nehotărîţi, cu părere de rău, şi apoi se porniră cu sîrg către pădure.

Cele patru capete omeneşti, în care, vreme de un ceas, numai groaza morţii se zvîrcolise şi se umflase gata să le sfărîme, se înşirară unele sub altele pe muchia dreaptă a gurii magaziei, ca să vadă hăiticul din spate cum şi mai ales dacă se depărtează. Vădit, lupii nu se mai gîndeau la prada scăpată prin cîntec şi foc şi intrau în inima pădurii.

Cînd nu-i mai văzură, ţiganii, cu sufletul întremat, cu ochii în lacrămi, ieşiră din şandramaua de scînduri, aprinsă toată şi în care nici n-ar mai fi putut sta, îşi surîseră cu dragoste unul altuia, dînd din cap şi, tot uitîndu-se înapoi, fugiră spre cătunul cu nunta.

Îl adusese maică-sa de mînă — copil de treisprezece ani — în magazinul de coloniale şi băuturi spirtoase al jupînului Cristea Patrafir. Un nor des, care pe arare locuri se lăsa străbătut de amintire, îi ascundea lui Marcu Ştiubei trecutul acela depărtat, de care nu-i păsa, ca şi cum n-ar fi fost al său. Dar nu putea să uite că stătuse la jupînul Cristea cinci ani, că i se păruseră nesfîrşiţi atunci cînd îi îndurase şi că plecase de-acolo înjosit şi mîhnit.

Nu plecase de bunăvoie. Izgonirea lui avusese pricină. Ca să spele o butie, intrase în ea şi o freca din răsputeri, cînd Stan, băiatul cel mare din cîrciumă, a întors butoiul peste cap, cu gura în jos, cu Marcu înăuntru. Butia nu mai avea drept răsuflătoare, pentru prizonierul din ea, decît vrana şi preduful, găuri mici. Marcu a împins să dea butoiul pe lat, simţind degrabă că-l înnăbuşă lipsa de aer şi duhoarea de vin. Dar Stan era acolo, nu plecase ; ţinea din răsputeri butia în picioare. Prizonierul strigă, bătu cu pumnii în doagele buţii, căzu mototol şi abia-abia îşi veni în fire, după ce Stan îşi sfîrşise gluma, în părere de rău şi în spaimă. Dezmetecit în cele din urmă, cînd Marcu s-a simţit în putere, a luat un par din gard şi i-a tras glumeţului una peste şale atît de cu sete, că l-a dat pe el stăpînu-său afară din slujbă.

Atît îşi aducea aminte Ştiubei din începutul lui de om al trebii.

Rămas fără stăpîn, a hoinărit o jumătate de an pînă să găsească ce căuta. A intrat la o băcănie, numai cu două sute de lei pe an, „pînă s-o deprinde", spusese negustorul, „domnul Niculae".

Dar tocmai cînd se bucura că-i crescuse stăpînul simbria la cinci sute de lei pe an, trase la sorţi. Fu luat în armată ; împlinea douăzeci şi unu de ani.

Ostăşia nu i-a fost uşoară de loc. A făcut-o în patru ani, din pricina a două dezertări şi a închisorilor ce le-au urmat ca pedeapsă.

Din cazarma neagră pentru el, sîcîitoare, nemiloasă, fără îngăduinţă şi mai ales neînţeleasă, a scăpat într-o zi nebun de vesel şi a alergat pe străzi, ca un copil care scapă din arest şi dă de-a dreptul de vacanţa mare.

Bun lucru e libertatea ! Dar Marcu Ştiubei s-a trezit om de douăzeci şi cinci de ani, fără meserie, fără căpătîi, cu o mumă bătrînă şi cu un tată năuc de muncă şi de lipsuri.

El era tînăr, scăpase de miliţie sănătos, cazarma nu-l rosese într-atît încît să nu înghită cu noduri bucăţica de pîine uscată de pe masa nevoiaşilor lui părinţi. Marcu judeca şi găsea în inima lui datoria de a le da el, de a-i aduna de pe drumurile pline de noroi şi de ocări, într-un adăpost cald şi voios. Se visa şi noaptea, şi cu ochii treji, venind spre casă vesel şi grăbit, cu o pîine dublă la subţioară şi cu o sticlă de rachiu în mînă.

Îi trebuia slujbă şi nu-l primea nimeni. Iarna nu-şi mai isprăvea zilele vrăşmaşe, iar către primăvară un şir de ploi reci întinaseră drumurile. Cu ghete sparte, cu barba tunsă prost cu un foarfece bont, într-un ciob de oglindă vineţie, Marcu deschidea cu sfială uşile prăvăliilor.

Negustorii îi făceau de la uşă semn să plece, nu-i dădeau răgaz să vorbească. Era tînăr, era voinic, ar fi putut munci ! La ce ţi-e bună tinereţea, dacă o pierzi în suferinţe, în mila de ai tăi şi de tine ? Şi ca să o salvezi, părticica asta de viaţă, frumoasă dar scurtă, trecătoare ca floarea, ca s-o faci să preţuiască atîta cît poate ea preţui, ce faptă poate să fie ticăloasă ? ajunsese să se întrebe Marcu Ştiubei.

La fostul lui patron, la domnul Niculae, se dusese de mai multe ori, cu rugămintea să-l reprimească în slujbă.

Dar negustorul nu avea nevoie de un vlăjgan de om mai înalt şi mai arătos ca el. Îşi făcea treburile cu băieţoi de cincisprezece ani, pe care îi plătea puţin. Întîiaşi dată s-a uitat cu milă la Marcu, dar mai apoi, cînd a văzut că nu-şi mai capătă slujbă şi că vine mereu pe la el, l-a primit batjocoritor. La urma urmei, i-a vorbit cam aşa fostului soldat :

— Tot nu te-ai căpătuit, Marcule? Rău de tot. Baţi podurile. Mîine-poimîine o să te ia de guler un comisar şi-are să te întrebe ce rost ai.

Căciula lui Ştiubei era tocită, ghetele, mari, erau scîlciate, paltonul, cîrpit în mai multe locuri şi verde din negru ce fusese. Stînjenit de zdrenţele lui, sub ochii care îl măsurau, Marcu răspunse plîngător :

— Sînt vinovat parcă? Eu aş munci, dar dacă nu găsesc...

Domnul Niculae zîmbi îndoielnic şi zise :

— Eu te-aş primi, dar eşti prea namilă de om. Vii tu pe mîncare, numai aşa de-o probă : ca să vedem ce-ai uitat?...

— Numai cîinii, domnule, au nevoie de mîncare şi alt nimic... rosti Marcu.

Aici domnul Niculae rîse de-a binelea.

— A! ţie îţi trebuie şi rachiu! La cazarmă ai mai învăţat, pesemne, şi altele! Să nu te mai prind pe-aici!

Şi domnul Niculae, după ce rîsese cu hohot, l-a măsurat de la căciulă pînă la ghetele nevăcsuite de luni, posomorît.

După atîta deznădejde, a venit o vreme pentru Ştiubei ca un fel de răzbunare pe toţi stăpînii haini. I se făcuse norocului milă de sănătatea şi de tinereţea lui şi venise, ce-i drept cam hoţeşte, dar venise.

S-a întîlnit cu Mihai, un fost tovarăş al lui de ucenicie la cîrciuma lui Cristea Patrafir, un băiat care stătuse numai o jumătate de an acolo şi plecase, şi acesta l-a luat cu el vînzător în prăvălia lui unchiu-său. Pentru dragostea lui de petreceri cu vin, cu lăutari şi cu trăsuri, Mihai avea nevoie de un tovarăş, precum avea trebuinţă, în toptangeria lăsată de unchiu-său pe mîna lui, de un om care să vadă şi să tacă. Altul, în locul lui Marcu, adus la întîmplare, poate n-ar fi tăcut.

Locopol, stăpînul magazinului, sta mai mult acasă la el, rînd pe rînd chinuit de boală şi odihnindu-se. Tejgheaua şi toată prăvălia erau date pe mîna lui Mihai Popa, a cărui vrednicie şi iscusinţă îl făcuseră pe unchiu-său să creadă neturburat în credinţa lui de rudă apropiată.

Preţurile colonialelor se schimbaseră toate, magazinul Locopol era dintre cele mai mari ale Bucureştilor, adevărată toptangerie ; negustori de pe la marginile Bucureştilor şi din

tot Ilfovul aci veneau să-şi îndestuleze dughenile. Marcu, în primele zile, îngrijorat, tot smulgîndu-şi mustaţa şi alergînd cu ochii după Mihai Popa, învăţa din nou preţurile — şi pe cele de negustori, şi pe cele pentru muşteriii din oraş.

Era muncă multă şi nimeni nu se da la o parte ; era straşnică frămîntare de dimineaţă şi pînă tîrziu la trasul obloanelor, în fiece zi, şi duminica. Dar tot mai des, la stinsul lămpilor, Mihai îl trăgea de mînică pe Marcu în taină şi se duceau să petreacă. Şi petreceau !

De la o vreme, îşi făcuseră un obicei : după ce se bălăbăneau ca la două ceasuri în birji, cu mici popasuri pe la berării, opreau la şantanurile cu turcoaice.

Marcu Ştiubei, cînd a intrat întîia oară în şantan, s-a simţit calicul cu ghetele sparte şi cu căciula caraghioasă de mai nainte şi a mers în urma prietenului şi stăpînului său, aidoma unui cîine de stînă printr-un iarmaroc. N-a văzut norul de fum ce plutea peste capete, nici stratul de noroi de pe podele, nici feţele de masă murdare şi, sorbind în neştire văzduhul greu, acru şi lînced, n-a simţit altceva decît o mare sfială.

Cu ochii către scenă, încă de cum intrase, de cum s-a aşezat la masă, a privit în juru-i cu recunoştinţă şi i s-a părut că nu e vrednic să stea alături de lumea bună şi galantoană, care îşi făcea vacul în localul acela fermecător.

Şi iarăşi şi-a aşezat cu temei privirea la scenă : în lumina tare, crudă, două dănţuitoare în şalvari, cu ilic, cu părul despletit. Frumoase, fără asemănare ! Urmărindu-le jocul de aproape, un zîmbet îi încremeni pe tot chipul, pornit să fie rîs de satisfacţie şi îngheţat de uimire.

Trei turci bătrîni, cu bărbile cărunte, serioşi, aţîţau cu strigăte muzicale şi din scripci jocul celor două dănţuitoare. Pe cînd pîntecele fetelor zvîcneau în braţele unei patimi ce nu se mai curma, îmbătată şi hrănită mereu de susurul ce mustea prin cîntec, trupurile tinere se legănau mulţumite şi necontenit dornice ; capetele, cu părul despletit, cădeau grele, uitate, se lăsau duse de unduirea trupului frînt pe spate, pe cînd ochii se rostogoleau parcă pentru ca să încredinţeze pe spectatorul întîlnit la întîmplare că cu el se săvîrşea tot spasmul şi plăcerea simţită. Stînd în picioare, jucînd, ele se lăsau atît de tare pe spate, în ritmice aruncături de pîntece,

că părul le atingea podeaua scenei, iar cînd lumina bătea în el, scînteia tot ca o beteală de aur.

Lui Marcu i se părea că visează.

Nu bănuise niciodată atîta noutate, atîta frumuseţe, şi multă vreme mai apoi tot vis fermecător i s-a părut scena şantanului, cu Fatme şi Biulbiul.

Cînd le-a văzut pentru a treia oară, şi-a simţit viaţa bună de strivit, ca pe o nucă seacă, sub picioarele în pantofi de atlas ale dănţuitoarei Biulbiul. Pierea toată lumea din juru-i cînd fata juca, îşi zvîcnea pîntecele şi gemea nesăţioasă de iubire. Danţul, cu tîlc, se schimba în faptă pentru el, şi parcă numai Biulbiul şi el se aflau, laolaltă, între cer şi pămînt.

Dragostea ar fi fost nenorocită, numai vis, dacă, în ceasurile ce-i rămîneau de odihnă după petrecerea de la şantan, ar fi dormit buştean şi nu l-ar fi canonit, în afară de iubire, gîndul nedreptei lui sărăcii. El n-avea un ban de cheltuială, deşi petrecea de zeci şi uneori de sute de lei şi tăinuia furtişagul lui Mihai Popa. Starea umilitoare, de petrecăreţ pe gologanii altuia, îi primejduia de-a dreptul viaţa, care îi ajunsese mai puţin scumpă decît amorul.

Îşi destăinui durerea tovarăşului de chef. Prieten adevărat, om înţelegător şi pe deasupra îndrăgostit şi el de cealaltă dănţuitoare, de Fatme, Mihai Popa s-a închinat, a făcut aşa ca să plătească pe rînd amîndoi chefurile la şantan.

Antreprenorul localului privea cu respect la cei doi buni şi zilnici clienţi. La masa lor, lipită de scenă, n-avea nimeni voie să se aşeze fără îngăduirea lor. Publicul luase seama la purtarea antreprenorului şi îi învăluia în temerea şi în cinstea hărăzită comisarilor.

După fiecare dans, turcoaicele veneau la masa tinerilor, chelnerul sosea şi el, cu spinarea încovoiată, surîzător, gata să se topească la poruncă.

Firește, dragostele lor pentru Fatme şi Biulbiul n-au fost nefericite. Dar într-o zi blestemată alţi trei lăutari înlocuiau banda celor trei turci gravi, în locul turcoaicelor au răsărit pe scena mică alte trei dănţuitoare, de jocuri naţionale româneşti.

Tinerii s-au mirat, au aşteptat, s-au întrebat ce s-a întîmplat cu prietenele lor şi numaidecît s-au ridicat mînioşi de la scumpa lor masă şi-au plecat înjurînd.

În zadar li s-a spus că Fatme era o biată ovreică din Rusciuc, cu părul oxigenat, iar Biulbiul o corcitură bulgaro-maghiară ; hula nu putu să întunece luminoasele lor chipuri de blonde, în inimile care se striviseră pe inimile lor prihănite.

După vreo lună, lui Marcu Ştiubei i-a murit tata. Dar nici atunci, jelindu-şi părintele, n-a vărsat lacrămi numai pentru răposat, ci multe din ele au fost pentru plecarea Biulbiului. Omul îşi pierduse liniştea, îşi pierduse fericirea, atît de nesperat găsită, iar pieirea unui tată şi-a unei mame sînt aşteptate şi împăciuitoare.

Nu trecu mult, şi lui Marcu Ştiubei îi muri mama. Fiu iubitor, durerea-i fu mare, dar aduse şi o uşurare. Pentru biata bătrînă viaţa nu mai avea zile bune de muncă şi nopţi de odihnă.

Mai apoi, deşi Biulbiul plecase înaintea morţii părinţilor, amintirea ei strălucea sub ochii lui ca de ieri, pe cînd amintirea bătrînilor o chema de departe şi o privea în zările copilăriei. Tatăl şi mama se desprindeau şters din trecutul cel mai depărtat, pe cînd iubita profană îşi petrecea mînile prin părul lui, îndărătnică şi necurmat ca bătăile inimii.

Adevăratul stăpîn al averii ce se risipea, domnul Locopol, muri şi el — de multă vreme era îndopat cu medicamente. N-avusese nevastă şi urmau să-l moştenească rudele, printre care era şi Mihai Popa. Marea băcănie trase obloanele, adînc, a tihnă, se închise hermetic, cu sigilii, pînă la facerea socotelilor şi desluşirea moştenirii.

Marcu rămînea iar la răspîntii, de astă dată singur pe lume. Locului n-avea să stea. Nădăjduia că Popa, ale cărui potlogării le tăinuise îi va face şi lui o părticică din banii ce aveau să-i rămînă de la patron. Neliniştit de viitor, îndrăzni să deschidă vorba, aşa, ca să afle ce are de gînd fostul tovarăş, şi pricepu că, mai mult de teamă decît de prietenie, are să se aleagă cu ceva.

Mărinimos ca totdeauna după împărţirea moştenirii, cuvenindu-i-se şaptesprezece mii de lei, Mihai Popa i-a dat şi fostului tovarăş două mii. Apoi a plecat la Craiova, ca să deschidă băcănie cu un văr al lui. Marcu [1] a rămas liber, cu bani destui pentru el, în Bucureştii plini de îmbieri, de gusturi, de ambiţii şi de nedesluşit ameţitor.

[1] Din greşeală, în manuscris, ca şi în versiunile tipărite : „Mihai".

Să deschidă o magherniţă mică, la un vad bun, aproape de gară, pe lîngă poştă, chichineaţă în care toată ziua pică gologanul de cinci şi de zece pe halva, pe brînză, pe masline, nu s-a putut hotărî la timp. Aştepta o tovărăşie puternică ; el cu puţin, altul cu mult ; el cu ştiinţa, altul cu banii, şi se lăsa dus de zilele pline ale celui cu buzunarele grele.

Un drac de fată, cu nasul răsfrînt, cu ochii mici ca piperul şi strălucitori ca scînteia, iute şi neastîmpărată ca ţiparul, l-a fericit trei luni şi l-a lăsat năuc, cu buzunarele uşoare şi cu zilele grele.

Împrejurările îl despoiaseră pe rînd : de iubită, de părinţi, de slujbă, de prieteni şi de bani. Ca pe vremea liberării din armată, căuta o pîine şi n-o găsea. Ba mai rău decît pe-atunci, cu un vraf de iluzii vestejite în toamna sufletului, biet netrebnic, cînd putuse să fie negustor, om în lege, găsea în odăiţa lui numai pereţii goi, a căror adăpostire trebuia s-o plătească.

Singurătatea, lipsa şi nepăsarea oamenilor începură să-l strîngă din toate părţile, nedespărţite între ele. Iar viclenia şi batjocura fetei care-i tocase avutul descoperindu-i o parte din necunoscutul sufletului femeiesc, însăşi imagina Biulbiulei se mînji. Începu să se îndoiască de cinstea ei. Cuteza să cugete cu neîncredere la jocul acela desfrînat, sub ochii lumii.

Unsprezece ani de viaţă i s-au petrecut apoi lui Marcu Ştiubei în felurite îndeletniciri nerodnice, fără un ceas de belşug, serbezi, în mizerie putrezitoare, fără zguduiri, ca la un om fără inimă şi fără sex. A fost negustor ambulant pe la tîrgurile de ţară din judeţul Buzău, hamal în Calafat, văcsuitor de ghete în Brăila ; trepăduş din magherniţă în magherniţă în Bucureşti al unei fabrici de vacs, apoi al uneia de scrobeală şi sineală, pentru desfacerea produselor lor ; a lucrat la o fabrică şi, nefiind îndemînatic, zăpăcit de huietul a zeci de roate ameţitoare, s-a ales cu degetul de la mîna dreaptă retezat ca o nuia.

În cincisprezece ani, o singură dată s-a mai întîlnit cu meseria lui de vînzător de coloniale, dar pentru scurtă vreme. Nu se făcuse vinovat cu nimic, dar, cărunt oleacă cum era, îi venea peste mînă patronului să-l ocărască la nevoie şi din obicei, şi mai bine îl dădu afară. Trecut prin atîtea îm-

prejurări, ros de atîtea nevoi, de toate neamurile de lipsuri, în sufletul lui crescuse uriaşă, sfîntă : stima pentru bani.

Se poticnise de mulţi bolovani, îşi lovise fruntea de multe grinzi şi toate păţaniile îi dovediseră numai şi numai preţul banului şi al păstrării.

Dintre toate amintirile, una singură i se făcea soare zîmbitor, cînd îşi întorcea privirea spre trecut. Era capul blond, cu părul de aur, al turcoaicei Biulbiul. Amintirea ei fericitoare făcea primăvară pe pămîntul întunecat. Dar Marcu nu se lăsa răpit, nu-şi lăsa inima topită-n lacrămi şi o izgonea din cuget ca pe ceva ce nu se cuvenea să turbure mintea unui om cărunt, hîrşit şi să-l amăgească cu o bucurie apusă.

Numai în vis, cînd se-ntîmpla s-o viseze, trăia cu femeia iubită trecutul fermecat, şi mai fericit în vis.

În sfîrşit, descoperi o îndeletnicire uşoară şi bănoasă. Se făcu vînzător de alune prăjite şi fisticuri. Cu coşul încărcat pe braţ, bătea berăriile de la patru-cinci după amiaza. Pe cînd vînzătorii ceilalţi, mai toţi băieţandri, piereau după miezul nopţii, el sta cu încăpăţînare, colinda Bucureştii, ca să desfacă marfa. Cîştiga cîte opt lei pe zi, începuse să agonisească la casa de economie. Ar fi putut să se hrănească bine, să-şi îndestuleze poftele, dar acum era prea tîrziu pentru ele : nu le mai avea, i se potoliseră de lipsă. Cînd tresărea vreuna, omul se dispreţuia, îşi aducea aminte de casa de economie, de zilele de boală sau de bătrîneţe neputincioasă, care puteau să sosească degrabă. Aduna mereu ; alunăria mergea bine şi vara, şi iarna.

Într-o noapte de iarnă, în marea sală Bragadiru, înţesată de lume, rămase ţeapăn în calea chelnărilor, atîrnat tot ca un ciorchine cu ochii de o cucoană subţire, cu gîtul lung, cu părul blond, cu sînul îndrăzneţ, abia stăvilit în bluza-i de mătase, cucoană care tocmai se aşeza la o masă.

Izbit, dat în dreapta şi-n stînga cu coşul lui cu tot, alunarul fu nevoit să se desprindă de ramura scumpă de care se acăţase.

Venindu-şi puţin in fire din uluială, acelaşi Marcu Ştiubei, aproape bătrîn acum, dar fost tovarăş al lui Mihai Popa de chefuri şi de dragoste, borborosi :

— Poftim ! E Biulbiul !

Apoi, înduioşat, mîhnit şi fericit totdeodată :

— Cît am ţinut-o-n braţe, şi n-ar putea să mă cunoască !... Biulbiul ! Ce făcuse din viaţa mea şi ce era lumea pentru mine atunci ! Prăjitură, cîntec de înger... dracu ştie ! E chiar Biulbiul, scumpa de ea ! Jacheta de astrahan din cuier e chiar a ei !

Dinu Stufat, cu capul pe spate, cînta să sfîşie inimile. Alunarul, cu ochii uzi, se trăsese într-un unghi şi privea femeia blondă, tot frumoasă, fericită cu altul şi iubită desigur. Se schimbase, se mai trecuse Biulbiul, dar Marcu o găsea fără pereche.

„Cînd mă gîndesc, îşi spunea el, că nu visez, că e adevărat ! Cînd mă gîndesc că sînt adevărate toate cîte le-am petrecut — prin cîte meserii am umblat ! — şi că femeia de colo a fost a mea, că mă strîngea în braţe să mă facă una cu ea, c-o mai văd, că habar n-are de mine, că n-are să mai fie a mea cît vecii ! Da' poate că tot mă visează cîteodată, cum o visez şi eu !... Uite-o ! Doamne ! Doamne ! E tare cuminte, ascultă la lăutar şi rîde la bărbatu-său...

Revăzînd-o pe Biulbiul, Marcu a rămas convins că ea e măritată, cinstită, cu casă mare, bine văzută de lume. De-atunci îşi îngădui să se gîndească la ea, la fericirea lui de odinioară. Nu-i mai înlătura amintirea din minte, o căuta, stăruia în adîncirea ei, era bucuros să se turbure cu ea şi să se înseninеze, iar cînd o visa, i se poleia lumea în bunătate şi în iubire. Biulbiul nu-şi mai făcea din trupul ei o aţîţare de pofte necurate şi o petrecere pentru sute de priviri lacome. Dănţuitoarea care-şi sălta pîntecele în viforul înnăbuşit al cîntecului plin de înţeles nu mai venea să ceară cu talerul pe la mese chetă şi nimeni n-o mai poftea să şadă pe genunchii lui ! Şi desigur că niciodată n-avusese un suflet ticălos. Împrejurările o făcuseră artistă de varieteu, cum îl tîrîseră şi pe el sărăcia şi lipsa de meserie bănoasă în mişelie şi deznădejde.

Inima lui Marcu se umplea de duioasă cucernicie cînd îşi privea în minte iubita. Pilda ei îi slujea de învăţătură, îl îndruma către viaţa casnică. Avea cîţiva bani agonisiţi, cîştiga zilnic de la şase lei în sus pînă la cincisprezece. N-avea decît să caute pe cineva de potriva lui, o femeie cuminte, cu care să trăiască în tihnă. Biulbiul... Biulbiul avea să rămînă ca-ntr-un altar în inima lui.

După ce a umblat pe la peţitoare şi cu ele împreună pe la văduve, pe la fete bătrîne sau sărace de tot, a găsit ce căuta chiar pe strada locuinţei lui.

O femeie netrecută încă, văduvă de şase ani, i-a primit din două vorbe curtea sfioasă, dar i-a pus o condiţie : să se cunune la oficiul stării civile şi la biserică.

Cînd s-a însurat, Marcu Ştiubei era om trecut de patruzeci de ani. În casa mică, scundă, cu acoperişul ţuguiat ca o colibă de ţară, în liniştea ce o împrejmuia şi sub liliecii revărsaţi din fundul curţii, îşi găsea omul hărţuit de necazurile unei vieţi schimbătoare tihna molîie şi dulce, potrivită cugetului lui potolit. Gîlceava intra rar şi se risipea uşor între soţii Ştiubei, amîndoi cu puţine şi cu puţin mulţumite năzuinţe şi capriciuri, fără iubire năbădăioasă, fără patimi pustietoare, fără mari păreri despre mintea, simţirea şi avutul lor.

Marcu preţuia destoinicia nevestei pentru dichisul casei ; ea îi era recunoscătoare pentru truda, pentru alergăturile şi umilinţele, bănuite de ea că le îndură bărbatul ca să cîştige banii întreţinerii gospodăriei. Ani întregi plecau ca lunile, în mulţumiri zilnice, nesimţite, dar a căror lipsă pricinuiesc supărare şi ceartă. Cu casa, patul şi mîncarea calde şi curate, alunarul se deprinsese ca de cînd lumea...

Pentru bărbatu-său, pentru Marcu, femeia nu simţea altceva decît milă, o milă din ce în ce mai îngrijorată. Ce-i drept, nu ştie nici bărbatul ca nevasta lui cum stă el cu sănătatea. Pe de altă parte, cîştigul se micşora mereu. Marcu îmbătrînea fără vreme, cobora într-un an cît în patru pe treptele roase ale gîrboviei.

Cu tot zgomotul de prin localurile de petrecere, îl fura somnul de cum se rezema de vrun zid, de o masă. Şi se sprijinea de oboseală şi de teama că l-ar putea prinde piroteala şi în picioare şi ar putea să cadă cu coş cu tot.

Cînd îl vedeau moţăind, chelnerii îl luau de-o mînă şi-l pofteau să doarmă afară, „la aer curat". În multe berării bănoase nu mai avea drept să pătrundă. Om bătrîn, greoi, urît, nu mai găsea îngăduire. Era poreclit „Moş Mahorcă", pentru că îi mirosea gura a tutun prost.

Într-un post de Paşte, Marcu Ştiubei căzu la pat istovit. Trupul i se scălda, rînd pe rînd, din sudori calde în sudori reci, şi ceasuri întregi parcă-i pierea. Nu-şi mai simţea

atunci decît capul, zvîcnind, arzînd, îndurerat, greu ca o ghioagă.

Îndeobşte îşi simţea stomacul sfîşiat, scărmănat dureros, de gemea şi plîngea, plîngea pînă şi-n somn.

Pe cînd el se lupta cu moartea şi-o înfrîngea, nevastă-sa, care nu se ferea, căzu bolnavă, se molipsise de la el.

Rudele ei, care înainte vreme veneau o dată la trei luni s-o vadă, începură să-şi arate capetele iscoditoare de la ceas la ceas, căinînd-o, plîngînd-o cu lacrămi şi dîndu-i să înţeleagă că nu trăieşte bine, că e victima însoţirii cu alunarul. La bolnavul celălalt priveau cu coada ochiului, ca la un necunoscut.

Văzduhul casei se făcea leşios, acru şi ciudat, amestecat cum era cu miresmele de izmă şi de muşeţel, ceaiuri aduse de rubedenii drept leac şi-n semn de dragoste, ca şi cu răsuflările celor doi bolnavi şi-ale flămînzilor veniţi să-i vadă.

Într-o seară, soţii se priveau în tăcere ca printr-o perdea de ceaţă, gîndindu-se unul la altul cu bunătate şi duioşie. Paturile le stăteau faţă-n faţă în odaia măruntă. Lungiţi pe coastă, înveliţi în plăpumi, se priveau pe cînd seara îşi străbătea nelămuritul prin ferestrele plînse. Lui Marcu îi spusese doctorul că a scăpat de boală, dar să stea liniştit în pat şi să nu mănînce. Femeii îi dăduse lingoarea o clipă de răgaz. Se simţea cu mintea limpede, ca prevestită că se va prăbuşi în boală cu desăvîrşire. Era sigură că ea va muri, că Marcu are să scape, şi se gîndea, lucru rar, nu la ea, ci la el, la singurătatea lui de mai apoi : cu milă, cu grijă.

Ea îşi ridică uşor capul de pe pernă şi-l întrebă :

— M-asculţi, Marcule ?

— Da, răspunse bărbatul.

— O mie şase sute de lei ai tu la casa de economie ?

— Da.

Femeia tăcu un moment, se mişcă în plapumă şi zise iar :

— Eu nu ţi-am ascuns niciodată nimic... Da' ceva tot ţi-am ascuns... Am şi eu bani — o mie de lei. Aici, în casă. Ţi-oi spune unde numaidecît, păstraţi de la moartea întîiului meu bărbat. Să nu mi-o iei în nume de rău... Da' vezi, e viaţă şi moarte, mă jurasem să nu spui nimănuia... Acuma nu mai pot... Că nu vreau să încapă pe mînile rudelor...

Întărită de destăinuirea ei, femeia se dădu jos din aşternut şi veni în patul soţului. Marcu, greoi cu toată uimirea pricinuită, îi făcu loc lîngă el. Candela, nestinsă în toată vremea boalei, ardea cuminte sub icoana veche. Ceasornicul stătuse de mult din bătaie.

— M-asculţi ? întrebă ea. Te-am auzit de multe ori oftînd : „Să am ceva mai mulţi bani şi să găsesc un colţ bun de băcănie, că eu am fost băcan de felul meu !...“

— Sînt băcan, e drept, spuse Ştiubei.

— Cu mia mea de lei, cu banii strînşi de tine — mult ai mai robotit Marcule ! — ai scăpa de negoţul de alune. Nu mai merge cu el, eşti bătrîn, iernile te doboară, te degeră... Mă duc să ţi-i aduc !

Ea sări jos din crivat, mai mult goală, răpunîndu-şi boala, uitînd-o.

— Ia-ţi ceva pe tine ! Ia-ţi plapuma în spate ! strigă pe urma ei Marcu, speriat şi uluit.

Femeia ieşise în ogradă ; pasul nu i se auzea, era desculţă. Afară era frig, umed, pătrunzător, ca-n zilele în care se luptă primăvara cu iarna.

Închisese uşa după ea, pesemne ca să nu răcească bolnavul din casă.

Înfierbîntată de mărinimia ei, nu simţea frigul jilav. Urechile îi vîjiiau, ochii i se luptau, în amurgul zilei încenuşate, cu un văl ce sta gata să i se ţească peste vedere, dar ea mergea întins către gura beciului, în gîrliciul căruia îşi avea ascuns avutul.

Trezit de primejdie din toropeala lui, gîfîind, sprijinindu-se într-un cot, Marcu o striga cît putea să vie mai degrabă. Pricepuse că nevastă-sa înfrunta moartea, era spăimîntat, dar o duioşie fierbinte îi umplea tot pieptul şi i se revărsa în vine ca un sînge nou, bogat, şi-l covîrşea cu desăvîrşire. Nu-i venea în minte să alerge după ea, ca s-o aducă mai repede în căminul cald. Îşi privea adînc, răpit, starea fericită de desfătare sufletească nemaiîncercată, moleşit, cu lacrămi pe obraji.

Femeia se-ntoarse în sfîrşit, ţinînd în poala cămăşii doi pumni de aur şi de hîrtii. Îi vărsă pe patul lui şi, simţind frigul ce-o străbătuse, intră în culcuşul ei.

A doua zi pe la prînz, după ce tremurase şi clănţănise, apoi aiurase, lungită pe spate, toropită, horcăi de cîteva ori lung, dădu parcă să se scoale, se întinse de isprăvenie, cu gura pentru totdeauna încleştată.

Abia acuma cunoscu Marcu Ştiubei deplin singurătatea şi pustiul. Era bătrîn ca de şaptezeci de ani, cu trupul şi sufletul, deşi trecuse numai peste cincizeci. Îl pridideа suferinţa tuturor pierderilor scumpe îndurate una după alta în viaţa lui. Căldura banilor ce-i avea nu-l bucura, ca o rază de soare pe un mort. Ştia bine că n-o să moară de foame, dar nu-i păsa de viaţă. Înţărcat de grija zilei de mîine, îl strivea durerea a ceea ce fusese. Deşi n-o iubise pe nevastă-sa, îşi îngropase cu ea tot rostul lui pe lume : de biet om menit să nu aibă altceva decît un tovarăş de viaţă.

Icoana Biulbiulei se privea în el ca într-o baltă neagră, pe care nu pluteşte nici o vietate. Toate se schimbaseră, se posomorîseră.

Din casa în care trăise cu nevasta fusese zorit să plece, de cum se ridicase de pe căpătîiul zăcerii, neîntremat. Ba îşi mai împuta în tainiţele inimii că nu putuse, covîrşit de boală, precum se afla la moartea ei, să o petreacă la groapă după cuviinţă şi s-o plîngă cu bocet şi cu sfîşiere, sub ochii lumii. I se părea că ţinuse prea mult la pielea lui, că se cocoloşise în aşternutul cald, pe cînd femeia sta galbenă, ţeapănă şi rece în ceailaltă odaie, în sicriul de brad, înconjurată de rude. Pe cînd nemeturile ei, de cîte ori intra un străin să vadă moarta, ţipau şi se văicăreau, ca sub ferestrău.

Trebui să plece din cuibul tihnei gospodăreşti. Nu mai avea ce căuta pe drumul bătut zi cu zi atîţia ani, ca să se îndrumeze spre casa de ţară, cu acoperişul ţuguiat, cu lilieci şi linişte mănăstirească. Se mută între lume multă şi străină, care nu-l compătimea şi, o dată întremat, îşi luă coşul cu alune pe mînă, să vîndă, să cîştige. Venirea serii îl îndemna să-şi ia îndeletnicirea părăsită, iar foamea zilnică îi arăta că e silit să vieţuiască şi singur.

Dar negoţul de alune nu mai era de el. În localurile în care dobîndise trecere se încuibaseră alţii, şi-apoi, Marcu părea venit de la spital. Văzîndu-l cu pălăria cernită, cu barba nerasă, în semn de doliu, cu părul ca cenuşa, cu ochii stinşi în pleoapele-i cîrpite, cu faţa neagră-vînătă, muşteriii întor-

ceau capul, ca de la o piază-rea, iar chelnerii îl izgoneau ca pe o cobe.

Marcu trebuia să-şi întemeieze altă viaţă ; îi trebuia altă îndeletnicire. Niciodată nu uitase că el era băcan de meserie. Avea trei mii de lei. Toamna se apropia. Altă grijă : în cît sînt Bucureştii de mari unde să găseşti vadul aducător de cîştig, nedescoperit şi luat de alţii ? Marcu alergă, chibzui şi, în cele din urmă, se hotărî.

În strada Teilor, aproape de un colţ, de o răspîntie, era aproape gata o clădire cu două caturi, jos cu prăvălii. Temîndu-se să nu i-o ia altul înainte, Marcu se duse la proprietar şi, după multă şi dîrjă precupeţire, îi plăti chiria pe jumătate de an — o mie două sute de lei. Sfîntul Dumitru avea să-l găsească în băcănioara lui, stăpîn neclintit şi harnic.

Se vedea după tejghea cîntărind, vedea şirurile de rafturi, mărfurile aşezate în ele, uşa mereu deschizîndu-se şi chipuri, necunoscute şi surîzătoare, înaintînd spre el.

Fiindcă odaia era foarte lungă, avea s-o despartă cu un rînd de rafturi înalte, după care să aşeze un pat, un scaun, o sobiţă.

De mai mult mobilier nu avea nevoie şi nu visa decît să trăiască şi să moară în băcănia lui, la frumuseţea căreia se gîndea acum ca la o mireasă. Cu mare politeţe veni să-l roage pe proprietar să introducă gaz aerian — văzuse în mijlocul tavanului viitoarei lui prăvălii un cîrlig de atîrnat lampa de petrol.

O săptămînă întreagă a adunat Marcu, de la toptangii cunoscuţi de el, mărfurile trebuitoare, ieftine şi bune. Şi ca şi cum lumii i-ar fi bătut inima pentru înfăptuirea visului lui, Marcu a ţinut, toată vremea aşezatului în rafturi, obloanele magazinului trase, ca să nu-i dea prea multe emoţii, ci una şi bună. Îi pregătea lumii o aşezare în rafturi, în cutii şi-n galantare, de cafele, orezuri, brînzeturi, bomboane şi cîte altele, în magazinul acela cum nu mai văzuse „publicul", iar dacă văzuse, să nu poată spune că e treabă uşoară şi că pretutindeni se poate vedea.

Într-o dimineaţă rece şi uscată, obloanele s-au învîrtit pe mosorul lor ascuns, iar geamurile curate au privit spre răsărit îmbietoare, poftindu-l să vadă cu cît dichis e aşezată şi cît de multe bunătăţi sînt în băcănia lui Marcu Ştiubei. El,

Marcu, s-a plimbat un ceas, două pe trotuar, pe dinaintea galantarului împodobit şi n-a trecut o dată nepăsător. Bărbaţi, femei treceau de zor, după treburi. Nu aflaseră de deschiderea noii prăvălii. Negustorul îi urmărea pe toţi şi-şi zicea : „Nu ştiţi încă, de-aceea nu vă uitaţi ! Aţi crezut că n-are să se mai deschidă ! O s-o vedeţi. Te uiţi şi treci, cucoană, de, e prea de dimineaţă poate, da' n-ai să mă ocoleşti ! Aşa magazin, mai rar !"

Apoi a intrat după tejghea, ca s-aştepte venirea mušteriilor. Ştia bine că, în prima săptămînă, abia are să-l afle vecinătatea. Mai vizavi, în colţ de stradă, dăinuia o băcănie mare, cu care, după trecere de vreme, avea să-şi împartă mušteriii. Aceleia, ca vad vechi, şi fiindcă avea şi cîrciumă, îi mergea minunat. Toată ziua intrau şi ieşeau clienţi din ea, ca albinele într-un stup. Aveau să vină şi în prăvălia lui. Nu-l cunoşteau deocamdată... Ce-are a face ! Toate lucrurile au un început. Cîte chipuri necunoscute are să vadă... A ! dacă într-o năzdrăvană de zi ar intra în magazinul lui, singură însă, Biulbiul !... Nu i-ar fi ruşine ca la Bragadiru, cînd el era cu coşul de alune pe braţ, ba ar fi mîndru de starea lui... Îl cam pocîltea bătrîneţea... ba nu chiar ea, ci necazurile îndurate... Oare ce-ar face el ? Negreşit că i-ar spune cu curaj : „Cu ce vă pot servi, cuconiţă frumoasă ?" Ea s-ar supăra, bineînţeles, ar ridica ochii încruntaţi şi l-ar privi cu mînie. Nu l-ar cunoaşte, s-a schimbat prea mult. El ar lăsa o mînă în jos, după tejghea, mîna cu pacostea, ca să nu i se vadă degetul tăiat la fabrică, s-ar propti în pumnul mînii celeilalte, cum a văzut odată pe un om mare la Dacia, şi i-ar spune : „Să nu vă supăraţi, coniţă, să nu vă supăraţi, ar fi păcat — şi ea ar zîmbi — eu vă cunosc pe dumneavoastră, şi doream foarte mult să vă văd. Eu sînt Marcu Ştiubei !" Ce-ar zice ea atunci ? Cu ce ochi s-ar uita la el ?

Nu intra nimeni în noua băcănie, şi Marcu avea tot timpul să aşeze şi răsaşeze lucrurile orînduite bine dintru-nceput şi să se piardă în visuri vagi. Cu inima moale de duioşie, se gîndea la răposata nevastă-sa, care-i dăduse o mie de lei în paguba rudelor ei de sînge. Cît s-ar fi bucurat şi cît ar fi fost sărmana de mîndră să stea la tejghea, în băcănia curată şi încărcată cu mărfuri de peste două mii de lei.

Vremea trecea şi clientela nu se arăta. Parcă n-o vedeau trecătorii, destui, prăvălia înţesată şi gătită ca o prinţesă. Toate mărfurile, adunate cu multă chibzuinţă, de prin toptangerii, şi orînduite aşa ca să încînte privirea ticălosului de muşteriu, începură să miroasă a mahorcă. Osîndit şederii, negustorul fuma mereu, plutea cu toate dimprejuru-i în nori groşi ca de uzină.

Afară geruia, ninsorile cădeau rînduri-rînduri, în prăvălioară era cald numai cît se făcea foc, iar de cum focul murea, soba măruntă îngheţa, iar odaia de-asemenea. Băcanul aştepta, cu nădejdea sugrumată, cu gura amară de tutun prost, lihnit pentru că nu voia să mănînce cît îi cerea nesăţiosul şi necugetatul de stomac.

Ce năpastă şi batjocură i se părea foamea şi cît îl scîrbea cererea ei, neînduplecată în faţa pagubei. Zilele scurte de iarnă treceau lungi, serile se destrămau nesfîrşite, în şuieratul vîntului sau în tăcerea de moarte a îngheţului. Pînă şi tramvaiele [1] se fereau parcă să-şi sune clopotele în dreptul băcăniei ! Alunecau grăbite pe şine în treapădul surd al copitelor. Şi totuşi, în colţ, la băcănia cea mare din răspîntie, pe care Marcu socotise s-o concureze, era mişcare necurmată şi trafic. Zgomotul uşii ei trîntite cu putere îl auzea desluşit urechea, silită să asculte, a noului băcan.

Plictisit, neavînd ce face, schimbă în nenumărate dăţi galantarul, reaşeză marfa.

Măslinele, ca să nu se aşeze praful gros pe ele, trebuiau măcar o dată pe zi scotocite, scoase altele din fund la faţă. Sacii cu orez, cu nuci, cu cafea, cu făină, cu gurile răsfrînte ca să-şi arate conţinutul, stăteau buzaţi parcă de supărare.

Cînd rezemat de tejghea, cînd după ea, în adăstare, negustorul amăgit fuma ţigări peste ţigări, ca să-i piară urîtul şi să-şi înceteze supărarea.

Aproape nimeni nu intra în noua băcănie. Marcu Ştiubei se gîndea acum cu inima strînsă la Biulbiul, la venirea ei, ca din seninul cerului, în dugheana fără noroc. La început se gîndise cu milă la nevastă-sa şi la părinţii lui, compătimindu-i că n-apucaseră să-l vadă negustor. Acum, dimpotrivă : îi fericea în mormînt, unde nu mai e zbucium, unde nu mai aştepţi ajutorul altuia.

[1] Tramvaiele cu cai (n. a.).

În spaţiul mic al prăvăliei se învîrtea ca o fiară încolţită, împresurat de jur împrejur de mărfurile pe care îşi dase cu dragă inimă banii agonisiţi anevoie.

Parcă gusta sabur cînd se uita la cutiile de zahăr, ura sacii nepăsători şi grei, îi venea să arunce cu amîndouă mînile în stradă cutiile de sardele, de scrobeală, cutiile mincinoase, cu poleială, de ceai rusesc. Şi totuşi, dimineaţa le ştergea de praf, şi le ştergea şi peste zi, în neştire, fumînd la nesfîrşit!

Ieşea în stradă uneori, să-şi plimbe pe trotuar durerea şi deznădejdea, în paşi mai largi şi mai slobozi ca în prăvălia împiedicată de saci şi de lăzi. Şi-i venea poftă, tot trecînd pe dinaintea ei, să n-o mai privească, ci să se uite în capul drumului, pe şine, după un tramvai ce se depărta. Dar asta n-o putea! Îşi închisese în magherniţa strîmtă cea din urmă licărire de viaţă din făptura lui îmbătrînită, îi încredinţase ei nevoia ce-i mai rămăsese, pe sponci, la fund, nu de fericire, nici de plăceri înviorătoare şi fierbinţi, ci de stimă pentru el însuşi: dovada că el are o meserie şi că e destoinic să cîştige. În ea îşi pusese tot, pînă şi gîndul Biulbiulei. În plimbările lui pe dinaintea galantarului, privea necurmat la băcănia lui, cu două simţiri încăierate între ele: cu ură şi cu dragoste. Dar cu dragoste înşelată.

Şi iar intra în dugheană ca să fumeze.

Ceasuri întregi îşi ridica privirile în tavan, ca un martir care îşi recomandă sufletul lui Dumnezeu. Tăiase odaia lungă cu un raft, pus de-a curmezişul ei, aproape în două. În mijlocul bagdadiei se afla un belciug de atîrnat lampa, de care însă nu se servise, avînd gaz aerian pentru iluminat. Belciugul acela îl privea Marcu Ştiubei, cu nădejdile fumate, fără năzuinţă.

Numai o lună era pînă la Sfîntul Gheorghe, şi negustorul trebuia să scoată o mie două sute de lei, pentru plata chiriei. De unde şi la ce bun? Ca să ţină mai departe prăvălia? Vara treburile merg şi mai prost ca iarna, poamele ţin locul colonialelor. Mai prost decît îi mersese se putea? Trebuia să închidă magazinul, pentru ca să mai aibă încă un mort scump în trecutul lui. Dar el cît mai avea de gînd să trăiască aşa, cu orice preţ, în ciuda nenorocului, un bătrîn neputincios, un om netrebnic şi bicisnic? Un funcţionar al companiei de gaz aerian venise să-i ceară plata gazului ars, şi el îl amînase

peste o săptămînă. Peste şapte zile de unde avea să-i dea, cînd abia îi pica în tejghea atît cît să cumpere tutun, pîine şi lemne cu suta de kilograme ? Trebuia să pună capăt unor zile atît de păcătoase !

Marcu se gîndi adînc şi văzu limpede că ghearele nevoilor se vor înmulţi şi se vor ascuţi tot mai mult şi mai tare, că n-are să mai dobîndească liniştea vieţii, că nu mai poate aştepta nimic bun de la viitor. Înşirase toate meseriile, ajunsese băcan, după cum visase, şi iată că nici de băcan nu era bun. Nu avea noroc. O viaţă de zbuciumări, de încercări şi de înfrîngeri. Pînă cînd ? El simţea că nu mai poate s-o înfrunte şi nici nu-i mai da inima brînci.

Cîrligul din tavan îl privise de multe ori şi i se păruse tare. Avea o funie la îndemînă. Şi aceea putea să ţină un om... S-o prindă de cîrlig, să facă un laţ şi să bage capul în el, înălţîndu-se pe două scaune, puse unul peste altul... Da. Se hotărîse şi era mulţumit de lipsa lui de părere de rău, de scîrba lui pentru toate şi de dibăcia cu care îşi întocmise planul sinuciderii, ca să moară în băcănia lui.

Paşi se-auzeau pe afară, tramvaiul luneca pe şine. Lumea se plimba. Ei şi ? Viaţa era frumoasă poate pentru mulţi, dar nu pentru el. Aşeză două scaune, unul peste altul, în dreptul belciugului din tavan. Apoi ieşi în drum, pe care nu-l privi, nu voi să-l privească ; trase cele două obloane, al galantarului şi al uşii, ca să nu fie văzut şi împiedicat.

Afară, o ceaţă jilavă, ca un zăbranic ud, se lăsase ca o jale. Cînd ieşise să tragă oblonul, doi copii se depărtaseră şi se opriseră nu departe. Intrat în prăvălie, Marcu îşi aduse aminte de ei. Zîmbi cu două lacrimi în ochi : copiii se uitaseră cu jind la bomboane şi fugiseră de teama lui...

Fără şovăire, ridică puţin perdeaua de fier şi, deschizînd uşa, scoase capul :

— Băieţi ! Staţi ! Vi-l dau vouă !

Cu temere, curioşi, îmboldindu-se unul pe altul, cei doi copii se apropiară, numai ochi la mînile negustorului. Marcu luă borcanul din galantar :

— Vi-l dau vouă ; tot. Să-l împărţiţi.

Nimeni nu era martor la scena şi dureroasă, şi comică. Uimiţi, şi numaidecît nebuni de bucurie, cînd puseră mînile pe comoara de bomboane, ţîncii se aruncară la zece paşi departe

de locul cu noroc. Se opriră sub felinar, amîndoi cu cîte o mînă în borcan. Gîndul împărţelii pe din două le veni îndată, şi cearta izbucni : cine să ia borcanul ? Îl voiau amîndoi, fiindcă nu se împăca nici unul cu ideea vîrîrii în buzunare a zahariceleor.

Un trecător fură cu urechea o parte din sfada lor şi se apropie. Nu i se păru lucru curat, şi pe cînd picii se certau, gardistul, care sta la răspîntie învăluit în ceaţă, îi prinse de grumaji.

— De unde îl aveţi ? De unde l-aţi furat ? Pungaşilor !

Copiii, cu bîlbîieli care-i făcea să fie crezuţi vinovaţi, cînd vorbind, cînd tăcînd amîndoi, deodată, sub bruscările paznicului, istorisiră cum intraseră bomboanele în stăpînirea lor. Gardistul nu-i credea, voia să-i mîne de-a dreptul la secţie ; în cele din urmă, îi duse la noua băcănie.

Aci, obloanele erau trase, dar înăuntru era lumină. Gardistul bătu cu putere ; ştia că stăpînul locuieşte acolo.

— E uşa deschisă ! descoperi unul din copii.

Sergentul ridică oblonul, strigînd tare :

— Domnule ! Ascultă !

Băiatul care ţinea borcanul în braţe ţipă cel dintîi, văzînd omul spînzurat. Dar borcanul nu-i scăpă din mîni. Gardistul, izbit de neaşteptata privelişte, se întoarse cu faţa spre stradă, ca să cheme pe cineva, pe oricine ! Uită pe cei doi copii şi strigă cît putu de tare, spăimîntat :

— S-a spînzurat băcanul !... şi, în sfîrşit, se repezi să taie funia cu tesacul.

Chircit, înţepenit de moarte într-un spasm, Marcu Ştiubei atîrna agăţat de belciugul din mijlocul tavanului, cu limba scuipată afară, groasă şi umflată, cu ochii holbaţi, cu faţa schimbată, schimonosită, cu gîtul curmat de funie.

Tesacul nu tăia. Gardistul căută şi găsi un cuţit, cu care izbuti să taie funia întinsă. Dar era prea tîrziu : omul necăjit reuşise să se scape de viaţă.

JALBA BUCIUMENILOR

Gheorghe Leuşteanu şi Ion Jipa intraseră în satul lor, mergînd cu sîrg, umăr la umăr, şi tăcînd amîndoi. Veneau întins spre cîrciuma lui Prapur şi se îndreptau întradins către ea, căci ştiau că vor afla acolo tot sfatul şi toată lumea de bătrîni şi de tineri ai comunei lor.

Purtau o veste pe care singuri ei n-ar fi putut-o pătrunde şi mai ales folosi. De aceea o păstrau în minte aşa cum o găzduiseră în auz, n-o mai scărmănau, ca să n-o încurce, ca să n-o drămuiască şi pasămite şi de frica îndoielilor. Aveau s-o spună norodului fără adaos, fără părerea lor, iar el avea s-o judece şi să hotărască... după mintea lui, mai multă decît în două capete de oameni. Şi, pentru că nu căutau să bănuiască ce va zice satul, fără să-şi spuie unul altuia, stăteau gata să fie sau tare veseli, sau foarte amărîţi. Aflaseră că locuitorilor din comuna Cosmina au să li se împartă pămînt chiar în primăvara ce sosea, mulţumită numai şi numai unei jelbi trimise la Bucureşti ministrului celui mai mare al ţării, cel care stăpîneşte pămîntul. Cosmina nu era departe de Bucium nici ca la o jumătate de poştă, iar moşia statului, din care urma să dea ministrul pămînt ţăranilor, nu putea să fie alta decît aceea pe care se aflau şi Buciumul, şi Cosmina.

Se mai ştia că contractul arendaşului e pe sfîrşite şi că el, boierul, se gătea de ducă la alte pămînturi, în Moldova.

Zăpada scîrţîia sub opincile lor, vîntul trecut peste atîta omăt le rădea obrajii încălziţi de zorul mersului, li se îmbulzea în piept berbeceşte, dar ei se înverşunau şi mai vîrtos la mers, întindeau larg piciorul, mereu către crîşmă.

Cînd au ajuns în faţa cîrciumei, la adăpost, au stat, şi-au smuls sloii de pe mustăţi şi-au început să-şi azvîrle mînile peste piept, dreapta spre stînga şi stînga spre dreapta, căci abia acum le simţiseră îngheţate pînă-n subţiori.

— A-ha ! ce mai ger, Ioane ! Intră tu întîi ! zise Leuştean.

Cît timp intrară cei doi în cîrciuma înţesată de lume, în ziua aceea de sărbătoare, un nor de abur se vărsă necontenit peste ei şi pieri în gerul iernii, în aerul limpede.

Jipa şi Leuştean strigară tare, de lîngă uşă :

— Bun noroc !, dar mai nimeni nu întoarse faţa la ei. Era o larmă de bîlci ; cercuri, cercuri, care în picioare, care în jurul meselor rotunde de mai din fund. Ţăranii vorbeau răspicat, cu stăruinţă, cu necaz, cu bărbăţie.

Nu se afla în minutul acela de faţă nici un orăşean, nici un slujbaş, nici un jandarm. Oamenii vorbeau slobod, cu toată înverşunarea şi cu toată temeinicia încercatei lor vieţi. Cei doi, mereu unul în spatele altuia, îşi făceau încet cale printre gloată.

— Ce au să spuie oamenii, Gheorghe ? se întoarse Jipa către Leuştean, şi-l întrebă. Hai ?

— De ! cum or vrea. Om vedea noi acum...

După o jumătate de ceas, toată lumea adunată în cîrciumă aflase şi pricepuse că ar fi drept să i se dea şi ei, adică satului Bucium, o jumătate din moşia statului, iar numai cealaltă jumătate să se împartă cosminenilor, şi că trebuia numaidecît să facă o jalbă.

După încă o jumătate de ceas, ţăranii înţeleseră că jalba pe care ar face-o n-ar putea să le aducă nici o pacoste, chiar dacă ar iscăli-o toţi, după cum li se părea că cere împrejurarea.

Uneori, vorba se aprindea ca spirtul, larma creştea de să spargă tavanul, alteori scădea, feţele ţăranilor se făceau gînditoare. Vorbea numai cîte unul mai isteţ, mai limbut, ceilalţi ascultau. Asculta de după tejgheaua lui şi negustorul Prapur, cu sprîncenele ridicate, uitînd să tragă gologanii de pe tarabă în gaura de puşculiţă a tejghelei.

Necurmat se umpleau pe la mese sticlele de rachiu. Cu cît se bea mai mult, norodului i se limpezea gîndul că e drept să i se dea lui pămîntul pe care din moşi-strămoşi l-a tot muncit, încît l-a cumpărat şi l-a răscumpărat, iar la urma urmei tot nu-l căpăta de pomană. Nu mai aveau altceva de făcut decît să vestească tot satul, ca nici un buciumean să nu lipsească din petiţie.

Seara, tîrziu, numai după ce nevestele lor au venit să-i smulgă din crîşmă, s-au risipit încet sătenii pe la gospodăriile lor. În drum, care pe unde trecea, striga pe la casele celorlalţi, chema pe nume, scotea pe român afară din bîrlog şi-i desluşea pricina. Acela sta în cumpene, nu credea, dar alţi săteni, care veneau mai din urmă de la crîşmă, întăreau spusele.

În noaptea aceea, comuna Bucium n-a dormit ca-n-deobşte, ci s-a zvîrcolit toată, aşteptînd ziua d-a doua zi, zi de lucru, dar de iarnă, pentru facerea jalbei. În multe lămpi s-a sfîrşit gazul, multe femei au mîncat şi bătaie, ba chiar s-a mai întîmplat ceva. Grigore Cimpoi, voinic abia întors din armată, a găsit pe un jandarm la nevastă-sa, şi de aceea a dormit legat la secţie.

A doua zi au venit sătenii la crîşmă, unul cîte unul, şi numai ca să vadă ce au să facă ceilalţi după vîlva din ajun. Nu venise nici unul să bea şi hotărît era fiecare să nu mai pună rachiu în gură, căci nici sărbătoare nu era şi prea cheltuise ieri fără socoteală. Şi iar s-a luat mulţimea la vorbă şi chiar s-a hotărît să puie negru pe alb. N-aveau pe cine să le-o scrie frumos şi cu tîlc. Popa era de partea boierului, căruia poate că nu i-ar fi părut bine să se înstărească ţăranii, şi carele cine ştie ce putere avea. Învăţătoarea... ce să ştie un cap de femeie? Notarul a dat pe la crîşmă, a băut o ţuică, dar n-a primit să le-o scrie el, deşi era om din sat, feciorul lui Mulgeiapă, pentru că putea să-i cunoască cineva scrisul, pesemne ministrul. Jalba însă trebuia făcută. Tot greul avea să cadă pe Vasile Mînzu, care fusese sergent în armată şi ştia carte.

Se strînsese în ziua aceea la crîşmă şi mai multă gloată ca în ajun. Bătrîni şi tineri, toţi în picioare, unii îngînduraţi, alţii dîrji, alţii înflăcăraţi de gîndul izbîndei, se îndesau cu toţii în jurul mesei, la care aşezaseră pe Vasile Mînzu, cu o coală de hîrtie albă dinainte. Toţi se uitau spre hîrtie şi spre capul lui Vasile. Îşi strîmbau gîturile, priveau peste umerii celorlalţi cei de mai departe de masa lui, ca să-l vadă. Mînzu, abia înfrînîndu-şi mîndria, ţinea deocamdată fruntea sus; privea şi mai ales asculta ce-l povăţuia norodul. Stan Mănăilă se desprinse dintre Tudor Prisăcarul şi Ion Cioară, şi, întorcînd capul şi la dreapta şi la stînga, rosti:

— Să-i scrie „măria-ta"! că e ca şi vodă de mare!

Lumea aproba, Vasile Mînzu de asemenea.

Mănăilă, mulţumit, se trase mai la o parte.

— Să pui în jalbă, zise moş Dragostin Jinga, că noi nu l-am supăra, că noi ne mulţumim cu puţin, dar n-avem nici puţinul acela !

— Da ! da ! dădu din cap Vasile.

— Foarte frumos ! e drept ! aşa-i ! rosti mulţimea.

Vasile începuse să scrie. Slove mari, răschirate, în rînduri strîmbe, umpleau hîrtia. La răstimpuri, cînd el se oprea să se gîndească, cu bărbia în piept, cîte unul din mulţime, care întradins răzbise pînă la el, îşi spunea tare părerea ce-ar fi fost cu cale să se adaoge lîngă celelalte pe jalbă.

„N-avem pămînt ; ne-au murit vitele de foame ; ni se dărîmă cocioabele pe noi ; sîntem datori ; perceptorul e hain şi dajdia e mare ; pierim şi noi de foame ; ni-i scîrbă de truda noastră zadarnică ; nepoţii şi copiii noştri nu mai ajung să facă miliţie, că se sting de prunci !“ şi cîte altele...

Petiţia a fost lungă, pe două coale.

Pe cele dintîi trei feţe se-ntindea numai jelania, iar pe patru s-a iscălit toată poporimea adunată.

După ce-a isprăvit-o, Mînzu a citit-o tare de două ori, şi tuturora li s-a părut că aşa jalbă ar muia şi o inimă de piatră. Petiţia se încheia aşa : „Un sat întreg vă roagă cu lacrămile în ochi să-i daţi ascultare“. Urmau apoi iscăliturile. Cu toată durerea lor adevărată, petiţia era banală.

Prapur, cîrciumarul, nu sta el la tejghea, o lăsase pe nevastă-sa în locu-i. Se gătea să plece cu trăsura la oraş pentru treburi. Deşi prăvălia îi era mai plină ca în ajun, vînduse puţin — pesemne pentru că Vasile Mînzu, cel care scrisese petiţia, nu bea niciodată nici vin, nici rachiu. De frica darului beţiei, cu care se întorsese în sat din oştire, lăsase de tot băutura.

Gheorghe Leuştean şi moş Dragostin au strîns de la lumea adunată zece de cîte zece bani şi-au pus şi ei zece bani, pentru plata timbrului, a mărcii, a două coale de hîrtie şi a plicului mare şi galben.

Jalba pusă în plic a fost dusă cu alai pînă la primărie, unde atît Mînzu, care o ţinea în mîni, cît şi norodul, a stat să aştepte venirea zilnică a poştei. Sătenii voiau s-o vadă în mînile factorului şi să privească în urma cariolei, pînă s-o pierde departe pe drum.

— Ce e, mă, cu voi, cu tot satul ? i-a întrebat primarul, om al boierului, fiind din întîmplare la primărie.

— Ia, nimic, coane Mavrodine, o hîrtie cu de-ale noastre. Să ne mai scadă din dări, a minţit Mugur Şindrilă.

Mulţimea, după plecarea poştei cu hîrtia lor, nu mai era voioasă, nu era nici mîhnită, ci numai frămîntată şi aţîţată. Mulţi se îndoiau acum că jalba ceea, cu toate iscăliturile şi cu toate vorbele dureroase şi rugătoare din cuprinsul ei, va procopsi satul.

Ilie Şopîrlă, Stan Bumbăcea, Andrei Surdu strigaseră în gura mare, pe la început, în crîşmă, că jalba-i bună de băut cu apă neîncepută. Mai apoi însă tăcuseră şi puseseră şi ei degetul în semn de iscălitură.

— Dacă ne-am duce cîţiva la Bucureşti, barem unul, să dăm ochi cu ministrul, l-am înduioşa, s-ar îndura omul ; dar aşa, cu o hîrtie !...

Petiţia fusese dată poştaşului în ziua de 31 ianuarie şi ea a sosit în Bucureşti în ziua de 1 februarie, seara. Printre miile de plicuri deschise la Registratura generală a ministerului, în ziua de 2 februarie, era şi plicul cu jalba buciumenilor.

În Bucureşti, în ziua aceea era soare. Gerul se muiase de mult şi zăpada se ridicase de pe drumuri. În geamurile registraturii, soarele privea întreg, vesel, promiţător de zile bune. Registratorul-şef, deşi orele de birou începeau de la nouă, venise de la opt jumătate, pentru că ştia că-l aşteaptă mormanele de plicuri venite din toate părţile ţării, de la servicii atîrnate de minister, suplici, corespondenţă vastă şi felurită a diviziilor din minister. Ca s-o lămurească, s-o împartă, trebuia să pună pe fiecare hîrtie cîte o iniţială convenţională, care arăta la ce anume serviciu trebuia dată.

Privirea ageră a şefului trecea peste rîndurile multe, de multe ori scrise încîlcit, găsea „cererea" sau comunicarea. La moşii, la păduri, la arendaşi, la contencios, la contabilitate, la atîtea şi atîtea servicii, veneau în fiecare zi lămuriri, cereri de răspuns, de ordine, plîngeri. Tot pe sub ochii lui a trecut şi jalba locuitorilor din Bucium. A scris litera convenţională pe ea şi a aruncat-o în maldărul comun.

Apoi a venit un servitor şi-a împărţit hîrtiile după literele puse de registratorul-şef, care avea alte multe lucrări de săvîrşit.

Cînd ceasul a bătut ora nouă, toţi funcţionarii erau la locurile lor, cu registrele deschise de mult dinainte-le. Munca începuse şi-avea să ţină, ca totdeauna, fără răgaz, pînă la ceasurile douăsprezece. Toate hîrtiile trebuiau să primească un număr şi să fie trecute cu numărul, trimiţătorul şi cuprinsul lor, pe scurt, într-un registru.

— 19.874, ocol silvic Baldovina, cu patru acte ! dicta unul, după ce numerotase hîrtia cu maşina.

— Ilie Panduru, cu două anexe, cere pămînt.

Şi aşa tot timpul slujbei, fără nici o zăbavă, fără nici o răzgîndire, cocoşaţi pe lucrul lor, subşeful dicta, un ajutor trecea în registru. Nu se auzea altceva în camera registraturii decît pocnetul a două maşini de stampilat şi numerotat şi dictatul.

La alte două mese, alţi trei funcţionari aveau de lucru berechet. Singur la o masă, şeful stampila şi el corespondenţa ministerului cu diferite servicii din ţară, cu prefecturi, primării, cu poliţii, cu judecătorii etc. Vremea trecea anevoie în ţăcănitul maşinilor şi în auzul de numere, de idem şi de nume proprii. Neavînd altceva mai bun de făcut, oamenii se înverşunau să scrie, să dicteze şi să stampileze, ca să se scape de teancurile de hîrtii.

Dar funcţionarii de pe la arhivele serviciilor din minister veneau să-şi ceară hîrtiile, să iscălească de primirea lor în registru. Graba trebuia să se rupă ; plictiseala, sila aveau prilej să se dea pe faţă. Prea multă muncă ! Pentru nouăzeci de lei pe lună ! pentru o sută douăzeci !

— Iar ne întrerupeţi ! Iscăleşte ! borborosea scîrbit funcţionarul, student la Drept, care în doi ani de-a rîndul nu putuse să dea examen din pricina slujbei năucitoare.

Funcţionarul de la arhiva specială iscălea în registru de-a lungul scriselor care-l priveau şi pleca. Iar începea lucrul. Fiţa ! fiţa ! făcea maşina de numerotat a şefului, pe decizii ministeriale. Hac ! răspundea mai grav aceea a subşefului, care dicta.

— Locuitorii din Bucium cer pămînt ! cu o anexă !

— La ce număr sîntem ? întrebă cel care trecea în registru.

— La 47.320.

— Departe am ajuns ! aşa este !

Se făcuse ora de masă, funcţionarii închiseră registrele, aşezară hîrtiile şi plecară, flămînzi şi istoviţi.

După prînz, petiţia buciumenilor fu luată din registratura generală, împreună cu alte optzeci şi patru de hîrtii, şi dusă la registratura pămînturilor.

Sus, în al treilea cat al ministerului, în două camere cu ciment pe jos, se afla arhiva şi registratura pămînturilor. Odaia arhivei, mare, era plină toată de mii de dosare. Odăiţa registraturii era şi ea împănată, cu registre însă. Statornica răceală a cimentului le băga reumatism în oase bieţilor slujbaşi. Şi aici se lucra necurmat. Hîrtiile luate de jos în maldăr intrau mai întîi în odaia mică, la registratori.

Fiecare hîrtie era mai întîi stampilată, apoi numerotată cu maşina, iar cuprinsul fiecăreia şi numărul din trecut, la care de obicei se referea hîrtia sosită, precum şi numărul cu care fusese botezată la registratura generală treceau în registrul registraturii pămînturilor. Şeful imediat al biroului era arhivarul, om plin de necesitatea şi de demnitatea gravă a misiunii sale.

Vrednic, ţeapăn în părerea lui că arhiva e sufletul întregului serviciu, domnul Savu nu vorbea decît apăsat şi-n vorbe puţine. Ţinea peste măsură să fie bine scrise cifrele şi puse vîrtos pe hîrtie. Nu pricepea greşala, tot aşa cum nu pricepea gluma, cum nu pricepea rîsul voios. Rîdea şi el, dar cu dezgust şi ca de-o prostie fenomenală, de un număr pus alandala. Venea cel dintîi, şi cînd plecau ceilalţi el rămînea în birou, ca omul la casa lui.

Petiţia buciumenilor trebuia să treacă şi pe aici, şi a fost într-adevăr trecută în registrul registraturii pămînturilor statului, în ziua de 3 februarie, cînd i-a venit rîndul. De pe masa registratorilor a trecut apoi pe masa d-lui şef, arhivarului Savu, care urma să-i puie numărul de dosar. Căci fiecare hîrtie are dosarul ei, asta-i hotărîtă ! Fiecare hîrtie venind neapărat dintr-o comună, şi fiecare comună avînd dosarul ei, petiţia, de pildă, trebuie să capete numărul de dosar al consătencelor sale. Dacă însă n-are consătence, ca jalba

buciumenilor, n-are dosar ? Ba are ! Trebuie să aibă dosarul diverselor !

În după-amiaza zilei de 4 februarie arhivarul a scris pe jalba buciumenilor, apăsat şi limpede, 4/1907.

Iar tot atunci, la acelaşi ceas, locuitorii comunei Bucium, tinerii păşind ţanţoşi, bătrînii abia scoţîndu-şi picioarele din zăpada ce troienise potecile şi drumurile, se îndreptau spre primărie, ca să aştepte venirea poştaşului.

Nu mai avuseseră odihnă de cînd plecase jalba lor cu cărucioara poştei. În unii încolţise teama că, în loc de pămînt, au să fie puşi la un bir şi mai mare ; pentru că, cu toată jelania din hîrtia lor, se socotiseră destoinici să cumpere moşie. Se mai temeau că perceptorul o să-i zorească cu plata rămăşiţelor şi că o să-şi facă duşmani din popă şi primar. Şi cîte alte spaime nedesluşite li se năzăreau în aşteptarea răspunsului zăbavnic.

În jurul primăriei iar se adunase poporul. Acum aştepta tăcut. Tăceau, pentru că, pe de-o parte, din vorbirea lor s-ar fi dezvăluit taina şi către cine nu trebuia s-o cunoască, iar pe de altă parte, simţeau că dacă ar vorbi, şi-ar primejdui de moarte şi puţina nădejde ce le rămăsese. Toţi ochii cercetau drumul scînteietor şi pustiu. Cînd mai schimbau cîte o vorbă, se întrebau de alte lucruri, vorbeau de vreme, de arătura din toamnă, de vite, de copii.

Gerul se muiase, dintr-un nor posac soarele se arăta rumen ; de pe acoperişul primăriei începuseră să pice picurii întîiului dezgheţ. Şi cum sufletele oamenilor lesne şi bucuros simt prevestiri bune, buciumenii se încălzeau de-a binelea, înghesuiţi cum erau, la raza soarelui rece, cu gîndul că vremea ce se făcea frumoasă era semn bun pentru ei. Erau mulţi, şi asta-i dovedea fiecăruia că jalba nu-i nici nebunie, nici prostie.

Dar soarele n-avea nici un fel de legătură cu petiţia lor. Poşta parcă întîrzia întradins. Ea veni în sfîrşit. Logofetea, poştaşul, sări de pe capra cariolei, mirat că vede atîta lume într-o zi de lucru. Intră în primărie cu un pachet de scrisori. Ţăranii aşteptau îngrijoraţi. Se auzea de afară vorba notarului ; învăţătoarea îşi cerea corespondenţa. Sătenii îşi dădeau coate, se întrebau din ochi. Notarul se ivi în prag, deodată cu Logofetea, şi-i întrebă :

— Ce căutaţi, oameni buni, tot satul ?

Nu răspunse nimeni. Notarul stărui :

— Ce vreţi ? Ce căutaţi ? Aşteptaţi vro scrisoare ?

Mănăilă se simţi dator să răspundă :

— Am lăcrămat pentru dări, că sînt prea mari...

— Treaba voastră ! De ce nu mă întrebaţi şi pe mine ?... spuse notarul, şi le întoarse spatele.

Dar după cîteva minute, cînd Logofetea se gătea să plece, notarul răsări iar :

— Cu jalba aia umblaţi ? Aţi trimis-o ? Măi, oameni buni, toţi voi care vă aflaţi aici aţi iscălit-o ?

— Da ! da ! rostiră ţăranii, treziţi.

— E ! cui vreţi să-i vie răspunsul ? căruia dintre voi ?

Urmă o tăcere lungă. Mulţi bănuiră o capcană.

— Ştim şi noi ?...

— Primarului ! măi oameni ! lui are să-i răspundă ministrul ! strigă notarul.

Ţăranii plecară capetele în pămînt posomorîţi : primarul era omul boierului.

Boierul, adică arendaşul, nu sta rău cu ei, mai ales că se gătea de plecare, dar primarul nu-i avea la inimă. De trei ori fusese el ales primar de către boier, şi ţăranii în toate dăţile nu l-au votat — au stat pe la vetrele lor.

Încet, cîte trei, cîte patru, amăgiţii se urniră pe la casele lor. După cei plecaţi mai întîi veneau cu pas mai repede ceilalţi, ca să-i ajungă. Vasile Mînzu nu-şi pierduse nădejdea.

— Numai s-ajungă ea în mîna ministrului !... strigă el tare, după ce se depărtaseră de primărie.

„Răspunsul la jalba noastră primarul trebuie să-l primească ! Asta aşa este ! Că n-are cine. Dar cînd o veni răspuns, poruncă de la ministru, ce poate primarul să facă ? N-are încotro, ni-l dă !"

Nădejdea pîlpîia slăbită. Oamenii se risipiră trişti pe la sălaşurile lor. Se putea să aibă dreptate Vasile Mînzu, gîndeau unii.

Şi-apoi, nici ministrul poate că n-avea numai grija lor. Ţara o fi fiind mare — cine a măsurat-o ? Lumea săracă o fi multă, jelbile or fi curgînd la picioarele ministrului, de i s-o fi urît şi lui. Cine ştie grijile şi toate pricinile, toate piedicile ?...

Petiția buciumenilor, purtînd pe ea în mijlocul stampilei numărul de registratură generală 47.320, stampila și no. 9.431 al registraturii pămînturilor, precum și numărul de dosar 4/907, a venit cu altă sumedenie de hîrtii, în ziua de 5 februarie, la biroul terenurilor. Aci însă a stat trei zile pînă să-i vie rîndul, pentru că însuși șeful biroului trebuia s-o citească. Nu stase nici el pînă atunci. Ca să rezolve hîrtiile sosite pînă pe masa lui, consultase dosarele lor, așa ca să nu-i scape nici una din legăturile dintre hîrtii. Unele dosare erau buclucașe : cu acte, cu dovezi, cu lucrări anterioare. Noroc pe suplica buciumenilor că n-avea soață ! Șeful a citit-o, a văzut marele număr de iscălituri, dar, pentru că ministerul încetase împroprietăririle țăranilor, scrise pe ea : „La dosar". Soarta jalbei se împlinise.

A fost iarăși trimeasă în odaia șefului de arhivă, care o trecu la rîndu-i în odăița celor doi funcționari ai registraturii, ca să scrie în dreptul cuprinsului ei din registru și vorba neîndurată ce i se adăogase : „La dosar". După aceea, în sfîrșit, jalba se întoarse iar la arhivarul-șef, care o înmormîntă de-a binele printre miile de dosare din rafturile dulapurilor uriașe.

În ziua de 6 și în ziua de 7, buciumenii veniră tot mai puțini și mai sfioși în preajma primăriei. Cînd sosea poștașul, îi străpungeau cu ochii vraful de hîrtii și trăgeau cu urechea la ce se vorbea în primărie. Nimic despre jalba lor ! Cei mai mulți așteptau, fiecare la vatra lui, să vie ziua de duminică și să se strîngă iar norodul la crîșma lui Prapur. Nu se simțeau vrednici să creadă într-un fel, cînd poate ceilalți din sat aveau o părere mai bună.

Duminica veni, sătenii se strînseră, încet-încet, toți. Mai bînd și mai întrebîndu-se descurajați, curajul și nădejdea li se aprinseră. Căpătaseră glas și erau ascultați cei care spuseseră în trecut că numai cu o jalbă nu se putea face nimic, ci că e nevoie să dea unul din buciumeni față cu ministrul. Se bea mereu. Încălziți și hotărîți cum erau, țăranii scoaseră bani din pungi și din chimiruri, ca să puie toți mînă de la mînă și să trimeată pe socoteala lor pe Mugur Șindrilă la București.

Aprins și el, Mugur umplu cîrciuma cu cuvîntarea pe care se jura, bătîndu-se cu pumnul în piept, că are s-o ție mi-

nistrului. Vîrstnic de aproape cincizeci de ani, era încă vioi, pătrunzător şi fără teamă, cinstit şi potrivit la cuvinte.

A doua zi, de cu noapte, Mugur Şindrilă, cu o basma de merinde într-o mînă şi-n alta cu băţul lui de corn, s-a pornit la drum. Avea de călcat optsprezece kilometri pînă la gara cea mai apropiată. Frigul dimineţei era oţărit şi străpungător, iar drumul, ziua tot apă, prinsese o coajă de gheaţă, ce se spărgea la fiecare pas al lui. Nevătămate erau opincile drumeţului, dar apa intra pe deasupra, prin obiele. Mugur călca răzbit, nepăsător de ger, ca şi cum i-ar fi fost altuia frig, nu lui. Luase de cu seară numele ministrului la care avea să întrebe, la Bucureşti, despre jalba satului. Pipăia ţidula din cînd în cînd în brîu, bucuros că nu plouă, să i-o ude. Noaptea se rărea, stelele se stingeau tot mai multe. O pîclă uşoară învălui cîmpia cîtăva vreme, apoi se irosi şi ea ; lumea îşi mări coviltirul, soarele se ridicase.

Cînd a ajuns Şindrilă la gară erau ceasurile zece. Trenul pleca la unsprezece. Şi-a desfăcut omul legăturica cu merinde, a îmbucat, şi-a luat bilet, a venit şi trenul, şi-a plecat cu el la Bucureşti.

În capitala României, pentru că sosise pe înserat, a trebuit să caute un han, unde să mîie noaptea. A întrebat un om, a întrebat trei, şi pentru că da de-nţeles că n-are bani, a găsit adăpost într-un grajd. S-a culcat devreme, căci era trudit, dar s-a deşteptat de cu noapte, ca-n ajun. Nu s-a spălat de dimineaţă, neavînd cele trebuincioase ; s-a strecurat binişor în stradă, cu legăturica şi băţul lui de corn în mîni. Dar n-a făcut trei sute de paşi pe trotuare, în lumina turbure a felinarelor, şi l-a oprit gardistul. După multe întrebări dintr-o parte şi lămuriri dintr-alta, gardistul a stăruit de el să se întoarcă la grajdul unde dormise, pînă s-o face ziuă.

— Dacă te vede aghiotantul, dăm amîndoi de bucluc. Pe oameni ca tine, măi moşule, am ordin să-i duc în pumni la secţie, la ceasul ăsta !... spunea sergentul.

Mugur Şindrilă a căutat să se întoarcă de unde plecase, dar n-a mai cunoscut curtea şi-a cotit-o pe alt drum, ca să nu se mai întîlnească cu gardistul.

Cînd s-a luminat de ziuă, el şi ostenise de mult umblet. S-a aşezat pe piatra zăbrelelor de fier ale bisericii Zlătari. Îl uluise mulţiumea străzilor şi mai ales a caselor mari printre

care trecuse. A stat ca la o jumătate de ceas să se odihnească, să-şi limpezească gîndurile turburate, să se minuneze de ce văzuse prin sita revărsatului de ziuă şi mai ales să cugete din nou la ceea ce avea să rostească înaintea ministrului.

Palatele pe care le avea în faţă, casa de depuneri şi poşta nu-i lăsau mintea slobodă să gîndească. Într-un cuvînt, omul era emoţionat adînc.

Privea şi nu se dumirea : oameni, toţi îmbrăcaţi boiereşte, umblau zoriţi ca şi cum n-ar fi fost de capul lor, adică boieri. La răstimpuri, îşi aducea aminte de rostul lui — cum avea el, ţăran bicisnic, neştiutor de carte, venit dintr-un sat părăginit, să vorbească unui om aşa de puternic ca ministrul ?

La asta abia acum simţea că se gîndeşte adînc. Totuşi, n-avea încotro, plecase anume din sat, se fălise cu destoinicia lui, trebuia să se ţină de cuvînt.

Tramvaie, trăsuri, automobile îşi începuseră alergăturile, pe şine, pe pavajul neted. O curiozitate mare îl făcu să se aridice din locu-i şi să se apropie de zidul poştei, să-l zgîrie cu unghia ca să vadă dacă e într-adevăr de piatră, precum i se părea.

„Cine nu vede Bucureştii trăieşte degeaba ! se gîndi el. Cum or fi pus oamenii ăştia piatră peste piatră, ca să ridice o aşa minune de casă ca asta, de n-o poţi cuprinde cu ochii ? Ce oameni iscusiţi !"

O jale mare îl năpădi pe Mugur Şindrilă, aducîndu-şi aminte de coliba lui şoldie, scundă şi de tot satul ca de ciuperci, pe lîngă mîndreţile Bucureştilor.

„Vite sîntem noi, ţăranii ! îşi zise el. Nu meritäm să roadem nici o mînă de ogrinji."

Îl cotropise un dezgust cumplit de misiunea lui.

I se părea că tot Buciumul nu merită decît să crape de foame, urlînd ca o haită de lupi hămesiţi.

Apoi îi veni să întrebe pe cineva cum fac orăşenii de au atîta bănet, ca să poată înălţa de la pămînt namilele cele de palate nepreţuite. Nu îndrăzni, îşi mistui singur curiozitatea şi se lăsă luat de alte gînduri. În cele din urmă, tot stînd pe piatra bisericii, în faţa porţii şi a casei de depuneri, o milă mare, duioasă îi stoarse inima ca pe un burete îmbibat, şi plînse-n sufletul lui sărăcia aspră, urîtă, de-acasă, pustietatea searbădă şi posacă în care li se învăluia, ca într-o pîclă, toată viaţa.

Hotărît că trebuia să se înfăţişeze la ministru. Avea să se arunce la picioarele lui, să-i sărute praful de pe încălţăminte, să i-l ude cu lacrimi. Avea să-i spuie lui ce trai întunecat şi hain pe sufletul omului duce ţăranul şi să-l roage să se gîndească şi la ei, cum o crede el de cuviinţă, dar mai degrabă.

Înduioşat, Mugur Şindrilă se ridică oftînd şi se îndrumă prin strada Stavropoleos. Pentru că, sfios precum devenise, oprea rar pe cîte cineva ca să-i citească biletul dat de Vasile Mînzu, rătăci mult. Pe o stradă liniştită, un domn pe care-l întrebă la răspîntie, punîndu-i biletul sub ochi, îi spuse :

— Ăla e ministerul ! casa mare ce se vede !...

Boierul coti pe altă stradă. Şindrilă cercetă casa cu trei etaje, îi găsi poarta. Poarta mare, cu geamuri, era închisă.

„N-au venit încă ! îşi zise el. O să aştept."

Trecea puţină lume şi fără grabă pe străduţa aceea. La capătul ei, pe un drum mult mai larg, treceau sumedenie de oameni în jos şi în sus la toată clipa. Tramvaie fără cai mergeau iuţi, singure, drept pe subt un odgon întins în mijlocul şi de-a lungul căii.

Mugur Şindrilă iar se întristase tare, gîndindu-se că nici copiii lui, pentru că doi se şi însuraseră în sat, nu vor avea parte de viaţa plină de privelişti şi de înţeles a oraşului. Se mai gîndea cu ciudă că, o dată ajuns acasă, are să i se pară un vis tot ce văzuse.

Sta mereu singur, nimeni nu mai venea să aştepte deschiderea porţii. Vremea curgea, el era deprins să-i privească din urmă, nemişcat, ceasuri întregi. Dar neastîmpărul gîndurilor tot îl făcu să se ridice, după ce stase ca la trei ceasuri. Uliţa cea plină de mişcare îl atrăgea. Se gîndi că ministerul putea să mai aibă o faţă. Aşa era. Aci trebuise el să vie de la început. Două porţi de fier stăteau larg deschise. Pe treapta de piatră sta un om bărbos, gătit cu fireturi, gata parcă să întrebe pe om ce pofteşte. Mugur nu se codi, străbătu curtea pietruită, netedă, veni întins spre el, îşi scoase căciula, întinse biletul.

— Da, aici este. Ce vrai ? îl întrebă bărbosul.

— Am făcut noi o jalbă... vreau să vorbesc cu domnul ministru, grăi pe cît putu de mieros ţăranul.

— Îţi dau drumul ; dar nu acum, la unsprezece.

Şindrilă se trase mai deoparte, mulţumit.

„E om de omenie ! se gîndi el la portar. Altul poate m-ar fi luat la goană."

Îşi vîrî mînile pe mînecile surtucului şi iar se gîndi cu temei :

„Bre, şi tot e adevărat c-am să vorbesc eu, Mugur Şindrilă din Bucium, cu ministrul ţării ! Ce am să fac, păcatele mele, dacă s-o răsti la mine : că ne prăpădim vremea prin cîrciumă ! că nu ne dăm copiii la şcoală ! că nu ne muncim bine ţarinile ?

Am să-i vorbesc în genunchi şi cu mînile împreunate ca-n faţa icoanei Maichii Precestei. Vezi, nu mă gîndeam că are să mă lase să-i vorbesc, şi iată că mă lasă ! Om fi avînd noroc !"...

Se strînsese multă lume, ce aştepta să bată ceasul unsprezece. Deodată, bărbosul cu fireturi deschise uşa ministerului şi lumea năvăli înăuntru. O dată intrat, Şindrilă, neştiind încotro să apuce, urcă treptele de piatră albă, cum văzu că face mulţimea.

— Ce cauţi, moşule ? îl întrebă pe sală unul cu fruntea naltă, pustie, cu părul negru, cu haina plină de nasturi de aramă.

— Să vorbesc cu domnul ministru, mi-a dat voie de jos ! asigură Mugur.

Uşierul zîmbi şi spuse :

— Da' nu-ţi dau eu voie ! Domnul ministru nu primeşte astăzi pe nimeni.

Un domn gras chemă pe uşier deoparte, îi spuse repede ceva şi-i puse un leu în palmă. Sluga mulţumi clipind din pleoape.

Mugur opri la întîmplare pe un domn cu o hîrtie în mînă şi-l rugă să-l înveţe ce are de făcut, el, care venise anume ca să vorbească ministrului de jalba satului lui.

— Întreabă de jalbă. Du-te jos la registratura generală, hai că-ţi arăt eu.

— Ce cereţi dumneavoastră ? l-a întrebat blajin subşeful registraturii.

— Pămînt ceream, răspunse Şindrilă. Că avem puţin şi copiii noştri or să aibă şi mai puţin.

— Du-te, moşule, sus pe scară şi întreabă de arhiva pămînturilor. Arhiva, ai auzit ?

— Arhiva ! rosti şi el.

— Da, arhiva, acolo ştie de suplica dumitale.

„Să ştii că se lămureşte !" cugetă Mugur.

Ţăranul urcă multe trepte. În sfîrşit, pe o sală îngustă, cineva, care nu era de-al locului, îi arătă uşa la care se cuvenea să bată. Dar uşa aceea era cu geamuri, odaia era luminoasă, iar din sală se vedeau bine patru mese încărcate cu hîrtii. Patru inşi scriau de zor, se gîndeau şi iar scriau.

Mugur aştepta să-şi lase lucrul încordat barem unul din scriitori şi atunci să deschidă uşa.

„Ce de-a hîrtii erau şi jos unde am fost, se miră săteanul, ce de-a hîrtii şi aici ! Multă muncă ! Sînt toţi slabi, galbeni... Cum să nu fie ? Sînt inimoşi. E ! dacă noi, mojicii, aducem folos că semănăm grîu şi-l secerăm, darmite oamenii ăştia, cît bine or fi făcînd ! Cîtă lume s-o fi hrănind de pe urma bătăii lor de cap ! Ce ştim noi ? Dacă ar ieşi unul să-l întreb de jalbă"...

— Ce cauţi, moşule ? îl întrebă cineva de la spate.

— După o jalbă a noastră ! rosti Şindrilă.

— Cine o iscălise ?

— Tot satul, cucoane !

Boierul cu care vorbea era pesemne mare şi tare acolo.

— Hai s-o căutăm ! De unde eşti ? îl întrebă el, şi lăsă uşa deschisă, ca să intre şi ţăranul.

— Din Bucium.

În cîteva minute jalba fu găsită şi adusă.

Înaltul funcţionar o arătă şi săteanului.

— O cunoşti ? întrebă el.

Şindrilă se repezi s-o apuce ; îşi alergă ochii lacomi pe ea. O cunoscu. O mulţumire mare îi umplu pieptul, ochii îi scînteiară şi i se umeziră.

— Cum să n-o cunosc ! Asta e, cucoane, să trăieşti !

— N-aţi făcut nici o treabă, moşule ! Nu se mai dă pămînt ! vorbi tare funcţionarul. „La dosar."

— Da'-de ce ? se dezmetici din bucuria lui Mugur Şindrilă.

Dar boierul plecase, pusese hîrtia pe masa arhivarului. Ţăranul tăcea, copleşit de gînduri încîlcite.

— Chiar domnul ministru nu vrea să ne dea pămînt ? întrebă el pe cei de faţă.

Nu răspundea nimeni. Din odăiţa de alături se auzea scîrţîitul maşinii de numerotat.

— 30.008, prefect Prahova, cu o anexă ; suplică, Vlad Topuz, cere pămînt, idem.

Tot privind, rînd pe rînd, pe cei patru care scriau mereu, Mugur se gîndi că n-are nici în clin, nici în mînecă cu oamenii aceia. Nu-i cunoştea, nu-l cunoşteau. Ce le păsa lor de satul lui năpăstuit de lipsuri ? Erau toţi veştezi şi se canoneau gheboşaţi pe mese, cu toată haina lor ciocoiască.

Destul de frumos din partea lor că le păstraseră jalba şi nu-l luaseră peste picior pentru că se iscăliseră unii prin punere de deget.

— Rămîneţi sănătoşi ! strigă el şi plecă.

Cînd s-a pogorît din palatul ministerului, împovărat de toată deznădejdea şi osteneala de pînă atunci, Mugur se împletecea. În curte, lîngă zăbrele, şi-a întors faţa către clădirea minunată, a privit-o cu ochii cătrăniţi de ură, ca pe o frumuseţe fătarnică şi deşeartă.

— Focul să te ardă ! a îngăimat el, şi-a holbat ochii la ea, şi a rămas aşa, cu capul ridicat, crezînd că-l înşeală vederea.

Prapur, cîrciumarul din sat, se ivise în uşa ministerului şi se îndrepta către el...

Mugur Şindrilă stătu locului, să vadă năluca de aproape ! Era chiar Prapur, cîrciumarul din Bucium.

— Da' dumneata... cu ce treburi ? îi tăie drumul ţăranul.

— Tu ce cauţi pe aici ? A ! pricep la ce ai venit !... Am luat-o eu moşia...

— Cum se poate ? se uimi Şindrilă.

— Cu bani peşin ! rîse Prapur. Mi-o fi ajungînd şi mie cincisprezece ani de junghiuri în fluierile picioarelor, de cînd tot stau după tejghea, pe gîrliciul pivniţei. Adică eu, bade Mugur, n-am drept la o viaţă mai tihnită ? N-a muncit nimeni cît mine ! dădu el din cap cu amărăciune.

— Dar cosminenii ? Lor li se dă pămînt ?

— Vorbe ! reteză arendaşul.

— Să stăpîneşti sănătos ! încheie Mugur, şi rămase mai în urmă, singur cu durerea lui.

FLUTURELE

Ca o bucată de umbră deasă şi mare se ridică din pămînt, trecu pe lîngă el şi coborî, gata să-l care din văzduh. Primejdia ciudată era pălăria unui copil, care şi-o aruncase după el ca să-l prindă. Fluturele pîlpăi mai viu din aripi, se înălţă mai sus, ocoli. Se uită să vadă un loc de scăpare. Un gutui, cu ramurile revărsate din tulpină, îşi deschisese florile albe şi rozalbe în căldura încropită a soarelui pe ducă. Îi venea să joace pe aripi de bucurie că tot mai sînt pomi înfloriţi. Gutuiul nu era frumos ca merii, piersicii şi caişii, dar tot semăna cu ei. Ce păcat că se scutură atît de repede şi că le dă rodul ! Urît lucru gămălia ceea mică, aspră şi păroasă, fără nici un gust şi mireasmă, şi care tot creşte, creşte, împovărează pomul.

Ba cîteodată greutatea poamelor rupe crengile. Şi floarea cireşilor se trecuse ; dar încaltea cireşii fac roade frumoase, roşii ca macul. Sînt tare bune pentru vrăbii drăgălăşeniile acelea ! Ce hoaţe şi ce lacome sînt păsările, şi au şi ele aripi, şi sînt mari, zboară întins, unele se ridică sus, sus de tot.

„Sînt mic şi frumos ! Am atîtea colori pe mine !... se gîndea fluturele, pierzîndu-se printre florile albe."

Tîlharul de băiat, care voise să-l prindă, nu băgase de seamă dibăcia fluturelui, credea că l-a doborît. El îngenunchease pe pămînt, ridicînd încet-încet o margine a pălăriei, pîndea, cu colţul frunţii atingînd ţărîna, şi ţinea mîna gata să-l apuce de-o aripă. Cînd văzu că se înşelase, se sculă de jos posomorît, întoarse capul în toate părţile. Era tare supărat, mînile îi atîrnau a jale, părul îi cădea pe ochi. Fluturaşul îi uitase pe dată pălăria, îşi gusta florile.

„Sînt mic şi frumos şi vreau flori multe, cu alte culori, cu alte parfumuri. Găsesc eu, sînt vrednic... ia să mai zbor !

Pe ici, pe colea, îşi zicea piciul, şi zbura, cu întoarceri, cochetînd cu el însuşi. Ia acum se lasă întunericul, şi eu n-am prea petrecut"...

Diavolul de copil îl văzu cum plutea jucăuş prin aer şi iar îl luă la goană. Rotocoala de întuneric trecu pe lîngă fluture, de sus în jos, azvîrlită de departe, îl suflă ca un vînticel şi căzu singură în praf. Ajunseseră pe stradă cu fuga. O parte a drumului era în bătaia soarelui, alta cernită de umbră. Fluturele se ferea să treacă prin posăceala umbrei, lui numai lumina îi era dragă.

Zbura, plutea, băiatul nu-i dădea pace. Fluturaş n-avea vreme să uite, el, care nu poate şi nu-i place să ţină minte nimic, rotocolul de umbră se ţinea după el. Cotea, cîrmea cînd într-o parte, cînd în alta a părţii de drum luminate, se sucea cînd la stînga, se sucea la dreapta, în zadar !

Vîntul, făcut cu trecerea pălăriei pe lîngă el, îl băgă într-o casă, prin ferestrele ei deschise. Cum intră, văzu un mănunchi mare de micsandre şi de crini. Ciuda şi spaima i se risipiră. Voia să dea o raită prin flori, să guste la repezeală şi să se odihnească şi apoi să plece. Frica şi zborul îl osteniseră. Cînd i se întîmpla să zboare prea mult îl dureau încheieturile aripelor. Locul lipsit de verdeaţă nu-i plăcea şi nu pricepea unde se află. Se făcea seară. Să doarmă pe crini nu i-ar fi plăcut. O grădină de pomi e totdeauna mai bună şi mai sigură. Printre flori şi ziua trebuie să fii sprinten, pentru că vin nişte făpturi mari, nu ca florile, de care fug şi păsările... Pesemne sînt foarte primejdioase. Grădinile de pomi sînt mai ferite, sînt mai mari şi frunzele te adăpostesc de rouă şi de vînt. În ele sînt totdeauna fluturi mai mulţi. Gusta fluturel, alegea, culegea, rîdea pe sub mustăţi ca un craidon şiret, dar nu uita că trebuia să plece.

Servitoarea casei închise ferestrele şi lăsă storurile în jos. În odaie se făcu întuneric de parcă ar fi băgat cineva soarele în buzunar.

„Ce ciudat ! îşi zise fluturaş, s-a lăsat noaptea dintr-o dată. Crinii ăştia te îmbată cu mirosul lor, de nu mai ştii ce faci. Cred că asta nu mi s-a mai întîmplat. Şi pe crin nu e bine de dormit, prea stă deschis să se umple de rouă. Mai bine stau unde sînt, printre micsandre ; e mai adăpost."

Deşi era neliniştit, vagabondul adormi degrabă, în buchetul de flori de pe masa poetului.

Pe strada aceea nu trecea nici o trăsură. În camera pătrată, cu storurile trase, era mai multă liniște decît într-o grădină, în care păsările se mai mișcă și ciripesc prin vis, și în care vîntul cel mai domol tot mai clintește ramurile și frunzele vorbărețe. Florile fuseseră cumpărate de poet, care era bătrîn și trăia singur, ca să-i reverse peste gîndurile lui ofilite primăvara lor. Ele se aflau puse într-o glastră, pe o mescioară, într-un colț de odaie. În încăpere se afla și un scrin, deasupra căruia cobora din tavan o lampă cu glob verde.

Fluturele se trezi în lumină. Florile miroseau deznădăjduite, de parcă-și dădeau duhul ; căldura odăii închise era copleșitoare.

„Ce scurtă a fost noaptea ! se gîndi fluturele. Toate s-au micșorat. Nu știu de ce lumea mi se pare mai strîmtă, crinii mai scurți, cerul mai scund și soarele mai aproape și mai rece. Iată, e cald de mă înnăbuș și eu și florile astea, și raza soarelui n-o simt să fie fierbinte, arșiță. Ieri părea altfel."

Fluturele ostenise gîndindu-se și-l durea căpșorul. Nu era deprins să observe și să judece. Fără să vrea, căuta să-și aducă aminte ce i se întîmplase în ajun.

„Întunecimea ce se tot ținea de mine să mă doboare din zbor, noaptea venită dintr-o dată... fără seară... fără amurg rumen... sînt lucruri tare curioase. Să-mi dezmorțesc oleacă aripele."

Zglobiul se desprinse din buchet, ca să-și mai simtă aripioarele. Se învîrti, se răsuci prin văzduhul odăii. Era plictisit că nu avea pe ce să se așeze. Se izbi cu capul de oglindă, crezînd că poate trece prin ea, și căzu mototol de durere. Amețeala loviturii nu ținu mult. Lumina, ce-l întrema totdeauna și-l făcea zburdalnic, îl trezi repede și-l făcu să uite.

Pe mescioara de toaletă pîlpăi de două ori din aripi și se urcă pe foile cenușii ale unei cărți ce se afla acolo și pe care el o luă drept o piatră. Văzu lampa. Începu pe dată să zboare, hotărît că cerceteze izvorul de lumină al lumii. Poate că se credea la marginile pămîntului. Un deal verde și strălucitor înfășura de jur împrejur focarul soarelui. Fluturele se apropie de el și-i simți fierbințeala.

„Ciudat ! își zise el, acum cînd sînt aproape de soare, trebuie să stau lîngă el, ca să-i simt arșița... pe cînd în cîmpie arde pretutindeni, și cît e de departe"...

Poetul citea, dar, neclintit cum şedea şi îmbrăcat în negru cum era, fluturele nu-l lua în seamă, îl credea un lucru. Nechibzuitul da mereu ocoale lămpii, vesel că simte de-aproape căldura soarelui. Numai el ajunsese şi vedea locul din care purcede viaţa tuturor vieţilor. Trebuia să cerceteze amănunţit şi cu orice preţ. Voi să urce dealul verde, în care se ascundea tainicul cuptor, şi alunecă.

Globul verde era de sticlă. Voi să se aşeze pe muchea lui şi-şi arse o mustaţă. Se întristă cumplit. Şi-aduse aminte că era mic, dar tot nu putea să uite că era foarte frumos. Avea pe el atîtea culori, toate dulci şi isteţ alăturate pe aripioare, încît păunul, pe lîngă el, era o namilă, trufaşă din prostie, iar nu din frumuseţe. Şi nu zbura ! Fluturele era mic, uşor, şi plăpînd şi se putea să fie repede nimicit, dar era făcut aşa dinadins, ca să nu împovăreze florile, ca să se legene după plac în aer şi să se culce între două petale. Dacă ar fi fost mai mare, vrăşmaşii l-ar fi văzut mai uşor şi ar fi fost şi mai pizmuit. Îi lipsea ceva ? Păcat de mustaţa lui friptă !

Chiar printre semenii lui, fluturii, ştrengarul putea să se fudulească. Pe aripele lui, cîte două-două la fel colorate, avea roşul trandafirului de Grenada, verde şi negru catifelat, portocaliul lunii cînd răsare degrabă, violetul micşunelelor şi o pată aurie ca scrisorile de iubire pe care le ducea de la o floare la alta. Trecuse pe paleta unui geniu, care petrecuse zugrăvindu-l, după ce fusese trist că nu găseşte întrebuinţare în peisagiile naturii celor mai frumoase culori aflate de el.

Fluturele îşi uitase iar păţania şi voia să cunoască soarele. Îl credea o floare galbenă, plină de miere. Se învîrti în jurul lămpii, într-un ocol mare, apoi într-unul mai mic. Îşi pîrli o margine de aripă. Nepovăţuitul se înciudă şi se încăpăţînă. Cu toată durerea arsurii, se repezi voiniceşte în cilindrul lămpii, lucios şi înfierbîntat. Se izbi de buza sticlei, picioruşele-i se arseră, aripele lui neasemuite sfîrîiră arse, şi căzu în focarul de lumină, ca pe un coş de uzină. Minunata podoabă zburătoare pierise !

În casă se făcu fum, umbră şi lumină turbure ; lampa fumega negru.

CÎNTĂREAŢA

(1916)

CÎNTĂREAŢA

În sfîrşit, după cinci zile de la trimiterea telegramei, două trăsuri se opriră scurt înaintea porţii. Din prima trăsură, după ce privise dreaptă, mîndră şi tristă, de jur împrejur, coborî mult aşteptata Didina, fiica cucoanei Smaranda ; iar din a doua birjă sări strănutînd, dintre cuferele pe care le păzise, un cîine mops.

Mătuşa Tinca, ştergîndu-şi mînile pe poala rochiei şi căutînd să nu-şi piardă papucii, îi ieşi nepoati-si întru întîmpinare, o sărută pe amîndoi obrajii, cu lacrimi în colţul pleoapelor.

În casă, bolnava, care pricepuse, de cum auzise birjile oprindu-se, că i-a venit fata, tot aşteptînd să-i răsară în pragul uşii, se întorsese de trei ori pe aşternutul ei, năduşise şi o sfîrşiseră emoţia şi oboseala.

În şase ani, Didina nu mai venise acasă din Neapole, unde învăţase cîntul, decît o dată, după doi ani. Cîntase apoi pe scene neînsemnate ; şi acum nădăjduia să ajungă o celebritate, să cînte la Scalla din Milano. Dar cînd primise telegrama nu stase la cumpănă de fel şi se pregătise de plecare. Depeşa spunea limpede : „Vino, moare mama ta !"

După primele îmbrăţişări, după ce fata umpluse odaia veche cu glasul ei tînăr, vorbind viu şi plină de încredere, mumă şi fiică se priviră mult, în tăcere. Apoi amintirile le-au năpădit, şi au plîns amîndouă. Pe cînd fata îşi usca mereu micile ei lacrimi cu o batistă de dantelă, plînsul bătrînei uda perina pe care i se odihnea capul.

— Şi cînd ai de gînd să pleci ? întrebă muma, potolindu-şi plînsul.

Fata îşi aduse aminte cuprinsul depeşii, rămase încurcată o vreme şi-apoi răspunse :

— Nu mă gîndesc la plecare, să te faci bine şi pe urmă...

— Nu cîntai nicăieri sau ţi-ai luat concediu ? întrebă iar bătrîna, schimbîndu-şi locul în pat. Parcă mi-ai dat viaţă ! Aş fi murit dacă nu veneai să te văd... Tare mi-era dor de tine !...

— Am un angajament foarte bun, am ajuns primadonă, răspunse cîntăreaţa. E nebun publicul după mine, mă bisează în toate serile. Dar cînd am primit telegrama, a ! m-am dus ca o vijelie la director cu ea. Scrîşnea de supărare, îi venea să plîngă, a ridicat ochii spre cer, adică spre Dumnezeu, şi i-a arătat pumnul.

— Să-l ierte Dumnezeu ! oftă mama. Şi ţi-a spus şi ţie vreo vorbă rea ?

Didina zîmbi, ridică sprîncenele şi răspunse :

— Nu. „Dacă onorata dumneavoastră mamă se face bine, lucru pentru care am să mă rog şi eu seara la icoane — a zis el, vezi că nu e păgîn ! — vă rog să nu întîrziaţi nici o clipă mai mult !"

Bătrîna era mulţumită, îşi privea fiica cu admiraţie.

— Ce oameni de treabă, zise ea, nu ca pe la noi ! Va să zică, au nevoie de tine !...

— Chichi ! Vino aici ! zise Didina cîinelui ei, arătîndu-i să se urce în pat, la picioarele mă-sii. Ăsta a fost cîinele unui prinţ, mort în duel. Mi l-a lăsat mie, lămuri ea.

Mopsul sări în pat şi, cu gîtul înainte, cu ochii bulbucaţi ca de broască, începu să latre disperat la bolnavă. Bătrîna îşi astupă urechile cu mînile şi închise ochii, strigînd :

— Tare-i urît, dă-l jos la păcatele, Didino !

A doua zi, Didina se deşteptă dis-de-dimineaţă, foarte bosumflată. Patul fusese tare, fusese rău făcut. Cîntăreaţa de la Scalla dormise rău şi simţise mîncărime pe trup.

Mătuşa Tinca era deznădăjduită. Să-i vie nepoata o dată după patru ani şi să nu se poată odihni noaptea ! Ce era de făcut ?

— Ce ne înveţi, maică, să facem ? întrebă ea. Doar eşti fată învăţată ! Şi, iacă, eu sînt singură la bucătărie şi la toate ale casei... Maică-ta, de cînd e bolnavă, nu-mi mai dă nici o mînă de ajutor, mi-e numai sarcină.

— Trebuiesc toate lucrurile scoase afară, patul desfăcut de tot şi unse toate fiarele lui şi pe jos, prin casă, cu terpentină. Să ştii că sînt ploşniţe ! *Porco dio* !

Două odăi cu săliţă între ele, bucătărie şi magazie, atîta încăpere avea coana Smaranda. Didina se uită în tavanul scund al casei, privi pereţii de demult nezugrăviţi şi oftă. Stătu şi în ziua aceea de vorbă cu maică-sa, şi-şi aduseră o mulţime de lucruri aminte. Se găti, trimise pe mătuşă-sa să-i aducă o trăsură la poartă şi plecă să caute o servitoare. Cu aceeaşi trăsură veni acasă, cu servitoarea pe capră şi cu multe cumpărături de seamă de la băcănie.

Cînd a venit doctorul care o căuta pe bătrînă, Didina a făcut cunoştinţă cu el, l-a întrebat întîi ceva pe italieneşte, dar el nu ştia limba Italiei, şi-au vorbit apoi tot timpul franţuzeşte. Bolnavei îi creştea inima de plăcere, vedea că are cu cine să se mîndrească, cu cine să scoată ochii lumii. Doctorul era de vîrstă mijlocie, privea pe artistă cu multă plăcere, se interesa de succesele ei, făcîndu-i complimente îndemînatice. Didina uita unde se află, îşi umfla glasul şi guşa, făcea gesturi, rîdea cu graţie, pînă cînd ochii, pe care şi-i rotea ca să li se vadă mărimea, coloarea şi strălucirea, îi căzeau pe capul searbăd al bolnavei. Atunci îşi oprea acolo privirea, se întrista frumos şi nobil, suspina şi întreba :

— Care-i ultimul dumneavoastră cuvînt ? Înţelegeţi, o, *Dio mio*, mă aflu între două datorii sfinte : între datoria mea de fiică şi aceea a vocaţiunii mele artistice ! Trebuie să recunoaşteţi că lupta din sufletul meu e foarte mare !

Seara, cînd Didina a vrut să se culce, camera ei mirosea a terpentină. Ea şi-a încrucişat braţele pe piept şi-a oftat.

— Trebuia să ţineţi ferestrele şi uşa deschise ! La cine ai mai slujit pînă acum, se adresă ea răspicat şi aspru servitoarei, de nu ştii nici atîta lucru ? Ce nenorocită sînt, *porca Madona* ! Să nu pot să mă odihnesc în casa părintească ! Trebuie să mă duc la hotel !

Deznădăjduită, plîngînd, a intrat în odaia mă-sii şi i-a spus, printre suspine, că e nevoită să doarmă la hotel, pentru că odaia ei pute, pute de nesuferit ! Bolnava a holbat ochii la ea, speriată.

— Cum ai să dormi tu la hotel ?... Să te ferească Dumnezeu ! Numai nerușinatele dorm singure la hotel, Didino.

Artista s-a oprit din plîns și a rîs cu hohote.

— Cum, a întrebat ea, aș fi nerușinată dacă aș dormi singură la hotel ?

— Nu te-ar crede nimeni c-ai dormit singură acolo !...

Bătrînele arătară atîta uimire și spaimă auzind-o vorbind de hotel, că Didina nu mai stărui și se culcă în odaia ei. Lăsă ferestrele camerei deschise și se înveli într-o plapomă groasă. Noroc că iarna era pe sfîrșite, era prin februarie, semăna a primăvară.

A doua zi cîntăreața era puțin răgușită. Făcu cîteva game, ca să-și încerce coardele vocale. Își pipăia mereu gîtul, iar mătușă-sii, care venea mereu speriată s-o întrebe ce are, îi arăta cu semne că nu poate vorbi. Cu gîtul înfășurat într-o blană scumpă, sta în odaia mă-sii, tristă și mută.

Cucoana Smaranda zăcea necontenit, sfîrșită. Doctorul spusese că nu putea s-o scape, dar că nu știa cînd își va da duhul. Și mumă și mătușă, însă, se îngrijeau acum și se întrebau cu ochii de starea fetei, de posăceala și de boala ei.

Fata primea mereu scrisori din străinătate, de toate mărimile și culorile, parfumate, unele cu hîrtiile poleite cu aur pe de margini. Lumea o dorea și o aștepta nerăbdătoare.

Didina se gîndi să aducă la căpătîiul bolnavei trei doctori, cei mai de seamă din București, ca or să-i găsească mă-sii leacul, și atunci ea să plece unde o așteptau angajamentul și gloria, or să-i spună ei, Didinei, cît mai are de așteptat în România. Ea voia să-i moară maică-sa pe brațe, s-o petreacă pînă la cimitir... își vedea ca prin ceață gesturile de deznădejde, își auzea ca de departe țipetele ; se vedea leșinînd maiestuos ca o împărătească, după un țipet înfiorător, cu obrajii încărcați de perlele lacrămilor. La groapă, altă scenă : ea, îmbrăcată în doliu...

Dar se gîndi că medicii din București nu pot avea nici cultura, nici profunda cunoaștere a unui doctor străin. Un asemenea consult mai era și prea [puțin] obișnuit în București. Să aducă un doctor din Budapesta ? Ungur ? Nu. Să aducă pe unul din Viena. A ! pe doctorul Lenghiel, cunoscut în toată Europa ! Avea să-i trimeată un mandat telegrafic, ca să vie cît mai grabnic. Zis și făcut.

Între acestea, Chichi se îmbolnăvise. Gemea şi vărsa toată ziua, cu ochii cît cepele, roşii de sînge.

— Chichi ! *mio caro, mio amoro* ! Mi-aţi otrăvit cîinele, spuneţi-mi ce i-aţi dat să mănînce ! Astăzi tocmai mă simţeam dispusă şi voiam să cînt, ca să nu-mi pierd exerciţiul !... Lui trebuie să i se facă supă, să i se dea apoi rasolul tăiat bucăţele mici sau friptură ! Un cîine de prinţ !... Unde-ai mai servit pînă acuma ? se năpustea ea la servitoare. *Porco Dio* !

Lipsa de distracţii, lipsa de spectacole seara o plictiseau cumplit. Artista, deprinsă să se culce totdeauna după miezul nopţii, se credea obligată, de boala maică-sii, să nu se ducă la nici un teatru, să nu petreacă.

— Să nu te miri, îi spuse ea mă-sii, că ai să mă auzi cîntînd. Nu voi cînta de veselie, voi cînta ca să nu-mi pierd exerciţiul dobîndit. Glasul e ca un muşchi, dacă nu funcţionează continuu, îşi pierde elasticitatea. Şi-apoi, muzica e binefăcătoare, potoleşte nervii.

Cînta de dimineaţă, cînta după amiază, seara, mai mult decît la Neapole, ca să nu i se urască. Prin ferestrele deschise, notele zburau în toate părţile văzduhului. Vecinii, care ştiau că cucoana Smaranda zăcea pe moarte, se cruceau auzind-o. Seara se plimbau toţi, cîrduri-cîrduri, pe dinaintea ferestrelor ei, ca pe bulevard.

În sfîrşit, doctorul Lenghiel sosea peste un ceas. Era în România, pe drum. Mişcată, Didina îl aştepta.

În ziua aceea se lăsase răcoare, şi în casa bolnavei se făcea foc necontenit. Marele medic sosi. Examină îndelung bolnava. Didina îl rugase să-i spună dacă bătrîna mai avea sau nu zile, pentru că tot viitorul ei era în joc.

Doctorul, după ce scrisese reţeta, plecînd, făcu un semn Didinei ca să-l urmeze. El vorbea franţuzeşte cu greu, dar răspicat.

— Domnişoară, dacă faceţi reţeta ordonată de mine, muma dumneavoastră poate să mai trăiască două luni, cel mult ; tot bolnavă însă. Dacă n-o faceţi, pacienta, cu siguranţă, moare cel mult peste trei zile. Medicamentele de pînă acum nu i-au folosit la nimic.

Doctorul îşi luase plata, salută şi plecă.

Didina intră în odaia ei, turburată. Marele doctor Lenghiel vorbise. Cu medicamentele prescrise de el i se putea lungi boala mă-sii încă două luni. Şi-apoi ? Moartea ! Numai două luni ! Ce era de făcut ? Va să zică, ar fi trebuit ca Didina să plece la Neapole, să spună directorului ei că maică-sa n-a murit şi-apoi să se întoarcă peste două luni, ca să stea iar cît stase şi acum, să-şi piardă poate angajamentul, şi — cine ştie ? — s-o găsească pe maică-sa moartă, poate chiar îngropată ! Şi ce i-ar fi folosit maică-sii încă două luni de viaţă în pat, cu şoldurile zdrelite de şedere, nemaigustînd nici o bucurie omenească ? Două luni de suferinţă mai mult !

Didina intră în odaia maică-sii, luă pe furiş noua reţetă a doctorului Lenghiel, o cocoloşi în mînă şi-o azvîrli în foc. Privi cum o cuprind flacările, o strîng, o scrumesc. Auzi bine geamătul reţetei mîntuitoare, înăbuşit ca o bănuială, şi, zdrobindu-şi un oftat în piept, se întoarse încet către maică-sa şi o întrebă :

— Ţi-e mai bine, mamă ?

MOTANUL LA SAC

Vîjiind, în salturi mari ca de luntre pe talazuri, automobilul prefecturii trecu, bălăbănind straşnic pe cele două cucoane din el, o cumnată şi o vară a prefectului, stîrnind praful de trei degete şi ducînd după el o trîmbă, care se destrăma şi se risipea ca un nor de cenuşă.

Poliţaiul oraşului tocmai aţipise. Se dezmetici. Pleoapele i se ridicară greoaie, ca unse cu glicerină, şi privi în juru-i. În cafenea, venind din fund, acelaşi pocnet de bile şi zuruit de zaruri, acelaşi miros leşios de scînduri murdare şi stropite ; în uliţă praful se aşternea iarăşi, se păturea moale, dulce cîinilor ; lumina soarelui scotea văpăi din ferestrele caselor de peste drum. Nimic nou, afară de un ins, aşezat, pesemne de cînd adormise poliţaiul, de un minut, într-un colţ. Acela sorbea o cafea, pe gînduri.

„Iacă un individ suspect !" îşi zise poliţaiul şi îşi repezi privirile dezmeticite în obrazul necunoscutului.

Omul străin, în colţul lui de umbră, tresări, duse repede ceaşca la gură şi o dete peste cap, ca pe un ţoi de rachiu. Poliţaiului nu-i scăpase tresărirea, căscase ochii mari şi înghiţise în sec, mulţumit.

Săptămîni întregi domnul Paul Cireş n-avea de lucru, o plictiseală neagră, năclăioasă i se turna încet-încet, din creştet pînă la călcîie, zilnic, după ceasuri peste ceasuri de nelucru. Poliţaiul căsca să-şi descheie fălcile, se freca cu palma peste ochi şi peste fruntea plumbuită, se scutura şi se întindea, doar va arunca din cîrcă sarcina şi va rupe cearceaful smolit al urîtului.

Cireş era nevoit să cugete, cînd i-ar fi priit să taie lemne, să se zbuciume pe lîngă un tîlhar sau să alerge cu o companie de soldaţi. Spre nefericirea lui, nu se întîmpla nimic în oraşul Vaslui. În alte capitale de judeţe se întîmplau me-

reu spargeri, violuri, crime, bătăi cu rănire cel puţin ! În Vaslui abia două-trei coţcării naive, cîte un geam spart, şi-atît ! Priceperea poliţaiului nu era pusă la încercare.

De jucătorii de cărţi, care înfundau cafenelele, nu putea să se lege, pentru ochii cafegiilor, alegători de colegiul întîi, şi foarte cumsecade oameni la cîte o nevoie. De brutarii, de măcelarii care vindeau cu palanţe falşe iar nu se putea lega, ca să nu-şi strice sieşi — avea leafă de la ei, pîine şi carne gratis.

Cireş citea gazetele în fiecare zi. I se părea că pretutindeni poliţaii îşi fac faimă, dînd pe faţă hoţii, asasinate, escrocherii cu nemiluita.

— Tot nu s-a întîmplat nimic pe la poliţie ? îl întîmpina prefectul uneori, dîndu-i numai două degete să i le strîngă.

Poate că el, Paul Cireş, nu era destul de isteţ : nu era bun de poliţai, se gîndea omul cu amărăciune.

Rar, cam la cîte două luni, îşi săra şi el inima sîngerată de gelozie cu cîte un potlogar, pribeag pripăşit, dar nu-l descoperea el. Pînă să-l afle poliţia lui, îl ştia tot tîrgul.

Cine ştie, poate că individul care dase cafeaua peste gît ca pe-o ţuică şi tresărise cînd dase cu ochii de uniforma poliţaiului avea pe suflet o crimă. Dar n-avea să scape ! Paul Cireş îi văzuse spaima, ca pe o gheară de pisică trasă repede în labă. Cu pas hotărît, poliţaiul se îndreptă către masa necunoscutului.

— Ia ascultă, măi ! Eşti din oraşul nostru ? Ce rost ai ?

— Sînt din Cosmeşti, domnule poliţai.

Omul se ridicase în picioare, căuta să nu se uite drept în ochii celui care-i vorbea, şi ai fi jurat că i se ciocnesc genunchii şi i se încovoaie picioarele.

— Aici, în Vaslui, ce cauţi ? întrebă poliţaiul.

— După muncă, după treburi...

— Munceşti la cafenea, te văd ! Ia să vii cu mine, puiule ! zise poliţaiul. Ca să ne lămurim !

Străinul îngălbenise. Cafegiul venise şi el şi privea cînd la poliţai, cînd la celălalt. Necunoscutul se scotoci în buzunarul vestei, scoase o piesă de cinci lei şi aşteptă restul, tot privind îngrijorat într-un umăr al poliţaiului.

— Ce fel de ţăran eşti tu ? te văd că eşti surtucar ! zise Cireş.

— La noi îs mulţi surtucari şi eu stau mai ales pe la oraş...

— Scurtă vorbă ! Ne lămurim mai bine la poliţie ! Lasă pe mine, puiule !

Oprea Călmăţui, necunoscutul suspect, n-avea încotro să cîrmească. Şi-ar fi dat zece ani din viaţă ca să nu fie dus la poliţie, de care avea groază, ca toţi oamenii cinstiţi, fricoşi şi cu închipuirea fierbinte. Pe cînd se lăsa mînat de poliţai, mintea lui făcea sforţări cumplite să găsească ceva care să-l mîntuie ; dar în zadar : nu avea nici o rudă sus-pusă, nici un protector temut, de care să vorbească întru dovedirea cinstei lui.

Şi avusese destulă dreptate să se teamă. A fost mai întîi bătut la spate ca copiii mici, apoi la tălpile picioarelor, fără furie, cu răbdare şi răzbit. Poliţaiul credea că Oprea Călmăţui e un asasin, care reuşise să se ascundă. Văzîndu-l că se jeleşte, plînge şi ţine morţiş să spuie că e om cinstit, poliţaiul rosti înţelepţeşte :

— Moise, prinde un motan ! Pe ista numai cu motanul la sac o să-l facem să mărturisească.

Peste un ceas, Moise, ipistatul, intră în beciul poliţiei cu o mîţă de ceafă şi cu un sac pe umăr. Pantalonii şi izmenele lui Călmăţui fură scoase de tot. Omul suspect fu băgat în sac, chircit acolo, ca să i se poată lega gura sacului tocmai în jurul gîtului, după ce însă vor băga în fundul sacului pisica adusă. În beci erau numai trei inşi : Cireş, Moise şi Oprea Călmăţui.

Poliţai şi ipistat ridicară în picioare pe o masă, adusă anume, pe „individ". Cu o cravaşă, însuşi poliţaiul lovea cu sete, nu în om, ci în motanul care sta în sac, ghemuit sub om.

Cînd pisica, şi ea înspăimîntată, primea o lovitură, cercînd să fugă şi arsă de durere, îşi înfigea ghearele în carnea omului. Cravaşa izbea mereu în spinarea mîţei şi ghearele acesteia se înfigeau cu disperare. Oprea urla, lighioana mior-lăia, se tînguia ca un om uneori, ţipa sfîşietor, înfundată în sac, înăbuşindu-se şi rupînd la întîmplare din trupul omului despoiat. Îngrozit de ceea ce i s-ar mai fi putut întîmpla, Călmăţui renunţase la spatele lui şi ţinea amîndouă mînile dinainte.

Cravaşa cădea mereu peste sac, poliţaiul şi ipistatul rîseră la început, dar le trecuse pofta de rîs. Paul Cireş începuse şi el să urle, descurajat şi enervat că suspectul nu mărturiseşte.

— Spun tot ! Am ucis ! răcni, în sfîrşit, Călmăţui.

Chinul se curmă. Paul Cireş descoperise un mare criminal.

— Dă-i să mănînce bine, şi vezi, Moise, să nu-ţi scape ! porunci poliţaiul, şi se duse să vestească pe procuror că a descoperit pe autorul a două crime, amîndouă făptuite în satul lui, în Cosmeşti, acum doi şi trei ani. Călmăţui declarase că a ucis pe preotul satului şi pe un ovrei, hangiu.

Asasinul părea liniştit. Nu făcea nici o încercare să evadeze. Primise o cutie de vasilină şi-şi ungea rănile. Nu putea sta pe scaun şi dormea pe pîntece.

Cireş, nevastă-sa, copiii lor străluceau de fericirea faimei. Tot Vasluiul vorbea de asasinul fioros, prins numai mulţumită dibăciei şi pătrunderii domnului poliţai. Fotografia ucigaşului şi a iscusitului descoperitor au fost trimise de corespondentul ziarelor la Bucureşti.

Sarcina procurorului era uşoară. Cu ce-l mai putea descoase pe asasin, cînd poliţaiul reuşise să smulgă tot ce era mai însemnat ! Adus înaintea lui, Oprea Călmăţui privea liniştit pe ziduri, privea către ferestre, în văzduhul albastru de afară. Procurorul îl cerceta cu coada ochiului, plin de o îndoială neînţeleasă. Nu i se părea firească descoperirea poliţaiului, aşa, dintr-o dată. După cîteva întrebări puse ucigaşului, se crezu dator să întrebe la telefon pe primarul comunei Cosmeşti dacă îşi aduce aminte de cele două crime şi dacă îl cunoaşte pe Călmăţui.

Speriat şi neînţelegînd bine întrebarea procurorului, notarul Cosmeştilor, în loc să răspundă, întreba el :

— Părintele a plecat acum două ceasuri din sat... Ziceţi că l-a omorît cineva ?

— Un singur preot aveţi ? întrebă procurorul.

— Numai unul. De douăzeci de ani slujeşte părintele Soare la noi ! spunea notarul.

— Bine. Dar n-a fost ucis nici un popă acolo la voi acum doi, trei, zece ani ?

— Nu se pomeneşte ! răspundea Cosmeştii.

— N-a fost de-asemenea ucis un hangiu, un ovrei? stăruia procurorul.

— La noi nu! Avem pe Kahana; are şapte copii şi e roşu, e-n putere.

— Dar cunoşti pe un anume Oprea Călmăţui?

— E din satul nostru. E hoinar. Vine, pleacă, munceşte pe la oraşe; e mai mult tîrgoveţ. Are însă casă şi părinţi aici.

Procurorul nu mai stărui. Lăsă telefonul şi se întoarse către Oprea, pe faţa căruia licărea o lumină de speranţă şi se citea o mare frămîntare. Pricepuse ceva din cele ce se vorbeau la telefon, dar nu cuteza să creadă în fărîma lui de nădejde.

Cu glas înduioşat, fără să vrea, procurorul, care era un sceptic dulce, se răsti oleacă:

— De ce minţi, omule? Cînd ai ucis şi unde un popă şi...

Stînd în genunchi, ucigaşul izbucni într-un plîns cu hohote mari. Tot trupul îi tremura ca piftia. Îşi lăsă lacrimile să curgă, să-i ude faţa, să-i ude hainele.

— Dacă m-au stîlcit, domnule procuror! izbuti să vorbească asasinul. Mare batjocură au făcut din trupul meu! Dacă mi-aş da jos pantalonii, v-aţi spăimînta şi aţi plînge cu mine de halul în care m-au adus. Mai bine aş fi ucis un om şi aş fi mărturisit de la început, fără chinuri. Ştiţi ce înseamnă motanul la sac?

Procurorul îşi şterse ochii, înciudat că-şi da pe faţă slăbiciunea inimii. Omul învinovăţit vorbea mereu, printre suspine, cu toată sfiala firii lui, peste hotarele căreia trecuse.

TRUFIE

Casa bătrînească, cu acoperişul ţuguiat ca o căpiţă de fîn, pe vremuri ca o piramidă, cum sta întoarsă cu spatele la drum, părea că e supărată pe noua înfăţişare a străzii, cu surate ce nu-i mai semănau. Rămăsese singura casă veche, ca de ţară, în strada Pîclei, printre clădirile de cărămidă, cu ferestre mari, cu ciubuce meşteşugite, cu acoperişuri înclinate. Numai ea rămăsese ascuţită şi scundă, cu tablele de tinichea aruncate parcă de întîmplare pe căciula ei, ciuruite, ruginite, pătate ca de-o boală. Din an în an, era tot mai stîrcită, intra în pămînt, dar aştepta pesemne să treacă veacuri ca să piară cu desăvîrşire, ca un muşuroi de orbeţi. Nici un perete nu i se surpa, deşi primăria, care o osîndise la dărîmare, amenin-ţase pe proprietarii ei cu proces dacă vor căuta s-o mai în-zdrăvenească. Curtea, în care privea ca pe sub sprîncene prin ferestrele-i mici şi strîmte, era mai joasă decît trotuarul străzii cu două palme. De cum intrai, coborai în trecut. Uitai înfăţi-şarea străzii, nouă şi prozaică. Treizeci de porumbei se ri-dicau de la pămînt, nu peste case, erau deprinşi cu oamenii, ci se săltau mai departe, guguind, călcînd cu eleganţă, privind în dreapta şi-n stînga, ridicînd mereu ciocurile. În dreapta, în fund, închisă cu cîteva şipci, se afla brazda meiului. În cîte un an, pe locul acela se punea porumb, ca să se mai în-tremeze pămîntul neodihnit. Găini, raţe se amestecau laolaltă în căutarea grăunţelor, sub umbra unui nuc uriaş, a doi pruni cu ramurile revărsate şi-a unui zarzăr năpăstuit.

De prisos treceau anii peste colibă, gospodăria pînza-rului Iordan nu se mai schimba. Primăvara, pe vreme înso-rită, Ilie, feciorul lui Iordan, învăţa pe prispă, citea romane, pe cînd toţi ai casei — şi muma, şi cele două surori — treceau tiptil pe lîngă el, după treburile casei, uşor, cu sfială, ca să nu-i turbure liniştea învăţăturii. Iordan sta rareori ziua pe acasă.

Pe atunci nu se pomenea de repaos duminical. Pînzarul se afla de obicei pe la tîrguri, cale depărtată, după cum se întîmpla. Era şi el unul dintre micii negustori ambulanţi, care merg din tîrg în tîrg, cu cîteva trîmbe de pînză la spinare ; rabdă toate schimbările vremii, dorm pe unde apucă, cu tot avutul la căpătîi, dorm iepureşte sau se uită la nori ca arendaşii.

Ilie, băiatul bietului negustor, ajunsese pînă la universitate, era student la Drept. Multe sudori şi junghiuri îl costaseră pe tată-său învăţătura flăcăului, şi mai ales de multe se lipsiseră cele două surori ale lui, Frosa şi Lina. Dar în schimb erau mîndri toţi. Ilie îşi biruia în fiecare an examenele, parcă întradins ca să se opintească şi mai dîrz tată-său la muncă, iar fetele să se lipsească şi de şorţul de stambă, singurul lucru nou ce şi-l făceau vara, ca să stea la poartă duminicile.

Dar numai Iordan n-ar fi putut scoate la căpătîi cheltuiala feluriţă a flăcăului. El însuşi muncea : da lecţii la băieţi de liceu, ba şi de clase primare.

Pînzarul Iordan, cînd intra în strada Pîclei, întors cine ştie de pe unde, mai întîi pălmuia cu o privire înverşunată clădirile de cărămidă, care-i făcuseră casa şi mai scundă şi mai veche, şi-apoi, numaidecît, purtîndu-şi gîndul la Ilie, fala lui, simţea că le dispreţuieşte. De cum se gîndea la el, îşi îndrepta spinarea încovoiată de trîmba de pînză de pe umăr şi, drept ca o faclă, păşea măreţ, cu toată statura lui măruntă.

Fetele lui, Manda, nevastă-sa, cînd dădeau cu ochii de el, plin de praf, cu samarul pe umăr, îi deschideau repede poarta, să piară în curte, căci se ruşinau cumplit ; dar numaidecît, pentru acelaşi Ilie, student în drept, dispreţuiau părerea lumii. Toţi erau mîndri, dar nici unul nu era mai trufaş de Ilie decît chiar el.

Fiecare carte citită, examenele trecute fără greş, toate discuţiile cu prietenii îi puseseră cîte-o cărămidă la soclul de pe care privea lumea, cu pieptul scos afară, cu ochii sclipitori de încredere în sine. Zîmbetul, bunăvoinţa ce i se arătase, ca şi vrăjmăşiile ce întîmplător le stîrnise nu trecuseră pe lîngă el neoprite şi necercetate. Le cernuse prin singura lui sită şi le silise să-i lase pe masa lui de visuri pulberea de aur a convingerii că el, Ilie Iordănescu, e un om deosebit. Cînd i se

povestea o nedreptate, tînărul nu se revolta, ci surîdea spunîndu-şi : „Mie nu mi s-ar putea face la fel !“

Tînărul acesta frumuşel, harnic, isteţ, cu replica pe vîrful limbii nu se îndoia de el în nici o parte, se credea om desăvîrşit, ba mai mult decît un om. Dacă i-ai fi spus că nu e filozof, că nu e poet, nu e orator sau muzicant, ţi-ar fi rîs în nas. El era sigur că nu putea exista o mai înaltă menire ca aceea ce o simţea la tot pasul în spiritul lui. Era sigur că orişice ar fi putut să fie şi să ajungă, dacă ar fi vrut, şi dacă ar fi avut răgaz mai puţin decît oricare altul.

E drept că el n-avea odihnă şi că sărăcia îl mînase pe calea cea mai scurtă şi mai banală a izbîndei : era student în drept.

Cînd privea înainte-i, peste licenţa de avocat : bulevard neted, cu clădiri uriaşe, cu castani plini de buchete roşii, aşa i se năzărea viaţa. Vorba „eu“, care ne striveşte uneori în praful nimicniciei, printre gîngănii, ne încurcă, ne turbură şi ne deznădăjduieşte, aşa cum o rostea tînărul acesta nu se poate scrie cu cerneală sau spune cu gura jumătate, ca să-şi piardă importanţa de masiv şi solitar. Eul lui era subliniat cu fosfor, sau, dacă voiţi, era făcut cu pietre scumpe pe un petic de catifea brodată cu aur. (Văd, şi-mi pare rău, că vorba petic cade între diamante şi aur.)

Din desăvîrşirea minţii şi a sufletului lui, adevărată bogăţie, el nu dăruia nimănui nimic. Splendoarea pe care o făurea nu o împărtăşea decît sieşi, pentru că nimeni altul n-ar fi fost vrednic de ea. Atîtea speranţe îşi scoteau capul de zeităţi desăvîrşite printre norii luminoşi ai visurilor lui, în ceasurile de răgaz, dar Ilie nu-şi mărturisea vedeniile, nu-şi împărţea avutul. Ştia bine că părinţii lui se mîndresc cu el, dar nici pentru atîta nu le era recunoscător, părîndu-i-se firesc să fie aşa. Ilie credea, fără să se turbure şi fără să se silească, cu candoare : că oricare alt părinte şi-ar fi făcut o fală dintr-un fiu ca el. Aşa fiind, se putea un om desăvîrşit ca el să se măgulească cu bucuria unui pînzar ambulant şi a nevestei acestuia ?

O singură slăbiciune şi-a îngăduit-o într-o zi, faţă de părinţi.

Era într-o dimineaţă de primăvară. Porumbeii coborau şi se urcau la culcuşul lor cucuiat pe patru stîlpi. Vrăbii

hrăpăreţe se strecurau îndrăzneţe printre orătiile curţii. Soarele lumina bogat, fericit şi hotărît să împrăştie pretutindeni căldură şi lumină. Tăcere sfîntă, aer proaspăt ; viaţa respira şi creştea pe tăcute ; rîdea mulţumită de însufleţirea ei. Ilie sta cu braţele încrucişate pe piept, în mijlocul ogrăzii. Privea cînd la mugurii deschişi pe ramurile puţine ale zarzărului, cînd cu stăruinţă la coliba lor şoldie.

După ce privi îndelung scunda casă părintească, intră în ea şi aduse afară pe prispă, la masa lui de lucru, o coală de hîrtie, un creion şi linia. Desena bine şi curat desenul liniar.

După cîteva minute schiţase pe hîrtie casa pe care şi-o închipuise el în locul celei bătrîneşti : şase camere mari, o sală, bucătărie, pivniţă, magazie. O asemenea casă ar fi dorit el să ridice pe pămîntul părintesc. Cu coala în două degete, veni în bucătărie să-i arăte maică-sii planul făcut. Erau de faţă şi surorile lui.

Pentru semănatul unor speranţe atît de frumoase nu era zi mai nimerită ca aceea. Sufletul bietei mame se mai însori o dată la vederea planului făurit de fiu-său. Nici ea, nici bărbatu-său, nici fetele nu-i ceruseră lui Ilie niciodată, măcar pe departe, să le făgăduiască ceva pentru viitor.

Dar sufletul omenesc se întoarce de la răsărit la apus, de la poezie la scîrbă, de la D-zeu la dracu, cum numai gîndul poate să se întoarcă şi să alerge. Ilie, după ce le-a arătat fetelor şi mă-sii unde vin odăile, bucătăria şi celelalte, s-a tras la masa lui de pe prispă, şi acolo, sprijinindu-şi capul pe pumni, s-a gîndit adînc cît de mult i-ar fi priit lui să se fi născut din oamenii altei case, mari, din oameni cu nume frumoase, bogaţi şi temuţi.

A simţit omul desăvîrşit, în ceasul acela de gîndire cumplită, după unda de bunătate şi de milă ce-i muiase inima pentru calicii lui de părinţi, că e departe de ei ca soarele de praful pe care-l încălzeşte, că nu le seamănă cu nimic şi că nu-i iubeşte decît poate dintr-o slăbiciune. Întru cît el... era al lor ? Cu trupul da, pentru că-l născuseră. Dar mintea şi sufletul lui n-aveau de părinţi pe pînzarul Iordan, umilit şi mărginit, cum îl vedea el că este, şi pe Manda mahalagioaica. Trebuia oare ca pe aripile lui de propăşire, de înălţare către deputăţie, către ministere — de ce nu ? — să poarte două

zdrenţe omeneşti ? Lumea, pricepea bine Ilie, nu-ţi poate ierta obîrşia, nu te poate crede lumină cînd răsari din gunoi.

În ziua aceea, frumoasă şi înălţătoare, Ilie a clocotit ca un vulcan de noroi şi, pentru întîia oară, n-a văzut înainte-i bulevardul neted şi luminos. Viitorul se încrunta posomorît ca o iarnă, iar vîntul restriştii şuiera crîncen printre stejarii despoiaţi ai ambiţiilor lui. S-a gîndit, în ceasurile acelea cumplite, să-şi ia lumea în cap cu licenţa de avocat în buzunar, ca să ajungă pe puţin guvernator într-o colonie europeană ; dar şi-a răspuns că nu cunoaşte bine altă limbă decît cea românească. S-a gîndit să se strecoare, şi mai apoi să se înfigă, într-un oraş de provincie, unde n-ar fi avut mult de furcă pînă să ajungă, dar i s-a părut prea ieftină gloria, prea strîmt un oraş de provincie pentru el. Îi trecuseră prin minte falşificarea actelor lui de botez, schimbarea numelui şi pînă şi gînduri criminale îi încolţiseră în cuget.

De izbînda lui mare — care anume nu se întrebase, întrucît niciodată nu-şi cunoscuse lămurit mijloacele — nu se îndoise. Ea trebuia să vie, trebuia să se ivească din perindarea împrejurărilor, din scînteierea neprevăzută a minţii lui, la momentul cel mai potrivit.

Negreşit că avea să zboare din cocioaba părinţilor ca un vultur slobod şi fără de slăbiciuni pentru găoacea fărîmată şi murdară din care a ieşit. Iar într-o zi, cînd va avea bani îndeajuns, le va răsplăti ostenelile şi deziluziile — negustoreşte ! — dacă îi vor făgădui, ca nişte oameni cuminţi, să-i dea pace. El se putea lipsi pînă şi de salutul lor.

Mintea i se mai limpezise, după icoanele negre ce-o bîntuiseră ; venise rîndul amintirilor, cînd poarta se deschise şi epistatul secţiei se arătă în curte.

— Bună ziua, domnule Iordănescu, zise omul poliţienesc, nu uita şi prezintă-te poimîine la circumscripţia a noua, în strada Labirint. Ai să tragi sorţii. Ai împlinit douăzeci şi unu de ani. Te aşteptai ?

— Mă aşteptam. Dimineaţa ? întrebă Ilie.

— Da. Dumneata ai să faci numai un an. E greu de alţii, care fac trei ani, adăogă agentul, plecînd.

Fetele pînzarului Iordan crescuseră mari, de măritat ; una avea nouăsprezece, alta şaptesprezece ani. Poate că le-ar fi dat ghes inimile lor tinere să fie sprintene, să facă cunoştinţe,

legături de dragoste, să nădăjduiască la măritiş. Respectul pentru nenea Ilie, fratele lor, le lua toată sprinteneala şi parcă şi toată vremea. Munceau şi ele şi mama lor în gospodăria mică şi săracă, făcînd de multe ori una după alta aceeaşi treabă, ca s-o desăvîrşească pentru el ! Ca să-i placă lui nenea Ilie, curtea plină de porumbei şi de vrăbii trebuia să fie de zece ori pe zi măturată. Puţinele lor albituri erau nevoite să le spele des. Îngrijirea coteţelor cerea migală mare. Pentru odaia lui Ilie şi pentru vasele în care-l serveau pe el trebuia o deosebită îngrijire.

Bietele fete nu ştiau cum să se poarte cu cineva de seama lor, cu un dulgher, cu un mecanic, cu un tipograf, pentru că nu ştiau dacă aceştia sînt sau nu de teapa lor. Ca surori ale lui nenea Ilie, nu puteau vorbi cu nişte pîrliţi de meseriaşi ; ca fete ale pînzarului Iordan, sălăşluind în cea mai dărăpănată casă din mahala, şi fete fără nici o para drept zestre, ar fi trebuit să primească cu bucurie curtea oricui. De aceea, cu tot sacrificiul lor respectuos şi iubitor, se simţeau mult mai la largul lor, erau vesele cînd nu sta el dumineca acasă. Şi el nu prea sta. Cînd sta acasă, ele nu ieşeau nici pînă la poartă.

Mai ales Frosa [1], fata de nouăsprezece ani, care muncea în două cu mă-sa toată săptămîna, ducea jindul duminicilor şi dorea să le ţie sărbători. De pe la patru după prînz ieşeau la poartă toţi vecinii ; bătrînii şi bătrînele stăteau pe scaune, fetele se plimbau de la un capăt la altul al străzii. Băieţii de prin mahala treceau şi ei, dădeau bună ziua pe la porţi, intrau în vorbă cu fetele. Seara, cîte un alai de flăcăi trecea mîndru, dus de legănarea unui vals cîntat din armonică, şi se oprea scurt la mesele scoase afară ale unei cîrciumi de răspîntie, ca să fie văzuţi.

Schimbarea de vorbe, de priviri, de bună ziua, hainele de sărbătoare, armonica şi cheful flăcăilor alcătuiau petrecerea zilelor de sărbătoare, pe care Ilie o strica dacă sta acasă.

În iunie, feciorul unui moşier, un coleg de universitate al lui Ilie, îl chemă pe studentul sărac la el, la ţară. Ilie nu pregetă, mai ales că din toamnă avea să-şi înceapă stagiul în armată.

[1] Din greşeală, în textele originale „Lina".

Fără el, casa veche se făcu mai primitoare, fetele mai blînde, mai prietenoase. Cîţiva flăcăi de prin împrejurimi întîrziau tot mai des seara prin faţa porţii lor. Doi începuseră să se abată şi ziua. Porumbeii zburau des acum din curte peste case, începuseră să se sălbătăcească, tot văzînd chipuri străine.

Manda ar fi voit să-şi mărite fata cea mare, dar toţi tinerii se învîrteau vădit pe lîngă cea mică. Era frumoasă fetişcana, smeadă cum era, rotundă la faţă, cu privirea albastră şi scînteietoare de mîndrie, cu trupul subţire şi mlădios. Cu Frosa toţi se arătau prieteni, dar numai atît. Făptura ei nu era înzestrată cu nimic deosebit sau frumos. Era plină de cusururi : faţa pămîntie, ochii şterşi, gura largă. Toţi cei cei ce dădeau ocoale casei lui Iordan veneau, cu îngăduirea Frosei, ca prieteni ai ei. Ea mijlocea apropierea străinilor de soră-sa, fără nici un cîştig pentru ea, fără să se plîngă, fără să bănuiască, veselă că petrece. Lina învăţa să se preţuiască din toate măgulirile băieţilor, dar nu-i da nici unuia pas să se apropie. Îi dăruia nepăsătoare pe toţi soră-sii, ca şi cum avea pus deoparte ceva mai de seamă.

Nu de multă vreme, într-adevăr, trecea zilnic prin strada Pîclei un avocat tînăr. Zilnic trecea şi-i cerceta gîndurile-n ochi ; o întreba cu un zîmbet, îşi ascuţea, încălzea şi îşi topea privirea în albastrul ochilor ei. Încetinirea mersului, aerul lui de suferinţă cerşetoare de mîngăieri şi tovărăşie, mărturisirile şi făgăduielile ochilor lui, ca şi vîrsta ei neştiutoare şi dornică de-a şti şi de-a simţi mai curînd, visurile-i parfumate ca teii şi ameţitoare ca vîltorile luminate de soarele verii o fermecară în cele din urmă. Lina se îndrăgosti de avocat.

În vremea asta, studentul Ilie Iordănescu îşi făcea serviciul militar la Dadilov. Nu venea zilnic acasă. Într-o seară văzuse în umbra unei case, de pe o stradă apropiată de a lor, pe un individ cu pălărie tare strîngînd în braţe o siluetă subţire de femeie, care ar fi putut să fie soră-sa, dar el nu se gîndise la ea. Petrecuse, purtînd în minte o clipă, imagina perechei îndrăgostite şi o uitase. Venea de la gară, ostenit şi dornic de lene şi visare.

Tocmai atunci îşi luase o permisie de opt zile şi, plictisit cum era de muştruluiala din cazarmă, se hotărîse să stea acasă, întins în pat, cu mînile căpătîi. Nu mai avusese răgaz să viseze la planurile lui nelimpezi, la viitorul luminos de

după licență. Acasă putea să stea. Una din cele două odăi era socotită de toți ca a lui. Putea să stea ceasuri întregi singur, neturburat decît de viforul de afară și de grija sobei calde.

Dar oricît nu se interesa el de casa părintească, de data asta simți nedesluşit că o taină posacă și mîhnitoare apasă dărîmătura lor de cocioabă. Era aiurit de atîtea gînduri oprite de exercițiile ciudate, nesfîrșite ale serviciului militar ; era ostenit trupește, dar tot simți că se feresc ai casei să-i vorbească și că sînt triști cu pricină.

La prînz chemă pe Lina să-i întindă masa în odaia lui, dar fata cea mică nu se arătă. Nu era acasă. Pe seară o chemă iar, ca să șteargă lampa și să-i toarne petrol. Lina nu era acasă. În locul ei venea Frosa. Iordan, bătrînul, nu se afla în București — cine știe pe unde își desfăcea trîmbele de stambă și barchet !

Un om gros, vîrstnic, cu fața ciuruită de vărsat, cu ochii mici și osteniți intră în odaia lui Ilie. Amîndoi bărbații se priviră miraţi. Străinul închise ușa în urma lui și aşteptă. Aşteptau amîndoi să înceapă celălalt vorba. Ilie sta lîngă masă, în picioare, în lumina galbenă a lămpii, aproape mîniat. Grosul tuși de cîteva ori, ocoli odaia întunecată cu ochii, scuipă lîngă sobă și zise domol :

— Dumneata eşti băiatul lui Iordan ?

Nemulțumit de musafirul ăsta, revoltat și curios, Ilie măsură pe străin din creștet pînă-n tălpi, în semn de dispreț, și răspunse cu o întrebare :

— Da' dumneata cine eşti ?

Fără să se supere, omul dădu din cap, plin de amintiri :

— Poveste lungă !... Unde-i maică-ta ?

— Du-te-n odaia de alături. E acolo.

Străinul dădu din cap, în semn de înțelegere. Ar fi voit să se odihnească mai degrabă, privea lung la un scaun. Totuși, fără să șovăiască, spuse :

— Bine, mă duc. Frosa-i acasă și ea ?... Ce fată harnică ! N-are nevoie să fie frumoasă... Poate nu știi dumneata de ce e vorba...

Străinul își mai roti ochii o dată prin cameră și plecă dînd din cap încetinel.

Ilie auzea sunetul glasurilor din odaia cealaltă. Vorbeau maică-sa şi necunoscutul. După cîteva minute, pentru că larma vocilor nu mai contenea, el nu mai putu să rabde :

— Mamă ! strigă el, ia vino-ncoace ! Cine-i ăsta ? o întrebă el pe mă-sa de cum se ivise.

Bătrîna plecă ochii în pămînt, cu gîndul la altă taină, mai dureroasă, şi zise apoi :

— Ţi-oi spune altădată ! Apoi, pe dată, urmă : Un văduv. Om tare cumsecade. A rămas cu trei copilaşi pe cap, ăl mai mic de doi ani... Caută să se însoare. Fireşte, caută o fată cinstită, o fată cuminte, o fată sărmană, că n-are nici el încotro. Şi s-a gîndit la Frosa noastră. E om cu stare el, e tare bun, numai cam trecut, bătrîn... Ştiu eu ce să zic ? Ce-ţi spune şi voi !... Şi dacă l-o vrea ea !...

Pe cînd spunea toate acestea, cu întreruperi, muma se mira că fiu-său o ascultă, că tace. Cînd sfîrşi, el îi puse o mînă pe umăr şi o întrebă răspicat :

— Sînteţi nebuni ? Nu vă gîndiţi că mă faceţi de rîs, pe mine ! nu pe voi ! Adică da ! ce vă pasă, ce aveţi voi de pierdut ? voi nu luptaţi cu părerea lumii ; n-aveţi nevoie să îngenuncheaţi pe toţi îngîmfaţii norocului şi ai numelui, să zdrobiţi piedici uriaşe ! voi staţi pe loc ! muriţi în cocina asta. Să nu se mărite Frosa ! Îi arde de măritiş ?

— Ea nu vrea nici s-audă ! căută să-l potolească bătrîna.

— Dumneata va să zică vreai ! vreai s-o vinzi, şi ocara să rămîie a mea, nu a voastră ! Eu ies în lume ! eu am nevoie de cinstea lumii !

Manda se strecură din odaie, făcută ghem.

E drept că nici Frosa nu primea să se căsătorească cu vădanul, om de aproape cincizeci de ani, urît, tată a trei copilaşi. Se ştia tînără şi nu se socotea atît de urîtă pe cît era.

Dar se întîmplase ca tocmai în vremea stăruinţelor văduvului, Lina, fata cea mică a lui Iordan pînzarul, să fugă de acasă fără urme, nu se bănuia unde. Fuga asta schimbase faţa lucrurilor, le muiase femeilor toată mîndria şi le dezmetecise din înfumurarea lor. Şi Frosa şi maică-sa aşteptau cu groază întoarcerea lui Iordan, ca să hotărască el ce va voi, şi se păzeau de Ilie ca de mare primejdie.

Vineri de dimineaţă Ilie băgă de seamă că soru-sa cea mică lipseşte de acasă.

Mînia lui se răsuci ca un vîrtej de vînt în odăile sărace şi vocea i se schimbase într-un răget de fiară. Maică-sa şi soră-sa tăceau tremurînd, împietrite. Nu aveau ce să răspundă. Ele nu ştiau nimic. Vedeau şi ele că Lina s-a necinstit ; nu ştiau nici cu cine şi nici unde se află. Îngrozite de zgomot, care putea străbate pereţii şi da în vileag lumii ruşinea casei, tăceau şi-l rugau doar cu ochii pe Ilie să-şi potolească furia.

De cînd fugise Lina, se fereau de ochii lumii de parcă ar fi fost ele vinovate. Muma spumegase şi ea împotriva netrebnicei, dar, pentru că n-o ştia unde este, pentru că pierise fata pe care o zi n-o depărtase de lîngă ea, începu în curînd să-i ducă grija.

Şi ea şi Frosa, fără să-şi mărturisească una alteia, o doreau şi-o iertau, îngrijate de viaţa ei. N-ar fi îndrăznit s-o apere. Tăceau. Acum însă pricepeau că o faptă, oricare ar fi ea, o dată săvîrşită, e mai cuminte s-o ierţi şi s-o ascunzi, cînd e făptuită de ai tăi. S-o ascunzi pentru că lumea, neavînd nici un interes şi ţi-o micşoreze, nu numai că nu găseşte scuze, dar o mai şi măreşte.

În cele din urmă, furia lui Ilie îşi potoli furtuna, înfrîntă de oboseală şi de zădărnicie. Nu era nimic de făcut. Trufia lui însă nu putea să se mulţumească cu asemenea încheiere blajină, şi el se hotărî cu îndîrjire s-o caute pe ticăloasa şi s-o pedepsească. Nu i se cădea lui să lase lumea în părerea că a fost nepăsător în asemenea împrejurare, ci se cuvenea să afle că el ştie să osîndească vinovăţia şi stricăciunea. Vrînd-nevrînd, surorile lui făceau parte din onoarea lui.

Era la sfîrşitul lui noiembrie. Iarna, în anul acela, venise devreme cu zăpadă şi vifore şi, deodată, îşi sleise urgia. Zile de toamnă tîrzie, fără ger, fără vînturi, făgăduiau un Crăciun tînăr ca un Paşti. Pînă şi curtea casei lui Iordan era uscată, iar porumbeii, înfoiaţi în pene, alegeau de pe pămîntul bătătorit grăunţele de mei răvăşite.

Duminecă dimineaţa, Ilie se bătu cu palma peste frunte şi sări din patul în care sta întins. Bănuia unde putea să fie soru-sa Lina. Îl văzuse şi el pe avocat dînd tîrcoale casei, salutînd-o pe soră-sa, iar ea mulţumindu-i.

„Avocat ! se gîndea Ilie. Tocmai avocat, ca să mă întîlnesc ca mîine la tribunal cu el şi să-mi rîdă în nas ! Să spună şi altora că a trăit cu soră-mea ! Eu trebuia să am surori ? Ce fel de surori mi s-ar cuveni mie ? Frosa şi Lina, ce mai pereche de surori ! Şi eşti osîndit să le porţi în cîrcă, pentru că ai avut nefericirea să te naşti şi tu în casa în care s-au născut ele, şi nu poţi să te scuturi de asemenea samare, oricîte merite ai avea. Sînt ele pe drept surorile mele ? Au inteligenţa, cultura, simţirea mea, care se înfioară, ca faţa unui lac, la cea mai uşoară adiere de dispreţ a cuiva, la cea mai subţire ironie ?“

Propriile lui gînduri îl înfierbîntau. Se îmbrăcă zorit, îşi încinse sabia de soldat şi plecă într-un gînd. Casa avocatului era aproape, după biserica din colţul străzii, a douăzecea casă.

Atent cum privea întotdeauna trecătorii de pe drum, i se mai domoli mînia. Peste cîteva clipe avea să dea ochii cu un om, nu cu un om de rînd, cu un avocat. A ! trebuia să fie cu băgare de seamă ! De altfel, cu el, cu seducătorul, n-avea nici în clin, nici în mînecă. Şi apoi, nu ştia dacă era vorba de un seducător. Poate că soră-sa, Lina, se arătase uşuratecă, iar acela, ca oricare bărbat, a fost gata de dragoste. Care dintre bărbaţi ar ocoli o fată zîmbitoare ? Sora lui se dusese la avocat acasă... Ce şi-o fi zis ea — „mă ia de nevastă un avocat ! voi fi egală cu frate-meu !“

Ilie ajunse aproape de casa avocatului. În minutul acela, Lina sta cu fruntea lipită de geamul rece al ferestrei dinspre stradă, privea înainte-i, fără să vadă, gîndindu-se, cu inima strînsă, la supărarea căşunată de ea celor de acasă. Îi era dor de colibă, de toţi ai ei.

Ilie o văzu, se cutremură ca lovit cu o urzică pe gît şi se repezi, fără să pregete, la fereastră. Bătu cu pumnul în cerceveaua de lemn a ferestrei ; pesemne ca să nu spargă sticla. Fata fugise de la geam.

— Vin să dau ochii cu tine ! Ticăloaso ! ţipa el.

Privi în juru-i. Trecătorii depărtaţi nu putuseră pricepe ce caută el acolo. Intră pe poarta casei, ca să se ţină de cuvînt. Uşa sălii era dată în lături. Cînd întră în sală, un domn tînăr, frumos ieşise pe pragul unei camere.

— Ce cauţi, domnule ? îl întrebă acela.

— Ştii dumneata bine ce caut ! răspunse răstit Ilie, hotărît să nu facă scandal. Unde e fata care privea adineaurea la fereastră ?

Avocatul îşi trecu mîna prin păr şi vorbi repede :

— A fugit aproape goală cînd te-a văzut pe dumneata... Dar vorbeşte cu mine, aici e casa mea.

— Nu te cunosc, domnule, şi nici nu vreu să-ţi fac cunoştinţa. Unde este ?

— A plecat ! îngăimă avocatul, făcînd pe nepăsătorul.

Cu tot sîngele lor rece, amîndoi se temeau de scandal. Şi teama lor îi făcea cu totul nepotriviţi cu rolul ce îl aveau. Ai fi zis că sînt doi actori proşti, care nu ştiu ce să facă cu braţele pe scenă. Avocatul îşi trecea mereu mînile prin păr. Ilie mişca nervos din umeri şi, pentru că n-avea curaj să privească în faţă pe cel căruia îi vorbea, se uita chiondîrîş, cînd în dreapta, cînd în stînga. Ieşi din sală în curte, cu aerul unui om care caută şi abia se stăpîneşte. Găsi ce căuta. În fundul curţii, gardul era rupt, aşa că oricine putea, fără trudă, să treacă dincolo, în grădina vecină. O fîşie lungă, o bucată din fusta Linei, spînzura de gardul dărăpănat. Pe acolo fugise soră-sa, ca să-i scape.

Cu o ultimă sforţare, Ilie se întoarse cu faţa către avocat şi-i spuse pripit şi aspru :

— Ţine minte, domnule, o să ne mai întîlnim noi !

Ilie se îndreptă către casa părintească. Nu era însă mulţumit, nu avusese prilej să-şi dovedească desăvîrşirea. Numai la urmă, cînd îl ameninţase pe avocat, văzuse un fior în tot corpul vrăşmaşului cutreierîndu-l. Atîta doar îl mîngîia. Furia înfrînată, acolo unde fusese nevoie de frînă, se înteţea cu cît se apropia de casă. Ilie nu mai închise poarta în urma lui şi intră ca o vijelie în curtea patriarhală. Porumbeii paşnici se înălţară în văzduh, ca goniţi de erete.

Maică-sa, galbenă, dărîmată, tremurînd ca făcută din bucăţele, îl întîmpină, ridicînd braţele, ca să-l stăvilească, şi nereuşind să îngîne o vorbă. Ilie clocotea.

— Unde e ticăloasa ? Ştiu bine că e aici ! am s-o caut în toate părţile ! Nu mi te pune în drum ! se răsti la mă-sa şi o îmbrînci.

Ei nu era de loc sigur că soră-sa e acolo, dar trebuia să-şi cheltuiască din mînie zbuciumîndu-se şi strigînd. Se repezi în sală, s-o caute prin odăi.

Lina, cu hainele rupte, aproape goală, cu părul despletit, tremura ghemuită la pămînt, cu genunchii la gură, în magazie. Cînd auzi vocea tunătoare a lui frate-său, stătu din tremur, îngheţă şi îi veni în minte că dacă va sta acolo, avea s-o găsească. Ideea că avea să dea ochii cu nenea Ilie, fala casei şi a ei, ea, pe care o credea acum desfrînată, o ridică de la pămînt. Avea să fugă. Nu ştia unde. Îşi încordă auzul ; urmări mersul gălăgios al fratelui ei. Una după alta, vesele, îmbietoare, se auzeau risipindu-se în aer sunetele de aramă ale unui clopot apropiat.

În biserică avea să fugă. Avea să cadă la icoane, să tremure pe lespezile reci, să se roage cu lacrimi, pînă s-o stinge, s-o sfîrşi aşa ca făcliile de ceară, ce le vedea înainte-i, gîndindu-se la biserică, multe ca stelele cerului.

Îl auzi pe frate-său trecînd ca vîntul din odaie în odaie, revenind, şi răsturnînd nu ştia ce ; îl auzi intrînd în bucătărie. Negreşit că d-acolo avea s-o caute în magazie.

Fata deschise uşa şi se repezi în curte, pe poartă, pe stradă. În poartă i se mai sfîşie şi bluza ; fusta i se sfîşiase de gard. Cu părul despletit, cu ghetele descheiate, cu hainele fîlfîind, fugea pe drum ca o spaimă, către biserică. Cerşetorii de pe treptele locaşului de rugăciuni ridicară capetele lor nepieptănate şi-şi tremurară privirile pline de întrebare pe urma făpturii aceleia care trecuse ca o săgeată printre ei. Ea dădu buzna printre oameni, cu ideea pironită în minte să se roage şi să plîngă, să cerşească îndurare pentru fapta ei.

Credincioşii, gătiţi în hainele lor cele mai bune, ridicară capetele scandalizaţi. Babele, muierile de tot felul îşi şoptiră repede una alteia, într-o frămîntare fără pereche : „Ar trebui s-o dea afară ! daţi-o afară, oameni buni !“... „E despletită, e descheiată, mare ruşine ! mare păcat !... În locaşul în care se întemeiază cununiile şi se săvîrşeşte botezul !“ „De unde-o fi scăpt, Doamne ? Asemenea ticăloase în casa lui Dumnezeu !“

Scoşi din fire, trei bărbaţi, care se aflau de faţă, şi paraclisierul o opriră în mijlocul bisericii. Însuşi părintele coborî din altar, posomorît, mîniat.

— Nu sînt nebună, lăsaţi-mă ! Nu sînt nebună ! Am venit să mă rog pentru păcatele mele ! Lăsaţi-mă să mă închin, că nu mă mai rabdă sufletul !

Printre rupturile hainelor i se vedeau picioarele, pieptul, braţele rotunde de fată tînără. Părul, despletit, încîlcit, îi cădea pe umeri ca nişte unde de ploaie neagră, ca un doliu.

Lumea o trăgea de haine, de mîni, s-o dea afară din sfîntul sălaş...

— Nu mă mai rabdă cugetul ! Vreau să mă rog, să mă spovedesc ! se zbătea ea.

Preotul, om tînăr, îşi stăpînea un zîmbet. Lumea era furioasă. Sfinţii afumaţi, mai mult goi decît învesmîntaţi, priveau în turle, nepăsători. O pînză de soare curgea pieziş în pîntecele bisericii.

Lumea vorbea, striga, se zbuciuma împrejurul fetei îndărătnice. Ea se lăsa grea jos, pe lespezi ; trebuiră s-o tîrască.

„Spurcă sfîntul locaş !" „Trebuie să fie nebună !" „E fata lui Iordan pînzarul ; nu e poamă bună !" „Goală şi despletită-n biserică !" strigau femeile, spumegînd.

Un olar, om cuvios, o trăgea de-o mînă, paracliserul de alta, femeile ajutau şi ele împingînd-o de spate, trăgînd-o de haine.

— Nu sînt nebună ! Vreau să mă închin ! striga fecioara.

Privirea i se rătăcise. Se împotrivea mereu. Biserica însă nu voia s-o primească.

— Vino altădată ! zise preotul, mai mult în batjocură decît mînios.

În cele din urmă, credincioşii reuşiră s-o izgonească din locaşul lor de rugăciuni. Pe urma ei, babele cucernice bătură multe mătănii, ca să le ferească Dumnezeu de pierderea minţii şi-a ruşinii.

...Acasă, în strada Pîclei, după vălmăşagul şi durerea pricinuite de Ilie şi de a doua fugă a fetei celei mai mici, mama se simţi povăţuită şi datoare să-şi îndemne copila ce rămînea sub paza ei ca să se mărite în cinste cu negustorul Drăghici, văduvul cu trei copii.

Ilie se scuturase de orişice amestec cu ai lui, părăsise casa părintească, spunînd că nu va mai călca peste pragul ei.

Frosa, măsurînd adînc nenorocirea soră-sii, mai frumoasă, mai plăcută şi mai tînără decît ea, şi gîndindu-se la tată-său, pe care trebuiau să-l împace cu ceva, să-i dea alte gînduri, care să înlăture pe celelalte, mai ales pe cele privitoare la Ilie, primi supusă cununia cu văduvul.

Ilie plecase la cazarmă, supărat pe toţi ai casei, ştiind ce-i rămînea de făcut, hotărît. Cinstea lui, curată, întreagă, ţeapănă, ştiutoare de valoarea ei, îl silea să se despartă de surori, de părinţi, îl dezrudea de ei toţi. Un mai nimerit prilej de despărţire demnă poate n-ar fi găsit altădată.

Cînd a venit acasă pînzarul Iordan nu s-a putut odihni cît îi cerea obida lui de trei săptămîni îngrijorate, cînd în ger, cînd în noroi, cînd cu pagubă, cînd cu un fleac de cîştig. I-au fost povestite toate cele întîmplate, ca să înghită dintr-o dată paharul cu amărăciuni, să nu mai întrebe şi să nu se înfurie de două ori la fel. Şi-a fost poate mai bine aşa. Ascultîndu-şi femeia, omul a vrut să se ridice de cîteva ori de pe scaun, să-şi bată nevasta nechibzuită, dar şi-a trosnit ceafa, şi-a smuls mustaţa şi-a rămas pe scaun, ascultînd pînă la sfîrşit.

„Poate că nu înţeleg bine", îşi spuse el de cîteva ori, şi tot el îşi răspunse : „Înţeleg eu bine, dar n-am ce face !" I se păruse că se cufundă tot mai adînc, tot mai afund, dar, pentru că se simţea că trăieşte, viu, nevătămat ca şi înainte, că nici sîngele nu-i curge, nici carnea nu-l doare sub toate pacostile venite ca valurile de omăt să-l îngroape, se bucură, neştiind că se bucură. Poate că valurile nenorocirii erau atît de grele, de nimicitoare, încît viaţa însăşi, care nu e a noastră şi are misterioasele ei datorii, se apăra ea, şi ca să nu se înăbuşe sub troiene, le străbătea şi ieşea afară, la lumină, la aer, la bucuria existenţii.

Aflase Iordan că una din fetele lui, tocmai aceea pe care el o socotea şi isteaţă şi frumoasă, i-a necinstit numele lui de om sărac, harnic şi mîndru. Aflase că Ilie plecase, se lepădase de el pentru totdeauna şi că fiu-său jurase că avea să se ţină de vorbă, iar el, aşa părăsit cum era de toate speranţele unei propăşiri, se întărea în cuget ca cimentul în apă. Gîndul vechi că el, pînzar netrebnic, era în stare să hrănească atîtea vieţi, se mai adăogise, îşi dezvelise frumuseţea-i fără de pereche şi strălucirea, în mintea lui, ca soarele peste cîmpii.

Nimeni n-avea să sprijinească gospodăria lui mică cu un ban ! Nici fiu-său n-avea să-l ajute ! Muncitorul își privea cu mulțumire mîinile și picioarele lui vrednice, se iubea și se respecta.

— N-are ce căuta Ilie pe-aici ! a spus el a doua zi nevesti-sii.

Pomenea rar numele lui fiu-său, care de altfel nu se mai arăta. Se mînia uneori împotriva fetei fugite, și dădu voie Mandei să pună la cale nunta Frosei cu Drăghici, socotită și de el ca foarte înțeleaptă. Îi părea cîteodată rău că nu avea pentru Frosa o dragoste mai caldă, ca să-i mulțumească pentru cununia cinstită ce-o făcea, știa el bine, numai ca să spele casa lui de ponosul necinstei. Dragostea pînă la jertfă pentru copiii lui secase. Se schimbase omul. Acum se iubea pe sine, ca și cum mai înainte nu-și cunoscuse bine meritele.

Doi ani trecuseră peste casa părintească, cu căpriorii șubrezi, mîncați de cari, cu pereții tot mai scofîlciți. Ilie nu-și mai arătase înfățișarea țanțoșă pe poartă. Frosa se măritase cu văduvul bogat și cu trei copii. Slugărind, de dimineața pînă noaptea, plină de griji, de treburi și de nemulțumiri, ea venea totuși cît putea de des, cu cîte un copil de mînă, ca să-și rotească ochii în gospodăria dragă ei, în cocioaba părinților.

Venise și Lina o dată, după șaisprezece luni de la plecare. Dacă n-ar fi fost Iordan acasă în ziua aceea, Manda i-ar fi sărit de gît, ar fi sărutat-o plîngînd, pentru că nu știuse de e vie sau e moartă și i se povestise, aflase ceva din pățania fetei la biserică. Nu dăduse însă crezămînt și, neavînd ce să creadă, aștepta îngrijorată. Venise și Lina, se strecurase încet pe poartă, se oprise cu teamă în fața ușii, așteptînd. I se bătea inima ca peștele în plasă. În casă n-a intrat, i-a ieșit Manda întru întîmpinare, plînsă, sugrumîndu-și revărsările gîndurilor. Și-au stat amîndouă pe prispă. Lina își ținea ochii tot pe sus, ca să nu-și dea pe față tulburarea, rușinea, și să privească cotețul porumbeilor cucuiat pe patru stîlpi, să privească în ramurile nucului, în frunzele prunilor. Toate însă scăzuseră, erau searbăde și cumplit de sărace — nucul se usca, prunii se răriseră. Porumbeii fuseseră vînduți cu toptanul de Iordan, la o mare nevoie. Fusese amenințat cu rușinea tobei, bătută la poartă de dorobanțul percepției, și omul

dusese şi vînduse singurul lui prilej de înduioşare dulce păsărilor din piaţă. Se pocise curtea fără ei. Casa nu mai părea dintr-un trecut poetic şi care dăinuieşte ca un cîntec de demult. Tată-său, Iordan, care se întîmplase acasă cînd venise Lina, a stat închis în odaie cît a şezut fiică-sa de vorbă cu Manda ; iar într-un tîrziu a strigat pe fereastră la nevastă-sa :

— A plecat fie-ta ?

Lina, din roşie cum era, s-a făcut galbenă, a zis : „Bună ziua, mamă !“ şi-a plecat. De-atunci n-a mai cutezat să calce în curtea părinţilor, şi pentru vorbele lui tată-său, dar mai ales pentru că aflase că frate-său Ilie se lepădase de ei toţi. Ea se uimise văzînd casa tot aşa cum o lăsase, ba mai dărăpănată, pe cînd ea se aşteptase să găsească în locu-i o clădire de zid, mare, cu faţa la stradă, şi pe nenea Ilie. Ea, neştiutoare, îşi împuta sieşi nepăsarea lui Ilie şi lepădarea lui de părinţi. Nu putuse să uite schiţa de plan de casă pe care le-o arătase el în bucătărie, într-o zi de primăvară neasemuită. Gîndul că ea le făcuse atîtea supărări şi pagube părinţilor şi că nu venea decît cu mîna goală la ei o îndepărtă cu desăvîrşire.

Şi iată că într-o noapte, o bucată mare din peretele casei, tocmai din cel de către stradă, curge, ţărînă, la pămînt, pe cînd în odaie, Iordan şi nevastă-sa dormeau fără vise.

În zorii zilei bărbatul se trezeşte din somn cu ochii în stradă. Vede prin spărtura largă a zidului pe gardist, pe care nu-l văzuse în tot anul pe strada lui, răsucindu-şi o ţigară. Se dumereşte repede, bietul om păgubaş, sare din pat, înjură şi-şi deşteaptă nevasta. S-aştern amîndoi pe lucru, cu mînecile suflecate, frămîntă noroi, lut cu pietricele şi bucăţele de cărămidă, cîte le-au putut găsi prin curte şi, pînă seara, peticesc peretele.

În două rînduri, în doi ani de-a rîndul însă, venise o comisie din partea primăriei, ca să-i someze a dărîma casa insalubră şi gata să se surpe, poruncindu-le să ridice alta de zid, înaltă de patru metri, cu ferestre către drum.

Peste douăzeci de zile de la surparea peretelui şi cîrpeala lui, Iordan se pomeneşte dat în judecată pentru contravenţie.

Iordan s-a uitat mult şi bine la citaţia adusă de un subcomisar, iar chipul lui de bătrîn s-a încreţit de-o strîmbătură de dezgust citind şi înţelegînd. Nu se mai putea înfuria pe ceea ce nu putea doborî şi răpune.

De multă vreme tot auzise el că Bucureştii trebuie să ajungă repede-repede oraş frumos, numai cu clădiri făţoase, luminat pretutindeni cu electricitate ; dar răspunsese că nimeni nu-i poate porunci pe pămîntul lui şi că el n-avea poftă să umble noaptea pe drumuri, ca vagabonzii. Răspunsese aşa, dar în cugetul lui altceva îşi spusese. Zîmbise în gîndu-i, socotind că fiu-său are să ajungă la un liman bun, mai degrabă decît Bucureştii, oraşul acela. Îi împărtăşise nevastă-sa şi lui, într-o noapte de îndoială şi de mărturisiri, de temeri şi de visuri, că Ilie avea gata făcut planul casei, pe care negreşit că avea s-o ridice pe pămîntul părintesc, o casă cum nu se afla printre vecini.

Cu mult mai nainte de ziua în care era chemat la judecătorie, pentru că-şi dresese coliba, Iordan se înţelesese cu nevastă-sa, se ciorovăise, se împăcase şi iar nu mai ştia ce să spună la judecată. Unul pe altul se trezeau noaptea, vrînd şi nevrînd, amîndoi cu somnul destrămat de grijă, ca să se întrebe în nedumerirea lor, ca să-şi dea cîte-o slabă de părere. Fără să şi-o spună, se socoteau prea proşti, prea de tot neştiutori, şi el, Iordan, trufaşul ! faţă cu judecătorii înfumuraţi de pătrunderea dreptăţii şi nemilostivi, ca unii care erau deprinşi cu tot felul de pricini încîlcite.

Le trebuia un avocat. Şi-acum le-ar fi fost Ilie de folos ! Îl blestemau bătrînii, mormăind printre dinţi, dar nu vorbeau de el, ca de-o stafie la miezul nopţii.

Necontenit se gîndeau la el. Flăcăul lor se făcuse om acuma, îşi luase licenţa, închiriase o casă mare în oraş şi bătuse alături de poartă o tăbliţă cu numele lui. Toată lumea mare hotărît că trebuia să-l cunoască. Judecătorii poate că-i erau prieteni, vorbeau, mîncau, petreceau laolaltă cu el, în saloane măreţe. Poate că o singură vorbă de-a lui i-ar fi scăpat de năpastă. Manda îl vedea aievea şi-i vorbea duios : „Nu-ţi cerem nimic, îi spunea ea, tu ai fost vrednic, tu ai fost isteţ de te-ai putut ridica, nu-ţi cerem nimic altceva decît să ne scapi din pacostea asta. Stăruieşte, Ilie, să rămînem în bordeiul nostru, să nu ni-l dărîme ! Să stăm în el ca nişte cîr-

tiţe proaste, pînă vom muri şi eu şi Iordan. Vor să ne dărîme căscioara. N-o să-ţi mai cerem nimic altceva, n-o să ne mai vezi, n-o să ne mai auzi, şi Dumnezeu să te ţie mare şi strălucit !...“

Încrederea pe care părinţii lui o aveau în el, încă de copil, părere crescînd cu vremea, nu încetase nici după ce Ilie îi părăsise. Puteau să-l dispreţuiască, să-l urască, dar erau siguri că, tot aşa cum trecuse de teafăr şi de strălucitor în examene, reuşise să se înalţe. Amintindu-şi-l, vocea lui, retezătoare şi sigură de biruinţa gîndului ce rostea, le umplea auzul bieţilor părinţi ca o fanfară de triumf. Darcă ar fi ştiut unde-l poate găsi, Manda s-ar fi dus în taină să-l caute. Dar nici ea, nici Iordan, care nu s-ar fi înduplecat la aşa ceva, nu ştiau unde locuieşte.

La ceasul zece, Iordan şi Manda erau la judecătorie. Îi povăţuise un cunoscut să întrebe la arhivă, pe un funcţionar oarecare, dacă e nevoie şi folos de un avocat şi să le recomande el unul. Nevoiaşii puteau să plătească cel mult cinci lei, iar dacă procesul s-ar fi amînat, fuseseră sfătuiţi să se înţeleagă cu avocatul să le ia mai puţin.

— E un trepăduş pe aici, un avocăţel care s-ar mulţumi cu trei lei. Un avocat mare ia mult... Trebuie să fie pe sală ; să vi-l arăt... Contravenţie ? N-ai votat cu guvernul ? îl întrebă funcţionarul.

— Ba da, cu comisarul ! a răspuns Iordan.

Arhivarul deschise uşa camerei lui, urmat de împricinaţi. Manda sta mai la urmă, buimăcită. Se aştepta la o nenorocire. Iordan, stingherit şi el, nu îndrăznise să întrebe de amînări. Înţeleseseră că în avocatul recomandat nu puteau să aibă mare încredere. Vedenia casei lor dărîmate îi apăsa cu toată greutatea ei pe spate. Cu paşii grei, perechea năpăstuită se tîra după funcţionar.

Cu picioarele răschirate, sta ţeapăn un domn tînăr, în capul scării, privind în stradă.

— Ăla e avocatul ! duceţi-vă la el, spuse arhivarul, şi le întoarse spatele.

Cu capetele tremurînde pe umerii bătrîni, unul după altul, se îndreptară Iordan şi Manda către ieşirea din sala judecătoriei. Nu se apropiară însă bine de avocat, şi-l cunoscură. El se întorsese cu faţa la ei, îi privea cu ochii holbaţi,

se schimbase la faţă şi nu-i venea totuşi să creadă. Manda crezu că-i aşteaptă. Un surîs trecu pe faţa ei şi se stinse repede. Un val de mulţumire şi de duioşie o năpădise şi se şi răcise. Strivea în mîni o batistă şi căscase gura la fiu-său. De doi ani nu-l mai văzuse, noaptea îl visa, ziua şi-l închipuia.

Ilie însă se dezmetici ; cînd îi văzu bine, fără putinţă de îndoială, se întoarse lupeşte şi coborî treptele cîte două. Fugi mînios şi ţanţoş, izbind cu bărbăţie pietrele drumului cu tălpile, pe cînd mă-sa izbucnea în plîns, iar Iordan pleca fruntea tot mai jos şi toate din juru-i dănţuiau ca bete.

— A spus că-i trepăduş ? A spus că-i trepăduş ? întreba Manda, ştergîndu-şi ochii.

Iordan nu răspundea, îşi pleca grumajul tot mai spre pămînt.

PLICTISITOARE VIAŢĂ !

Codiţă, ordonanţa, avea să-l trezească la ora zece fără un sfert, nici un minut mai mult, nici un minut mai puţin.

Într-un picior, muşcîndu-şi buzele, strîmbîndu-se de tot, Codiţă deschidea uşa, se strecura ca un hoţ, se apropia de patul locotenentului :

— Domnule locotenent ! domnule medic locotenent !

Ofiţerul deschidea dintr-o dată ochii lui de viţel, mari şi negri, şi-i închidea îndată încet, amintindu-şi că nu-i vorba de altceva decît de obişnuita sculare.

— Măă ! rostea domol, leneş, locotenentul, te ia dracu dacă mă scoli mai devreme ! Mai uită-te la ceas...

Codiţă avea ceasul în mînă. Se mai uita o dată.

— E zece fără un sfert, să trăiţi !

— Arată-mi ceasul !

Ofiţerul nu se mişca de loc, numai deschidea ochii uşor. Ordonanţa întindea lung mîna, cu ceasornicul în ea, pînă deasupra ochilor medicului. Acesta privea, pricepea, ofta, se întorcea pe o coastă. În sfîrşit, scotea picioarele de sub plapomă. Codiţă se repezea ca turbat, aduna de pe jos ciorapii, îngenunchea adînc lîngă pat.

— Vezi, mă, să nu mă zgîrii cu copitele tale de unghii ! Păcătoasă viaţă ! striga la răstimpuri doctorul, pe cînd mîni străine îi trăgeau ciorapii pe lăbile picioarelor.

Medicul sărea din pat, supărat şi hotărît, ordonanţa înhăţa cana de patru kilograme, plină cu apă, şi sta smirna în dreapta ligheanului, care era plin pe jumătate. După ce se săpunea şi se spăla în apa din lighean, ordonanţa îi turna în pumni, ca să se clătească. Pereţii, podelele, hainele soldatului se făceau leoarcă de apă.

După ce se mai îmbrăca oleacă, cu îmbrăcămintea rînd pe rînd dată în mînă de vistavoi, ofiţerul se trîntea de-a

curmezişul patului, cu picioarele jos pe podele. Codiţă îl încălţa. Sucindu-se, opintindu-se, ordonanţa năduşea, sufla greu.

Scîrbit, dar încălţat în sfîrşit, ofiţerul spunea :

— Am să-ţi rup mînile într-o zi !

Ce viaţă dezgustătoare !

— Hainele !

— Sînt periate, să trăiţi !

— Dă fuga după trăsură ! Doi lei în fiecare zi numai la trăsură !...

Cînd se întîmpla să scape la ora unu de la cazarmă, după ce nu făcuse decît să dea o raită pe la infirmerie, nu era om mai revoltat pe oaste şi pe mai-marii ei ca medicul locotenent.

— Ce nesimţire ! ce lipsă de respect şi de iubire pentru noi, oameni cu titluri, ca să ne ţie pînă la două flămînzi !

Dar marele lui dezgust de viaţă nu-i tăia foamea :

— Chelner, dă-mi o mastică şi lista ! — Parcă miroase a cazarmă şi băutura asta ! se strîmba el, după ce sorbise păhărelul pînă la fund.

În faţa listei de bucate rămînea îndelung nehotărît, o arunca şi iar o culegea de pe jos.

Pînă la zece feluri de bucate se perindau pe masa lui, fără să-l mulţumească vreunul ; dar el mînca din toate, în silă, de foame.

După un prînz îmbelşugat, foarte amărît că nu se putuse abţine, pe de o parte, iar pe de alta pentru că se hotărîse să nu mai risipească micu-i venit, ameţit oleacă de mîncare multă şi de băutură, vedea cu mîhnire că nu are ce căuta acasă. Îşi făgăduia mereu să ducă o viaţă de cumpătare şi să-şi împrospăteze cunoştinţele puţine, pentru că avea de gînd să părăsească armata. Dar în fiecare zi hotărîrile lui vitejeşti se poticneau. O lua spre Cerc. Acolo, după cîteva partide de biliard şi un pichet, două, se făcea noapte.

— Unde dracu să te distrezi în oraşul ăsta de provincie ? se întreba tare plictisit ofiţerul şi foarte descurajat.

Şi iarăşi îl mustra conştiinţa că şi-a pierdut încă o zi cu nimicuri. Dar ce era să facă ? Era silit să se ducă zilnic la cazarmă, să stea acolo pînă la ora unu, flămînd ; ca să înghită apoi prosteşte lăturile restaurantului „Crocodilul“ şi,

se înţelege, ca o încercare de mîngîiere să caute distracţii la Cerc, „cot la cot cu cine-o fi".

Mulţumit sau nemulţumit, ceasul mesei vine pentru fiecare. Medicul locotenent, dacă scăpa după ceasurile nouă de la jocul de cărţi, fie cu cîştig, fie cu pagubă, avea mare nevoie să schimbe atmosfera, ca să mai îndulcească puţin amărîta asta de viaţă. Cina la „*Café chantant*", cu Zoe, cu Cleo sau cu Iulişca. Cina se schimba în ospăţ, ospăţul în chef pînă tîrziu după miezul nopţii. Asta nu totdeauna, bineînţeles ; ci numai cînd nu se ivea un pocher monstru.

Nefericitului ofiţer îi venea să-l sugrume pe idiotul de Codiţă, care, la ora zece fără un sfert, venea să-l trezească din somn.

Iar la cazarmă ! Hotărît lucru, viaţa nu merită să fie trăită !

DUPĂ ZECE ANI

După zece ani de osîndă, Stan Dobre Icusar îşi primi hainele ţărăneşti în care făptuise o crimă şi fu lăsat liber.

— Altele nu s-ar putea să-mi daţi ? întrebă Stan, privind întunecat şi trist la boarfele lui putrede. Le-aş plăti bucuros cît n-ar face, numai să-mi daţi alte ţoale.

Stan avea patru sute de lei, economii strînse cu greu, muncind mult şi de multe lipsindu-se, chiar cînd ar fi putut să le găsească.

— Astea sînt ale tale ! Nu le cunoşti ?

— Ba le cunosc ! La ce să mă văd în ele, ca în ziua în care am intrat în puşcărie ?

— Lasă vorba, Icusar !

„Cum te mai ia la goană !" s-a mirat puşcăriaşul după ce coborîse dealul, pe care sta cocoţat „castelul" şi care parcă îl fugărea.

Ajuns în drumul mare al satului, între semănături legănate dulce de vînt, sub atîta cer şi văzduh, dintr-o dată, cît nu-i măsurase ochiul timp de zece ani, Stan Dobre Icusar mergea încet, ostenit. Dormise noaptea foarte puţin, gîndindu-se că iar va fi al lumii şi lumea a lui, şi acum n-avea pic de veselie ! Se întreba dacă umblă, dacă merge ca tot omul pe drum, dacă nu dă de bănuit oamenilor şi dacă era prielnic sau nu să arate condicuţa lui de fost puşcăriaş celor de care de acum înainte avea să aibă nevoie. Vedea bine că e frumos afară, pricepea urîţenia castelului cu ziduri de jur împrejur de cîte zece metri înălţime, întunecos ca pivniţa, jilav, rece, dar sufletul lui rămînea stingherit : căci nu îmbrăţişa, nu săruta pămîntul, iarba verde şi văzduhul.

Mergea mereu, domol, Stan Icusar, deşi de mii de ori crezuse că, o dată liber, are să zboare pe faţa pămîntului ca rîndunica. Era beat de nesfîrşitul priveliştilor, de bogăţia cu-

lorilor şi de aerul viu şi miresmat. Se întreba năucit dacă e sau nu spre folosinţa lui să se ducă la el în sat, acolo unde trăise treizeci de ani încheiaţi, unde avea cîteva rubedenii depărtate şi unde făptuise omorul — unde îşi ucisese nevasta, pentru că o prinsese venind de peste zăplazul vecinului, după o jumătate de an de gospodărie.

În zadar se întreba omul, căci se îndruma necontenit, fără să se hotărască la ceva, tot mai departe, ceasuri peste ceasuri, către oraş.

Habar n-aveau de el orăşenii, de ponositele lui straie, la care numai el se uita cu temere, în silă, ca la o vină. Totuşi, nu se încumetă să treacă prin inima tîrgului. Găsi în obor o prăvălie cu fel de fel de lucruri şi cu haine. Dar pentru că preţul banului se făcuse mare pentru el, nu cumpără decît un surtuc de flanelă subţire, cu buzunar. Îşi mută în ea condicuţa de tîmplar, liberată din temniţă, şi spuse negustorului :

— Eu haina asta veche a mea n-o mai iau. Ai face bine s-o arzi, e tare veche şi n-aduce noroc... E păcat s-o poarte un om.

În pragul băcăniei, omul liber stătu cîtva nehotărît, abia întrebă într-o doară pe negustor :

— Da'... trenul la cîte pleacă ?

— Iată, chiar acum a sosit de la Bucureşti. Mergi la Galaţi, după cît înţeleg... Dă fuga, să nu-l pierzi !

Gara era aproape. Icusar a luat bilet, s-a urcat în vagon şi-a ajuns la Galaţi. În ziua aceea toate parcă nu le făcea el. Umbla, vorbea, judeca, se privea ca în vis. Ba, mai ciudat încă, temniţa în care stase zece ani nici ea nu i se părea lui Stan ceva adevărat, ca şi trecutul lui tot, ca şi satul în care vieţuise treizeci de ani, ca şi lumea ce se frămînta în juru-i neştiutoare de el, ca nebună, ca fără noimă !

„Cînd mă gîndesc că zece ani am stat în puşcărie ! cugeta el, ghemuit într-un colţ de bancă, într-un vagon de clasa treia aproape gol. Am trăit şi înainte alţi treizeci de ani ! Poate că mi se pare... Poate că nu sînt eu. Dacă n-aş şti că mă cheamă Icusar, condamnat — cînd aveam treizeci de ani — la zece ani de puşcărie !...“

— Dumneata unde te duci, moşule ?

— Eu ? răspunse Stan unui flăcău, la Galaţi ! „Ce mai zici, Icusar ?“ se întrebă omul. „Ţi se părea poate că n-ai patruzeci de ani, şi uite că ăsta ţi-a spus «moşule»“...

Curtea, gangul, odăile prin care avea voie să treacă, coridorul lung, gardienii, domnul grefier, costumele vărgate, capetele tunse pînă la piele ale puşcăriaşilor, unele întîmplări din viaţa trăită în temniţă începură să se perindeze limpede înaintea lui Icusar. Adevărate erau toate, ca şi priveliştile ce le vedea din fuga trenului, şi era înşelare iuţeala cu care le retrăia acuma ; căci multă, foarte multă vreme, nemăsurat de lungă chiar într-un ceas, suferise cu adevărat Stan Dobre Icusar, acelaşi om care călătorea nepăsător şi înstrăinat de lume, pe drumul către Galaţi.

Prin mahalalele Galaţilor, nu-şi mai aducea aminte cum şi pe unde a mai trecut odinioară, ţanţoş sau aplecat de-o grijă. Viaţa de închisoare ştersese multe icoane din trecutul lui de om slobod, fără pată şi fără stînjenire. Se făcuse noapte. Mergea la întîmplare, ostenit, amărît, iarăşi buimăcit. Pricepu că-i e foame. Nu mîncase decît doi covrigi uscaţi în toată ziua aceea. Cînd se văzu într-o cîrciumă, cînd mirosul de fleică îi pătrunsese nările, omul liber se mai însufleţi. Avea să bea şi să mănînce voiniceşte. Pentru că i se părea că prea ar fi la vederea tuturora în cîrciumă, pătrunse în odaia din fund, într-un fel de birt şi de cafenea.

„Ah ! cum mai petrecea lumea, pe cînd noi eram siliţi cu puşca să ne culcăm !“ se gîndea Stan cu amărăciune.

O tocană grasă, două fleici mustoase le-a mîncat cu jimblă fostul puşcăriaş. Litra de vin se golea şi se umplea mereu pe masa lui. Nu fusese voios ; avea mulţi nori de fugărit, dar din ce bea îşi schimba firea. La celelalte mese, oameni nepăsători sau voioşi vorbeau slobod şi păreau gata să lege prietenie pînă şi cu el. Asta îi încălzea inima, îl ridica din şanţul mocirlos al neîncrederii şi al temerilor lui de om netrebnic, de ucigaş ! Nu putea nimeni bănui că vine de la temniţă. Uniforma vărgată a penitenciarului o lăsase acolo, bineînţeles ; iar părul şi mustaţa le lăsase, de mai demult, cu voia directorului, ca să crească omeneşte.

Icusar băuse peste două jumătăţi de vin. O căldură binefăcătoare îi scălda inima ; bucuria care nădăjduise s-o cunoască ieşind din închisoare îi cuprinsese făptura. Se apropie

cu drag de o masă, la care se începuse un joc de cărți. Și în penitenciar se juca uneori, în mare taină, cu știrea gardianului, mituit de jucători. Aici însă lumea nu se sfia, era aci zgomotul vieții libere, și banul se rostogolea cu zgomot în dreapta și în stînga, în toată voia norocului.

Icusar știa macaua. Pontă și el, uitîndu-și zgîrcenia. Cîrciumarul veni să-i ceară plata, și el, îndulcit la băutură și încălzit în suflet că oameni de omenie stau cot la cot cu el, ucigașul care ar fi trebuit să-i înfricoșeze, comandă un kilogram de vin. Bea și ponta.

Doi dintre jucători, vlăjgani oacheși, în haine nemțești, cu colțuri de păr pînă între sprîncene, băieți de viață, rîdeau des și de toate cele.

În vremea jocului, Icusar tresărise de cîteva ori. „Poftiți, domnule comisar", „ce bea domnul subcomisar ?" îi trecuse ca un sfichi pe la ureche. Doi jandarmi priviseră la joc cîtva, cu liniște, ca niște oameni care n-ar avea dreptul să se amestece în poftele altuia. Ba și un popă trecuse pe acolo.

În sfîrșit, se așeză în scaun de-a binelea. „Bancherul" îl îmbia mereu cu țigări bune, a cinci parale una. Nici el nu se lăsase mai pe jos, ceruse încă trei pahare la încă un kilogram de vin.

Icusar pierdea, dar nu-i prea păsa. Simțea de la o vreme o înfrățire caldă, o uitare de sine, că și-ar fi dat și sufletul pe o carte.

Vremea trecea dulce, și Icusar bea și cinstea. Într-un rînd, jucătorii se ridicară de la mese. Cîrciumarul venise și-i poftea să isprăvească jocul și petrecerea. Afară din cîrciumă, se împărțiră cu toții, în toate părțile. Icusar nu-și da bine seama ce face. Băuse prea mult.

Fusese dus, copăcel, de subțiori, pînă-n uliță și lăsat acolo, moale, în pulbere. „Frate-meu !" își aducea el aminte că le spunea în toiul petrecerii fiecăruia din cei trei inși, cu colțurile pe frunte, cu care se întovărășise, dar nu mai știa cum se despărțise de ei.

Din praful drumului, fostul pușcăriaș se tîrîse în neștire și, în sfîrșit, copleșit de beție, adormise.

Ziua, pe la ceasurile șapte dimineața, pe cînd copiii veneau la școală, Icusar se trezi luptînd cu un gard care-i ținea calea. Era pe un maidan, lîngă drum. Se deșteptase robit

de o veche obişnuinţă. Căzu iarăşi şi mai dormi o vreme. Pe la prînz, cu o slabă lumină pe minte, îşi cercetă buzunarele. Le scotoci, le întoarse pe dos, mult şi în zadar. Nu mai avea nimic, nimic ! Pierduse banii, pierduse şi livretul eliberat de director, prin care se dovedea că a învăţat tîmplăria şi că s-a purtat bine în penitenciar.

„Nimic, măi ! nimic !" borborosea omul, pe cînd pămîntul se-nvîrtea cu el şi un fum alb începeţa totul în juru-i.

Fusese furat !

Să se ducă la cîrciumă, să întrebe de tovarăşii care îl buzunăriseră şi să facă scandal ? Să se repeadă la „bancher" — dacă l-o găsi — să-l zgîlţîie şi să-l strîngă de gît, pînă şi-o băga acela mîna în buzunar şi-o scoate banii şi... livretul ? A ! livretul acela de ocnaş ! Şi Icusar parcă vedea poliţia alergînd, ochi duşmănoşi înfierîndu-l, simţea mîni vînjoase apucîndu-l şi turnîndu-l la închisoare şi la cătuşe. Cine avea să-l creadă, pe el, puşcăriaşul, că a fost furat şi înşelat de oameni de treabă, oameni care stau cot la cot şi dau mîna cu jardarmii, cu comisarii şi cu preoţii ?

MOLIPSIRE

În biroul contribuţiunilor directe, intrase prin mai, ca slujbaş, Teodor Mărgărit. Nu-l ştia nimeni cine este şi ce mai fusese. Părea om ca de treizeci de ani, iar cîteva zbîrcituri pe lîngă ochi destăinuiau o viaţă grea şi mult încercată, ca şi tăcerea lui de ceasuri întregi.

În biroul contribuţiunilor directe erau oameni şi mai vrîstnici decît el, unii căsătoriţi, alţii de capul lor sau sub acoperămîntul părintesc.

După două-trei luni, noul-venit, care se ridica în picioare de cîte ori intra în birou un superior, sau îi vorbea subşeful, nu se mai sfia să stea locului, să fumeze chiar. Se convinsese parcă tînărul Mărgărit că nimeni nu preţuia atîta respect cît risipise el la început.

Acum, ce-i drept, îl cunoşteau şi ei mai bine. Aflaseră că e scriitor, poet, nuvelist. Dar, fără să se înţeleagă între ei, n-avea nici unul de gînd să-l cruţe, să-i ia o parte din lucrări şi s-o dea altuia, pentru ca versul şi proza românească să prospere.

De cînd intrase în Ministerul de Finanţe, Teodor Mărgărit publica mereu la reviste, la gazete. Spusese, în sfîrşit, colegilor lui că este autorul a două volume — mărturisire copilărească, pentru că nu emoţionase pe nimeni.

Numele lui se răspîndea, colegii de literatură îl felicitau, alţii îl priveau chiondărîş, dar în Ministerul de Finanţe nu pătrundea o iotă din faima lui Teodor Mărgărit.

De cînd era slujbaş, literatul îşi vedea rar colegii. Cînd scăpa de la birou, obosit, se îndrepta spre casă, în mahalaua Dobrotesei. Tot omul are slăbiciunea păcătoasă de-a dori să cunoască părerea celor din jurul lui asupra faptelor sale. Pentru că nu mai avea vreme de pierdut pe la cafenea, unde se încing discuţiile asupra literaturii săptămînale şi se clădesc

gloriile proaspete, într-o zi, Teodor Mărgărit, după ce citise pentru sine, încercă să convingă pe un coleg de birou :

— Ia vezi nuvela asta a mea !

Cristescu, coleg de birou, luă gazeta şi o vîrî în cutia mesei.

— Las-o aici ! O citesc mai pe urmă.

Într-adevăr, ceasul nu era potrivit pentru lectură, deşi Cristescu nu avea de lucru şi fuma ca un paşă. Se putea să vie directorul.

— Parcă aveai o gazetă în mînă, vorbi de la altă masă subşeful. Dă-mi-o să văd ce mai spune despre război. N-am mai cetit gazete...

Cristescu înmînă subşefului jurnalul, în tăcere, clipind din ochi, usturat de o rotocoală de fum.

Mari speranţe îşi pusese Teodor Mărgărit în nuvela lui, *Iconostasul*. Idee, simţire, formă şi, mai presus de toate, ideal, pe două coloane de ziar. Lucra de zor la registre, dar nu-şi putea lua gîndul de la nuvelă.

După vreo două ceasuri, Lascăr Popescu, subşeful, ajunsese cu cetitul lui la anunţuri, pe pagina patra. Cetise nuvela, se mirase că pot trece prin capul subalternului lui asemenea parascovenii, dar mai gîndindu-se puţin, găsise că pentru cineva care n-are dragostea lui de birou, de dosare, de contribuţii directe, şi nici nădejdea avansării, nu era mare lucru. Mărgărit nu se îndeletnicise cu altceva decît cu poveşti de acestea, auzite măcar în parte prin mahala sau la cafenea. Teodor Mărgărit avea o sută douăzeci de lei pe lună... Dacă ar fi fost un scriitor de seamă, n-ar fi nimerit acolo, la registre, privit peste umăr de cincisprezece şefi !

Ziarul se întoarse la Cristescu.

— Să-l laşi la mine, domnule Mărgărit ! spuse Cristescu, umflîndu-şi guşa, cu oarecare autoritate.

Îşi da seama colegul de birou că e vorba de un examen mai amănunţit, să citească acasă, în linişte, producţia colegului nouţ.

— Mi-a plăcut. Da ! rosti a doua zi Cristescu, stînd în picioare, plin de sine şi parcă îngîndurat.

Zîmbind, Mărgărit aştepta.

— Uite ce mai vreau să zic, adăogă Cristescu. Am mai cetit undeva subiectul ăsta, foarte bine scris. Nu mi-aduc

aminte de ce autor, tocmai îmi dădeam examenul de anul al doilea la Drept, dar era o nuvelă admirabilă, pot spune!

Pînă atunci, autorul *Iconostasului* parcă nu avusese prilej să-şi arate adevărata lui fire; ca şi cum l-ar fi călcat cineva pe bătătură, răcni, violent, încruntat, cu pumnii pe masă.

— Asta nu-i adevărat! Eu citesc mai mult decît dumneata şi n-am dat în toată viaţa mea peste un subiect asemănător. Şi chiar aşa dacă ar fi, subiectul este numai o schelă, pe care am întruchipat altceva decît autorul pe care dumneata l-ai cetit.

— Ce e? Ce vă certaţi? întrebă subşeful.

— Domnule Popescu, dumneata n-ai cetit nuvela mea de ieri în gazetă? Ţi s-a părut subiectul ei cunoscut?

— Parcă am mai cetit şi eu aşa ceva, de Delavrancea... sau de Slavici. Nu-mi aduc aminte bine, îmi împrumutase Lucopol cartea, Lucopol de la timbre...

Teodor Mărgărit a căutat de-atunci să se poarte cît de politicos cu tovarăşii lui de birou. Nu voia să-l creadă supărăcios, răzbunător.

Se învechea în slujbă literatul, se împrietenise oleacă cu colegii, dar nu le mai da să citească.

Se făcuseră avansări, transferări, chiar în biroul contribuţiunilor directe.

— Măi Cristescule, ăsta cîştigă cu literatura lui! spusese şeful odată, în lipsa lui Mărgărit.

— Poetul ăsta al nostru? întrebă Mărcuţ, adus de curînd la contribuţii de la alt serviciu.

— Adevărat, răspunse Cristescu, are totdeauna bani, nu se împrumută ca noi. Cu ce vreai să se umple revistele şi gazetele?

De curînd, mulţumită unei protecţii, Mărgărit fusese avansat şi el. Nu era de glumit cu literatul. Tovarăşii de birou vedeau în el un adversar serios la înălţările în slujbă.

Mărgărit nu se sfia să vorbească directorului, şi de cîteva ori îşi arătase colţii voinicește cu vechii funcţionari. Nu era de loc prost, vedeau bine colegii.

Dar ceea ce-i indigna mai ales era că el nu venea niciodată la slujbă în afară de orele de serviciu. Ei veneau, încetineau dinadins lucrările, ca să vină şi în ceasurile libere,

dar, firește, numai atunci cînd directorul sau subdirectorul, părinții avansărilor și ai îndemnizațiilor, își anunțau venirea.

Mărgărit își scria versurile și proza în vremea ce i-o lăsa ministerul.

— Domnule Mărgărit, apropie-te puțin să te întreb ceva, vorbi, de la casa lui, Mărcuț. Stăi alături, pe scaun.

Teodor se apropiase. Mărcuț era de trei luni coleg de birou cu el, și atîta. Știa că e om mărginit, lacom de bani și de înaintare. Era om căsătorit, avea doi copii. Mărcuț nu se îndura să cumpere o gazetă, ca mai toți funcționarii. Ce putea să-l întrebe pe el ?

Mărgărit, deși era de aproape trei ani cot la cot cu patru-cinci funcționari, deprinși să tutuiască de a doua zi, nimeni nu-i spusese decît „domnule". Hotarul tras între el și ei era vădit și plăcut cugetului lui.

— Ia spune-mi, domnule Mărgărit, cum se cheamă istorisirea vieții unui om ?

— Făcută de el sau de altul ?

— De altul. Istorisesc de exemplu viața unuia.

— Biografie.

— Biografie ! Va să zică, așa-i zice ! Bun ! Ia să scriu pe un bilet. Și cum se vinde așa ceva ?

Bănuind un moment despre ce este vorba, Mărgărit zîmbi, dar și Mărcuț surîse.

— Adică ce crezi, că n-aș putea să scriu și eu ? Cîte știu și am auzit eu numai de la tata !... Tata a dus o viață strașnică, domnule ! Pe vremea lui Tudor Vladimirescu... Cum se plătește așa ceva ?

— Zece lei de foileton.

— Bine, atîta am vrut să știu.

Zarvă mare, se pierduse un dosar. Mărcuț îl căuta pretutindeni. Cristescu de asemeni. În neliniștea aceea, poetul își adusese aminte că în curînd va împlini trei ani de slujbă. Tot nu se putuse deprinde cu mediul și cu serviciul contribuțiunilor directe. Se simțea stors de putere, de îndoita muncă. Se vedea îmbătrînit în slujba ministerului.

Cristescu se alătură de el, tainic, și îi puse dinainte o testea de manuscrise. Citi : *Amintire*. Era scrisul caligrafic al lui Cristescu.

Mărgărit începu îndată să citească. De la prima foaie văzu că autorul e fără talent şi fără îndemînare.

„O copilărie, îşi zise el. Iacă influenţa scriitorului în mijlocul funcţionarilor. Eu n-am putut să mă las de scris, iar ei s-au molipsit."

— Ce zici? întrebă Cristescu, trăgîndu-şi repede înapoi manuscrisele.

Mărgărit căuta o formulă politicoasă.

— A, ştiu ce vrei să zici, îi luă vorba Cristescu, triumfător, las', n-am eu nevoie de sfatul d-tale...

Între noii chiriaşi ai casei lui Atanase Coviltir se închegase de la început o fărîmă de prietenie, de pe cînd se încrucişau, tăindu-şi unul altuia calea, cu boarfele lor în braţe, a doua zi de Sfîntul Gheorghe, în vălmăşagul mutării.

În fiecare dimineaţă, pe la zece, Sucalete ieşea din odăiţa lui, tuşind, verde-galben la faţă, şi se îndrepta către magazia de scînduri a lui Coriolan Plăvălescu. Nu cuteza să se ducă la uşa odăii lui să ciocănească. Ştia că Plăvălescu muncea pînă noaptea tîrziu, fiind chelner la o berărie mare şi că, pentru unii oameni, somnul e odihnă şi plăcere.

— Ti ! da' cald e, frate ! răsărea după un răstimp Coriolan, numai în cămaşă de noapte, cu papucii tîrîş în picioare.

Ca să nu-l bată soarele intra şi el în magazia care avusese vrodată două uşi, dar nu le mai avea. Din adăpost, de la răcoarea umbrei, omul care lucra mult noaptea putea să privească în lumina de aur a zilei, în bucuria de albastru a cerului, ca şi în stradă, fără să fie văzut.

Sucalete era acolo, ţinea tovărăşie. Nu zîmbea. Aştepta să-l audă pe Coriolan vorbind şi, răbdător, adăsta uneori în tăcere cîte un sfert de ceas.

— Ce fel de om eşti şi dumneata — nu ştiu ! Prea eşti posac ! îşi aducea aminte adesea Plăvălescu. Eu am avut avere de la părinţi şi am tocat-o. Treizeci de mii de lei. Sînt rudă cu secretarul de la Culte... Dacă vream să mă umilesc, m-ar fi numit cel puţin cu două sute de lei pe lună. Am şase clase de liceu. Prostii ! Fală mare : traistă uşoară. Am vrut să fiu chelnăr, pentru cîştig. Cea mai bănoasă meserie ! Îmi vin zece, paisprezece şi chiar peste douăzeci de lei pe zi bacşiş.

— Dacă n-aş fi bolnav !... se tînguia Sucalete. Şi chiar dacă aş cîştiga, ce folos aş avea ?...

— Ai mînca bine, ai umbla după fete !...

Sucalete arăta mare dezgust pentru asemenea viaţă.

Mai des Coriolan tăcea, privind fără gînduri în văzduh, pe cînd prietenul urmărea înceata legănare a unei frînghii, care atîrna fără rost din tavanul magaziei pînă aproape de pămînt.

Cîte o rîndunică îşi petrecea zborul printre cele două goluri de uşă, repede, spăimîntată de neaşteptatul întuneric prin care trecuse în avîntul aripelor. Cîte doi fluturi, urmărindu-se, rătăceau în adăpostul posomorît, pîlpîiau ca beţi, din aripele lor mai subţiri ca petalele, un minut.

Deşi pătrundea puţină lumină în magazie, soarele fiind în creştetul cerului, căldura începea să se înghesuie şi la umbră. Plăvălescu, dogorit ca de flacări, nu mai sta aproape de gura magaziei. Venea să se prindă de funie, sta pe jumătate animat şi mai schimba două-trei vorbe.

Sucalete niciodată nu se apropiase de crîmpeiul acela de frînghie. Mai mult decît la lumina de afară, decît la prietenul lui, omul bolnav şi trist îşi ţinea ochii la legănata şi fără rost bucată de sfoară.

Uneori, Plăvălescu, vesel de bogăţia pretutindeni risipită a luminii şi-a culorilor, crezîndu-se voios poate pentru cîştigul lui de peste noapte şi de sănătatea lui, fluiera o arie la modă.

Nevoit să asculte, în sufletul lui Sucalete se luptau neputincioase sila de cîntec şi de veselie cu îndrăzneala de a se urni de pe locu-i şi-a pleca din magazie.

Coriolan ţupăia, mosafirul magaziei încreţea fruntea, dar o pleca adînc, ca să nu-i fie văzută.

Funia atîrnată în mijlocul magaziei era o jucărie pentru Plăvălescu. Cu o mişcare repede a mînii o făcea să se zvîrcolească în văzduh ca un şarpe.

Cu faţa trasă, cu ochi mari, foarte serios, Sucalete privea împletitura de cînepă cu mare interes...

Făcea poate vreo asemănare între el şi ea, între lipsa ei de noimă şi-a lui. Poate că omul cu desăvîrşire stingher îşi apropia capul de funia nefolositoare, de nimic, ca de un semen.

Între acestea, proprietarul casei pusese bilet de închiriat la poartă, pentru locuinţa lui Sucalete. Voia să se cotorosească de el pentru că în trei luni de zile nu putuse să-i

plătească nici primul trimestru al chiriei. Chiriaşul neplatnic nu avea slujbă şi nu pleca de acasă decît la ceasurile mesei, după care revenea îndată, tot abătut, tot fără lăscaie.

Vizitele în magazie, la zece dimineaţa, se urmau fără scrinteală. Proprietarul turba văzîndu-şi datornicul nepăsător şi leneş.

— Ti ! bată-te Dumnezeu ! ţipă într-o dimineaţă Coriolan Plăvălescu şi, lămurit îndată, dar spăimîntat, dădu fuga către uliţă, aşa, în cămaşa de noapte, cum se afla.

— Ce este ? Ce este ? îi tăie calea Atanase Coviltir, proprietarul.

— S-a spînzurat nenorocitul ăla în magazia mea !

Sucalete, cu bale la gură, cu limba scoasă pînă la bărbie, ca un ghemotoc de ficat vînăt, cu trupul sucit, înţepenit într-o zvîrcolire, atîrna de frînghia la care privise multă vreme cu mintea pironită de nerostul ei.

BRĂŢARA ROŞIE

Binaua, începută prin luna mai, se tot ridica deasupra pămîntului ; golurile lăsate pentru ferestre şi pentru uşi se vedeau negre în nopţile cu lună, iar zidurile netencuite păreau că rînjesc. Ziua era mare forfoteală pe schele şi-n curte. Zidarii, toţi italieni, stăteau la locurile lor, numai cu o jumătate de trup veşnic în mişcare, luînd de pe schelă cărămidă, aruncînd var peste ea şi pe locul hotărît ei, mereu cu mînile plimbate, cu capul după mîni, menind cu ochii, potrivind cu mînile. Ca un căpitan de corabie, fiecare zidar poruncea tare, ca să se audă pînă jos la varniţă şi la cărămidă :

— Adu var, mă ! Adu cărămidă !

Între cărători şi zidari — nici o prietenie, nici o apropiere. Ţigani desculţi suiau încet, cu pas sigur, povara de cărămidă în spate, proptindu-se la nevoie cu palmele în genunchi. Cu o smuceală din spete, cele douăzeci de patrate de cărămidă se aliniau lîngă zidar. Cărătorul pleca, tot încet, să aducă altă sarcină. Ţigănci zvelte urcau lesne scările aproape fără trepte şi povîrnite, cîntînd uneori, ducînd cîte două un ciubăr de var.

Nimeni din toată lumea asta harnică nu părea trist. Hainele tuturora erau mai vechi decît cele mai vechi haine din tîrgul vechiturilor, de unde fuseseră, pesemne, cumpărate. Cu arşiţa soarelui de iulie în ochi, cu obrajii stropiţi cu var şi pudraţi de praful roşu al cărămizii, bărbaţi şi femei se priveau numai atîta cît avea nevoie lucrul lor să se privească.

O toacă de fier întrerupea obida la prînz şi seara, şi tot ea chema lumea la trudă. Ajutorul constructorului, cel care făcea plăţile la oameni, un fel de vătaf, îşi spinteca în zadar pieptul cu răcnete, vrînd să zorească lucrătorii. Zidarii îşi

vedeau mai departe de lucru, fără să iuţească mai mult, iar ţiganii, deprinşi cu larma, nu-l luau în seamă decît sîmbăta seara.

Proprietarul clădirii împreună cu nevastă-sa, doi oameni graşi să se despice, veneau des, priveau din curte, din drum, dar nu cutezau să urce schela. Muncitorii păreau fiecare de capul lui, îmbucîndu-şi munca cu a celorlalţi, ca albinele într-un stup. Zidurile se ridicau, se îmbinau ; casa avea să fie cu două caturi, o locuinţă cu patrusprezece odăi, în care o singură pereche de oameni avea să trăiască.

Jos, în curte, pe lîngă zidul casei vecine, se înşirau sălaşurile ţigăneşti, adăposturi de scîndură scunde şi strîmte, cît să zacă pe spate, lipiţi alături, trei morţi.

Familii întregi dormeau acolo, la poala clădirii boiereşti. Mamă, tată, fată mare şi băiat de însurat dormeau alături, cu mîna dreaptă căpătîi, visînd că urcă schela şi cară var şi cărămidă.

Sîmbăta seara, după ce vătaful plătea muncitorimii, două-trei viori hodorogite, o cobză, un ţambal, trezeau ultima putere şi veselia stătută în inimi.

Dumineca dimineaţa toaca de fier nu mai chema la lucru. Salahorii se deşteptau în lumina limpede a soarelui răsărit de trei suliţi pe cer şi, pentru că zidarii nu veneau pe la bina de loc în zi de sărbătoare, rămîneau ei stăpîni pe toată casa. Ţînci de la trei ani în sus se pierdeau pe scările încurcate, flăcăi şi fete se doseau de clan, ca să-şi mărturisească dragostea.

Dumineca seara era toiul petrecerilor. Chindia, chilabaua mai ales, încolăceau braţe de braţe, ca pe nişte şerpi. Trupurile tinerelor fete şi neveste se rupeau de la pămînt în mlădieri ca de limbă, iar picioarele negre mestecau, striveau şi se avîntau iuţi şi repezi, zvîrlind fustele în jurul trupului, ca pe nişte flacări.

Cînd începea jocul, doi inşi din pîlcuri deosebite, Ilie, bărbatul Chivei şi Manda, nevasta lui Dumitru Dărău, se dibuiau prin noaptea luminată de cîteva flacări potolite, ori numai de lună şi, amîndoi, ca un vîrtej, intrau în cercul lăutarilor şi al privitorilor la joc. Cîntecul se aprindea mai tare, Dumitru Dărău scuipa în lături, ca şi cum ar fi zvîrlit ceva

de pe inimă ; Chiva, nevasta lui Ilie, trîntea o ocară spurcată. Cei doi dănţuitori nu se sinchiseau. Viorile îşi învăpăiau chilabaua. Manda se azvîrlea în jurul lui Ilie, cînd la dreapta, cînd la stînga ; Ilie o purta ca pe o flamură, şi amîndoi, însufleţiţi de joc şi de dragoste, nu mai conteneau zbuciumul, harcanaua drăcească, pînă nu se rupea cîntecul.

Fiecare în cîte o parte, dănţuitorii se odihneau suflînd din greu. Ochii lor negri se căutau prin noapte, aprinşi, pe cînd ocările Chivei începeau să curgă :

— Ia-mi bărbatul, fa ! Ia-mi-l ! Da' să-mi iai şi copilul, că tu nu eşti în stare să faci, stearpa şi lepădătura lumii !

Dumitru Dărău, bărbatul celei ocărîte, n-avea încotro, trebuia să ia parte neveste-sii sau Chivei. De cîteva ori îndrăznise să se apropie de Ilie, bărbat de două ori mai voinic decît el, şi să-l întrebe răstit şi răspicat :

— Spune, mă Ilie, ia spune ! vreai nevasta mea, mă ? Eşti nebun ? Ai nevastă şi copil ! De ce îmi joci muierea mea, hai ?

— Pentru că noi amîndoi jucăm mai bine ! Ce, ăştia ştiu să joace ? Voi ştiţi să jucaţi ? Întreabă şi pe lăutari !

— Asta aşa e ! Drept e ! Aşa e ! se auzeau glasuri din toate părţile.

Bătrînul Şocar, tatăl Mandei, cu picioarele subt el, cu luleaua în dinţi, nu se amesteca niciodată în cearta iscată de fie-sa. Ochii lui, galbeni în bătaia focului, urmăreau jocul, scăpărînd scîntei ca fierul roşu lovit cu barosul. Ghemuit la pămînt, nemişcat, sufletul lui se mlădia, zbucnea în văzduh, se flutura ca o coamă, deodată cu fie-sa. Moşneagul era ascultat şi temut de toată hoarda. Din pricina lui nu cuteza Chiva să-şi înfigă mînile în părul Mandei. Femeia geloasă aştepta pe ghimpi să se sfîrşească odată clădirea şi să plece cu bărbatu-său în altă parte, unde să nu fie şi Manda.

Într-o zi, Chiva zări de pe schelă pe bărbatu-său stînd de vorbă cu un marchidan. Bărbatu-său cumpăra ceva. Chiva se plecă adînc şi văzu bine în degetele lui Ilie o brăţară roşie. Chiar în seara aceea Chiva o văzu pe mîna Mandei. Numaidecît se repezi să i-o smulgă de pe mînă. Femeile, voinice amîndouă, se îmbrînceau, se scuipară, dar cînd să se bată,

Şocar, încă vînjos, le desfăcu, le aruncă în lături, la pămînt, ca pe două lătunoaie.

Chiva se văzu dintr-o dată singură pe lume. Manda îi luase soţul, avea pe tată-său oricînd de partea ei, şi chiar pe Dumitru Dărău, bărbatul înşelat. Chiva n-avea pe nimeni. Se tîrî pînă la sălaşul de scînduri, sub care începuse să ţipe copilul.

— Taci, fi-ţi-ar afurisit tată-tău ! răcni femeia, şi se ghemui acolo, alături de pruncul neînţelegător şi cald, şi plînse pînă adormi.

Peste noapte, Chiva se trezi din somn. I se păru că bărbatu-său se scoală şi pleacă de lîngă ea. Dar îl simţi numaidecît alături. Scoase capul de subt adăpostul de scînduri. Focurile la care fiersese mămăliga se stingeau cu desăvîrşire. Numai cîteva rumeneli, pe stinse, mai înviau în cenuşă. Binaua, înconjurată de schele, părea o arătare groaznică din poveşti, căscînd zeci de guri negre. Cerul învăluia totul, scînteia cu mii de stele în noaptea fără lună.

„Brăţară roşie... se gîndea Chiva. Ia, un tăciune aprins să-i pui de colo pe mîna care o poartă. Brăţara roşie de la Ilie şi tăciune de la Chiva !"

Numaidecît se strecură femeia prin sălaş, către focurile aţipite. Găsi ce căuta. O stinghie de lemn avea încă un capăt de jar. Se tîrî ca o şopîrlă pînă la sălaşul lui Dărău. Suflă în capătul nestins al stinghiei şi desluşi chipul Mandei. Mai suflă o dată şi se dumeri în privinţa mînii ce purta brăţara. Mîna căutată se odihnea pe pămînt, depărtată de două palme de trup. Chiva auzea răsuflările celor doi soţi, dar mai ales îşi auzea bătaia inimii ei, tare, încît se temea să nu se trezească duşmanca la zgomotul acela. Aşeză scîndurica pe mîna vrăşmaşei şi, pe brînci, broşteşte, înspăimîntată de ce cutezase, se repezi spre adăpostul ei.

Nu ajunsese bine sub acoperămîntul de scînduri al sălaşului ei, şi un ţipăt o turti la pămînt, cu faţa în jos. Zvîcniri dese şi tari îi ciocăneau în tîmple, în urechi. Aşteptă ca moartă să vadă ce se va întîmpla. Se auzeau înjurături, scîncete de durere. Ţiganii însă dormeau liniştiţi sub adăposturi. Un cîine hămăi de cîteva ori în ogradă şi tăcu. Nici Ilie nu

se deşteptase din somn. Se făcu degrabă tăcere. Chiva se tîrî pînă lîngă bărbatu-său, din locul unde o ţintuise groaza. Ascultă încordat, liniştită acum ; numai un uşor murmur de glasuri venea din sălaşul Mandei. Lumea dormea, dar Manda, socotea Chiva, n-avea să poată dormi uşor ! Chiva se gîndea la mîna friptă a ibovnicei bărbatului ei, vedea pata de arsură de pe lîngă brăţara dăruită de Ilie. O bucurie mare îi scăldă inima. Îşi sărută copilul şi se alipi mai tare de bărbat.

ŞCOALA PROFESIONALĂ
„ARHIEREUL GHERASIM“

(1 9 1 6)

ŞCOALA PROFESIONALĂ „ARHIEREUL GHERASIM"

I se opriseră mînele deprinse cu cusutul, aşa cum se opreşte un ceasornic din mers, şi rămăsese cu ele pe albitură. În acelaşi minut văzuse cele trei odăi, care dădeau una-ntr-alta ca nişte vagoane — casa părintească — şi-şi adusese aminte că în vacanţa, abia ieri-alaltăieri sfîrşită, dorise de multe ori să se întoarcă mai degrabă la şcoală. Şi dorul de atunci, amintit bine, cu dorul de-acum, se îmbucaseră, se amestecaseră ca două ape venite din două părţi, şi ea, între ele, îşi pierduse firul gîndurilor. Iar cînd şi-a simţit Pop Eleonora atît de mult amorţită mintea încît nici degetele nu-i mai lucrau, s-a ridicat, a pus albitura pe scaun, în locul ei, şi-a ieşit din clasa plină de capete plecate, să se dezmeticească.

Ieşind pe uşă, luase cu ochii, fără să privească dinadins, imagina clasei, maestra cu gîtul lung, dîndu-şi cu mîna părul scurt de pe frunte pe creştet, după fiecare aplecare, şi-apoi ducîndu-şi-o la şoldurile ei stîlcite ; elevele, cu ochii pe împunsătura acului, abătute sau nepăsătoare ; cămăşile, pantalonii, feţele de masă şi de perne, cearceafurile — tot trusoul unei fete aristocrate, pe care ele trebuiau să-l facă, repede şi frumos. Îşi aduse aminte, vag, din cele ce se rostise prin colţuri despre cochetăria aristocratei, despre zestrea ei de o jumătate de milion, de stăruinţa şi alergăturile directoarei, pentru ca şcoala să confecţioneze trusoul.

Adaosul de gînduri pe care-l aducea bogata imagină a clasei în mintea Eleonorei o făcu să şovăiască o clipă, cu o mlădiere de trestie bătută de vînt, lîngă uşa închisă în urma ei.

Privi nehotărîtă prin coridorul întunecos, ale cărui capete erau luminate de ferestre.

Fereastra de către stradă era primejdioasă. Putea să treacă directoarea şi să creadă că fata vorbeşte prin semne

cuiva sau că jinduieşte la libertatea celor de pe drum. I-ar fi fost de ajuns doamnei Botez, directoarea, o dată s-o bănuiască, numai, ca de atunci, cu cine ştie ce s-ar mai fi întîmplat apoi, s-o creadă uşuratecă, s-o dispreţuiască, s-o persecute. Numai cine a trăit în internat ştie ce-nsemnează persecuţia.

Fereastra dinspre curte era deschisă. Eleonora se îndreptă către ea. Soarele cobora fără raze, ca un talger de aur strălucitor, dincolo de oraş, de sumedenia de acoperişuri ţuguiate, plate, roşii, albe, vinete. Printre două coşuri de zid, un vîrf de plop tremura necurmat cele cîteva frunze rămase şi se apleca neîncrezător, cînd la dreapta, cînd la stînga.

Poate că se apleca mereu, că doar va vedea o vietate căreia să-i spună că şi toamna se va sfîrşi pe curînd.

Numai în cerul limpede de nori şi întristat de amurg năzărea cîte un punct negru, o pasăre pierdută se mărea, îşi arăta bătaia pripită a aripelor sau pierea ca într-o cută nevăzută a spaţiului. Dorul şi tristeţea coborau tot mai mult din nedesluşitul apusului. Sclipirea împrumutată a acoperişurilor scădea, se stingea. Copilei, care sta uitată la fereastra şcoalei profesionale, i se păru că o gură de pod s-a făcut dintr-o dată neagră, deşi n-o observase de loc pînă atunci, şi că se căsca tot mai mult. Soarele n-asfinţise pe deplin, dar noaptea se vestea, îşi cernuse din funinginea ei în văzduh. Din depărtările în care îşi trimesese privirea, ca pe un gînd, Eleonora şi-o coborî în curticica şcoalei, strîmtă, întunecată la ceasul acela. Jos, la dreapta, se afla bucătăria, în faţa ei, la stînga, spălătoria, deasupra lor, faţă în faţă, sufrageria şi dormitorul. Şcoala n-avea altă curte, n-avea grădină, aşa că vremea liberă de recreaţie fetele şi-o petreceau tot între patru ziduri, în bănci, într-o odaie largă, cu privirea către stradă, dar cu geamurile vopsite gros cu alb, ca să nu se vadă în stradă.

Firea vioaie şi tinereţea de şaptesprezece ani a fetei biruiră tristeţea dinafară şi nelămuritul dorinţelor şi amintirilor ce-o prididiseră, şi ea se smulse de lîngă fereastră. Era şi timpul, şi poate că ea se desprinsese din contemplarea acoperişurilor fără să-şi dea seama că auzise pe trepte pasul uşor ca de iscoadă al directoarei.

Eleonora se uită cu fereală peste plimbul scării şi o văzu venind pe bătrîna cucoană, citind o scrisoare. Se trase

înapoi, dar, pentru că nu-şi crezuse ochilor, se mai aplecă o dată. Văzuse bine.

Eleva dădu fuga prin coridor, în vîrful picioarelor, şi se strecură în clasă, aproape fără să fie luată în seamă.

„Cine ştie, se gîndea ea îngîndurată, dacă scrisoarea din mîna directoarei nu-i chiar a mea ? Dar n-avea cine să-mi scrie... Ar putea să fie scrisoarea... lui Simonidi Maria, după cîte am auzit"...

În clasa de lucru, adevărat atelier, Eleonora se aşează la locul ei, între Mateescu Ana şi Voicu Margareta, amîndouă orfane şi absolvente din anul trecut. Pop Eleonora se apropia şi ea de absolvenţă, era în anul al şaptelea. Fetele nu învăţau toate pînă la sfîrşit. De la al patrulea an, rînd pe rînd, părăseau şcoala, se duceau pe la casele lor, socotindu-se destul de învăţate. Orfanele însă, acelea lipsite de orice rubedenie — care să le îngrijească de zestrea măritişului şi de găsirea bărbatului — rămîneau în şcoală, ca tot şcoala să le mărite. Pop Eleonora şi Simonidi Maria, orfane numai de tată, erau raritäţi, voind să isprăvească şi cel din urmă an de şcoală.

Eleonora se aplecă la urechea Margaretei şi-i şopti :

— Voicu, asculţi ? Adineaurea se urca directoarea pe scară, încet, încet, cetind o scrisoare... Ce zici tu ? A cui să fie scrisoarea ?

Voicu Margareta întoarse spre tovarăşa ei o privire plină de curiozitate aţîţată. Scrisoarea aceea, citită ca niciodată pe trepte, putea să fie un eveniment însemnat în viaţa monotonă a şcoalei, putea să aibă urmări nebănuite. Directoarea citea scrisorile care o priveau de-a dreptul pe ea, cele adresate elevelor, ca şi pe cele trimise de către eleve — în odăile ei. Se spunea că în tot timpul citirilor ţinea uşa închisă cu cheia şi închidea de asemenea şi ferestrele, ca la o taină mare, pentru că nu putea să citească în gînd. Cele două fete se întrebau, intrigate şi îngrijorate, cui să fie trimeasă scrisoarea aceea, care o făcuse pe directoare să iasă din neclintitul ei obicei. Mateescu Ana văzu cu coada ochiului cele două capete apropiate de lîngă ea şi-l apropie şi pe-al ei, înţelegînd că se petrecea ceva neobişnuit. Toate trei, în susur, cu ochii mari, cu capetele apropiate, cu privirile contopite, şopteau căutînd să citească fiecare în ochii celorlalte teama, vina posibilă sau gîndul ascuns.

— Ce-i acolo? Conversaţie, ca la cafenea? răsună deodată glasul strepezit al maestrei de lingerie, şi cele trei capete se despărţiră şi se aplecară, cu grumaj cu tot, pe lucrul din poala lor.

— Tocmai voi, cele mai mari! bombăni profesoara.

Orele de lucru se sfîrşiseră, clopotul sună mînios, maestra părăsi cea dintîi atelierul, şi apoi, îmbulzindu-se, fetele ieşiră şi ele. O elevă dintr-a şaptea alergă să orînduiască punerea mesei în sufragerie. În jurul celor trei fete prinse că au vorbit în clasă se formă de pe coridor un grup. Fetele erau curioase să afle ce noutate le făcuse pe cele trei colege să calce disciplina. Externele, toate trei la număr, două în clasa cincea, una într-a şasea, coborîră scara, zorite să se ducă pe la casele lor. Internele intrară în sala de recreaţie, aproape plină de elevele mai mici ale celorlalte clase, aşteptînd să sune clopotul de masă, unele dorind să întîrzie sunatul cît mai mult, ca să vorbească slobode în sala de recreaţie.

Clopotul de aramă al şcoalei era aşezat aşa ca glasul lui să pătrundă în toate încăperile. Urca treptele, trecea prin uşi, trecea prin ziduri, îl puteai auzi din pod, ca şi din pivniţă. Arama clopotului fusese vrodată nouă, strălucitoare, toată numai ochi veseli că văd atîtea capete de copil, atîtea mlădieri, alergături, sclipiri de ochi şi jocuri; iar potirul lui va fi auit, căutînd să le îngîne glasurile cristaline, rîsetele fericite ale copilelor. De multă vreme însă se posomorîse arama, limba bătea furioasă, enervată, neîngăduitoare. La vorba ei aspră şi iute ca un sfîrc de bici, clasele se goleau, fetele treceau ca nişte turme, şi pînă şi sala de recreaţie îşi deschidea uşile posacă.

În cîteva minute, toate internele aflaseră vestea cea nouă şi turburătoare: directoarea citind pe treptele şcoalei o scrisoare. Lucrul ar fi meritat discuţie largă, dar nici în sala de recreaţie nu se putea vorbi liber în toate clipele, pentru că o pedagogă, două răsăreau ca din podele, treceau din grup în grup şi luau note.

În timpul cinei domni o tăcere neobişnuită. Larmă nu era niciodată la masă, dar vecinele între ele tot puteau să-şi şoptească la răstimpuri. Fetele mîncară cu grabă, dornice să-şi potolească foamea mai repede, să isprăvească şi cu masa obligatorie, să treacă în sala de lecţii, în care aveau un sfert de

oră repaos, iar de aci, în sfîrşit, să treacă, după învăţarea lecţiilor de a doua zi, în dormitor. Acolo nădăjduiau să poată vorbi barem cîte două-două în libertate.

În dormitor, seara, Voicu Margareta o luă de mînă pe Eleonora, o trase după ea într-un ungher al sălei şi începu să-i istorisească :

— Pop dragă, tu eşti fata cea mai inteligentă din internat... Promite-mi că n-ai să spui nimănui... vreau să-ţi destăinuiesc ţie ceva foarte interesant din viaţa mea ! Tu citeşti romane, poezii, ai un suflet mai nobil, mai sentimental, nu-i aşa ?

Laudele cu care o împodobea Margareta, ca cu nişte ghirlande de flori rare, rumene, căzură ca nişte pietre mari azvîrlite într-un lac în sufletul Eleonorei. Ea îşi simţi sufletul cutreierat de cutele unei emoţii nemaisimţite, şi o căldură plăcută, ca şi cum ar fi fost goală, îşi trecu haina de raze, dulce, peste tot trupul ei.

Îşi privi tovarăşa cu ochii uimiţi şi adîncitori, îi citi sinceritatea şi încrederea pe chip şi, în acelaşi timp, încolţi în inima ei sentimentul ruşinii şi-al temerii.

Se gîndea : „Poate că se amăgeşte Voicu Margareta, nu m-a lăudat nimeni aşa ! Oare ce îmi încredinţează ea ? Aşteaptă răspuns ? povaţă ?"

— Dacă tu crezi... murmură ea. Spune.

— Asculţi ?... Tu ştii că sînt cu totul orfană... Am fost adusă aici, din provincie, de mătuşă-mea. N-a mai venit niciodată în Bucureşti ca să mă vadă ; are peste şaizeci şi cinci de ani. M-a lăsat aici pentru totdeauna. Nu-mi scrie, nici nu ştie carte... Cînd am venit cu ea în Bucureşti, am stat la un fel de han... Nu voiau să mă primească în internat ; primeau pe alte fete, cu protecţie. Ce zile triste ! Îmi dădeam seama că sînt o povară... În sfîrşit, a găsit şi mătuşă-mea pe cineva să ne recomande... Pe cine ? Dumnezeu ştie ! Fără protecţie nu s-a putut. Şi m-a primit. Venisem de trei ori cu mătuşă-mea... Se oprea la cîte trei trepte, răsufla, ofta, tuşea. Asculţi, Pop ?

Lămpile cu gaz aerian luminau nepăsătoare paturile albe, figurile tinereşti, copilăroase, podelele galbene şi lucitoare. În diferite poze fetele stăteau de vorbă. La ceasul nouă, veşnicul clopot avea să sune, să poruncească culcarea. De afară,

zgomotul vieții venea slab ; noaptea era înnourată și rece. Străbătea și în școală frigul începutului de iarnă. Cele două fete stăteau în ungherul sălii, cu mînile împreunate. Margareta își urmă istorisirea :

— Odată, venind cu mătușă-mea aici, s-a luat un băiat după noi. Un bucureștean să se ia după mine, o provincială, m-am mirat !... M-a așteptat pînă am ieșit de aici, s-a luat după mine pînă la han. A doua zi a venit pe acolo, pe la han... Mi-era frică să nu-l vadă mătușă-mea, și mi-a dat o scrisoare ! O păstrez ! Ai s-o citești și tu, Pop ! hait ! s-apropie pedagoga de noi...

Fetele tăcură o clipă, și pedagoga stătu cîtva gînditoare și ieși din dormitor.

— Spune, Voicu ! Și era frumos ? întrebă Eleonora.

— Era, este frumos ! Brun, înalt, cu mustăcioara mică, cu ochii sclipitori. Era foarte frumos ! Știu eu ? Cînd ne-am cunoscut eram niște copii ; de-atunci, de cînd el m-a urmărit pînă la han au trecut atîția ani. Purtam rochie scurtă. Spun fetele că băieții nu iubesc... Minciuni, dragă !

— Îți mai scrie ? Îl vezi vreodată ? întrebă neîncrezătoare Eleonora.

— Mă uit de cîte ori pot în drum și reușesc să-l văd de două-trei ori pe săptămînă. L-am făcut să priceapă prin semne să nu-mi facă bezele. Mă ascultă. Îmi scrie mereu. Am găsit și anul ăsta o externă care să ne poarte amîndorora scrisorile.

— Îi răspunzi, Voicu ? întrebă mirată Eleonora.

— Pop, să nu mă spui !

— Nu, dragă, fii liniștită. Dar unde ascunzi corespondența ?

— Pop, asculți ? Mi-a înghețat inima cînd mi-ai spus de o scrisoare prinsă de directoarea noastră. Corespondez printr-o fetiță de clasa doua. Pricepi ? Poate s-o prindă. Pe fată mă fac că nici n-o cunosc, și numai cînd îmi vine la îndemînă îi strecor scrisoarea mea. E foarte șireată externa. Să citești scrisorile lui Ionel, sînt cu litere de foc. Ce nenorocită sînt că n-am unde să i le păstrez ! Am unde, dar locul nu-i sigur... Știi ce-mi scrie în fiecare scrisoare ? Jură că are să fie bărbatul meu ! Și au trecut ani de cînd îl cunosc !

Fetele mai tăcură cîtva, strîngîndu-şi mînile cu însufleţire. Voicu Margareta privi în ochii duhovnicului ei :

— Pop !

— Nu te spun la nimeni, dragă ! asigură şi cu ochii Pop Eleonora.

Pedagoga revenise şi, după ce şovăise plictisită, se apropie de ele. Tovarăşele schimbară vorba. Margareta apucase să-şi încredinţeze taina, îşi uşurase inima.

De acum cele două fete aveau despre ce vorbi laolaltă, prin unghere, la cîte un prilej. Se despărţiră, intrară printre celelalte. Un murmur de glasuri plutea în odaia largă şi înaltă, din care, din cînd în cînd, se despărţea cîte o vorbă.

Cu toată turburarea ce pricinuise în atîtea suflete, scrisoarea citită de directoare pe trepte nu avu nici o urmare. Îi fusese trimeasă, pesemne, de un colportor, de vrun negustor, fusese vrun anunţ. Fetele se aşteptaseră la o percheziţie în dulapurile lor cu rufe şi cărţi. Toate erau îngrijate, pentru că nu se putea şti dacă, în lipsa unei mari vinovăţii, directoarea nu va găsi altele mai mici, cărora le va da o importanţă mare, şi după care să urmeze pedepse şi dojeniri. Percheziţiile erau întotdeauna urmate de mustrări, de constrîngerea libertăţii — atîta cîtă o aveau bietele fete — de dispreţul apăsător al directoarei şi de un zel îndoit din partea profesoarelor şi a pedagoagelor. În asemenea vremuri se înmulteau pîrîtoarele şi îndărătnicele.

După destăinuirile lui Voicu Margareta, Eleonora simţi că în pieptul ei, parcă mai boltit acuma, creşte drept, puternic şi roditor pomul încrederii în sine. Laudele aduse ei, fără să le cumpere cu vreo silinţă, cu vreo linguşire, de o absolventă, o înnoi cu desăvîrşire. Simţi de atunci că sînt frumoase gîndurile ei şi se văzu preţuită de toate privirile. Îi era recunoscătoare şi-o iubea adînc pe Margareta pentru darul ce-i făcuse. Deschise vorba despre ea cu cîteva interne şi, nemulţumită de părerea unora din ele, vorbi cu aprindere despre caracterul neasemănat de frumos al lui Voicu Margareta.

Zile cenuşii şi nopţi fără sfîrşit spuneau că iarna şi-a proclamat stăpînirea. Dimineaţa, pînă şi în dormitorul plin de respiraţiile calde, dintr-un somn început la orele nouă seara, străbătea frigul atmosferei de afară. În curînd, chiuituri

de vînt sălbatic, vesel parcă de asprimea bătăii lui, treceau pe deasupra casei. În vreme de-o lună, Eleonora citise toate scrisorile Margaretei, se convinse că Ionel acela nu era o închipuire şi că iubea pe prietena ei. Frigurile de la început ale dobîndirii dintr-o dată a încrederii în sine îi trecuseră, lipsite de hrană zilnică. Rămăsese în mintea ei credinţa întîietăţii, dar în stare rece. Aceleaşi erau toate : şcoala, profesoarele, elevele, lucrul şi mîncarea. Seară cu seară, Eleonora simţi crescîndu-i dorul de alt mediu, de întîmplări, de libertate. Visa, dorea nelămurit, lîncezea, îşi rupea singură pînza vaporoasă a visărilor, ca să zburde printre tovarăşele ei. Dar îi pierise vioiciunea.

Odinioară, cum nu se opreşte mult fluturele pe o floare, aşa nu sta ea într-un grup decît durata a zece vorbe şi-a unui hohot de rîs, şi zbura în altul.

De altfel, cînd s-ar fi descoperit că o strînsă prietenie leagă pe două eleve, ar fi fost îndată depărtate una de alta, pe cît ar fi fost cu putinţă. De ce ? nu se ştia desluşit de către eleve. Se spunea în taină că într-un pension-internat, legăturilor de prietenie dintre două fete le urmaseră fapte ruşinoase. Între alte măsuri, externele şcoalei profesionale „Arhiereul Gherasim" erau oprite să aibă o prietenie prea vădită pentru interne. Ar fi fost bănuite că le poartă corespondenţa.

Aşezată în orele de lucru între Voicu Margareta şi Mateescu Ana, cu ele sta mai des de vorbă Eleonora. Ele erau mai vîrstnice decît ea, erau absolvente şi orfane : copile de soarta cărora trebuia să îngrijească internatul prin împuternicita lui, prin directoare. Domnişoara Cancioc, subdirectoare, fusese şi ea crescută de internat, de la înfiinţarea lui, şi, neputîndu-se mărita, adică negăsindu-se cine s-o ceară, rămăsese în şcoală, întîi ca pedagogă, apoi maestră şi ajunsese subdirectoare. Eleonora începuse să se gîndească la viitor. Avea să îngrijească de el mama ei, avea s-o mărite ; aştepta să isprăvească fiică-sa şcoala, şi apoi ? Oricît de vag i se înfăţişa viitorul, Eleonora înţelegea înfiorată că el nu-i altceva decît măritişul, un bărbat. Iar mulţumirea acestui măritiş care alta putea să fie decît frumuseţea bărbatului acela, purtarea aleasă şi dragostea lui pentru ea ! Sărac nu se putea să fie ! Fata mare se mira că nu-l întîlnise încă în vacanţele ei. Se-ntreba de unde ar putea să-l facă să răsară, să-l scoată ca dintr-un

garderob pe tînărul spilcuit şi zîmbitor care să-i placă şi s-o placă. Cîteodată, imagina unui domn tînăr, cu haine negre, cu pălăria tare în mînă, ivindu-se dintr-un dulap, o făcea să rîdă singură, pe-nfundate. Bărbaţilor pe care-i cunoştea nu le-ar fi putut pune pe buze vorbele de dragoste înflăcărată ce ştia din poezii şi din romane că se spun iubitei. Şi iată că Voicu Margareta fusese hărăzită fericirii ! Abia venită din provincie, poate rău îmbrăcată ca pe-acolo, un ţînc de fetiţă, găsise pe cineva care s-o urmărească şi care, fără s-o mai vadă de-aproape, fără să-i fi vorbit vreodată, de şapte ani de zile în scria necontenit ! Poveşti ! De unde ştia el că Margareta nu-i o tîmpită, nu-i o bîlbîită ? Să-i ia dracul de tineri nebuni — cine poate să-i cunoască ? Într-un fel îi descrie lumea, şi iată că se întîmplă să fie şi cîte unul ca-n visele cele mai frumoase. Îl chema Ionel Protopopescu. Poate că nu era frumos. Poate că nu-l plăcea nimeni şi de-aceea rămînea credincios. Totuşi, ce statornicie ! Dar ea, Eleonora, nu era tot atît de chipeşă, de mlădioasă ca Margareta ? şi mult mai inteligentă ? Ea citea, judeca. Ah ! n-o cunoşteau decît tovarăşele ei — ce folos ? Nu fusese prin baluri, prin grădini... Calea Victoriei îi trecu pe sub ochi mişunînd de lume. Cînd va fi liberă poate i-o scoate şi ei întîmplarea un bărbat în cale. Mai erau cîteva zile pînă la vacanţa de iarnă.

*

Abia trecuse vacanţa Crăciunului, abia se întorsese dornică de atmosfera încărcată a şcoalei, şi Eleonora iar simţea nostalgia casei părinteşti. Cînd căuta să-şi lămurească dorul şi să vadă ce anume merita să fie jinduit, nu găsea nimic. Viaţa ei de-acasă era tot atît de searbădă şi nu răspundea niciodată nici uneia din curiozităţile şi năzuinţele tinereţii ei. I se făcuse dor acasă de Voicu Margareta din a treia zi de vacanţă, ca de un roman nesfîrşit şi ale cărui personagii te interesează. Simonidi, cea mai protejată dintre interne, liberă de cîte ori voia, povestea fel de fel de năzdrăvănii de prin lume şi desena bine mutre de bărbaţi cu ciocuri, cu mustăţi răsucite, cu părul creţ.

Avea şi şcoala atracţiile ei, din depărtare. Şi totuşi după cîteva zile fetele uitau pustiul de acasă, începeau să-l dorească, în constrîngerea hotărîtă a zidurilor şi a profesoarelor,

şi îşi dădeau seama că tot de-acolo trebuia să pornească într-o zi schimbarea vieţii lor, fie că o doreau, fie că nu visau la ea.

De curînd, ceva neobişnuit făcea subiectul de vorbă al internelor. Mateescu Ana se amorezase de subdirectoare.

Dragostea asta izbucnise pe neaşteptate, şi numai directoarea n-o aflase, din toată lumea şcoalei. Mateescu Ana, fată de optsprezece ani, scria iubitului ei, subdirectoarea, scrisori lungi, mai ude de lacrime decît de cerneală, bolnăvicios de pătimaşe, pe care însă nu avea curagiul să i le trimeată, ci le închidea, plîngînd, în dulăpiorul ei. Sta prin coridorul rece, înfiorat de ger, zgribulită, aşteptînd s-o vadă o clipă trecînd.

Dimineaţa, era fericită cînd putea să se strecoare în camera domnişoarei Cancioc ; îi făcea patul, îi mătura, îi deretica sălaşul, îi săruta pernele.

Subdirectoarea era o biată fată de treizeci şi şase de ani. Fusese crescută din leagăn într-un orfelinat, iar nădejdea măritişului, după ce o uscase în şcoala arhiereului, se stinsese şi ea. Aprinderea Anei [1], după ce o uimise, o îndureră şi o dezgustă ca ceva fără nici o noimă şi neomenesc.

Exista totuşi în pension destulă iubire. Toate fetele mari, începînd din clasa patra, internele, îşi alegeau cîte o „iubită" dintre fetele mai mici ale celorlalte clase. „Iubita", bucuroasă că a fost aleasă, făcea patul amantului ei, îl scăpa de corvezile zilei de jurnă la sufragerie, servind mai mult ea lumea la masă.

Amorurile acestea se isprăveau foarte repede cîteodată. Amantul se mulţumea să fie servit, şi nu-şi mîngîia iubita barem cu un cuvînt încurajator, şi o schimba dacă spărgea vreun pahar sau nu ştergea bine lingurile. Se vedeau şi iubiri pătimaşe, pline de slugărnicie de-o parte şi de tiranizare de alta. Dar iubiri de astea sînt în toate internatele, chiar în cele de băieţi, şi nu sînt altceva decît copilării şirete, cu foarte puţină senzualitate. Ele nu mai pot pieri, pentru că s-au schimbat într-un obicei, de pe urma căruia trag folos cele mai mari din eleve, nu cele mai mici.

Pedagoagele, elevele, pînă şi profesoarele şopteau mirate şi dezgustate. Nimeni nu intervenea, socotind că subdirectoarea însăşi e datoare să se cotorosească de patima ne-

[1] În textele originale, din greşeală : „Margaretei".

norocitei absolvente. Domnişoara Cancioc, slabă de înger, suferea, se ruşina, se simţea stînjenită, dar, gîndindu-se că va avea nevoie de concursul directoarei, tăcea fricos, se gîndea la vrun mijloc. Gîndindu-se că Mateescu Ana îşi isprăvise anii de studii, subdirectoarea strecură în mintea atotputernicei directoare că n-ar fi rău ca una din absolvente, şi anume Mateescu, să fie dată la un atelier de lingerie, ca pe de-o parte să cîştige o sută-o sută cincizeci de lei pe lună, iar pe de altă parte să se facă un început de întrebuinţare mai folositoare a absolventelor. Măritişul fetelor, unul din scopurile fondării şcoalei de către arhiereul Gherasim, devenise din ce în ce mai rar. Posturi de maestre nu existau. Orfanele îmbătrîneau între zidurile şcoalei, lucrînd mai departe, oricît de inteligente, oricît de vrednice şi frumoase ar fi fost ; pentru că lumea tinerilor nu le vedea. Lucrînd într-un atelier în centrul Bucureştilor, cine ştie ?

Directoarea şi-a ascultat sfetnicul şi l-a înţeles. Mateescu Ana a fost plasată ca lucrătoare într-o lingerie, cu o sută de lei pe lună. Seara, după lucru, venea la internat, la prînzuri de asemenea. Leafa şi-o depunea în mîna directoarei, şi aceasta o ducea la casa de economie, pe numele fetei. Mateescu Ana nu-şi oprea decît cincisprezece-douăzeci de lei pe lună, cu care bani cumpăra olandă, mătase, aţă de mătase. În ceasurile libere, adică seara şi sărbătorile, broda, cosea şi igliţa cu sîrguinţă : batiste, guleraşe, şorţuri, manşete, tocuri pentru feţe de pernă, toate numai şi numai pentru domnişoara subdirectoare. Nu mai avea cînd să tînjească, să facă silă şi să dezguste. Nu mai încurca treptele şi coridorul tremurînd, galbenă şi plînsă. Biata fată bătrînă, domnişoara Cancioc, primea darurile jenată, protestînd şi mustrîndu-şi fosta elevă de cheltuielile făcute. Să i le refuze i se părea că nu se poate. Ana sta gata să-şi răsfrîngă buza şi să verse o ceaşcă de lacrămi, şi-apoi, avea grijă să pună pe toate darurile ei iniţialele M. C., adică Maria Cancioc, şi, oricum, erau plăcute. La fiecare dar, în inima veştejită a subdirectoarei tresărea scînteia nădejdii că tot s-ar putea mărita. Toate darurile se adăogau la trusoul ei complect, iar amintirea trusoului şi a cîtorva mii de lei agonisiţi trezea gîndul căsătoriei.

Putea s-o ia de umeri pe fată şi s-o dea afară ? Şi-apoi, Mateescu Ana venea cu ochii plecaţi, cu darul înfăşurat într-o

gazetă, îngăima cîteva cuvinte, ridica apoi ochii şi, dacă simţea că domnişoara Cancioc e duioasă, desfăcea repede hîrtia şi sărea de gîtul ei, plîngînd. În jurul lor nu era nimeni.

Fata bătrînă se lăsa sărutată, căutînd să desfacă braţele care-i strîngeau grumazul.

— Du-te, fetiţo, lasă-mă ! Îţi foarte mulţumesc ! De ce faci atîtea cheltuieli ? Asta să fie cea din urmă. Nu mă mai săruta, te vede cineva. Nu-i frumos ce faci ! mustra subdirectoarea.

Pop Eleonora auzea şi privea intrigată la cele ce se petreceau. Pînă atunci, deosebirea dintre ea şi oricare altă fată fusese mai mult închipuită. Şi ea, ca şi celelalte fete mari, îşi alegea cîte-o iubită. Se lăsa servită, făcea haz de graba unora din ele şi de poeziile ce i le copiau, fără să simtă pentru vreuna nimic deosebit. Rămăsese confidenta lui Voicu Margareta. Statornicia, şi-a lui Ionel Protopopescu şi-a Margaretei, o făceau să deschidă ochii mari, să se gîndească la firea ei schimbătoare şi la lipsa de întîmplări prielnice unei iubiri.

Dincolo de zidurile şcoalei, bănuia că dragostea uneşte şi desparte milioane de făpturi omeneşti, face dezastre şi seamănă fericiri. Cînd găsea cîte un prilej ca să privească în stradă, cerceta lacomă trecătorii. Dar nici un chip de bărbat nu-i mărturisea nimic deosebit. Trecătorul nu-şi ilumina faţa, cu gîndul că e privit de o fecioară ideală, gata să-l iubească, dacă-i va vedea pe chip lumina dragostii.

Oamenii treceau grăbiţi prin gerul tăios sau prin ningerea potolită de omăt, plictisiţi, cugetînd la nevoile lor, supăraţi sau cel puţin nepăsători.

Desigur că Ionel Protopopescu, ale cărui scrisori le citea şi ea, avea o figură distinsă, portul capului mîndru şi o privire prin care pătrundeai în încăperile largi şi luminate de iubire ale inimii lui de amorezat.

O rugase de multe ori pe Margareta să i-l descrie. Iar îndrăgostita i-l descrisese şi, tot spunînd că nu poate să zugrăvească cu vorbe, îl zugrăvea ca pe o frumuseţe rară.

Eleonora se întreba îndoielnică cum s-ar putea ca Protopopescu să fie atît de îndrăgostit de o fată aşa de obişnuită ca Margareta fără s-o audă barem vorbind.

Cu cît trecea vremea, se gîndea tot mai mult la el şi consulta îngrijată oglinda. Eleonora se socotea tot mai frumoasă. I s-ar fi părut o închisoare internatul dacă cele două prietene ale ei nu treceau prin stări atît de interesante. Aştepta.

Internatul trebuia să facă ceva, să-i dea o întrebuinţare şi lui Voicu Margareta. Calea fusese găsită cu Mateescu Ana. Cei şapte ani de dragoste prin scrisori aşteptau un deznodămînt, în care Eleonora presimţea că va juca un rol. Ea, sprinţară altădată, sta pe lîngă prietena ei cît se putea de des. Margareta, după ce-şi încredinţase taina, găsea mereu cîte ceva să-i spună, să adauge la comoara încredinţată. Într-o zi, cum stăteau amîndouă la fereastra dinspre drum, Margareta zări pe Ionel Protopopescu :

— Uite-l ! ăla e, palton cenuşiu, cu guler de catifea.

Flăcăul le văzu şi privi lung, cu o privire voioasă şi întrebătoare, în care parcă-i spunea fetei :

„Îmi pare bine că te văd. Ţi-aş spune mai multe cu ochii, de-aş şti că domnişoara de lîngă tine ţi-e prietenă"...

Tinerii se priveau cu drag, pe cînd Eleonora studia şi preţuia chipul lui Protopopescu. Nu-l găsi nici frumos, nici interesant măcar.

Cu o părere de rău foarte limpede se depărtă de prietena ei, rămasă la fereastră.

O nădejde, şi ei necunoscută, i se stinsese într-o mocirlă de amărăciune. Amorul Margaretei n-ar mai fi interesat-o din clipa aceea dacă noi întîmplări n-ar fi venit să turbure lumea şcoalei.

Cu opt ani mai nainte, directoarea reuşise să mărite pe una din absolventele şcoalei cu un funcţionar de la gară.

Funcţionarul ducea pesemne viaţă mulţumită cu nevastă-sa, căci, după recomandaţiile lui, se prezentă la pension un alt domn funcţionar al gării, cu o scrisoare. Omul voia, nici mai mult, nici mai puţin, să se însoare cu o fată crescută în şcoala „Arhiereului Gherasim". Directoarea, mai înainte de a-i da funcţionarului ocazia ca să-şi aleagă, luă informaţii despre el. Mulţumită de cele ce aflase, ea pofti la un ceai pe funcţionar, pe cel care-l recomandase prin scrisoarea de la început, pe bărbatul ei şi pe un prieten al acestuia. Cele cîteva absolvente socotite de ea ca bune de gospodărit îi

stăteau la îndemînă, neştiutoare. Ele serveau, făceau onorurile casei.

Cînd funcţionarul socoti că a stat destul şi a văzut îndeajuns, se apropie sfios de doamna directoare şi-i şopti :

— Vă mulţumesc pentru ce aţi făcut pentru mine... doamnă Botez.

El se roşi tot, ca un om neumblat prin saloane. Ochii lui cereau bătrînei cucoane să-l întrebe.

Directoarea îl înţelese şi surîse către bărbatu-său.

— Domnule Motoc... Pe şleau ! Care-ţi place ?

— Domnişoara de colo, cu părul castaniu...

— Aţi schimbat vreo vorbă cu ea ? Aţi văzut-o de aproape ? E fată cuminte... şi e plăcută, e drept. Voicu Margareta ! strigă ea, vino încoace !

Fata se supuse, sfioasă ca-ntotdeauna în faţa directoarei, care, nepăsătoare parcă, spuse :

— Parcă nici nu te-am văzut pînă acum ! Te rog cîntă ceva !

Fata îşi lăsase şi mai adînc capul ; din cînd în cînd, totuşi, îl ridica plină de curaj. Funcţionarul îşi pricepu rolul şi întrebă, mai mult pe fată :

— Domnişoara cîntă ? Nu mă îndoiesc că are glas frumos. Daţi-mi voie să mă recomand : Dragomir Motoc !

— Domnişoara se numeşte Voicu Margareta, spuse directoarea şi, cu un compliment uşor din cap, plecă în altă parte a salonului.

Flăcăul şi fata mare rămaseră faţă în faţă, siliţi să-şi vorbească.

La sfîrşitul ceaiului din salonul d-nei directoare, Motoc, sărutînd mîna gazdei, a rugat-o să sprijinească proiectul lui de căsătorie cu domnişoara Voicu Margareta. Şi-a făcut omul pe scurt biografia şi a plecat.

Foarte mulţumită, ca de un succes al ei, bătrîna cucoană a chemat-o pe dată la dînsa pe Voicu Margareta şi-a aşezat-o alături, în scaun. Fetei îi ţiuiau urechile, se înroşise ca o sfeclă, călduri mari o cotropeau şi abia din cînd în cînd înţelegea cuvintele directoarei.

De două ori s-a ridicat să plece, dar doamna directoare a prins-o de mînă şi i-a poruncit să stea.

În micul salon în care cu puţin mai înainte fuseseră vreo zece persoane, doamna directoare şi tînăra absolventă şedeau singure. Toate uşile erau închise. Bătrîna avea, ca niciodată, o dragoste de mamă şi un spor de vorbe însufleţite, ca de predicator. Chiar dacă ar fi înţeles ce i se spunea, îndemnurile şi poveţele, Voicu Margareta n-ar fi îndrăznit să întrerupă, spre supărarea ei, pe fiinţa gravă şi severă, în clipa de bunătate şi de împărtăşire a ceasului acela.

Cînd directoarea o înghesuia cu întrebările, o trăgea în cele din urmă de mînecă să răspundă, copila, cu ochii măriţi, cu faţa roşie, cu tîmplele zvîcnindu-i, şi-n cap cu larma unei mori, răspundea :

— Da, doamnă !

Şi directoarea se holba şi striga :

— Nu-i aşa ? Pricepi ce-ţi spun ? Răspunde ; haide !

— Bineînţeles, doamnă !

*

Voicu Margareta a intrat în dormitor ameţită. S-a aşezat ca pe un scaun pe marginea patului ; ca să se gîndească. Din spusele directoarei înţelesese principalul : voia s-o mărite cu domnul acela, funcţionar la gară. De cînd fusese chemată lîngă Dragomir Motoc şi lăsată de vorbă cu el, ba chiar de mai înainte, din privirile lui urmăritoare, pricepuse ceva, se temuse. De cum o chemase directoarea, îi răsărise în faţă imagina lui Ionel Protopopescu şi de zeci de ori apoi îi trecuse pe dinainte. L-a văzut ca odinioară la han, i s-a năzărit cu tot cadrul zilelor de vară sau de iarnă, precum îl văzuse din ferestrele şcoalei. Şirul amintirilor părea că vrea să-i facă istoricul dragostei ei, ca s-o lege şi mai strîns de ea. Sforţîndu-se să asculte ce i se toca la ureche, îşi simţi mintea trecînd prin clipe de întuneric, ca un glob luminat. Acum în dormitorul susurînd de respiraţii, scăpată de lumina prea limpede a lămpilor şi de cercetarea atîtor ochi şi mai ales de ai doamnei directoare, înţelese ce o aştepta, care anume era primejdia ce-o turburase.

În patul din faţă dormea Pop Eleonora. O lumină slabă, de culoarea argintului vechi, străbătea prin geamuri, de pe zăpada întinsă pe acoperişuri. Eleonora dormea cu gura deschisă, cu braţele sub cap, într-o poză de odihnă nepăsătoare.

— Pop ! Pop ! îi şopti la ureche Margareta. Nu te speria. Nu ştii ce s-a întîmplat !

Cele două fete începură să vorbească în şopot.

— Internele care au fost la serata directoarei dorm ? întrebă Eleonora.

— Da, dorm ; eu am rămas cea din urmă. Îţi închipuieşti de ce ? Directoarea vrea să mă mărite.

Cu mult mai clar decît şi-ar fi putut povesti sieşi, Margareta istorisi prietenei ei toate cîte i le spusese directoarea, împreună cu temerile ce-o turburaseră.

Ea voia să se mărite cu Ionel Protopopescu, şi nu ştia dacă el putea chiar acum s-o ia de nevastă, acum, cînd era silită de directoare.

Nu se simţea în stare să spună directoarei că-i refuză pe omul rar, venit să ia de nevastă o fată din internatul de opt ani, uitat de Dumnezeu, pentru că ea îşi alesese bărbatul.

Cum, cînd şi unde şi l-a ales : erau întrebări groaznice, pe care directoarea i le-ar fi pus negreşit şi la care ea n-ar fi putut să răspundă. Scrisorile ei, trimiterea lor printr-o externă, timp de 7 ani, privirile de iubire schimbate prin chiar ferestrele internatului ar fi fost atîtea ruşini cumplite.

Un singur lucru se putea face — de către Ionel. Să vie el la internat şi să spună răspicat doamnei directoare, el, bărbat, că vrea să ia în căsătorie pe Voicu Margareta, pe care o cunoştea de copilă. Dacă întîrzia, directoarea o mărita !

În patul îngust al Eleonorei, pat economicos de internat, fetele se sfătuiră multă vreme, se îmbrăţişară şi plînseră laolaltă.

Sufletul Eleonorei se schimbase iar, acum se mărise. Palidă, înfrigurată, îşi sfătuia şi îmbărbăta amica. Ionel Protopopescu, la care se gîndise cîndva, era de-acum numai al Margaretei. Îngrijată, îşi cocoloşea mereu în minte gîndul că poate el nu va voi să joace rolul eroic ce i-l dedea Margareta. Se gîndea cu durere că s-ar putea să n-o ia de nevastă şi ofta pentru prietena ei, ca o soră.

Zorile zilei le-au găsit îmbrăţişate, treze. S-au îmbrăcat tiptil amîndouă, pe cînd toată şcoala dormea, şi s-au strecurat într-o clasă. Margareta, după sfaturile Eleonorei, i-a scris lui Ionel o lungă şi emoţionantă scrisoare.

*

Toată şcoala aflase rezultatul micei serate date de directoare. Eleve, absolvente, pedagoage şi chiar unele din profesoarele mai tinere o întrebau de-a dreptul sau o iscodeau pe viitoarea mireasă. Dar pizma de după întrebările tuturora pieri de cum se pricepu, din lacrămile cu care răspundea fata celor mai multe, că ea nu-i mulţumită de măritişul acela. Iar pricina nemulţumirii ei nici ea nu rămase o taină.

Chiar în ziua în care a primit scrisoarea Margaretei, Ionel Protopopescu, băiat de douăzeci şi patru de ani, şi-a luat inima în dinţi şi s-a prezentat doamnei directoare.

Ca să nu se afle de vinovata ei corespondenţă, Voicu Margareta avusese grija să-i scrie iubitului ei tot ce avea de spus cînd va vorbi directoarei : că o cunoaşte de copilă mică, de prin provincie, că a auzit printre funcţionarii gării de căsătoria ei, din care cauză se grăbeşte s-o ceară, şi să nu spună în nici un caz despre scrisori.

Mişcată, bătrîna cucoană a ascultat cu luare-aminte vorbele înflăcărate ale tînărului, care mărturisea o dragoste ca-n romane, tăinuită opt ani. Deşi ea nu se dumerea de ce nu venise el mai înainte, se pătrunse totuşi de neliniştea lui. I se părea sincer, iubitor, dar prea tînăr. În cele din urmă, revenită la datoria ei, îl întrebă cine este, ce face şi luă note pe o hîrtie.

Seara, doamna Botez şi-a întîrziat culcarea cu un ceas. A avut o lungă sfătuire cu bărbatul său şi i-a însărcinat pe el, om cinstit şi bine cunoscut în Bucureşti, să afle cine este Ionel Protopopescu, funcţionar la primărie, locuind în strada Sfîntul Pavel 37 şi fiu de proprietar de case.

În orele de recreaţie, şcoala bîzîia de şopote, de parcă ar fi fost plină de bărzăuni. Protopopescu fusese văzut intrînd la directoare. Cauza vizitei lui fusese înţeleasă. Fetele stau ciorchine pe lîngă Margareta. La fiecare zgomot, venit dinspre coridor, ridicau ochii spre uşă. Dar, cu toată vizita lui Ionel, directoarea n-o chemă pe Voicu Margareta. Şi ea şi toate fetele se aşteptau s-o cheme ca să îi spună că s-a mai ivit cineva s-o ceară în căsătorie.

Directoarea tăcea, aştepta rezultatul cercetărilor soţului ei. Ea se gîndea că se poate ca Voicu Margareta să nici nu-şi aducă aminte, şi dacă l-ar vedea, pe tînărul văzut în co-

pilăria ei, acum opt ani. Ea era sigură că prin zidurile şcoalei opace, groase şi reci nu străbătea nici o privire, nici un sentiment turburător de ordine.

Eleonora, confidenta şi sprijinitoarea cu sfatul a Margaretei, ajunsese un fel de stăpîn al elevelor. Ea răspundea întrebărilor curioase, care plouau din toate părţile, aşa după cum credea că e în interesul cauzei căreia i se devotase. Margareta, tăcută, ostenită, aştepta. Toată lumea ponegrea pe directoare. Nimeni nu pricepea de ce n-o cheamă pe biata fată la ea, să-i spună că e iubită de mică copilă şi că acela merită s-o ia de nevastă mai mult decît un om care a văzut-o o dată.

D-l Botez, bărbatul directoarei, află lucruri urîte în sarcina lui Ionel Protopopescu.

Deşi acesta nu avea decît douăzeci şi patru de ani, ţinea de un an şi jumătate casă la mahala unei corsetiere, cu care făcuse un copil ; era dator în diferite părţi şi nu-şi respecta părinţii.

Bătrîna cucoană, la auzul atîtor grozăvii, se mîhni adînc. Ea nu trăise în vălmăşagul vieţii şi era departe de-a putea pricepe ce l-a făcut să-i vorbească însufleţit de un amor din copilărie, de fericirea lui, de fericirea lui Voicu Margareta, cînd avea nevastă, copil ş-atîtea alte griji şi plăceri. Crezu că a vorbit cu un nebun sau cu un mare ticălos, a cărui şarlatanie nu era capabilă s-o măsoare.

Înfricoşată, ea se hotărî să grăbească măritişul fetei cu omul de care aflase numai lucruri cuminţi, cu Dragomir Motoc. Scrise deci o scrisoare funcţionarului de la gară şi începu să tîrguiască cele trebuitoare pentru complectarea trusoului Margaretei.

— Voicu Margareta ! a strigat-o ea din pragul cancelariei pe îndrăgostită ; tînărul cu care ai vorbit în seara aceea la mine, ştii... domnul Dragomir Motoc, te place foarte mult ! A rămas aşa cum ţi-am spus. Ai să fii fericită — e un óm foarte cumsecade.

Fata a ascultat ce i se spunea, s-a-nroşit pînă în perii capului şi a plecat buimacă în clasă.

Acolo s-a agăţat de gîtul Eleonorei şi abia i-a putut spune soarta ce i se hotărîse.

O lungă scrisoare, plină de petele lacrămilor plînse deasupră-i, fu trimeasă lui Ionel prin mica externă.

Între altele, Margareta spunea că, neavînd cum să se împotrivească, se va lăsa dusă pînă la oficierul stării civile, şi-acolo, cînd oficierul va întreba-o, după obicei : „E cu voia dumitale, domnişoară ?“ ea va răspunde un „nu !“ răsunător, hotărît. După părerea Eleonorei, aşa palmă răsunătoare merita doamna. Era o barbară sau era o smintită directoarea asta, care nu venea să discute dulce, mîngăios şi larg, căsătoria uneia din fetele internatului ei nici cu viitoarea mireasă.

Eleonora nu se mai sfia de pedagoage, ţinea adevărate discursuri în clasă, în care înfiera asemenea purtare duşmănoasă.

Întreaga şcoală era atît de preocupată de măritişul lui Voicu Margareta, încît dragostea Anei Mateescu pentru subdirectoare nu numai că nu mai era luată în seamă, dar ea însăşi pălise. Iubirile copilăreşti dintre fete se stinseseră ca stelele la ivirea soarelui. Zilele treceau pline, pereţii internatului nu mai strîngeau şi nu mai stîrneau nostalgia casei părinteşti. Golul de singurătate pierise din suflet deodată cu ivirea amorului ; micile nemulţumiri nu mai posomorau pe nimeni ; treceau neluate în seamă, în sufragerie, mîncările reci şi rele.

*

Doamna directoare hotărîse facerea logodnei într-o duminică. Îl rugase prin scrisoare pe Dragomir Motoc să vină însoţit de cîţiva tineri dintre prietenii lui, ca petrecerea să fie mai vie.

Abia în joia din ajunul logodnei directoarea împărtăşi profesoarelor, veselă, vestea schimbului de inele, ce avea să se facă duminică, şi faptul curios că se mai prezentase un tînăr să ceară mîna aceleiaşi fete. De opt ani internatul nu putuse să mărite pe una, şi-acum ar fi putut-o mărita pe aceeaşi de două ori ! Glumind, bătrîna cucoană pomeni ceva despre vechimea dragostei lui Protopopescu.

Ea se oprise din scris, ridicase fruntea de pe registru, îşi făcuse ochii roată, privind toate figurile dimprejur, crezînd că vorbele ei vor înveseli lumea. Dar una din profesoare tuşi, alta îşi suflă nasul cu zgomot în batistă, celelalte stătură neclintite pe scaunele lor, într-o tăcere profundă. Cucoana, nemulţumită, îşi plecă iarăşi capul pe registru şi scrise mai departe.

A doua zi, vineri, ea află că Voicu Margareta plînge cu hohote, amărîtă de căsătoria proiectată. Întrebă profesoarele, cercetă pedagoagele şi află că Margareta ar fi primit cu bucurie să fie nevasta şarlatanului acela, care trăia de un an în concubinaj şi avea un copil! Socoti că fata fusese impresionată de vechimea prefăcutei lui iubiri. Mînioasă şi scîrbită de ignoranţa fetei, o chemă la ea. Voicu Margareta ascultă tot ce i se spuse, fără să întrerupă cu o vorbă, rînd pe rînd izbucnind în plîns cu hohot şi potolindu-se. Zadarnic însă directoarea, gravă şi poruncitoare, îi spunea că nu voieşte s-o dea după tînărul venit în urmă pentru că aflase că e un om de nimic. Fata asculta convinsă că directoarea e haină, scorneşte şi ponegreşte pentru că apucase s-o făgăduiască lui Dragomir Motoc.

În ziua aceea directoarea n-a mai adresat o vorbă profesoarelor, fiind sigură că una din ele nu numai că a destăinuit Margaretei a doua cerere în căsătorie, dar i l-a zugrăvit pe Protopopescu ca pe un îndrăgostit romantic.

Ghicind compătimirile, îndemnurile, neliniştea şi şopotul necurmat din şcoală, şi pentru că nu putea să-şi răzbune pe profesoare şi pe toată lumea vinovată de lacrimile Margaretei, ea porunci îndrăgostitei să-şi ia cartea şi lucrul, să părăsească şi dormitorul şi să doarmă în pod, într-o odăiţă.

Voicu Margareta nu-şi mai vedea scăparea decît la Oficiul stării civile. Acolo avea să spună cu glas mare un „nu", ca un pocnet, care s-o înlemnească pe directoare, pe oficier, pe toată lumea. Poate că aşa ceva nu se mai întîmplase niciodată, dar ce alta avea de făcut?

Pînă atunci era hotărîtă, după sfaturile Eleonorei, să-şi tăinuiască gîndurile vicleneşti, să nu le dea pe faţă nici la logodnă.

Răzbunarea asta o încînta şi o înfricoşa totdeodată. Ar fi trebuit să afle, măcar în fiece zi, ce gîndeşte şi cît se îngrijeşte Ionel de starea ei, de căsătoria lor. Ştiind-o că ea e fără putere sub voinţa directoarei, ce făcea el ca să-i împiedice nunta civilă cu Motoc? O lăsa pe ea să zică „nu!" Şi apoi? Se făcea întuneric în mintea bietei fete. Externa, înfricoşată, nu mai voia să-i poarte corespondenţa. Nu mai ştiau unul de altul nici el, nici ea. Şi după toate astea, sta singură şi cu atîtea gînduri! Numai drăguţa de Eleonora

îndrăznea să se furişeze în cămăruia din pod. Sta puţin şi iarăşi rămînea pustie odăiţa ocolită de chiuiturile vîntului. Vremea trecea greu pînă noaptea, apoi i se părea că trecuse ziua ca un ceas, ca să vie ceasul şi mai nesuferit al logodnei.

În ziua logodnei a fost chemată jos să ajute la aranjarea bufetului şi apoi să se îmbrace.

La început, fetele o priveau adînc, curioase, unele cu teamă, ca pe o fiinţă deosebită.

Eleonora îi şoptea mereu şi o îmbărbăta cu privirea. Şi aici tot ea părea conducătorul ; învăţa pe unele cum să aşeze bomboanele, prăjiturile, paharele, ceştile, deşi ea trebuia să se retragă înainte de venirea musafirilor. Ea nu era orfană, numai de măritişul orfanelor se îngrijea şcoala. Fetele orînduiră harnice şi tăcute bufetul, abia atingîndu-se de dulciurile îmbietoare de pe tăvi. Eleonora plecă cu alte cîteva fete. Margareta se simţi singură, privi în juru-i îngrijată şi se reculese. Pentru ea erau toate pregătirile acestea, perdelele premenite la ferestre, uşile salonului deschise spre celelalte camere ale directoarei. Iată că se făcea şi logodna şi ea n-avea nici o ştire de la Ionel ; apucase doar să-i scrie că se va lăsa dusă pînă la căsătoria civilă ; şi acolo !... Lumea începuse să sosească, logodnicul se ivi şi el.

După îmbulzeala şi vălmăşagul recomandaţiilor, care ţinură vreme de un ceas, directoarea se apropie de logodnic şi-i spuse :

— Ar fi bine să schimbăm inelele. Cred c-a venit toată lumea.

Motoc dădu cu bucurie din cap în semn de aprobare. Se făcu pe dată un gol în mijlocul salonului, în care logodnicul stătu cîtva singur. Directoarea trecu solemnă printre domni şi fete şi-o aduse de mînă pe Margareta lîngă domnul Motoc. O masă fu repede adusă lîngă ei. Preotul bisericii apropiate, cu patrafirul de gît, începu să citească dintr-o carte soioasă. Toată lumea se îngrămădise în jurul mesei, în picioare. Bărbaţii mai schimbau vorbe între ei, dar orfanele tăceau înfiorate, privind ţintă pe tovarăşa lor.

Ea căuta să nu ridice ochii spre ele, se simţea încolţită de privirea lor, ţinea bărbia în piept şi pleoapele lăsate. Inelele se schimbară ca la toate logodnele. Preotul îşi isprăvi

slujba, își primi plata și plecă ploconindu-se, cu dreapta pe cuviosul lui pîntec de femeie îngreunată.

Fața lui Dragomir Motoc, surîzătoare, se neliniști de la o vreme. El observă că logodnica fugea de lîngă el. În mai multe rînduri se luase în neștire după ea, i se așezase alături, dorind să-i vorbească, s-o privească, să-i audă glasul. Dar Margareta se ridica de lîngă el, ca să îndrepteze o perdea, ca să bea un pahar cu apă, ca să-i vorbească unei tovarășe. El rămăsese de mai multe ori singur, pînă observă directoarea ; ca o adevărată mamă a internatului, n-avea ochi în seara aceea decît pentru el și pentru Margareta. Ea văzu umbra ce se îngroșa pe chipul lui, se apropie și îi spuse :

— Sînt tare nedeprinse fetele mele cu lumea, cu bărbații. Crescute între ele, cred că n-au ce să vorbească... Am s-o rog să cînte...

Într-adevăr, fetele se grămădeau toate într-un unghi, ca o turmă speriată. Bărbații se plictiseau, își prindeau căscatul cu mîna, tot privind ceata fetelor ca pe o tabără protivnică. Subdirectoarea, care-i studia, orînduia, speriată, un nou rînd de ceaiuri, de bomboane. Ea se trudea să afle, de-și ostenea mintea, cum naiba ar putea fi mai bine distrate animalele acestea de bărbați, de care ea n-avusese parte. Și iarăși internele, una după alta, treceau cu cîte-o tavă în mîni pe sub ochii scormonitori și plini de întrebare dubioasă ai domnilor.

Margareta fu iarăși adusă de mînă de directoare și poftită răspicat să cînte. După o șovăială scurtă, ca după cuviință, fata cîntă un cîntec mai mult de școală decît de lume. Cînd îl sfîrși, cu toate laudele și mulțumirile hainelor negre, ea se simți atît de ridiculă, încît pentru prima oară aruncă directoarei o privire înveninată de ciudă. Doamna Botez, prevestită de ocheada fetei, ca să nu se observe nimic, puse și pe altă elevă să cînte. Urmară apoi declamații de poezii, cîntări în două voci și iarăși bomboane, cafele. Mai multe lucruri de artă : broderii, dantele fură aduse ceremonios, ca să extazieze pe muma domnului Motoc, o biată bătrînă plină de oftaturi ca o armonică răsuflată.

În stradă, pe dinaintea școalei, văzînd lumina sărbătorească din geamuri, trecea poate pentru a suta oară în seara aceea Ionel Protopopescu. Întîlnise chiar în ziua aceea pe externa care-i purtase corespondența cu Margareta și reuși

să afle de la ea logodna iubitei lui. Stînd pe trotuar, în gerul iernii, auzind din cînd în cînd glasuri vesele, ascultînd cîntecele, privind lumina de nuntă din drum, el dobîndi convingerea că iubita lui îl păcăleşte, că primise să se mărite cu funcţionarul de la gară. Bănui că fetiţa externă nu mai voia să-i servească de postaş pentru că fusese oprită de Margareta. Abia se stăpînea, trecînd prin faţa uşei internatului, să n-o deschidă şi în trei paşi să fie sus, să pătrundă în salonul luminat şi să se înfigă teatral în faţa Margaretei.

Fata ar fi leşinat, logodnicul şi lumea n-ar fi priceput ce se petrece, directoarea ar fi chemat slugile să-l dea afară ca pe un smintit. El ar fi strigat, ar fi povestit — inutil ! Era mai cuminte să vie a doua zi, după ce-şi va fi copt bine un discurs, un plan. Logodna se putea desface ; cîte nu se strică ! Şi iată că tot nu se putea desprinde din lumina revărsată de serbarea de sus. Se certase cu părinţii lui, spunîndu-le că vrea să se însoare, şi cu cine, şi dobîndise de la ei, cu greu, consimţămîntul.

Aruncase în inima lor speranţa că o dată căsătorit se va potoli, va intra în rîndul gospodarilor. Iată ce făcu el ! Biruise împotrivirea părinţilor, lăsa libertatea de flăcău, rupea legături vechi ! Iar Margareta fusese de ajuns s-o ceară un om cu cincizeci de lei mai mult pe lună decît el, mai serios ca vîrstă şi susţinut pe deasupra de directoare, ca să-l uite ! Putea el să creadă că se logodeşte fără voia ei ? Nu se posomorîse ? nu se încruntase la logodnic ? tăcuse ca o mută ?

Ea îi scrisese că aşteaptă căsătoria civilă, ca să zică „nu". De ce atunci şi nu acum, la logodnă ?

Ionel Protopopescu se vedea tras pe sfoară, minţit cu făţărnicie. În chip firesc, se gîndea cu mîndrie la el : piedici multe şi grele stăteau în calea căsătoriei lui cu Margareta, şi el le înlătura şi le înfrunta. Avea amantă de mai bine de-un an, avea copil, şi-i lăsa pentru ea ! Căsătorindu-se ar fi făcut desigur noi datorii, pe care le-ar fi tăinuit, ca şi pe cele ce le avea acum. Fetei... poate nu i-ar fi dat nimic altceva internatul decît trusoul. Dar ea, Margareta, ce încurcătură avea, care s-o doară sau s-o primejduiască ?

Cum se sfîrşi logodna şi se împrăştiaseră mosafirii, directoarea, mîniată de purtarea logodnicei, faţă cu celelalte

eleve, rămase să reaşeze lucrurile la locul lor, o zgudui de umeri şi ţipă :

— Eşti o mizerabilă şi o descreierată ! Să stai bosumflată la logodna ta ! I-o nenorocire pentru mine şi-o ruşine să protejez asemenea fiinţe ! Aşa răsplătiţi voi binele ce vi-l face şcoala, adăpostindu-vă aci ? Bastardelor ! Voicu Margareto ! ai să dormi iar în pod, chiar de astă-seară, pînă în ziua nunţii ! N-are nimeni voie să comunice cu tine ! Vreau să fiu ascultată fără murmur, pentru că voi n-aveţi nici o pricepere, pe cînd eu am ! Să mă ascultaţi voioase că aveţi fericirea să mă ocup eu de viitorul vostru, urîtelor şi netrebnicelor !

Directoarea aruncă tuturor o privire de dispreţ şi de ură. Internele îngheţară. Pedepsita sparse două pahare, voind să le spele. Celelalte fete o îndemnară şi-o hotărîră să plece în chilia ei din pod. Fata plecă, năucă, răzbi cu greu pînă la odăiţă, se îngropă în pat şi adormi degrabă.

A doua zi, în zori, se deşteptă plîngînd. Obosită, privi în amintirea serei abia trecute ca la un spectacol încîlcit şi vechi. Din pat cerul se zărea ca un păienjeniş. Ţîţîituri de şoareci săltau undeva, pe sub pereţii subţiri. I se păru Margaretei că e părăsită pînă şi de hotărîrea ei. Numai o săptămînă o mai depărta de duminica sorocită cununiei civile. Cu paşi largi, călcînd cu temere, Eleonora intră la arestată. Venea să afle cum se perindase logodna şi ce mai gîndea prietena ei.

Cele două fete vorbiră repede, şuierînd, cîteva clipe. Eleonora plecă, lăsîndu-şi tovarăşa mai îmbărbătată, hotărîtă încă o dată să zică marele „nu !" la cununie. Alt nimic nu era de făcut. Directoarea se înăsprise, cu Ionel se rupsese orice comunicaţie. Deşi îi venise în minte Margaretei că s-ar putea ca el să n-o ia de nevastă după atîtea frămîntări, răbdare, înfruntare curagioasă, ea nu-şi mai clinti hotărîrea. Se gîndise orfana cît e de singură pe lume, îşi amintise că fusese încredinţată pentru totdeauna directoarei, ca lui Dumnezeu cei morţi, dar, dincolo de duminica apropiată, nu putea să treacă cu mintea : oficierul, căsătoria ! Numai spre ceasul acela solemn, negru şi ameţitor ca o prăpastie, îşi pironea gîndul, ca privirea de bufniţă în lumina oarbă a zilei. Vedea mulţimea de oameni îmbulzită şi curioasă, cu gîturile întinse, cu privirile ascuţite către oficier.

O tăcere de piatră ţinea lumea ţeapănă şi atentă. Directoarea, cu cuta ei dintre sprîncene şi mai sever adîncită, tăcea, aştepta neştiutoare de ce are să se întîmple.

Oficierul, cineva înalt, stăpînitor, suit pe catedră, îşi făcea ochii roată peste mulţime, ca să oprească şoaptele pe buze şi să îngheţe cea mai uşoară mişcare. În sfîrşit, asigurat că nimeni nu clinteşte, că vorba va răsuna în sala înaltă, întreba răspicat, sunător :

— Domnişoara Voicu Margareta, e cu voia d-tale ?

Aici inima fetei începea să se bată de coşul pieptului. Directoarea, de lîngă ea, se întuneca, sta gata să îi astupe gura cu palma. Dar ea, Margareta, striga puternic : „Nu !“ Capetele felurite ale mulţimii se înălţau o clipă mai tare, un oftat de uşurare scăpa din piepturi şi o veselie rumenă se răspîndea pe toate feţele. Se făcea un vălmăşag de glasuri, un amestec între lume, încît directoarea pierea ca într-o vîltoare. Margareta nu putea să îşi urmărească mai departe viziunea ce mereu o bîntuia.

Ziua după logodnă, luni, trecu într-o fierbere surdă. Absolventele orfane, elevele din clasele a şaptea şi a şasea păreau deznădăjduite. Fiecare dintre ele se închipuia în locul lui Voicu Margareta şi se vedea constrînsă să se supună fără crîcnire voinţei nesocotite a directoarei.

Seara, lîngă soba de teracotă a dormitorului, internele toate plînseră soarta bietei Margareta. Mănciulescu Eugenia spunea că l-ar lua pe Dragomir Motoc, dar că în ziua căsătoriei religioase ar fugi cu Protopopescu. Eleonora era de partea planului de răzbunare al Margaretei. Simonide spunea că ea şi-ar tăia beregata cu cuţitul, la uşa directoarei. Numai Pop Eleonora credea că Voicu va avea curajul să spuie la oficierul sărei civile „nu !“ Una din fete o luă peste picior pe Mateescu Ana : „Tu cînd te măriţi cu subdirectoarea ? Care din voi amîndouă are să fie ginerele ?“ În vremea asta Margareta adormise doborîtă de osteneală în chilia din pod.

Ziua de marţi sosi plină de întîmplări. Pe la ceasurile zece dimineaţa Ionel Protopopescu sui vitejeşte treptele şcoalei şi ciocăni la uşa cancelariei doamnei directoare. Găsi pe bătrîna femeie singură.

Cînd ridică ochii şi-l recunoscu, un fior rece îi cutreieră spatele şi ea se gîndi să ţipe. Dar tînărul se închină

respectuos înainte-i. Directoarea se gîndi o clipă : „Oare a închis uşa cu cheia sau mi s-a părut ?“ El vorbea, fu nevoită să-l asculte. Ca nişte scame, ca nişte fulgi, ninsoarea dănţuia afară sau se lipea de geamuri. Glasul flăcăului tremura, era rugător, aproape lăcrimos.

— Pentru ce s-o măritaţi cu altul ? Eu nu sînt o secătură, doamnă ! Am viitor. Eu o iubesc pe fată, el nu ! O cunosc de mică. Nu se poate să n-aveţi inimă ! Faceţi rău că nu vă informaţi asupra mea.

Doamnei Botez îi trecuse frica. Ascultîndu-l pe Protopopescu şi privindu-l, citi limpede în neliniştea lui grija că i se va mărita iubita. Vădit lucru, tînărul ăsta iubea, n-avea gînduri rele. Totuşi, ce grozăvii se spuneau pe socoteala lui ! cu amantă, cu copil, plin de datorii ! Ciudat, foarte ciudat ! Ce-l aducea pe el, aproape plîngînd, să ceară mîna fetişcanei aceleia de Voicu Margareta ?

— Domnule, rosti ea, eu am mai mare răspundere decît o mamă. Eu nu pot să mărit o fată decît după un om sigur. D-voastră vorbiţi de informaţii... Ei bine, am întrebat de dumneavoastră şi mi s-au spus nişte lucruri oribile, domnule ! Vedeţi ? Eu vreau să mărit fata bine...

Din tremuratul lui nervos, Ionel Protopopescu înlemnise cînd i s-a spus că informaţiile culese de directoare n-au fost spre lauda lui. Dar el nu venise să piardă procesul, ci să-l cîştige.

Avea în buzunarele lui, bune la orice întîmplare, actul de botez, toate scrisorile Margaretei şi un revolver.

— Doamnă directoare, vă rog, ascultaţi-mă !... Dumneavoastră nu puteţi admite că informaţiile acelea pot să fie greşite, duşmănoase ? Sînt oameni...

— Ba da, domnule, da, spuse îndoielnic directoarea. Dar cu părere de rău, neavînd alt mijloc de convingere, le ascultăm. Noi ne gîndim la fericirea fetei încredinţate nouă.

— Foarte bine, foarte bine ! întrerupse nerăbdător tînărul. Dar o nenorociţi pentru că ea mă iubeşte pe mine ! „Mă iubeşte ! Mă iubeşte !“

Vorbele acestea fuseseră spuse cu atîta stăruinţă şi tînărul îşi înfipsese atît de adînc ochii în ochii bătrînei cucoane încît ea se socoti nevoită să le răspundă :

— Voicu Margareta, zise directoarea înăduşită, nu iubeşte pe nimeni, domnule! Are să-şi iubească bărbatul, ca orice fată crescută în internatul acesta!

Protopopescu, neastîmpărat, începuse să alerge prin odaie, cu părul zbîrlit. Ţipa, nu mai vorbea.

— Chemaţi-o aici, să vă mărturisească ea! Chemaţi-o! Mă iubeşte! O s-o auziţi vorbind desluşit!

Directoarea se codea; privea uşa, care părea ţintuită. Vorbele „iubeşti tu" cu care trebuia să-şi întrebe eleva în faţa unui bărbat nu i se păreau potrivite să le spună unei eleve. Dar faţa tînărului se crispase, ochii i se holbaseră, scîntei ţîşneau din luminile lor, iar buza de jos îi tremura.

— Chemaţi-o! chemaţi-o! striga el.

Protopopescu, văzînd-o că tot se codeşte, deschise el uşa şi scoase capul pe coridor. Eleonora stătuse lipită cu urechea de uşă, ca să asculte ce se petrecea, şi tocmai voia să fugă.

— Domnişoară! domnişoară! o strigă Protopopescu, cheam-o pe Margareta, pe Margareta Voicu... aici la doamna directoare.

Într-un minut, Voicu Margareta fu în cancelaria doamnei. În tăcerea înnorată, între directoare şi Ionel, ea căuta să-şi bage capul între umeri, să-şi oblonească ochii cu pleoapele.

Sta lîngă uşă ameţită, ţinîndu-se de speteaza unui fotoliu. Tuturora le ciocăneau inimile violent. Fata înghiţea mereu un nod în gît, directoarea îşi plimba limba uscată prin gură, ca să şi-o ude, şi, în sfîrşit, întrebă tare, cu răutate:

— Voicu Margareta, spuse, cunoşti tu pe domnul?

— Nu! răspunse fata limpede.

Directoarea învinsese, îşi mai înălţă bustul, străluci de mulţumire.

— Nu mă cunoşti? se dădu pe spate Ionel, întunecîndu-şi ochii.

Directoarea, deşi sfîrşise, deşi salvase internatul, nu se putu opri şi adăogă:

— Domnu spunea că-l iubeşti. Voicu, pleacă tu, porunci directoarea.

Fata plecă.

Tînărul oftă, îşi petrecu mîna prin păr, se strîmbă ca un om care nu mai pricepe nimic şi dădu din cap. Nu-i mai putea pretinde nimic directoarei ; Margareta nu-l voia.

— Ca să vedeţi, doamnă, zise el, că nu sînt nebun şi că venirea mea aici avea un rost, am să vă dau scrisorile ei. Poftim.

El scoase din buzunarul lăuntric al hainei un teanc de plicuri.

Bătrîna femeie se liniştise de tot, înţelesese că tînărul nu mai avea ce să-i ceară şi că de acum avea să-şi mărite absolventa în pace şi înţelegere. Curioasă totuşi să vadă ce mai erau şi scrisorile acelea, se uită prin ele. Cunoscu pe dată scrisul Margaretei. Într-un loc, unde era vorba de ea, citi : „bătrîna zgripţoroaică are să cadă bolnavă"...

— Citiţi-o, doamnă ; citiţi-o. În scrisoarea asta îmi spune că la cununia civilă, cînd va întreba-o oficierul dacă se mărită cu voia ei, are să răspundă „nu".

Doamna Botez citi toată scrisoarea destăinuitoare, înlemni cu ochii în spaţiu, îi trecu apoi o ceaţă pe ochi, se trezi şi simţi deodată o revoltă şi o greaţă adîncă pentru toată lumea.

— Du-te, domnule ! zise ea dezgustată şi obosită. Nu mai ştiu ce fac acum... Vino mîine să-ţi spun ce-am hotărît, dacă te interesează... Mizerabila !

Protopopescu se supuse, se înclină şi plecă. În coridor, rezemată de un stîlp, susţinută şi de Eleonora, cu buzele vinete, cu faţa cenuşie, îl aştepta Margareta. Tînărul nu se aşteptase s-o vadă. Clipi din ochi, necrezîndu-şi vederea.

Trecu de ea, ca un om supărat şi făcînd un ocol, se întoarse să-i vorbească, s-o spulbere cu ochii.

— De ce n-ai aşteptat ? întrebă ea moale.

— Ce era să aştept ? Să te măriţi ? ţipă el, încă enervat.

— Nu ţi-am scris ce ? scînci ea.

— Nu ştiu ce mi-ai scris ! se răsti el. N-ar fi fost nemerit să fi spus adineaurea directoarei să mă cunoşti ?

— Nu era pregătită, spuse Eleonora. Nouă ne e groază de doamna ! N-o contrazicem la nimic ! La nimic.

Subdirectoarea se ivi într-o uşă.

— Fugi, mă spune! şopti speriată Margareta, şi Ionel plecă.

Rămasă singură în cancelaria ei, directoarea a aşezat mai întîi scrisorile după dată, apoi le-a citit vorbă cu vorbă.

Cînd citea rîndurile care o priveau de-a dreptul, bătrîna cucoană îşi răsfrîngea buzele, îşi adîncea făgaşul dintre sprîncene. Cum îşi vedea ea purtarea cu elevele şi cum i-o vedeau ele!

Poate o jumătate de ceas s-a lăsat copleşită de amărăciunea nerecunoştinţei şi-a ignoranţei omeneşti. Ce-i drept, s-a îndoit, pentru prima oară, şi de priceperea ei în conducerea şcoalei. Apoi, curioasă să afle de cînd şi cît de des scria fata închisă în internat, s-a apucat iar să citească scrisorile. Dar rîndurile ce-o priveau le sărea acum. Din anul întîi Voicu Margareta trimesese epistole de iubire.

Prin cine? Răspunsul era uşor, prin externe, pentru că servitoarele ar fi trebuit să fie plătite, pe cînd externelor le plăceau şi lor primejdia şi dragostea, fără nici un alt interes.

Doamna Botez se gîndi, ca un monarh, că îmbătrînise fără să-şi poată cunoaşte poporul. Îşi trecu pe dinainte figurile lor nevinovate şi smerite, şi sufletul i se înăspri şi mai mult.

— Cu aer de mironosiţe, făţarnicele! Bastarde! Neam prost! Degeaba le creşti bine! borborosea ea mînioasă.

În cele din urmă, se hotărî să cerceteze bine „cazul", să facă o percheziţie absolventelor şi elevelor mari. Poate că se mai aflau vinovate în felul lui Voicu Margareta, poate că Voicu avea complici. Avea să cerceteze tot singură. Pierduse încrederea în profesoare şi se temea să nu se audă în lume. Se gîndi să-şi aştepte bărbatul şi să discute cu el ce era de făcut.

Domnul Botez, cu glasul lui moale, cu gîndurile lui de pace şi de nepăsare, potoli pornirile aprige ale nevesti-sii. I-aduse aminte că mai are doi ani pînă la ieşirea la pensie şi făcu haz, bătrîneşte şi dulce, de graba fetelor de-a se mărita.

El îşi sfătui nevasta să mărite pe Voicu Margareta cu cel pe care îl alesese ea de şapte ani. Citise scrisorile fetei.

— Cînd mai ai doi ani pînă la pensie, zicea el, de ce să-ţi turburi bătrîneţele cu eliminări din internat? Cînd vei

afla din corespondenţa lor cine sînt bastardele şi orfanele astea, o să fie nevoie de eliminări... Nu mai cerceta ! Şi unele din ele sînt fete cu protecţii... Poate chiar taţii lor le protejează. Parcă ştii cine sînt ? Şi turburări, şi tu eşti supărăcioasă... Ce-ţi pasă ? Peste doi ani...

Domnul Botez înfrînsese pornirea vijelioasă a nevesti-sii. Totuşi, doamnei directoare i se păru impusă de împrejurări, şi chiar de hotărîrea ce o luase de a mărita pe Voicu Margareta cu Protopopescu, o percheziţie în dulapul cu haine şi cărţi al acesteia. O scînteie de curiozitate o făcea să dorească să aibă în mînă scrisorile tînărului.

— Domnişoară Cancioc, spuse ea subdirectoarei, vino cu mine. Absolventa Voicu Margareta... nu-mi place !

Ea nu voi să spună mai mult, nu-i plăcea să intre în amănunte, să destăinuiască, i se părea că şi-ar risipi din demnitatea ei de şef.

— Ioano ! strigă ea în coridor unei servitoare, du-te în pod şi cere-i lui Voicu Margareta să-ţi dea cheia dulapului ei. Numaidecît ! Să mi-o aduci în dormitor.

Cele două femei n-aşteptară multă vreme în fundul dormitorului, lîngă dulapurile fetelor. Servitoarea veni gîfîind şi dădu cheia.

Directoarea însăşi deschise cutia de jos, mică, a albiturilor mărunte : nimic interesant. Deschise sus, asemenea. Subdirectoarea, care privise cu grijă, se învioră. Directoarea, dimpotrivă, se îndîrji.

— Domnişoară Cancioc, d-ta trebuie să ştii ! Cu cine e prietenă Voicu Margareta ?

— Cred că cu Pop Eleonora, răspunse subdirectoarea.

— Ioano, nu pleca, se-ntoarse directorea spre uşă şi strigă : du-te în clasă şi ia cheia dulapului ei, al elevei Pop Eleonora ! Iute !

Eleonora tresări la venirea servitoarei în clasă, văzînd-o cu ce privire se îndrepta anume spre ea. Un fior scurt şi rece îi fulgeră spatele, un rău la stomac şi-n piept îi copleşea bătăile inimei, dînd cheia dulapului ei servitoarei. Dar, ca şi cum inima avea în ea puteri miraculoase, tăinuite acolo pentru primejdii, Eleonora îşi strivi şi răul, şi fiorul. Un curaj, o mîndrie puternică îi înflăcărau sîngele încetenit în

vine şi o făcu să aştepte, să dorească... nu ştia limpede ce — oricare pericol.

— Pop Eleonora, ce-ai făcut ? o întrebă tare, în auzul clasei, maestra de broderie, care auzise şi ea cererea servitoarei grăbite.

— Nimic, domnişoară ! Doamna directoare !... şi ea dădu din cap cu dispreţ.

Cînd i se ceruse cheia, toată clasa întorsese ochii spre ea, îngrijată. Cînd ea o dase, toate gurile elevelor imitaseră fără ştire cuta batjocoritoare din colţul gurii ei, şi-n toţi ochii strălucise şi mai vesel însă rîsul înfruntător din privirile ei.

Apoi Eleonora se sculă de la locu-i, puse ostentativ pe masa de croit broderia la care lucrase şi se reaşeză cu braţele încrucişate pe piept, într-o poză de nepăsare.

— Pop Eleonora, nu mai lucrezi ?

— Nu, domnişoară. Vreau să mi se dea atestatul de şase clase, numai de şase, şi să plec acasă.

Fetele dimprejuru-i, mulţumite, răzbunate, o priveau cu admiraţie. Ea se simţea iar scoasă din rîndul tuturora, înălţată de data asta nu prin lauda unei fete, ci printr-o purtare vădit deosebită şi care-i da impresia că străluceşte ca sabia unui ofiţer la paradă.

— Lucraţi, fetelor ! îmbie maestra. Pop ! să nu-ţi schimbi hotărîrea... N-ai întrebat încă pe mama ta !

Eleonora dădu din cap un nu cu care voia să spună că nu-şi va schimba gîndul.

A doua zi dimineaţa, la ceasurile zece, Ionel Protopopescu intră în cancelaria directoarei. Şi ea, şi el păreau acum că se cunosc mai bine, sînt mai îngăduitori, căci amîndoi îşi arătaseră o parte din temperamentul lor, ţinută însă în frînele bunei-cuviinţe. Fiecare ierta pe celălalt, mulţumit că e îndreptăţit să se ierte şi pe sine.

Mai mult chiar, directoarea trecea peste destrăbălarea tînărului, întrucît tot el avea s-o scape de-o absolventă a internatului. Protopopescu, deşi pentru ea pregătise, în ajun, un revolver, îi ierta crezuta cruzime, pentru că prevedea o bună înţelegere. Blajin, ceremonios, el o întrebă :

— Ce-aţi hotărît, doamnă directoare ?

— Domnule... s-o mărit... cu dumneata !

Deodată, Protopopescu se învioră. Simţi cît era de dulce căldura din cancelarie, văzu cît de bine îi sta părul alb chipului blînd al directoarei. Ramurile încărcate de omăt ale unor pomi depărtaţi, zărite prin geamuri, îi trecu pe dinainte lebedele, şi cu ele tot lacul grădinei din Cişmigiu, vara. Surîse îngrăşat de bucurie şi spuse cu gura plină :

— Vă mulţumesc, doamnă !

— Dar cît de curînd cu putinţă ! Să-mi daţi actul d-voastră de naştere.

Cineva ciocăni în uşă. Protopopescu scoase din buzunar actul cerut.

— Intră ! strigă directoarea.

— Iată-l, doamnă ! zise Ionel, întinzîndu-i-l.

Subdirectoarea, urmată de Eleonora, intră în cancelarie.

— Ce este, domnişoară Cancioc ? întrebă directoarea.

Pînă să răspundă subdirectoarea, d-na Botez cuprinse cu ochii pe Eleonora şi se înnoură.

— Pentru eleva asta nu-i acum momentul potrivit... mai tîrziu... Dar ce vrea ?

— Îşi cere certificatul...

— Care ? se încruntă directoarea.

— Vrea să părăsească internatul. Cere pentru şase clase...

Iar se turbură tare bătrîna cucoană.

— Obraznica ! I-ai spus mamei tale ce-ai făcut ? Am de gînd să te dau afară !

— Vreau eu să plec, doamnă directoare, sublinie fata. Mama... n-are să se împotrivească...

— Vreai-nu vreai tu, ai să pleci din internat ! Fii sigură !

Subdirectoarea găsi cu cale să se complecteze :

— Nu mai ia parte la cursuri... Stă pe coridor, în sala de recreaţie, în pod...

— De vorbă cu Voicu Margareta !... Să plece îndată ! obraznica !

Domnişoara Cancioc aprobă din cap, făcu un semn de plecare elevei şi plecară amîndouă.

— Şedeţi jos, domnule ! îl pofti directoarea pe Ionel. Eleva pe care aţi văzut-o acum va fi dată afară din internat pentru că a fost complicea viitoarei d-voastră soţii.

Lui Protopopescu i se stricase toată mulțumirea.

— Eu n-o cunosc, doamnă ! zise el. Cum așa ? Complicea ?...

— Am găsit la ea scrisorile trimise de dumneata lui Voicu Margareta. I le păstra... le citeau împreună !...

Fără să știe de ce, Protopopescu se simți apăsat ca de-o năruire. Oftă. Se făcuse tăcere. Directoarea, mocnită, se gîndea că omul din fața ei iscase toate neorînduielele. Iar își aduse aminte că avea amantă, copil, datorii și că se purta nemaipomenit de rău cu părinții lui. La urma urmei, așa podoabă de bărbat i se cuvenea lui Voicu Margareta, bastarda ! Dar ea mai era supărată și pentru că asistase un străin la mînia și amenințarea ei. Și-apoi, fata fusese prea îndrăzneață cu ea față de un om străin ! Cine știe ce putea el să creadă și să povestească lumii despre cele întrevăzute ! Bătrîna cucoană ridică ochii pașnici, plini de bunătate, către tînărul periculos. Îi lăsă apoi în jos, încurcată, părîndu-i-se că liniștea ei din privire e străvezie ; deschise sertarul biroului.

Ciocăni cu degetele în masă cu gîndurile destrămate, părîndu-i-se că a uitat ce caută. Observă că tînărul privește țintă în cutia trasă de ea și rămasă deschisă. I se mai deslușiseră gîndurile în vremea asta, se gîndi că e dezaprobată, crezută rea, pentru felul cum se purtase cu Pop Eleonora. Protopopescu văzuse în cutia biroului ei scrisorile lui, teanc.

— Da, zise directoarea, sînt ale dumitale, domnule. Pe acestea le-am găsit la eleva de adineaurea.

— Săraca ! rosti limpede și trist Protopopescu.

Directoarea se ridică de pe fotoliu, usturată.

„Ce-nseamnă să stai de vorbă cu oricine !“ îi veni pe limbă, dar tăcu, se gîndi altfel și spuse :

— Cu dumneavoastră... am terminat, cred... Azi mă duc la oficierul stării civile... Unde locuiți știu. Așa că nu mai e nevoie...

Protopopescu se ridicase și el, enervat. I se părea că baba aceea din fața lui nu e în stare să facă binele cu bine. Ar fi vrut să-i spuie pe șleau că otrăvește toate viețele tinere puse sub oblăduirea ei. Nu putea, tot mai avea nevoie de ea. După ce mișcase buzele de cîteva ori, el spuse foarte amar :

— Sînteți bună ! E bine ce faceți !

Directoarea, trufaşă, nu voi să-i înţeleagă ironia fricoasă şi, ca să-l umilească parcă, încheie :

— Cheltuielile nunţii la biserică le va face şcoala — eu ! Şi ea se aplecă în semn de adio.

Protopopescu ieşi din cancelarie cu inima frîntă. Reuşise, în sfîrşit, să pună la cale căsătoria lui cu Margareta şi nu se mai putea îndoi de nestrămutata ei iubire. Pricepuse ce scandal nemaipomenit ar fi făcut la oficier. Se zbuciumase mult, reuşise, dar nu se putea bucura. Izbînda lui pricinuia izgonirea din şcoală a unei eleve, îi primejduia poate viitorul, îi schimba poate toată viaţa. Şi de ce nenorocirea asta ? Pentru că fata avusese mărinimia să dosească printre lucrurile ei scrisorile lui, ca s-o salveze pe prietena ei, pe Margareta. Cît trebuia să se simtă fata de nedreptăţită ! Aceea care primise scrisorile avea să se mărite sub protecţia şcoalei, iar ea, care n-avea nici în clin, nici în mînecă cu ele, era dată afară ! Protopopescu era cu atît mai îndurerat cu cît simţea că nu ştie nici cum, nici cînd ar putea să dreagă, să micşoreze sau să răsplătească nenorocirea căşunată sărmanei nevinovate.

Încet, gînditor, suferind, coborîse scările, pe care altădată le suise şi le scoborîse ca o vijelie. Cînd ajunse jos, în coridor, păşi nehotărît. Eleonora îşi căra la trăsură puţinul ei bagaj. Uşa dinspre stradă era căscată larg, gerul venea ca un răsuflet de foale uriaşe, de gheaţă. Eleonora, dreaptă, hotărîtă, frumoasă, ieşită din clădirea şcoalei, stătu o clipă pe trotuar să îşi încheie nasturii paltonului. Protopopescu trecu încet pe lîngă ea, privind-o tot timpul.

„Curagioasă fată ! se gîndi el. Poate că-i orfană... Unde s-o fi ducînd ?... Ce-are să facă săraca ? Pentru pîrlitele mele de scrisori !"

Trăsura se urni din loc.

„Păcat că nu pot s-o iau şi pe ea de nevastă !" se gîndi el, şi zîmbi trist, trist.

DRAGOSTE NEÎMPĂRTĂŞITĂ

(1 9 1 9)

DRAGOSTE NEÎMPĂRTĂŞITĂ

Băltoacele îngheţaseră peste noapte, aşa că drumul plin de gropi se făcuse neted ca în palmă. Bruma, ca un cearceaf alb, ascundea sub curăţia ei toată urîţenia pămîntului. Geruia, şi soarele palid se ridica neputincios deasupra oraşului. Steluţele brumei străluceau nepăsătoare de razele ce le luminau, pe drum, pe garduri, pe acoperişuri. Tot locul, alunecos ca un polei, înşela piciorul trecătorului, caii mergeau la pas, oamenii cu luare-aminte. Dimineaţa vestea o zi luminoasă; nici un nor nu se zărea în tot pustiul cerului albastru. Bărbaţii, femeile, copiii parcă fumau cu toţii, din nările cailor ieşeau, ca din cădelniţe, nori cenuşii.

Petre, cu toate uneltele lui de coşar [1], la el şi pe el, mergea vîrtos, se opintea la nevoie şi se uita anume în toate părţile. Voia să închirieze un pat. Trecea mereu de pe un trotuar pe celălalt, de cîte ori vedea un bileţel de hîrtie lipit pe vreun stîlp de poartă sau pe vreo fereastră.

Umbla de cum se lumina de ziuă, dar nu găsise decît într-un loc aşa ceva. Acolo era de închiriat o jumătate de pat. Cealaltă jumătate se afla închiriată unui comisionar de stradă. Dar, pentru că nu fusese de faţă comisionarul, ca să-l întrebe gazda şi pe el dacă primeşte un asemenea tovarăş, nu putuse pune la cale nimic.

Coşarul se hotărîse să nu mai treacă pe acolo, pentru că ştia bine că, din pricina meseriei lui murdare, comisionarul n-are să-l primească de tovarăş.

Şi însuşi Petre îi dădea dreptate omului, pentru că ştia că-şi face culcuşul negru. Dormea, din pricina gerului, într-un cojoc îmbibat cu funingine, şi cel care ar fi dormit cu el nu putea să rămînă curat. Tot din cauza urmei negre

[1] Coşarului în Moldova i se zice hornar, iar în Transilvania — urluer (n.a.).

ce-o tipărea pe orice se aşeza el, îşi mai schimbase sălaşul de două ori. Gazdele se plîngeau că trebuie să-i spele rufele deosebit, să nu le amestece cu ale ei şi ale celorlalţi chiriaşi, pentru că le-ar înzilizi, „băga în boale", cum zic spălătoresele.

În sfîrşit, pe un stîlp de poartă, silabisi ce dorea: „paturi de închiriat". Curtea avea case berechet. Două rînduri în fund, faţă în faţă, unele mai înalte şi mai noi, altele joase şi dărăpănate. La stradă o afla o casă, fără legătură de cele din curte, cu o băcănie şi o cîrciumă.

Petre se îndreptă spre casele cele vechi. Tare erau gîrbovite şi şubrede. Săliţa, ghicită pe dinafară, parcă stătea să sară din rînd, aşa se rezemau de cu nădejde în ea odăile, vecinele ei. Îşi aşează la pămînt greutăţile omul, îşi şterse pe mînecă mustăţile îmbrumate şi, cu capul plecat pe sub straşina joasă, începu să cerceteze prin ferestre încăperile, doar l-o vedea cineva. Cînd ajunse în dreptul primei uşi, tuşi tare şi aşteptă.

În vremea asta intrase în curte un sacagiu şi-şi trăsese sacaua pînă lîngă el, ţinîndu-şi calul de căpăstru.

Petre ciocăni la uşă, ca să dea rost şederii lui acolo; uşa se deschise, o femeie de o vîrstă mijlocie îl privea.

— Am venit pentru pat... biletul de la poartă... rosti el.

Femeia clătină uşor din cap, îl măsură tot şi zise:

— Poftim de vezi...

Dar nu părea de loc mulţumită şi era şi neîncrezătoare.

— Iată, aci sînt trei paturi, şi nu şed decît trei oameni; mai mult nu îngădui, Doamne fereşte!

— Şi care e de închiriat?

Gazda îi arătă patul de la fereastră, îngust, aşezat într-o parte pe un picior de lemn obişnuit, iar în capătul dinspre fereastră, pus pe un şir de cărămizi şi pe un cazan de rufe, spart în fund. Drept aşternut, în loc de saltea, se aflau patru saci umpluţi cu paie smăcinate de zvîrcolirile neodihnei celor care se culcaseră pe ei. Cearceaful, piper şi sare, ieşise cîndva la spălat şi se făcuse vînăt. O pernă lungă, ca de perete, umplută cu talaş, slujea de căpătîi. Cam de pe la jumătatea peretelui, zidul lăcrăma, iar şiroaiele curgeau şi se înfundau mai ales în sacii cu paie, din care pricină putrezeau, şi toată casa mirosea a muced şi a carte bisericească veche.

Plapuma era o cusătură laolaltă de două foiţe pestriţe. Foiţele sînt o împletitură, cu pretenţii de covor în casele sărace, făcute la război din fâşii înguste de petice.

Petre se uită cu jind la celelalte două paturi şi i le arătă cu capul gazdei :

— N-ai putea să-mi dai unul din ele ? Sînt tare friguros... noaptea.

— Alea costă cu un leu mai mult şi sînt prinse.

— Şi cît îmi ceri ? întrebă Petre, aducîndu-şi aminte cît a umblat după casă. Patul e la fereastră, lipit de pereţii uzi... Cît ceri ?

— Şase lei, şi banii să-mi fie plătiţi înainte.

Petre, ca să coboare preţul patului la cinci lei, se arătă nemulţumit şi oferi numai patru. Femeia îşi uitase neîncrederea. O tocmeală înverşunată se urma între cei doi oameni, gazda coborînd cu cîte zece, douăzeci de bani, străinul urcînd. Ea arăta şi dovedea că toate casele şi-au scumpit chiriile, că pîinea, zahărul şi lemnele îşi sporesc necontenit preţul.

— E muncitorimea proastă, spuse ea, că lucrează tot pe cît lucra acum douăzeci de ani, cînd toate erau ieftine şi bune. Are să ajungă să doarmă pe maidane şi iarna !

Tot smulgîndu-şi unul altuia gologanii, ca pe un codru de pîine de la gură, ajunseră la cinci lei pe lună, amîndoi trişti. Ca o mîngîiere, soarele, urcat pe deasupra casei de peste drum, scăpăta prin fereastră o mătură veselă de raze.

Odaia se făcu mai prietenoasă, tocmeala se isprăvise, gazda îşi ascundea văpăile ochilor, plecîndu-i spre pămînt, pe cînd în palmă avea senzaţia zimţilor unei piese mari de cinci lei ! Totuşi, nu era sigură c-o s-o primească pe dată. Ea ştia că nimeni nu-şi mai plăteşte toată chiria pe o lună şi că nevoiaşii ei abia puteau să se plătească în rate. De aceea zise :

— La mine, cu amînări de pe o zi pe alta nu merge : bani peşin, toţi la capul lunii, aminteri... sănătate ! Am chiriaşi tot unu şi unu !

— Dacă cunoşti la oameni cinstiţi, mamă, apoi uită-te bine la mine ! Mai bucuros crăp de foame decît să rămîn dator cuiva un ban de cinci, răspunse Petre, descheindu-şi surtucul.

El începu să scotocească în buzunarul unui cojoc ce-i slujea de vestă. Femeia îi urmărea mişcările, îi socotea banii, pe care el şi-i tot aduna într-un pumn, îşi stăpînea nerăbdarea, clipea des şi, cînd pricepu că nu are tot preţul chiriei pe o lună, oftă şi se aşeză pe unul din paturi.

— Iată acum trei lei, iar peste cîteva zile aduc şi restul, n-am mai mult. Diseară dorm aici.

Femeia întinse mîna şi-şi luă banii.

— Numai să te ţii de vorbă, zise ea. Şi cine are să-ţi spele rufele? Trebuie să-ţi fie mai ticăloase ca obielele!...

— Păi n-o să le duc la călcătorie, e datoria gazdei!

— Tot în preţul chiriei nu-mi dă mîna. Iarna apa costă mult, lemnele sînt de aur, săpunul se topeşte...

— Le speli într-o apă şi la un loc cu ale celorlalţi... Mă primenesc de două ori pe lună... Nu pot să dau mai mult de patru gologani, atîta mai pot da pe deasupra! se plînse el.

— Fie. O să-ţi fie frig numai cu velinţa mea...

— Trec diseară, pînă nu vin aici, pe la fosta mea gazdă. Am acolo un jerpelit de palton, cu căptuşeala călduroasă... ăla e plapuma mea.

— Aşa face toată lumea!... încheie femeia. Dar vorba să fie vorbă... chiria!

— N-ai grijă! Bună ziua! răspunse flăcăul, încheindu-se, şi plecă.

O ceaţă deasă şi ca amestecată cu fum ustura ochii, rîcîia gîtlejurile, făcea lumea să tuşească, înecase tot oraşul. Lui Petre Dobrilă îi părea rău că nu are o basma curată la îndemînă, ca să se şteargă pe obraz. Ceaţa îl udase aproape, el se mîzgălise ziua cu funingine, trebuia să fie mai rău ca un măscărici la faţă şi i-ar fi părut bine să intre în noul sălaş mai spălat.

Umbla să-şi aşeze uneltele în sala ce despărţea odaia lui de a proprietăresei, dar se simţi oprit în mers de ceva, pe care, pipăindu-l, ghici că e un pat.

— Nu acolo, flăcăule! se răsti gazda la el, ieşită în pragul uşii, să ţi le pui sub patul pe care dormi.

Fără să răspundă, răzbi la patul lui pe întuneric şi-şi vîrî sub pat uneltele. Se simţea înfruntat oarecum, întrucît era un oaspe nou. Îşi desfăcu o legătură, în care avea cîteva

rufe, şi scoase pe dibuite o basma. Se şterse bine pe obraz, şi i se păru că se înseninează. Auzea în odaia vecină, pe lîngă vocea gazdei, alte două glasuri, dintre care unul era tînăr şi vesel. Se gîndi că acolo era lumină şi căldură şi că în odaia lui nu ştia nici unde se află pusă lampa, nici dacă are petrol.

— Credeam că ai să stai pe întuneric ! îl primi gazda.

— Bună seara ! zise Petre, şi toată lumea îi mulţumi. Unde e lume e şi căldură ! îşi frecă el palmele.

În odaie erau patru persoane : gazda şi o femeie cam de o vîrstă cu ea, o fată cam de douăzeci de ani, care se vedea că e ardeleancă după port, şi o bătrînă al cărei glas nu se auzea şi care sta cu genunchii la gură, pe o ladă lungă braşovenească, transformată în pat.

Bătrîna, care era o biată cerşetoare surdă, îşi avea patul în fiecare noapte pe ladă. De altfel, aşternutul ei era mai bun decît cele din odaia bărbaţilor. Salteaua, plapuma şi perna ei erau toate de cîlţi.

Cele două femei, de o vîrstă, dormeau laolaltă în patul lung, din pricina căruia n-aveai loc să te suceşti prin cămăruţă.

Fata dormea în patul din sală, în căldura ce scăpa printre uşi din cele două odăi.

Petre privi pe toată lumea ca s-o cunoască, dar mai cu prisos îşi puse ochii pe frumuseţea ardelencei. El o credea pe fată un musafir venit de prin vecini ca să mai pălăvrăgească.

— De-acum trebuie să ne pice şi bărbaţii, rosti gazda. Baba Maria a venit îngheţată sloi astă-seară, dar cu un leu şi patruzeci la buzunar. Nu se lasă baba !

— Dar ce lucrează ea ? întrebă curios Petre, abia îndurîndu-se să-şi mute ochii de pe fată pe bătrîna chircită pe ladă.

— E ! ce să lucreze ? E bătrînă cum o vezi, surdă şi schioapă ! Are loc bun la Domniţa Bălaşa. Nu-i zice nimeni nici dă-te mai încolo. O cunoaşte lumea bună şi are milă de ea. Cîştigă bine...

Fata, văzînd că din vorbele gazdei nu se înţelege ce anume face baba, adăugă ea :

— Cerşeşte la biserică.

Petre ar fi vrut să zică şi el ceva, ca să mai înteţească vorba, dar nu găsea nimic vrednic de spus. Fata îl privea nepăsătoare. El pe ea ar fi vrut s-o afle cine este, dacă stă departe, dacă are serviciu. Nu-i trecea prin minte că locuieşte acolo. Îndeobşte servitoarele trăiesc bine, se hrănesc aidoma ca stăpînii lor, dorm în case bune, la căldură, şi nu cruţă lemnele. Ele numai la libertate jinduiesc, pe cînd ţăranii şi lucrătorii de tot soiul, trăind numai pe socoteala lor, îndură felurite lipsuri şi griji.

Uşa sălii se auzi deschizîndu-se şi închizîndu-se. Un gardist tînăr se ivi pe pragul uşii, cu capela trasă pe ochi.

— Bună seara, ţaţo ! bună seara ! strigă el gazdei şi celorlalţi. Ce mai vorbiţi, ce mai spuneţi ?

Îşi scoase capela şi, ca şi cum ar fi fost udă, o scutură tare. Repede şi pe furiş schimbă o privire prietenească cu fata. Baba Maria, ca şi cum nimeni n-ar fi fost în juru-i, nu-şi clintea genunchii de la gură, încremenită în gîndurile ei.

— Ia, vorbim de babă, zise gazda.

— Adună mereu ?

— Agoniseşte la mine, ca s-o îngrop după cum cere cuviinţa... Îmi spune cîteodată : „Ajunge, aşa-i ?"

Petre îşi privea tovarăşul de locuinţă şi i se părea deştept şi dezgheţat. El nu-i putea însă suferi pe gardişti, pentru că-i găsea îngîmfaţi, fără ruşine şi sfială de gîlceavă. Dreptatea e totdeauna de partea lor, sînt mari şi tari pe străzi, pot să-ţi găsească vină din răutate sau din duşmănie, să te bată şi să te închidă. Şi iată că avea parte de un gardist. Ce putea să facă decît să-i fie prieten ?

Gazda îi făcu să se cunoască, sergentul luă pe coşar de sus, ca şi cum i-ar fi fost dat la învăţătură. Erau tot atît de tineri amîndoi.

— Poimîne se isprăvesc lemnele, camarade ; o să punem toţi trei cîte o parte... Pînă atunci te încălzeşti la lemnele noastre. Nu zic bine ? întrebă el pe fată. Hai de mă ajută să aprind focul, îl chemă el pe coşar.

Ei ieşiră din odaia caldă, în care femeile începură iar să vorbească cu spor, afară de babă. Anica, fata, rîdea de mutra lunguiaţă ce i se părea că se strecoară, ca un şoarece printr-o gaură, a coşarului.

— Iată că vine şi moş Lulea, glăsui gardistul, auzind o tuse trecînd pe sub streaşină. Ăstuia n-o să-i moară mulţi înainte. Mai pune un lemn pe foc.

Petre se supuse. În casă abia începea să se încălzească. Soba îşi trimitea necontenit, prin pereţii ei de tinichea subţire, arsura de flacără ; dar căldura se întindea încet în odaia friguroasă. Lampa era agăţată într-un cui deasupra patului lui Petre, iar lumina ei săracă şi searbădă întrista şi mai mult încăperea cu ungherele posomorîte.

Moş Lulea, cu căciula trasă pe urechi, cu mînile vîrîte în buzunarele paltonului lui ros şi soios, cînd deschise uşa, izbit în nas de căldură, scoase un „a-ha, bravo !" ce ţinu loc de bună seara şi veni cu mînile întinse la sobă.

Moşul părea un om îmbătrînit de timpuriu. Ochii lui aveau naivitatea şi sinceritatea copilăroasă a privirii unui cîine de două-trei luni. Cu toată mulţimea cutelor de pe faţă, gura îi rămăsese tînără şi gata să surîdă. Pe măsură ce îşi dezmorţea trupul, obrazul i se descreţea şi ochii îi licăreau limpede.

— Mi-aduc aminte că într-o iarnă — începu el — dar din odaia cealaltă proprietăreasa îl striga aspru pe nume. Viu acum, să mă dezgheţ oleacă, răspunse el tare, întunecîndu-se.

— I-ai făcut rost de bani ? îl întrebă gardistul.

— Cinci gologani pot să-i dau ; tot e ceva. Ce ? sînt bancher să dau faliment ? Să n-aibă grijă ! Cu mult, cu puţin, eu chiria mi-o plătesc !

Gazda intră în odaie încruntată, gata pe ceartă.

— Ia te uită ! zise ea, la ei cald ca în plapumă. Pentru lemne stoarceţi buzunarele şi vindeţi pielea dracului, parcă aţi face focul în drum, nu la mine în casă !... Gîndiţi-vă că şi soba e tot a mea.

— Las-o mai domol ! rosti răspicat sergentul. Eu nu-ţi sînt dator şi nici băiatul ăsta... Altfel nu l-ai fi primit... Pe veresie nu găzduieşti nici tată, nici mamă.

— Mi-a plătit, dar a început-o rău... Trebuia să-mi dea chiria deplină.

Moşul îşi puse căciula sub căpătîiul patului lui şi se apropie rugător şi fricos de stăpîna casei.

— Pe sufletul meu, iaca, dacă am mai mult de şase gologani. Ia-mi cinci şi lasă-mi şi mie unul pe mîine... să îmbuc ceva ; aminteri... nu pot să muncesc. Tare mi-e foame dimineaţa ! Cîteodată mi-e ciudă pe somn, pentru că parcă îmi mănîncă el, trîntorul, pîinea din maţe !

— Cinci gologani ! oftă şi se frînse de mijloc gazda. Eu adun ban cu ban, nu mă îndur să beau un rachiu, nici la spălatul rufelor, ca să strîng mulţi şi să-i dau grămadă hoţului de proprietar. Venise aici astăzi, se zborşa, se umfla de credeam că se sparge ; da cu piciorul în casă cu scîrbă, ca să se dărîme pe mine.

Obişnuita ceartă se potoli ca totdeauna, cu ameninţări dintr-o parte, cu făgăduieli din alta. Moş Lulea, înseninat iarăşi, se aşeză pe pămînt, cu picioarele întinse pe sub sobă. Ceilalţi doi, chirciţi, se încălzeau şi ei. Din cînd în cînd, glasul tărăgănat de povestitor de amintiri paşnice al moşului destrăma tăcerea ; iar gardistul încheia povestea hotărîtor, ca şi cum da o lovitură scurtă de tesac, şi spunea poruncitor şi prieteneşte coşarului :

— Ai grijă de foc, mai pune !

Petre dormi rău în noaptea aceea, ca oricine cînd îşi schimbă patul. Ostenit de drumurile bătute toată ziua, se aşezase, el cel dintîi, ca să doarmă. Văzuse pe gardist făcîndu-şi trei cruci cu faţa către răsărit, în mijlocul odăii, iar pe bătrîn culcîndu-se fără nici o închinare. Sergentul lăsase lampa aprinsă, şi, din pat, îi poruncise lui să o stingă. El se supusese, nu simţise nici o umilire, ba chiar i se păruse firesc. I se părea că noul său adăpost are oameni mai de soi decît fostul lui sălaş.

Trupul scurt şi puternic al gardistului, chipul cum sta drept, ca un om fără stăpîn, şi capul lui gros, de să nu-l poţi sparge cu ciocanul, cuvîntu-i aruncat cu îndrăzneală îl umpleau de respect şi de ascultare pe hornar. Pe moş, pentru vîrsta şi bunătatea ce i se desluşea în ochi, l-ar fi ascultat de asemenea. În sfîrşit, el îşi primea fără pică rolul de al treilea, cel din urmă, socotind că acela i se cuvine.

În sală cineva îşi făcea culcuşul. Dobrilă ştia că baba şi gazda dorm în odaie, dar nu-i venea în gînd că se culcă cineva şi în patul din sală. Crezuse că fata va pleca, dar nu

auzise uşa sălii deschizîndu-se, deşi, fără să-şi dea socoteala, el trăsese tot timpul cu urechea la uşă.

Într-un rînd, chiar în noaptea aceea dintîi, Petre se deşteptă înţepenit de frig. Paltonul căzuse de pe el şi tîrîse jumătate din ţol. În odaie intrase gerul cu nemiluita, focul se stinsese de mult. În tăcerea beznei auzi un şopot venind din odaia femeilor. Ascultă bine, cineva se ruga fierbinte şi cu mare smerenie Maicii Domnului ca să-i ierte greşelile săvîrşite şi cu fapta şi cu gîndul, şi spunea cu adevărată sete de moarte :

— Ia-mă, Maica Domnului, ia-mă ! M-am îngrijit de cele creştineşti, de sicriu, de pomeni, de parastase ; ia-mă, sfîntă Fecioară !

Afară văzduhul se lămurise. Oleacă de cer îşi arăta stelele, care stăteau parcă gata să pice de înduioşare.

Petre, răzbit de frig, cocoloşindu-se în palton, se înfioră tot auzind una după alta vorbele şoptite cu tot sufletul, şuierate în tăcerea nopţii. El îşi aminti de bătrînă, care stătea nemişcată pe capătul lăzii, străină de toţi ai casei, ieşită din lumea pămîntească şi neintrată încă în lumea de apoi, făurind, pesemne, din jalea şi din singura ei dorinţă o rugăciune, pe care fără martori să o şoptească la miezul nopţii, sub icoana de hîrtie a Maicii Domnului.

Petre, învîrtindu-se în pat, atinse cu mîna peretele, ud ca de ploaie.

— Şi pereţii plîng de mila bietei babe, zise el, şi se înduioşă cumplit. Oare de ce n-o ia Dumnezeu ? de ce n-o ascultă ? Ori cere prea mult ? Nu e rugămintea ei, barem asta, dreaptă ? Nici asta nu-i uşoară de îndeplinit ?

Dintr-un capăt de casă un oftat omenesc, deşirat, lung, străbătu pereţii.

— Şi-n groapa mormîntului tot aşa or fi oftînd săracii ! se înfioră cu gîndul Petre Dobrilă, şi-şi cufundă capul în pernă, cu ochii închişi strîns, că doar i-o pieri din minte baba, casa şi toate gîndurile ce luau chip.

În patul din sală dormea Anica. Ea plătea cinci lei, deşi n-avea sobă, pentru că ziua şi seara se încălzea în odaia gazdei. Îşi căuta stăpîn şi, în aşteptare, spălase în cîteva case albituri. Era tînără, durdulie, cu faţa tare albă, cu ochii verzi

şi scînteietori. În afară de mîni, care îi erau mari şi roşii, fata era o frumuseţe rară.

În zadar încerca Petre să fie plăcut, în zadar înnădea vorba cu gazda, seara, în odaia femeilor. Anica îl privea sau cu nepăsare, sau batjocoritoare. Tînărul, turburat şi stîngaci, încremenea sub verdele sclipitor al ochilor ei, care-l ţintuiau cîteodată de îşi simţea inima ca un şoarece în ghearele pisicii. Ea îi citea limpede uimirea, îşi vedea în el frumuseţea slăvită, dar părea că nu se încîntă. Fără sfială se pieptăna, se spăla sau îşi încheia vreun nasture, ca şi cum tînărul ar fi fost un copil. Îşi alegea vorbele, grăia cumpătat, lăsa capul pe spate cînd rîdea, îşi potrivea părul sau îşi punea mînile-n şolduri, se privea uneori lung şi dulce într-un ciob de oglindă, sub ochii urmăritori şi lîncezi ai tînărului coşar, dar niciodată nu-şi însoţea vreunul din farafastîcurile ei de fată cu o privire care să-l desluşească pe el că pentru el le face. Petre aştepta privirea asta mereu, răbdător, smerit şi suferind, dar ochii Anichii treceau peste el reci şi mîndri.

Fata asta slujise multă vreme prin Bucureşti şi pierduse pînă şi graiul transilvănean. Fiind frumoasă şi isteaţă, prinsese degrabă toată şiretenia şi graţia de care mai avusese puţină nevoie, ca să se desăvîrşească în felul şi-n starea ei. Numai pasul apăsat şi legănarea trupului în lături îi rămăseseră ca acasă.

De cum venea unul din tovarăşi, Petre aprindea lampa în odaia bărbaţilor. Serile se petreceau toate la fel, toţi trei se strîngeau împrejurul sobei. De cîte ori se ivea o neînţelegere bănească cu gazda, gardistul făcea pace, cu vocea lui temeinică şi răsunătoare. Limbuţia din odaia femeilor scădea ca o lumină cînd el intra acolo, şi glasul lui se ridica trufaş printre vorbele molcome ale femeilor.

Petre îşi adăsta muşteriii în piaţa cu avuz, dintre Calea Moşilor şi grădina Sfîntului Gheorghe. Acolo, de dimineaţă pînă seara, îşi bătea picioarele de pavaj cu alţi patru-cinci coşari, aşteptînd să capete de lucru. Avea cîţiva clienţi ai lui, la care se ducea la o dată anumită : un ministru, un proprietar mare şi consilier comunal, doi negustori bogaţi. Cîteodată flăcăul cîştiga bine, alteori îşi pierdea ziua degeaba. În vifore

cumplite, în îngheţul ce degeră picioarele şi urechile, el da ocoale avuzului, ca o santinelă.

Coşarii, în hainele lor lipite de trup şi îmbibate de funingine, cu uneltele acelea ciudate şi cu chipurile lor mîzgălite, negre, păreau nişte diavoli armaţi, gata să chinuiască.

Într-o zi senină Petre zări pe Anica prin grădina Sfîntului Gheorghe. Tresări şi stătu locului, ca şi cum tălpile îi erau încleiate de pietre. Fata era singură şi i se păru mîhnită. Îşi făcu însuşi curaj, urluerul, cum îi zicea ea, şi îi ieşi înainte, căutînd să-i zîmbească.

— De unde răsărişi, vecine? îl întrebă Anica, surîzînd neprieteneşte.

Bucuria lui neaşteptată, fricoasă se poticni îndată.

— Parcă eşti dracu, spuse ea, cu năzdrăvăniile alea!

Cu toată funinginea de pe faţa lui, ea văzu că el a-ngălbenit şi, pentru întîia oară, i se făcu milă şi adăogă prieteneşte:

— Cum de nu te-am întîlnit niciodată pe-aici? Eu viu mereu...

Dobrilă îşi veni în fire şi zîmbi cu dragoste:

— Dacă ţi-e frig, hai ici la cîrciumă, să bem cîte o ţuică fiartă... Fac cinste.

Ar fi voit s-o ţie mult de vorbă, dar n-avea ce-i spune, pentru că nu găsea că e vremea nimerită pentru o destăinuire. Tot cuprinzînd-o cu ochii, vedea şi-şi spunea că are de ce să fie turburat şi netot.

După ce se despărţiseră, una din spusele ei i se trezi în minte şi-i rămase înfiptă în gînd ca un piron în lemn. Privind la un coşar bătrîn, care se tot plimba pe lîngă avuz, ea întrebase:

— Ăla e însurat?

— Da, răspunsese el, are şi copii, cîştigă bine!...

— Ce folos de bani, dacă e murdar? Cine e murdar e şi urît!

Vorbele astea i se închiseseră în inimă. Pentru el fuseseră spuse! Flăcăul îşi blestemă ziua în care se urcase întîia oară pe acoperiş şi începu să se gîndească statornic cum şi-ar putea schimba meseria. Ştia să citească, ştia să scrie, era tînăr; lesne s-ar fi dedat la altceva, şi mai ales ar fi fost potrivit cu el un serviciu de odăiaş, de portar... Dar ca să găsească o

asemenea slujbă, trebuia să aibă hatîr la un boier mare şi, de la început, să aibă alte haine. În haine de „urluer", urluer trebuia să rămînă, şi să i se pară Anichii urît şi „ca dracu" !

Frămîntat cum era de gînduri, Petre nu mai avea somn tihnit. Se deştepta noaptea la fiece cîntat de cocoş, se trezea şi fără pricină. Gîndul că la cîţiva paşi de el dormea Anica îl sucea ca pe un pui în frigare pe cocoloaşele saltelei. Gînduri smintite, icoane desfătătoare, cuvîntări aprinse se duceau şi veneau prin mintea lui. Rareori visurile flăcăului, cu ochii deschişi, nu erau fericite, pline de înduplecare şi de duioşie. Hotărît că era prea neîndrăzneţ. Poate că fata nici nu ştia cît o iubeşte el, şi că dacă ar fi aflat, dacă ar fi înţeles cît de stăpînă era pe mintea şi pe sufletul lui, s-ar fi înduioşat, ba poate chiar l-ar fi îndrăgit. Oare de ce n-avea îndrăzneala să-i mărturisească ? Pentru că Anica era serioasă şi batjocoritoare din fire ? Ori pentru că nu nădăjduia Petre să se mîndrească ea cu asemenea izbîndă şi stăpînire ? Ce-i drept, nimeni nu se încumeta să-i vorbească Anichii de dragoste, s-o întrebe, s-o iscodească, să bată şeaua : nici femeile şi nici chiar gardistul, tovarăşul lui de odaie. Iar Petre n-avea curajul începuturilor.

Într-o noapte, Dobrilă se dădu binişor jos din pat, se apropie de uşă, cu gîndul curat să asculte răsuflarea fetei. În odaia lui, tăcerea nu era pătrunsă decît de un horăit înfundat sub palton, al moşului. Îşi lipi urechea de uşă şi ascultă. Şoapte şi rîsete năbuşite veneau pînă la el.

Petre crezu că-l înşală auzul, că poate tocmai în cealaltă odaie femeile vorbeau, şi se lipi cu tot trupul de uşă.

Cu cine putea Anica să vorbească ? Flăcăului îi trecu prin minte şi veni tiptil să pipăie patul sergentului. Patul era gol. Rămase nemişcat multă vreme, silindu-şi urechea să prindă şoaptele îndrăgostiţilor. În odaie era frig ca afară ; el era desculţ pe pămîntul rece. Şi pînda lui n-avea nici o noimă ; aflase ce nu bănuise, şi atît ! N-avea nici un drept, nu putea nimic, n-avea nici către cine să bîrfească şi nu putea să se îndoiască barem că ei se iubeau. Cum de nu bănuise, se miră el, cînd lucrul era atît de firesc ? Simţi că nasul i se umezeşte, că îl gîdilă nările şi că va strănuta.

Se dezlipi de uşă cu paşi mari şi intră în patul lui. Îşi acoperi capul cu paltonul, ca să nu i se audă strănutul, ce-l zorea îndîrjit. Îi înţepenise şi-i îngheţase spatele. Îi ura pe amîndoi, îi era scîrbă de ea. Oare de ce ? Pentru că i se părea că ei nu se iubesc, că sînt numai doi desfrînaţi ? Da ! căci de ce sub ochii celorlalţi se prefăceau că sînt cu totul străini unul de altul şi cum de izbuteau dacă se iubeau cu adevărat ? Stricaţii şi făţarnicii ! Ca tîlharii ! Şi tîlhăritul, prădatul era el, iar toată desfătarea lor se petrecea în pofida lui, ca o bătaie de joc. Petre nu putea şi nici nu încercă să adoarmă ; învelit în palton, asculta mereu, încordat.

Spre ziuă, sergentul deschise uşa şi se strecură în patu-i. Petre nu se putu opri să nu tuşească şi să nu-l întrebe :

— E frig afară ?

Vro trei zile, cheful de vorbă al coşarului fu stins. Cînd venea seara, intra în sălaşul femeilor ca de obicei, sta puţin şi cînd da ochii cu Anica o privea crunt şi căta repede în jos. Dar ea tot frumoasă era şi-l privea rece, ca pe un om străin de inima ei, de prisos.

Pînă să ajungă acasă, el întocmea cuvîntări peste cuvîntări, lega vorbe aspre şi usturătoare şi i le arunca în obraz. O vedea plecînd capul ruşinată şi cu părere de rău. Apoi se făceau prieteni, gardistul era înlăturat şi se mutau amîndoi în altă parte.

Dar vorbele zburau cînd da cu ochii de ea. Făcea focul şi-şi aştepta posac tovarăşii, care habar n-aveau de tot ce clocotea în tovarăşul lor. Gardistul îi poruncea ca şi mai-nainte, iar el şovăia atît de puţin că nici nu se băga de seamă. Iubirea tot nu i se stinsese, vedea bine şi el, şi nu se dojenea, fiindcă îşi adusese aminte de bărbaţi îndrăgostiţi de femei măritate. El iubea o femeie cu ibovnic. Totuna ! Şi-ar fi dat o parte din viaţă ca să afle că legătura dintre gardist şi ea e mult mai veche ca mutarea lui în casa aceea. Poate că atunci l-ar fi iubit pe el, pe Dobrilă, dacă n-ar fi fost gardistul la mijloc mai demult şi mai ales dacă n-ar fi fost „urluer". Nu-i spusese ea că cine e murdar e şi urît ? Ca să te iubească o femeie frumoasă trebuie să meriţi, să fii şi tu frumos. Poate că i-ar fi fost plăcut dacă şi-ar fi schimbat blestemata şi murdara lui de meserie...

Cu bani rupți de la gură își cumpără un rînd de haine din hala vechiturilor. Duminica după prînz se răţoia prin faţa fetei, îmbrăcat cu ele, căutînd şi nădăjduind să-şi deschidă Anica ochii pe el. Spălat şi dichisit, într-adevăr că fata îi vorbea mai cu plăcere.

Dar seara venea repede, şi sergentul îngîmfat şi sigur de el se arăta pe pragul uşii. În clipa aceea parcă totul cădea în întunericul morţii pentru flăcăul Dobrilă.

Urmau apoi iar şase zile de aşteptare, de haine şi obraz murdare.

În unele nopţi, deşi voia să uite, deşteptat din întîmplare, era martorul tainic şi victima fericirii celor doi îndrăgostiţi.

O dată îşi trăsese ghetele, hotărît să iasă pe fereastră şi să se tot ducă. Alte dăţi o curiozitate nebună îl lipea de uşă, ca să audă ce-i spunea Anica sergentului şi cît de dulce îi vorbea ; ca din glasul ei să priceapă dacă-l iubeşte sau nu din inimă. Poate că îl iubea numai aşa, de trecere de vreme. Voia să-l audă şi pe el ce-i spune, ce lucruri deştepte sau cu haz. Mîhnit, cu inima scrumită, îi găsea vrednici unul de altul şi se dispreţuia.

Gîndul că trebuie să-şi părăsească de îndată meseria i se statornici în minte cînd află într-o seară că Anica şi-a găsit stăpîn şi că se mută la stăpînu-său. Că ea va pleca, se va muta de-acolo, îi părea bine. În mutarea ei el vedea mai cu seamă despărţirea ei de gardist. Sergentul nu era slobod decît noaptea, putea să fie prins de stăpînul fetei, putea să fie pizmuit şi dat de gît de gardistul străzii aceleia, şi-apoi el era dintre aceia care îşi fac treburile fără alergătură şi departe de primejdii. Putea să se pripăşească la fată sau să se strecoare cînd ea era abia intrată în slujbă ? El, Petre, ar fi luat-o de nevastă cu cununie ! Dar mai întîi trebuia să-şi lase meseria !

Anica se mutase ziua. În seara zilei aceleia casa i se păru lui Dobrilă de nesuferit. Află că se băgase servitoare la un fierar bogat, în strada Negustori, şi că era mulţumită de locul ei. Sergentul veni acasă, ca întotdeauna, nu se miră de nimic, se culcă liniştit.

Coşarul se zvîrcoli multă vreme în culcuşul lui şi se hotărî ca, a doua zi chiar, pentru ca nu cumva să-l întîlnească fata în haine de „urluer", să se dichisească. Deşi pri-

măvara era încă rece, el porni de dimineaţă în hainele cele boiereşti, subţiri, hotărît să ceară o slujbă.

Slugile domnului ministru Pretorian aproape nu-l mai cunoscură. El cerea să vorbească cu cucoana, avea să o roage un lucru de nimic pentru dînsa, iar pentru el un mare bine.

Dar cucoana nici nu se sculase şi inspecta tîrziu bucătăria. Petre mai dădu o raită pe uliţe şi se întoarse la boier.

Pe cucoană o durea capul şi nu vorbea cu nimeni în ziua aceea.

Se-ntoarse acasă, se îmbrăcă în haine de coşar, îşi luă uneltele şi ieşi să-şi găsească muşterii.

A doua zi, după ce aşteptă vreo două ceasuri prin bucătăria ministrului, dădu ochii cu cucoana. Ea nu-l cunoştea de fel, el era gătit, şi chiar în straiele meseriei lui tot nu l-ar fi cunoscut. Servitorii îi spuseră cine era.

— Ce vrea ? întrebă ea, cu ochii spre slugile ei, pe cînd el era de faţă.

— Coniţă, sărut mîna, pentru dumneavoastră un lucru de nimic, dar pentru mine, om fără sprijin...

— Spune mai repede. Eşti coşarul nostru ?

— Da, coniţă... şi... vedeţi... e o meserie murdară, aş vrea s-o las...

— Vreai să te faci boier ! rîse cucoana, gata să plece.

— Odăiaş sau uşier undeva... domnul ministru...

— El e foarte ocupat... Bine, o să vedem...

Cucoana pieri, lăsîndu-l nelămurit, cu foarte slabă nădejde. El se rugă de slugi să-i aducă aminte de el. Dar ele se uitau curios şi făceau haz. Fu nevoit să plece, fără să mai stăruiască. A treia zi veni iar, dar cucoana uitase. Îi făgădui, rîzînd, că are să-şi aducă negreşit aminte. Dobrilă veni regulat în fiece zi, timp de două săptămîni, ca să-i amintească cucoanei şi s-o roage. Cînd se întîmpla s-o vadă, ea rîdea şi îl amîna.

În cele din urmă, gardistul de la poarta casei ministrului nu-l mai lăsă să străbată în curte, fiindcă din pricina lui arsese bucătăreasa o prăjitură în cuptor. Cucoana era foarte supărată pe el !

Petre se văzu osîndit să rămînă tot coşar. Dar, chiar a doua zi, întîmplarea îi scoase în cale pe Anica. Tînărul îi

ieşi înainte şi-i spuse pe neaşteptate, de se miră şi el auzindu-se :

— N-ai să mai mă vezi coşar !

— Îţi stă mai bine aminteri, răspunse ea.

— M-ai lua de bărbat dacă aş fi odăiaş la primărie ?...

— Poate !... zise ea surîzînd.

Unul dintre muşteriii lui era consilier comunal. La acela se mutase toată speranţa lui Dobrilă. Duminică de dimineaţă, flăcăul se înveşmîntă curat, hotărît s-o roage cu lacrămi pe nevasta consilierului să-l facă odăiaş. I se părea că va reuşi. Cu ministrul prea o luase de sus, rîdea de el cucoana ministreasă.

Ultimele petece de zăpadă se topiseră. Văzduhul nu mai era nici rece, nici umed. Mugurii se deschideau pe ramuri ; lumina zilei era limpede ca de cleştar. Ziua era prielnică speranţelor ; oamenii treceau alene pe drumuri, parcă toţi se plimbau.

Consilierul era plecat în străinătate, ca să studieze materialul din care se fac trotuarele. Trebuia adăstat o săptămînă. Cucoana nu-l primi.

La întoarcerea consilierului, Petre fu povăţuit de slugi să-l mai lase cîtva timp, fiindcă era tare supărat din pricina morţii unui cal. În sfîrşit, Dobrilă îndrăzni s-o roage într-o zi pe cucoană să puie pentru el o vorbă bună. Dar soţia consilierului comunal rămase serioasă şi nemulţumită că şi coşarul s-a gîndit să-i ceară o slujbă.

Anica începuse să treacă în toate zilele prin Calea Moşilor, după tîrguieli în piaţă. Dacă-l vedea pe coşar de departe, îl ocolea pe cît putea. Cînd el băgă de seamă că e ocolit, se hotărî să nu-şi facă meseria, orişice i s-ar întîmpla, gata să moară de foame.

Îmbrăcat cu vechile-i haine boiereşti, Dobrilă aţinea calea Anichii, iar ea, veselă parcă, se lăsa petrecută, vorbea, rîdea cu prietenie.

Sergentul venea acasă ca şi înainte vreme, se culca nepăsător, ca şi cum n-ar fi simţit de loc lipsa fetei care-i fusese ibovnică. Petre se mira, îl dispreţuia ca pe un om nesimţitor şi-l admira totdeodată. Nu era o jucărie omul ăsta, care-şi

făcea poftele în taină ; iar cînd nu mai putea să şi le facă, nu suferea.

Lui Petre îi mai plăcu să bănuiască, în sprijinul speranţelor sale, că cei doi îndrăgostiţi se certaseră şi că Anica îşi gonise ibovnicul. Şi fiindcă el, Dobrilă, o întîlnea pe fată des şi nădăjduia în dragostea ei mereu, văzînd-o zîmbindu-i, începu să i se pară că el l-a înlăturat pe gardist şi, pe tăcute, i se simţea superior.

Vestmintele şi uneltele lui de coşar zăceau ruşinate sub crivat. Îşi spăla obrazul şi gîtul cu săpun de rachiu şi-şi scotea pieptul înainte de cum ajungea în Calea Moşilor. Reuşise să-l înduplece pe un negustor ca să-i aducă el pachetele de la vamă şi să-i dea lui comisioanele de care-ar fi avut nevoie. Dar negustorul nu avea în fiece zi treburi cu vama şi-şi făcea comisioanele cu băieţii din prăvălia sa.

Flăcăul cîştiga puţin, rămînea cîteodată flămînd, chiria îl prididea. Cucoanei consilierului i se plînsese mereu, ea îl întrebase dacă are drept de vot, şi de la un timp nu-l mai primea. Acum trăia numai cu hamalîcul, se jurase să-şi lase coşeria.

De altfel, în toate verile, singură meseria lui nu-l putea hrăni, dar tot îi creştea şi ea cîştigul, fiindcă bucătăriile nu-şi sting focul în nici o vreme.

Plecă într-o dimineaţă de acasă cu zece bani în buzunar. Intră într-o bragagerie şi cumpără, ca-ndeobşte vara, de cinci bani un codru de pîine şi de alţi cinci o litră de bragă. Braga e cafeaua cu lapte a săracului. Apoape sătul, veni în dreptul avuzului de la Sfîntul Gheorghe, să aştepte sau muşterii, sau mai degrabă trecerea Anichii în piaţă.

Ziua se vestea luminoasă şi caldă, grădina Sfîntului Gheorghe înverzise, servitori şi servitoare fără stăpîni începuseră să-şi piardă vremea pe-acolo. Tramvaiele pline alunecau greoaie pe şinele lucii. Librăria din colţ sta cu uşile deschise, în galantarul unei prăvălii de mode florile pălăriilor păreau rupte din glastre, proaspete.

Anica se ivi pe trotuarul de pe care privea el, sprintenă, durdulie, cu un coş deşert în mînă, jucîndu-l după un cîntec ce-l îngîna în minte.

— Ai slăbit ca un ogar ! începu ea, răutăcioasă şi nepăsătoare, de cum îl văzu.

— Din dragoste ! răspunse el pripit, şi se întristă pe dată.

— Însoară-te ! răspunse ea chicotind.

— Mă vreai ? îngînă el tremurînd, doar ştii că pe alta n-aş lua-o...

— De unde să ştiu ? N-ai gust prost !... Ce meserie ai ?

— Nu mai sînt coşar... Cîştig bine...

— Nu se cunoaşte ! spuse femeia, rîzînd fără cruţare, desfătată de vorbele grele şi usturătoare pe care le turna peste încăpăţînata lui dragoste, peste ciuda lui.

El tremura tot, şi ei i se părea că întoarce repede pe jeratic o jivină, un şoarece. Fără nici un pic de milă îi măsura Anica turburarea şi durerea — petrecea cu ele. Ea pricepuse că n-are nici un căpătîi, că ea este toată pricina, că pentru ea şi-a lăsat netotul meseria. Nepăsarea, batjocura, sila de el, cînd îl ocolea, plăcerea de a-l chinui, cînd el izbuti să-i vorbească, ieşindu-i înainte şi petrecînd-o în drumul ei, Petre le simţea, le îndura. Mereu şi le aducea aminte, precum nu putea uita că ea trăise cu gardistul, că fusese în stare, deci, nu să iubească, să se lase a fi iubită.

Dar în el nu se stingea nădejdea că, dacă ar fi slujbaş plătit bine, lunar, ea s-ar îndupleca şi, cu vremea, l-ar iubi.

În ziua aceea nu cîştigă nici un ban ; trecu peste prînz fără să mănînce. Nu se încumetă decît tocmai seara, doborît de foame şi trudit de descurajare, să ceară pe datorie o porţie de mîncare şi pîine la cîrciuma în care mînca de obicei cu bani peşin.

A doua zi, ca să mănînce de dimineaţă, ca să nu-şi înceapă ziua flămînd, împrumută de la sergent zece bani. Trecu pe la consilier, hotărît să roage pe cucoana acestuia mai fierbinte ca întotdeauna... Dar cucoana era plecată la o moşie.

Se simţea aşa de jigărit, că nu îndrăznea să-i aţină calea Anichii, deşi gîndul de la ea nu şi-l mai lua. Şi începuse să picure, vremea se mîhnise.

Negustorul care-l întrebuinţa cîteodată n-avea pachete de adus de la vamă. Ocoli toţi Lipscanii, toată Piaţa Ghica, intră în vro trei prăvălii, în care era cunoscut — zadarnic ! Nu cîştigă nici un gologan. Nu mîncă barem o bu-

cată de pîine, nici la prînz, nici seara, şi veni acasă dehăinat, aiurit de foame. Firele lungi ale ploii încete îi bătuseră îndelung spatele încovoiat de alergătură.

Se deşteptă noaptea de vreo două ori şi-i veni să-şi roadă perna.

Dimineaţa putu să se împrumute cu cinci bani de la moş Lulea.

Lui Petre Dobrilă iarăşi îi trecu toată ziua în alergături de cîine hămesit, în toropeli şi în sfîrşeli care îl rezemau de zidurile caselor. Nimeni n-avea nevoie de munca lui. Ziua era întunecată, lumea zorită, uşile închise. Încercă la cîrciumar să ceară iar pe veresie. Negustorul, care se gîndise la el în zilele acelea şi îl pătrunsese pînă-n chichiţele inimii, după ce îl ocărî că nu-şi plăteşte datoria din ajun, că umblă schimonosit la haine şi-şi lăsase meseria, îi dădu un sfert de pîine.

Din întîmplare, un ungurean rumen, care venise să bea o litră de vin, cum îl văzu, îi spuse, de faţă cu cîrcimarul, să vie a doua zi ca să mături coşurile casei stăpînului său.

Negustorul privea crunt la Petre, aşteptînd să audă ce-o să răspundă. Fostul coşar fu nevoit să spună că vine şi plecă spre casă amărît.

Două zile nu dase ochii cu Anica, şi-n amîndouă ar fi putut s-o vadă. Ghetele, scîlciate, începuseră să i se caşte; hainele, răpănoase, să se destrame. Trebuia să se ferească de ea, prăpădit şi urît la chip cum se simţea că ajunsese.

Acasă, gazda îl primi în ţepi. Nu-şi plătise chiria pe o lună şi intra într-a doua.

Toată noaptea nevoiaşul se gîndi la starea lui şi văzu că nu poate s-o scoată la capăt în haine boiereşti. Era dator la chirie, la cîrciumar; era flămînd de nu se mai putea ţine pe picioare şi slăbise ca un ogar, ba îşi mai peticise foamea şi cu ajutorul moşului Lulea şi al gardistului! A doua zi putea de dimineaţă să cîştige un leu şi jumătate dacă se ducea să cureţe coşuri. Soarta lui era să rămînă coşar!

Dar Anica? Să se ferească să-i mai iasă-n drum pînă nu s-o mai îngrăşa puţin şi, mai ales, pînă nu şi-o găsi o slujbă curată!

Nu putea să-şi ridice capul de pe pernă, şi-l simţea greu şi înceţat. Trupul parcă-i era bătut cu maiul, aşa-l dureau toată puţina lui carne şi oasele, iar în pîntece simţea un gol leşinos, care cerea mîncare caldă şi bună.

Se sculă tîrziu, razele soarelui de primăvară intraseră de-o palmă în odaie, ca niciodată. Gazda blestema şi ocăra pe afară, ca să-l deştepte şi să-l silească să-şi lase, cum o putea, patul. El înţelese că un leu şi cincizeci, bani pe care-i putea cîştiga cu măturatul hornurilor, nu erau de dat în lături şi, încet ca un trîndav, izbuti să se îmbrace... cu hainele de coşar, osîndite de el să putrezească sub pat. Îşi luă toate uneltele şi plecă sfărîmat de neodihnă şi durere.

Ca să ajungă pe acoperiş, trebuia să urce o scăricică prin pod şi să iasă printr-o fereastră. Casa era cu trei caturi, cu faţa la stradă, cu curte pavată cu piatră.

Petre, deşi nu mîncase nimic dimineaţa, adunîndu-şi puterile, îşi făcu sarcina de coşar aproape cu îndemînarea lui de totdeauna.

Acoperişurile roşii, verzi, albe străluceau în bătaia soarelui ca nişte ape luminoase ; grădinilor li se vedeau numai vîrfurile, clătinate uşurel ; forfoteala trăsurilor şi a oamenilor se auzea ca de departe, ca de pe un pisc singuratic. Numai o pasăre plutea necontenit pe deasupra casei. Două străzi se vedeau în toată întinderea lor de pe casa cu trei etaje. Pe ele trecea puţină lume. Doi copii se jucau cu mingea în mijlocul drumului. Un gardist şi-o servitoare se opriră să stea de vorbă pe un trotuar. De cum îi zări, Petre alunecă pe tinicheaua lunecoasă, se izbi cu pieptul de coşul de zid al casei şi, norocul lui, se prinse cu mînile de el. Cu un picior scăpătat, într-un genunchi şi agăţat de coş, îşi sucea capul să vadă pe cei doi. Pe Anica o deosebea lămurit şi-l vedea bine şi pe gardist. Nu, nu era tovarăşul lui de chirie, ci altul, mai înalt, mai subţire. Îl schimbase neruşinata, dar tot sergent îşi alesese. Dar poate că-şi erau numai prieteni...

Degetele lui însă nu mai aveau puterea să-l ţină. Genunchiul îi scăpă şi omul stătu cîtva întins cu tot trupul şi acăţat în cîteva degete. Auzi desluşit o pîrîitură, ca de pînză sfîşiată, în muşchiul mîinii stîngi şi, de frică, îşi dădu drumul. Căută să se ţină, dar nu izbuti, de crestele tinichelelor, cînd,

în sfîrşit, simţi că s-a oprit cu vîrful picioarelor de ceva tare.

Îl oprise fereastra podului, dată peste cap pe acoperiş. Îşi veni repede în fire, şi, fiindcă din locul acela nu se vedeau cei doi, se urcă iar în creştetul casei, la coş.

Servitoarea, despărţită de sergent, trecea în calea ei, cu faţa către el. Nu fusese Anica ! Nu, dar picioarele flăcăului tremurau slăbite de întreaga încordare a trupului. Deşi îl durea pieptul, el îmbrăţişă strîns hornul de zid, ca să privească în urma fetei de pe stradă. Petre Dobrilă pricepu, strîngînd în braţe coşul, că nu se va despărţi de el toată viaţa lui.

NUMĂRUL CIȘTIGĂTOR

Sacagiii se opreau în mijlocul drumului, ca să-și frece palmele înghețate, să-și repeadă brațele : dreptul în stînga, stîngul în dreapta. Sacagiii intrau prin casele oamenilor, lăsîndu-și la ușă sloiurile de pe mustăți, dădeau cu nasul pe la bucătărie și întîrziau, aprinzîndu-și țigara, înaintea flacărilor și în mirosul bucatelor calde. Aveau prilejuri destule să se mai încălzească și să schimbe o glumă, o vorbă cu cine le abătea lor. El, vizitiul de la tramvai, nu mai cobora de pe platforma vagonului ! Sta acolo de gardă, veșnic cu hățurile în mînă, suflat de viscol din toate părțile, ba și pe dedesubt.

Birjarii, în malotelele lor calde, păreau adevărați boieri pe lîngă nenorocitul de la cîrma tramvaiului. Birjarii se opreau, cînd îi răzbea gerul, în fața ademenitoarelor cîrciume și cereau în gura mare de băut. Cine știe, poate că de multe ori beau chiar țuică fiartă, ce-ți aduce raiul în pîntece și te face să împrăștii pe stradă, în înghețul iernii, clăbuci de aburi cît norii.

Lui Vlaicu îi venea de multe ori, așteptînd să se apropie de cotituri, să cîrmească dobitoacele la dreapta, în loc de stînga. Îi era milă însă de bieții cai și se gîndea la slujba lui, adică la leafă și la nevastă-sa. Tare-i era dor să meargă așa, ca oricare om, pe jos, pe pămînt ; sau dacă tot vizitiu era să moară, să poată întoarce la stînga, la dreapta, ca birjarii ! Vagonul lui veșnic pe aceleași șine se îndruma de-ar fi bătut vîntul mereu tot din față, cu ploaie și cu grindină.

I se părea lui Vlaicu că nici nevastă-sa nu pricepe necazurile lui și că și ea, ca toată lumea străină, era mai fericită ca el. Și cum inima lui nu avea destulă ură, pentru cît e lumea de mare, pe Safta o ura cîteodată : cu tot veninul strîns sub bicele viforului, cu tot amarul adunat din nepăsarea oamenilor. Ei, soației lui, nu-i da dreptul să fie mai fericită decît el

tocmai pentru că era a lui. Şi-o închipuia stînd la adăpost şi desfătată de căldura sobei şi de aburii bucatelor, curăţind pe îndelete fulgi — asta era meseria ei — căscînd sau cîntînd.

Vremea îl găsea tot aşa, vizitiu la tramvai, bătînd mereu cu piciorul clopotul asurzitor, încît făcuse o bătătură în talpă, mare cît un cucui. Şi omului supărat nu i se năzărea nici o licărire, trăia ca într-o pîclă deasă ca funingenea.

Şi iată că aude şi el de loteria statului, de cîştiguri ameţitoare, cîştiguri de sute de mii de lei, mii de cîştiguri hărăzite oricui, chiar oamenilor aşa de nevoiaşi ca Vlaicu, vizitiu la tramvai !

— Asta-i iar vreo şmecherie a oamenilor bogaţi, a celor tari şi mari. Nu sînt ei nebuni să ne lase şi pe noi să ne îmbogăţim ! Cine să le mai robească în fel şi chipuri, dacă nu noi, prostimea ?

— Nu se poate ! spusese nu ştiu cine despre loterie ; e supravegheată de stat.

Vlaicu bătuse mai tare clopotul, să-l înjunghie bătătura pînă la inimă, şi răspunsese :

— Parcă statul cine-l face ? eu şi dumneata ? Ei ! tot ei !

Dar prea de multe ori a auzit Vlaicu vorbindu-se la spatele lui despre loterie. Unul care aprindea felinarele pe stradă, mulţumită unui cîştig de cincizeci de mii de lei, deschisese cofetărie în Calea Griviţei ; un tinichigiu, care va să zică „un pîrlit de jidan", reflectase vizitiul român, deschisese zărăfie tot de pe urma loteriei.

Cînd s-a văzut Vlaicu cu un bilet în mînă de clasa I-a, a simţit că intră cu carul în inima lui toată beţia nădejdii. În micul lăcaş din pieptul vizitiului s-a făcut lumină mare ca într-o sală de bal.

Numărul lui, 32.475, i se părea ales pe sprînceană, fără pereche de iscusit. Avea doi, avea trei, avea patru, avea cinci, avea şapte în el, tot alte numere, şi nu avea zeruri, goluri mincinoase. Norocul nu cade pe 30.000, pe 50.000 ; el se strecoară ca şopîrla prin iarbă şi cade pe numere dichisite şi isteţe ca 32.475 !

Safta, cînd îşi scotea Vlaicu biletul din lădiţă şi începea să-l cerceteze, să-l mîngîie cu ochii la lumina lămpii, se făcea că nu bagă de seamă.

— Ar putea să fie falş ? întrebase el într-o seară.

Vizitiii de la tramvaie n-au dreptul să vorbească cu pasagerii. Vlaicu ascultase pururea ordinul direcţiei, ce putea să-l amendeze. Dar, de cînd avea bilet de loterie cîştigător, întorcea capul de cîte ori putea şi-şi spunea păsul.

— Am şi eu un bilet de loterie... s-ar putea să cîştig ?

Se încredinţase acum să nimeni nu se împotriveşte ca un calic să ajungă bogat dacă s-a îngrijit să-şi cumpere bilet de loterie.

Numai Safta nu era mulţumită. Cu drept cuvînt : acum bărbatu-său era mai fericit ca ea, deşi ea sta la căldură curăţind pene de gîscă. El avea, colea în inimă, un foc ca al lemnelor, cu pîlpăitul plin de poveşti, ca o carte de citire.

După tragerea clasei întîia, Vlaicu a avut un pic de amărăciune. Dar nici mîngăierea nu era departe ; la clasa doua cîştigurile sînt mai mari. La tragerea clasei a doua s-a simţit amăgit, a stat să judece mai mult. Vechile presupuneri şi-au arătat colţii, au rînjit batjocoritor viselor lui de basm, dar tot nădejdea a fost mai vînjoasă.

În fiece lună trebuia să-şi cumpere alt bilet, cel plătit o dată nu mai era bun de nimica. Îl pipăise, îl primise şi îl dezmierdase în leagănul sufletului, în zadar, o lună de zile ! Mare scîrbă ! Şi biletul era tot mai scump. Ba iată că biletele se făceau ieftine, la clasa cincea. Pungăşia era cu ochi şi cu sprîncene. Avea dreptate Safta. „Nu vrea să te scape din mînă", spunea femeia.

În loc de un păhăruţ, ca să-i mai facă gurii de petrecanie, că prea mult vînt a înghiţit, Vlaicu bea acum o litră de rachiu, ba şi două ! Trecuse o jumătate de an în amăgire. Omul nu mai putea să creadă în făgăduinţa biletului, a numărului iscusit.

Safta vedea că Vlaicu s-a scîrbit de bilete şi că numai de ruşinea ei le mai cumpăra. Îl costase aproape douăzeci de lei, şi ei nu aveau cu ce plăti chiria.

— L-am vîndut, bărbate, spuse ea într-o seară. Pe cinsprezece lei l-am vîndut. Mi l-a cumpărat un domn în băcănia lui Zega.

— Bravo, nevastă ! Zău că nu-mi pare rău ! I-ai plătit proprietarului ? Şi azi de dimineaţă m-a înfruntat.

— Plătit !

Erau veseli amîndoi. Scoseseră o bună parte din pagubă. Gîndul că au fost proşti, că se lăsaseră ademeniţi, nu-i mai ustura, nu-i mai supăra. Dimpotrivă, li se părea că i-au păcălit pe cei care voiseră să-i înşele, pe cei cu loteria, nu ştiau limpede pe cine, pe boieri, pe negustori, pe cei cărora toate le ies din plin şi îşi fac treburile şi mendrele cu săracii, cu prostimea. De data asta însă nu se lăsaseră traşi pe sfoară şi găsiseră ei pe altul, mai nătîng ca ei, pe cel care le cumpărase biletul.

La a şasea tragere, cea din urmă şi cea mai cu tămbălău, cu cîştiguri multe, iar zvon mare în tramvai. Loteria s-a tras, în toate jurnalele se găseşte lista numerelor cîştigătoare. Trec pe stradă strigînd, cu voci care întrec sunetul clopotului de la tramvai, băieţii cu gazete : „Tragerea loteriei !"

Vlaicu aude, de cînd a luat în primire caii şi a pus mîna pe hăţuri, tot larma aceea. Întîi a zîmbit şiret, şi-a surîs sieşi, aducîndu-şi aminte cum a scăpat de bilet, a pus mîna nevastă-sa pe cincisprezece lei şi i-a plătit datoria proprietarului. Deşteaptă femeie !

Dar Vlaicu aude mereu, că n-are ce-şi face urechilor, şi trage de la un timp chiar el cu urechea în tramvai, unde se discută. E fierbere mare. Toată lumea vrea să afle cine şi cît a cîştigat. Lumea crede-n loterie. Vizitiul, deşi n-are voie, se uită pînă departe. Vede chipuri nesăţioase, cercetătoare, plecate pe ziare.

Ce vede şi ce aude nu-i place. A dracului loterie ! Se turbură. Adică atîţia proşti sînt pe lume şi el e deştept ? „Ce zise cineva în tramvai adineaurea ? Treaba lui !... Iha ! că a cîştigat o dată..." Vlaicu se supără pe el însuşi, îşi scutură tare capul, de parcă-ar putea lepăda din el, ca dintr-o titvă, nişte gîndaci ; şi-l scutură, cînd c-o ureche, cînd cu alta plecată-n jos. Bate cu mînie clopotul şi se încruntă rău la un drac de copil pe care era să-l calce. Ce lungă zi ! N-a fost niciodată mai deşirată !

Dar s-a isprăvit şi ziua asta. Ies aburi din cai. Cu capetele plecate, fără puterea de a-şi mai arăta nerăbdarea, dobitoacele aşteaptă să fie duse la iesle, să mănînce şi să doarmă. Vizitiul însă nu se grăbeşte ca de obicei, o temere îl ţine pe

loc, în vagonul gol. Stă pe platformă, se gîndeşte, şi în cele din urmă intră în vagon, se pleacă şi culege o gazetă, căzută pe jos de pe o bancă, şi pe care pusese ochii de mult. O vîră la piept. Apoi îşi ia caii, îi duce la grajd, mereu cu ochii spre ziarul ce se bate ca o aripă în mersul omului.

Sub felinarul din drum, Vlaicu întinde mare gazeta, caută, găseşte : „Tragerea loteriei statului". Repede, nenorocit de repede, parcă un deget i l-ar fi arătat, vede : „numărul 32.475 a cîştigat 20.000 de lei."

De zece ori îl citeşte şi nu se schimbă numărul de fel ! E al lui ! Ar fi cîştigat ! Se uită la felinar, se uită-n pămînt, mai citeşte de trei-patru ori. E numărul lui ! care-a fost al lui ! Ar fi cîştigat ! Avusese noroc ! Şi norocul i l-a mîncat nevasta ! Să te laşi în genunchi, ca o vită la tăiere ; să umbli de-a buşele, pe stradă, că nu meriţi să mergi ca oamenii ; să te baţi cu capul de felinar, pînă ţi-ei slei creierii — la ce-ţi foloseşte ?

Omul se desprinde cătinel de pe locul luminat, băgînd în neştire ziarul în buzunar. Porni la drum. Mergea încet, ca în taină, gemea, cu capu-n piept, prin mijlocul uliţei, ca tramvaiul. La o vreme ieşi dintre şinele după care se lua, cîrmi ; se îndreptă spre casă.

Genunchii încovoiaţi i se-ndreptară ; pieptul aplecat i se ridică, umerii i se lărgiră. Durerea lui fusese vremelnic înlăturată. Avea altceva în cap decît avusese pînă atunci. Începu să calce repede, grăbit, să-şi întindă pasul şi ochii-i scăpărau. Era furios şi mînia sporea în el cu fiece pas. Nevastă-sa îl nenorocise ! Niciodată nu-l îndemnase la vrun bine şi-i fusese totdeauna piază-rea.

Cînd se găsi în faţa uşii, îi trînti un picior cu atîta sete, cu aşa putere, că uşa de lemn se despică în două şi partea de către clanţă căzu la pămînt.

În casă însă nu era nimeni. Omul de la care cumpăra bilete fusese şi spusese Saftei vestea fericită, neştiind că ea-şi vînduse ultimul loz. Nevasta fugise la neamurile ei, îngrozită de furia bărbatului, la care se aştepta, pe care o socotea dreaptă, şi prăpădită şi ea de părere de rău.

Lipsit de ţinta care-i zămislise furia, Vlaicu stătu cîtva suflînd greu, năuc. Suferinţa, dinaintea furiei, iar înainta ca

peste un ţărm şi-l fura. Se chibzui un timp şi puterile sufletului lui înviară sălbatic. Nevoia de jertfă, de răzbunare se trezi iar. Intră în casă, smulse oglinda rămată, spartă la un colţ, de pe perete, şi-o azvîrli afară. Apoi sparse tot din casă, tot din pivniţă : putina cu varză, chiupul de murături — ca să fie şi mai sărac, şi mai oropsit, dacă nu avusese parte de avuţie.

FURTUL DE LA „PEPENELE DE AUR"

Printre vînzătorii magazinului „Pepenele de aur" parcă trecuse moartea. Domnişoarele, palide, cu buzele subţiate de muşcăturile fricii, stăteau ţepene în „raioanele" lor, se mişcau soldăţeşte, desfăceau mărfurile în văzul tuturor, vorbeau tare şi mieros cu clienţii, şi privirile lor, numai ele rămase vii, străpungeau marele magazin pînă la casă, pînă la uşa pe care se putea ivi stăpînul. Jalnici şi îngînduraţi, vînzătorii îşi luau aere demne, de oameni care nu pot fi bănuiţi.

În dimineaţa aceea, un fleac de vînzător, băiat de şaptesprezece ani, fusese prins cu sînul plin de dantele furate. Stăpînul magazinului, domnul Mircea Iuga, telefonase la secţie după comisar. Voia să se cerceteze de cînd şi cît furase micul vînzător ; dacă fusese pus la cale de cineva ; dacă luase pildă de la altul mai mare şi mai vechi în magazin şi cui vindea marfa ce-o fura.

Subcomisarul de serviciu sosi cu trăsura, deschise ca un vînt mînios uşa magazinului, se opri o clipă, căscă ochii prăpăstioşi şi, cînd ghici care era stăpînul „Pepenelui de aur", se repezi la el. Îşi duse o mînă la piept, cu alta îşi scoase chipiul, îşi şterse năduşala închipuită şi surîse... strîmtorat că-i vine să zîmbească de fericirea că-l cunoaşte în sfîrşit pe domnul Mircea Iuga.

— Sînt la ordinul dumneavoastră ! se rosti subcomisarul de clasa doua.

— Iată, domnule, zise Iuga, băiatul de colo a fost găsit cu toate dantelele astea în sîn.

Subcomisarul săgetase cu o privire iute ca fulgerul pe mizerabil şi repede îşi vîrîse nasul în maldărul de dantele din faţa patronului.

— Astea sînt lucruri foarte scumpe ! vorbi el. Cine ştie de cîtă vreme fură individul ! Domnule Mircea Iuga, vă

rog să fiţi sigur că afacerea dumneavoastră e încredinţată pe mîni foarte bune. Vă făgăduiesc solemn să fac mai mult ca posibilul... pentru dumneavoastră ! Avem foarte mult de lucru. În fiece zi se întîmplă crime, siluiri, furturi, spargeri... Dar voi lăsa totul la o parte ca să vă servesc. Vreau să-mi arăt devotamentul, fiind sigur, absolut sigur, că nu-mi va fi osteneala de pomană...

— Nu încape îndoială ! Nu încape îndoială ! borborosi păgubaşul, care avea superstiţia că furtul e un semn rău.

— Vino-ncoace ! vino cu mine ! se răsti omul poliţiei la băiatul care furase. Ca să vă servesc mai repede, spuse iarăşi subcomisarul domnului Iuga, am venit cu trăsura şi plec cu trăsura.

— Înţeleg ! Înţeleg ! rosti greoi patronul ; scoase portofelul din buzunar şi-i dădu două hîrtii, adăugînd răspicat : pentru toată osteneala dumneavoastră !

Pe seară, tîrîndu-şi sabia, a intrat la „Pepenele de aur" nenea Vanghele, subcomisar de clasa treia. Pîntecele lui mare era lăbărţat sub tunica militărească de comisar, ca şi cum îi scosese cineva un pepene din stomac. Duhnea a băutură, dar avusese grijă să arunce ţigara intrînd pe uşă.

— Sluga dumneavoastră ! se ploconi el înaintea patronului.

Stătu drept, plin de amărăciune, oftă, îşi înălţă braţele în văzduh şi-apoi zise :

— Am trăit s-o văd şi p-asta ! Sînt tare supărat ! Hoţi în casa dumneavoastră ! În cea mai onorabilă casă, de la care şi eu, de ! cînd veneam să cer zece coţi de pînză, un ciorap, un guler !... Mort să fiu, şi nu las ! I-am spus domnului subcomisar de clasa doua : dă-l pe mîna mea pe pungaş, să-mi spuie şi laptele ce l-a supt de la mă-sa ! Că noi cu ce trăim ? Cînd se întîmplă cîte aşa ceva ni se cunoaşte preţul !...

Domnul Iuga îi făcea semne disperate să tacă : magazinul era plin de lume. În cele din urmă, îl întrebă răstit :

— Ce vrei ?

— Sînteţi poftit mîine la secţie, pe la unsprezece.

— Bine, bine ! zise patronul, şi voi să-i întoarcă spatele.

Dar subcomisarul de clasa treia nu se lăsă.

— Care va să zică, meritele noastre ? !... Sînt în poliţie de douăzeci de ani !...

— Domnule casier ! strigă Iuga, dă cinci lei dumnealui.

A doua zi subcomisarul de clasa întîia întrebă pe subcomisarul de clasa doua :

— Cu cît l-ai ciupit ?

— Cu douăzeci de lei. Ar fi fost afacere grasă, băiatul a spus tot ; l-am făcut gras în bătăi. Vindea de două luni dantele lui Iţic Mihalovici din Bărăţie. La Iţic să nu te duci ; a fost la el comisarul. Ne-am spălat pe bot. Iţic e sub protecţia şefului. De la „Pepenele de aur" vezi, poate să scoţi şi tu douăzeci de lei. Dar de Iţic să nu pomeneşti, că ne înfundă şeful.

Mircea Iuga nu venise dimineaţa la secţie, ca să ceară desluşiri. Pe la patru, subcomisarul de clasa întîia, demn, măreţ aproape, se recomandă patronului marelui magazin „La Pepenele de aur" :

— Decebal Săvulescu, subcomisar clasa întîia. În curînd voi fi avansat.

Săvulescu se apropie întreg, parcă voia să se măsoare cu domnul Mircea. Vorbea în taină, ca unui prieten, depărtînd cu privirea pe vînzătorii ce se apropiau întîmplător.

— Domnule Iuga, sînt încîntat de cunoştinţa dumneavoastră, cu atît mai mult cu cît vă aduc o veste bună. Fiţi liniştit, paguba ce-aţi suferit-o a fost foarte mică. Am cercetat acasă la băiat, la hoţ, i-am întrebat părinţii, i-am speriat cu puşcăria, am căutat pretutindeni : în pivniţă, în pod, şi nu s-a găsit nimic, absolut nimic! Şi ce palmă grea am! Sînt sigur că băiatul nu mai furase, că a fost prins la prima lui hoţie. Ieri nu se ştia încă nimic. Astăzi, luînd eu serviciul în primire, am făcut o anchetă amănunţită, i-am tras cîteva palme băiatului şi-a mărturisit totul.

Domnul Iuga asculta cu luare-aminte. Subcomisarul acesta de clasa întîia i se părea om foarte serios. Cele ce-i spunea, deşi nu ştia dacă trebuie să le creadă, îl liniştea. Săvulescu vorbea încet şi răspicat. Şoapta lui neştirbită intra în auz, în minte.

— Domnule Iuga, ce vreţi să facem cu băiatul ? Sînteţi de părere să-l dăm pe mîna parchetului ? Eu mi-am dat toată silinţa. Vă jur, pe onoarea mea de comisar, că pentru fratele meu n-aş fi făcut mai mult ! Sînt dispus să fac şi imposibilul !

Dar nu pot să vă spun nimicuri, să dau unei potlogării importanţa unui furt de mii de lei, ca să mă răsplătiţi. Ştiu cine sînteţi ! Om pătrunzător ! care nu rămîne obligat ! care...

Mircea Iuga, proprietarul magazinului „Pepenele de aur", scoase portofelul şi întinse, ca-n şoaptă, domnului subcomisar de clasa întîia o hîrtie de douăzeci de lei.

TOBA PERCEPȚIEI

Cîteva feluri de perii, de pămătufuri, bidinele, cutii de senială, pămînt galben și roșu, două-trei tinichele de vopsea, de ulei, de terpentină, de lacuri, ulcele de lut, ghiveciuri de flori, un vraf de cărămizi subțiri pentru sobe și un maldăr de var, în fund : cam atîta avea în prăvălia lui Grigore Murgu.

Abia aveai loc să te tocmești între tejghea și cărămizi, și trebuia să fii cu băgare de seamă, ca să nu răstorni douăsprezece ghiveciuri puse unul într-altul sau vro oală smălțuită.

Grigore sau se plimba pe trotuar, prin fața magherniței lui de cinci coți, sau sta nemișcat după tejghea, în așteptarea mușteriilor.

Te miri cum de intraseră hoții, sîmbătă noaptea, să scotocească prin cutia tejghelei și să nu strice mai mult de patru ghiveciuri ! Lacătul de la ușă îl deschiseseră fără bătaie de cap, drugul într-o parte, și intraseră.

Orbăcăiseră ca sobolii ? aprinseseră lumină și trecătorii n-au luat seamă ?... Lui Grigore Murgu îi venea să rîdă cu hohot cînd se gîndea la ei, la temerile, la cazna și la pripirea lor și la cei un leu și patruzeci de bani de care l-au prădat.

Și fuseseră doi inși la spargere ! Asta s-a văzut după urmele de picioare lăsate pe colbul de pe scînduri, căci sîmbătă noaptea plouase necurmat.

Două piei se primejduiseră, doi oameni prăpădiți și blestemați de Dumnezeu și de oameni se întovărășiseră, ca să facă o faptă mare ! Să intre în casa altuia, să-l despoaie de tot avutul și să împartă între ei.

Cu toate necazurile lui, Grigore Murgu rîdea din toată inima de bieții spărgători de case pustii. „Dacă și-ar fi uitat unul din ei pălăria pe aici, m-ar scoate din pagubă !“ spusese el, singur în dugheană, după ce cercetase cu de-amănuntul.

Bineînțeles că nu s-a dus la secție să facă plîngere, pentru un leu și patru gologani, mîncarea lui pe o zi. I-a spus numai lui Bercovici, pînzarul de alături de el. Vecinul s-a îngălbenit, l-a rugat să dea fuga la comisar, dar păgubașul aștepta altă năpastă : era dator la percepție peste șaptezeci de lei, și n-avea lăscaie ! Cel mai tîrziu marți avea să-i vie agentul fiscal la ușă.

— Ascultă, Grigore, nu glumi cu mine ! Dacă-i lași așa, hoții vin și mîine-poimîne. Vin la magazinul meu. Tu poți să spui că ai avut o mie de lei în tejghea, să faci gălăgie ! Nu te lăsa ! Știu că ai o datorie la percepție.

— Mă dragă, răspunsese Murgu, mie mi-e greață să mă bag în daraveri de-astea și să mă laud că am mii de lei. Eu n-am parale să răsplătesc munca oamenilor ; și comisarii, îi știi și tu, au și ei nevoile lor, au lefuri mici, trebuie să-i înțeți la lucru cu sunători !

— Nu știu, zău, ce fel de om ești ! Ție ți-e milă de toată lumea, și mîine are să vie perceptorul. Ai să vezi !

— Mai adastă el !

Ziua de luni a trecut cu bine, dar marți, pe la zece, Murgu l-a văzut de departe pe domnul Bărbulescu, cu geanta la subțioară, venind cu pași mari, iar după el, suflînd greu, pe toboșarul percepției, „cătană bătrînă", cum își zicea chiar el.

Pînă să ajungă la maghernița lui, agentul fiscal se mai opri la două magazinuri. Toboșarul își pleoștise pălăria, ca să nu-i dea în ochi soarele dimineței, apoi însemnata persoană se chircise la pămînt ca să-și facă o țigară pe genunchi.

Murgu îl urmărea cu privirea ațintită și-și aduse aminte că toboșarul n-are un deget la mîna dreaptă. Pesemne că de aceea nu-și putea face țigara ca tot omul.

Domnul Bărbulescu venea acum întins către prăvălioara lui Murgu. Toboșarul rămăsese în urmă, își sumesese mustața căruntă, își așezase țigara în buzele făcute pîlnie și acum se scotocea prin buzunări să găsească amnarul, cremenea și iasca.

Murgu ar fi vrut să vadă mai departe pe omul nevinovat de care se temea, dar Bărbulescu sosea ca vîntul, era lîngă el. Negustorul urcă cele două trepte ale dughenei lui, intră și-l aștepta.

— Ai făcut rost de bani ? zise drept bună ziua agentul fiscal.

În sfîrşit, avea să piară neliniştea în care trăise de două zile şi să se aleagă într-un fel. Grigore simţi o piatră ridicîndu-i-se de pe piept şi ca un zăbranic cenuşiu lăsîndu-i-se din frunte pe ochiul stîng. Înălţă umerii şi spuse :

— Încă nu ! Mai lasă-mă şi d-ta !

— Adică d-ta ai uitat de cîtă vreme te tot las ? Pentru că te-am tot lăsat ai astăzi atîta de plată ! Te-am amînat de la mine ! Ştii că nu ţi-am luat nici un ban ; adică mai nimic ! Ce vreai să-ţi fac eu ? Te-aş lăsa, dar perceptorul nu vrea să ştie ! Dă parale ! Nu merge ! Dă parale ! Numără !

Şi agentul fiscal întinse mîna.

— Dacă n-am, de unde vrei să-i scot ? Să-i ia dracu de bani ! Cu negoţul meu...

— N-am venit să mai discut cu d-ta. Te deznegustoresc !

Omul percepţiei făcu un semn cu mîna. Murgu zări pălăria toboşarului şi un umăr mişcîndu-se ca să aducă în faţă o sarcină din spate.

— Plăteşti darea către stat ? Ei, negustorule ! plăteşti darea către stat ? Plăteşti ?

— N-am ! n-am ! Dacă n-am ? spunea drept răspuns Grigore Murgu.

— Trage-i, toboşar !

Repezi, ciocanele de lemn căzdeau nevăzute şi se ridicau răspîndind în lume zvonul că încă un om îşi pierduse cărarea. Răpăiala, larma tobei deştepta frica, durerea şi mila. Încă un om pe drumuri, după cine ştie cîtă muncă şi visare, avea s-o ia razna, după ce-şi înjghebase un rost şi întrevăzuse o soartă.

Enervaţi, supăraţi, negustorii ieşiseră de prin magazinuri. Nici un marş funebru nu e mai lugubru pentru ei ca toba percepţiei. Bercovici era pe trotuar, galben, tremurînd şi astupîndu-şi urechile cu palmele. Alţi negustori, de mai departe, îl chemau, ca să-l întrebe cît datora nenorocitul de Murgu de nu putuse plăti.

Bercovici se îndreptă către grup şi spuse de departe :

— Şi sîmbătă noaptea l-au prădat hoţii !... A găsit lacătul deschis, tejgheaua scotocită şi oale sparte.

Grigore Murgu venise şi el, nu-l văzuseră ceilalţi şi vorbeau fără să-l ştie alături de ei. Îşi lăsase prăvălia, în care toată marfa era secfestrată. Negustorii îl întrebau pe Bercovici :

— Şi cît i-au luat din tejghea ? Ce pagubă a avut ?

— I-au luat un franc şi patru gologani ! Dacă n-avea mai mult !

— Şi percepţia, urmă altul, găseşte ce să ia ! Statul găseşte ce să ia !

Sunetul tobei aduna mulţimea în jurul dughenei lui Grigore. El, cu sufletul amorţit, voia să se dezlipească de ceata negustorilor, cînd Bercovici, văzîndu-l, îl prinse de mînă :

— Eu dau douăzeci de lei ! vorbi el apucat de un tremur nervos, înfigîndu-şi privirea în ochii celorlalţi şi ţinîndu-l pe Murgu de pulpană. Daţi toţi cîte zece, să tacă toba ! Mă omoară ! Sîntem oameni ! Sîntem negustori şi noi ! Zău ! sîntem oameni, de ce să-l lăsăm ?

Fiecare era bucuros să facă o faptă bună unui confrate. Bercovici întinse o mînă desperată către toboşar şi ţipă din răsputeri :

— Taci, te rog ! Taci ! lasă toba ! Plătim noi !

Toboşarul auzise. Bercovici luă de braţ pe vecinul său şi îi spuse rugător şi drăgăstos :

— Să-mi faci o plăcere ! să-mi faci un hatîr ! Du-te, zău, la secţie şi spune că te-au călcat hoţii.

„VAGOANELE"

În liniştea de după amiezi, cînd funcţionarii îşi fac siesta, cînd bîzîitul obişnuit al Bucureştilor aţipeşte, un glas bătăios detună, pîlpăi ca sunetul unei trompete, se repetă cu stăruinţă, de-a lungul străzii Telegrafului. Un băiat ca de vreo patrusprezece ani, desculţ, fără pălărie, gîfîind şi răpunîndu-şi oboseala pieptului, cu un maldăr de gazete la subţioară, striga să i se descheie fălcile : „Ziarul ! Ziarul ! Ziarul !"

Androne Mateescu sări de pe scaun, deschise fereastra şi avu noroc : pungaşul tocmai în dreptul ferestrelor se deznoda strigînd. Repede, făcură schimbul între ban şi jurnal.

De prin celelalte odăi, trei la număr cu bucătăria, familia lui Mateescu venise toată în camera odihnei şefului ei şi rămase înşirată care cum apucase : mama lîngă uşă ; Niculina, care terminase patru clase de profesional, alături de mă-sa, la doi paşi de tată-său ; Nicu, primul născut, în spatele mă-sii ; iar Titi, de doisprezece ani, cercetaş, cu ochii parcă sfredelindu-şi creierul, în spatele lui frate-său, înghiontindu-l.

De luni întregi, în fiecare zi avea loc aceeaşi scenă, cu mici variaţii. Androne citea în gînd, pentru el singur, telegramele şi-apoi arunca ziarul familiei sale nerăbdătoare.

— Se-ncheie pace ? întrebă, ştergîndu-şi mînile ude de spălatul vaselor pe şorţ, Elena, soţia funcţionarului şi muma legitimă a atîtor odrasle.

Pe faţa bărbatului trecu un zîmbet vag de dispreţ, pe care fiul cel mare, Nicu, îl înţelese şi-l tălmăci :

— Pînă n-om intra şi noi, nu se încheie !

Dar părintele nu putea fi momit să se încurce la discuţie, mai cu seamă cu fiu-său cel mare, care de doi ani încheiaţi umbla creanga şi nu era în stare să-şi găsească o slujbă.

Strada se însufleţise. „Gazeta !“ se auzeau mereu voci de băietani, îngroşate înadins, răguşite de zbieret şi de fum de mahorcă, amestecate cu altele de bărbaţi, de femei : „He, cu gazeta !“

Toată lumea citea. Marele război european deşteptase duhurile, era prilej de simpatie între oameni, hrănea speranţe nelămurite.

Androne Mateescu citise telegramele şi, cînd să arunce jurnalul, se opri, plecă adînc capul gînditor, îl ridică apoi şi-şi pironi privirile întrebător asupra lui Nicu :

— Ai vrea tu să fii încasator la o societate ? Ia uită-te ici, şi el arătă cu degetul în ziar : „se caută un încasator“. Tot îţi place ţie haimanalîcul... Tocmai cunosc pe un funcţionar influent de-acolo... Nu ştiu bine ce-i el... Societatea asta, „Micii funcţionari“, e bogată, are o sumedenie de membri, are casă proprie... Uite-acum să mergi cu mine, dezmăţatule, ca să te mai strîngi de pe uliţe.

— Merg ! făcu hotărît Nicu.

Capetele familiei se întoarseră către el. Interesul pentru gazetă nu descrescuse, se amînase, pentru că tata nu slăbea ziarul din mînă. În cele din urmă, tipăritura fu lăsată pe masă. Androne se ridicase să-şi caute pălăria, care, fireşte, numai în cuier nu putea fi. Pe cînd şi-o căuta şi o găsea tocmai în bucătărie, familia tăbărîse asupra foii cu veşti.

Androne mai întîrzie cîtva. În vremea asta se mai gîndise şi, pentru că i se păruse foarte cu putinţă să-l facă pe fiu-său încasator, şi pentru că băiatul primise, cu alt glas, aproape dulce, se-ntoarse :

— Hai, Nicule, hai ; să nu ne-o ia alţii înainte, să nu se dea locul...

Muma-i petrecu pînă la poartă şi-i spuse lui Nicu :

— Calcă cu dreptul, cînd ieşi din curte !

Flăcăul călcă cu dreptul şi fu primit din două vorbe în serviciul societăţii „Micii funcţionari“.

— Era natural să-l primească ! spuse seara la cină Androne. Sînt vechi prieten cu Hîrbu, preşedintele societăţii. Nici nu ştiam ce mărire e prietenul meu acolo, că de mult îl căpătuiam pe Nicu. Hîrbu taie şi spînzură ! Pe urmă e şi Nicu băiat deştept, dezgheţat...

— Îţi seamănă, tată, e leit ! zise Niculina, şi-l ciupi pe frate-său pe sub masă.

— Nu e prost, surîdea mulţumit Androne, cu ochii la mustăcioara abia mijită a flăcăului lui.

După două săptămîni familia se deprinsese cu Nicu slujbaş, şi un singur regret o amăra, ca o nedreptate : că nu-i şi băiatul lor, ca toată lumea, în pîinea statului. Cu slujba se obişnuia şi el. Vecinii, rubedeniile, fuseseră înştiinţaţi că Nicu e funcţionar şi aflaseră pînă la una toate prietenele Niculinei. Nu li se spusese că băiatul, flăcău în putere, pe optsprezece ani, deştept şi frumos cînd se bărbierea şi se pudra, are numai o sută cincizeci de lei pe lună ! Ar fi fost păcat. Nicu putea să avanseze, şi ar fi meritat trei sute de lei, cît spuneau părinţii lui şi soră-sa că este plătit.

Părinţii sperau că Nicu, din leafa lui, avea să dea o parte bunicică în casă. Să-i rămînă lui cincizeci de lei pentru găteli şi buzunar. Nu era de ajuns ?

În prima lună însă, nici să se dichisească cumsecade din banii lui nu reuşi. Lucrurile se scumpiseră foc. Haine, ghete, albituri, cravate, gulere, ciorapi îşi îndoiseră preţurile. Ţara nu era în război, dar suferea de pe urma vecinilor încăieraţi. Ba începuse să lipsească de pe piaţă şi carnea, şi laptele, şi pîinea. Băiatul cel mic, Răducu [1], pierdea în fiecare dimineaţă şcoala, la brutărie. Şi el se înfigea, se vîra printre picioarele oamenilor, da cu coatele răzbit, ca să străbată. Ce-i drept, acum în urmă, mîncînd o bătaie straşnică de la două slujnice, se potolise.

Scumpetea începuse să îngrijoreze familiile funcţionarilor nevoiaşi. Negustorilor nu le păsa. Ei măreau preţurile mărfurilor lor şi trăiau. Meseriaşii, de asemenea, cereau plată mai mare. Iar în vremea aceasta de strîmtoare, viaţa nu sta pe loc : cafenelele, berăriile, restaurantele, cinematografele, teatrele erau pline. Şi ca niciodată de pline erau magazinele cu mărfuri de lux, şoseaua : marele galantar al cocotelor ; iar un nou gen de teatru, revistele obscene, se succedau una după alta, care de care mai porcoase şi cerînd război. Indivizi care pînă mai ieri umblau pe lîngă ghete, în haine decolorate de soare — eleganţi deodată, raşi-frizaţi în Calea Victoriei, nu

[1] Inadvertenţă : la început — „Titi".

se mai dădeau jos din trăsuri grăbite, muscălești. Un cuvînt zbura din dreptul clubului liberal, pe la „Capșa" în sus pe Calea Victoriei, se învîrtea ca luat de un vîrtej în dreptul clubului conservator, la răscruce, și trecea amețitor ca o mireasmă puternică, suna muzical ca aurul la toate urechile eleganților, chiaburilor proaspeți și cocheților, pînă la Ateneu — un cuvînt fără noimă altădată : vagoane ! vagoane ! vagoane !

Mulți virtuoși, căzuți în ispită, aveau insomnie noaptea — în nopțile luminate ca ziua în capitală și pline de vuiet de orchestre și de tropot de trăsuri — gîndindu-se cui s-ar putea adresa, pe cine l-ar putea pune să-i ceară și să-i dobîndească un permis de vagoane ? De la un capăt la altul al țării, toată lumea era împotriva Germaniei și-a Austriei, pentru că ele sprijineau pe cele două neamuri dușmane nouă, pe unguri și pe bulgari ; dar permisuri de vagoane toți ar fi vrut să aibă, deși vagoanele erau toate pentru alimentarea Puterilor Centrale și sporirea puterii lor cu pîine și cu petrol.

Toți cei care nu puteau pune mîna pe asemenea permisuri urau de moarte pe privilegiați, ca pe niște răufăcători ai țării, ca pe distrugătorii sfintelor noastre idealuri naționale.

Androne Mateescu se revolta mai ales împotriva unor feciori de miniștri, bogați, obraznici și fără de sațiu, ai căror părinți le mijloceau afacerile, pe cînd tot ei pregăteau războiul cu cei hrăniți de odraslele lor. Metresele cîrmuitorilor țării își îmbuibau amanții și pe ele cu sute de mii de lei. Un ceas de plăcere recolta o sută de mii de lei, bani pe care nu-i plătea *el*, dar *ea* îi dobîndea. Avuții noi se întemeiau într-o noapte de orgie, într-un ceas de peste zi. Divorțuri se intentau. Virtuți cedau. Virginități se prostituau. Un cult nou cîștiga adepți. O nouă înțelepciune își scria biblia. Scriptura desfrîului se împlinea în fiecare ceas de o sută de ori, în alcovurile palatelor din București, ca și-n hotelele pline ca stupii. Samsari de toate spețele și de toate neamurile simțeau radieri de nimb în jurul capetelor lor, sub privirile femeilor, de pisică la pîndă. Oameni cu scaun la cap își pierduseră mintea. Îmbogățirea, siguranța unui belșug statornic nu cerea muncă îndelungată și plicticoasă, nu amenința cu faimă rea, nu cerea merite ori talente, se da ca o prostituată în bordelul ei. Puternicii zilei o împrăștiau partizanilor, mai vechi sau

de-atunci, pentru întărirea lor în viitor. Cu cît o risipeau mai larg, cu cît împărțeau bogățiii mai fără cumpănă, cu atît erau mai zîmbitori, mai departe de acuzări, mai fericiți, mai siguri de nepedepsire. Puteau să fie darnici și mulți dintre opozanți. Ți se da permis de vagoane dacă erai o rudă, pe care s-o dorească bogată ministrul sau secretarul general, dacă erai sau aveai nevastă frumoasă, sau o fată puțin avară cu farmecele ei ascunse, și, mai ales, dacă erai sau te primea să-i fii, după o bună tocmeală, frate sau văr, vreuna din metresele ocîrmuitorilor.

La cina de seară, sub lumina lămpii sărăcăcioase, Androne nu mai simțea bucuria adunării de pe drumuri a feciorului lui. Slujba lui fiu-său nu-l mai înviora. Privea cînd în visele lui turburi, cînd la petele de pe fața de masă, cînd la nevastă-sa și la copii. Viața se scumpea și leafa lui aceeași rămînea. Iar mizeria de acum n-avea să se schimbe nici mîine, nici poimîine și niciodată ! Moșteniri... avusese el una singură, trei mii de lei, cu care își înzestrase fata : bani pe care se păzea să-i atingă. Altă moștenire însă nu mai avea de unde să-i pice. Ca și cînd n-ar fi moștenit nimic ! Nicu căpătase slujbă... de-abia se încăputa cu banii ei, și casa tot în suferință zăcea. Și alții se îmbogățeau într-un ceas. Vrafuri de hîrtii albastre, de cele mari, de cîte o mie de lei, intrau în buzunări ca un hap pe gît. Gazetari puturoși, reporteri bîlbîiți, mai toată avocățimea, șleahtă de samsari, încasaseră, știa el, zeci de mii de lei, ca să lingușească ori să nu înjure. Lui Mateescu i se părea că ar îndura mai lesne suferințele unui război decît ridicarea asta a unei întregi mase de noroi pestilențial la lumina însorită a luxului și-a huzurului. Mai ales că România avea să iasă mărită mult și, cu împuținarea de oameni ce avea să urmeze, se cuvenea să mărească în grad pe cei pe care îi avea. Pentru că Pîrvulescu, subdirectorul, era ofițer și se prea putea să piară pe cîmpul de luptă, mai ales că era îndrăzneț și patriot, oleacă fanfaron, ce-i drept, Androne nădăjduia să-i ia locul. Pe fiu-său, pe Nicu, mai ales acum, că se cumințise, n-avea să-l lase să se facă ostaș, carne de măcelărie ! La recrutarea contingentului lui, despre care și începuse să se vorbească, Androne se gîndise să strecoare cu dibăcie doctorului o mie de lei ! Iată de ce ar fi fost bine să le pice și lor un noroc, să plouă și peste ei cu aur,

să aibă un permis pentru măcar douăzeci de vagoane, adică douăzeci de mii de lei ! Ce-i drept, uneori vagoanele raportau şi mai mult ! Şi-ar fi măritat fata ! Aşa, din zestrea ei de trei mii de lei, trebuia, pentru scutirea lui Nicu, să ştirbească o mie !

Nicu părea şi el turburat, părea serios ; era, pesemne, cugetau cei din casă, obosit de alergăturile încasărilor şi îngrijit de sarcina lui plină de răspundere. Îl filoxerase şi pe el, vlăstar tînăr, văzduhul de zărăfie şi de hală ! O săptămînă încheiată se trudi aşa, cu gînduri vădit mai bătrîne decît i se potriveau şi fără să mărturisească nimic nici soră-sii Niculina.

Într-o zi Nicu veni acasă aşa de parfumat, că pînă şi maică-sa, care tăiase ceapă, sticli ochii şi-i făcu semne Niculinei ca să-l iscodească. În seara aceea tînărul plecă după cină, ca de obicei, dar se întoarse pe la patru dimineaţa. A doua zi, la fel ; iar părinţii, deşteptaţi, auziseră, cam o dată cu intrarea lui în casă, un automobil depărtîndu-se.

— Să nu facă vreo potlogărie băiatul ăsta al nostru.... îi şopti Androne nevesti-sii, cum şedeau pe spate amîndoi.

— Îl crezi capabil ? dojeni mama.

— De ! Nu spune nimic... De ce vine aşa de tîrziu ? E aproape ziuă...

— E ! făcu nevasta. E tînăr... acum îi sfîrîie inima şi lui. Şi mai încet, pentru că de-alături se putea auzi, în tăcerea nopţii : E drăguţ... trebuie să placă... I-a dat astăzi pe la nas Niculinei o batistă !... spunea că parfumul ăla costă patruzeci de lei sticluţa !...

Şi soţia îşi petrecu un braţ gol pînă peste cot în jurul gîtului lui Androne, care se întoarse înviorat către ea.

— Are vro încurcătură...

— Cu o femeie cu parale...

— Mă, al dracului ! Dar să nu fie prost ! Dacă-i aşa, brava lui !

Şi Androne se înveseli de tot.

— Care va să zică, urmă el, nu-l costă parale şi te pomeneşti că-i mai ia...

— O să pui eu pe Niculina să-l descoasă, şuieră mama. E o divorţată, după cît am priceput eu, şi are bani, nu jucărie. Spunea el că în luna asta o să dea în casă o sută de lei !

— Ar putea să dea şi mai mult ! Te pomeneşti că ea e nevasta doctorului ăla de copii, i-am uitat numele, de care urlă tîrgul că şi-a îmbogăţit bărbatul, iar el primeşte, tace ! Păcat că nu vorbeşte Nicu cu mine, să-l dăscălesc eu. Dacă-i frumoasă tare, ar putea să se învîrtească şi să facă rost de vagoane. Dacă-i femeie divorţată, cum crezi tu, înţelegi că n-are cui să dea socotelă şi nu compromite pe nimeni. Nicu să bată fierul acum, cît e cald ! Nu lăsaţi să vă scape ocazia ; ia spuneţi-i desluşit, tu ori Niculina. Dacă zici că-i bogată, trebuie să aibă neamuri cu trecere : deputaţi, senatori, miniştri. S-ar putea să ne înavuţim cu toţii. Şi interesul cel mai mare e al lui, pentru că o să tragă la sorţi, în curînd, şi acolo îi trebuie bani.

Printre storurile trase începuseră să împletească undrelele zilei. Care grele se hurducau pe departe, un cocoş trîmbiţa în apropiere, după o grabnică desfacere şi bătaie de aripi grele. Din odaia în care dormeau toţi copiii, mari şi mici, se auzi în curînd sforăitul lui Nicu. Femeia îşi trase braţul de pe pieptul bărbatului, hotărîtă să adoarmă. Molcomeala zorilor îi cuprinsese pe amîndoi soţii.

Dimineaţa nu se îndura nimeni să-l scoale pe noul funcţionar, aşa de bine dormea. Părinţii şi copiii îşi zîmbeau fără să vrea. Ochii Niculinei scînteiau pricepători, diavolul cel mic făcea năzbîtii prin casă, sub ocrotirea bunătăţii generale. Cafeaua cu lapte o băură cu toţii mai dulce ca de obicei. În cele din urmă, însă, Androne se duse chiar el să-şi trezească feciorul. „Slujba-i slujbă ! Greu se găseşte, uşor se pierde !"

În noaptea următoare, Nicu veni acasă iar tîrziu, după miezul nopţii, după ce mîncase la prînz acasă cu ai lui. Niculina strălucea de fericire. Scuturînd hainele lui frate-său, dase peste o batistă de cucoană, parfumată, cu dantelă pe margini, cu monogram, şi o şterpelise.

În ziua aceea fata avea să plece de-acasă la nişte prietene, foste colege, să le istorisească şi lor fericitele aventuri de dragoste ale fratelui şi, în tovărăşia lor, să dea o raită pe Calea Victoriei. Cine ştie ? poate să-l zărească pe Nicu într-un muscal ori în automobil, cu ea, cu iubita lui ! Toată lumea casei era veselă. Mama îşi adusese aminte un cîntec din tinereţe şi-l îngîna printre treburi. După amiază avea şi ea

de gînd să se plimbe. Avea să dea o raită pe Calea Victoriei, cu Androne ori fără el. Tot nu mai văzuse de mult ce mode se poartă. Avea să se ducă însă pe înserate, cînd e înghesuială, cînd iese toată lumea bună şi cînd Nicu, afurisitul, trece cu ibovnica lui în automobil. Tare era curioasă s-o vadă pe dumneaei ! Şi ceva aşa ca un regret înceţa mulţumirea femeii cu o droaie de copii, cu griji nenumărate şi fără nici un viitor...

După aprinsul felinarelor, pe Calea Victoriei era o lume de nu putea respira cumsecade un om mai gras. Noroc că Androne abia începuse să se împlinească şi nu era astmatic, aşa că putea ţine în spate pieptul revărsat al unei matroane, pe cînd în faţă, în dîrdora unei discuţii aprinse, îl izbeau mereu coatele şi spatele altei cucoane trupeşe. Să scape din strîmtoare omul încercase, dar nu reuşise. Într-un rînd, nemaiavînd pe nimeni vecin, în partea de către drum, călcase jos, dar se suise degrabă pe trotuar, lîngă cucoanele lui, pentru că era să-l radă, nu altceva, un automobil în goană.

Doamna din faţa lui, o provincială, istorisea punerea la cale a unei contrabande de vite. Prefectul unui judeţ de munte, un primar, alţi doi foşti prefecţi, oameni bogaţi, trecuseră nesupăraţi două mii de perechi de boi. Din cinstita afacere cîştigaseră şi cîţiva ofiţeri superiori. În dreapta, în stînga, pretutindeni, se auzea cuvîntul „vagoane" ; toate gurile păreau că-l rostesc, îl rotunjesc cu buzele, îl prelungesc, îl gustă ca pe o acadea savuroasă. Mateescu se holba tot, asuda şi-l căuta pe fiu-său din ochi, cu disperare.

Dar fiu-său nu se arăta nici pe jos, nici în vehicule. La un colţ de stradă, Androne îl zări deslușit pe fiu-său cel mic, pe liceanul de curs inferior, sugînd cu buzele ţuguiate un muc de ţigară. „Ticălosul ! fumează !" exclamase el tare şi se speriase. Putea să creadă lumea că vorbeşte singur, ca nebunii, ca poeţii.

Cîteva cupeuri, trăsuri multe, automobile multe se ţeseau cu repeziciune pe Calea Victoriei. Pe fiecare trotuar se luau în răspăr două gîrle de oameni, bărbaţi şi femei, de toate vîrstele, înţesaţi cu plăcere unii în alţii.

Mateescu se plictisise aproape, se gîndea să mai facă o jumătate de tur şi să intre la aperitive, cînd o zări pe nevastă-sa, chiar pe ea, singură, trecînd dusă valvîrtej chiar pe trotuarul lui. Ar fi vrut s-o strige, ar fi vrut să alerge după

ea, dar nu se putea ! Şi la urma urmei, la ce bun ? Dimpotrivă : ar fi trebuit să se lipsească de aperitive şi să se ducă numaidecît acasă, ca babalîcii. Apoi gîndul că acasă masa nu era pusă şi că bucatele puteau să fie pe sponci îl supără. Ştia el bine că dacă nevastă-sa nu era la bucătărie, în seara aceea aveau să cineze prost ! Omul plecase capul în jos, nemulţumit.

Era să uite un moment că-l căuta pe Nicu... Un stol de voci îi biciui auzul. Vreo trei fete îşi făceau semne dîndu-şi cu coatele în pofida unor băieţi de liceu, din spatele lor. Larma lor păsărească se auzea de departe. Androne ridicase bărbia peste umărul doamnei dinaintea lui. I se păru că nu vede bine şi întoarse îndelung capul... după fie-sa. „Poftim ! se putea să lipsească !" bîigui părintele. Şi era doar destul de tîrziu ! după aprinsul felinarelor !

Îşi văzuse Androne toate odraslele, afară de aceea pe care voise s-o vadă. Pe afurisitul de Nicu nu-l văzuse. Ce era de făcut ? Porumbeii, Nicu şi cu drăguţa lui, erau pesemne la Şosea. Dacă s-ar duce şi el ? De ce nu şi-ar permite şi el un gust mai cilibiu ? Poate să-l întîlnească pe fiu-său cu ibovnica, dama lui, aşa ca din întîmplare, şi cine ştie ce-ar ieşi de-aici ! patruzeci, şaizeci, o sută de vagoane, poate !

Cînd se hotărîse mai tare să se urce într-un muscal, Androne îşi aduse aminte că nu are în buzunar nici douăzeci de lei. Şi cum era să fie mai bine garnisit, cînd trecuseră nouă zile de la luarea lefii ? Să se urce totuşi şi să vie acasă cu trăsura, iar acolo s-o puie pe nevastă-sa s-o plătească... Era nostimă ideea ! Dar dacă nu avea nici ea şi ieşea un scandal ? Omul se răzgîndi, renunţă. Se mulţumi cu aperitive.

Acasă era aşteptat cu nerăbdare ! Şi consoarta, şi fie-sa îl zăriseră pe Nicu şi pe amanta lui. Fericita pereche se plimbase ţanţoşă pe Calea Victoriei, pe cînd o birjă cu cauciucurile cît piciorul de groase umbla în dreptul lor, la pas, aşteptîndu-i. Nicu avea ifose de milionar, şi era frumos, cu cravată nouă de mătase, de-ţi venea să-l sorbi ! Ea, cam sulemenită, dar cu ce farduri ! Aşa carmin ca pe buzele ei nu mai pomeniseră ! Şi-şi dase cu roşu pînă şi pe urechi. Părea obosită. Cam trecută femeie. Fireşte, aminteri l-ar fi iubit atîta ?

Lui Androne i se sui mustarul la nas : adică dacă ar fi tînără de ce nu l-ar iubi ? E vrun mototol ? E găgăuţă ? Bunicu-său era frumos şi sprinten şi mureau femeile după

el şi la cincizeci de ani ! Chiar el, Androne, era de lepădat ? Îl prididiseră necazurile unei case de copii, se lăsase copleşit de ele şi ţinuse să dea pildă de seriozitate soţiei şi plodurilor lui — aminteri !...

Nicu nu veni să cineze acasă şi nici nu era aşteptat. Cine ştie peste ce tacîmuri scumpe îi străluceau ochii, legănat în cîntece de lăutari vestiţi ! Deştept băiat !

Tatăl se plecă spre urechea mamei şi întrebă încet :

— I-ai strecurat ceva despre vagoane ?

— I-am spus... şi rîdea !

— Te pomeneşti că iese ceva... vezi, acum ar fi timpul... Epoca asta n-are să ţie cît lumea. Se retează deodată şi ne trezim cu războiul. Ba poate să fie şi revoluţie, dacă guvernul n-o vrea să ducă armatele ţării în contra ungurilor.

Într-adevăr, toţi bucureştenii şi ţara toată visa la cucerirea Ardealului. Cel mai mare şi mai conştient ţinut românesc putea să fie alăturat patriei, cu prilejul iscat nu de noi, ci de războiul european. În ministere, funcţionarii abia de mai lucrau. Discuţiile nu se mai sfîrşeau. România n-avea decît să păşească spre graniţele munţilor, şi măreţul vis avea să se împlinească. Nimeni nu-i pricepea şovăirala. Întrunirile se ţineau lanţ, şi pînă şi noaptea se ridicau manifestaţii de dragoste pentru Franţa. Androne Mateescu, chiar el, tihnitul părinte de familie, luase pe un domn de beregată pe stradă, pentru că-l văzuse citind *Ziua*, gazeta vîndută nemţilor.

În fierberea asta fără de răgaz, e drept că ministerul, slujba se făcuseră mai plăcute. Obiceiurile se mai primeniseră. Minţile nu mai simţeau că se împăienjenesc în aceleaşi şi aceleaşi copii, ordine, rapoarte şi dosare nesărate. Cititul gazetelor ţinea în ministere pînă la unsprezece, alimentat de discuţii însufleţitoare. La cafeaua neagră, luată pe birou, nu se mai fuma o ţigară, ci trei-patru ! Patriotismul clocotea în toate piepturile, alături cu ura împotriva celor care aveau, mizerabilii, permisuri de vagoane.

Androne Mateescu se afla în biroul lui, cînd un vechi prieten, foarte schimbat la faţă, se arătă în uşă şi îi făcu semn cu degetul să iasă pe sală. Figura amicului i se părea proaspătă în amintire, parcă o văzuse cu două-trei săptămîni mai nainte. Da ! Pînă să dea ochii cu ea, în sală, Androne îşi aduse aminte. Era a preşedintelui societăţii „Micilor funcţio-

nari." Pe prietenul ăsta, care îl servise, rău făcuse că nu-l căutase, ca să ciocnească împreună cîte o halbă de bere !

Amicul însă îl sfredelea cu ochi învăluiţi de încruntată supărare, avea să-i spună o taină mare şi nu găsea un loc destul de ferit.

„N-o fi venind Nicu regulat la post !... se gîndi Androne. De asta îi arde lui cînd e vorba să pună mîna pe cincizeci de vagoane !..."

— Ce e, nene ? întrebă el.

— Băiatul dumitale, să mă ierţi, a făcut-o lată ! A cheltuit pînă acum, din banii societăţii, peste o mie cinci sute de lei !

— Fugi de-acolo, domnule ! se răţoi, scos din fire, Mateescu. El poate să-ţi dea împrumut şi du...

Nu sfîrşi vorba, şi o bănuială îi intră ca un şarpe în inimă. Ca un sloi de gheaţă îi trecuse pe pîntece, şi frigul i se mutase pe spate ca un cearceaf ud.

— Ce spui, nene ! se trezi el, şi stetea drept, înţepenindu-şi cu greu capul pe grumaji. Eşti sigur ? Nu-i vreo greşală ?

Şi, privindu-l pe vechiul prieten, se gîndea : „Dar tu, porc-de-cîine, care ţi-ai făcut pînă azi două perechi de case cu bani furaţi de la societate ?" Dar nu-şi vărsă furia, scrîşni din dinţi neputincios, gata să asculte ce-i spunea omul, pe care şi-amintea că abia-l cunoştea, abia-i da bună ziua.

— Aşa fiind, grăi preşedintele, băiatul e dus la poliţie... Dar dacă pui dumneata banii la loc, muşamalizăm afacerea, ca să nu fie vîlvă şi să-l nenorocim...

— De unde să am eu atîţia bani ? Hm ! Să vorbesc cu el. Pot vorbi ?

O speranţă vagă îi trecuse prin minte, o prostie, că Nicu ar putea, prin metresa lui, să facă totuşi rost de vagoane...

— Banii ăştia, cum ?... borborosi el, i-aţi încredinţat lui deodată ?... Poate că i-a pierdut copilul...

— Ce copil, domnule ! Îl toca o muiere... Şi nici tînără măcar nu era. Este şi ea la poliţie ; ai s-o vezi. Cum i-a întors capul nu pricep. Minte de copil ! Fecior de oameni cinstiţi, funcţionari... Dar încaltea ştiu c-a bătut-o comisarul de nu mai poate sta pe scaun, ca pe copiii mici. Ce zici ? întrebă preşedintele. Vii acum cu mine ?

— Viu ! se strîmbă Androne, şi intră în birou să-şi ia pălăria.

Lume multă forfotea pe scările ministerului. Şoaptele şuierau, ochi mari se roteau în toate părţile. Samsari, femei frumoase şi elegante, deputaţi roiau, îşi dădeau cu cotul şi şopteau : vagoane, vagoane, vagoane, douăzeci, patruzeci, cincizeci de vagoane !

Era în anul 1916, în zilele de înfrigurare, cînd Bucureştenii toţi aflaseră că armatele române sînt nevoite să se retragă în Moldova, lăsînd capitala ţării fără apărare.

Fiecare se întreba dacă mai poate rămîne într-un oraş ce avea să încapă în stăpînirea bulgarilor, a ungurilor şi a turcilor. De germani era mai mică temerea. Guvernul nici el nu mai ascundea primejdia şi pusese la cheremul populaţiei o sumedenie de trenuri. Nu plecau numai cei în stare să tragă cu puşca, ci şi bătrîni, femei, copii, care nu aveau nici în clin, nici în mînecă cu războiul, dar puteau să fie batjocura şi prada cuceritorului.

Vestea rea intrase şi în casele îngăduite şi cercetate regulat de serviciul sanitar al primăriei. Stîrnise şi aci emoţie, îngrijorare, temere, cu atît mai mult cu cît *fetele* înţelegeau că ele trebuie să rămînă locului, roabe supuse patronului şi regulamentului, şi că ele negreşit că aveau să-l cunoască pe inamic.

La „Fustă-n brîu", patronii, soaţa şi soţul, stătuseră la masă două ceasuri şi dezbătuseră împrejurarea. Amîndoi erau foarte graşi, foarte oacheşi, unsuroşi, semănau unul cu altul leit. Nevasta asculta de bărbat totdeauna. Acum însă vocile se ridicaseră, soţii nu cădeau la învoială. El ar fi voit să plece singur, pentru ca dumneaei să urmeze comerţul mai departe şi să nu piardă casa, vad bun. Şi ar fi voit să plece cu tot ce avea mai de preţ : bani ca la treizeci de mii de lei, bijuterii vechi şi noi, hainele lui toate şi ale ei, cele de mătase, cele de mireasă, păstrate şaisprezece ani pe fundul lăzii.

Nenea făgăduia că va fi econom, că va căuta să facă treburi bune, şi se putea, spunea el, pentru că tot tineretul şi toţi cei cu stare plecau în Moldova. Şi mai spunea că, fireşte,

îndată după încheierea păcii avea să se întoarcă şi că n-avea să treacă mult pînă atunci : „o dată capitala căzută, cît mai avea să ţină războiul ? O lună, trei, şase, mai mult nu se putea !“ socotea el, înfuriindu-se.

Soţia răspundea că unui om simţitor ca dînsa îi ajunge un minut ca să moară ! Că ea nu era în stare să ţină piept unui golan de-ai noştri, dar cum era să se încaiere cu inamicul ? Că dumnealui, Nenea (cum i se zicea lui Ghiţă) era mai şiret, mai deştept şi că se şi cuvenea ca el, ca bărbat, să apere căminul, nu o femeie plăpîndă ! Pe ea singură s-ar fi apărat cu izbîndă, dar vezi că erau fetele, opt fete !

Nenea şi Ţaţa (cum i se zicea ei) ar mai fi discutat — sifon şi vin erau pe masă — dacă nişte ţipete nu i-ar fi sculat de pe scaune. Ţipetele veneau chiar din odaia de alături : fetele, toate îmbulzite una într-alta, de un sfert de ceas stăteau cu urechea lipită de uşă ; auziseră tot ce se vorbise ; tăcuseră chitic o vreme, dar, împărtăşind grija Ţaţei, poate, ori trăgînd nădejde că Nenea va pleca, şi enervate pesemne de încordarea cu care ascultau, se luaseră la ceartă, mai întîi în şoaptă, se înghioldiseră, se îmbrînciseră.

Cinci din fete erau romînce, una era ovreică, alta nemţoaică, alta unguroaică. Pe aceste două din urmă, celelalte, afară de ovreică, dîndu-şi seama că sînt venetice, neam cu vrăşmaşul, începuseră să le izgonească de lîngă ele, să nu le îngăduie să tragă cu urechea la uşă, să le ocărască. Şi încăierarea venise, în pofida tăcerii pe care şi-o porunciseră cu toatele. De altfel, se urau de mult ; vrajba începuse de cînd se dezlănţuise războiul mondial şi se înăsprise cu intrarea României în furtună.

Sub privirea stăpînului, femeile se descurcară din vîrtejul bătăii, cu frămîntarea, opintirea şi necazul încă citeţe pe obraji, gîfîind cele care luptaseră de istov, cu zgîrieturi pe chip ca de gheare de pisică, cu dîre galbene în sulimanul gros, roşu-aprins ; cu coloratele lor fuste ajunse deasupra genunchiului, cu decolteurile strîmbate pînă peste unul din umere. Pesemne că, pînă să ţipe, răzbite de durere, unele se buşiseră înfundat, pe tăcute.

Nenea le privi pe toate şi, ca pe nişte ţîri înşiraţi prin ochi pe o sfoară, le ţinu cu privirea un minut ca spînzurate.

— Ar trebui să vă pun jos pe fiecare şi să vă trag cîte douăzeci şi cinci de gîrbace muscăleşti ! bubui Ghiţă, şi înjură năprasnic. Ce căutaţi voi cu urechea la uşă ?

— Păi, Nene, voi să înceapă a se apăra Mimi, cea mai frumoasă dintre fete şi care se bucura uneori, în taină mare, de mîngăierile stăpînului.

— Nici o vorbă, că vă snopesc ! Voi poate vreţi să-mi închidă poliţia localul, dar nu vreau eu ! Ori să mai dau un rînd de bani !...

Şi se adresă Chetei, cea mai împăciuitoare de obicei :

— Care a fost pricina bătăii dintre voi ?

— Wilhemina şi Katti, nemţoaica şi unguroaica, trăgeau şi ele cu urechea, cînd spuneai dumneata că fugi de nemţi şi de unguri... Ele ţin cu neamurile lor...

Ca un sac greu, care l-ar fi tras de spate înapoi, îl trăgeau de la priveliştea fetelor propriile sale gînduri asupra plecării. Mai avea oare vreme să pregete ? să se ciorovăiască şi să cadă la învoială cu nevastă-sa ? Bucureştii se goleau, văzuse cu ochii lui, în Calea Griviţei, un bîlci întreg de oameni, pe jos şi în fel de fel de căruţe, pînă şi într-un dric, silind spre Gara de Nord. Era mai bine să dispară, să ia banii fără ştirea nevestei, şi pace ! De ce să piardă vremea în discuţii ?

În tăcerea ce se făcuse grea, se auzi deodată un dangăt de clopot. Toţi cei de faţă ascultară. Apoi se auzi, ca trecînd de-a lungul trotuarului, un fluierat prelung. Şi dangătul clopotului cel mare de la Mitropolie, şi fluieratul speriat al gardistului înştiinţară lumea că deasupra Bucureştilor au venit aeroplane de ale inamicului, şi-i porunceau să se ascundă şi o povăţuiau să se ferească.

Paşi zoriţi zdupăiau pe afară. Drumeţii se ascundeau pe unde nimereau. Puţini oameni rămîneau cu ochii în cercetare după zburătoarele ucigaşe. Se simţea dintre pereţii casei aşteptarea încordată a întregului oraş : din aeroplan avea să se arunce negreşit o bombă. Şi sute de mii de oameni se întrebau unde avea să pice de astă dată bomba : la arsenal, la pirotehnie, la poştă, la gară, la palatul regal ? Pasărea-maşină se învîrtea slobodă deasupra întregii capitale, şi omul care o cîrmuia vedea tot oraşul, putea să aleagă locul şi venise anume ca să distrugă.

După întîii fiori de groază, fetele se trăseseră tiptil de sub ochii cătrăniţi ai patronului, şi acesta rămăsese iarăşi cu nevastă-sa. Femeia, pe urma gîndurilor soţului, întrebă :

— Dacă iei toţi banii cu tine, eu cu ce rămîn ? Că nu se ştie ce ne-or face nemţii şi dacă nu mi-or închide localul. Mai du-te prin oraş şi vezi ce zice unul şi altul.

Pocnetul primei bombe, lăsate din aeroplan, străbătu în casă, tăie conversaţia dintre soţi. Fetele erau împărţite prin odăi. Unguroaica, nemţoaica şi ovreica erau la un loc, iar celelalte, în alte două încăperi.

Wilhemina şi Katti aşteptau să audă pocnetul şi îl doreau cît mai zguduitor. După ce îl sorbeau cu emoţie, în nemişcare, stăpînindu-se, închipuindu-şi prăpădul căşunat, se înghionteau şi se uitau adînc una la alta.

Raşela, ovreica, se înfiora, se zbîrlea toată, revoltată şi pe ele, prietenele ei, şi pe celelalte tovarăşe. Ea nu putea să fie de partea nici unora, în vrajba aceea dintre naţii, trezită în bordel. Raşela blestema războiul, cînd îşi da drumul gurii, şi toţi împăraţii. Bătaia tuturor clopotelor din Bucureşti, vuietul care pătrundea prin geamuri, pe gaura uşii, prin ziduri, prin pernele cu care uneori îşi astupa Raşela urechile îi plăsmuia şi-i perinda pe dinaintea ochilor o vedenie lugubră : un lanţ nesfîrşit de dricuri negre, urcînd pe un deal, lanţ deşirat pînă-n fundul şesului ; lume umblînd greu după morţi, îmbulzindu-se, istovită, pe cînd ziua murea, se făcea beznă. Şi i se părea ovreicii că ea visase aşa ceva în ajunul războiului. Şi părerea aceasta, că ea a fost prevestită, îi da siguranţa că niciodată nu va mai fi linişte pe lume, că nenorocirile vor curge, că s-a început sfîrşitul lumii.

Clopotele tăcuseră de la o vreme, aeroplanele duşmane plecaseră ; circulaţia întreruptă se pornise iar. Se simţea pînă şi-n case că nu mai este primejdie. Fetele se aşezară pe la ferestre, de astă dată sub privegherea Ţaţei.

Ghiţă spusese că se culcă. Stătuse în iatac ca la zece minute şi, făcîndu-se linişte, plecă în oraş, după veşti.

Ostenită, cu somnul pe gene, Ţaţa trecu în locul Nenii în iatac, şi sforăitul ei se auzi numaidecît.

În dreptul uşii cu geamuri de la drum se opri un cunoscut. Privi stăruitor. Era Nae Puştiu. Mărunţel, călcînd totuşi ţanţoş, ca şi cum ar fi fost mîndru de statura lui, cu

pălăria pe ceafă, descheiat de tot la vestă, ca să i se vadă cămaşa roşie, cu un moţ de păr, tras de sub pălăria lată în borduri şi adus în sus. O căuta pe Sisi, ibovnica lui. O zări şi îi făcu semn din cap să iasă la poartă. Fata ieşi repede.

— Ce grijă ţi-am purtat, Năică ! începu ea. De ce n-ai venit de trei zile ? N-ai avut nevoie de parale ? Nu mă iubeşti sincer. Credeam că ai plecat şi tu în Moldova.

— Proasto ! Sînt nebun ? Să mă curăţ ? [1] Ce mai e pe la voi ? Am auzit că Nen-tu Ghiţă pleacă... E adevărat ?

Proaspetele amintiri din ziua aceea însufleţiră chipul fetei. Întoarse capul, ca să vadă dacă sînt singuri şi, în şoaptă :

— A fost tărăboi astăzi... Nenea vorbea în secret cu Ţaţa de plecare. Noi lipisem urechea de uşă. Şi ne-am luat la bătaie cu nemţoaica şi cu unguroaica...

— Sisi, şuieră Puştiu, e treabă de făcut ! Ascultă : dacă vrei să scapi de puşcăria asta, că eşti o roabă vîndută aici, cum ziceai tu, şi le eşti datoare trei sute de lei, acum poţi scăpa. Poliţia numai la voi nu se gîndeşte ! Pînă n-apucă Ghiţă s-o şteargă cu banii, pune tu mîna pe ei. Ia vezi ! Fii deşteaptă ! Plecăm la Ploieşti, stăm acolo. La Ploieşti poţi să-ţi faci meseria slobodă şi o să mă ai pe mine, să te păzesc de chiulangii şi de bătăuşi. Ce zici ? Acum e pontul [2].

Sisi privi iar cu temere înapoia ei. Inima îi bătea cu putere. Pricepu că are dreptate amantul ei de inimă, şi gînduri multe şi încurcate o năpădiră.

— Să văd... de... Nu prea ştiu unde ţine banii pitiţi.

Puştiu tresări, zîmbi, o strînse de mînă.

— Trec după miezul nopţii pe aici... Şi fiindcă ferestrele sînt întunecate, de cînd cu *ţepelinele* astea, am să fluier *Sîrba popilor*, să ştii.

Şi Puştiu îşi privi ibovnica adînc, săgetător, în miezul ochilor. Fata simţi ca un şarpe trecîndu-i prin trup, oftă, faţa toată i se deschise într-un zîmbet de năzuinţă, de fericire apropiată. Dar Puştiu se învîrti într-un călcîi, întorcîndu-i spatele, şi plecă.

[1] Să-mi pierd viaţa (n. a.).
[2] Momentul potrivit (n. a.).

Sisi intră în casă ameţită, cu obrajii încinşi, cu un roşu pe ei care întrecea roşul de foiţă, de sulemeneală. Se răzni într-un ungher, ca să gîndească. Simţea că-l iubeşte pe Puştiu fără margini. De multe ori visase că el o va fura într-o zi din temniţa aceea şi că altă viaţă se va întocmi pentru ea. Dar nu îndrăznise niciodată să-i vorbească de libertatea ei, de visurile ei. De ce-ar fi scos-o el din mocirla în care se afundase ? O iubea ? Era ea frumoasă, ca să poată spera Puştiu într-un cîştig bănesc ?... Uneori i se părea că este ; îşi plăsmuia un chip de fată care aducea cu al ei, dar se trezea singură că zugrăveşte altă figură, altă făptură omenească, mai curată şi mai frumoasă. Gîndul hoţiei, la care fusese îndemnată, îi revenea mereu, fără mustrare de cuget, numai cu spaima că dacă n-avea să izbutească avea să-şi piardă iubitul. Puştiu avea să se supere, să n-o mai vadă ! Vru să se gîndească bine cum avea să facă, ştia unde sînt banii, sub pat, într-o lădiţă. Cu cleştele de cuie, avea oare să poată smulge unul din belciugele de care era atîrnat lacătul ? Poate că da, poate că nu.

Alături, ovreica vorbea cu nemţoaica, cu unguroaica :

— De ce-i urîţi voi pe români ? Ei sînt vinovaţi că voi aţi ajuns ce-aţi ajuns ? Aşa v-a fost soarta. N-aţi fost poame bune, ca şi mine. Ori credeţi că nemţii şi ungurii, cînd or fi în Bucureşti, are să vă scoată de aici şi are să vă facă cucoane ? Cînd vă rugaţi la dumnezeul vostru să vă dea pîine, de ce nu-i cereţi să v-o aducă din Ungaria ? O găsiţi bună şi pe asta din România. Barem tu, Wilhemino, eşti născută în Bucureşti !... Dacă ar cădea o bombă aici, crezi că pe tine te-ar cruţa ?

Cheti veni în ungherul în care Sisi căuta să cugete la prădarea banilor.

— Ce ţi-a spus Puştiu ? Vin nemţii ?

Sisi se dezmetici şi răspunse :

— Vai, da !... Şi ştie toată lumea că Nenea pleacă.

Hohote de rîs răsunară. Vrun mucalit le spunea fetelor, prin geam, bazaconii, drăcii.

Cheti dădu fuga, să nu piardă prilejul de haz. Sisi privi în juru-i. I se păru că se înserează... Se furişă din odaie în bucătărie, găsi cleştele de scos cuie, îl luă şi, ca o somnambulă, cu paşi largi şi surzi, se strecură în iatacul patronilor. Acolo, Ţaţa dormea, lată şi imensă, cu gura căscată, sforăind cum-

plit. Sisi intră sub pat. Un genunchi îi lovi tare podeaua. Fata se sperie, se cutremură, dădu cu capul de somiera ca o plasă a crivatului. Urechile începură a-i vîjii. Închise ochii, care n-aveau ce să vadă. Întinse mînile, încet, lada era acolo, dar Sisi lăsă mînile în podele, razim cîinesc. Voia să aştepte să se scoale Ţaţa şi-apoi să lucreze. Dar inima începu să-i bată aşa de zorit, de puternic, că Sisi crezu că are să se înece. Deschise gura, ca să răsufle fără zgomot. Un rău nedesluşit o copleşi, o enerva, o izgonea de-acolo.

Dar Puştiu avea s-o părăsească dacă la miezul nopţii nu avea bani. Sforăitul patroanei umplea lumea de larmă. Nu, cu siguranţă că nu s-ar fi auzit ce face ea, Sisi, sub pat, chiar dacă ar fi tras cu cleştele de belciuge. Dar dacă Ţaţa auzea totuşi ? Sisi întinse mînile, cu ochii holbaţi, de astă dată în cercetare, şi pipăi lădiţa.

Iată lacătul. Lacătul era deschis ! Va să zică, nu mai avea nevoie să scoată belciugele, poate prea bine prinse, şi putea băga mînile în ladă chiar îndată. De ce să aştepte pînă s-o trezi Ţaţa ?

Sisi ridică uşurel capacul, lada era scundă. Ştia că banii sînt puşi într-o cutie de tinichea, fostă de tutun de lux. Dibui cu degetele şi atinse degrabă cutia, pusă chiar deasupra. Să ia cutia cu ea sau numai cuprinsul cutiei ? Cum mai sforăia Ţaţa ! Ce urlete avea să scoată la aflarea că a rămas fără bani ! Dar ce uşoară era cutia aceea de tinichea, rece ca de gheaţă ! Parcă nu avea nimic înăuntru.

Era goală ! Pesemne — Nenea !...

Da, el ! Spălase putina !

Sisi deschise cutia, băgă mîna înăuntrul ei : era cu desăvîrşire goală ! Simţi o durere mare în creştetul capului, o clipă, şi-apoi ca o uşurare în tot trupul. Bătaia inimii se mai potoli. Gîndurile multe şi care-i îmbulziseră mintea zburaseră. Acum se făcuse pustiu în capul ei şi o tristeţe searbădă, goală, nemărginită o învălui. Lăsă cutia sub pat, pe podele, şi ieşi uşurată, se ridică în picioare ; nici nu se mai uită la Ţaţa. Ieşi pe uşă, îşi frecă ochii trudiţi de întuneric şi tocmai în curte se opri din mers.

Aşadar, nu furase nimic ! Era „cinstită !" Şi spunîndu-şi vorba „cinstită", i se făcu milă de ea şi greaţă. De la optsprezece ani era marfă. N-o iubise nimeni. Nici ea nu-l

iubise pe altcineva decît pe Puştiu. Şi-acum se isprăvise şi cu dragostea asta! Poate că era mai bine aşa : să nu mai tragă nădejde că va fi liberă !

Alte două fete ieşiră în ogradă. O ceată de patru golani sta în poartă, pregetînd. Pînă să-şi dea seama pe ce lume se mai află, Sisi se văzu în casă ; intrase fără să-şi dea seama.

Pe la miezul nopţii, Sisi auzi *Sîrba popilor,* fluierată pe la ferestre. Picioarele i se muiară. Se gîndi un răstimp să stea locului. Casa era plină stup, deşi era întuneric în ferestre. Cu pas tărăgănat, Sisi ieşi la poartă, prelingîndu-se pe lîngă perete. De la un pas depărtare, cunoscîndu-l pe „amorez", începu a rosti în şuier prelung :

— Mi-a luat-o înainte Nenea. Pricepi ?

— Apropie-te, fă ! mîrîi Puştiu şi, fiindcă înţelesese cele ce se întîmplaseră, furios, îşi repezi pumnul în obrazul fetei.

Fata se izbi cu capul de zid, căzu jos ameţită. Şezu aşa, în nesimţire, un răstimp. Ridică ochii să-l vadă, să-i spună că o doare şi că o bate degeaba, dar el plecase. Simţi ca o văpaie pe nări ; ceva cald, fierbinte, peste buze : îi curgea sînge din nas.

— Fire-ai al dracului ! scînci ea, gîndind să se spele degrabă.

Dar în casă purcedea alt tărăboi : Ţaţa, vrînd să schimbe unui muşteriu o sută de lei, dase de cutia goală şi izbucnise în răcnete, în ocări, în blesteme şi în bocete.

Uitîndu-se mai bine în cutia de tinichea, patroana părăsită găsi un bilet, care suna aşa :

„Marghioliţo, eu am luat banii. O să fie bine.

Ghiţă"

Şi scrisul era al dumnealui !

PENTRU PĂREREA LUMII

(1 9 2 1)

Cîrciuma „La Arnăutul viteaz", scundă şi şoldie, se sprijinea, ca un cerşetor în două cîrji, în stîlpii parmaclîcului ei, abia ţinîndu-şi coperişul ţuguiat, de două ori mai mare decît ea şi care umbrea toată casa de jur împrejur.

Aşezată la răspîntie, în colţ de stradă, parcă aţinea calea trecătorilor, dar îşi ascundea, vicleană sau ruşinoasă, luminile ferestrelor sub cozoroc, ca să nu i se vadă nici rachiurile colorate din geamuri, nici muşteriii momiţi.

Eftimie Giagoga, cîrciumarul, om harnic, sta înapoia tejghelei, gata să piară pe gura beciului, căscată lîngă el ; sta privindu-şi muşteriii, cînd pe unul, cînd pe altul, şi înghiţea cu mulţumire cînd vedea un pahar dat peste cap.

Dacă vreunul din clienţi nu se încurca, adică pleca de cum îşi sorbise băuturica, aruncînd pe tejghea zece bani, Eftimie îşi călca pe inimă şi mulţumea cu glas tare şi plecîndu-se politicos. Gîndul că unui muşteriu nu i-a plăcut băutura, că a găsit-o mai prejos de gustul lui îl coclea pentru un ceas şi-i strecura în suflet o grijă ca un şarpe de neastîmpărată.

Lui Eftimie Giagoga nu-i plăcea nici vinul, nici rachiul, dar îşi închipuia că era firesc ca toată lumea să bea, să bea mult şi, bineînţeles, în prăvălia „Arnăutului viteaz".

Totuşi el nu-şi lăsa băuturile precum le primise de la podgoreni şi rachieri ! Vinul ştia să-l limpezească cu clei de peşte, să-l sporească, să-l facă vechi, să-l facă tare. Avea în pivniţa lui o adevărată fabrică. Din nu ştiu ce neam de surcele fierte, din pepeni verzi, făcea un fleac de vin ieftin, cu care turba mahalaua.

Din vinurile adevărate, drese şi întărite de el, amestecate cu vinul de surcele, scotea alte două-trei calităţi. La rachiuri încaltea era mare meşter : făcea ţuică, tescovină, drojdioară, şi lesne ar fi făcut şi lichioruri fine, dacă ar fi avut

cui să le vîndă. În magherniţa lui puteai să beai şi-n ajunul Crăciunului must dulce înăsprit — îl tăia cu muştar şi-i oprea fierberea după plac.

Poate că dacă băuturile lui Giagoga ar fi fost nefalşificate, n-ar fi ţinut atîta la ele, dar erau toate opera lui şi avea deci de ce să se mîhnească omul cînd vedea muşteriii plecîndu-i, numai după un pahar.

Cîrciumarul era ajutat la treburi de două femei : de nevastă-sa, o muiere oacheşă, naltă şi uscată, şi de o servitoare, care-i era neam lui Eftimie pe departe, un fel de roabă pe vecie. Femeia asta, în vîrstă ca de patruzeci şi cinci de ani, încruntată şi resemnată, alerga la treabă ca un cîine mops la harţă, cu capul înainte, gata parcă să rupă, să sfîşie, tăcînd şi făcînd repede ordine acolo unde i se spunea.

Amîndouă femeile păreau ostenite de muncă ; nevasta negustorului se vedea limpede că e cotropită, că munceşte ca în vis, lucrurile stăteau să-i pice din degete, pe cînd servitoarea îşi biruia, parcă cu o voinţă încăpăţînată, toropeala şi punea putere şi hotărîre pînă în cele mai mici fapte ale ei.

Dar pe amîndouă le cîrmuia glasul stăpînului, ochii, gîndul lui, care dacă le-ar fi părăsit o clipă, le-ar fi lăsat să fie năvălite de un somn adînc de douăzeci şi patru de ceasuri !

Şi s-a trezit deodată lumea care-l cunoştea că Giagoga a luat cu chirie un maidan întins, că l-a îngrădit şi că aduce cu carele lemne, de cer şi de fag, lemne din pădurea lui ! Şi-n acelaşi an micul negustor şi-a cumpărat casă mare pentru el şi de închiriat, şi a lăsat magherniţa pocîltită. Şi lumea s-a gîndit la traiul lui în vreme de opt ani, cu mărături şi cu măsline, fără slugi ca să-l fure, şi i-a făcut socoteala ; dar tot nu ieşea lămurit de unde atîta bănet pe capul lui Eftimie Giagoga.

Eftimie avea treizeci şi cinci de ani, şi putea deci să se încălzească pînă la desfătare la căldura averii şi a sănătăţii.

Mutat în casa lui, la stradă, în trei odăi, pe cînd înainte vreme locuise numai una, se plimba cînd avea răgaz de-a lungul camerelor, cercetîndu-şi mobilele noi. Se aşeza la fereastră ca să privească puţina mişcare din stradă. Încerca să citească, înfundat într-un fotoliu, o gazetă, ca boierii. Urîtul îi da ocol ca un motan somnoros, omul se plictisea, se simţea prea singur.

Chipurile afumate şi triste, al nevesti-sii şi al bătrînei servitoare, îl enervau ca ceva vechi, neschimbat, cînd toate se schimbaseră şi se înfrumuseţaseră.

Pe bătrînă o aşează la depoul de lemne, ca să supravegheze cinstea lucrătorilor lui de-acolo. Nevastă-sa se ferea de luxul din odăi şi nu părăsea bucătăria, deprinsă cu mirosurile ei, cu încăperea strîmtă.

Eftimie adusese o servitoare tînără şi rumenă, ca să deretice casa urgisită de femeia lui şi să servească la masă.

Depoul de lemne creştea mereu şi i se ducea faima. Magazii mari şi temeinice, casa biroului de zid, cîntare şi maşini de tăiat sistematice, precum şi ieftinătatea aduceau lume de pe departe. Cai şi căruţe pentru transport, grajduri şi şoproane, o sumedenie de slugi la toate treburile, pădurea cu cer şi cu fag, casa din care închiria o parte erau atîtea laturi ale unei averi ieşite ca din pămînt, ca să-i rodească lui Giagoga şi să-i poarte numele din gură în gură.

Dar foştii lui tovarăşi de pe vremuri de obidă nu păreau mai mulţumiţi. Bătrîna Boja îşi ocolea stăpînul, care-i era şi rudă, îşi vîra ochii într-un maldăr de lemne sau în lada unui cîntar cînd „domnul" se ivea. „Domnul" se părea c-o înţelege şi n-are ce să-i facă. O ocolea, şi numai de departe îi arunca o privire aşteptătoare ca o oglindă, în care cînd se izbeau privirile ascuţite de mustrare şi de ură ale Bojei, Eftimie, neputincios, îşi ducea mîna la frunte, ca să şi-o lase perdea peste ochi, şi găsea potrivit să se răstească la careva.

Din pricina Bojei, pesemne, îi era mai drag să zboare în trăsurica cu două roate şi un cal sur, ce şi-o cumpărase pentru alergături, sau să stea acasă, unde noua lui servitoare era datoare să-şi găsească de lucru prin odăi.

În omul care postise opt ani, cu murături şi cu masline, şi care se ghiftuia acum cu carne şi dormea şi cît nu dormise mai înainte, se deşteptaseră nevoi şi pofte mai neînfrînate ca la altul. Omul adăpat cu urciorul de lut al răbdării, al lipsurilor, visase îndelung la plăcerile celor bogaţi, la desfrînarea şi nepăsarea lor.

Sirma, nevasta lui Giagoga, dimpotrivă : ea nu se putea deprinde nici cu hrana cea nouă. Pe ea prînzurile îmbelşugate, grase o îmbolnăveau, o îngreţoşau. Trăia mai mult cu

mirosurile bucatelor, cu cartofi şi cu varză. În schimb, Frosei, noua slugă, îi crăpa obrazul de sănătate.

Într-o năzdrăvană de zi însă i s-a făcut şi Frosei rău şi a stat ca ameţită, rezemată de stăpînă-sa, în bucătărie. Cînd s-a dezmeticit şi s-a văzut sprijinită tocmai de Sirma, s-a speriat ca un hoţ prins cînd fură şi a fugit.

De la data aceea tot mai des i se făcea fetei rău, avea greaţă, îi venea să verse, alegea mîncările şi sta năucă şi galbenă cîte un sfert de ceas.

Eftimie a priceput ce sînt greţurile şi năuceala servitoarei, şi o nouă speranţă i s-a deşteptat în suflet. Avea să fie tată. El era om cu vază şi cu stare, iar copilul lui urma să fie sănătos şi frumos, ca el şi ca Frosa. N-avusese parte de copil cu nevastă-sa legiuită, dar vina nu fusese a lui, lucrul era limpede. Vina fusese a Sirmei, ea era stearpă.

Simţea pentru nevastă-sa un dispreţ amestecat cu scîrbă. Gîndul cotorosirii de ea îi încolţise în minte. Dar cum ? avea să divorţeze ? Asta nu se putea ! Cu fostele lui tovarăşe de cîrciumă era ferecat, pe viaţă şi pe moarte, de o taină mare şi primejdioasă, pe care de cîte ori şi-o aducea aminte, tresărea, asculta, îi îngheţa şira spinării şi asuda tot. Trebuia să se îngrădească cu ele, să le ţină sub puterea ochilor, să le mîngăie mereu obrajii, cu mîna, ca la nevoie să le poată astupa repede gura.

Sirma întrezărise vag, apoi îşi desluşise tot mai limpede ; dar, tot bănuind aşa şi lămurind, se şi obişnuise... Gîndul că e un păcătos bărbatu-său era atît de copt în mintea ei, că nu se mira şi indigna femeia. Sufletul ei de mucenică se mulţumea cu slaba drojdie de viaţă din trupu-i, care nu aştepta altceva parcă decît să tot sece pînă la uscăciune.

Frosa şi Eftimie vorbeau într-o zi în casă :

— Mi-e teamă de jupîneasa...

Aşa-i zicea ea stăpîne-sii.

— Azi-mîine tot are să deschidă gura şi să-mi spună...

El, care nu da niciodată înapoi, ci mai vîrtos sărea înainte, zise hotărît :

— Cheam-o aci ! Dreg eu !...

Frosa îşi privea buimacă stăpînul. Şovăia.

— Cheam-o aci, porunci el, şi tu să rămîi acolo...

Sirma, chemată, s-a strecurat în casă ca o pisică hămesită. Îşi tîra paşii şi privea pe podele, aşteptîndu-se parcă să tresară cînd o auzi glasul bărbatului ei şi să se oprească. Ea înainta încet, încet mereu.

— Frosa are să nască pe curînd... Ai văzut ? ai priceput ?

— Eu n-am ochi ? îngăimă femeia.

— Poate că ai vrea să o trimit la spital...

— Faptele tale, Eftimie !... dojeni moale femeia.

— De, tu ai fost stearpă... Tu, nu eu !

Tăcere de amîndouă părţile. Eftimie, tot el, rosteşte :

— Mi-e-n gînd să cresc eu copilul şi să-l înfiez. Eu şi cu tine. Poate voi avea norocul să fie băiat... De, gîndeşte-te, eu pentru cine agonisesc ? pentru cine m-am canonit şi ?...

— Faptele tale, Eftimie !...

Sirma îşi ştersese ochii cu şorţul ei de bucătărie, cu pieptul strivit, cu capul plecat. Nici o răzvrătire.

— Te boceşti, cobeşti ! Faptele mele ! Iată-le : casa asta, depoul de lemne, tihnă şi belşug în casă ! Şi lumea ne salută pînă la pămînt... Îţi spunea cineva pînă mai ieri : sărut mîna, cucoană Sirma ? Da ! Tu nu eşti proastă... Pricepi tu că ar fi bine să avem un copil din sîngele meu. Copilul are să fie şi al tău, dacă l-oi înfia... N-are să mai fie al Frosei !!

— Şi-ai să goneşti pe mama lui din casă ? Eftimie !

— Eu fac cum vreai... Frosa ne trebuie, tu n-ai lapte, tot ar trebui o doică. Să rămîie la noi.

Pruncul Frosei, băiat sănătos şi mare, a fost un prilej de voie bună şi de înseninare pentru Eftimie cum niciodată nu mai avusese. Vecinii pricepuseră, şi de la ei aflase lumea toată cine e tatăl copilului. Dar n-a căutat nimeni să-i turbure veselia. Omului bogat îi sînt îngăduite mai multe plăceri decît celui sărac. În ochii mahalalei calicul ar fi caraghios şi cînd s-ar afla că e îndrăgostit de nevasta lui. Pe el îl prinde cînd se milogeşte către cei mari, cînd îi înjură şi îi bate pe ai lui. Şi pentru că jupîneasa Sirma era şubredă şi posacă, iar Frosa voinică, grasă şi plăcută, bărbaţii îl dizmierdau cu ochii pe fericitul tată, îndreptăţindu-l, iar femeile aruncau priviri galeşe în calea lui.

Nu i-a fost greu lui Giagoga să-şi tîrască nevasta la tribunal, ca să iscălească şi ea, după cerinţa legei, actul de adoptare al copilului Frosei, botezat Mihai.

Pruncul adoptat nu a fost luat de la sînul mumei, care a rămas în casa lui Eftimie, alături de nevastă-sa, fără sfială, fără ceartă, ca şi cum aşa era firesc să fie.

Sub privegherea a două mume, copilul creştea neînfrînat şi se vădea un dezmetic. Pînă la şapte ani, cînd a fost dat la şcoală, lucrul trecea nebăgat în seamă. Dar de prin clasa a treia primară, cartea, care nici pînă atunci nu se lipea de capul lui, îi ajunsese o pacoste, de care el scăpa ocrotit pe rînd de fiecare dintre părinţii lui. Şi el avea trei. Umbla fugar, pierdea sau îşi vindea cărţile, îşi bătea tovarăşii de joacă şi făcea datorii la plăcintar şi la bragagiu. Frosa, într-ascuns, îl ghiftuia cu dulciuri şi-i da bani de buzunar. Cînd ea voia să-l bată, băiatul găsea sălaş şi ascunzătoare la bucătărie, la maică-sa adoptivă. Amîndouă mamele nu se simţeau destul de îndreptăţite să-l bată şi să-l mustre după cum merita. Dar amîndouă îi cocoloşeau isprăvile şi la nevoie îl făceau nevăzut de tată-său.

Eftimie, mulţumit că are un moştenitor din sîngele lui şi pus sub ocrotirea legii, că afacerile i se măresc necontenit, privea departe în viitor şi nu vedea decît cu ochii fermecaţi de seninul depărtării copilul de lîngă pulpana lui. Visa să facă din băiat un om iscusit şi un boier învăţat şi vînturat prin ţările faimoase.

În clasa treia, Mihai rămăsese repetent, cu toată mia de kilograme de lemne şi cele două perechi de curcani îngrăşaţi cu nucă, trimise plocon, la timp, profesorului. Eftimie l-a căutat pe fecioru-său trei zile ca să-i rupă urechile şi să-l dojenească. Dar femeile îl ascundeau ca pe un ac. Tatăl, mulţumit oarecum că fiul său era atît de iubit în casă de amîndouă femeile şi socotindu-l din pricina asta cu vreun merit oarecare, necunoscut lui, se duse la profesor acasă. Acesta foarte încurcat, îl primi frîngîndu-şi mînele şi se dezvinovăţi. Avea şi de ce, mîncase curcanii de pomană. Neîndoios că îi fusese foarte greu să lase repetent pe copilul d-lui Giagoga, dar îi fusese, spunea el, peste putinţă să-l treacă. Şi hotărîse să facă aşa şi spre binele copilului, căci nu i-ar fi folosit să

treacă fără nici o învăţătură. Domnul Giagoga îi datora cel puţin recunoştinţă. Şi profesorul cerea şi stăruia, cu gîndul bineînţeles la o plată bună şi la o înnoire de daruri, ca în anul viitor să-i pregătească el odrasla la învăţătură.

Trecutul tot şi-l uitase, cu prosperitatea afacerilor lui se deprinsese, aşa că Eftimie suferea mult din pricina lipsei de deşteptăciune şi a îndărătniciei băiatului, în sfîrşit dovedite.

Mihai abia la treisprezece ani ieşise din şcoala primară. Tată-său nădăjduia că liceul, şcoală mare, cu profesori mulţi, cu copii de oameni bogaţi, îi va schimba feciorul.

În anul întîi de liceu, Mihai fu dat afară pe un an întreg pentru că bătuse pe un licean dintr-a doua şi înjurase pe un profesor. După ce făcuse trei ani în clasa întîia, fu dat afară, spre bucuria lui, din toate liceele statului. Tată-său dăduse plocoane în dreapta şi-n stînga, dar, printre cei doisprezece profesori ai liceului, se găsiseră trei care să i le refuze.

Băiatul trecuse de şaisprezece ani, cînd, într-o zi, prefăcînd scrisul şi iscălitura lui tată-său, ridică de la biroul depoului de lemne şapte sute de lei. Şi de atunci se făcu nevăzut.

În toată vremea asta de aproape 20 de ani, în afară de vălmăşagul şi de fierberea adusă de faptele băiatului, cîteodată, nu i se mai întîmplase nimic de seamă, nimic turburător familiei Giagoga. Îmbătrîneau toţi, după firea şi tăria fiecăruia. Eftimie făcuse pîntece şi guşe, mişcările i se mai îngreuiaseră, faţa i se tăiase. Sirma fusese de trei ori bolnavă şi scăpase. Albise de timpuriu, ochii i se cufundaseră, privirea i se spălăcise, chipul i se tăbăcise. Frosei, care era mai tînără, îi mersese bine pînă la fuga băiatului. De-atunci însă, ca şi cum sîngele i-ar fi fost lapte şi fuga băiatului ar fi fost lămîie stoarsă în vinele ei, femeia se serbezi şi se încreţi de slăbiciune. Boja, care nu se cruţase, nu se odihnise, lovită la tulpină de toporul bătrîneţii, zăcea de doi ani, pe spate, într-un chiler al casei. Numai Sirma intra la ea, o ridica de pe perne, îi da de mîncare, o întreba de sănătate, îi schimba albiturile şi-i deretica sălaşul întunecat.

Veşnic dornic să-i cunoască lumea vrednicia şi sporul, Giagoga îşi mai clădi o casă, un palat aproape, cu trei caturi, pe Bulevardul Pache. Dacă şi-ar fi ţinut banii ascunşi, în bonuri, cine i-ar fi dat respectul cuvenit averii lui? Omul era setos de părerea lumii. Prînzurile îmbelşugate nu-i mai

ospătau şi sufletul. Adevărata lui mulţumire o culegea din ochii mulţimii fără nume, care se căscau lacomi la trecerea lui. Lumea îl privea cu îndîrjire, ca doar se va molipsi de norocul lui.

De la fuga şi furtul lui Mihai, maică-sa adevărată, Frosa, căzuse în dispreţul lui Eftimie. El n-o mai putea suferi prin casă, o privea cu nişte scăpărări aspre-n ochi, de-i cădeau farfuriile din mîni.

Dar Frosa, care nu mai era o biată slugă, stăpînă prin munca şi dragostea ei statornică, vreme de douăzeci de ani, în casa aceea, se răsti într-o zi, supărată :

— Să-ţi aduci slugă cu simbrie, să nu te mai oţăreşti la mine aşa !

— Diseară chiar, n-ai grijă.

Frosa a trecut şi ea la bucătărie, la treburile curţii, la atîtea munci mărunte şi neţinute minte nici de cel ce le săvîrşeşte.

Eftimie s-a ţinut de vorbă. A adus în casă o nouă servitoare, fată de optsprezece ani, curată şi zîmbitoare. Ea îl servea la masă, ea îi pregătea aşternutul şi numai de ea se împiedica prin casă, după cum ceruse. Putea s-o tot urască cele două femei, făgăduinţele trandafirii ale lui Eftimie îi dădeau fetei puterea să frîngă toate înfruntările. După trei luni, Viţa rămăsese însărcinată.

De data asta lui Eftimie nu-i păru bine. În toată viaţa lui muncise pentru părerea lumii şi numai acesteia îi dusese grijă. Cine, auzind că are trei neveste, nu l-ar fi bîrfit şi ocărît ? Trebuia negreşit să scornească ceva, care să orbească ochii lumii. Se gîndi mult, neliniştit.

Avea nişte case scunde şi vechi în curte, care rămăseseră goale de-o vreme. Mută pe servitoare în ele şi, după multă chibzuinţă şi dese înţelegeri cu fata, aduse un oltean, care se dădu drept ibovnicul ei de mai nainte şi în ajun de a se căsători cu Viţa. O întreagă poveste, alcătuită aşa ca să semene cu adevărul, fu spusă şi răspusă vecinilor, ca să se înlăture orice bănuială. Într-o privinţă aşa şi era, olteanul se înduplecase să ia pe Viţa de nevastă, înzestrată de Giagoga cu patru mii de lei.

În zilele acelea, baba Boja, fosta tovarăşă de muncă la „Arnăutul viteaz", simţind că i se apropie sfîrşitul, chemă

un duhovnic. Poate că Sirma ar fi lăsat-o să moară fără să-şi mărturisească păcatele, dacă întîmplarea nu făcea ca glasul bătrînei să fie auzit, poate numai pentru a cincea oară, de către Frosa.

Frosa nu ştia ce tăinuise pînă atunci bătrîna care-şi putrezea aşternutul în chiler şi se grăbi să aducă preotul. L-ar fi adus şi dacă ar fi ştiut sau bănuit.

Cînd omul bisericii a trecut prin curte, Sirma l-a zărit şi, urmărindu-l cu ochii, a văzut la cine intră. Şovăind, s-a apropiat de uşa închisă după preot şi a stat acolo, s-audă destăinuirile muribundei. A auzit tot ; ce n-a auzit a priceput, pentru că cunoştea şi ea şirul povestei, şi a căzut leşinată la pămînt, ca o rufă de pe funie.

Cînd a ieşit preotul din odăiţă, era galben şi aiurit de ce auzise. S-a împiedicat de femeia leşinată, dar a lăsat-o acolo şi a plecat, făcîndu-şi cruce.

Chiar în seara zilei aceleia, bietul popă, şi aşa slab din fire pesemne, a căzut la pat, bolnav. Întrebărilor îngrijate şi grabnice ale preotesei a trebuit să le răspundă ceva. N-a putut să tăinuiască tot ce auzise părintele. Şi, din ceea ce a spus sfinţia-sa preotesei şi din ceea ce a aiurat două nopţi şi două zile, faţă de lume străină şi de doctor, a aflat toată lumea : povestea crîncenă a îmbogăţirii, într-o noapte de toamnă, a cîrciumarului Eftimie Giagoga.

Din spovedania bătrînei Boja, în tinda morţii, cumplita poveste se desprindea aşa :

Venise într-o noapte la „Arnăutul viteaz" un albanez, cu teşchereaua plină de aur şi hîrtii. Îi fusese frică de hanuri albanezului, de lumea multă, necunoscută, din hoteluri, şi venise să doarmă la un consătean. Omul făcuse stare în România, venise prin Bucureşti pentru vreo ispravă şi sta gata să plece, ca să-şi ducă avutul la ai lui. Dar vinul „Arnăutului" i-a dezlegat limba şi l-a pornit spre mărturisiri. Fălos, şi-a arătat pesemne banii strînşi, şi-a istorisit isprăvile şi străduinţa. Eftimie, în opt ani de nesomn, el, nevastă-sa şi ruda lui, abia agonisiseră şaisprezece mii de lei ! Şi cu ce chin, cu cîtă obidă ! şi cu cîte mărături iuţi !

Un macedonean adevărat, care admiră arnăuţii şi iubeşte vitejia, a mai văzut în viaţa lui sînge de om. Eftimie n-a pregetat — norocul intră în casă în fel şi fel de chipuri.

L-a ucis pe bietul albanez, i-a tăiat beregata ca la o pasăre. A găsit la el patruzeci şi şapte de mii de lei. Trupul mortului l-a aruncat într-un puţ părăsit, ce se afla în fundul curţii, şi pe care n-a băgat nimeni de seamă cînd l-a astupat cîrciumarul.

Cînd a aflat Eftimie că Boja a murit, s-a simţit uşurat de o povară.

Dar chiar a doua zi dimineaţă, zi în care trebuia să aibă loc înmormîntarea, veni vestea că preotul zace, că s-a îmbolnăvit de cum a plecat de lîngă răposata şi că nu va putea face el slujba îngropăciunii.

— Dar ce are ? se apropie să întrebe Eftimie pe servitoarea preotului, care vorbea cu nevastă-sa.

Cînd servitoarea l-a văzut pe fostul hangiu a rămas cu gura căscată vreme de un minut. Apoi şi-a plecat cu putere fruntea spre pămînt. Servitoarea popii răspunse mai apoi, dar ca şi cum ar fi vorbit cu Sirma :

— Aiurează de un omor... părintele... Nu ştiu ce o fi spus bătrîna.

Sirma se clătină pe picioare gata să cadă, Eftimie se învineţi. El avu totuşi puterea să intre în casă şi să se ascundă.

Perdelele erau lăsate, în casă era întuneric. Dar fostul cîrciumar vedea limpede toată scena omorului, petrecută în cîrciuma zăvorită şi oblonită bine, sub lumina mare şi galbenă a unei lămpi atîrnate. În casă era tăcere, dar îi era plin auzul de vîjiit, ca o peşteră de larma unei cascade.

Vedea bine Eftimie că albanezul îngropat de el în fundul puţului cu atîta pămînt se ridică plin de sînge sub văzul lumii. El, Eftimie, care-şi mărise şi-şi întreţinuse faima în lume cu hărnicie şi cinste vreme de douăzeci de ani, nu mai putea să fie pentru nimeni decît un ucigaş !

„Dar cine, îşi zicea el, ar fi fost atît de nerod să-l scape din mînă pe albanez ? Un om de care nimeni n-are să te întrebe nici mîine, nici poimîine ? Gata să plece într-o ţară depărtată. Ţi-a fost adus de noroc în casă, cu patruzeci şi şapte de mii de lei în pungă. Nimeni nu ştie că a intrat în casa ta, nimeni nu poate să ştie ce-ai făcut cu el. Cine ţi l-a trimes : dracu ori D-zeu ? Cum poţi să bănuieşti ce are să se întîmple peste douăzeci de ani ? Cînd ai norocul în mînă, îi vezi numai strălucirea, de unde să-ţi treacă prin minte că are să aiureze un popă şi-are să te dea de gol ?

„N-ar fi bine, se întreba el, căutînd să-şi limpezească larma din gînduri, să intru în vorbă cu servitoarea popii, s-o descos, să aflu de la ea tot ce a hodorogit tîlharul de popă, în aiureala lui, iar tăcerea ei s-o cumpăr ?"

Cu servitoarea aceea, în ochii căreia citise toată spaima ce-o insufla lumii crima făptuită de el, simţea că i-ar fi fost greu să stea de tăinuit între patru ochi. Şi-apoi, cel puţin tot atît cît ştia servitoarea ştia şi preoteasa.

Adică ce alta era de ştiut decît că a ucis un om şi i-a luat avutul ? A, ce-i drept, toată bogăţia lui de-acolo izvora, din sîngele albanezului, care ţîşnise din gîtlej pînă în tavanul afumat al cîrciumii ! Ce lire turceşti frumoase ! şi cum le-a sorbit cu ochii, şi ce lumină de răsărit de soare născuse din chimirul albanezului cînd el, Eftimie, a răsturnat chimirul pe pat ! Numai atît păcat a făcut el, Giagoga ! Şi de atunci cîtă dibăcie şi muncă ! Astăzi banii albanezului sînt moft pe lîngă averea lui ! I-ar da bucuros mortului banii înapoi ! I-ar da bucuros şi îndoit lui sau flecarului de popă !

Dar cine mai putea să ştie de... crima lui ? se întreba Giagoga. Neamurile popii şi ale preutesei, doctorul care l-a căutat pe nemernicul de popă, vecinii din spusele servitoarei !... Mulţi ! Cînd patru-cinci oameni ştiu despre o faptă aşa de cumplită pentru mintea lor, pentru curagiul lor, şi cînd fapta asta e legată de numele unui om cu vază, i se duce vestea dincolo de ţara românească !

„Şi dincolo de ţara românească ? se întreba Giagoga, izgonit în închipuirea lui din oraşul pe care visa să-l cucerească. Nu ! îşi răspunse el. Dacă trec graniţa, am scăpat !"

Se adînci mult în viziunea plecării lui din Bucureşti. Era cuminte să nu piardă vremea. Oasele mortului stăteau martore neclintite în fundul puţului. Se întreba dacă avea puterea să tăgăduiască în faţa lor, şi nu ştia dacă ar fi putut să tăgăduiască mult, neclintit. Şi-apoi şi dacă el ar fi putut, Sirma, nevastă-sa, l-ar fi dat de gol, poate.

Lămurit lucru : fiecare minut pierdut îl putea duce la ocnă. Omul stase destul în cumpene, se întrebase ceasuri întregi, trebuia să se hotărască pînă mai era vreme.

Ieşi în stradă, strecurîndu-se din casa lui ca un hoţ, opri o trăsură şi o lăsă să meargă tot înainte. Voia să-şi scoată un paşaport, ca să treacă în Bulgaria. Dar pe drum îşi aduse

aminte că paşapoartele se scot de la poliţie, şi nu pe dată. Dădu drumul trăsurii şi se întoarse acasă încet, covîrşit.

Servitoarea cea nouă, Viţa, intrase în durerile facerii. Eftimie, înduioşat şi de ea, şi de celelalte două femei, şi de copilul lui, fugit prin străini, n-avea totuşi vreme de pierdut. Deschise casa de bani din odaia lui de culcare, strînse tot ce era monedă în ea şi lăsă cheia în broască. Trecu apoi la marele lui depou de lemne, ale cărui maşini se auzeau de departe vîjiind şi ţiuind şi, fără să-şi ia ziua bună de la cineva, plecă spre gară, după ce-şi luase şi de-acolo toţi banii ce-i aflase în casă...

Mergea pe jos, buimăcit de gînduri. Într-un timp, se opri din mers, ca luminat.

„Sînt om bogat, îşi zise el, şi plec pentru totdeauna cu o mînă de bani în buzunar. Să se afle groază, pedeapsă, stînjenire barem, şi pentru un om cu starea mea ? În ţara asta oricare om se vinde şi orice se poate cumpăra ! Dacă m-aş duce eu la tribunal şi i-aş da procurorului o poliţă la mînă de o sută de mii lei, nu m-ar spăla el de sîngele a o sută de albanezi păcătoşi ? Eu am ucis numai un om, un om străin, un venetic, pentru patruzeci şi şapte de mii de lei ! N-ar putea el, procurorul, să scape un om, om de-aici, cu situaţie, care-a hrănit o lume, pentru o sută de mii de lei ?

Dar la care procuror să mă duc ? Cine ştie ? În asemenea cazuri sînt înştiinţaţi, cred, mai întîi oamenii poliţiei. Treizeci de-ai poliţiei şi zece de-ai tribunalului ! Pentru patruzeci de inşi, ar fi trebuit să omor şapte albanezi !“

O mare amărăciune îl cuprinse pe Eftimie. Îşi aduse aminte de Viţa — iar era să fie tată. Dar n-avea vreme de pierdut. Gara era aproape.

BLANA

Ion Manolescu-Ghiont era proprietarul unor case mărunte de pe strada Toamnei. Dumnealui avea familie numeroasă : nevastă, doi băieţi şi două fete, dar, om chibzuit, deşi nu avea carte, se învîrtea bine, făcea politică şi casa lui nu suferea nici o lipsă. Bineînţeles că în opoziţie o ducea mai greu, cu leafa puţină pe care i-o servea clubul partidului, şi cu chiriile, trei la număr, toate trei cam o mie două sute de lei pe an.

Ce om era Ghiont ! N-am fi dat pe el, dumneata sau eu, o ceapă degerată ; părea molîu, nătîng, avea un obraz dezgustător, avea ceva de cîine miluit. Totdeauna, înainte de a vorbi, pesemne ca să-şi înveselească aproapele, să se facă ascultat, rîdea tam-nisam. Cînd rîdea, închidea pleoapele unsuroase şi deschidea gura, de i se vedeau pînă în gingii dinţii galbeni şi stricaţi.

Ne-am fi mirat, dumneata sau eu, cum de avea omul ăsta trecere pe lîngă oamenii cu vază, deputaţi, prefecţi, ba şi miniştri ; cum de nu le era scîrbă să se slujească de aşa dihanie.

Şi ce om era ! Bietul Ghiont mai avea şi un miros nesuferit, care te îmbolnăvea ; iar mirosul ăsta greu şi ciudat plutea în jurul lui ca peste o mlaştină verde.

În zilele de alegeri, şi mai înainte cu două-trei săptămîni, Manolescu-Ghiont parcă mînca laur porcesc ! El, blegul şi nătăfleţul de el, era într-un ceas aci, la cîrciumarul din colţ, cinstind cu proprietarii, alegători, era la candidat acasă şi acasă la cel puţin alţi şapte alegători de frunte.

Şi încă ceva : era tare în pumni şi-n picioare şi răcnea !...

Aşa oameni le trebuiesc deputaţilor, prefecţilor şi chiar miniştrilor !

Într-o iarnă de opoziţie, hop că se iveşte un loc vacant de deputat de Ilfov. Opoziţia tocmai trăgea nădejde ; guvernul se clătina. Afară de asta, guvernul nu avea un candidat de soi, pe cînd opoziţia, ai cărei membri de seamă rămăseseră în mare număr fără scaun în Parlament, pusese candidatura unui fost ministru, cunoscutului şi preţuitului orator Costică Xifando, un venerabil bătrîn.

Opoziţia mai avea încă o socoteală, iat-o : nu credea ea ca anume personalităţi din guvern, rubedenii cu candidatul ei, Xifando, să-i îngăduie căderea, cînd tocmai el se afla în mare durere ; îi murise un fiu, tînăr, speranţa şi bucuria familiei lui. Opoziţia, vicleană, nădăjduia în omenia şi compătimirea guvernanţilor înrudiţi cu nefericitul părinte Xifando.

Dar ea nu se mulţumea numai cu atît, ci ţinea întruniri pe culori şi făcea prin agenţi electorali o propagandă dîrje. Iar printre agenţi se afla şi Ion Manolescu-Ghiont.

Din apriga luptă încinsă între candidaţii scaunului de deputat, Ghiont se alese, în ziua alegerii, cu capul spart şi fără palton. Tras dintr-o parte de unii, din alta de alţii, s-a trezit dezbrăcat, cu o negură pe ochi şi ud în cap... de sînge.

Ai lui l-au băgat într-o farmacie, acolo a fost bandajat, şi bravul rănit s-a strecurat apoi singur acasă.

Candidatul lui reuşise. A doua zi dimineaţă, fără palton, bandajat, Ghiont s-a dus acasă la domnul Xifando, să-i istorisească ce păţise. Boierul era vesel de izbîndă şi, cînd l-a văzut aşa, a rîs, a făcut haz nespus.

— Capul... nu-i nimic, se vindecă, spunea el. Eşti tare de cap, dar ai rămas fără palton...

— Ai să-mi dai dumneata altul, cucoane ! s-a înfipt repede şi dibaci electorul. Bine c-am reuşit la alegeri ! N-ai vreunul vechi, al băiatului dumitale care, Dumnezeu să-l ierte...

— Bine, mă, bine ! a răspuns boierul supărat de amintirea fiului lui, şi pentru că un om de teapa lui Ghiont îi zgîndărea o durere scumpă. Dar mai gîndindu-se, adăogă : Da ! a rămas o blană de la fiu-meu ; n-o poartă nimeni. El umbla cu ea numai cînd se ducea la ţară. Aşteaptă.

Şi Manolescu s-a întors acasă îmblănit de de-abia se mişca.

Tare bine i-a prins omului blana aceea grea, cuprinzătoare și caldă. După trei zile de la alegeri — pentru că răcise — și-a simțit tot trupul ca bătut cu parul ; și o lene, o nevoie de zăcere l-a așternut la pat. Bineînțeles că se-nvelea cu blana. I se făcea cîteodată atît de frig, deși era foc în sobă, că se chircea, se ghemuia cu cap cu tot în blana de urs, și sufla acolo pînă cînd înnădușea. Numai atunci scotea capul.

Ai lui nu veniseră la putere, cu toată intrarea în Cameră a domnului Xifando. Mai bine ! pentru că bietul Manolescu nu s-ar fi putut bucura. Fusese picnit adînc, răzbit la plămîni. Trecu primăvara, trecu vara, toamna începuse să prevestească venirea iernii. Vînturi reci smulgeau hotărîte ultimele frunze veștede de pe ramurile negre. Zgrebulit, tușind, Manolescu nu mai lăsa din spate blana mîntuitoare. Cu cît intra în iarnă, sta mai mult în pat. În cele din urmă, căzu lat, toropit : zăcu trei săptămîni și muri.

Orfanii și văduva l-au plîns mult, mahalaua i-a căinat ; dar partidul, căruia nu-i adusese nici un serviciu vreme de un an, îl uitase. Numai domnul Xifando a făgăduit orfanului Manolescu, băiat de șaisprezece ani, să-și aducă aminte de răposatul cînd va veni la putere.

Nemaiavînd nimeni nevoie de atîta căldură cîtă era ea în stare să dea, blana fusese pusă într-un ungher al casei, pe lîngă ușă. Doar băiatul cel mare, Niculache, o lua dimineața în spate, pentru cîteva minute, pînă să se îmbrace cu hainele lui de liceu.

Familia Manolescu o ducea greu numai cu venitul caselor ce le închiria. Fusese deprinsă cu un trai mai îmbelșugat. Drept de pensie n-avea. Răposatul, de cîte ori era la putere, era numit la primărie controlor comunal al pieței sau pe lîngă o percepție. Ce afaceri bune făcea ! Dacă nu i-ar fi plăcut chefurile cu lăutari, afară, la iarbă verde, sau la mînăstire, avere ar fi făcut ! Să fii controlor în piață, să ai, primăvara, mieii pe mîna ta ! cîștigi bani, nu jucărie ! Pe lîngă percepții, alt neam de afaceri minunate ! Cine știe ce faci tu în culoare ? Cine știe pentru cîte odăi ar fi dator Bercovici sau Popescu să plătească ? Sînt multe și grase picușurile — leafa e un fleac pe lîngă ele ! Pînă și intendent la un cimitir, cînd faci socoteala, e o slujbă tot atît de bănoasă ca o deputăție.

Niculae Manolescu, primul născut, își sfîrși în iunie clasa a șasea de liceu. Ar fi rămas corigent la două materii dacă nu s-ar fi folosit de două cărți de vizită ale unor oameni sus-puși, rămase prin cutia mesii de cînd trăia Ghiont, și pe care le-a scris chiar el, băiatul, ca din partea acelora.

Elena Manolescu, muma, era tare îngrijorată de soarta liceanului : să-l lase la învățătură pînă la luarea bacalaureatului — cărți de vizită avea destule ! — domnul Xifando, de pildă, l-ar fi uitat cu totul, iar băiatul n-ar fi căpătat ușor slujbă. Dacă îl lua de la școală, se gîndea femeia, poate că niciodată n-ar mai fi fost băiatul în stare să-și încăputeze studiile începute.

Între acestea, se apropia toamna și zvonul se lățea că ai răposatului vin la putere.

Lui Niculae i se acrise de școală și casa avea nevoie de sprijinul lui. Soră-sa, Lina, fată de cincisprezece ani, ajuta mă-sii ; frate-său și soră-sa cea mică de tot n-aveau decît să învețe mai departe.

În toamna aceea, schimbîndu-se guvernul și d. Xifando devenind ministru al lucrărilor publice, Niculache se alese cu o slujbă de copist la gară. Primea în mînă vreo optzeci și cinci de lei.

Între strada Toamnei și Gara de Nord nu se afla pe atunci nici o linie de tramvai. Băiatul bătea drumul de patru ori pe zi, iar la slujbă i se da lucru cu porția, lucru pe care musai trebuia să-l dea gata.

La început, mă-sa îl încuraja, dar cînd pricepu că acolo, la gară, slujbașul nu se rezema decît pe leafa lui, că nici un altfel de cîștig nu se pomenește, femeia se turbură, se înfurie și nu mai pricepu nimic.

— Auzi slujbă păcătoasă ce ți-a dat ! Pentru atîta ai învățat tu ? Să fie afurisit Xifando ! Slujbe de-astea înțeleg să dea la dușmani, la opozanți, iar nu ție, feciorul lui Manolescu, care a murit de pe urma alegerii lui !

Oricum, femeia avea dreptate ! Răposatul ei soț, bleg și fără altă știință de carte decît două clase primare, cînd era la putere, las' că era temut de toată mahalaua, avea belșug în casa lui și risipea bani în zaiafeturi cu neamurile și cu prietenii. Băiatul era dezghețat, avea șase clase de liceu și...

poftim ! i se dase o slujbă bună pentru duşmani, pentru opozanţi.

— Biletele de tren nu-s date pe mîna ta ? îl întrebă muma într-o seară.

— Nu, mamă, sînt la casier... răspunse băiatul obosit.

— Atunci ce ai tu pe mînă ? Cum eşti tu la putere ?

— Mie-mi dă hîrtie, peniţe şi cerneală, căscă flăcăul.

— Hîrtie ! să se... mormăi femeia ; peniţe ! să se înţepe... cerneală, s-o bea el ! ministrul ! Am să mă duc mîine la ministru ! hotărî muma.

Niculae slăbise, se culca de pe la zece seara. Ardea noaptea şi se trezea dimineaţa cu spatele îndurerat. O săptămînă întreagă rămase într-un rînd acasă, cu blana în spinare.

Prin februarie, iarna, aspră pînă atunci, se curmă deodată, şi zile cu lumină de primăvară deschiseră bolţile cerului. Toată luna lui februarie trecu aşa, într-o încîntare a sufletului, obosit de posomorala iernii, într-o promisiune dulce. Pomii, amăgiţi şi ei, îşi pregătiseră mugurii.

Dar într-una din primele zile ale lui martie nori negri începură să se îmbulzească spre răsărit ; seara se lăsă deodată, timpurie, şi crivăţul iernii, gheţos, se revărsă peste oraş.

În asemenea zile un doliu des şi greu îşi desfăşoară trîmba peste şubredul suflet al omului, şi o descurajare fără putinţă de mîngîiere îţi curmă ziua, te îmboldeşte să te culci, te sfătuieşte să dormi adînc, doar va veni o altă zi, mai bună. Ce ciudat lucru ! Şi aşteptăm noi venirea primăverii ca pe o mîntuitoare ? Şi primăvara ca şi iarna murim sau ne îmbolnăvim, ducem lipsuri, avem griji şi scîrbe !

Nicu Manolescu căzu bolnav fără scăpare. Venise primăvara, şi el clănţănea de frig, strîns în blana călduroasă. Pe vremea arşiţei lui cuptor, cu blana alături de el, îşi dădu într-o zi sufletul.

Fratele şi cele două surori ale lui, care-l iubeau şi-i ziceau cu respect „nene", pentru că învăţase carte multă şi era sprijinul casei, tremurau şi ţipau slabi şi plînşi pe lîngă sicriul lui. Muma însă parcă se făcuse de fier. Îmbărbătată de durere, se tocmise cu hoţii de dricari, care veniseră rînduri-rînduri şi dădeau ocoale casei ca spionii ; tot ea dereticase casa, măturase curtea, ca să nu fie de ocară în lume.

În toamna aceluiaşi an în care flăcăul Niculae murise, Lina, de şaisprezece ani împliniţi, începu să se veştejească pripit, să se simtă ostenită de dimineaţa şi să stea pe prispă la soare ceasuri întregi. De la o vreme, începu să tuşească. De cum veni iarna, nelipsita şi binecuvîntata blană boierească îşi găsi întrebuinţarea. Fata n-o mai lăsa din cîrcă, şi în ea se aşternu la pat, într-o zi de Crăciun.

Înainte vreme, la alde Manolescu îşi făceau jocurile toţi copiii de prin vecini, împreună cu copiii casei. Acum însă curtea era pustie. Sandu şi Miţa se posomorîseră ca nişte oameni în vîrstă.

Nenorocirea privise adînc în sufletele bieţilor copii, le furase rîsul şi pofta de joc şi de bătaie. Sandu împlinise şi el treisprezece ani, era în clasa treia de liceu ; Miţa împlinea unsprezece, sfîrşea şcoala primară.

De la Crăciun, de cînd se îmbolnăvise vădit, opt luni de zile neîntrerupt a zăcut Lina. Maică-sa, văzîndu-i boala lungă, nădăjduia că va scăpa. Dar doctorul secţiei i-a spus, între patru ochi, că nu e nici o speranţă de scăpare.

Într-adevăr, după opt luni de sfîrşeală şi de ghemuială în blană, fata mare a închis şi ea ochii.

Mahalaua se înfricoşase şi ea : de trei ori intrase moartea în casa Manoleştilor. Şi moartea era alegătoare, lua pe cel mai destoinic din casă. Luase pe tată, luase feciorul cel mare, luase fata mare şi, pe cînd aceasta îşi dădea sufletul, biruită, băiatul de liceu, Sandu, cădea şi el la pat, cu ochii lîncezi, cu pielea arzînd, cenuşie, încreţită pe oase.

Muma, cu umerii obrazului ieşiţi, cu ochii scufundaţi şi ca doi licurici în două scorburi negre, cu privirea ţintuită pe icoana morţii mereu petrecută pe dinainte-i, muma se făcuse de fier. Pe faţa ei, ca arsă, citeai o sălbăticie şi o resemnare puternică, uriaşă. Ai fi crezut, văzînd-o, că s-a pregătit să rabde pînă ce va rămîne singură pe lume şi, atunci cînd moartea va trebui — *va trebui* ! — să vie şi la ea, să dea cu ea ochii, atunci se va întîmpla ceva neînchipuit de straşnic, de grozav !

În blana largă de urs cu gulerul de vulpe, în blana cuprinzătoare, zăcea de şase luni, mai des aţipit decît treaz, copilul Sandu. Sub icoana Maichii Domnului candela nu se mai stingea. Era o zi de primăvară timpurie. Manoleasca era dusă după tîrguieli, plecase tîrziu, ceasul bătu unsprezece. Băiatul

deschise ochii mari, cercetători — visase pe tată-său. Se munci să vadă cine se află în odaie, şi văzu mai întîi că e singur. Apoi văzu pe soră-sa zăcînd. Fata, care-l privea şi ea, zise :

— Tare mi-e frig ! Nu ştiu cu ce să m-acopăr...

— În blana asta bună încapi şi tu ! răspunse Sandu. Vino aici !...

Blana largă, lacomă, darul omului politic, îi cuprinse bine pe amîndoi.

30.000 DE LEI

Cu coatele pe masă, cu capul în palme, aşa stătea de un sfert de ceas Grigore Diacu. Afară începuse să plouă, ferestrele odăii erau deschise şi ploaia bătea în casă, se înfunda în covor. Dar el nu ştia, nu vedea. Cu un ceas mai înainte, îl oprise factorul poştal pe stradă şi-i dase două scrisori, dintre care una era de la moşie. Toader Banciu, logofătul lui, îi scria fără înconjur că atît conacul, precum şi hambarele cu bucate şi cotlonul în care se afla batoza au ars. Cine pusese foc sau din a cui nechibzuinţă se nimiciseră toate nu se putuse afla. Subprefectul venise să vadă pîrjolul şi ridicase cu jandarmi pe toţi argaţii şi pe el, pe logofăt. În arestul jandarmeriei era chiu şi vai, argaţii erau bătuţi pe rînd, dar nimic nu se putuse afla. Logofătul îi scria din cancelaria jandarmeriei, căci şi el era bănuit, ţinut de scurt şi fusese chinuit.

Ploaia cădea fără zgomot afară şi-n casă şi Diacu încremenise cu capul strîns între palme ca într-o menghinea. Deodată ridică tresărind capul şi privi spre ceasornic. Cu toată preocuparea lui, auzise ceasornicul stînd. Strînse cu putere din pleoape, repede, privi în juru-i şi zise tare, ca răspuns preocupării lui încordate de pînă atunci :

— Ca mîine ajung într-un bordei ! Sînt ruinat ; ce mai vrei ?

Veni la fereastră să privească în stradă, şi covorul îmbibat de apă fleoşcăi sub tălpile lui. Omul nu auzea şi privea fără să vadă în firele ploaei vinete, peste case, în norii cenuşii.

După ce stete cîtva ca un visător, mintea, care tot nu-i rumegase gîndurile, îi aduse pe buze ca un ecou vorbele durerii lui, pe care însă nu le pătrundea, de înţelesul cărora nu suferea. Ca un surd, care nu s-aude cînd vorbeşte singur şi încet, Diacu vorbea tare, fără să fie atent la ceea ce spunea :

— Dacă nu-mi pun secfestru creditorii, văd eu ce spuza mi-a mai rămas şi-i plătesc. Cu ce am să mă aleg nu ştiu... Las agricultura ! O las !...

De cum isprăvise de citit scrisoarea logofătului Toader, alergase năuc pe străzile Bucureştilor, fără ţintă, un ceas. Îşi trecuse pe dinainte pe toţi argaţii şi nu-l găsise pe nici unul nevinovat. Îi socotea buni de tras în ţeapă. Gîndindu-se la subprefect, cercetîndu-l cu ochii amintirii, îl găsi nedestoinic să descopere pe cel care i-a pus foc la conac şi hambare. Ce i-ar fi chinuit el şi cît de dibaci ar fi fost ca să afle pe făptuitorul unei atît de groaznice mişelii !

Dar, după un ceas, ajungînd ca din întîmplare în faţa casei lui şi intrînd în casă, mînia i se şterse. Clocotul din el scăzuse, mintea îi obosise.

În locul mîniei desluşite, luă stăpînire pe sufletul lui o încordare neîndrumată, o durere fără pricină ştiută.

I se părea casa pustie, n-avea pe nimeni la îndemînă să-i vorbească. Scoase ceasornicul din buzunar şi, privindu-l, două gînduri i se limpeziră : trebuia să plece la moşie cu primul tren, ca să vadă cu ochii lui ce se întîmplase, şi să vestească pe nevastă-sa.

Nevastă-sa era prin tîrg, copiii toţi la şcoală, el îşi luă pălăria şi plecă din casă. Nu mai ploua. Nori afînaţi, ca de vată murdărită cu cenuşă, călătoreau, se destrămau încet.

O pisică trecea strada cu luare-aminte, scuturîndu-şi laba după fiecare pas. Uruituri de trăsură se pierdeau în tăcerea de după ploaie. Clăbuci de nori se topeau în albăstrimea depărtărilor. Cerul se însenina pe margini larg, iar în creştetul lui, un nor, ca o lespede necioplită, se pusese drept paravan soarelui.

Grigore Diacu hoinări vreme de un ceas pe pavelele oraşului strălucitoare de curate, în ziua de toamnă vărătecă a nămiezii aceleia.

Peste un singur om cunoscut dădu şi, în cîteva minute, îi spuse tot ce-l năpăstuise. Dumitru Tăvălescu îl ascultase ca un înţelept, şi-i spuse la urmă, dîndu-i mîna :

— Fii pe pace, n-au să-ţi rămînă copiii pe drumuri... Ai să te alegi cu zece, douăzeci de mii de lei, ca să învîrteşti o afacere mult mai bună şi sub ochii dumitale, aci în Bucureşti. Ne mai întîlnim noi !...

Prietenul îl lăsase în mijlocul drumului, nehotărît şi gînditor. Lui Diacu i-ar fi priit să se acaţe de cineva... I se părea inutil să-şi scormonească singur reaua lui stare. Ar fi voit să se plîngă altuia, să fie de altul îndemnat pe ce cale să apuce, să înţeleagă din încurajările altuia starea lui. Se întoarse acasă cu un capăt de nădejde în cuget. Poate că nu sărăcise de tot, deşi nu-şi asigurase avutul împotriva incendiului.

Acasă, nevastă-sa venise. El îi aruncă pe consolă scrisoarea logofătului şi intră în altă cameră. Acolo dădu peste Alexandru, băiatul lui cel mare, care învăţa la şcoala comercială. Alecu citea o carte, fumînd.

— Cum ! fumezi, netrebnicule ? Asta-ţi mai lipseşte ! Poate că şi bei, poate că...

Părintele era furios. Cu pumnii strînşi se apropiase de băietan, cu ochii scînteind.

— Nu fumez în faţa ta, în ascuns. Dacă ştiam că vii tu, aruncam ţigara, îngăimă băiatul.

— De ce fumezi ? O aruncai ! O aruncai sub pat, sub masă, şi cine ştie dacă n-aprindeai casa ! Aşa iau foc casele, avutul oamenilor. Ştii că ne-au ars conacul şi hambarele, tot ? Nu ştii ? Tot un neghiob ca tine şi-o fi azvîrlit ţigara pe scînduri...

Mişu urmărea pe tată-său prin casă şi pricepu că în adevăr i se întîmplase nenorocirea de care vorbea.

— Tată, cine ţi-a spus ?

În minutul acela intră pe uşă maică-sa, cu scrisoarea lui Toader în mînă, cu ochii mari, holbaţi şi plînşi. Femeia vorbi de la uşă :

— Să mergem numaidecît să vedem ! La cîte pleacă trenul ?

Cele trei fiinţe, izbite de aceeaşi nenorocire, se priviră adînc şi deznădăjduit. Tatăl şi muma pricepînd prin ei înşişi paguba suferită, fiul oglindindu-le în inimă durerea şi imitînd fără să vrea şi să ştie pînă şi gesturile lor de restriştе.

În cîteva luni, Diacu îşi vîndu moşia, nu de multă vreme cumpărată, plăti toate datoriile. Îi rămase bani peşin 30.000 de lei. Era la a treia pagubă mare şi la a treia schimbare de profesiune. Tată-său, murind, îl lăsase singur stăpîn pe casa lui de schimb din strada Lipscani. Dar cum el, Grigore, nu pricepea jocul de bursă şi-l juca totuşi, pentru că

toți bancherii îl joacă, și pentru că trebuia să-și dea lui și nevesti-sii dovezi de iscusință, pierduse mult, se descurajase și lăsase bancheria.

Atunci îi venise în minte să facă o încercare îndrăzneață în industrie. Crezuse că pricepe că a venit momentul pentru țara noastră ca să-și înmulțească mijloacele de producție, iar capitalurile să intre în speculațiuni ca cele din Apus; mai sigure ca în agricultură, unde aștepți totul de la ploaie; mai sigure ca în negoț, unde totul e acaparat.

Pentru crearea unei noi industrii, precum visa el, îi trebuiau tovarăși mulți și bogați, gata să verse sume mari. Nu-i găsi. Dar, printre multele proiecte care circulau pe piață și din care puține se înfăptuiau, unul îi câștigă cu deosebire încrederea și închipuirea. Era vorba să se înființeze în țară o fabrică de conserve de carne, colosală, cu abatorul ei. Conservele acelea să fie trimise în coloniile engleze.

Ideea era mare și, pentru îndeplinirea ei, se formă un comitet care s-o studieze, să facă legături cu societăți străine de răspîndire și export.

O mare sumă de bani se cheltui în călătoriile prin Anglia, necesitate de studii.

După ce totul fu aranjat în străinătate, debușeul asigurat prin contract, cînd tovărășia curagioasă ajunse la faptă, se constată că deși țara noastră are pășuni întinse, nu e în stare să procure sutele de mii de kilograme de carne sănătoasă și fragedă de care ar fi fost nevoie. Se constată că mai toate vitele scoase la obor erau biete dobitoace muncite, bătrîne sau bolnave, al căror proprietar, țăranul, le vindea de mare nevoie. Omul își vindea vita pentru că nu mai putea s-o hrănească. În sfîrșit, Grigore Diacu pierdu peste douăzeci de mii de lei în noua încercare de întreprindere. Atunci se convinse că țara noastră nu-i decît agricolă, numai și numai agricolă. Cumpără o moșie, făcu datorii pentru întreținerea ei, câștigă mult într-un an și pierdu în doi.

În ajunul lung al fiecărei noi afaceri, Grigore Diacu, grav, cu un bloc de hîrtie dinainte-i pe masă, cu creionul sugrumat în degete, făcea socoteli cu glas tare. Vizavi de el, pe scaun, Sofia, nevastă-sa, își trudea mintea să-l înțeleagă ce socotește, privind țintă cînd vîrful creionului fugar pe hîrtie, cînd ochii lui Grigore, care pironeau un gînd.

În zilele acelea, hotărîtoare pentru familie, Sofia se culca cea din urmă şi se deştepta în zorii zilei. Îşi urmărea bărbatul pas cu pas, înfrigurată, tresărind la fiecare zgomot, cu cearcăne negre în jurul ochilor aprinşi, gata să dea drumul limbii. Grigore, în preziua unei hotărîri, avea de obicei să vorbească singur, să bolborosească ; Sofia era acolo, lîngă el, ca să-l întrebe ce spunea şi să-i răspundă pe larg, deşi toată străduinia şi fierberea ei erau zadarnice, pentru că Grigore Diacu tocmai pe ea n-o asculta niciodată. Oricine altul îl putea duce de nas, numai nevastă-sa nu. Numai împotriva ei omul îşi oţelise voinţa.

Rămas cu 30.000 de lei, dintr-o avere de două sute de mii pe vremuri, Grigore Diacu, bucuros că-i rămăsese şi atîta, nu putea să stea cu braţele încrucişate. Dacă şi-ar fi pus banii la casa de economie, n-ar fi putut trăi din venitul lor. Trebuia neapărat să se apuce de o negustorie. De care negustorie, dacă nu de una straşnică, de care mulţi s-ar fi sfiit sau nici nu le-ar fi trecut prin cap ?

El se gîndise, rînjind ca un om trecut prin ciur şi prin dîrmon, la una de care omenirea nu se putea lipsi, n-avea cum s-o ocolească şi care, faţă cu creşterea populaţiei capitalei, era menită să aibă viitor strălucit.

Omul nu stătu mult la cumpănă. Nevastă-sa, izbită şi ea de ciudăţenia ideii, se împotrivise la început, ca din principiu, cu obişnuitele ei neîncrederi în toată lumea şi în bărbatu-său mai ales, dar cedase repede.

Diacu închirie pe dată o curte spaţioasă, care numai la stradă avea o casă fără etaje, pentru locuinţă şi prăvălie, şi ridică în ograda largă un garaj imens pentru cinci dricuri, patru dricuri obişnuite şi unul scump de 12.000 lei, pentru ceremoniile mari. În fundul curţii se ridică garajul în care aveau să intre opt cai negri şi patru albi ca zăpada, pentru flăcăi şi fete mari. Pe stînga, într-o magazie, avea atelierul de coşciuge, menit să i se ducă faima, pentru că putea scoate la nevoie pînă la treizeci de sicrie pe zi. Alcătuise totul curat şi frumos, avea o cameră anume pentru uniformele cioclilor lui.

După socoteli, scoase din studiul statisticei morţilor a oficierului stării civile, în zece ani îşi scotea capitalul, se plătea de unele datorii, bineînţeles, başca doi poli cîştig pe zi. Iar peste zece ani, populaţia Bucureştilor, considerabil sporită,

i-ar fi adus un cîştig egal cu venitul averii lui moştenite de la părinţi.

Ţinea în slujbă tot oameni dibaci, roşi în treaba dricăriei, veniţi la el cu plăcere pentru un cinci lei pe lună mai mult.

Cînd unul din dricurile lui, cu lustrul nou, negru ca abanosul, uriaş, apărea din curte pe stradă, o umplea cu maiestatea lui tristă, frumoasă şi gravă.

Privindu-l cum umple lumea cu mîhnirea lui demnă, lui Grigore Diacu îi veneau lacrămi în ochi. Ideea morţii se revărsa luxoasă din dricurile lui pînă şi în razele împrumutate de la soare şi pe care le răsfrîngea în juru-i.

— După aşa dric nu ţi-e ruşine să plîngi ! reflecta dînd din cap patronul cu ochii umezi de duioşie. Uşurează durerile ! zîmbea el, privindu-l cum se depărtează ca pe o corabie plecată să cucerească lumea.

Dricăria mergea bine, fabrica de sicrie însă şchiopăta. La dricărie n-avea prea mulţi concurenţi, dar îi avea înverşunaţi. La cosciuge însă îl concurau toţi tîmplarii şi-ar fi fost bucuros să se desfacă de fabrică dacă nu se întîmpla ca uneori, vînzînd un sicriu, să prindă un client pentru înmormîntare. Avea destule cheltuieli : fabrica de cosciuge, nutreţul cailor, cioclii, rîndaşii şi serviciul de spionaj, pe care în lupta cu ceilalţi dricari trebuia să-l aibă. Spionii nu erau plătiţi lunar, ci cu bucata. Spionul colinda toată ziua Bucureştii, din paraclisier în popă şi din popă în doctor, ca să afle pe cei care trăgeau să moară.

Armat cu vestea cea bună, iscoada dădea ocol casei muribundului, pînă reuşea să strecoare cîţiva gologani în palma uneia din slugile casei. Cînd omul în agonie se uşura de viaţă, spionul, înviorat, într-o goană de cal, dădea fuga la patron. Pînda aceasta, plină de răbdare şi uneori de iscusinţă, se nemerea să fie făcută, cu noroc, şi de două ori pe zi.

Dar toţi dricarii îşi aveau spionii lor. Şi se întîmpla să se întîlnească, faţă în faţă, cîte doi-trei dricari şi să se concureze, între mort şi rudele plînse, cu înverşunare, gata să se sfîşie ca nişte mopşi.

Pelticu, omul de încredere al lui Diacu, cel care lua comenzile, veni într-o zi stîlcit. Dricarii, în toiul concurenţei, fuseseră daţi afară în brînci de fiii răposatului, care nu voiau

să creadă în moartea tatălui lor. Izgoniţii se încăieraseră în stradă, ca ţiganii.

Pelticu avea cinci la sută din fiecare comandă dobîndită de el şi-şi da osteneala să izbutească.

Din pricina concurenţei ce şi-o făceau uneori, dricarii nu mai cîştigau. Dar nici unul nu putea să dea înapoi şi lupta se urma dîrje, primejdioasă.

Într-o zi Diacu întîlni pe stradă, gata de astă dată să stea la taifas, pe vechiul lui cunoscut, Tăvălescu. Grigore avea patima destăinuirilor. Şi îi istorisi cu de-amănuntul tot ce făcuse pînă atunci şi i se plînse de concurenţa ce i-o făceau ceilalţi dricari, mai ales lui.

— Ştii ce zic eu, domnule Diacu ? Să vă uniţi cu toţii într-o societate cooperativă. Eşti om deştept, mă pricepi ! Într-o societate a dricarilor, eu, unul, dacă m-aţi primi, aş pune cu plăcere zece mii de lei. Şi cu trecerea pe care o am eu, ştii că frate-meu e mare şi tare la poliţie sub toate partidele şi joacă un rol !... Cu trecerea mea am stabili o patentă !... un moft de patentă ! Cînd am înfiinţat serviciul barometric, aveam numai cinci mii de lei...

— Al dumitale e ? întrebă plin de veselie şi de admiraţie Diacu, pentru un om de afaceri atît de iscusit şi care-l întrecuse. Felicitările mele !

Domnul Tăvălescu se învioră, îşi şterse năduşeala de pe gît cu batista şi spuse :

— Nu mă bag decît unde miros că e cîştig berechet ! Dacă propunerea mea îţi place, lasă-mă pe mine să vorbesc în numele dumitale cu ceilalţi dricari. De ce să vă concuraţi nebuneşte şi să cîştige de pe urma dezbinării dumneavoastră moştenitorii ? Aţi ajuns să îngropaţi lumea de pomană ! Cînd veţi fi uniţi, o să puteţi urca preţurile cît v-o plăcea. Şi-are să plătească lumea oricît. Şi ştii pentru ce ? Pentru că dricul nu poate omul să-l amîne, că se împute mortul în casă. Altceva. Ai de-a face numai cu oameni zăpăciţi de durerea morţii, care nici nu se gîndesc la tocmeală, sau cu moştenitori veseli, gata să dea oricît, numai să le duci mai degrabă la groapă ruda bogată.

Ascultîndu-l pe Tăvălescu vorbind, numărînd şansele, scornind mijloace noi de pîndă, Diacu se mira de deşteptăciu-

nea omului ăstuia şi se încredinţă lui cu pungă şi cu suflet. Simţea că-l iubeşte, dobîndise o nemărginită încredere în iscusinţa lui.

— Va să zică, facem societate ? Vii printre noi ? întrebă el, temîndu-se că Tăvălescu are să se mai gîndească.

— Uniţi-vă ! rosti solemn celălalt.

— Nu. Vorbeşte dumneata cu toţi ceilalţi, vorbeşte şi-n numele meu. Dar vreau să intre pe mîna dumitale afacerea !

— Dacă-mi daţi mie conducerea tovărăşie, nimeni să nu se amestece ! Te uiţi la mine ? Pricepi cine sînt ? întrebă Tăvălescu.

Aproape toţi dricarii Bucureştilor, sleiţi de concurenţă, lipsiţi de bani, au primit să facă parte din „Societatea funebră" ce s-a înfiinţat. Dumitru Tăvălescu, bine cunoscut tuturora, a fost învestit cu toată puterea necesară unui conducător-şef, în voile căruia nimeni nu se amestecă. Dar, ca să existe totuşi un control al greşelii, i s-au numit două ajutoare, doi inşi care veneau o dată pe săptămînă să cerceteze registrele. Cei doi erau : un dricar, cel mai bogat din asociaţie, om de o sută de mii de lei, şi o rudă a lui, un avocat ghebos, care nu pledase niciodată şi trăia din mici afaceri necunoscute. Cocoşatul venise şi el cu două mii de lei în întreprindere. Dricarii socotiseră că ei înşişi n-ar lucra cu nepărtinire şi puseseră la cîrma afacerii pe omul cu trecere şi cu pricepere faimoasă, pe Dumitru Tăvălescu. Fiecare dintre ei se învoise să primească lunar numai două sute de lei, ca să nu stînjenească mersul societăţii. La sfîrşitul anului era sorocit să-şi împartă cîştigul, potrivit capitalului depus de fiecare, în bani, dricuri, cai etc.

Înfiinţîndu-se societatea, domnul Tăvălescu aduse o mare inovaţie, menită să desfiinţeze serviciul de spionaj. Odinioară dricarii plăteau pe spioni cu doi lei pentru o înmormîntare de clasa treia, cu trei lei şi cincizeci pentru una de a doua, şi cu cinci lei pentru clasa întîia. Tăvălescu găsise altceva. Pe socoteala societăţii, a vizitat însuşi pe toţi popii capitalei, cu care a convenit ca să-l vestească de cum o spovedi vrun muribund. Preotului care se ţinea de vorbă şi se

grăbea i se da zece la sută din suma primită pentru înmormîntare, bineînţeles dacă înmormîntarea era făcută de societate, căci nu toţi dricarii se uniseră.

Cu numai două sute de lei pe lună, Grigore Diacu, om trăit bine, odinioară bogat, nu putea trăi.

Avusese copilăria să dea toţi banii ce îi avusese în întreprinderea asociaţiei. Şi nici ceilalţi dricari nu se ajungeau cu o sumă atît de mică, şi ei trăiseră mai larg.

Nevoia împrumuturilor sosi repede. Grigore Diacu se prezentă într-o bună zi la o bancă pentru un împrumut de o mie de lei. Ce era o biată mie de lei faţă de cîştigul pe care socotea el că are să i-l aducă societatea la sfîrşitul anului ? Dar casierul băncii, înştiinţat că dricarii se uniseră, îi spuse politicos :

— Domnule Diacu, treceţi, vă rog, mîine pentru rezultat.

Diacu salută şi plecă, precum mai plecaseră din faţa ghişeurilor de bancă şi alţii dintre tovarăşii lui. În vorbele casierului : „treceţi mîine pentru rezultat", el înţelegea să vină a doua zi ca să ia bani cu siguranţă şi compătimea banca lipsită în ziua aceea de capital şi nevoită să fie politicoasă ca un diplomat.

Dar a doua zi Diacu fu refuzat pe şleau, pentru că el personal n-avea nici o avere, iar ca să fie împrumutat i-ar fi trebuit girul societăţii.

Ce se întîmplase ? Casierul băncii întrebase pe împuternicitul societăţii dacă poate sau nu să împrumute, iar Tăvălescu îl sfătuise să nu dea nici un ban, pentru că cooperativa mergea prost.

Grigore, firește, neavînd încotro să cîrmească, veni la Tăvălescu, la omul care mînuia şi cei 30.000 de lei ai lui.

— Dragul meu, i se răspunse, societatea noastră nu poate nici să împrumute, nici să gireze. A cheltuit enorm cu popii, ca să-i atragă de partea ei, ceea ce cred că n-are să fie nimeni atît de prost să dezaprobe. Ideea asta făcea singură o sută de mii de lei, şi-ar fi trebuit să vă cer bani pentru ea ! Ai nevoie de bani ? îl măsură Tăvălescu.

— Am mare nevoie de o mie de lei ! scînci Grigore.

Tăvălescu îşi luă aerul unui om amăgit în speranţele lui şi care totuşi nu se lasă învins, e tot prietenos :

— Şi n-ai un prieten bun, nu mă ai pe mine, gata să te împrumut cu trei mii dacă îţi trebuie ?

Ei se priviră lung. Diacu scînci :

— Nu m-am priceput...

Apoi, căutînd o pricină serioasă, care l-ar fi putut împiedica, adăogă :

— Credeam că un om de afaceri ca dumneata nu poate să-şi îngroape banii ; îi rostogoleşte, îi fructifică...

— Aşa este ! Nu poţi dumneata să-mi plăteşti dobînda egală cu venitul pe care sînt eu în stare să-l storc dintr-o mie de lei ! Eu cîştig mie la mie.

— Poftim ! declară Grigore, puteam să-ţi cer ?

— Dar cînd n-ai de unde să împrumuţi nu-i mai cuminte şi mai firesc să vii la mine ? Îmi dai în mînă, ca garanţie, acţiuni de ale societăţii noastre, pe care nimeni nu ţi le-ar primi. Dacă peste şase luni nu mai plăteşti, acţiunile rămîn ale mele. Cred că-i dreptul meu, de !

Grigore aproba vesel.

— Trebuie să-ţi dau o dobîndă mai cumsecade, prea ai pierde mult !

— Paisprezece la sută ! încheie Tăvălescu.

Cînd societatea funebră a încheiat trei ani de la existenţa ei, Tăvălescu, intrat în afacere cu zece mii de lei, poseda acţiuni de-ale cooperativei de 30.000 lei, iar acţiunile lui Diacu scăzuseră la 9.000 lei.

Cum prăpădise Diacu acţiuni de douăzeci şi unu de mii de lei n-ar fi putut să spună ! Le vînduse rînd pe rînd, pe mai toate, lui Tăvălescu, dîndu-i bineînţeles dobînda înainte, o dobîndă care nu mai avea nimic prietenos în ea, barem ca la început.

Pe Tăvălescu nu-l putea nimeni învinovăţi că face şarlatanii. Cumpărase cu bani peşin toate acţiunile pe care devenise stăpîn. Şi el, ca şi toţi membrii societăţii, se plîngea că afacerile merg prost. Ba el mai spunea convins, cu o importanţă amară, că e prima victimă a ei, întrucît are slăbiciunea să-şi ajute tovarăşii. Cînd îi împrumuta, îi ruga să nu spună nimănuia, pentru că vestea prostului mers al cooperativei s-ar

duce repede, şi nici societatea, pentru nevoile ei stricte de existenţă, n-ar putea să lucreze şi să figureze cu cinste printre firmele capitalei. Pentru asta îşi împrumuta el tovarăşii, ca să nu afle lumea starea societăţii !

Pe Tăvălescu nu-l controlau decît doi : dricarul, om de o sută de mii de lei, ca fiind cel mai interesat, şi avocatul cocoşat, socotit că n-avea pe cine să părtinească.

După primul an, care adusese pagubă, Diacu nu se socoti îndreptăţit să bănuiască cinstea prietenului său Tăvălescu. Omul acela se purta cu el politicos, deschis, îl sfătuia, îl împrumuta la nevoie.

Dar Sofia, nevastă-sa, de cum văzu că bărbatu-său iar pierde banii, nu se mai linişti.

În zadar fură toate desluşirile date de Grigore. Ea îşi vedea avutul, căci era şi al ei, ca şi al copiilor lor, jefuit de nişte hoţi dibaci. Pentru bărbatu-său, care se lăsase să cadă în cursă, femeia nu mai avea nici o vorbă bună, nici o privire de soţie.

La încheierea celui de al doilea an de existenţă, se constată pagube şi mai mari. Societatea funebră era concurată cu înverşunare şi cu izbîndă de trei dricari iscusiţi, care nu primiseră să facă parte din ea şi lucrau fiecare deosebit.

Şi ei, ca şi societatea, plăteau popilor zece la sută din costul înmormîntării. „Funebra" fusese silită să reînfiinţeze serviciul de spionaj şi să dea preoţilor cîte unsprezece la sută.

Dar după doi ani de pagube se deschiseră ochii lui Diacu ; simţise şi el că e înşelat. Cînd ros de bănuieli, cînd dezgustat, atîta de-i venea să-şi ia lumea în cap, cînd revoltat şi părîndu-i-se că cu ochii şi cu vocea lui l-ar îngrozi pe Tăvălescu şi ar face să se deschidă registrele în faţa-i, ca să vadă unde stă ascunsă şiretenia pagubei, Grigore Diacu, între dezgust şi revoltă, sta pe loc, ca un om tras din două părţi deopotrivă de tare. Nevastă-sa îl ciocănea mereu, iar el mai des tăcea decît îi răspundea.

Mizeria venită cu vremea sparge dragostea dintre soţi, stîrneşte neînţelegeri şi dispreţ. Sau era linişte posomorîtă în casă, sau nu era de loc. Certurile se ţineau lanţ împrejurul lipsurilor şi al deznădejdii. Speranţa de cîştig, după al doilea an încheiat cu pierdere, nu mai licărea nici în mintea încrezătoare a lui Grigore.

Totuşi, cînd se întîlnea cu Tăvălescu, îl saluta pînă la pămînt ; îi zîmbea tocmai pentru că-l bănuia. Tăvălescu nu mai era tovarăşul lui de întreprindere, era omul periculos şi puternic în mîna căruia îi stătea tot avutul, un om care ar fi fost bine să i se facă prieten. Totuşi, acasă la el şi în conştiinţa lui, Diacu clocotea mai ales împotriva „borţosului", care-l sărăcise. Adesea, pisat de nevastă-sa ceasuri întregi, pleca năuc pe străzi, făcîndu-şi impresia că e un cîine al nimănuia, turbat, care dacă ar da în cale-i de „borţos" l-ar hărtăni cu colţii, l-ar rupe fîşii-fîşii. Dar de cum îl saluta cineva, îşi schimba mersul dezordonat, îşi înălţa bustul şi călca cu luare-aminte.

Odată, făcîndu-şi curaj, convingîndu-se că nu va fi ridicol, se duse la sediul societăţii, să-l roage pe domnul şef al „Funebrei" să-i arate şi lui registrele cooperativei, pe care nu le văzuse destul de bine împreună cu toţi ceilalţi membri. Dar Tăvălescu, de cum îl văzu, deschise o condică lungă şi rămase atent pe rîndurile ei. Cînd Grigore îndrăzni să-i înfrunte cugetarea, să-i spună de ce venise, împuternicitul îl rugă să poftească pe a doua zi, la orele zece dimineaţa, ca să-l satisfacă pe deplin.

Diacu plecă, aproape glorios, sigur că a doua zi va fi o zi fericită, şi nu se putu stăpîni să istorisească nevesti-sii, nu numai ceea ce i se păruse lui c-a făcut şi ce avea de gînd să lămurească a doua zi, ci şi rezultatul presimţirilor lui trandafirii.

A doua zi, la sediul „Funebrei" găsi pe Tăvălescu şi pe ceilalţi doi, pe sfetnicii lui, marele acţionar şi ghebosul. Aceşti doi îl luară între ei, şi căpetenia tovărăşiei le deschise în faţă registrele de cheltuieli şi venituri.

Socotelile spuneau desluşit că societatea abia îşi trage sufletul. Acţionarii, aceia a căror meserie fusese totdeauna dricăria, erau toţi slujbaşii ei, ca să poată bieţii oameni trăi. Cu el, cu Diacu, societatea se găsea foarte stingherită, cu el n-avea ce face, pentru că nu se pricepea la nimic.

El fusese bancher, industriaş, moşier ; ce slujbă putea cere la societatea de înmormîntare ? Primul acţionar, cocoşatul, pînă şi Tăvălescu îi aduceau deosebite imputări grave. Arătase o purtare vitregă societăţii, îi căşunase pagube materiale şi morale. Încercase la toate băncile să împrumute, deşi pricepuse că nu va izbuti. Vorbise multor particulari cu neîn-

credere de conducerea societăţii, pe cînd datoria lui ar fi fost să amăgească opinia publică şi să atragă noi capitaluri în întreprindere. Dacă gurile rele, aşa ca a lui, n-ar fi clevetit, societatea ar fi atras şi pe ceilalţi dricari, din cauza cărora afacerea se ducea de rîpă.

Bietul Grigore Diacu s-a apărat şi s-a scuzat în toate chipurile de învinuirile aduse de tovarăşi. Ascultîndu-i, începură să-i ţiuie urechile. Se apăra, necăjit şi de-o muscă mare cît un trîntor şi care nu-i da pace. Se apăra de ea şi cînd nu era nevoie, pentru că nu-şi mai vedea rostul acolo şi regreta că venise.

I se păruse la un moment, cînd discuţia se aprinsese mai tare, că pieptul cocoşatului şi burta lui Tăvălescu au să-l prindă ca nişte tampoane de tren şi să-l strivească. Capul ghebosului, luciu, grăsos, din pricina năduşelii care îi curgea de pe frunte, îl obseda cumplit, tocmai cînd Tăvălescu citea cifre ; capul rotund, mare, sprijinindu-se în bărbie de masă, îi făcea impresia că stă de-a dreptul pe masă şi-l silea să se întrebe : „Ce-ar fi să-i şterg o sfîntă de palmă ghiulelii aceleia, care tot asudă ? S-ar rostogoli ?"

Prin uşa deschisă dinspre stradă vedea, stînd în umbra casei, patru ciocli, mîncînd frăţeşte pe trotuar dintr-o pîine, pe cînd zgomotul căderii ciocanelor pe cuie răsuna grabnic.

„E de lucru, gîndea Diacu. Afacerea tot merge."

Cu gura plină, un cioclu cu mustaţa mare, galbenă, întreba pe cineva ieşit din ogradă :

— Ai pus caii ? Avem doi morţi azi ; unul acum, la unsprezece.

Presimţirile fericite îl înşelaseră pe Grigore. Îşi închipuise că se duce să ceară socoteală de averea lui şi a familiei lui, ca un judecător aşteptat cu grijă de vinovaţi.

Nădăjduise că Tăvălescu, încolţit de vizita lui, are să-i şoptească ceva la ureche, are să-l facă părtaş la cîştigurile lui viclene, temîndu-se de privirea lui cercetătoare şi aspră pe registre. Din liniile şi cifrele de pe registre el nu pricepuse nimic, e drept, dar Tăvălescu nu putea să ştie că omul care i le cere nu le pricepe noima.

— Ce scrie el în condici ? l-a întrebat seara nevasta.

— Scrie ce vrea ; e unit cu controlorii !

După al treilea an de pierderi, societatea refuză ursuză şi nepăsătoare să-i mai servească două sute de lei pe lună. Vestea asta el nu avu tăria s-o poarte nevesti-sii.

Cele nouă mii de lei ce-i mai rămăseseră în afacere nu i le schimba nimeni în bani, aşa că îşi pierduse tot avutul. Abia acum rămăsese cu desăvîrşire ruinat.

Nici nu mai îndrăznea să se gîndească la ce-ar fi avut de făcut. Coborîse mereu de la moartea tatălui lui, care-l lăsase bancher, dar gîndul că se va urca iarăşi, ajutat de afaceri, îi ţinuse tare cerbicia, îl făcea rău cu cei care îl ocărau sau numai îl dezaprobau. În vremurile din urmă abia putea ţine băieţii, doi, şi o fată la şcoală. Băiatul cel mare era la sfîrşitul studiilor, pe curînd ar fi putut şi el cîştiga. De rudele nevesti-sii se ferea cu grijă şi căuta s-o depărteze de ele şi pe Sofia.

Într-un rînd, Sofia, după ce aflase dezastrul celui de al treilea an de dricărie, îi spuse între patru ochi, potolit, că are de gînd să-şi ia copiii de mînă şi să se ducă la neamurile ei. Ea nu mai avea ghete, pălărie, albituri, nu mai avea somn şi linişte. Copiii îndurau şi ei tot felul de lipsuri, pînă şi pîinea începuse să lipsească.

Atunci, sub enumărarea atîtor lipsuri, el nu mai avu puterea să se certe, să înfrunte, să scoată o vorbă. A stat cu capul în piept, ca un copil certat, a simţit că se învîrteşte casa cu el şi a oftat cu trei caturi. Femeia a trîntit uşa şi l-a lăsat să cugete singur. Poate că n-a putut suferi priveliştea bărbatului ei înfrînt cu desăvîrşire. Altădată, omul cel puţin îi răspundea arţăgos, învinovăţea la rîndu-i, ca să-şi mai uşureze sarcina propriei lui netrebnicii, izvorîtă din nepriceperea lui şi şarlatania altora.

Cînd a văzut, ca dintr-un vîrf de munte, tot povîrnişul care-i aştepta rostogolirea, la început omul a ameţit, dar mai apoi o furie smintită i-a trimes gîndul, ca pe un glonţ, la Tăvălescu.

Cum îl momise escrocul borţos ! Oare Sofia avea într-adevăr de gînd să se despartă de el ? Oricum, trăiseră bine amîndoi, apucaseră vremuri bune. Muma voia să-şi ia copiii cu ea, ca să-i crească după priceperea ei. Se ducea după belşug, ştiind că în strîmtoare căile vieţii o iau razna, la întîmplare. Nu pleca de lîngă el ca să petreacă ! Copiilor ace-

lora le trebuia hrană, încălţăminte şi şcoală ! O ! el rămăsese sărac, era nedibaci, nu ştia nici o meserie barem.

Nevastă-sa era o sfîntă, căuta să mîntuiască ceea ce se putea mîntui : copiii lor ! Şi iarăşi imagina borţosului trecu pîntecoasă pe dinainte-i. Îi veni să-i trîntească un pumn în stomac, simţi muşchii mînei drepte contractîndu-se. I se păru că vede stomacul turtit ca o pernă de puf.

Sofia intră iarăşi în odaia îmbîcsită de supărarea lui Grigore. Şi mobila casei păru mai veche, zidurile îşi vădeau serbezia lor, de demult nevăruite.

— Dar o sută de lei, începu ea, ca şi cum vorbea de adineaurea, cred că poţi cere şi căpăta de la societate !... Avem de dat percepţiei, ce crezi ? Peste cîteva zile vine şi ne vinde din casă. Percepţia te amînă pînă la o vreme, şi apoi, basta : te vinde la mezat !

— Da ! da ! afirmă Grigore. Are să-mi dea ! Trebuie să-mi dea Tăvălescu ! Ce canalie ! Am să mă duc la el şi, fără vorbă, am să-l apuc de brîu şi am să-l trîntesc la pămînt, să crape ca un butoi cu borhot !

Furios, omul îşi luă într-o repezeală pălăria şi o şterse pe uşă. Nevasta rămase dînd din cap pe urma lui.

Grigore Diacu era mic de stat, slab şi fără putere, pe cînd Tăvălescu era un urs de om, înalt şi gros, ca un atlet german.

Seara, Diacu veni acasă sfărîmat de alergătură şi de frămîntare. Temîndu-se că va face vro nebunie, mîniat cum era, nici nu dase pe la sediul asociaţiei, ci umblase creanga pe străzi mărginaşe. Îşi adusese aminte de un prieten de la care s-ar fi putut împrumuta şi se dusese la acela. Vorbise cu el despre verzi şi uscate, dar îi fusese peste putinţă să-i ceară un împrumut.

Plata birului se apropia, fusese somat să-l plătească. Sofia nu-i da pace, îl îmboldea fără răgaz să se ducă la cooperativă.

Pentru el, societatea se rezuma în Tăvălescu, pe care acum, în sfîrşit, îl cunoştea. Ceasuri întregi, pînă se deştepta din somn, omul păcălit, furat, rostogolea planuri nebune de răzbunare. Pe unele din ele le ţinea minte şi le împrospăta şi în noaptea următoare plăsmuirea — le gusta, le adăogea.

Dar la soarele zilei, toate planurile lui erau ca uitate, şi omul rămînea numai în faţa nevolniciei lui şi atotputerniciei lui Tăvălescu.

În dimineaţa zilei hotărîtă de percepţie pentru vînzarea mobilelor Grigore sări de pe scaun, ca înţepat cu acul, sub ocara şi privirea nevesti-sii. Se duse întins la sediul „Funebrei".

„Rabd, rabd, se gîndea el, dar pînă la un timp ; am să-l trîntesc, să crape !"

Cînd sediul se zărea de departe, el trecu mîna pe fruntea-i asudată de fuga lui şi de zvîrcolirile inimii.

„Să nu intru ca un disperat ! De ce să mă priceapă şarlatanul în ce hal sînt ?"

El o luă la stînga, cu pas domolit, ca să-şi potolească turburarea. După un sfert de ceas se afla departe de „Funebra", dar tot se gîndi să vie la ea. I-ar fi fost ruşine s-o mai mintă pe nevastă-sa, ca de obicei, că a fost, dar nu l-a găsit pe „borţos". Îşi întări picioarele, îşi mai grăbi mersul. Cînd intră în cancelaria tovărăşiei, după ce trecuse prin coridorul ei, pentru că uşa din faţă i se păru închisă, îi fu peste putinţă să nu moţăie din cap cu politeţe în faţa domnului grav de la birou, în faţa lui Tăvălescu. Chipu-i chinuit de frămîntările-i de mai înainte, de otrăvurile brăzdătoare ale urii şi disperării trecute peste el făcu din surîsul lui Grigore o strîmbătură.

Tăvălescu îl citi ca pe nişte slove de afiş şi voinicul pierdu tot curajul înaintea privirii care-l silabisise. Cu o plecare de cap, de grumaz, şi mai politicoasă, întrebă sugrumat :

— Domnule Tăvălescu, n-aţi putea d-voastră, în baza vechii noastre amiciţii, n-aţi putea... pentru că ne cunoaştem de mult... dacă nu vă face trebuinţă... să-mi împrumutaţi o sută de lei ? Dacă nu vă face trebuinţă !...

— Nu pot, nene ! Ce sînt lucrurile astea ?... Mă lăsaţi singur să ţin pe umeri societatea asta care se dărîmă... N-am ! Ţi-aş da cu plăcere. Mergem rău ! Ar trebui să vă gîndiţi să sporiţi capitalul tovărăşiei. Am să ajung să fiu singur acţionar, cumpărîndu-vă mereu acţiunile !

Ridicînd din sprîncene, ca un om care caută să înţeleagă bine lucrul greu şi important ce i se spune, nici scîrbit, nici revoltat, nici barem batjocoritor, Diacu, grăbit, mai salută o dată şi plecă.

Pe drum, către casă, furia îl cuprinse din nou, scrîşni din dinţi, îşi încleştă mînele în pulpele picioarelor şi la urmă se întristă adînc. Îl mîhni neputinţa lui de a-i spune ticălosului acela ce crede despre el. Fiindu-i ruşine de scandal, dorise să mai fie cineva de faţă, ca să-l potolească. La ce nevoie? Salutase umil ca un miluit. Şi doar crescuse în avere, fusese totdeauna stăpîn, nu slugă!

O tainică admiraţie încolţea în inima lui Diacu pentru omul pe care nu îndrăznea să-l atingă nici cu vorba. Un fel de părere de rău că nu-i fusese pe plac omului acesta, care cu priceperea lui ar fi făcut ceva din el, îşi arunca umbra de mărăcine stufos pe mintea de gînganie măruntă a lui Grigore. Fusese de atîtea ori înşelat în afaceri, încît el, slab de înger de felul lui, nu mai putea să refuze şarlataniei darul minunat al inteligenţei şi să n-o admire.

De la început, de cînd aflase că Tăvălescu este înfiinţătorul şi patronul unui mare serviciu barometric, el, omul care se fripsese în negoţuri ilustre, simţi generoasa undă a admiraţiei îmbogăţindu-i sufletul. De atunci îl admira pe „borţos", cu toate valurile clocotite ale urii ce-i băteau în piept, ştiindu-se victima lui.

Percepţia se ţinu de cuvînt; îi vîndu din casă puţinele lucruri scumpe ce mai avea. Mizeria îşi rupsese masca: rînjea ca la ea acasă. Sofia vorbise cu rudele ei, se pregătise de plecare din casa bărbatului nedestoinic. Hotărîtă, cum era, să plece, căutînd să ascundă clipa în care va pleca, femeia îşi împietri inima şi nu mai spuse un cuvînt de mustrare bărbatului, în camerele pustiite.

Pe de altă parte, el îşi cocoloşea în suflet necazul limbut, uimit şi mulţumit oarecum că Sofia tace. Se aşteptase s-o audă bocind ca la mort după lucrurile vîndute de percepţie, se pregătise să-i primească ocările, oricît de aspre, oricît de ruşinoase. Tăcerea ei îl făcea să simtă ceea ce uitase: cîte i-a răbdat ea şi cît însemna că-l iubeşte fiinţa asta aşa de îndurătoare.

Abia tîrziu, după ce plecase nevastă-sa din casa lui, îşi desluşi de ce tăcuse femeia în ziua posomorîtă şi jalnică a jafului casei lor.

A doua zi după vînzarea lucrurilor, Grigore Diacu veni la prînz acasă din oraş, din plimbarea năucă pe care

de-un an o făcea regulat dimineaţa, şi nu găsi pe nimeni în odăi. Întîi nu băgă de seamă şi şezu visător cu capul în palme, cu ochii către fereastră. Tăcerea neclintită din odăi îl surprinse şi se duse în bucătărie.

Rămăsese pustiu. Nevastă-sa nu luase din casă decît garderoba ei şi-a copiilor, atîta cîtă fusese. Pat, masă, două scaune, lucruri de bucătărie nu luase. Îi lăsase o cratiţă plină cu lapte şi o pîine. În coşul cu pîine găsi şi 3 lei.

Pînă să intre în odaia lor din bucătărie, stăvilarul stăpînirii de sine se rupse şi un plîns cu hohote, bogat în lacrimi, izbucni din făptura fărîmată, răsună ca un lătrat în încăperea săracă.

Plînse mult părăsitul, lacrămile nu mai conteneau pe obrajii lui, tot privind împrejuru-i, doar va afla pe careva din ai lui. Îi plecaseră copiii, poate fără să regrete. Sofia, pe care vedea şi de astă dată cît o legase de viaţa lui, cît i se simţea de rob, se îndurase să plece şi să-i ia şi copiii ! Negreşit că-i păruse rău că se desparte de el, dar aşa i se păruse ei că face mai cuminte.

O îndemnaseră şi rudele, îl ponegriseră. Ticălosul de el nu mai era în stare să-şi hrănească copiii, să-i ţină la şcoală ! Aşa era ! Tîlharul acela de Tăvălescu ! Iată unul care n-avea nici un fel de îndurare ! Nu iubea femeie, nu iubea copii, n-avea decît un frate, pe care îl folosea la nevoie. Ce inimă de înger avea Sofia ! Îi lăsase trei lei, o pîine şi o cratiţă de lapte ! Se gîndise cu milă la el, plînsese şi ea plecînd din casă ! Şi cum n-ar fi plîns ? Cînd şi unde s-a mai auzit să fie o femeie nevoită să-şi lase bărbatul ca să nu piară copiii, cu el şi cu ea cu tot ! Şi-a zdrobit inima şi a plecat !

O cucernică adorare pentru nevastă-sa îşi clădi altarul în inima lui Grigore. Gîndindu-se la Tăvălescu, nu mai simţi pentru el decît ură înverşunată.

Toată nenorocirea lui se trăgea de pe urma acestuia. Cu treizeci de mii de lei, cîte n-ar fi fost în stare să facă, dacă nu încăpeau în gheara „borţosului". Dricăria nu-i mersese rău. Visase şi mai mari cîştiguri, rîvnise la sute de mii de lei. În ajunul înfiinţării societăţii, îşi plăsmuise o imagină fermecătoare. El într-un cap de masă, nevastă-sa în celălalt, copiii de jur împrejurul mesei ; toţi privindu-l pe el. Cu o foarfecă mare, lucioasă, Diacu, el, sfîc, sfîc, tăia cupoane !

Imagina asta acum supăra peste măsură. Îşi aducea cu necaz aminte că o zugrăvise şi nevesti-sii. O izgonea, dar ea îl urmărea, îl obseda, se vedea răsturnat în jeţ, foarfecele ţăcăneau. Tot trebuia să-i ceară socoteala într-o bună zi sceleratului care-l înşelase ! Tăvălescu !

În curînd, proprietarul, căruia nu-i plătise chiria, îl dădu afară din casă şi îi opri biata mobilă, atîta cîtă rămăsese.

Diacu s-ar fi putut împotrivi, dar n-avea putere.

Scrîşni neputincios, ca totdeauna, plînse în taină, căci i se slăbiseră stăvilarele lacrimilor, alergă fără nici o ţintă, frămîntîndu-şi în van mintea cum ar putea să scape mobila aceea, pe care Sofia trebuia s-o găsească în fericita zi a reîntoarcerii ei.

Deşi n-avea planuri de urmărit, slujbă în care să avanseze, nădăjduia în vremuri mai bune, cînd copiii şi nevasta îl vor înconjura ca pe un părinte dorit şi bogat. „Cine ştie ? îşi zicea el, nevăzînd nimic desluşit înainte, cine ştie ?"

Cînd rămase-n stradă cu doi-trei gologani în buzunar, nu crezu că-i adevărat. Servitoarea proprietarului i-a repetat de mai multe ori :

— Domnule Diacu, să nu crezi că-i glumă ! Diseară să nu mai vii aici ! Să ştii că ai veni degeaba ! Casa asta nu mai e a dumitale !

Lui parcă i-ar fi spus că numai în seara aceea n-are voie să doarmă acolo. Că mobila, că încăperea odăilor acelora nu sînt ale lui, asta n-a priceput-o.

Chiar din prima noapte, Diacu n-a avut unde să doarmă. A hoinărit ca un băieţoi, el, om de peste 40 de ani, care dormise sub mătase, pe puf, în paturi de bronz. Şi-a trecut noaptea prin cafenele, dîndu-şi aere că se interesează de o partidă de biliard, de un joc de table. Către ziuă n-a găsit adăpost decît în cafeneaua precupeţilor din hală, care e toată noaptea deschisă. I s-au împăienjenit ochii, dimineaţa, pe o bancă în Cişmigiu şi, de cîte ori, frîngîndu-şi gîtul, a dat să aţipească, l-a deşteptat gardistul, pus acolo anume ca să nu lase vagabonzii să doarmă pe bănci. Galben, aiurit, cu faţa trudită, nespălat, s-a trezit înfiorat sub ochii dispreţuitori ai trecătorilor grăbiţi. Ruşinea l-a cutremurat ca spaima şi a plecat şi de acolo.

În ziua aceea a căutat şi l-a găsit pe prietenul la care nu îndrăznise să se împrumute odinioară.

Nu şi-a destăinuit mizeria, bineînţeles, şi a avut norocul să dobîndească douăzeci de lei, fără rugăminţi.

Dimineaţa nu mîncase, era pe la prînz. Şi-a luat mai întîi o cameră la hotel, s-a spălat acolo, s-a dus să prînzească. A mîncat cu nesaţiu şi pe alese, ca în vremurile bune, şi a venit întins de la birt la hotel, ca să doarmă.

A doua zi însă nu mai avea în buzunar decît zece lei. Cu mintea limpezită de somn, se gîndi adînc, privindu-şi banii pe sponci. Pricepu că n-are adăpost ! Cu tot ce avea el în palmă, n-ar fi putut găsi în Bucureşti o cameră mobilată. Şi apoi nu putea să-şi dea tot avutul, mai trebuia să şi mănînce din el.

Ce era de făcut ? Se se mai împrumute n-avea de la cine. Zece lei, banii ăştia, era tot ce putea nădăjdui el în viitor. De unde alţii ? Lucrul strălucea ameţitor de limpede.

Pînă atunci încăputase nevastă-sa nevoile casei. Omul nu ştia lămurit cum. Diacu se înspăimîntă, gîndindu-se cît e de sărac, cum nu-l mai aşteaptă nimic, nimic, în viitorul plin de speranţe pentru toată lumea. Cu zece lei trebuia să trăiască toată viaţa lui ! Cine ştie cît mai avea de trăit ! Şi parcă ieri, alaltăieri, trăise bine ! Era beat ? Nu ! Vedea limpede tot pustiul vieţii, om părăsit pînă şi de nevastă şi copii, cu zece lei pe viaţă ! Se putea trăi cu zece lei ? Mai lesne se putea muri uşor, muri frumos şi răzbunat pe borfaşul de Tăvălescu ! Asta era de făcut !

Ca să nu-şi schimbe cumva gîndul, cumpără un revolver. Îl costă opt lei, îi rămaseră doi. Cu revolverul în buzunar, se sui într-o trăsură, pe care o opri în faţa unei berării. Plăti un leu birjarului şi ceru o bere la o măsuţă de pe trotuar, ca să privească lumea fericită de pe Calea Victoriei, lume care şi mîine va trăi. După ce-şi bău berea şi dădu bacşiş patruzeci de bani chelnerului, deşi băuse numai o halbă, plecă la o cofetărie. Privind lumea, care şi ea îl privea ca făcînd parte din lume, se gîndea că habar n-are ea de fapta care peste două ceasuri are să facă vîlvă. Chelnărului care-l servise, căruia îi dase bacşiş cu galantonomia omului care n-are nevoie de mărunţiş, nu-i trecuse nici lui prin cap, deşi îi auzise glasul, îi privise ochii, gîndul grozav şi vitejesc al sinuciderii.

Mîncînd din prăjitură, se gîndea că-şi ia adio de la toate bunătăţile pămîntului. Îşi aduse aminte de nevastă şi copii. Hotărît că de la ei, tocmai de la ei, nu putea să-şi ia adio. Jalea îl sfîşia, îl îneca ; cu ochii umezi, lăsă pe masa cofetarului ultimii gologani ce-i mai avea în pungă.

Trebuia neapărat să-l ucidă pe Tăvălescu. Poc, poc ! i se părea că aude pocnetul revolverului ; vedea pe „borţos" cercînd să fugă şi nemaiputînd fugi, şovăind pe picioare, lovit în cap şi-n inimă. Trupul gros cădea pe scînduri, ca un trunchi. Atunci, cu mîna hotărîtă, îşi trăgea sieşi un glonţ în tîmplă. Nu va simţi nimic ? Poate numai o arsură prin creier, atît.

Pusese revolverul în buzunarul hainei, ca să-i fie la îndemînă.

Mereu cobora mîna dreaptă, cu care-şi tot strîngea bărbia, în buzunar, ca să-l simtă. Suferinţele din ultimul timp ale nevesti-sii trebuiau răzbunate. Copiii tot mai aveau vreme să guste viaţa, bucuriile ei ; viaţa mumei însă fusese distrusă pe totdeauna.

Cînd ajunse la punctul din care se zărea casa societăţii, simţi de data asta o mare mulţumire. Fusese laş într-un rînd, cînd, venind să se împrumute cu o sută de lei, ca să plătească percepţia, cotise la stînga, speriat de turburarea lui, ruşinat de ceea ce s-ar fi putut întîmpla. Dar acum îşi luase adio de la toate întîmplările viitoare. Venea pentru ultima oară, şi avea să sfîrşească şi cu Tăvălescu, şi cu el !

Intră prin coridor ca să dea peste careva şi să întrebe cine se află în birou. Doi spioni ai „Funebrei" şedeau de vorbă pe o bancă.

Trecu peste ei cu privirea lui rătăcită, era să răzbească drept spre uşa sediului, cînd şi-aduse aminte că Tăvălescu se putea să nu fie singur. Cei care ar fi fost cu el se putea să n-aibă grabă, aşa ca să-i lase singuri.

— Domnul Tăvălescu e singur înăuntru ? întrebă el clipind şi plecîndu-şi privirile ca să şi le ascundă.

— Puteţi intra, zise unul din spioni.

Dar celălalt spion îşi trase tovarăşul de mînecă. Fără să ştie, Grigore vîrîse iar mîna în buzunarul hainei, iar spionul care tăcuse, urmărindu-i mîna cu ochii, din întîmplare, zărise mînerul revolverului.

— E multă lume la dînsul, zise el. Aşteptaţi să văd.

Spionul se ridică de pe bancă şi intră în birou. El ştia că Diacu e un gros păgubaş. Veni cu îndrăzneală la urechea şefului şi-i şopti :

— A venit domnul Diacu. Văd că are un revolver în buzunar. Nu pare în toate minţile. Vrea să vorbească cu dumneata... între patru ochi.

Tăvălescu nu se îndoi de loc, pricepu. Îl ştia pe drojdii, „pe dric". Îi mulţumi spionului cu privirea şi spuse tot încet :

— Să nu-l laşi să intre înăuntru. Spune-i că e lume multă. „Am să vorbesc cu frate-meu să-l ridice"...

El intră numaidecît în cabina telefonului, chemă poliţia, chemă pe Tăvălescu, frate-său, şi-i spuse :

— Dragă, trimite pe cineva de acolo, doi agenţi mai bine, ca să nu se facă vîlvă. E un nebun pe sală, un acţionar... nu ştiu ce vrea de la mine. Aud că e armat ! Fără zgomot însă...

După ce vorbi la telefon, se gîndi că e nevoie să înştiinţeze pe cineva de venirea agenţilor. Ar fi trebuit să crape uşa, să scoată capul pe coridor şi să cheme pe omul de-adineaurea. Dar ar fi dat cu ochii cu Diacu ! Cine ştie dacă smintitul nu s-ar fi repezit sau n-ar fi tras un foc de revolver... Era mai cuminte să bată în uşă. Cei din sală, oamenii lui, au să priceapă că-i cheamă. Tăvălescu bătu în uşă şi se dădu isteţ după unul dintre cei care se aflau în birou şi care nu ştiau ce se petrece.

Acelaşi spion intră.

— M-aţi chemat ? întrebă el.

— Bravo ! te-ai priceput ! clipi din ochi şeful şi-l bătu pe umăr cu dragoste.

Se apropie apoi de urechea iscoadei :

— Poliţia e la doi paşi ! Ai să vezi degrabă doi inşi, cred că doi ; apropie-te de ei, uită-te bine ; n-ai să greşeşti tu ! şi arată-le pe neghiobul acela cu revolverul. Pricepi ? Du-te... Fii om ! Ajută-i la nevoie...

Strîngînd bărbia în palmă, Diacu privea în stradă, cu picioarele răşchirate înfipte în pragul sălei, cu spatele încovoiat. Din cînd în cînd se smulgea de pe prag, trezit de

năluca faptei ce şi-o făgăduise, se plimba cu paşi mari, azvîrliţi, prin coridorul scurt. Atunci măsura vremea şi i se părea că stă de ceasuri acolo. Se întreba dacă va fi în stare să tragă, dacă nu se va da de gol. Fapta i se părea de-o clipă, şi asta îl liniştea. Îi părea rău însă că nu mai simţea în el, ca în momentul sosirii lui acolo, ura caldă şi rea, care bea lacomă răzbunarea. Gloanţele trase în clipa aceea ar fi fost mult mai satisfăcătoare, ca şi cum ar fi rupt mai cumplit, ar fi scos mai mult sînge din carnea unui mai mare mizerabil.

Şi acum Diacu era sigur că are să tragă în „borţos", dar numai pentru că se hotărîse mai nainte, pentru că avea revolverul în buzunar, pentru că-i ajungea faptei numai o clipă.

Doi inşi se subţiară pe lîngă el, pe cînd sta în pragul sălei, şi, peste un minut, simţi o mînă pe umăr şi altă mînă în buzunar, trăgîndu-i revolverul. Pe dată fu luat de subţiori de doi inşi, de doi civili, uşurel, care-i spuseră încet :

— Vino cu noi la poliţie.

— De ce ? întrebă el.

— Nu ştiu. Te cheamă domnul prefect, spuseră rece cei doi.

— Nu-l cunosc pe domnul prefect ! se răsti Diacu, în vreme ce se lăsa dus. De ce mă cheamă ?

— Nu ştiu, răspunse calm unul din cei doi.

— Poate că te cunoaşte dumnealui ! spuse zîmbind celălalt.

„Îşi bat joc de mine ! se gîndi Grigore, înţelegînd zîmbetul agentului. Poftim, ce prost sînt ! Mi-au scos revolverul din buzunar şi întreb ce vrea prefectul cu mine ! Am vrut să omor, nu se poate tăgădui ! O să mă întrebe ce căuta revolverul la mine !... Ce-o să spun ? Cum vor fi răsărit oamenii ăştia la spatele meu ? Ah ! Tăvălescu e tare, e de nedărîmat, e indestructibil ca de cremene."

Diacu a trecut prin lume, a mers pe Calea Victoriei, de la care îşi luase adio, între cei doi agenţi ai Siguranţei.

Se grăbea mai mult decît ei, ca să sfîrşească odată grija şi nedesluşitul în care înota şi să înfrunte primejdia ce îl aştepta în cancelaria prefectului.

„La urma urmei, se gîndi el, cum eram eu hotărît să mă sinucid, de ce nu mi-aş spune că am murit şi că Grigore Diacu de acum e altul ?

În loc să fiu înmormîntat voi fi în pușcărie, în ocnă. Fie ce o fi !"

Cînd intrase pe poarta poliției, era pregătit pentru orice acuzație, pentru orice soartă.

Dar agenții Siguranței nu l-au dus în cabinetul domnului prefect, ci în al domnului Tăvălescu, înalt funcționar al poliției. Unul din agenți a pus pe birou revolverul, spunînd solemn :

— Inculpatul nu poate tăgădui crima, căci i s-a găsit revolverul în buzunar.

Bietul Diacu privea speriat, știa pe cine are în față. Să-l instruiască însuși fratele omului pe care voise să-l ucidă, era un noroc putregăit, stupid, cum numai el putea să-l aibă !

Ce tare era Tăvălescu ! „Nu seamănă unul cu altul la chip, se gîndea Diacu privindu-și destinul îngropat într-un scaun, cu coatele pe biroul lui. Sînt frați, totuși."

Androne Tăvălescu făcuse un semn subalternilor să-l lase singur. Cîteva minute l-a privit lung pe vinovat. Apoi a început să vorbească tare, cu sineși :

— Cel puțin zece ani de ocnă !... La ocnă un fost industriaș ! Un fost negustor ! La ocnă un om binecrescut ! Și n-are barem circumstanțe ușurătoare ! La ocnă ! Păcat ! De !... trebuie !

Grigore îl asculta, ca lovit cu un par în frunte. Nu putea să-l întrerupă, n-avea noimă să răspundă.

Androne își continua monologul, aranjîndu-și hîrtiile pe birou, la răstimpuri privind pe vinovat lung, lînced, aproape cu milă. Grigore nu mai putu :

— Domnule Tăvălescu, am vrut să-l sperii ! Numai să-l sperii am vrut ! Am fost om de două sute de mii de lei și n-am astăzi nici prețul unui corn cu sare ! Sînt disperat, sînt nenorocit, poate și nebun, dar nu sînt în stare să fac o crimă ! Crimă ? Doamne ferește ! Vream să obțin de la dînsul o slujbă, ca toți ceilalți dricari... Fratele dumitale, îndrăznesc să spun, a fost nedrept față cu mine. Celorlalți le-a dat cîte o îndeletnicire, le-a dat o leafă, mie nimic ! L-am rugat ; n-a vrut să mă asculte ! Am vrut să-l amenințe... sperînd să obțin ceva... Mă rog... Gîndiți-vă : sînt un om de ocnă ? Într-un an mor ; nu vedeți ce slab sînt ?

Androne Tăvălescu tăcea, se gîndea, cobora în trecut. De mic frate-său se arătase destoinic în afaceri. Fără bani, îndrăzneţ şi priceput, de pe cînd era un băieţandru, ştia să-şi facă pavăză din altul şi să se strecoare spre noroc.

„E un păiajen, afurisitul ! se gîndea Androne. Îşi întinde pînza nevăzută, şi musca proastă cade în cursă. Pe cîţi i-a supt licheaua ! Ăsta, se gîndi el, ridicîndu-şi ochii spre Diacu şi plecîndu-i repede, ăsta era să-l dea de gît. I s-ar fi aflat toate matrapazlîcurile bietului Mitică. Noroc că mi-a căzut în palmă *asasinul* ! N-are mutra de asasin. De asin ! tare-i găgăuţ ! Ce-am să rîd cu ticălosul de frate-meu ! Dar am să-l rog să fie prevăzător. Victimele astea idioate, cînd le mai laşi puţină viaţă, sînt în stare să te sugrume ! Ar fi cuminte să-i dea o slujbă"...

Androne Tăvălescu se ridică şi spuse hotărît :

— Te las liber, dar vei fi urmărit de aproape ! Pricepi ? Mi-e milă de dumneata şi am să încerc să capăt de la frate-meu iertarea dumitale. Poţi să pleci. Nu încă... Unde stai ?

— N-am locuinţă, răspunse după o şovăire între bucurie, pentru că se vedea scăpat, şi ruşine, pentru că n-avea domiciliu.

— Atunci n-ai să pleci, am să te închid într-o cameră colea, şi să fii sigur că nimeni n-are să ştie că te afli aici.

Ca la două ceasuri a stat singur Diacu într-una din odăile poliţiei. Apoi a fost luat şi dus iarăşi la Androne. Acesta părea vesel şi-i spuse :

— Ca să mă ţii minte şi să înţelegi cît de mărinimoasă e familia Tăvălescu, pe care ai voit s-o distrugi, îţi fac cadou şi-ţi poruncesc, ca unui prizonier al meu, să primeşti douăzeci de lei. Să-ţi închiriezi o cameră mobilată la mahala, şi de mîine ai să fii funcţionar al societăţii „Funebra", plătit cu nouăzeci de lei pe lună. Pricepi ? Gîndeşte-te că, în nebunia dumitale, trecuseşi pragul ocnei şi noi te salvăm. Eşti liber. Te rog nu-mi spune nici o vorbă.

Diacu, firesţe, ar fi vrut să spună ceva, să mulţumească din toată uimirea şi duioşia lui. Tăvălescu însă îl împingea uşurel de spate pe uşa căscată larg.

A doua zi îi fu strașnic de greu să se îndrumeze către sediul societăţii, al cărei funcţionar devenise. Gîndul că va da ochi cu Dumitru Tăvălescu nu-l lăsase să doarmă toată noaptea.

Îşi găsise locuinţă, o arvunise cu bani daţi de Androne, şi se şi mutase în ea. De pe înserate se culcase, ca să rumege în linişte tot ce avea în cap. Ar fi fost mai bucuros să doarmă adînc şi să se trezească a doua zi tocmai, la ceasul slujbei, fără să se gîndească la el. În toată viaţa lui nu simţise o mai mare stînjeneală ca aceea a revederii omului pe care voise să-l ucidă.

A doua zi totuşi fu printre cei dintîi veniţi la birou. Acolo însă se mai linişti, căci nu i se păru nimic schimbat şi nu-l iscodi nimeni cu vorbe cît de pe departe.

De-acum începu pentru el o viaţă de slugărnicie, o altă viaţă, a altui om decît acela care fusese. Ca să alerge cu limba scoasă — om vîrstnic ! — pentru aducerea unei veşti, ca să stea, ca o şopîrlă la soare, ceasuri întregi neclintit, în arşiţă, pentru ca să-i spună un servitor : „Domnul a murit, dă fuga !“ el, Diacu, era cel mai răbdător.

Ce folos ! nu putea să fie preţuit ! N-avea un pic de şiretenie, nu se pricepea să spună o minciună, dacă o spunea era prins, cînd era prins nu ştia s-o dreagă. Aşa fiind, simţea şi el cu umilinţă că cei nouăzeci de lei pe lună abia îi merita.

De cum îşi sfîrşea slujba, venea acasă, scotea masa şi un scăunel în curte şi sta în coate, visînd ceasuri întregi.

Cîteodată cînta, pesemne de dorul nevestei şi-al copiilor. Cu ochii uzi îşi scutura capul, ca şi cum ar fi vrut să-l scuture de amintiri. Însemnătatea şi fericirea lui de odinioară şi le închipuia mult mai mari decît fuseseră.

Nu mai învinovăţea pe nimeni. Păstra în fundul sufletului ideea că Tăvălescu l-a ruinat, fără să-l mai poată urî, admirîndu-l tot în taină. Se deprinsese să judece lucrurile mărunte, care-l priveau sau nu, şi lăsa în drojdia inimii grija, dorul de ai lui, în afară de speranţă.

După slujbă, ca unul care s-ar plimba pe neturburata limpezime a unui lac singuratec, sub bătaia lunii, el se lăsa să plutească pe speranţa lui cea nouă : că va cîştiga lozul cel mare al loteriei statului.

Putea să cîştige cu o jumătate de loz patru sute cincizeci de mii de lei ! Asta nu-i ieşea din cap ! Biet trepăduş, plătit cu numai nouăzeci de lei pe lună, plătea pentru lozuri în şase luni optzeci de lei !

La asta visa el cu coatele pe masă, cu privirea pierdută, de cum îşi isprăvea slujba. Iar ceasurile acestea de visare le dorea toată ziua, în toiul şi în nedesluşitul muncii lui.

Pînă şi noaptea se visa scoţînd din odăiţă scaunul şi masa pe care-şi sprijinea coatele.

Loteria se trăgea mereu, clasele se succedau lunar, fără să-i aducă un cîştig cît de mic. Zvonuri despre îmbogăţiri neaşteptate, prin jocul la loterie, soseau pînă la el. Diacu şi le săpa în minte, ofta şi aştepta încrezător.

Vecinii lui îl întrebară, unul-doi, la ce se tot gîndeşte pînă noaptea tîrziu. Fostul bogătaş avusese slăbiciunea să le spună.

— S-a tras iar, domnule Diacu ! striga tipograful sosit de la lucru. Ai cîştigat ceva ?

— S-a tras clasa doua, zîmbea el. Ori mult, ori nimic ; la a şasea să vorbim !

În ajunul tragerii clasei a şasea, vecinii, care îl aflaseră ce tot învîrteşte în cap, îl întrebară :

— Ei, mîine, ce zici, domnule Diacu ?

Drept răspuns, el ciocăni cu vîrful creionului în masă, tacticos, ca un om care, în curînd, se va deosebi mult de ei :

— Zilele astea !

Loteria trecu fără să-i aducă un ban, dar jocul nu se curmă. Diacu era tot nepăsător şi urma să joace, dar acum mai răsucea şi alte planuri. Se gîndea mult la cei 30.000 de lei, pe care-i vîrîse în dricărie. Se întreba ce-ar fi putut face cu ei un om dibaci ca Tăvălescu. Se întreba ce-ar fi făcut acum el însuşi cu ei, şi-şi răspundea plin de experienţă. Scotea cîteva foi de hîrtie pe masă şi socotea :

10 cai buni	5.000 lei
grajdul cailor	1.500 „
întreţinerea lor anuală	3.500 „
5 butoaie mari, ultimul model	10.000 „
diferite şi cheltuieli neprevăzute	10.000 lei
Total	30.000 lei

Da, cu banii ce-i pierduse, cu 30.000 de lei, i-ar fi făcut o cumplită concurenţă lui Tăvălescu. L-ar fi silit să

cadă în faliment, sau să vină frăţeşte ca să încheie cu el o pace onorabilă. 30.000 de lei, sumă mică pe lîngă 450.000 de lei, care-i aşteptase de la loteria statului ! I se părea lui Diacu că oricînd ar putea să-i cîştige la loterie, şi-i aştepta liniştit.

Fiu-său cel mare isprăvise studiile comerciale şi reuşise să intre ca ajutor de contabil într-o bancă. Cînd şi cînd, obişnuia să vină să-şi vadă părintele. Într-o zi de toamnă i-aduse două cămăşi mai groase şi două flanele de bumbac. Grigore încercă să le refuze, dar nu fu chip ; bucuria darului şi nevoia ce-o avea de el îi slăbeau vocea, îl înduioşaseră.

Între acestea omul îmbătrînea. Dusese o viaţă mai bună, mai plină. Junghi, tuse, aiureli de cap cu vîjîituri, lihneli, fiori prin oase, rînd pe rînd, îl vesteau că va începea şi el într-unul din sicriile pe care le tot lucra tîmplăria societăţii „Funebra".

— Du-te la spital, omule, nu vezi că nu eşti sănătos ? îi spunea Tăvălescu, pesemne ca un fost prieten. Du-te la doctor, întreabă-l !...

Nu, nu voia să se ducă la spital. Ştia că doctorul, ca toţi doctorii, are să-l povăţuiască să lase munca pentru cîtva timp. Ştia bine că dacă va lăsa-o, Tăvălescu, cel care-l sfătuia să se ducă la doctor, are să-l înlocuiască pentru totdeauna.

Într-o zi, cînd feciorul său veni să-l vadă, îl găsi pe pat, întins, paralizat de toată partea stîngă a trupului.

În odăiţă intrase frigul ca într-o magazie de scînduri, pereţii erau ca ninşi.

Băiatul a făcut mai întîi focul în sobă, apoi a dat fuga să cumpere ceai şi zahăr.

Zidurile îmbibate de ger au început să plîngă de cum a început să se încălzească văzduhul odăii. Băiatul a pus mereu lemne pe foc, pînă se făcu cald. Cînd i-a dat lui tată-său ceai, cu linguriţa, ca la copii, bătrînul, înduioşat, l-a mîngîiat pe cap cu dragoste şi, cu şiroaie de lacrimi pe obraji, i-a spus :

— Am ceva pentru tine... Am pătimit multe şi ştiu...

A vîrît mîna sub perne, clipind din ochi cu bunătate şi iubire, şi-a întins o hîrtie băiatului.

— Cînd vei avea 30.000 de lei, ţine minte, Alexandre, ia-te după biletul ăsta ! Are să fie bine de tine ; auzi ?

Alexandru îşi aruncă ochii uzi pe fiţuica de hîrtie şi citi în gînd :

10 cai buni . . . . . 5.000 lei
Grajdul cailor . . . . . 1.500 lei
Întreţinerea lor etc., etc.

Grigore Diacu a murit în spital, curînd după ce se paralizase, şi-a avut norocul să stîrnească în inima nevesti-sii şi a copiilor lui păreri de rău mult mai mari decît îi merita moartea. A fost dus la groapă cu un dric al adversarilor societăţii „Funebra".

MOTANUL UCIGAŞ

În Bucureştii neistoviţi de petreceri, în capitala străbătută la tot ceasul de tot felul de vehicule, în oraşul acesta care, de departe, auie ca un ghioc uriaş, sînt totuşi uliţe tăcute ca zăvoaiele codrilor, sînt case cu porţi negre de lemn deschise rar, cu ferestre zăbrelite, cu înfăţişări posace. Iarba creşte pe străzile acestea, printre pietrele drumului de care, şi pătlagina îşi lăţeşte foile nesupărată. Tinerii spulberatici şi nestatornici ocolesc, fără să-şi dea seama, uliţele acestea ; iar bătrînii, dornici de patriarhalul lor trecut, oftează, calcă rar şi tîrzielnic pe lespezile trandafirii ale caldarîmului.

Viaţa nu e pretutindeni aceeaşi decît pentru ochiul celui care nu o cercetează cu de-amănuntul. Discursurile marilor noştri oratori, căderea guvernelor, ultima opinie publică nu încălzesc deopotrivă pe toată lumea şi nu pătrund, nici ca zvon măcar, în multe lăcaşuri.

Pe de altă parte, sentimente neobişnuite, întîmplări ciudate, tragedii necunoscute autorilor de teatru pîlpîie, pîrjolesc şi nimicesc, fără zgomot, între zidurile de sihăstrie mohorîtă.

Într-o asemenea casă, pe o stradă potrivită ei, trăiau pe vremuri nu depărtate foarte, cucoana Masinca, servitoarea ei Rada şi un motan.

Femeile, amîndouă bătrîne, parcă nu aveau nici rude, nici cunoscuţi în Bucureşti, aşa nu se vedea nimeni intrînd, repezind poarta în urmă-i în după-amiezile lungi de nelucru. Nici ele nu osteneau ţîţînile porţii, care părea veşnic zăvorită. Puţinii vecini curioşi să-i vadă pe cei dinăuntru, ca pe unii care s-ar fi putut să nu mai fie printre cei vii de pe o zi pe alta, nu pătrunseseră cu nici un prilej în cămările cu mobilă veche ; nu fuseseră poftiţi în cerdacul întreg cu faţa către curte

şi nu ştiau decît de la factorul poştal, iscoditor şi guraliv, că cucoana avea un nepot la Galaţi. Atîta tot.

Pe bătrîna Masinca o văzuseră vecinii : o bătrînă mică, uşoară ca o pană, albă toată, cu părul ca un caier. Vecinilor li se păruse că pluteşte toată, dusă de capul ei alb, cu păr mult, ca un fulg luat de vînt. Pe Rada, pe servitoarea, o văzuseră de mai multe ori : bătrînă ca şi stăpînă-sa, veche în toată arătarea ei, ca şi casa, şi mută şi ursuză.

Cucoana Masinca nu citea gazete şi cărţi, nu croşeta şi nu făcea la ciorap, nu deretica şi nu da mînă de ajutor Radei la bucătărie, nici la dulciuri şi dulceţuri nu se amesteca, şi nici patima neroadă a pasenţei n-o avea. Numai cafeluţa şi-o fierbea singură la spirt de cîte trei-patru ori pe zi. Îşi petrecea vremea şovăind între bluzele, ciorapii şi fundele ei — pe care s-o pună ? — şi cu motanul.

Animalul era adevăratul stăpîn al casei. Pentru el, pentru că-l enervau cu strălucirea lor, sau cînd îl mîngăia cucoana bătrînă, zăceau în bisactea inelele de preţ şi pînă şi verigheta. Din pricina lui stătea goală şi chiseaua de tutun şi se lăsase de fumat stăpîna maniacă. Şi numai zburdălnicia lui sălbatică isca nevoia deretecatului în fiecare zi. Cotoiul, cînd îşi lua vînt în petrecerea lui de fiară bine hrănită şi răsfăţată, ţîşnea năpristan, ca iezii, pe masă, de acolo pe crivatul înfăşat cu mătase, din pat îi abătea să sară pe rama poleită a unei cadre, sus, în ţipetul de frică şi de admiraţie al cucoanei Masinca.

Motanul era vărgat la blană cu negru, cu galben, cu alb. Ca un tigru mic, aşa se frămînta de cu putere şi zbucnea într-un salt, de pe covorul moale al podelelor pe spătarul fotoliilor vechi.

În joaca lui nebună avea opriri bruşte ; părea uneori că ţinteşte ceva, că o intenţie precisă şi neaşteptată îi fixează gîndul. Ochii lui de piatră rară, de soare galben, mari, se rotunjeau, şi ca două securi iradiau în miezul lor jucăuş o pulbere fosforescentă.

Stăpîna împreuna mînile în adoraţia frumuseţii lui, iar el parcă ştia şi căuta să profite sau să-şi bată joc : sfîşia o broderie, spărgea un vas de porţelan, destrăma ca o furie un ciucure de aur sau de mătase. Cucoana întindea spre el

mîni dezmierdătoare, ca să-l liniştească, şi-l certa frumos, şi-l strîngea la piept, înfiorată de bătaia zorită a inimii lui.

Şi Rada împărtăşea dragostea stăpînei pentru năstruşnica lighioană. Dar iubirea ei nu se putea dezbăra de neîncredere şi teamă. „E năzdrăvan ! e dracul gol !" îşi făcea cruce ţăranca, în al cărui suflet dormitau superstiţii şi spaime strămoşeşti. Pentru nimic în lume, Rada n-ar fi mîncat în acelaşi timp, la masă, cu pisica. I s-ar fi părut că săvîrşeşte un păcat faţă de sfinţenia pîinii şi a trupului ei creştinat prin botez. Atîta cinste omenească nu i se hărăzeşte unei mîţe, unei jivine cu coadă, ca diavolul, şi cu nouă suflete nebotezate.

Cucoana Masinca nu se lăsa înrîurită de purtarea şi de părerile slugii. Ea mînca la o masă cu motanul, veşnic în sufragerie, ca alături de un mosafir ales, de un copil al ei. Priveliştea ce o înfăţişa merita să fie văzută : într-un cap al mesei, întinsă ca pentru şase persoane, o bătrînă albă la chip, cu o faţă cît podul palmei de mică, cu ochi albaştri şi ca de porţelan, cu părul colilie şi foarte bogat, cu gîtul împresurat în dantele albe ; în celălalt capăt, faţă în faţă cu bătrîna cochetă cu ea însăşi, pe un scaun făcut anume ca să vină pînă în dreptul mesei, o pisică uriaşă, vărgată pe spate, cu pieptul alb, ca o vestă curată, de gală, linchind cu delicateţă din farfuriile puse dinainte-i ca la oameni, de pe taler, mîncări aidoma ca ale stăpîne-sii.

Rada, singurul martor al tovărăşiei acesteia şi al respectului neobişnuit faţă de un dobitoc, se deprinsese şi ea, şi uitase de la o vreme să bombăne, iar mai apoi să se crucească de cum linge de frumos din strachini afurisitul de cotoi. Animalul îi impusese.

Ai fi zis, văzîndu-l, că pricepuse onoarea ce i se dăruise, şi că, pentru că fusese în stare să pară om, era plin de semeţie şi pătruns de însemnătatea dreptului cucerit.

Era vrednic de văzut. Aştepta, nemişcat de pe locu-i, schimbarea vaselor şi aducerea altui rînd de bucate, fără să se plimbe pe masă, fără să sară jos şi iar să se urce, nici măcar întorcînd botul, cu nas aşa de lacom de mirosuri aşteptate, către uşa pe care veneau bunătăţile. Plin de cugetare, îşi făcea toaleta, între feluri, sau visa. Mustăţile lui, mînjite de sosuri, îngreuiate de creme, şi le ştergea cu iscusinţă şi repeziciune.

Poamele nu le gusta, firește, dar rămînea pe scaun, pînă cînd stăpîna se ridica, scoţîndu-şi şervetul de la piept, semn că ospăţul s-a terminat.

O siestă îndelungată urma fiecărei mese, pentru cotoi. Mînca pesemne prea mult, şi de aceea poate cheltuia atîta vigoare, cînd îi abătea, în jocurile lui sălbatice. Pe de altă parte, belşugul de hrană nu numai că-l împuternicise, dar îl şi crescuse, îl făcuse uriaş printre semenii lui.

Se întîmpla să nu aibă chef nici de joacă, nici de preţuitele mîngăieri ale stăpînei. Prietenia îl supăra, şi căuta să pună spaţiu între el şi turburători. Se ghemuia tot, cu capul sus însă şi, treaz, închidea ochii, strîngea cu încăpăţînare pleoapele deprinse să stea iepureşte de veghe, şi arunca o scînteie de aur oricărui zgomot, drept replică vie. Astfel, împresurat de o voită singurătate, îşi torcea cu spor firul caierului cenuşiu de vise. Cucoana Masinca îi respecta reveria, semn de maturitate la el, zilnică de la o vreme şi tot mai îndelungată.

Într-o zi, în sfîrîit de roate şi-n tropot de cai, două birji, una după alta, ca legate între ele, intrară pe strada liniştită şi se opriră lanţ în faţa vechiului sălaş boieresc al cucoanei Masinca.

În prima trăsură era o pereche, un tînăr ofiţer şi nevastă-sa, iar în a doua numai bagaje.

Neprimitoarea poartă neagră de lemn nu era închisă cu zăvorul.

Ofiţerul coborî, spuse cîteva cuvinte nevesti-sii, privi numărător birja plină cu geamantane şi, după o şovăială uşoară, deschise poarta şi intră.

Stătu ca la cinci minute înăuntru, dar se întoarse vesel, fără chipiu şi fără sabie, cu faţa limpezită de grija care i-o umbrea la coborîrea din trăsură. Era acum urmat de bătrîna servitoare, de Rada.

Adormita uliţă se trezise. Evenimentul a două trăsuri deodată, sosite, după cum se vedea bine, de la gară, oprite la una din locuinţele cele mai singuratice şi mai caracteristice, pusese multe capete la ferestre, pe după storuri şi perdele. Pinteni, sabie, tresă, culori vii, bagaje, o pereche tînără : erau atîtea lucruri neobişnuite.

Locotenentul Căpiţeanu, nepotul cucoanei Masinca, fusese mutat din garnizoana Galaţilor la Bucureşti, şi-avea nă-

dejdea să stea, cu soaţa lui cu tot, la mătuşă-sa, pînă la găsirea unei case potrivite pentru gospodăria lor şi în apropierea cazărmii de roşiori. Deocamdată îşi lăsase ordonanţa la Galaţi, cu grosul lucrurilor, cu mobila.

Casa mătuşii era destul de încăpătoare. Paturi, perne şi plăpumi erau berechet. Bătrîna cucoană se bucurase de venirea tinerilor oaspeţi, singurele ei rubedenii. În camera în care avea să fie iatacul mosafirilor se înjghebă îndată un lavoar. Obosită, perechea de oameni avea mai ales nevoie să se spele. Era pe la zece dimineaţa, fuseseră în tren toată noaptea şi nu putuseră dormi. Să se culce în ziua aceea, să se odihnească, nu sperau. Ofiţerul avea să dea ochii cu un camarad, chiar la ceasurile trei, în după-amiaza zilei aceleia ; ofiţereasa trebuia mai întîi să dea o mînă de ajutor la bucătărie, unde, pentru că nu se vestiseră, nu se gătise mîncare pentru patru, iar după prînz trebuia să scoată lucrurile ghemuite, suferinde prin geamantane, şi să orînduiască iatacul după pofta ei.

Cînd îşi văzuse nepotul, singurul neam pe care-l avea, în strălucitoarele haine de ofiţer de roşiori, cucoana Masinca scăpase cotoiul din braţe, se rezemase cu o mînă de fotoliu şi, într-un hohot de plîns, cu neputinţă de înfrînt, căzuse în braţele lui, larg deschise.

Mirat, nemulţumit, cotoiul sărise de pe jos pe masă, ridicase din sprîncenele-i japoneze, privise adînc şi arzător la cele ce se petreceau.

După multe sărutări, după ştergerea ochilor împerdelaţi de lacrămi şi de amintiri, cînd stăpîna casei înţelese că nevasta nepotului aşteaptă afară, în stradă, ca să fie primită, încă moale de bucurie, cucoana bătrînă se repezi, uitîndu-şi anii şi puterile, după nepot.

Ofiţerul, cu paşii lui mari, se depărtase bine, i se auzeau pintenii scoborînd treptele către curte.

Cînd să iasă pe uşă, în pridvor, cucoana Masinca se izbi cu putere, era să dea în genunchi : de motan ! Animalul părea că voieşte să fie dumerit asupra celor ce se întîmplă, şi se încurca printre picioarele şubrede ale protectoarei lui.

Se petreceau lucruri de mirare, ce-i drept : toate uşile erau deschise în lături, deşi era răcoare de toamnă ; doi necunoscuţi călcau ca stăpîni prin încăperi ; lucruri necunoscute, lăzi şi geamantane veneau pe sus din uliţă, şi nimeni nu da

nici o atenţie pisicii răsfăţate, adevăratului stăpîn al întregei case bătrîne.

Dar oricît de mult îşi iubea cucoana Masinca motanul, nu găsea prilej, nici vreme acum să-l mîngîie, să-l desluşească oarecum, să-l deprindă cu noua situaţie, de altfel trecătoare. Vederea nepotului trezise sufletul şi mintea stăpînei la viaţa trecutului şi înnodase iarăşi legăturile cu oamenii.

Avea să doarmă, firește, cotoiul în odaia ei, ca totdeauna, pe perina lui, aşezată pe fotoliul de către fereastră ; dar la masă nu se putea să ia parte, între nepot şi nepoată, faţă-n faţă cu stăpîna casei. De astă dată, şi cîtă vreme avea să fie mosafiri, mîţa avea să mănînce undeva, pe jos la urma urmei, singură.

Fără să-şi mai întrebe stăpîna, Rada nici nu pusese la masă înaltul scaun, care venea pînă-n dreptul mesei şi de pe care mînca aşa de frumos motanul alintat.

Cucoana Masinca şi motanul se aşezau la masă de obicei după ce pendula din sufragerie bătea douăsprezece bătăi sonore. Aşa de răspicat şi de răsunător glăsuia ornicul, că era auzit şi din bucătărie. Rada începea să aducă pe rînd bucatele, ca la comandă.

De astă-dată însă prînzul întîrzie cu nu mai puţin de două ceasuri. Nerăbdător, motanul deschidea ochi mari şi plini de întrebare şi îi plimba în juru-i, bănuitor. Intra în sufragerie, se plictisea acolo în aşteptare nerodnică, trecea în altă cameră să iscodească, măsura cu mers încet coridorul de legătură al odăilor, ca iar să se întoarcă în sala de mîncare goală...

Cînd, în sfîrşit, masa fu pusă şi, în zvonul de pinteni ai ofiţerului, în zbucnirea de glasuri tinere, neobişnuită, a oaspeţilor, scaunele fură trase în dreptul multelor tacîmuri, cotoiul înălţă capul, foarte intrigat.

Scaunul lui fusese pur şi simplu dat afară din sufragerie. Îl urmărise chiar el, cu ochii tot mai rotunzi şi mai sclipitori. Prin capul lui încolţurat trecu întrebarea : „unde mi-e scaunul ?“ Şi, fiindcă-l văzuse dus pe uşa dinspre coridor se îndreptă într-acolo.

Cucoana Masinca încă nu se aşezase la masă. Se dusese şi ea, ca nealtădată, să vadă ce şi cum se pregăteşte la bucătărie. Cînd bătrîna gazdă veni în sala de mîncare, voind

să închidă uşa după ea, simţi că strînge, că striveşte ceva ; un fior îi trecu prin inimă, se uită şi văzu pe motan între uşă.

— Rado ! strigă ea, ia vezi de pisica asta !

— Frumos motan ! făcu de la locul ei, doamna Căpiţeanu, ofiţereasa. Un pui de tigru !

— Extraordinar ! zise locotenentul de roşiori, care-l văzuse şi el. Şi are o privire omenească.

Cucoana Masinca se învineţise la chip, parcă ea şi-ar fi strivit un deget în uşă. Dar faţă de mirarea, plină de laudă, tocmai pentru pricina durerei ei, pentru motan, bătrîna Masincă zîmbi. Îi trecuse prin minte să le istorisească nepoţilor viaţa ei, închinată toată animalului acela fără de pereche. Dar se răzgîndi.

Rada culese pisica de pe jos şi-o închise deocamdată într-o odaie. Avea de gînd să-i dea mai apoi de mîncare, după ce vor fi isprăvit boierii.

Odaia în care Rada întemniţase cotoiul, închisă cu cheia — pentru că mîţa ştia să deschidă uşile, sărea pe clanţă — avea o fereastră deschisă. Pusă la arest după ce nu fusese poftită ca de obicei şi servită la masă ca stăpînă-sa, răzgîiata pisică sări pe fereastră şi, dînd ocol casei, se urcă în taină tocmai în pod.

În bezna pătrunsă de privirile ei, în podul singuratic, lighioana şezu pînă pe seară, nemişcată. Nu se clinti din întunecime, nici un zgomot venit de departe sau dedesubt, din casa înduşmănită acum, nu-i ciuli urechile. Parcă auzul ei, fără seamăn de bun, ar fi fost plin de zvonul gîndurilor turburi ce bîzîiau în capu-i triunghiular.

Călcarea unei vechi deprinderi lasă în sufletul omului ceva, aşa, ca o aşteptare, ca o grijă. Mosafirii îşi vedeau gazda plecată spre tristeţe şi se întreceau s-o înveselească, să spună care mai de care lucruri noi şi vechi, suveniruri şi nostimade.

Copleşită de amintiri, ţinută de vorbă, nevoită să ţină hangul, cînd Radei, cînd ofiţeresei în gospodărit, pentru ca să se poată mînca şi şedea cumsecade în casa ei, virtute boierească şi naţională, intrată-n sînge, cucoana Masinca, deşi îşi aducea aminte din cînd în cînd de cotoi, la masă şi printre treburi, nu avusese timp să se gîndească serios la mulţumirile lui, ea care zilnic numai cu el şi pentru el îşi trecea veacul.

Se înșera, și cucoana Masinca nu-și văzuse de la prînz, cînd o strivise cu ușa, odrasla de mîță. Îndatoririle de gazdă o ținuseră cu tînăra ofițereasă, al cărei bărbat plecase și era așteptat din moment în moment.

Intrînd în odaia ei de culcare, te miri de ce, gazdei i se păru, așa, ca o năzărire, că motanul ei stă cocoțat sus, tocmai în capul oglinzii, cea mai mare oglindă din toată casa. Era să se uite aiurea, cînd se auzi strigată de ofițereasă. Voi să iasă pe ușă, cînd, din odăiță, oglinda se porni spre podele și se prăbuși cu zgomot, deodată cu cotoiul, care sări în lături. Fusese într-adevăr cocoțat acolo. Era vădit o ispravă de-a lui, înadins făcută. Ochii-i sticleau, parcă doi diavoli se dădeau tumba în ei, iar gura cotoiului părea că rînjește cu mustăți zbîrlite.

La zgomotul fărămării marei oglinzi, ofițereasa alergă să vadă ce s-a întîmplat. „Semn rău!" spuseră într-un glas și gazdă și mosafir, gîndindu-se fiecare la sine. Cîte visuri nu alimenta în fantezie tînăra femeie, cu prilejul fericit al mutării bărbatului ei în capitala țării. Ministerul de Război, părintele înaintărilor în grad, balurile curții regale, teatrele și modele, nu sînt oare la București?

Rada alergase și ea, spăimîntată, așa cum era: cu sticla de lampă în mînă și cu bățul cu care se slujea la curățitul cilindrelor de sticlă. Era ceasul cînd se aprind luminile.

Semn rău și pagubă serioasă. Stăpîna mîniată luă din mîna slugii varga subțire și, fără vorbă, sigură că motanul prăbușise cu vrere din locu-i oglinda scumpă, îl arse de cîteva ori cu sete. Încolțit față de trei făpturi omenești, dintre care una cu totul străină, cotoiul răbdă loviturile, fugind de ici colo, dar fără să miorlăie, mîrîind înfundat.

După aprinsul lămpilor, adunînd cioburile de oglindă, Rada zări ochii de foc galbeni ai motanului, sub pat. „Ce-i fi zicînd? bombăni femeia. Prea te omenea și te cinstea! Ce-i fi zicînd în capul tău? Ne urgisești, diavole! De!" și bătrîna servitoare plecă îngîndurată, pătrunsă în suflet de o neliniște. Privirile motanului o săgetaseră.

Tînăra pereche se deșteptă foarte de dimineață, în iatacul străin. Ideea că sînt în capitala țării, vis de multă vreme dezmierdat, schimbarea de așternut, ca și obiceiul trezirii în

zori, ofițeresc, deschiseră ochii tinerilor, care bucuros ar fi vrut să mai doarmă.

Pe la orele opt, roșiorul fusese văzut stînd în poarta larg deschisă, cu aerul omului încîntat de el, de tot ce vede, de ce va veni pe mîine, pe poimîine. Liniștea străzii, iarba dintre pietre, lipsa de trecători nu-l mirau pe tînărul venit de la Galați, port în decădere, oraș adormit lîngă Dunăre. Puținele capete care-l spionau de pe la ferestrele bucătăriilor și iatacurilor îl mulțumeau.

Nevasta ofițerului, urîndu-i-se în iatac, venise și ea la poartă mai apoi, și fredonau amîndoi soții un cîntec vesel, la modă pe-atunci în provincie. Rada îi văzuse, zîmbise, și așteptau să se deștepte și stăpîna ei, ca să le servească tuturora, laolaltă, cafeaua cu lapte.

Pe la ceasurile nouă, flămînzi, oaspeții cutezară s-o îndemne pe slugă :

— Ia vezi, Rado, poate că nu-i e bine mătușichii...

Rada se îndrumă spre camera de dormit a stăpînei. Tinerii așteptau în curte, plimbîndu-se.

Dreaptă, țeapănă, cu pași mari, cu ochii holbați, servitoarea veni la tînăra pereche :

— Cucoana !... Cucoana e moartă !

Cei doi scăpără brațele-n jos, ridicară capetele, o priviră pe bătrîna slugă și se priviră.

Rada urmă :

— Și nu e de moarte bună !

— Vai de mine ! izbucni tînăra femeie.

Ofițerul se repezi pe trepte, intră în coridor, pătrunse în iatacul mătușii. Călcase, își aruncase picioarele ca într-o beznă, pînă să ajungă în lumina curată ca de borangic străveziu a dimineței de toamnă proaspătă. Se clătină podeaua cu el și parcă ochii aveau să i se strîmbe în cap, să șașiască.

Chilota cu care se acoperea bătrîna de cum se răcorea vremea, era jos pe scînduri ; un picior descoperit în întregime, alb, gras, carne femeiască, țipa să fie văzut. Spăimîntată, cu ochi zgîiți, cu mîinile ca încleștate de cîrcei, după ce sfîșiaseră cămașa cu dantele : așa murise gazda. O mare spaimă încremenise pe fața ei galbenă, de mort acum. Stîrvul era rece. Beregata era strivită ? tăiată ? mîncată ? nu se putea ști fără o cercetare de aproape.

Ofițereasa venise și ea și rămăsese în pragul odăii, fără putere să-l pășească. Bătrîna, care o plăcuse, care-i dase să-nțeleagă destul de lămurit că ar fi încîntată să rămînă totdeauna sub acoperămîntul ei, pentru că este singură pe lume și se simțea străină, era acum un stîrv respingător, un picior îi sta cu nerușinare gol, cămașa îi era ruptă pe coaste, o mamelă atîrna moale, ficăție, ochii ei blajini priveau fără de pleoape, spăimîntați, răi, dușmănoși. Bătrîna Rada, plîngînd mereu în liniștea grozavă a muțeniei de moarte, smulgîndu-și părul, se apropie în neștire de cadavru, cu o vagă speranță că-și va vedea stăpîna dînd un semn de viață. Mai apropiată de ea decît neamurile, decît oaspeții, și prin vîrstă, ea o înveli cu dragoste, și apoi, toți cei trei privitori ai groaznicei priveliști se traseră spre ușă, părăsiră camera în neștire și temere.

— Trebuie să vestim autoritățile, poliția ! Pe unde o fi intrat ucigașul ? striga și îngăima pe rînd roșiorul.

Doamna Căpițeanu, cuprinsă de friguri, clănțănea din dinți, bărbia-i juca, sărea nestăpînită. Se rezăma de pereți, de plimbul scării, în neștirea pașilor împleticiți.

— Cine cheamă poliția ? întrebă Căpițeanu.

Servitoarea, amuțită, în plînsul ei domol, plin de lacrămi, fără gînduri, dădu din umeri. Stăteau toți trei în curte, sub cerul tot albastru, se frămîntau în zadar, privindu-se unul pe altul, pe cînd frunzele a șase plopi deșirați în văzduh cădeau legănîndu-se, galbene.

Locotenentul se hotărî să se ducă pe stradă, să întrebe pe oricine unde e comisariatul, și să anunțe acolo toată cumplita năpastă. Chipiul, sabia ofițerului erau în casă. Căpițeanu pregeta să intre, părea că întreabă depărtările, pămîntul pe care-l călca, fețele schimbate, strîmbate din juru-i. Dar n-avea încotro. Cu un fior între spete, urcă treptele și pătrunse în camera lui de dormit, vecină cu a răposatei, Dar sabia nu era acolo. O întrebă pe Rada, din pridvor, și sluga își aduse aminte unde o văzuse.

— E la cucoana !... Ieri seară, dumneata voiai să pleci, cînd te-a pofțit cucoana la o cafea. V-ați luat la vorbă, și n-ai mai plecat. Și cum erai încins și pentru că te-ai răzgîndit, te-ai descins în iatacul cucoanei și ai rezemat sabia de perete...

— Haide cu mine, s-o luăm ! se rugă ofițerul, necutezînd să înfrunte singur privelișlea asasinatei.

Într-adevăr, sabia sta proptită în ungherul de lîngă uşă, aşa precum îşi aduse aminte ofiţerul că o aşezase în ajun. Marele motan al casei, pe fereastră, tresări, deschise marii ochi şi-i închise repede, văzînd pe cele două cunoştinţe ale lui. Dar nimeni nu-i da atenţie. Căpiţeanu şi Rada, grăbiţi, după ce fără voie cuprinseră patul cu ochii, neorînduiala lui şi pe veşnica odihnită, se şterseră pe uşă.

Comisarul locului mai întîi, poliţia de siguranţă mai apoi, şi în sfîrşit judecătorul de instrucţie, procurorul, veniră buluc în tăcuta casă. Uliţa paşnică, de provincie tristă, învia. Oameni mulţi, de toate breslele, aflaseră de la secţie despre săvîrşirea unei crime şi dădeau ocol sălaşului, urzicaţi de curiozitate. Cei mai mulţi se mulţumiră să treacă aşa, să privească adînc, să stea gură-cască o vreme, şi să-şi închipuie omorul misterios. Unii căutau să pătrundă în încăperi, prin oameni de-ai poliţiei, prin gazetari care veniseră şi ei să iscodească.

De la primele cercetări pînă să nu vie medicul legist, Căpiţeanu şi nevasta lui fură declaraţi arestaţi şi fură duşi. Rada era şi ea păzită, pe loc. Judecătorul întrebase dacă s-a clintit ceva din iatacul răposatei. Servitoarea spuse că nimic altceva decît sabia, pe care d-nul ofiţer o uitase de cu seară acolo.

Procuror şi judecător se crezuseră îndată pe o urmă sigură. Crima li se păruse dintru început săvîrşită de oameni de-ai casei, întrucît fereastra, ce se deschidea pe dinăuntru, nu fusese deschisă şi nici o urmă nu se afla în juru-i. Pe de altă parte, iatacul gazdei nu corespundea decît cu iatacul tinerei perechi găzduite, printr-o singură uşă. Pînă şi oglinda, rămasă numai ramă, credeau ei că e o dovadă că a fost scotocită pesemne, întrucît se ştie că unii bătrîni, mai ales, păstrează bani şi acte după privazul ei. Sabia fusese oprită ca un corp al delictului. Ofiţerul, nepot al moartei, mutat la Bucureşti, aflase poate din gura bătrînei că nu era el moştenitor al averii ei şi, împins de nevoi, ucisese. Poate că pusese mîna pe testament şi-l nimicise. Procurorul căutase urme de cenuşă prin sobe. Toate bănuielile erau cu putinţă. Rada poate că era amestecată. Totuşi, medicul legist avea cuvîntul.

— Crezi dumneata, o întrebaseră magistraţii pe servitoare, că ofiţerul a ucis-o pe mătuşă-sa ?

Bătrîna holbase ochii, pe cînd judele urma :

— Ca s-o moştenească mai degrabă !

— Ferit-a sfîntul ! aşa oameni ! îşi muşcă buzele biata femeie. Mare păcat faceţi !

Medicul, om vîrstnic, vechi în meseria lui, după ce constată moartea, stătu îndelungă vreme aplecat asupra rănii de la gîtul cadavrului. Nedumerit, enervat, se dădu în lături în cele din urmă şi, întorcîndu-se către judecătorii de faţă, întrebă :

— Dumneavoastră aţi găsit ceva ? Aveţi oarecare presupuneri ?

— Da, răspunse procurorul, crima a fost săvîrşită cu o sabie, pe care stăpînul ei a avut grija s-o ia de-aici, înainte de venirea noastră. Dar sabia e acum în posesia instrucţiei. Asasinul e un ofiţer de roşiori...

— Crima n-a fost făptuită cu sabia, ci cu dinţii ! Şi dacă ofiţerul a comis crima, trebuie să aibă nişte dinţi mici ca mărgăritarele şi foarte ascuţiţi. E ciudat ! e ciudat ! Sînt medic legist de douăzeci de ani şi aşa ceva n-am mai întîmpinat.

Urmă o tăcere de reculegere. Bătrîna servitoare lăsată liberă în interiorul casei, pe care însă nu avea voie să o părăsească, răsări în pragul uşii, căutînd cu ochii cu tot dinadinsul.

— Ce cauţi, mătuşă ? o întrebă procurorul, izbit de înfăţişarea ei, străină cu desăvîrşire de crimă şi de vinovăţie.

Rada îşi aduse aminte de pisică. Nu-i dase de mîncare de două zile. Sluga credincioasă era cu lacrămi în ochi, gîndindu-se cît ar fi dojenit-o cucoana pentru greşala ei : să-l lase pe cotoi flămînd ! Cît de iubit şi alintat fusese motanul ! Nu-i rămăsese Radei în sarcină purtarea grijii lui ? Nu era datoare, faţă de sufletul cucoanei, să-l iubească, să-l ocrotească şi să-i dea de mîncare ? Sufletul moartei poate că încă plutea în odaia aceea...

— Îl caut pe motanul nostru ! zise ea. Un motan mare, mare şi frumos, cum nu s-a mai pomenit de voinic şi de frumos ! Aşa-l iubea stăpînă-mea !... Dacă mă credeţi dumneavoastră, mînca cu el la o masă !

Şi bătrîna plîngea, aducîndu-şi aminte de viaţa tihnită de odinioară, de nu mai departe de trei zile. Îl căuta mereu şi vorbea.

— Şi de cînd a venit nepotul cucoanei, l-a uitat toată lumea ! Nici mîncare nu i-am dat.

Ascultară cu toţii, distraşi, spusele bătrînei, cînd o văzură că se pleacă la pămînt, ca să se uite sub pat. Rada se aşezase pe brînci, ca să poată vedea mai bine. Cotoiul era sub crivat. Sta acolo, zburlit, cu ochii peste măsură de căscaţi, strălucitori, fioroşi. Doctorul se plecase iarăşi deasupra hoitului, în cercetarea rănii ciudate de la gît. Se pleca mereu şi nu se dumirea.

— Sînt dinţi ascuţiţi ca de motan... Moartea se prea poate să fi provenit şi din spaimă. Rana nu e adîncă, ea singură n-ar fi putut aduce moartea. Zgîrciul gîtlejului n-a fost străpuns prea tare, n-a cedat, nu s-a spart ca un tub.

— Pisica cucoanei, pisică ! chema bătrîna stăruitor. Ce urît se uită !

Judele de instrucţie tresări, auzind deodată şi spusele medicului şi ale mătuşii. Simţi un frig în spate, se scutură, şi, cuprins cu totul de gîndul care-l copleşise deodată, îl luă de braţ pe procuror şi-i şopti ceva.

După ce şopăcăiră împreună, îl chemară şi pe doctor între ei. Bătrîna sta să pleoe.

— Mătuşă ! strigă judele de instrucţie. Pe unde ţi-a dormit craiul de motan ieri noapte şi astă-noapte ?...

Şi judele se prefăcea că zîmbeşte.

— Cine-a mai ştiut de el, mititelul ? Aici lîngă stăpînă-sa, că nu se despărţea de ea niciodată !

— Bine, mătuşică ! făcu magistratul şi o lăsă să plece.

Rămaşi singuri, vorbiră totuşi încet ; toţi trei se priveau şi vorbeau cu sprîncenele îmbinate, cu feţele prelungi şi palide. Aflaseră fără să întrebe anume, de la bătrîna servitoare, obiceiurile casei, dragostea filială a răposatei pentru motanul ei, spargerea oglinzii, bătaia pe care o îndurase mîţa, ca nealtădată, de la stăpînă-sa, după ce că nu fusese poftită şi servită la masă ca oamenii, ca de obicei. Pătrunşi de aceeaşi senzaţie de mister, se gîndeau cu toţii la mijloacele de cercetare posibilă.

Procurorul părea nemulţumit de uşurinţa cu care ceilalţi doi presupuneau că motanul e ucigaşul.

— Un om ucide, zicea el, are interese, speră în viclenia lui, are putere ; dar un animal plăpînd, o pisică ? Ce va zice lumea ? Cine poate crede ?

— Constatarea medicală e de față ! se zbuciuma judele de instrucție. Nu sînt urme omenești...

— Nici strangulare, nici înăbușire, urmă doctorul, nici urmă de funie, nici de mîni omenești. Sînt dinți și gheare de pisică !

— De ce-și lăsase ofițerul, întrebă procurorul, sabia aici, și de ce a avut grijă să și-o ia înainte de venirea noastră ? Poate că a omorît-o cu garda săbiei ? Dumneata, doctore, spuneai că bătrîna a sucombat mai mult de spaimă... Cînd l-a văzut pe locotenent noaptea, cu sabia în mînă... Nu trebuie să uităm interesul pe care-l avea roșiorul ca să moară baba mai degrabă. Îi trebuia o casă în București...

Judecătorul de instrucție zise :

— Ofițerul a trebuit în dimineața crimei să dea alarma. Un ofițer însă nu poate ieși fără sabie pe străzi. Că și-o lăsase în ajun în odaia mătușă-sii — nimic mai lesne de admis !

— Cît despre gardă, urmă legistul, nu este o potrivire între gardă de spadă și ghearele de pisică, ori niște dinți.

Dezbaterea urma dîrje. Procurorul bătut în argumente, începea să se lase convins.

— Poate că e la mijloc, doctore, spuse el hipnotism, sugestie. Poate că animalul a fost numai o armă a locotenentului... Un om poate hipnotiza un animal și să-i poruncească ? Te întreb pe d-ta ?...

— Un diavol de pisică ? făcu medicul, imposibil !

*

În sfîrșit judecătorul de instrucție se înviorase : întocmise o capcană. O spuse în șoaptă tovarășilor de cercetare. Ei o primiră și, în cumpenele speranței, se mai înviorară.

Se asigurară mai întîi că pisica e tot sub pat. Cerură bătrînei Rada o sfoară lungă și bățul cu care fusese bătută lighioana bănuită. Medicul puse în mîna dreaptă a moartei bățul, și legă brațul cu sfoara adusă. Deschise fereastra care venea aproape de căpătîiul crivatului și petrecu lung sfoara pînă afară, pe fereastră.

Urmă iarăşi o lungă conversaţie între cei trei bărbaţi, singuri ei de faţă.

După ce se înţeleseră, cele două personagii judecătoreşti ieşiră din încăpere şi veniră în dreptul ferestrei deschise a odăiei mortuare. Doctorul, în vremea asta rămas singur, privi mai întîi în toate părţile, ca nu cumva motanul, ieşit de sub pat, să fi văzut ceva, să le urmărească mişcările. Apoi medicul trase de lîngă fereastră sfoara legată de mîna dreaptă a moartei, mînă pe care reuşise s-o ridice în sus, ameninţătoare, mai cu seamă că strîngea în pumn băţul cu care Rada se ajuta la ştersul sticlelor de lampă. Magistraţii priveau manevra curioşi. Mulţumiţi, aprobau dînd din cap, păstrînd tăcere. Băţul din mîna ţeapănă, ridicată-n sus, se zbătuse în aer, ca şi cum o mînă vie, o mînie adevărată îl scuturau în văzduh.

Apoi medicul legist ieşi din cameră, închise uşa după el şi veni să privească alături de judecători.

Stăteau toţi trei ascunşi după fereastră, dar aşa ca să poată zări şi urmări, nevăzuţi, ceea ce presupuneau că s-ar petrece.

Nu aşteptară prea mult. Rămas singur cu răposata, motanul vărgat, uriaş, după ce se asigurase, desigur, că nu mai e nimeni în odaie, ţîşni în cîrca spătarului înalt al unui vechi fotoliu. De acolo, ca un demon, domina toată încăperea. Ochii sălbătăciunii, enormi, rotunzi, plini de foc galben şi de ură, se opriseră asupra moartei.

La vederea băţului ridicat, a nuielei ameninţătoare, părul de pe motan se ridicase ţepos, ca ghimpii ariciului. Băţul se mişcă, bătu aerul, tras de sfoara al cărei capăt era afară, în mîna judecătorului de instrucţie.

Şase ochi urmăreau lacom jarul privirilor pisicii. Dintr-o ţîşnitură, motanul trecu prin văzduh ca o părere şi se prăbuşi în crivatul moartei. Cu botul întins se repezi la gîtul bătrînei, pe cînd mîna bîţîia, înviată de cei de afară, trasă de sfoară. Ca un mîrîit de cîine, ca un răget de fiară, mică faţă de furia clocotitoare, imensă, se înăbuşi în beregata bătrînei. Şi ghearele scurmau în carne, şi zgîrciurile gîtlejului trosneau.

Judecătorul de instrucţie nu se mai putu stăpîni şi sări în casă pe fereastra deschisă.

Asasinul fusese fără îndoială descoperit.

ÎN MICA CEASORNICĂRIE

Ca să intri în ceasornicăria lui Herşcu Blum trebuia să treci prin ceainăria lui Iţic. Ceainarul închiriase lui Herşcu o fereastră privitoare la drum şi la marginea localului, pînă la peretele care privea prin fereastra aceea. Un zid, adică mai degrabă un paravan de scînduri nevopsite, abia geluite şi o uşă aninată în două bucăţi de piele, despărţeau cele două negustorii atît de deosebite.

De altminteri, în cartierele evreieşti sărace, tovărăşia a doi şi a trei inşi în aceeaşi odaie, fiecare cu negustoria sau meşteşugul lui, e lucru obişnuit. Într-un restaurant, de pildă, sînt două-trei capitaluri necontopite, trei tejghele, trei inşi— pe seama unuia sînt supele şi mîncările cu sos, pe a altuia friturile, iar un al treilea ţine cîrciumă şi rachiuri cu vinaţ. Din trei, unul dacă are noroc, le merge tuturora bine. Lipsa i-a dăruit cu superstiţii şi i-a povăţuit să se unească.

Herşcu Blum era un omuleţ slab, îmbătrînit de timpuriu. Faţa lui veştedă, boţită toată, mărturisea o veşnică enervare, o silinţă de toată clipa, nerodnică şi tristă. Ochii nu-l slujeau bine şi el avea mereu nevoie de ei. Mîinile îi tremurau pe micile unelte, şi el numai cu acestea luora toată vremea. Blum se strîmba toată ziua, purtînd într-un ochi lupa, ca pe un monoclu monstruos, şi se chiordărea avan deasupra mesuţei lui de ceasornicar.

Singurul geam al prăvăliei lui Blum era aşezat spre soare-răsare. În dimineţele de vară, lumina nestăvilită şi bogată năvălea pe sculele mărunte, pe căpăcelele de metal, pe rotiţele şi pe sticlele lucitoare.

Razele dădeau în ochii fără gene ai omului, îi ardeau fruntea ; puţinii peri roşii de pe capul pleşuv păreau că ard, ca nişte văpăiţe ; lumina învolburată şi nepăsătoare scotea

scîntei şi raze jucăuşe din toate lucruşoarele de pe masa îndărătnicului lucrător.

Putea Herşcu să lase maghernița şi să plece unde-l îmbia şi-l izgonea totdeodată lumina ? Omului nevoiaş nu-i ardea de plimbare. De mic copil muncise ca să trăiască — numai pentru atîta, ce-i drept ! — şi nu era în stare să priceapă măcar dorul de odihnă. Nu privea în stradă decît supărat de zgomotul care-i turbura liniştea.

După prînz fierbintele soare de vară îşi muta bătaia pe celălalt trotuar. Dar Blum nu era mult mai folosit. Toţi drumeţii începeau a trece pe unde era umbră. Şi forfotea prea multă lume pe Calea Văcăreşti ! Mesele ceainăriei se întindeau pînă la fereastra lui, în faţa căreia cîte o ceată se aşeza şi sta de vorbă, dînd din mîini, strigînd şi zbuciumîndu-se cîte un ceas. Plecau unii, veneau alţii ! Şi aveau mare nevoie de lumină şi de linişte adîncă ochii şi nervii lui Herşcu Blum.

Gras, cu bustul puternic şi cu picioarele scurte, ceea ce-l făcea mic şi borţos, Iţic, încet şi rar îşi muta capul de pe un umăr pe celălalt, de pe la douăsprezece ziua, pînă la trei-patru dimineaţa, cînd, în sfîrşit, închidea prăvălia. Sta pe scaun, la bufet, sau îşi tîra papucii de la o masă la alta, cu atît se îndeletnicea.

Multă vreme între Blum şi Iţic n-a fost nici un fel de prietenie. Ceasornicarul era sărac, îşi cîştiga cu mult necaz pîinea lui, a nevesti-sii şi a lui Adolf, băiat de şaptesprezece ani.

„Pentru flăcăul meu mă chinuiesc ! spunea cu mîndrie Blum clienţilor lui. Adolf al meu e tare învăţat pentru vîrsta lui ! Zău, mi-e şi frică, ia gîndeşte-te : ştie nemţeşte, ştie franţuzeşte, româneşte, le scrie şi le vorbeşte toate ca pe limba lui !"

Vestea deşteptăciunei lui Adolf ajunse într-o zi la urechea ceainarului. Iţic veni de cîteva ori în îngrăditura de scînduri a ceasornicăriei şi, prefăcîndu-se că priveşte la uneltele de pe lîngă fereastră, trase cu urechea. Adolf, ghemuit şi el şi un altul, băiat de liceu, în fundul încăperii strîmte, da lecţii de limba franceză.

Ceainarul nu avea nici un copil. Avea însă un frate în Huşi, cărător de apă cu cofele pe la casele oamenilor. De multe ori se gîndise la el, şi cu dragoste şi cu greaţă, ca la un frate netrebnic, care nu fusese în stare să se ridice în rîndul

negustorilor. Iar fratele acesta avea un fecior, un flăcău ca de douăzeci de ani, care nu știa carte.

Itic s-a gîndit o zi, s-a gîndit două, și-a spus și neveste-sii părerea, iar peste două săptămîni nepotul său din Huși era la București, ca să învețe carte. Profesor, bineînțeles, avea să-i fie Adolf. Nepotul nu avea cînd să învețe limbi străine și științe înalte și folositoare, dar cititul, scrisul și socoteala, neapărat că trebuia să le deprindă de la fiul ceasornicarului.

Herșcu Blum sta drept de mîndrie și ochii îi străluceau ca două pietre prețioase, pe cînd ceainarul, proprietarul dughenei lui, se tocmea cu fiu-său și hotăra ce anume va avea de învățat nepotul de la Adolf.

Nepotul era un vlăjgan nalt și trupeș, cu umerii pătrați, cu pieptul ca o masă. De multe ori luase și el meseria lui tată-său, cărase apă cu cofele, cu o umbră de pălărie pe creștetul capului, desculț. Rîndaș la cai, covrigar prin tîrg, abia aducea la casa părinților cîțiva gologani. Cînd părinții lui primiseră scrisoarea rubedeniei din București — un vecin de treabă le-o citise — plînseseră și, strălucind cu toții de bucurie, n-au pregetat, ci l-au trimes pe flăcăul lor la Bucureștii cei bogați, ca să învețe carte, pînă nu va împlini douăzeci și unu de ani, pînă avea să tragă sorții.

În fundul chichineței ceasornicarului, nepotul se trudea cumplit să țină degetele lui grosolane pe subțirile condeie de piatră. Și tot așa de greu i se părea să țină minte : că pîntecele literii d de tipar, vine la mîna stîngă, pe cînd al lui b vine la dreapta, iar că p, deși seamănă leit și cu b și cu d, e cu coada în jos. Litere de tipar mari, litere de tipar mici, litere de mînă mari, litere de mînă mici, atîtea și atîtea semne mărunțele ca niște piciorușe de gînganie, toate asemănate între ele, i se păreau fostului rîndaș peste putință de ținut minte, ca să le scrie și să le știe botezul fără greș.

Era iarnă. În ceasornicărie nu se făcea foc și nici n-ar fi fost loc de o sobă. În latura aceea a ceainăriei toată ziua era frig. Ceasornicarul lucra după o veche deprindere, încălzindu-și mînile la răstimpuri mari cu suflarea gurii lui. Adolf suferea de frig mai mult și decît elevul lui, acesta fiind obișnuit să îndure îndelung pînă și pleznele crivățului. Nici lumină nu era destulă la măsuța celor doi. Ceasornicarul sta ca un perete în fereastră, ca să poată întrebuința micile lui scule la dresul ceasornicelor.

Odaia lui Iţic era întunecoasă ca un beci, şi la ea nu se gîndise ceainarul, pentru că simţise că nevastă-sa, care avea şi ea neamuri sărace de pricopsit şi nu făcea nimic pentru ele, nu-l vedea cu ochi buni pe nepot. În cafenea mesele erau puse pentru negoţ ; în cafenea era gălăgie şi era mai bine să nu ştie fitecine ce fel de nepot are Iţic ceainarul.

Şcolarul se străduia amarnic să înveţe. Profesorul care ştia atîtea lucruri stîrnea în cugetul flăcăului un respect fără de pereche. Elevul se ferea să-l atingă cu gheata, ghemuiţi cum stăteau amîndoi în fundul chiliuţei, cu picioarele sub masă — şi n-ar fi fumat nici pentru un galben ! Cînd vlăjganul se simţea stăpîn pe încă o literă, două, sau pe încă un secret al împreunării lor (căci mintea lui subîmpărţea totul), şi lecţia se sfîrşea, flăcăul puternic ar fi vrut să sărute mîna plăpîndă şi galbenă, care scria pe placă aşa de frumos grelele slove.

Iţic venea tot mai des la lecţii. Se mişca mereu, greu cum era, ceea ce arăta mare neastîmpăr, între cele două mese, a ceasornicarului şi-a lui Adolf. Nu avea loc, ca-ntr-o cuşcă, şi, în sfîrşit, întreba :

— Cum merge, domnule Adolf ?

— Are să-nveţe !

Cu tot frigul, broboane mari de sudoare ţîşneau pe fruntea fostului rîndaş la cai. Codiţele slovelor se păreau peste putinţă de ţinut minte, chiar toate !

Într-o zi erau de faţă toţi patru, cei care erau interesaţi ca nepotul să înveţe carte. Lecţia se sfîrşise. Iţic se rezemase cu spatele de şubreda uşă de scînduri. Nepotul, neavînd ce face în clipita aceea, se apropie de calendarul din perete, îl privi cu uimire, nepricepînd la ce poate fi bună legătura aceea de hîrtioare. Îşi apropie ochii şi, văzînd litere, citi tare, ca orice şcolar de clasa întîia primară :

— J-o-i. Joi ! strigă el, din răsputeri, cu tot sîngele suit în obraji, de teamă, de ruşine şi de fericire.

Întoarse capul în toate părţile, biruitor. Ceainarul rîdea, mîngîiat pe inimă, înduioşat, fericit.

— Să trăieşti, domnule Adolf ! strigă el, şi nu se putu împotrivi sieşi : apropie cu o mînă sfioasă capul profesorului şi-i sărută fruntea.

— Are să înveţe ! are să înveţe bine ! bolborosea Adolf, mirat, mişcat, luptînd ruşinat cu înduioşarea lui, pe cînd tată-său îşi ştergea ochii cu mîneca.

VAGABONDUL

(1 9 2 2)

Haimanaua, ghemuită într-un colţ al odăii, dormea cu capul pe genunchi. Deşi dormea, tremura tot, şi-ai fi putut crede că îşi strînge cu toată puterea lui genunchii, ca să nu-i cadă capul de pe ei. Afară geruia, şi în odaia aceea a comisariatului nu se gîndise nimeni să facă foc pentru un neînţolit de pungaş.

Vagabondul fusese luat de pe stradă şi băgat la arest, pentru că nu ştiuse ce să răspundă gardistului, care-l întrebase ce rost are, pe cînd el se holba la o vitrină de plăpumar.

Golanul, flăcău cam de optsprezece-douăzeci de ani, tremurînd aşa, zgribulit în paltonul lui, tocmai visa că se află într-o ceată de copii şi că se repede şi el pe gheaţă, în rînd cu ei, cînd uşa arestului se deschise şi subcomisarul strigă tare la el :

— Scoală de-acolo, mă ! N-auzi ? Cărăbăneşte-te !...

Haimanaua se trezi, înţelese că era liber să plece, şi că, dacă nu se urneşte mai repede, o să fie izgonit cu cîteva picioare. Se ridică în capul oaselor, se întinse şi ieşi pe sală la lumină. Trebui să-şi ducă mîna la ochi, să stea o clipă locului, ca să privească printre gene, cîtva, lumina lămpii. Doi bărbaţi şi o femeie se împleteceau pe sală, duşi de la spate de un gardist, îndrumaţi către arest.

El căuta să se îndrepte către ieşire, de care nu-şi mai aducea aminte, buimăcit puţin, cînd dădu cu ochii peste o jumătate de jimblă rumenă, aşezată între trei pacheţele mici, pe un scrin, în vestibul.

Se gîndi pe dată, se dezmeticise, că putea să le şterpelească fără nici o primejdie, că subcomisarul şi gardistul erau în odaia părăsită de el, şi că afară nu avea cine să-l întîmpine. Luă repede bucata de jimblă şi unul din pachete, şi ieşi în stradă.

După ce coti cîteva uliţe dosnice, cu paşi mari şi iuţi, îşi încetini mersul.

Era tare flămînd. Fusese închis după nămiezi, abia îmbucase mai nimic, iar seara, la secţie, nu i se dase nici barem cele şase măsline şi pîine, ca de obicei. Fusese lăsat să rabde, şi acum întîmplarea îl sătura şi îl răzbuna.

Vesel, îşi privi, la lumina unui felinar, jumătatea de jimblă : era albă şi pufoasă. Aşa neam ales de pîine numai o dată mîncase, la praznicul unui general. Bucuria lui, caldă, micşora gerul. În pacheţel era lacherdă.

Îşi căscă buzunarul stîng al paltonului şi-şi îndesă în el pita gustoasă. Cu mîna dreaptă rupea cîte o bucată de jimblă, în stînga ţinea peştele. Mergînd încet, cotind pe străzi lăturalnice, pe care noaptea parcă îşi îmbulzeşte mai groasă funinginea, mînca mereu, îşi sătura mulţumit foamea. Cînd se ivea cîte cineva în calea lui, mergea încovoiat, ca să-şi ascundă merindele, ţinute la piept, în mîni.

Dar n-apucase să se sature şi simţi nevoia apei. Setea i se părea lucru de-a doua mînă, de aceea se îndopă bine, fără grijă. Ca întotdeauna, făcu ceea ce-i stătea la-ndemînă să facă.

Se săturase. Îi mai rămăsese şi jimblă şi peşte. Le păstra pentru a doua zi. Cunoştea bine Bucureştii, şi se îndreptă către o fîntînă publică. Cişmeaua, care umplea ziua prin trei ţevi sacalele goale, era închisă. Flăcăul îşi simţi gura argăsită de sare. Căuta să-şi aducă aminte unde s-ar putea adăpa. Fiind trecut de miezul nopţii şi în zi de lucru, toate prăvăliile, pînă şi cîrciumile şi cafenelele, erau zăvorite, în mahalaua tihnită prin care hoinărea.

Setea creştea, îi uscase gura, limba i-o făcuse scoarţă, iar buzele lui parcă i-ar fi fost frecate cu ardei iute. Intră în toate curţile, ale căror porţi erau date în lături, nădăjduind să găsească vreo fîntînă. Găsi însă numai cişmele închise. Scoase o bucată de miez, din colţul de jimblă ce şi-l păstrase, şi-l plimbă prin gură. Pîinea, care cu un ceas mai-nainte i se păruse gustoasă, acum o plimba cu limba prin gură, ca pe un cocoloş de vată.

În sfîrşit, zări o lumină de mangal într-o covrigărie. Ciocăni uşor în fereastra uşii. Nici un răspuns. Bătu mai tare, degeaba ! Nu îndrăzni să mai bată, pentru că n-avea nici cinci

parale pentru covrigi. S-ar fi adăpat cu zăpadă, cu gheață, dar, deși era iarna, omăt și țurțuri nu se aflau.

„Adevărat că n-am băut de mult apă ! își zise el. Nici n-aveam după ce. În gură barem știu ce se petrece, glumi el, trist, dar în burtă ce s-o fi petrecînd ! Ori îmi tăbăcește, ori îmi arde maţele !"

Auzi ! apă, apă chioară, și-i trebuie numaidecît și să n-o poată găsi. Pentru mîncare, pentru adăpost, pentru haine, pentru dragoste chiar, îi trebuiau străduințe, îndura necazuri, suferise, îndurase și bătaie, pe cînd apa o afla pe toate potecile. O viață întreagă o văzuse căzînd cu nemiluita din cer, mergînd pe pămînt : gîrle ! coborînd iarna gata să acopere lumea. Apa, gerul și vîntul erau vrăşmașii lui cei mai răi. El n-avea locuință statornică și dormea unde putea, se strecura în case părăsite, în magazii, în batoze !

De la o vreme se simți și ostenit și îngheţat de frig. Totuși ținea gura căscată ca să i-o umezească aerul rece. Setea îl chinuia nemilos. Își simțea limba friptă și crăpată, gura strînsă de uscăciune, buzele ca de jeratic. Se gîndi că la o secție, după ce și-ar povesti fapta, ar fi bătut, închis într-o odaie, poate caldă și... i s-ar da o cană de apă ! Secția, o știa unde se află, în mahalaua aceea, și nici nu era departe. Mai făcu însă o încercare : bătu în fereastra unei case mărunte și vechi.

— Cine-i acolo ? întrebă din casă.

— Om bun, ascultă !... zise el.

— Ce vrei ?

— Un strop de apă !

— Du-te dracului, pungașule !

Omul din casă era supărat că fusese deșteptat din somn și-l înjura, crezîndu-l vreun hoț, pus pe ispravă.

Ce era să facă ? Să s-apuce să-i istorisească aceluia, la fereastră, în drum, că a mîncat lacherdă și n-a băut apă ? Îl înjură și el și plecă, părîndu-i rău, după cîțiva pași, că n-avusese destul curaj să spargă geamul. Se îndreptă către secție.

Cînd coti drumul, tocmai se urnea o trăsură din fața comisariatului.

Îi era frig și frică. Dar setea, frigul, somnul, toate trei și le putea potoli, în schimbul unei bătăi. Dădu cîteva tîrcoale prin fața comisariatului, cu limba scoasă afară, să

i-o ude răceala nopții, mereu trecîndu-și-o pe buzele învăpăiate și coșcovite ; își făcu cîteva cruci și intră.

În sală și la domnul comisar era lumină. Cînd intră în sală, un gardist, care aţipise șezînd pe o bancă, cu mînile vîrîte fiecare în mîneca celeilalte, se trezi și holbă ochi somnoroși la el.

— Ce este ?

— Don sergent, aici e domnul comisar ?

— Ce pofteşti ?

— Am să-i spun ceva... Sînt vinovat...

— Aşa ? Atunci bine !

— N-ai o cană cu apă la îndemînă ? Mi-e tare sete...

— Hai întîi la domnul comisar, să-i mărturiseşti...

Ca și cum i-ar fi fost teamă că fuge, sergentul îl luă cu putere de braţ și deschise uşa comisariatului. Intră salutînd milităreşte cu palma, trăgînd după el pe haimana.

— Trăiţi, don comisar, individul ăsta zice că-i vinovat... a venit singur.

Comisarul măsură omul din creştet în tălpi, îl văzu jerpelit, suferind, și-l întrebă răstit :

— Ce-ai comis ? spune !

— Spun. Să-mi dea o cană cu apă, să trăiţi ! Mi s-a băşicat limba în gură, îmi arde !... Spun...

— Gardist, dă-i repede. Pesemne că-i otrăvit.

Gardistul tresări ca un vinovat, aducîndu-și aminte că flăcăul îi ceruse apă, iar el nu-i dase.

Comisarul tăcea și-l privea. În sfîrșit, sergentul aduse o cană mare cu apă. Vagabondul o luă cu amîndouă mînile și o bău pînă în fund. Un suspin larg îi scăpă din piept și ochii i se înroșiră. După ce-și învîrti limba în gură de mai multe ori, începu :

— Domnule comisar, azi, adică ieri, pentru că văd că se face ziuă, am fost arestat și dus la secţia optzeci și șase, pentru că umblam gură-cască pe drum. Am fost ţinut la arest pînă noaptea tîrziu. Noaptea mă trezeşte din somn domnul subcomisar, și-mi porunceşte să părăsesc arestul. Băgau pe alţii în locul meu, pesemne pungași, hoţi, mai ştiu eu ? Trebuie să vă spun, domnule comisar, că nu-mi dăduseră nimic de

mîncare seara, aşa că îmi era foame al dracului. Cînd să ies pe uşa secţiei, văd pe o masă o jumătate de jimblă şi trei pachetele. Nu mă vedea nimeni. Umflu jimbla şi un pachet şi spăl putina.

— Şi-ţi pare rău de fapta ta! zise comisarul. Cu toate astea...

— Mai ales după cîte am suferit! Ascultaţi, domnule comisar. În pachet era lacherdă, ştiţi dumneavoastră, un neam de peşte mai sărat ca pastrama. După ce am mîncat-o, după ce m-am săturat şi mă credeam norocos, m-a apucat o sete, o sete groaznică! Am intrat prin curţi, am bătut pe la ferestre, n-am găsit şi n-a vrut nimeni să-mi dea o picătură de apă.

Comisarul rîdea cu hohot; gardistul nici el nu se putea stăpîni să nu rîdă, mai ales pentru că rîdea şi domnul comisar.

— Domnule comisar, să-mi mai dea o cană cu apă; mor!

— Adu-i gardist! porunci poliţistul înveselit. Cum era subcomisarul?

— Gros şi scurt, cu sprîncenele stufoase.

Comisarul rîdea cu multă poftă, vagabondul bea lacom.

— Da, subcomisarul Popescu. L-ai lăsat flămînd, ticălosule! Pe amîndoi v-a luat dracul! pe amîndoi v-a canonit, pe unul cu foamea, pe celălalt cu setea. Tu ai mîncat pentru el, şi el o fi băut pentru tine! Dracul v-a luat!

Comisarul se zvîrcolea pe scaun rîzînd.

— Şi aici de ce ai venit? întrebă el, cu lacrămi în ochi de rîs.

— Ca să beau apă, domnule comisar! Dacă nu se îndura nimeni!...

Comisarul rîdea să se îmbolnăvească.

— Nu-i mai da apă, sergent: dă-l afară! Nu-l închide, lasă-l, că şi-a luat pedeapsa! Ha! ha! ha! Pungaşul!

PRILEJUL

Marţea, joia şi sîmbăta, după orele 5, regulat era sindrofie în salonul Mihăileştilor. Chiar în faţa casei lor, aşezată în colţ de răspîntie, era piaţă de trăsuri. Mosafirii puteau deci să întîrzieze după plac la petrecere. Unul dintre aceştia, văduva Eugenia Popovici, tînără şi frumoasă, mai bucuros şi-ar fi rărit vizitele, decît să-şi murdărească ghetele fine şi poalele rochiei de cleiul negru de pe trotuare.

La spartul petrecerii, invitaţii Mihăileştilor coborîţi în stradă, strigau în cor : „birjar !“ şi două, trei, patru birji îşi zoreau roatele şi se aliniau de-a lungul trotuarului. Văduva da din cap în stînga şi în dreapta, fără alegere, aproape nepăsătoare, se ridica şi se afunda în trăsură şi pierea pe Calea Moşilor, în sus.

Privind în urma-i, Mişu Stănescu, mosafir al aceleiaşi case, bărbat de numai douăzeci şi opt de ani, suspina dornic şi cădea pe gînduri. Şi el se îndrepta în susul Căiei Moşilor ! Mergea singur, cînd ar fi putut însoţi pe ispititoarea văduvioară şi i-ar fi spus cu patos cea mai banală şi mai dulce dintre poveşti, povestea inimii lui îndrăgostite.

Situaţia de văduvă tînără e minunată : văduva poate greşi, societatea n-o învinovăţeşte, ca pe o fată mare sau ca pe femeia cu bărbat. Pustiul, durerea în care, pînă la un timp, o crede lumea cufundată, o fac să fie compătimită. O văduvă frumoasă e ispitită de toţi ştrengarii şi de propriile ei amintiri şi obiceiuri din căsătorie. Pe de-altă parte, nimeni nu poate crede cu tărie în virtutea unei văduve tinere. Iar o virtute care nu-ţi foloseşte nici ţie şi nu are nici un merit cine e nebun s-o păstreze ?

Toate acestea ajunsese să le ştie pe de rost Mişu Stănescu, şi le ştia pesemne şi Eugenia Popovici.

Totuşi, frumoasa văduvă nu îngăduia nimănui să se apropie de ea cu mai multă gingăşie şi căldură decît cere politeţea.

Plecat într-o noapte de la sindrofia obişnuită, mergînd agale singur, trist, Mişu Stănescu tresări, auzindu-şi numele. O doamnă coborî dintr-o trăsură şi-l întîmpină. Birja stătuse din pricină că i se fărîmase o roată, iar Eugenia, aflată în birja aceea, era mulţumită că vede un om cunoscut.

Frumoasa văduvă simţise deodată că se răstoarnă cu trăsură cu tot, căutase să stea dreaptă, crezînd că va fi izbită cu capul de trotuar. Ea tremura încă şi-i povestea, ca unui prieten, lui Stănescu, groaza simţită şi bucuria că vede un cunoscut, la ora aceea din noapte.

Condusă pînă acasă, veselă, Eugenia recunoscu că o plimbare pe jos e sănătoasă, e minunată, mai ales pe lună şi cînd trotuarele sînt uscate.

De-atunci, de cîte ori vremea era prielnică, drept recunoştinţă, văduva se lăsa petrecută pînă acasă. Dar atît şi nimic mai mult.

Într-o noapte de iarnă, Mişu îşi întovărăşea prietena posomorît, tăcut ca niciodată. De obicei era spiritual, căuta să-şi înveselească prietena, s-o facă să-i preţuiască tovărăşia.

— Ce ai, domnule Stănescu ? întrebă frumoasa, după destul timp.

— Am o nevralgie groaznică ; de cum am ieşit la aer, m-am simţit săgetat.

Pentru că Mişu tăcea, posac, Eugenia căuta ea să-l distreze. Dar, pentru că nu era deprinsă, după puţină vreme întrebă :

— Ce-ai să faci acum ? Stai departe de aici ?

— De două săptămîni m-am mutat în cealaltă parte a oraşului. Dacă aş avea un strop de apă de colonia, mi-ar trece ca prin farmec.

Se apropiau de casa ei. Eugenia zise :

— Tot te mai doare ?

— Şi mai cumplit ! Ca niciodată !

Văduva nu avea încotro. Nu-l putea lăsa să plece, după ce o petrecuse pe ea, fără apa de colonia care i-ar fi potolit suferința. Era noaptea tîrziu, farmaciile erau închise.

Să-i aducă flaconul ei în stradă i se părea necuviincios. Atîta lipsă de încredere ! Trebuia să-l cheme în locuința ei.

Mișu Stănescu, ca și cum n-ar fi bănuit ce se petrecea în mintea femeii, o urma tăcut, ca un sacrificat resemnat în durerea lui.

— Te rog, așteaptă numai un moment în sală, ca să aprind lampa, șopti gazda.

Eugenia deschise o ușă pe o sală nesfîrșită, plină de multe alte uși, ale altor apartamente, ale altor chiriași. Vorbeau încet, numai în șoaptă, ca doi complici.

Eugenia se gîndise să n-o deștepte nici pe servitoarea ei, de la care ar fi putut afla toți vecinii că stăpînă-sa vine noaptea însoțită de un bărbat.

Cînd pătrunse în salon, Mișu privi de jur împrejur. Eugenia trecuse în iatac, ca să-i aducă apă de colonia. Ea, cu sticluța în degete, el cu mîna pe falcă, se priviră întrebători. Bărbatul zîmbi, văduva se înroși, ridică sprîncenele și întrebă :

— Te mai doare ?

Mișu îi apucă repede o mînă, o duse la buze, o sărută lung și n-o lăsă un minut întreg din palma lui încăpătoare.

— Cred că are să-mi treacă de tot, zise el.

Se priviră mult. Ochii lor schimbară mai multe și hotărîtoare cuvinte, decît ar fi fost în stare să rostească gurile lor.

Apoi Mișu vorbi :

— M-a turburat și m-a durut destul ! Sînt doi ani de cînd n-am liniște, doi ani de dragoste, de friguri primejdioase. Îți jur că n-are să știe nimeni ; că îți voi fi credincios ca un cîine. Nu pun preț în lumea asta decît pe taină, patimă și iubire.

Eugenia plecase capul, purpurie.

— Nu se poate, îngînă ea. Lumea află de la slugă, de la pereți ; totdeauna se află !

— Înainte de zorii zilei, la patru dimineața voi pleca. N-am să trec niciodată peste ora asta.

Tînăra văduvă aprofundă propunerea. După cîteva minute de chibzuială cu ea însăşi, rosti :

— Atunci... pleacă la zece. Pînă la ora asta servitoarea nu intră în casă. Grija mea e să nu vadă nimeni pe sală pe care uşă ieşi. Cine te-o vedea ieşind din casa asta să nu ştie la care chiriaş ai fost. De ce te-ai purtat aşa ? De ce m-ai înşelat cu apă de colonia ? Ce oameni răi sînteţi voi, bărbaţii !

Mulţumit, fericit, Mişu Stănescu, avocat de meserie, cugeta : „La unsprezece şi jumătate, la douăsprezece, sînt la tribunal ! Nu-mi pierd interesele ! E foarte bine !"

„LA URMA LUI"

Ceasuri întregi sta cu cotul înfipt în masă, cu capul pe-o palmă, pe laviţa lungă din fundul cîrciumei. Îşi sorbea încet săcărica, o uita cîteodată, iar cînd îşi aducea aminte, dacă litra era goală, cerea alta. Nu era beţiv Stoian, dar, neavînd unde să se adăpostească, sta la cîrciumă, şi, se înţelege, se simţea dator să bea, de ruşine, ca să nu-i cadă povară cîrciumarului.

Cîrciuma era aproape de penitenciar şi nu avea alţi muşterii decît pe funcţionarii lui şi pe cei întemniţaţi, cărora le strecura, prin gardian, băutură, din cînd în cînd.

Stoian făcuse doisprezece ani „în deal", în închisoarea Stoleni. O dată liberat, umblase razna prin ţară, trecuse prin satul lui, şi-acum, pentru că fusese pretutindeni primit de sprîncene încruntate şi cu fălci încleştate, se hotărîse să şeadă în Stoleni, adică în acelaşi sat în care se afla şi închisoarea, fostul lui adăpost.

În Stoleni crezuse că lumea e deprinsă cu osîndiţii, că i-a văzut trecînd cu fiarele de picioare şi-a văzut destui oameni care făptuiseră cîte un omor liberaţi din temniţă şi stînd de vorbă ca tot omul cu alt om. Toţi stolenii trecuseră în zilele de sărbătoare prin bazarul penitenciarului. Poate că unii din ei îl ţineau minte pe Stoian, căci multora le vorbise, căutînd să-şi desfacă marfa. Omul învăţase, dintr-al doilea an de temniţă, cizmăria, vînduse multe perechi de ghete oamenilor din sat şi de pe aiurea şi-acum socotea să deschidă în Stoleni o cizmărie.

Nimic mai uşor, crezuse Stoian la început. Avea de gînd să închirieze o căsuţă pe drumul mare al satului, să anine o firmuliţă în bătaia vîntului: „Cizmar român", să ţie uşa deschisă către drum, şi muşterii aveau să vie! Negreşit că nimeni nu-l aşteptase, satul avea cizmarul lui. Dar doi cizmari,

într-o comună mare ca Stolenii, puteau să trăiască bine, mai ales că el, Stoian, lucra ghete ca la oraş. Fruntaşii satului aveau să-şi comande la el încălţăminte, să nu mai bată străzile oraşului depărtat. Ca să nu lase vremea să se piardă, întrebase pe Busuioc, stăpînul hanului cel mare, de peste drum de primărie, ce crede despre planurile sale. Busuioc se încheiase şi se descheiase de două ori la surtuc, ascultînd, îşi muşcase vîrfurile mustăţilor şi se holbase la Stoian să-l înghită.

— Dacă-ţi dă voie consiliul comunal ! Nu poţi să deschizi prăvălie fără voia consiliului ! Ne ajunge nouă cizmarul pe care îl avem !

— Am s-o cer, a rostit Stoian cu un nod în gît, simţind că el nu e pe placul negustorului.

Din clipa aceea i s-a părut lui Stoian înverşunat de potrivnic oricare om liber pentru un fost puşcăriaş. Nu numai că lumea nu avea încredere în el, că vorbele lui erau luate anapoda, dar oamenii îl urau ca pe un dobitoc prădalnic şi ucigaş. Un dor adînc de semenii lui, puşcăriaşii, îl îndemna să urce dealul pe care sta cocoţat penitenciarul, legat şi ferecat de jur împrejur cu ziduri groase şi înalte, cu porţi de fier.

Ghiţă Popa, nalt şi spătos, cu glasul de tunet, spaima gardienilor şi a domnului director chiar, cît de frăţeşte îi vorbea lui, în unele seri, cînd se căiau prosteşte că se află în zidurile temniţei. De Stan Dobre Icusar îşi aducea aminte Stoian cu o slăbiciune, cu o înmuiere leşinoasă a inimii, care-i aducea lacrămi în ochi. Cîinii răi, care nici nu latră, nici nu mîrîie, ci muşcă într-ascuns, i s-au părut lui Stoian toţi oamenii slobozi cînd a aflat că trei consilieri comunali, care auziseră de planurile lui de stabilire în Stoleni, erau împotrivă-i.

Este în firea omenească înnăscută nevoia de a căuta să dovedeşti — măcar ţie — că lipsurile, cusururile ce ţi se impută le au tocmai duşmanii tăi. Ca la un dulău hămesit şi turbat, simţea Stoian că se uita lumea la el, fiare i se păreau şi lui oamenii. De ar fi ieşit deodată cu Popa din *castel*, şi-ar fi bătut joc nemilostiv de secăturile astea omeneşti, bune să sugrume sufletul din om, dar netrebnice să ridice pumnii la necaz. Ar fi voit să se întoarcă la castel, să lucreze, să doarmă şi să mănînce după regulament. După un an, după doi, cînd

s-ar fi liberat Icusar, Popa, Topor, unul măcar din prietenii lui, cu totul altfel ar fi înfruntat oamenii.

Cizmarul Stolenilor era Moise Haimovici. Se stabilise în comună de şapte ani, avea cinci copii, care de care mai mititel, nu avea nici un beteşug, nici un viţiu, lucra pe datorie, lucra ieftin, mulţumea pe toată lumea. Şeful de jandarmi, căruia îi tălpuise în două rînduri cizmele, nu-i plătise nici un ban, perceptorul îl răbda cu birul, pentru ghetele nevesti-sii, neplătite ; ovreiul sta cu chirie în casa unui consilier comunal — avea deci destule legături cu cei mari şi tari în Stoleni, dar avea şi vrăjmaşi.

Şeful jandarmilor, domnul Popescu, venea uneori ostenit, plin de praf sau de noroi pe cizme, în casa lui Moise Haimovici. Intra în atelier prin faţă, fără să se oprească, şi da buzna în fund, în salonul ovreiului.

— Fă-mi o cafea, Moise ! poruncea şeful, întins în pat.

Rebeca Haimovici auzea îndată şi punea ibricul la foc. Urma o vreme de tăcere în odăiţă. Ovreii vorbeau în şoaptă în casa lor, ca să nu mînie pe jandarm. În sfîrşit, porunca era îndeplinită. Un copil al lui Moise venea încet, cu teamă, ca să nu verse cafeaua şi să nu-l supere cu zgomotul pe domnul şef, care poate că a adormit. În salonul lui Haimovici era un pat totdeauna floare de curat, era umbră şi linişte. Şeful se înfunda cu o mulţumire drăcească în chilota şi-n prostirile curate ale jidanului şi le murdărea cu hainele şi cu cizmele lui prăfuite pe şosea.

— Domnule şef, v-am rugat să puneţi un jurnal sub cizme cînd vă urcaţi în patul din odaie... îndrăznea Moise să-i spună şefului cînd acesta pleca în sfîrşit din casa lui.

Popescu, şeful jandarmilor, nu aştepta să-şi isprăvească ovreiul vorba lui lungă, îi ştia cîntecul, îşi lăsa grea palma pe capul lui şi pleca. Oftînd, Moise îşi trosnea gîtul, se ridica repede de pe scăunelul cu trei picioare, da o palmă băiatului lui, care cîrpăcea, şi se uita după jandarm. „Cînd se duce la han e necăjit, murmura Moise. Hangiul nu vrea să-şi dea fata după el."

De la Moise, Popescu intra la han. Lumea spunea de el că vrea să se căpătuiască luînd de nevastă pe fata lui Busuioc. Fata îl plăcea, hangiul însă nici nu voia să audă de Popescu. Tinerii se întîlneau pe după case, prin porumburile

țăranilor, pe șosea, numai lîngă tejgheaua lui Busuioc nu se cunoșteau.

Moise știa toate lucrurile astea, precum auzise și de Stoian. Se credea îndreptățit să rămînă el cizmar al Stolenilor, deși nu avea nici o patalama la mînă. N-o avea pentru că n-o ceruse niciodată, și la ce ar fi cerut-o, cînd stase nesupărat de nimeni șapte ani în comună, îndatorind pe toți mai-marii satului? El nu se temea decît tocmai de Popescu, căruia îi făcea cafea și care-i terfelea cearceafurile de pe pat.

Haimovici avusese dreptate să se teamă de jandarmul Popescu. Stoian, simțindu-se din toate părțile încolțit, printr-o întorsătură ciudată a sufletului lui de fost întemnițat, nu se înfățișă nici primarului, nici preotului, nici vreunui consilier comunal, ci jandarmului, ca să ceară îndepărtarea lui Moise din comună, pe de-o parte, iar pe de alta voia ca el, Stoian, să se stabilească în Stoleni.

De cîtăva vreme fostul pușcăriaș, suspinînd după *castelul* cu văzduhul căruia se deprinsese ca țiganul cu scînteia, deși bea necurmat în cîrciuma lui Vîlnic, de lîngă penitenciar, se simțea și de acolo izgonit.

Cîrciumăreasa îl găsise într-o zi la deschisul prăvăliei pe prispă. Acolo dormea el de două săptămîni, cu cojocul în spate, cu mînile căpătîi. Femia lăsase drugii de fier ai obloanelor să cadă, țipase înfricoșată văzînd capul lui Stoian ivindu-se din umbră și fugise în casă. Fostul pușcăriaș nici nu crîcnise din colțul lui întunecat. Vîlnic, îmbufnat, înjurînd printre dinți pe cine l-a adus prin partea locului, n-a spus nimic, dar Stoian a înțeles că nici acolo mutra lui nu e plăcută.

Acum umbla razna și sta mai ales pe malul Bistriței, privind în neștire apele, pieptănate parcă în neîntreruptul lor mers de-o mînă nevăzută și plutele călătorind pe pieptul rîului, devale, sub scînteierea soarelui verii. Dorul de călătorie îi prindea sufletul numai o clipă, căci Stoian se simțea străin și dușmănit de toți oamenii slobozi. Ar fi vrut poate să fie o salcie pe malul Bistriței și să mîngîie undele drumețe, iar pe oameni să-i înghimpe, ca salcîmul, cînd s-or atinge de el.

Avusese peste cinci sute de lei în chimir cînd se liberase. Crezuse că, cu atîția bani, lumea îi va face loc în ea, că va fi cu el îngăduitoare, prietenoasă. Și-acum nu avea de par-

tea lui decît pe şeful jandarmilor, căruia îi făgăduise o sută de lei şi o pereche de cizme de lac.

Dar Moise era mai tare decît el. Povăţuit de Busuioc şi de proprietarul casei în care locuia, Haimovici făcu o petiţie către primărie, în care arăta drepturile sale : şapte ani de stabilitate în Stoleni, nici o turburare adusă comunei. Consiliul comunal hotărî ca Moise Haimovici să rămînă în sat, împotriva şefului de jandarmi, care-i pregătea izgonirea.

Pînă cînd să aprobe şi prefectul hotărîrea primăriei Stoleni, şeful de jandarmi nu-l lăsa liniştit pe Moise.

Haimovici, care nu mai dormea tihnit noaptea, mai încercă ceva. Se duse în ascuns la domnişoara Busuioc, fata hangiului, ca să pună ea o vorbă bună pentru el la domnul şef de jandarmi.

Atunci, fie pentru că Popescu înţelesese că nu se poate împotrivi hotărîrii consiliului comunal, fie pentru ca să-i dovedească fetei dragoste, Stoian fu dintr-o dată sacrificat.

Fostul puşcăriaş fu arestat pe malul Bistriţii, legat cot la cot, ca să nu fugă, să se împotrivească sau să încerce vreo răzbunare, fu bătut sîngeros şi apoi trimis „la urma lui".

Nici părinţii comunei, nici jandarmul nu se gîndiseră că pot să-şi cîştige pîinea doi meseriaşi săraci în acelaşi sat.

Cînd cobora din trăsură prinţul Razim, doi servitori în livrea, cu capetele descoperite, îl luau de subţiori şi-l săltau treaptă cu treaptă pînă în catul întîi. Cu paşi muţi şi moi ca de cauciuc, bătrînul prinţ înainta în salonul cu patru policandre, cu divanuri dulci la toate colţurile. Soneria învia marele palat, alţi servitori veneau să-i scoată de pe braţe pardesiul, să-l poarte pe prinţ după voie, în sufragerie, în odaia turcească, în camera albastră, în salonul mosafirilor sau în odaia de dormit. Înfundat în perini, moşneagul răsufla ca un copil în somn în aşteptarea slujitorilor, pe cînd soarele, pătrunzînd prin marile ferestre, dădea strălucire tinerească mobilelor lustruite, policandrelor cu cîte patruzeci şi opt de lumînări, bronzurilor, marmorelor şi porţelanurilor scumpe şi frumoase.

Doamna Masinca, singura lui fiică, măritată cu Radu Muncel, coborît din vechea familie a Muncelenilor, venea uneori înconjurată de copilele ei, patru fete smeade, cu părul numai cîrlionţi pe umeri, cu ochii mari şi galeşi ca de ciută.

Uneori prinţul Razim nu voia să primească pe nimeni. Însăşi fiică-sa era nevoită să întoarcă spatele repede-repede de la scară.

— E tot aici ţăranca ? întreba ea pe portar.

— Da, măria-ta ! răspundea sluga veche, fără să zîmbească, fără să tresară.

Doamna Masinca Muncel îşi urca fetele în landoul larg, se suia şi ea, înnorată, încreţită la faţă dintr-o dată din pricina veştii rele date de portar. Mai arunca de la poartă, cînd cotea trăsura, o privire pătrunzătoare şi cruntă către ferestrele palatului.

„Ţăranca" era o fată, tînără numai de optsprezece ani, înaltă, mlădioasă, desăvîrşită întruchipare a frumuseţii rustice, cu şolduri în undă, cu sînii împungaci. Ochii ei mari te opreau

din mers şi tăiau firele gîndurilor. Era o adevărată ţărancă, fata lui Jinga din Albeşti — sat pe domeniul princiar — cu toată frumuseţea ei. Avea o căpiţă de aur revărsată din cap la cingătoare şi ochii verzi, picaţi cu scîntei din soare.

Ruxandra Jinga avea să fie ultima patimă a unchiaşului, a prinţului Razim. De o lună de zile îşi avea iatacul în palat. Părinţii ei nu pricepeau de ce o ceruse măria-sa prinţul şi o sfătuiseră să-l asculte orbeşte. Ei nu ştiau alta decît că Ruxandra, dacă va fi cuminte, va dobîndi o zestre mare, mare cum nu se mai poate ca să se poată mărita cu un subprefect!

Razim era văduv de la treizeci de ani. Îşi crescuse copila, pe Masinca, prin pensioane şi prin neamuri. O măritase cu un om de seamă, dar nenorocit. Radu Muncel juca şi pierdea la cărţi, pierdea în agricultură, pierdea în politică. Veşnic Masinca era pe drumuri, la tată-său, după împrumut. Banii daţi nu se mai întorceau în mînile moşului. Pe de altă parte şi el, prinţul Razim, avea beteşuguri mari, dar fireşti. Totdeauna i se prindea inima, gata să se sfîşie. Se trezea cu lacrămi pe obraz şi cu mai multe zeci de mii de lei, iscăliţi pe poliţe de el, pe cînd n-avea grija banilor, pe cînd tremura după un da, după un zîmbet.

Prin multe lingori trecuse inima prinţului Razim. Moştenitoarea lui se temea cumplit la fiecare nouă patimă a tatălui ei. Se ştia că unchiaşul luase obiceiul să-şi facă testamentul de cîte ori i se părea că inima lui s-a adăpostit pe deplin în altă inimă. Masinca avea patru fete, şi avutul ei era pe drojdii.

— Să-l mîngîiaţi, să-l sărutaţi dacă ne-o primi! îşi învăţa ea fetele, pe care le iubea deznădăjduit.

Singur sub plafonurile înalte, printre colonadele amenînţătoare şi printre umbrele lor, Razim sta ceasuri întregi încurcînd şi descurcînd acelaşi gînd îndărătnic: s-o cheme sau să n-o cheme?

Obosit de frămîntarea aceluiaşi gînd, ca şi de şederea în scaun, se ridica, se tîra pînă la o fereastră, ca să treacă apoi la alta. Capul lui cărunt se ivea pe rînd la toate geamurile.

— Cheam-o pe Ruxandra!

Întotdeauna pregeta s-o cheme. Lupta cu el, nu voia să-şi turbure mintea cu vederea frumuseţii. Se ştia bătrîn, îşi blestema dragostea şi patima, dar, în cele din urmă, pentru că tot o vedea înaintea ochilor şi fără să fie, o chema.

— Vine, măria-ta !

— Spune-i să plece ! Nu ! spune-i să intre !

Ca un crin uriaş cu polen galben pe creştet, dreaptă, gata să joace sau să zboare, aşa înainta fata, pînă la zece paşi de prinţ. Sluga ieşea afară. Rămîneau în odaia largă şi înaltă, cu covoare persiene, numai bătrînul şi fecioara.

— Da, da ! mormăia unchiaşul înfricoşat, cu un umăr înfundat în speteaza divanului.

Ruxandra îl privea, cu arcurile sprîncenelor ridicate, cu pieptul în mişcare uşoară.

— Da, repeta Razim mai tare, eşti frumoasă ! Cu adevărat !...

Se frămînta în locu-i, bărbia i se întindea, ochii i se închideau pe jumătate.

— Haina... spunea el.

Brîul fetei cădea la pămînt, şarpe mort, catrinţa se despica din faţă şi cădea. Ruxandra şovăia. Rămînea aşa un răstimp nehotărîtă. Ca de două palme puternice i se învăpăiau obrajii. Lacrămi pipărate îi usturau ochii. Ia ei, largă acum, se lipea pe alocuri, destăinuind forma corpului.

De pe divanul lui, nerăbdător, tremurînd viu din cap, prinţul întindea dreapta şi o flutura nemulţumit. Nu te sfii ! nu te juca ! mai repede ! voia să spună el, şi de pe pieptul fetei zvîcnind cădea şi ia.

Ca nişte cărbuni aprinşi, ochii fecioarei uscau lacrămile în gene şi stăteau strîns închişi. Trupul fetei, ca de ivoriu, se făcea rece ca o marmoră şi ţeapăn. Prinţul Razim gemea pe divanul său, ca îndurerat de atîta frumuseţe. Încerca să se scoale şi nu reuşea. Cu mare anevoinţă venea, sprijinindu-se de scaune, se înălţa pe picioarele şovăielnice. Gîtul parcă i se mai lungea.

— Frumoasă... cu adevărat ! bolborosea moşneagul.

Jucat în toate încheieturile, reuşea să se apropie pînă la cel mai alăturat scaun. Se prindea cu o mînă de speteaza scaunului înalt, întindea gîtul, întindea o mînă tremurătoare şi atingea pieptul rece şi trufaş, ca un potir răsturnat de floare uriaşă.

— Toate astea sînt adevărate ! îngăima unchiaşul în nebunia lui, şi se trăgea spăimîntat, galben la faţă, de data asta pînă la divan, pe care-l ajungea repede, pe brînci.

Cădea acolo, ca un maldăr de haine. Ruxandra îşi da repede ia peste cap, strîngea cu o mînă toate bulendrele ei şi fugea pe uşă.

Cîte un sfert de ceas bătrînul prinţ Razim plîngea cu sughiţuri, cu lacrămi adevărate, mari ca picăturile de ploaie vara, tinereţea lui dusă pentru totdeauna şi patima rămasă în inima-i nepotolită.

Luneca nedesţărmată, strălucitoare, ca o lespede ce s-ar mîna singură, apa străvezie a Bistriţei, pe sub podul Pîngăraţilor. Scîntei zbucneau din răsfrîngerea razelor soarelui pe steiul de sare călător. Care grele, cu cherestea, gemeau, crîşneau pe prundul bătătorit al şoselei. Păsări mari se desprindeau din piscurile munţilor, pluteau pe sub nori, îşi plimbau umbra de cruce pe pămînt ; cîte o plută răsărea în zare, pe pieptul apei netede, lunecînd cu ea.

Frida ofta, se uita la soare, ceasornicul ei, şi, dacă trecea prea multă lume pe pod sau i se năzărea că te miri cine se uită lung la ea şi stăruie s-o privească, se întorcea acasă. Aşteptase destul ; trebuia de-acum să sosească poşta.

Aşa păţea Frida mereu, de patru luni încheiate. Venea prea devreme întru întîmpinarea curierului poştal şi, mai la urmă, nu avea curaj să dea ochi cu el. Întoarsă acasă, intra în dugheană, tocmai în fund, lăsîndu-l pe taică-său la tejghea, să vîndă sau să stea gînditor, cu pumnii la tîmple, cum avea obicei de cînd îi murise nevasta.

Frida era orfană de mamă de la zece ani, iar frate-său şi soră-sa se căsătoriseră rînd pe rînd după moartea mamei lor, şi şedeau departe, unul la Huşi, altul la Darabani.

Ştrul, tatăl Fridei, tot mai posac, tot mai cufundat pesemne în socoteli, parcă nici nu visa că fata lui are douăzeci de ani şi că e firesc să-i tînjească inima după voie bună, după dans şi prietenie, de care nu se putea împărtăşi la ţară o adevărată evreică.

Un văr despre mamă al Fridei, un tînăr plăcut, care fusese după afaceri pe la Bucureşti, venise la ei în primăvară, îl prinseseră ploile acolo, şezuse ca la două săptămîni, pentru că podul Pîngăraţilor se rupsese şi se prăbuşise tot — şi Frida spera să-i vină o scrisoare de la el, de la Aizic.

De trei ori pe săptămînă, lunea, miercurea şi vinerea, venea cariola poştii la Pîngăraţi şi, pînă a nu se duce ca să predea la primărie corespondenţa, se oprea la dugheana lui Ştrul, care îi era în drum, aproape de pod.

Tropotul calului şchiop al teleguţei poştale îl deosebea Frida din toate zgomotele ce răzbeau dinspre drumul mare.

„Ohohoho, tată !" făcea curierul, lăsînd hăţul deoparte, aşa, din deprindere, pentru că murgul tot se oprea aci întotdeauna şi se scutura ca de colb şi de gînduri plicticoase.

Şi vocea poştaşului iar se auzea numaidecît :

— Jupîne Ştrul, ce zici ? îmi dai o jumătate oca de peşte sărat ca să-ţi dau scrisorile ?

Neguţătorul ieşea în pragul dughenei, făcea ochii mici, ca să-l strîngă parcă mai bine pe poştaş cu cal cu tot, cu harabaua lui, în gene ; faţa i se încreţea a dezgust, dar, fără să vrea şi să ştie, hotărîrea lui era de mult luată şi întreba şi el, nepăsător :

— A mai venit ceva ? şi de unde ?

— O scrisoare de la Huşi.

— Nu, bade Gheorghe, du-te cu Dumnezeu.

Şi Gheorghe, ca şi cum avea să pornească departe-departe, lua hăţurile în mînă, zicea : „Hiii !" căluţului lui, şi cariola se urnea — spre sfîşietoarea mîhnire a Fridei, care, în clipa hotărîtoare, asculta apropiată de taică-său, cu mîna la gură, cu ochii mari deschişi, galbenă la chip.

Ştrul avea socotelile sale. Nu putea să dea o jumătate kilogram de peşte sărat la fiecare scrisoare, cînd lui îi sosea mai în fiecare săptămînă cîte una. Aştepta să se strîngă mai multe, şi nu-i dădea inima brînci decît atunci cînd chitea că are de primit o înştiinţare, un cont de la un negustor. De aceea întreba întotdeauna de unde anume e purcească epistola.

De Galaţi însă, Gheorghe, poştaşul, nu pomenea nimic. Şi de-acolo nădăjduia Frida să primească veşti, căci acolo spusese Aizic că se duce.

Să se fi supărat Aizic pe ea ? Nu-i vorbise frumos la despărţire ? Se aşteptase el să-l sărute ? Nu ! Fridei nu-i venea să creadă că Aizic e supărat pe ea. Dar poate că-i plăcuse altă fată pe-acolo, mai frumoasă, mai *cultă*, cu mai multă zestre. Ce nenorocire ! Dar poate că el îi scrisese, şi răvaşul se pierduse pe drum. De atîtea scrisori pierdute auzise Frida ! Poate

că ticălosul de badea Gheorghe o fi deschis epistola, sosită tocmai de la Galaţi ! pe unde trece Dunărea, o gîrlă şi mai mare decît Bistriţa şi pe care umblă corăbii cît casele şi, văzînd că este pentru Frida, o fi rupt-o !... Să fi murit Aizic ? Dumnezeule ! decît aşa o veste să sosească, mai bine să se rupă iar podul Pîngăraţilor şi să nu se mai dreagă niciodată !

Ştrul se plînse primarului că factorul poştal nu-i lasă la primărie corespondenţa, precum s-ar fi cuvenit, şi că-i cere pentru ea peşte sărat.

— N-ai ce-i face, jupîne Ştrul ! răspunse părintele satului. Stă bine cu ăi mari de la oraş. Şi eu l-am reclamat odată, cînd eram în opoziţie, că-mi duce jurnalul la hangiu, unde-l găseam ori nu-l mai găseam la săptămînă. Şi nici nu l-a amendat. Şi fostul primar s-a plîns, acum, la Sfîntul Gheorghe, tot pentru gazete, şi ce-a făcut cu asta ? E tare : e finul unui boier din Piatra !

Frida auzise şi ea conversaţia dintre primar şi taică-său. Fata pricepu că badea Gheorghe nu e om să-l sperii şi să-l supui datoriei lui.

Îndrăgostita se gîndise de multe ori să-l oprească pe poştaş pînă a nu intra pe podul Pîngăraţilor, ca să-l întrebe dacă nu cumva i-a trecut prin mînă o scrisoare de la Galaţi, dar nu cutezase.

Multe nopţi nu dormise Frida, gîndindu-se cum avea să facă la sosirea aşteptatului răvaş. Totdeauna ea îi citea lui taică-său orice corespondenţă, pentru că el silabisea greu, se încurca şi se mînia şi pe slove, şi pe ochii lui bătrîni. Ştrul avusese ochelari, i se spărseseră şi nu mai pregeta să citească decît după fie-sa scurte cărţi poştale ale negustorilor.

Cum avea să facă la sosirea răvaşului acela, se întrebase Frida ziua şi noaptea şi, încet-încet, după multă frămîntare şi chin, ticluise o scrisoare a lui Aizic către tată-său, cu mulţumiri pentru găzduirea ce i se dase, cu salutări — o scrisoare în care nu era vorba de fel despre ea, Frida.

Epistola aceasta închipuită o învăţase pe de rost şi avea de gînd s-o rostească rar, ca şi cum ar citi cu ochii pe adevărata scrisoare a lui Aizic. Apoi avea să ia răvaşul adorat şi, singură, să-l citească de o sută, de o mie de ori.

Aizic o întrebase la plecare :

— Să-ţi scriu pe adresa ta, Frida ?

— Nu, pe a tatii. Eu îi citesc...

— Şi pot să-ţi scriu ce mi-o plăcea ?

— Dacă-ţi spun, Aizic, că eu îi deschid corespondenţa... Dacă pînă azi nu i-am citit o sută de scrisori, nu i-am citit nici una !

Patru luni încheiate trecuseră, şi epistola dorită nu se arătase. Cariola poştală se opri iar, şi badea Gheorghe lăsă hăţurile din mîni şi le puse alături de el.

— Jupîne Ştrul, îmi dai o jumătate oca de peşte sărat ca să-ţi dau scrisorile ?

Negustorul ştia că se împlineşte un soroc pentru aţa şi barchetul luate cu şase luni în urmă.

— Să fie după voia dumitale, bade Gheorghe !

Şi ca şi cum s-ar fi hotărît abia atunci, şovăitor, Ştrul se urni în pragul dughenei, puse peşte sărat în cumpănă şi începu să cîntărească.

În acelaşi timp, badea Gheorghe, sprinten deodată, sări de pe capră, intră în prăvălie, se opri la cîntar şi urmări cu luare-aminte.

— E cinstit cîntărit ? întrebă fără răutate negustorul.

Şi adăogă :

— Dar n-am hîrtie ! Dumneata ai mai multă !

Şi factorul poştal, factor al civilizaţiei, scoase din buzunar o gazetă, cine ştie cui adresată, şi înveli în ea cosacul.

Frida era acolo, cu tremur în inimă, cu ochii sorbitori, aşteptînd să se isprăvească tîrgul, veselă oarecum că de acum nu mai are de ce să le poarte pică omul aşa de însemnat pentru ea. Corespondenţa, boţită, murdară, soioasă, purtată cînd la piept, cînd în haină, cînd în nădragi de badea Gheorghe, era toată alcătuită din două plicuri închise şi două cărţi poştale.

Dar adevăratul răvaş tot nu sosise !

„Aizic poate că s-a şi însurat ! Un tînăr frumos ca el, într-un oraş aşa de mare ca Galaţii !... Dar tot ar fi putut să scrie !“...

Frida încă aştepta. Comedia opririi teleguţei poştale iar începuse ; era de neînlăturat ca crugul lunii, ca statornica sosire a anotimpurilor.

— Jupîne Ştrul, ce zici ? îmi dai o jumătate de oca de peşte sărat ca să-ţi dau scrisorile ?

Şi negustorul, din pragul prăvăliei, întreba şi el :

— A mai venit ceva ?

Frida slăbea, se dehăina de atîta încordată adăstare. Mari cearcăne vinete făceau să se pară ochii ei lîncezi, de orientală, şi mai mari, şi ca de bolnavă. Dacă nu l-ar fi respectat pe badea Gheorghe pentru că avea o rudă boier la Piatra, la oraş, şi nu ar fi înţeles că tot de la el aşteaptă bucuria epistolei lui Aizic, l-ar fi urît de moarte, l-ar fi blestemat să crape odată cînd o cere peşte sărat. Dar Frida se temea că mehenghiul moare cu scrisorile lui Aizic în straiele lui.

Apele Bistriţei nu veneau mereu otova, netede ca lespedea. Se împleteau uneori ca gîndurile zămislite de o inimă chinuită de speranţă şi disperare. Turbure, rîul murmura împotriva sorţii lui, ai fi zis. Nori din toate părţile păşteau fîşia cerului senin, de deasupra căii munteneşti, şi se întuneca pînă şi verdele dealurilor, peste care atîrnau neguri, ca vălătuci şi otrepe cenuşii. Şuiere, ca bocetul, porneau dintre văi.

Pe vreme însorită, suferinţele tainice se alină în neştire, amestecate cu razele şi cu seninul. Sub undrelele stăruitoare ale ploii, sub pîclele norilor, nădejdea scade, se sugrumă. Aşteptarea îndelungată, prea din cale-afară, nu mai găseşte reazim, nu mai găseşte noimă.

Cariola trebuia să pice dintr-o clipă în alta. Frida îşi luase inima în dinţi. Era pe pod, dar nu mai privea în susul apei, către Straja, dincotro veneau plutele, ca o prevestire bună, întins pe pieptul apei.

Trapul calului şchiop se auzea. Fata strînse mai tare pacheţelul ce-l avea la subţioară. Nu se zărea nimeni, nici în dreapta, nici în stînga. Teleguţa urma să treacă în calea ei.

— Bade Gheorghe ! aproape că strigă, cu vocea sugrumată de emoţie, Frida, lîngă poştaş, ajuns lîngă ea. Opreşte, mă rog !

Cariola se opri.

— Spune, pe cinstea dumitale, şi uită-te chiar să vezi, n-a venit o scrisoare de la Galaţi ?

Şi fata îi şi întinse poştaşului pachetul purtat la subţioară :

— Uită-te, îţi dăruiesc un metru de catifea !...

Mişcat şi el, fără să ştie de ce, badea Gheorghe glăsui :

— Nu, duduie Frida, să mă bată Dumnezeu, nu ! Dar cînd o veni...

Şi Frida rămase mută, se trase deoparte, sleită de puteri, lăsînd să treacă poşta.

HĂITICUL DE LUPI

Cînd studentul Haralambie Popescu plecase din Bucureşti, abia că începuse să coboare din cerul alb, să se legene în văzduh cîţiva fulgi de zăpadă. Mai erau patru zile pînă-n Crăciun, nu ninsese pînă atunci de fel, şi studentului îi păru bine că n-are să vadă livezile şi grădinile satului natal negre, ca arse.

Din trenul fugar, urmărise timp îndelungat ninsoarea, care-şi îndesea roiul de bezmetice zburătoare albe şi, dornic de cămin, se lăsase în sfîrşit pe o bancă, sigur că va fi tare frumos de sărbători.

Tînărul se temuse mai ales de impresia de jalnică pustietate a pădurii pe care trebuia s-o străbată, în drumul de la gară acasă. Se întîmplase să vadă codrul, într-o iarnă adîncă, fără fulg de omăt şi nu-l mai putea uita : un hău de ramuri negre, întortocheate, încremenite în zvîrcolire, într-o muţenie de loc blestemat. Stolurile dese de ciori, care cădeau printre arbori sau se ridicau ca un fum de incendiu, mai cu prisos sporeau jelania codrului, cu bătaia aripelor sau cu croncănitul lor ca o sfîşiere de carne. Frunza vie picase toată, scuturată ca de friguri, galbenă, pătată, bolnavă. Printr-unele locuri, ca-n gropi adînci, ca-n morminte prăbuşite de ploi, tînărul călcase pînă peste genunchi în foi putrede, în frunzele căzute de ani şi ani, straturi peste straturi, şi al căror istov nu se mai săvîrşea întru nimicnicie.

Acum ningea din belşug. Din profunzimile cerului, milioane de milioane de fulgi veneau, veneau fără contenire, ispitite să-năbuşe lumea neagră a pămîntului. Stăvilarele norilor, care dau potoape, se rupseseră în alt chip : ai fi zis că se desfundaseră morile. Pe unde pămîntul era jilav, neaua se topea, se-nvineţea, dar, cu căderea neîntreruptă a zăpezii, Haralambie luă aminte că totul se-nălbeşte.

Fuga trenului nu-i da răgaz studentului să vadă cum se acoperă faţa băltoacelor, cum, încet-încet, se face albă, una cu cîmpia. Crengile copacilor se înălbiseră, se îmbrobodiseră. Stîlpii de telegraf făcuseră căciuli de lînă, şi pînă şi subţirile fire păreau groase funii de vată.

Studentul Popescu îşi aduse aminte că nu le scrisese părinţilor lui cînd soseşte şi că nu-l aştepta nimeni în gară. Greşală mare ! Cu cît se apropia de staţia unde trebuia să coboare, Haralamb vedea prin ferestre iarna în toiul ei. Pe-aici ninsoarea începuse mai demult, poate de cîteva zile. Locomotiva se auzea pufăind din greu, roţile vagoanelor alunecau pe loc, peisagiul alb de afară nu mai zbura pe dinaintea ferestrelor. Se putea să rămînă în drum şiragul întins de vagoane, în mijlocul cîmpului, printre nămeţii de omăt, sporind, văzînd cu ochii în jurul lui, gata să fie îngropat ca o biată colibă. Ferestrele începuseră să se vătuiască : ninsoarea le căptuşea pe dinafară, de se făcuse întuneric în vagon.

Ce şubred părea acum trenul care spintecă spaţiul şi furtuna ca o puternică gîndire, ca un avînt războinic ! Cu pereţii lui de trei degete grosime, cu atîta sticlă străvezie, pus copăcel pe şine !

Dar locomotiva nu se da bătută. Bufnea, pufnea, sfîşia văzduhul cu ţignale ascuţite, forăia şi tîra sarcina ei deşirată pe şinele tari şi alunecoase.

Cînd fu la o jumătate de ceas de staţia lui Haralambie, ninsoarea stătuse, ori că prin partea locului nu mai ningea de mult.

Ca un chiot de bucurie nebună izbucni din maşina harnică, şi toată lumea călătoare se însufleţi. Studentului i se părea că anume pentru el contenise vremuiala. Fiecare om este ispitit să se creadă privilegiat de soartă.

Haralambie Popescu îşi văzu visul cu ochii. Dar înapoia staţiei nu aştepta sosirea trenului decît o sanie cu boi. Avea să se ducă pe jos, ca vara uneori, pînă acasă ?

În sanie dormea cineva. Aţipise adăstînd şi se cocoloşise de frig.

Cerul se îmbină departe cu cîmpia, albă peste tot, otova. Cele cîteva case din apropierea gării parcă se pitiseră sub ţoluri de nea ; pomii, scunzi, abia se deosibeau.

Pînă să-l deştepte şi să-l întrebe Haralambie pe ţăranul strîns ghem în sanie pe cine aşteaptă, cîteva glasuri femeieşti îl făcură să se întoarcă. Cu mînile încărcate de pachete, lelea Tudora, nevasta cîrciumarului din sat, şi Tincuţa, nepoată-sa, veniră pînă în dreptul lui. Îşi dădură bună ziua bucuroşi, ca vechi cunoştinţe.

— Ai venit acasă de sărbători! zîmbi lelea Tudora. Bine-ai făcut! Da' văd că n-ai droşcă... Ăi veni cu noi! Boii merg, fireşte, mai domol; o să-nnoptăm, dar ce să-i faci? Suie-te lîngă Bădici, cu el mergem, nu-l cunoşti?

Ţăranul se sculase. Haralambie îl cunoscu. Studentul se urcă lîngă el, femeile se cuibăriră în fînul din sanie.

— Multe pachete! zise Popescu.

— Tîrguieli! răspunse Tudora. Mai cu seamă făclii de ceară, ca de sărbători. Tot ce ne trebuia de Crăciun am cumpărat demult, uitasem lumînările. Şi m-am repezit să le iau. Ia te uită! trei pachete: făclii de cîte zece bani, de cîte douăzeci şi de cîte cincizeci de bani, pentru boieri.

— De ce-a întîrziat atîta trenul, domnule Haralambie? întrebă Tincuţa, ca să zică şi ea ceva. De n-am înnopta de tot...

— Aşa e, nu ştiţi. D-voastră veniţi numai de ici de aproape, de la prima staţie, pe cînd eu tocmai de la Bucureşti! Trenul era să rămînă de căruţă. Pe-aici văd că a nins mai demult...

— A nins, a stat, iar a nins! îi luă vorba Tudora. Şi dacă am văzut aşa...

Şi ea tăcu. Haralambie urmă:

— Cînd a pornit de la Bucureşti, a început a ninge, potopenie! Era să stea trenul în cîmp, dacă nu se îndura Dumnezeu să ajungem la Frasini, unde nu mai ningea şi era drumul slobod.

Boii se proptiseră-n jug şi sania se urnise. Nesfîrşirea albă, parcă ea lumina văzduhul pînă în cerul cenuşiu. Pîlcuri de ciori, puţine, arar, se mistuiau în depărtare. Urme viorii de sanie arătau că drumul nu stătuse, dar nici umblat mult nu fusese.

Departe, pe unde aveau să treacă, o dungă neagră tăciune tăia zarea albă, ca o sprînceană. Liniştita mare de omăt

a cîmpiei parcă se ridica uneori cînd sania se cufunda pe locuri unde omătul era mai adînc şi mai moale.

Încet mergea sania. Boii parcă-şi numărau paşii, iar din cînd în cînd întorcea cîte unul capul spre celălalt şi-i spunea cu ochii, pesemne, cîţi paşi a făcut şi că mai e mult pînă în staul. Totuşi, dunga neagră de departe, către care se îndrepta căruţa, se făcea tot mai lată şi, de la o vreme, începu să se desluşească rariştea din capătul pădurii.

Înapoi, gara, tot mai scundă, intra în pămînt, pînă cînd coperişu-i alb se făcu una cu zăpada de pe cîmpie.

Cînd intrară sub streaşina de ramuri zăbrelită a pădurii, călătorii îşi dădură seama că se înserează cumsecade. Grumajii vitelor se îndesau în juguri cu sîrg şi sania aluneca fără zgomot pe drumul adîncit ca un jgheab.

— Norocul meu să găsesc oameni dintr-un sat! oameni cunoscuţi! zise Haralambie. Ce mă făceam? E drept că nu-i departe pînă la noi, dar singur la drum e tare urît şi e greu...

Fără hurducături, fără smuceli, ca pe gheaţă, aşa de lin se tîra sania pe propriile ei dîre de omăt învîrtoşit, făcute la venire. Nici înainte, nici înapoi, nu se zărea nici o altă căruţă. Singurătatea poruncea tăcere. Şes întins, cu molcomă sclipire, se desfăşura de jur împrejur, prin codrul rar.

Boii îşi înfigeau mereu paşii în ninsoarea rece, abia legănîndu-şi şoldurile linse. La răstimpuri, Bădici îi îndemna: „cea, boaită! hăis, netrebnicule!", şi-atunci vitele clipeau des peste ochii lor mari, negri şi umezi, îşi îndesau grumajii mai de zor în juguri şi-n restoie, iar sania, cu geamăt slab, aluneca mai iute un pic, o mie de paşi.

Marea singurătate ce învăluia, ca întinderea nevăzută a cîmpiei, găoacea de sanie, încercaseră călătorii s-o izgonească la răstimpuri. Dar vorba nu avea spor, contenea repede.

Erau în pădure. Popescu îşi aprinsese o ţigară şi-i privea fumul cum se risipeşte, într-o visare leneşă, de om ghemuit la frig sănătos, aproape plăcut. Ramurile, copleşite de podoaba albă, se arcuiau de pămînt.

Drumul se strîmta, era tot mai mult ca un jgheab. Cînd fură pe la mijlocul codrului, călătorii îşi dădură seama că se înnoptează cumsecade.

Cu o caleaşcă bună, cu telegari, într-o jumătate de ceas ar fi ieşit din pădure, şi, cum satul era în poala ei, ar fi ajuns toţi pe la casele lor. Bolta albă de deasupra, de crengi încărcate de nea, amenința să se surpe ; printre copaci aproape că nu se mai vedea.

Drumul se tăia aşa ca un gang strîmt printre tulpinele negre de pe margini. Se lăsase ger. Femeile se mai cuibăriseră o dată pe locurile lor, bărbaţii mai dădură din umeri. Bădici oftă lung şi-şi făcu o cruce. Sania acum parcă stătea pe loc : aşa, tot aceiaşi copaci li se părea că văd călătorilor întîrziaţi. Omătul, vînăt, lumina sărăcăcios amurgul întemeiat.

Tincuţa, fată de măritat, în anii zburdălniciei, ar fi vrut să-l facă pe student să vorbească. Flăcăul nu era decît cu vreo trei ani mai vîrstnic decît ea şi se cunoşteau de mici copii. Dar vorba nu se lega bine. Acum, încaltea, fetei îi îngheţaseră genunchii, şi ea se uita printre arbori, doar va zări ceva.

— Lele Tudoro ! tresări ea şi se stăpîni, nu sînt acolo doi duhăi ?...

Tinca vorbise destul de tare, aşa că bărbaţii auziseră şi ei. Toţi întoarseră capetele în partea arătată.

— Sînt mai mulţi ! şi sînt lupi ! îi cunoscu Bădici.

Ai fi zis că zburdă prin omătul adînc fiarele temute. Cu capetele în sus ridicate, pline de auz, săltau şi nu slăbeau din ochi sania călătorilor. Hăiticul întreg, pîndindu-i, ţintuindu-i, făcea un ocol, anume ca să le iasă înainte.

Inimile omeneşti se bătură viu de coaste şi zvîcniră pînă-n gîturi, gata să taie respiraţiile. Femei, bărbaţi făceau cruci întinse, priveau spre lupi, cu gurile întredeschise, se aplecau, doar n-or fi văzuţi, şi-ar fi vrut să se ascundă unul sub altul. „Maica Domnului ! Isuse Cristoase ! Ah !“ şuierau încercaţii.

— Ne-or fi văzut ? Ce să facem ? Să întoarcem ?

— Aş ! gemu adînc Bădici. Totuna ! Vin după noi ! Aprindeţi ceva... Oare ?...

— Făcliile mele ! zise Tudora.

Şi mînile ei stîngace căutau pachetul cu lumînările cele boiereşti, groase.

Cele patru făpturi omeneşti se grămădiră în neştire lîngă oişte, cu picioarele cocoloşite sub trupuri. Tudora şi Tinca reuşiseră să desfacă pachetul cu făclii. Haralambie, cu mîna tremurătoare, aprinse unul după altul trei chibrituri. Bădici smulse din mînile jucăuşe ale negustoresei Tudora un pumn de făclii şi-l apropie de flacăra unui chibrit. Feştilele lungi, de bumbac, se aprinseră. O văpaie mare se ridică sfîrîind în umbra dintre cei patru inşi, strînşi unul într-altul.

În vremea asta, boii, smucindu-se, dînd cu capetele în dreapta şi în stînga, hotărîţi să întoarcă sania, conteniseră din mers. Ştiau şi ei că nu sînt dulăi lighioanele ce se apropiau ; le mirosise pesemne a fiară.

— Hi ! plăvanii tatii ! strigă cu plîns în glas cărăuşul, răpunîndu-şi nodul ce i se ridica în beregată.

Lupii săltau mereu pe după tulpinile negre, sub bolta albă-vînătă, prin nămeţii de omăt. Jeraticul ochilor lor juca tot mai aproape.

Tinca mai desfăcu un pachet, luă un pumn de lumînări, îi dete şi studentului unul şi le aprinseră de la cel care ardea acum cu pară mare.

Anevoie, în silă, sania înainta. Coarnele boilor jucau zbătute în dreapta şi în stînga, loveau primejdia ce avea să se apropie, şoldurile vitelor se zbuciumau, sania scrîşnea.

Haita de fiare se opri în loc, mirată. Cu capetele ţepene, ridicate, şapte lupi aşteptau chiar în pîrtia drumului. Blănile lor scînteiau ca apele vinete ale rîurilor, noaptea, pe geruri, cînd dau să îngheţe. Parcă şi ei respirau din greu, de multă veselie poate, de aşteptare, de uimire. Unul dintre lupi schelălăi, întinse gîtul, şi toţi şapte începură să urle sfîşietor, pe cînd sania era nevoită să se apropie, să se apropie mereu, pentru că drumul strîmt şi ca o albie nu-i îngăduia să cîrmească !

Bădici luă un maldăr de făclii de ceară, îl aprinse la ale celorlalţi şi îl întinse cu o mînă hotărîtă pe deasupra boilor. „Hi, plăvani ! Hi, copii !“ striga de zor studentul şi cărăuşul.

Hăiticul se clinti tot, îşi scoase labele din omăt, cu o săltătură de piept şi porni mai departe. Nu fugi însă.

Călătorii îl urmăreau cu gîturile întinse, cu braţele cu făclii întinse, cu ochii holbaţi. Haita se aşează iarăşi în calea

săniei ciudate, cu patru focuri în vîlvătaie. Trează, gata, o aştepta haita, cu gurile întredeschise.

Bădici, Haralambie strigau la boi, îi îndemnau, îi băteau să tragă mereu. Vitele se frămîntau în resteie, coarnele lor izbeau, ca să nu se apropie fiarele zărite. Boii ar fi vrut să întoarcă. Dar jgheabul drumului se împotrivea. Spatele animalelor domestice erau ude de sudoare, iar ochii lor blajini, dulci, se acoperiseră, sălbătăciţi, enormi, cu un păienjeniş de sînge.

Cînd sania ajunse la treizeci de paşi departe de fiare, hăiticul înălţă iarăşi piepturile şi capetele, privi la boi, la oameni, ţintui şi oglindi în ochii lui sîngeroşi mănunchiurile de văpăi şi iarăşi urlă întins, zbîrlitor, a pustiu. Urletul ieşea ca un fum gros din gîturile lor încordate şi trecea printre călătorii pîndiţi ca o greblă care ar sfîşia carnea.

Cele patru mănunchiuri de lumini se întinseră deznădăjduit spre fiare, urletul acestora spori în disperare şi ură, şi hăiticul se urni iarăşi din locu-i.

Săltă prin omăt hăiticul de lupi, trecu negru, înşirat, printre tulpinele copacilor, făcu ocol şi se opri iarăşi în calea drumeţilor.

Oamenii începeau să se simtă osteniţi. Tincuţa nu mai era în stare să ţină mîna în sus cu făclii. Se înmuiase toată şi tremura fata, clănţănea şi suspina fără contenire. Se strînsese nod în spatele lui Popescu, cu genunchii la gură, şi mereu i se părea că are să alunece în zăpadă.

— Ah ! vai de mine ! reuşea la răstimpuri să geamă, printre clănţănituri de dinţi. De ce nu întoarceţi sania ? întrebă ea cînd văzu că lupii se depărtează.

— Pînă să întoarcă, pricepuse Tudora, care se îmbărbătase oleacă, ar veni peste noi, pe la spate. Şi e mai aproape satul nostru. Înapoi e mai departe...

— E mai departe ! se tîngui Tincuţa, nepricepînd nimic.

Studentului i se ridicaseră umerii pînă în dreptul urechilor, care i se aprinseseră ca două ciuperci roşii. Strîngea nebuneşte, în pumnul mîinii drepte, un mănunchi de făclii aprinse. Ceara, în picuri multe, se scurgea peste mîna lui învineţită, cădea pe pulpanele paltonului lui, pe oişte, pe coada şi pe dosul boului din dreapta.

— Vrea să se dea la vitele mele, să mi le mănînce, lighioanele spurcate! bolborosea Bădici. Nu le ajuta, Maica Domnului!

Hăităicul alerga regulat două-trei sute de metri, izgonit de lumina făcliilor, şi iar venea în pîrtia drumului, în aşteptare. Şi sania n-avea încotro. Trebuia să se îndrepte către ei. Bătuţi, mînaţi de zor, împunşi sub cozi, boii, după ce se holbau la lupi, cu coarnele împungace, închideau ochii şi înaintau, zbuciumînd grumajii în juguri, cu spinările coviltirite de groază, cu tot trupul scurtat, cu pielea creaţă pe spinare.

Fiarele, şi ele, ridicau şi mai sus capetele lor de dulăi flămînzi, piepturile puternice li se umflau, blănile lor străluceau în bătaia luminii făcliilor, multe ca în noaptea Învierii, ochii lor oglindeau sîngerii văpăile, şi neîncetat păreau gata să sară către boi.

Dar carul ciudat, plin de flăcări, înainta în întîmpinarea lor, iar lupii nu cutezau să se arunce. Gurile lor năprasnice, cu buze în zimţi negri pe margini, se deschideau roşii, capetele li se legănau o clipă, şi un urlet grozav le ieşea din piepturi.

Nu cutezau.

Şi iarăşi haita, de pe locu-i, pe care se părea că se înfipsese adînc în zăpadă, ca să se poată mai cu putere azvîrli, se întoarse toată, cu gîturi întinse şi ţepene, într-o alergătură greoaie şi săltăreaţă, iarăşi mai departe, ca iarăşi să aţină calea.

Puţină pădure mai era de trecut; dar lupii tot nu-i părăsiseră pe drumeţi. Noaptea era neagră şi ar fi fost beznă fără lumina omătului şi a făcliilor menite sărbătorilor Crăciunului.

De vro zece ori întîmpinaseră fiarele pe încercaţii oameni. Studentul se uita la boi cu recunoştinţă. Ar fi vrut să-i mîngîie, tocmai pentru că cu cîteva minute mai nainte îi izbise cu picioarele, ca să nu stea locului şi să se repeadă lupii la ei.

Haralambie începu să se gîndească cumsecade. Taică-său şi maică-sa poate că stăteau acum de vorbă, liniştiţi, la masă, şi aruncau din cînd în cînd cîte un cuvînt despre feciorul lor din Bucureşti. Se mirau că nu le-a scris. Aşteptau pe a doua zi, poate... În grajd, bălanul era odihnit, anume ca

să poată face cursa pînă la gară şi înapoi. Dar dacă lupii le-ar fi ieşit înainte lui tată-său şi lui ? Ei n-ar fi avut făclii atîtea ca să poată ţine hăiticul în respect. Şi-ar fi sfîşiat fiarele pe bătrînul lui tată...

Şi Haralambie se vedea luptîndu-se cu mînile, neputincios, trîntit în nămeţi ; simţi colţii de lup rupîndu-l. Dar scăpase oare teafăr ?

Doamne ! fiarele erau încă aci şi, deznădăjduite că prada le scapă, aveau să dea buzna, poate, la urma urmei, şi să-i sfîşie.

Într-adevăr, ceata lupilor sta proptită în labele de dinainte, şi mai hotărîtă parcă. Sania luneca înspre ea încet ; boii se scuturau, suflau cu răget şi le curgeau balele, istoviţi, înnăduşiţi de curgea apa de pe spinările lor, iar şoldurile le luceau. „Cad !" se tînguia Tinca. Sălbătăciunile fioroase umflaseră pieptul, ochii le scînteiau, roşii, neclintiţi. Unul, mai ales, chior, făcînd parcă silinţe grozave ca să-şi ţie ochiul la pîndă către călători, îngrijora pe Bădici : acela poate că mai văzuse oameni. Poate că oamenii îl însemnaseră.

Chiorul căscase botul. Buza de jos, crestată, neagră, îi tremura nerăbdătoare, ochiul i se făcuse tot ca de sînge şi ardea. Ridicase o labă, gata să calce şi să se arunce. Bădici oftă sfîşiat în inimă.

— Vrea să se arunce la boul din stînga ! şopti el studentului, pe cînd vitele înţepeniseră pe loc. La botul boilor se reped fiarele... bolborosea cărăuşul.

Hotărît că lupii se îndîrjiseră. Se obişnuiseră cu lumina făcliilor, nu se mai clinteau. Încă una dintre fiare ridicase laba, căscase botul, dinţii îi străluceau, mari, colţaţi, ochii îi ardeau mistuitor.

— Doamne-Dumnezeule ! spuse Tudora.

— Cad ! gemu Tinca.

Lupii înaintară cu piepturile. Bărbăteşte, Haralamb, sprijinindu-se în şoldul boului din dreapta, întinse mănunchiul aprins de lumînări către haită, pe deasupra boului, cît putu de mult, pînă în dreptul gîtului vitei, scurtat de frică.

Hăiticul, ca şi cum s-ar fi dat pe spate, îşi trase pieptu-rile. Avea să se repeadă tot, ca la poruncă, ori să plece iarăşi ?... Bădici azvîrli două lumînări aprinse către lupi. Fiarele oglin-

diră în ochi, ca pe un fulger, luminările făcliilor, şi pe dată săltară în lături. Un urlet străbătător ieşi din pieptul lor, şi iarăşi o luară la goană, ca iar să răsară în drum, mai departe.

Călătorii aveau să iasă în curînd din gangul feeric al pădurii, alb şi trandafiriu, de deasupra lor. Noaptea părea mai neagră unde nu răzbătea lumina.

— Ieşim în cîmp, zise Tudora. Să n-o pornească boii razna şi să ne vie lupii în cîrcă.

— Da ! gemu Bădici.

— Ar trebui să ne dăm jos din sanie, pricepu Haralamb, iar noi, bărbaţii, să trecem înaintea boilor, să-i ducem cu sila de funie...

— Să ne dăm jos ! se hotărî Bădici ; şi bărbaţii săriră într-un noroc din sanie.

— Vai de noi ! ţipară înăbuşit cele două femei, şi alunecară mai mult decît coborîră din sanie.

Îndrăzniseră să se dea jos din sanie, dar tremurau. Mergeau toţi prin zăpadă, în jurul boilor, cu mănunchiuri de lumînări în mîni. Bădici, la cornul boului din stînga, iar după el, în spatele lui, Tudora. La cornul boului din dreapta sta Haralamb, iar în spatele lui, suspinînd, clănţănind, Tincuţa.

Înaintau aşa, lupii îi aşteptau, strînşi ceată. Pe lumină de lună, satul s-ar fi putut vedea, era aproape. Cerul era tot ca leşia, nici o stea nu licărea, făgăduitoare. Paşii oamenilor se afundau stîngaci, parcă n-ar fi fost deprinşi cu mersul. În afară de foşnetul îngropat al frunzelor amestecate cu omătul, călătorii nu auzeau nici un zgomot de viaţă, nici o adiere.

Auzeau bătăile inimilor lor, respiraţiile grele ale boilor istoviţi şi-ale lor, stăpînite. Nici o adiere, vîntul îngheţase. Cîte un pom, încă în calea lor, îşi rumenea chiciura, albă la lumina făcliilor. Întinderea de nea a şesului se arăta vînătă, neagră.

— Nu mai avem mult ! spuse cu glas scăzut ţăranul. Poate c-om scăpa !

— Of ! cine ne puse să ne dăm jos din sanie ! se tîngui Tudora.

— Taci, cucoană ! porunci Bădici aspru. Fiarele, iacă-le !

Ochii lupilor străluceau neclintiţi ca la o sută de paşi.

— Hi, copii ! răcni Bădici, şi boii, ţinuţi strîns de călătorii îmbulziţi în ei, fură siliţi să meargă în întîmpinarea lupilor.

Poate că fiarele nu mai văzuseră om, şi aveau să-l ţină minte aşa cum îl văzuseră în noaptea aceasta la para făcliilor, iar lumina îi spăimînta. Hăiticul nu cuteză să se repeadă. Călătorii, înghemuiţi, daţi pe după boi, cu umerii în coastele boilor, înaintau. Haita lungi gîturile ca pentru oftat şi urlă. Săltă din omătul în care se afundase şi se întoarse, ca să fugă în noaptea adîncă de pe cîmpie.

ICONIȚA

Se plictisise şezînd ca berzele, cînd pe un picior, cînd pe altul, pînă să-i lustruiască încălţămintea văcsuitorul. Îşi luă ochii de la ghetele lui, tot mai lucioase sub frecatul periilor, şi privi, în vălmăşagul răspîntiei, după femeile ce se perindau pe trotuarele bulevardului, în lumina potolită a amurgului. Cînd ieşi pe Calea Victoriei, Teodor Popescu se scuturâ bine de tot urîtul care-l încenuşase pînă atunci, gata să-l întristeze ca pe un prost. Ridică fruntea, scoase pieptul afară, îşi ascuţi privirea şi o zăhări.

Numai cînd trecu prin faţa cofetăriei „Capşa" se posomorî oleacă şi ochii i se înfundară lacomi în faimosul local, în care el nu vedea decît privilegiaţi, eleganţi, oameni ajunşi, cum el, Popescu, voia să ajungă sau să pară că este. Calea Victoriei era înţesată de femei şi de bărbaţi, mai ales tineri. Nimeni nu se grăbea şi nici că se putea zori. Fiecare era privit şi privea. Principala stradă era o vitrină, nu o cale de comunicaţie a oraşului. Aceleaşi persoane treceau de cîteva ori, pe aceeaşi distanţă scurtă, de la palatul regal la bulevard. Pe unde trotuarul era lat, stăteau înşiraţi pe lîngă ziduri şi vitrine ofiţeri, funcţionari şi inşi fără meserie cunoscută, ca să privească puhoiul de oameni trecînd pe dinaintea lor, să arunce cîte o vorbă cucoanelor şi fetelor, să schimbe priviri şi să critice, în gura mare.

După un ceas de plimbare între bulevard şi palat, şi după ce lumea se rărise, Popescu îşi dezumflă pieptul şi, nemulţumit că nu întîlnise nici o cunoştinţă mai proaspătă, cîrmi către birturile mici din jurul teatrului. De cîte ori mînca la restaurantele astea, îşi învenina sîngele pentru două ceasuri. Toate mesele erau prinse de băieţoi, care de care mai neînţolit, mai nepieptănat, toţi cu privirea ostenită, nepudraţi, neraşi — studenţi ! Teodor Popescu nu pricepea de loc ce putea să

se aleagă de toţi nespălaţii aceia, chiar în provincia lor păcătoasă, cînd ei nu erau în stare să şadă măcar cu un pic de ifos în scaun, într-un restaurant vecin cu Calea Victoriei. Îi dispreţuia ca pe nişte netrebnici un om care a înţeles viaţa, căile şi bucuriile ei.

Plimbat era, sătul era, se făcuse noapte ; acum începea îndeletnicirea lui de căpetenie. Acasă nu avea ce căuta de la ceasurile nouă. În odaia lui strîmtă, aruncată ca o ladă sub acoperişul unei case din strada Cazărmii, Popescu se simţea mai străin decît pe uliţă. Răcoarea nopţii îl desfăta ca o farsă, întunecimea gangurilor era pentru el amintiri sau făgăduinţe de chilipir, de aventuri. La fiecare foşnet de rochie, Teodor întorcea capul, făcut tot pentru a mirosi parfumul adînc al cărnii femeieşti sau mireasma trecătoare a stofelor parfumate, uşurinţa femeii şi greutatea pungii ei. Popescu tocmai rămăsese în zece lei şi cu nici o amantă care să-l plătească, nici tînără, nici bătrînă.

Cînd plecase de acasă, ca din pămînt îi ieşise un popă înainte, semn rău ! Popescu rămăsese locului, se căutase în buzunare, ca să găsească o batistă şi să-i facă un nod pentru ca piaza-rea să-şi piardă puterea, dar nu găsise. Plecase fără batistă. Să se întoarcă ?

Cine nu ştie că dacă te întorci din drum nu-ţi merge bine ? Hotărît lucru, în ziua aceea Popescu ştia că n-are să aibă noroc. Dar putea el să vadă femei trecînd pe dinainte-i fără să le arunce o vorbă, *doar s-o lipi acadeaua* ?

Stînd în colţul bulevardului la pîndă, ca o oglindă îndreptată către Calea Victoriei, aştepta. Ţinîndu-se dreaptă, dar obosită de greutatea şoldurilor sale şi de stăruitoarea strîngere a corsetului, femeia vîrstnică, pudrată de altfel, trecea în calea ei. Popescu îi pricepea suferinţa. Era încă o babă care nu avea amant şi-l căuta, sau care îl avea, dar, îndoindu-se de fidelitatea lui, dorea altul. El era gata să se dea trup şi suflet, să sărute, să dezmierde, să aţîţe şi să potolească simţurile.

După cîţiva paşi tîrşiiţi dinadins în urma cucoanei, venea în rînd cu ea. În dreptul felinarului tuşea, ca să fie privit. El era tînăr. După mulţi paşi de mers alături, Teodor îi vorbea. Printre cuvintele meşteşugite, isteţe, ades încercate şi cu succes în trecut, lăsa să-i scape oftaturi de iubire stăpî-

nită, suspine care aduceau aminte momente supreme, afurisite. Şi privirea lui îndrăcită se înfigea sub fruntea doamnei, pătrunzător, încît cucoana trebuia să priceapă despre ce e vorba, şi dacă ar fi fost fecioară, şi să se înfioare de plăcere.

În noaptea asta, însă, trei vîrstnice femei îl respinseseră. Una a chemat pe gardist ca să-l dea pe mîna poliţiei. Se înţelege că gardistul a rîs, a dat din umeri şi-a plecat mai încolo. Popescu a priceput că n-are de ce stărui. Alta s-a suit într-o birjă ca să scape de el. A treia s-a lăsat petrecută pînă acasă, n-a scos o vorbă tot drumul, iar acolo l-a scuipat cu mînie între ochi şi i-a trîntit poarta în nas.

Semnul rău, popa, îşi făcea mendrele cu Teodor Popescu. Era aproape de miezul nopţii cînd o femeiuşcă, mişcîndu-şi capul şi ochii ca o veveriţă, alerga pe trotuar, în căutarea unui client. Popescu îi ieşi înainte. O luă la braţ, îi şopti „zece lei", şi femeia îl trase după ea, aproape veselă.

Către ziuă, femeia pierdută dormea cu capul înfundat în pernă, cu bărbia-n sus. Popescu, treaz, se strecură din pat, mări luminiţa veghezei. Garderobul, singura masă din odaia mică, patul frămîntat, chipul femeii se luminară împărţit, turbure. Punga prostituatei atîrna de un cap de scaun. Popescu se îmbrăcă în pripă şi, fără nici un zgomot, luă punga, deschise uşa.

Treptele suite la braţ într-un avînt trosneau acum la coborîre sub fiecare pas al lui Popescu. Bîjbîind, hoţul ajunse în stradă abia ţinîndu-şi rîsul. Îşi aducea aminte îmbrăţişările femeii şi vedea limpede mutra ce avea s-o facă a doua zi, cînd se va vedea singură şi cu geanta şterpelită.

Teodor scutură punga : cei zece lei erau şi ei acolo. Nu era prea curios să vadă numaidecît cu ce se pricopsise. Nu se aştepta la mare lucru şi-i era somn. Cînd ajunse în odăiţa lui, era ziuă. Deschise geanta. O batistă, cei zece lei, luaţi de la el, treizeci de bani şi o iconiţă subţire, ştearsă, a Maichii Domnului cu pruncul în braţe se aflau în geantă.

O vorbă spurcată era să-i scape, dar îşi luă seama : se gîndi că iconiţa, care era îmbrăcată într-o pojghiţă de argint, se prea putea să aibă vreun preţ, tocmai pentru că era aşa de veche. Dar nu-şi bătu mult capul, se culcă îndată şi adormi adînc numaidecît.

ŞORICEACHE

La jumătatea scării se opri, ca de obicei, să respire adînc. Nu era obosit şi ar fi putut urca treptele dintr-o dată, dar se temea de zvîcneala ori de cîrceii care prind inima, uneori după o silinţă cît de uşoară. Îşi plecă urechea, ascultă zgomotele ce puteau veni din curte şi zîmbi mulţumit. Fără să fi fost bolnav, Costin Podeanu îşi închipuia cît de nesuferită e boala, pregătitoare morţii. „Nici o boală nu vine degeaba, zicea el. Te pregăteşti cîteodată devreme pentru..."

De cum intră în camera lui, deschise ferestrele, le prinse în cîrlige şi, îngînînd un cîntec — de loc nu-l ostenise suitul treptelor ! — îşi alungă departe privirea, peste acoperişul caselor scunde, din faţa sălaşului său. În rugina frunzelor unui castan, soarele tomnatic, încă darnic, aprinsese scîntei de bronz. Ca nişte ape străluceau pe departe unele învelişuri de tinichea, nevopsite.

Omului de şaizeci de ani i se păru viaţa dulce, legănată ca cine ştie cînd, în tinereţe, de talazuri blînde, de năzuinţe uşor de îndeplinit, fără silinţe secătuitoare. Călătorise odată pe Mediterana, pe Marea de Marmara şi în caic pe Bosfor şi pe lagunele Veneţiei în gondole.

Amintirile şi clipa ce-o trăia acum se amestecau, se contopeau, fără păreri de rău, ca şi cum trecutul nu era trecut.

Costin Podeanu era pensionar ; fusese profesor de muzică în liceele statului. Zeci de generaţii învăţaseră de la el gamele şi notele, ca şi biografiile marilor compozitori muzicali ai lumii. Scrisese cîteva cîntece războinice şi de lume ; ar fi putut să aibă faimă în ţară dacă nu ar fi priceput, în adîncimile dragostei lui de viaţă, că e mai cuminte să stea departe de treptele gloriei decît pe scara ei înclinată, nesfîrşită de cum apuci să urci, obositoare.

Prin vîltorile celelalte ale vieţii, Podeanu trecuse cu dibăcia înotătorului desăvîrşit. Cîntase pe la ferestre serenade,

în care poet şi compozitor plîngeau, iar el, rostitorul lor, asculta cu plăcere clinchetirea versului şi mlădioşia melodiei. Rămăsese holtei şi avea un copil, pe care nu-l recunoscuse, o fată ca de paisprezece ani.

Un car venea încet din susul uliţei, în hurducături grele, încărcat cu saci peste saci de cocs. Cineva se pregătea din vreme de iarnă. Costin întoarse capul către uşă, ca să vadă de n-a uitat-o deschisă. La vîrsta lui putea mai lesne să răcească. Uşa era închisă ; se putea s-o uite ?

Pensionarul mîngăie cu ochii poliţele îmbrăcate în horbotă de foiţă : una trandafirie, alta albastră, alta gălbioară. Erau acolo, neclintite de nimeni, merele domneşti cumpărate din tîrg, bune pentru digestie, hrănitoare ; fiecare măr, în paneraşul lui de hîrtie, de Costin făcut. Erau pe poliţă cele două tingiri curate, una cu un compot de caise, alta cu lapte. Stomacul bătrîn e boieros şi moftangiu, şi e cuminte să-i cauţi în cinste !

Şi nimeni n-avea să strice dichisul gospodăriei sale de burlac, de pensionar al statului, de fost profesor de muzică ! Servitoarea cunoştea orînduielile casei ; mătura pe sub pat, ştergea de cîte două ori praful şi-şi trecea cîrpa pînă şi pe ivărul uşii, pentru că microbii se aşează pe orice, fără alegere şi sfială, ca nişte făpturi nevăzute şi drăceşti ce sînt !

Din cutia mesei Costin Podeanu scoase un cuţit ; îi cercetă curăţenia şi, mulţumit, se îndreptă către poliţă. Aşa cum stăteau poamele aşezate, i se părea pensionarului că fiecare paneraş îl îmbie, că mărul îl aşteaptă şi îşi îndulceşte zeama pentru gura lui.

— Uite, pe tine, roşcovanule, am să te hap astăzi ! murmură el. Ia să văd, cum te lauzi ? Eşti rumen...

Mîncînd, îşi aduse aminte de Florica, de fetiţa lui, destul de mare, de care însă n-ar fi voit să audă dacă n-ar fi întîlnit-o la Conservator, prietenoasă şi surîzătoare.

Copila învăţa cîntul. Cine ştie, poate că avea să-i calce pe urme şi, mai ambiţioasă, ca femeile, să ajungă vreo celebritate. Şi-apoi, fetiţa îşi pricepuse omul — nu-l întîmpina decît dacă-l vedea singur. Uneori venea şi pe la el pe acasă, şi mîncau împreună cîte-o pară, compot, aşa. Cîteodată, bătrînul o dăruia cu un leu, cu doi, ca să-şi cumpere prăjituri sau note muzicale. Şi fata mulţumea, primea şi rîdea.

Pe cînd se gîndea la fie-sa, ca la o pisică din vecini, ce-ţi mîngîie din cînd în cînd picioarele scaunului, tot mai desluşit se lămurea în tăcerea odăii aceleia de la etajul întîi un ronţăit de şoarece. Podeanu îl auzi, ascultă, pricepu din care parte venea şi, fără necaz, îşi mută cufărul care adăpostea locul lîngă alt perete, şi aşteptă.

Şoarecele îşi întrerupse tainica lucrare. Tăcerea destrămată se ţesu, se împlini iarăşi. Un lung răstimp nu se mai auzi nimic.

Profesorul nu mai putea aştepta. Era ceasul plimbării lui pe stradă ! Mica lighioană, speriată pesemne, renunţase la planul ei de străpungere a scîndurilor ca să vină în sălaşul omenesc. Şi-apoi, singuraticul pensionar făcea parte dintre puţinii oameni care nu simt nici frică, nici duşmănie, nici scîrbă măcar pentru neamul şoricesc.

„Numai de n-ar fi şoricioaică !" cugetase el, în aşteptarea ronţăitorului.

Micul animal era de sex bărbătesc. Aşadar, despre înmulţirea neamului Costin Podeanu nu mai avu, chiar din prima zi de cunoştinţă, nici o grijă. După ce-l prinsese, îl examinase cu bunătate şi cu hotărîre.

Îl lăsă să umble în voie, urmărindu-i mişcările cu nesaţiu. Vietatea măruntă ţîşnea din umbră-n umbră, undrelind cu ochii cît meiul cîmpul de operaţie. Nici o cursă în juru-i, nici un duşman la pîndă, dar nici de-ale mîncării. Pe poliţe nu putea ajunge. Ce avea să mănînce şubreda şi hămesita vieţuitoare ? Negreşit că putea să fie tovarăşul cel mai puţin supărător. Avea să se domesticească cu vremea, pentru că-l adusese întîmplarea într-o casă ospitalieră. Unde nu e loc pentru un copil, pentru un cîine, se găseşte destul pentru un şoarece.

Din masa de dimineaţă, din cea de pe la patru, Podeanu se hotărîse să-i pună deoparte, pe lîngă vizuina din care se ivise, un dumicat de pîine, o cojiţă de caşcaval, o fărîmă de şuncă.

Dintr-un condamnat la muncă subterană pe viaţă, Costin avea să facă un leneş, un boier, un frate, un artist, un cugetător, mai ales că pînă atunci şoricelul dusese, desigur, o viaţă săracă. Sub odaia lui Costin nu se afla alta decît o mare prăvălie, închisă de ani, şi care slujea de magazie pentru maldăre de saci deşerţi şi de butoaie goale.

Profesorul rîdea în sineşi. Şoriceache, cum îl poreclise domesticitorul, creştea şi se deprindea cu omul, cu casa, cu lumina. Se plimba în voie mica rozătoare, spre mulţumirea celui care-i cruţa viaţa şi-l ospăta ca pe un trîntor de preţ, ca pe un visător.

Servitoarea fusese înştiinţată la vreme. Podeanu îi vorbise îndelung şi stăruitor, cu blîndeţea care şade atît de bine unei vîrste înaintate.

Pe la începutul iernii, îngrijitoarea casei era tot aşa de îngăduitoare cu Şoriceache ca şi Costin, deşi era nevoită să dea mai des prin odaie, în lipsa stăpînului, ca să mătură şi să şteargă unele mici necurăţenii ale animalului. Ar fi putut oare să crîcnească femeia cînd s-ar fi putut supăra venerabilul fost profesor ? Cei fără ştiinţă de carte au un respect mistic faţă de profesori.

Din marea cameră, şi iarna plină de lumină, Costin Podeanu vedea de pe canapea afară jocul fulgilor de zăpadă : un norod nenumărat de zburătoare mici şi albe, ai fi zis, care zburda, pica, pînă cînd micile gîngănii oboseau şi tindeau către pămîntul tuturor odihnelor, dînd pas altora şi altora, la nesfîrşit.

Să-şi facă un ceai ? sau să nu-şi facă ? Cu rom ? sau cu lapte ?

Pensionarul alintat îşi mişca buzele, ca şi cum ar fi gustat, scotea vîrful limbii, fără să ştie, şi se hotărî.

Pînă şi cu zgomotul maşinii de încălzit cu spirt se obişnuise cu vremea Şoriceache. De cum auzea bîzîitul grăbit, se credea chemat. La un pas depărtare de om, sălbăticiunea mică adăsta bucăţica de zahăr, nelipsită în asemenea împrejurare. Atîtea dovezi de deşteptăciune îl făceau şi mai preţuit, cu tot dispreţul înnăscut al lui Podeanu, care nu se iubea decît pe sine în tot ce-l distra şi-i ajuta viaţa.

Sorbindu-şi ceaiul aromat şi fierbinte, ce i se părea că-i încălzeşte pînă şi inima, Costin compătimea pe bietul şoarece.

— Tot Floricel e mai deştept decît tine ! rosti el, nepreţuind nici sclipirea isteaţă a ochilor lui Şoriceache.

Mosafirul era într-adevăr numărat la gusturi. Atîtea feluri de mîncări şi băuturi, atîtea dulciuri el nu le-ar fi putut deosebi. Însăşi căldura desfătătoare a odăii, de care Florica,

fata lui Podeanu, se minuna şi se bucura ca de un măr înflorit în bătătură, pe Şoriceache se părea că-l plictiseşte. Numai cu cîntecul avea aerul să se împace, spre cinstea şi spre norocul lui. Poate că aminteri s-ar fi săturat stăpînu-său de el.

Dar şi fără să se satue, Costin se supără cumplit într-o zi, nenorocită pentru cel mai fericit dintre şoareci. Albiturile de vară ale pensionarului, puse pe fundul cufărului, erau ici-colo ciupite, roase! Iar ca să nu încapă nici o îndoială, un colţ al cufărului era găurit, mîncat de dinţi şoriceşti.

Păcătosul de Şoriceache nu pricepuse datoriile ospitalităţii. Nu se distra-ndeajuns, faţă de huzurul în care trăia sau se temea că şi-ar pierde vechile îndeletniciri, odinioară folositoare vieţii lui, iar acum netrebnice şi păgubitoare protectorului? Podeanu era tare mînios şi plin de gînduri rele. Bunătatea şi îngăduirea lui fuseseră condiţionale. Soarta lui Şoriceache se hotărîse.

Pe cînd pensionarul întîrzia cu cercetarea celor mai tainice vestminte ale omului — celor după care altul nu l-ar cunoaşte ca după hainele de deasupra, întinse şi apropiate de el însuşi, de trupul său, şi care ţin mai mult, ne sînt mai statornice — şi pe cînd cufărul sta încă deschis, şi înseşi albiturile roase erau de faţă, şoarecele, neştiutor de răutatea faptei sale, de gîndurile celui ce-l primise tovarăş, se apropie fără grijă. Cînd vinovatul fu la o întinsoare de mînă, Podeanu îşi aruncă dreapta tinereşte şi-l prinse.

Fără şovăială, ţinîndu-l de coadă cu capul în jos, ca pe un miel căsăpit, protectorul azvîrli şoarecele în stradă.

— Ce era să-ţi fac? Să te dau pisicii vecinului? întrebă, închizînd fereastra, bătrînul chibzuit, după ce privise lighioana rămasă în nemişcare, stînd pe pămîntul îngheţat.

Cîtăva vreme, Podeanu îşi simţi singurătatea mai deşartă. Chiar cînd era vesel şi cînta, îşi aducea cu neplăcere aminte de mosafirul nepoftit, şi pe care-l încuviinţase şi-l hrănise cu drag.

Servitoarea nu putea să uite pe tovarăşul domnului profesor, cît era de cuminte şi de curat, iar Florica plîngea, ca după un frate, moartea bietului Şoriceache.

— Colo l-ai aruncat? Şi ce s-o fi făcut cu el? întrebă fata, neîndrăznind să dojenească.

— Ce să se facă? se prefăcea nepăsător părintele nelegitim al Florichii. L-a luat măturătorul în dumbărău, sau vreo căruţă pe roate. Dacă m-a păgubit! Mi-a stricat albiturile, Florico!

Lui Costin nu-i plăcea să i se vorbească de fostul lui tovarăş. Îngăduise în odaia lui mersul mărunt de lăbuţe al unei lighioane spurcate, de haz şi dintr-un prisos de bunătate, fără termen şi nu ca să înveselească pe careva.

Nu voia de-asemeni să găsească cineva prilej ca să încerce a stîrni în el mustrare de cuget. De la-nceput reteză Costin căinata vorbă a servitoarei, iar pe Floricel, care se înduioşa prea mult, îl trimise la plimbare. Femeile astea, aşa inimi simţitoare cum se arătau, nu trăiseră cu Şoriceache atît de aproape încît să se gîndească cu pătrundere şi cu durere pînă şi la moartea lui, la care el se gîndise încă de pe cînd lighioana era vie şi petrecea. Da, el se gîndise, de cum prinsese vrej în traiul său de singuratec mica sălbătăciune: la viaţa de întuneric, la neştiinţa lui într-ale mîncării şi, firește, la ziua cînd îl va găsi mort, ori el pe Şoriceache, ori Şoriceache pe el! Poate tocmai de aceea nu îi părea rău după fostul musafir şi se deprindea cu liniştea casei şi a sufletului său, atît de ferit de toate turburările, cu ştire şi neştiind.

Se căia oare că l-a luat de coadă, l-a legănat o clipă, clipă în care animalul crezuse că prietenul se joacă cu el, şi că l-a trîntit să se fărîme de pietre? Adică de ce lumea, şi chiar el, şi-ar descoase inima, de ale cărei bătăi îi păsa mai mult şi ca de rufele acelea, chivernisite cu iscusinţă şi aşezate în floare de liventică?

Ca pe potirul sfînt al cuminecăturii, în liniştea altarului şi cu mare cucernicie, îşi ştergea Podeanu paharul — de aur, firește! — al vieţii lui: de tot colbul, de tot pospaiul neliniştii.

Pentru el se risipise întunericul şi ceaţa umedă a dimineţii în luna lui februarie! Iar soarele, primăvăratic de timpuriu, i se uita în odaie, parcă-l căuta! Cît dormise Costin, nu fusese bine decît în patul lui. Dormise bine, visase bine, amărăciunea şi hleiul ce-l simţea în gură n-aveau nici o noimă.

Avea să se spele cu apă rece, s-o zvîrle cu pumnii pe obraz ; avea să mănînce cu poftă sănătoasă şi apoi să se plimbe sub soare.

În casă era cald. Servitoarea venise tiptil, ca de obicei, şi aprinsese focul din zorii zilei. Nu se îndură însă Costin să-şi scoată picioarele din aşternut. Visa, cugeta, în începutul acela de primăvară, simţit din casă, de lîngă sobă, sub poala de flori albe şi uşoare aruncate de soare prin ferestre.

În liniştea marii camere, fostul profesor de muzică simţea, mai mult decît auzea, desluşit, prin gîndurile sale, un zgomot. Cu trecere de vreme, zgomotul, stăruitor se impuse.

„E ronţăit de şoarece !" observă Podeanu.

Ce-i drept, se auzea neîndoielnic, într-un unghi al odăii, un ronţăit grabnic, aproape vesel.

„Ţi-a luat-o altul înainte !" cugetă pensionarul, hotărît pe dată să pună o cursă şi să se mîntuie de cutezător.

Ronţăitul se înteţi. Şoarecele nu mai avea mult de lucru. Costin nu se mai clintea de pe o parte, aştepta.

Nu trecu mult, şi un şoarece lung, slab, se ivi în umbra mesei din fundul casei.

„De m-ar fi aşa de jigărit, aş crede că e Şoriceache — şi dacă Şoriceache n-ar fi mort !" îşi zise Podeanu.

Lighioana, ca după o cugetare, ca după o recunoaştere a locului, se îndreptă către pat. Privea încrezător, ca un animal domestic şi sfios ; umbla şchiop — era tot Şoriceache !

Podeanu îi aruncă o fărîmă de zahăr, iar şoarecele, fără să se sperie, o luă, o duse într-un ungher şi o roase înfometat.

Era Şoriceache !

„Puternică e viaţa în toate făpturile pămîntului, cugetă filozoficeşte pensionarul. Te iert, dragă Şoriceache ! Încheiem pace amîndoi, pînă la moarte ! Să ne iertăm deopotrivă. Întîi ai venit din întîmplare la mine, acum m-ai căutat anume, cu dor, cu voinţă ! Ai înviat din morţi, ai trecut drumul, ai cunoscut casa, ţi-ai dat seama unde mă aflu eu, unde a fost cuibul fericirii tale pierdute ; ai făcut în perete, din stradă pînă aci sus, un gang, o trecătoare, cu dinţii rozînd, cu ghearele scurmînd, şi ai ajuns ! Odaia asta e a ta, ca şi a mea ! Ţi-ai cîştigat-o cu multă trudă, flăcăule ! Săracul Şo-

riceache ! Două luni de zile ai lucrat ! Ai ajuns ! Fii liniştit ! Eu respectez viaţa ce trece prin primejdiile morţii. Aş vrea să-ţi las moştenire pensia mea ! Să nu ne gîndim la moarte ! Şoriceache, să trăieşti !"

Costin Podeanu era tare emoţionat. Se turburase adînc ! Ideea morţii mai ales... Îşi ascultă inima : bătea mai cu putere. Trebuia să se plimbe. Se dăduse jos din pat, privind după musafirul, de-acuma gazdă.

Îşi aminti de cufăr şi luă hotărîrea să-l dea unui meşter, ca să-i bată pe de margini, de jur împrejur, panglici de tinichea.

NOROCUL CUCOANEI FROSA

(1 9 2 6)

Cucoana Frosa mai puse un lemn în sobă, aşa, mai la o parte, îşi aţinti privirea la oala de deasupra şi, după ce închise uşa cu cheia, plecă la biserică. După trei paşi nehotărîţi, îşi pipăi pînă în fund buzunarul adînc al rochiei, ca să fie sigură că cheia e acolo. Apoi, ca şi cum uitase ceva, nemulţumită pesemne că marea ogradă era pustie, se întoarse locului, cu spatele către poartă.

Cafeaua neagră şi-o băuse, ţigară fumase, ce-i mai poftea inima ? Se uită de jur împrejur la uşile vecinilor închise, la zăpada albă, întinsă ca un cearşaf curat peste ţărîna curţii şi, cu ochii la uşa din fund a casei proprietăresei, ca trasă de o sfoară, bătrîna femeie se duse întins acolo. Cioc, cioc, în uşă.

— Ce mai bat eu, parcă nu ştiu că eşti acasă ? zise cucoana Frosa. Dumneata nu te duci la biserică. Ai case, ai bani, ce-ţi mai pasă ? Noi, ăştia, calicii de chiriaşi, rugăm pe Dumnezeu să ne dea toate cele.

— Tot nu te laşi de drăcii, coană Froso ! Da' unde ai plecat aşa de dimineaţă ?

Proprietăreasa îi ştia obiceiul. Coana Frosa n-o pornea la drum pînă nu-şi vizita toţi vecinii.

— La biserică ! Unde să mă duc ? Ia să văd, tinerii de alături au făcut ochi ? Sînt nişte puturoşi Stroeştii ăştia !...

Stroescu sta în pat, cu plapoma trasă pînă sub bărbie şi cu barba pe plapomă. Nevastă-sa abia se dase jos, cînd coana Frosa intră cu bună dimineaţa.

— Ce-i, coano Froso, arde undeva ?

Bătrîna cucoană, slabă şi înaltă, aplecată oleacă de la mijloc, stătu dreaptă, dădu capul pe spate, în căutarea unei vorbe usturătoare. N-o găsi. Se mulţumi să răspundă cu duhul blîndeţii :

— Ce foc ? Nici un foc ! Bată-vă norocul de oameni tineri ! Să dormiţi, că sînteţi pereche ! Of, of ! Ce vream să zic ? Venetica asta de proprietăreasă e inimă acră. Nici nu se închină. Acum, dimineaţa, abia s-au sculat găinile, şi ea îndrugă la ciorap !

— Vrei să-ţi fac o cafea ? întrebă tînăra.

— Nu, nu, fug ; mă duc la biserică ; sînt creştină, maică ! strigă cucoana Frosa, mulţumită că a găsit un prilej de plecare.

Supărată cum era de primirea Stroeştilor, intră alături, posomorîtă. Dar îşi ascunse pe dată necazul şi faţa i se umplu de un zîmbet.

Aici, casa era plină de fete mari, care de care mai nepieptănată. Împreună cu mama lor, trăiau toate din pensia de căpitan a răposatului lor tată. Aşteptau să se mărite. Cea mai mică avea şaptesprezece ani, cea mai mare douăzeci şi şapte, şi nici una nu avea meserie.

Coana Frosa, de cum intră pe uşă, înhăţă pe una din fete de mijloc.

— Stai, fata mamei, să te pup ! Să-mi lepăd ciuda de pe Stroeştii ăştia. El în pat, ea aproape în cămaşă ! Vă place ? Şi ea, să nu vadă om în casa ei ! Parcă i-aş lua eu bărbatul !

Coana Frosa, uscată, zbîrcită, avea peste şaizeci de ani.

— Pînă nu vă văd ochişorii într-o zi, parcă nici cafeaua nu-mi ticneşte. Mă duc la biserică !

Pomenise de cafea dinadins, ca s-o poftească ele. Dar fetele abia o ascultau. Plecă înoruntată şi de aici.

Două din fete se strîmbară după ea şi-i dădură cu tifla.

Mai era un vecin în curte, lîngă poartă : băcăniţa. Biata femeie tocmai lega piciorul copilului ei într-o faşă ; băiatul, ca de cinci ani, avea o rană la pulpă, fusese muşcat de un cîine. Coana Frosa îi ajută femeii, ţinîndu-i copilul pe genunchi. În sfîrşit, plecă la biserică.

Din pragul bisericii pînă la iconostas, coana Frosa făcuse cincisprezece cruci. Cînd să se plece în genunchi ca să facă o mătanie, îşi aduse aminte de cheie. O luase de acasă ori o lăsase în uşă ? Nu-şi amintea. Stătu dreaptă şi-şi pipăi buzunarul. Pipăitul spunea nu. Bătrîna cucoană se dosi după

un stîlp, ridică poalele a două rochii — pentru că cheia era în a treia — şi dovedi că buzunarul era rupt.

Nu-şi mai făcu mătănii, nu-şi mai făcu nici cruce şi plecă spre casă bodogănind.

La băcăniţă, la cele patru fete — lua-le-ar dracu ! — la Stroeştii — fudulii şi puchioşii ! — la proprietăreasa — venetica ! — a întrebat de cheie, şi-a sumes cele două rochii şi şi-a arătat buzunarul spart, rînd pe rînd jalnică şi furioasă. A zgîlţîit uşa casei ei, de prisos, a cercetat prin curte şi, plecată spre pămînt, a căutat pînă la biserică, pe tot drumul străbătut de două ori, cheia pierdută. Între biserică şi casa ei depărtarea era mică şi de cale dreaptă. Se aflau amîndouă pe aceeaşi stradă.

— Ar trebui să mă iau după urmele paşilor mei. În curte, uite-i ! Se pierd !

Pe zăpada subţire de pe trotuar erau prea multe urme şi se pierdeau.

Ea făcu mereu calea de la biserică acasă şi întrebă pe toţi trecătorii dacă n-au găsit o cheie. Cugeta coana Frosa că tot aceiaşi oameni se duc şi vin pe trotuarul înzăpezit de omăt şi, într-adevăr, un flăcău spătos, de cum îl întrebă, îşi vîrî mîna în buzunar şi scoase blagoslovita cheie pierdută.

Bătrîna, cu lacrimi în ochi, ar fi vrut să-l cinstească cu un gologan sau cu doi, dar flăcăul rîdea prosteşte şi plecă în calea lui, mulţumit de binecuvîntările mătuşii.

Coana Frosa se uită mult după găliganul care-i întorsese spatele rîzînd. Nu-i venea să creadă atîta noroc. Privi cheia — semăna aidoma cu cea pierdută. Ar fi vrut să vie într-un suflet la vecini. Se temea de o păcăleală. Veni întins acasă să încerce.

Între clanţă şi uşă găsi jurnalul din acea zi, lăsat acolo, ca de obicei, de vînzătorul de ziare. Luă gazeta şi, spre uimirea ei, deschise uşa ca totdeauna, fără nici o cazană. Era însăşi cheia pierdută.

Intră în casă, aruncă o privire spre oala de pe sobă şi mai puse un lemn pe focul aproape stins. Se uită în neştire pe jurnal : o femeie ridica un cuţit mare cît un tesac asupra unui bărbat, care se da pe spate. Nu putea însă citi dedesubt. Se repezi la ochelari, dar îşi aduse aminte de cheie, de toate păţaniile de pînă atunci şi de vecini.

Scoase minunata cheie din broască şi, cu ochelarii în stînga, cu cheia în dreapta, începu vizitele : la băcăniţa, la cele patru fete, la Stroeştii, la proprietăreasă.

Se înţelege că mare mirare şi haz a stîrnit norocul coanei Frosa.

În odaia ei, coana Frosa simţi că se plictiseşte cumplit. Atîta grijă şi neastîmpăr o frămîntaseră cu cîteva minute mai înainte şi acum o năpădea ursuza tăcere din juru-i. Noroc că-şi aduse aminte de ziar. Privi ilustraţia şi căută ochelarii. Îi căută mult pretutindeni, dar nu-i găsi. Coana Frosa îşi pierduse ochelarii.

Ciorba da-n foc şi toată odaia se umpluse cu aburi : cotoiul, flămînzit, se suise pe masă, în semn de deznădejde, casa era nemăturată ; dar coana Frosa alergă într-un suflet la vecini, ca să-i întrebe dacă i-au văzut ochelarii. S-a dus la toţi, afară de proprietăreasă.

— Poftă bună !

— Poftim la masă !

— Nu, nu ! vă mulţumesc, zicea bătrîna, lîngă uşă, îi întreba de ochelari şi iscodea cu ochii tingirile şi cratiţele.

Era curioasă să ştie ce mănîncă, cine sînt, cum dorm, ce păcate au.

La proprietăreasă coana Frosa nu s-a mai dus, descurajată de pîrliţii de Stroeşti, care aproape au dat-o afară din cocina lor. Şi-apoi, atîtea mirosuri de bucate deosebite îi aţîţaseră pofta de mîncare.

Îndată după prînz, pentru că nu mai avea la cine să se ducă pe aproape şi pentru că era duminică, plecă la o veche cunoştinţă, căreia îi datora o pereche de ciorapi de lînă, făcuţi de mîna ei. Luă gazeta, înfăşură în ea ciorapii cu vîrfurile noi şi cu carîmbii vechi — pentru că-i lucrase pe-ndelete vreme de doi ani — şi plecă.

Se întoarse acasă tocmai seara tîrziu. Femeia de pe pagina întîi a ziarului o intriga zorit. Mai căută o dată ochelarii pierduţi, pretutindeni, şi tot nu-i găsi ! La proprietăreasă ştia bine că nu i-a uitat. Îşi aducea aminte că la ea fusese mai întîi şi că ieşise cu ei... Negreşit că-i uitase la Stroeştii !

Ticăloşii aceia n-aveau să-i mai dea înapoi, îi păstrau pentru vreo oarbă de bunică de a lor.

Proprietăreasa nu știa de noua pățanie. Coana Frosa nu putea s-o lase în neștiință. Văzu lumină la fereastra din fundul ogrăzii și o porni către proprietăreasă.

— N-am vrut să te mai supăr, că mie nu-mi place să tot intru pe ușile oamenilor ! Am vrut să-mi citesc gazeta, dar mi-am pierdut ochelarii !

— Ăștia să fie, coană Froso ? întrebă zîmbind proprietăreasa, și-i întinse ochelarii.

— Da' vezi bine ! se mînie coana Frosa. Și d-ta să taci aici ca o cîrtiță ! Ei, să știi că asta m-a supărat ! Sînt foc pe d-ta ! Nu, nu ! să nu pui de cafea, că nu mă cumperi !

Dreaptă, chiriașa a trecut pragul casei.

Acasă, și-a pus ochelarii călare pe nas, să caute jurnalul. Focul se stinsese, se făcuse frig ; pisica miorlăia. Pe sub pat, pe sub masă, a căutat coana Frosa, dar degeaba ! dusese ziarul, o dată cu ciorapii, la prietena ei.

SLUJBAŞ

Erau dese de tot certurile în casa lui Niculae Dorotei, între el şi nevastă-sa, Caterina. Amîndoi erau oameni buni, blajini şi îndatoritori cu lumea străină, dar ei între ei nu se puteau vedea fără să-şi spună o vorbă în care celălalt să nu găsească sămînţă de ceartă. Noroc că Niculae n-avea la prînz decît un ceas slobod ; seara însă, de la şapte, era acasă.

„Cum de se ceartă atîta şi nu se bat niciodată şi de ce mai trăiesc împreună cînd nu se pot suferi", se întrebau vecinii, cu drept cuvînt.

Nici măcar nepotrivire de vîrstă nu era între ei, ba mai mult : se luaseră din dragoste. Nunta lor ţinuse, ca la ţară, trei zile încheiate, şi părinţii lor plecaseră cu lacrămile fericirii în ochi că n-a stricat Dumnezeu două case. Erau siguri bătrînii că odraslele lor se vor înţelege ca doi porumbei.

La prînz nu aveau vreme de gîlceavă : Niculae trebuia să se ducă degrabă la percepţie, unde îşi avea slujba. Amîndoi soţii, faţă în faţă, mîncau posomorîţi. Ai fi putut crede că sînt trişti tocmai pentru că le lipseşte timpul pentru oleacă de sfadă.

Din cînd în cînd, cîte o mîrîială ; bărbatul da cu dispreţ o farfurie la o parte, pe care o lăsase goală, nevasta punea sanchiu un castron în mijlocul mesei, ca şi cînd ar fi spus : „eu te hrănesc, mojicule !" Se cercetau la răstimpuri cu privirea hotărîtă — şi naiba ştie cum se găseau !

Ea îl aştepta nerăbdătoare şi la prînz, şi seara. Mîncarea era totdeauna gătită după gustul lui, nici fierbinte şi nici rece — după voia lui ; în casă nu bîzîia o muscă, perdelele erau trase ca să fie răcoare, pentru el ! Toate pentru el le făcea Caterina. Nu se întîmpla să vie vreodată Niculae acasă, la ceasul lui, şi să-i fie nevasta la vecini. Cu urechea de iepure, ea îl aştepta, curată, sulemenită. Îi cunoştea pasul de departe.

Niculae, după ce-şi pregătea la percepţie toate hîrtiile de care avea nevoie, pleca prin suburbia lui. Cele trei feluri de somaţiuni fiscale, rînd pe rînd nelinişte şi spaimă, care de care mai aprigă şi mai încruntată, Dorotei le vîntura după plac şi mai cu seamă după interes. Licenţele cîrciumarilor, socotite ca fără păs, găseau la el o amînare de o zi, de patru, pentru cinci-zece lei. Birnicii obişnuiţi, cînd nu puteau plăti la vreme, făceau cum e bine cu Niculae Dorotei. Iar dacă nu plătiseră pînă atunci nici o dare către judeţ, stat şi comună, cum scrie la recipisă, era mai bine ! Era mai bine pentru Dorotei, care îi taxa pe un an în urmă, adică cu cel puţin treizeci de lei. Milostiv din fire, agentul de percepţie se lăsa înduplecat de nevoile bietului datornic şi-l lăsa în plata Domnului, pentru zece-cincisprezece lei.

Umbla mult Niculae şi-i cădeau picuşuri bune. De perceptorul-şef era foarte bine văzut, pentru că şi lui îi da din cînd în cînd pe mîni cîte o afacere grasă.

Dar deşi umbla Niculae toată ziua suveică prin mahalale şi i se întîmplase să dea buzna, pe vremea lui cuptor, peste femei în cămaşă, cu zîmbetul pe buze şi cu diavolul în ochi, nu-şi înşelase nevasta. N-o înşelase nici cu gîndul pe Caterina, deşi se credea bărbat frumos şi avusese pe vremuri, la complet, cîteva izbînzi pentru care şi astăzi îl priveau chiorîş un mecanic şi un cizmar subţire.

Umbla zorit, cu geanta la subţioară, ca un domn avocat, el, care fusese înainte de armată cojocar, trăgînd cu coada ochiului la firme, doar va da peste una nouă. Două dorinţe îi iuţeau mersul, pentru fiecare picior cîte una : să încaseze ceva zeamă de franci, cum numesc leii isteţii noştri agenţi de percepţie, şi să fie cel mult la şapte şi jumătate acasă.

Pe cînd colegii lui de slujbă rămîneau să se ţuicărească ceasuri întregi, iar după ţuică, uitîndu-şi gospodăriile grele, plecau la Herăstrău în trăsuri sau la „Leul şi cîrnatul", ca nişte crai, Dorotei se strecura binişor din cîrciuma plină de îmbieri. În fiecare seară scăpa aşa, vesel de isprava lui. Dar de cum se apropia de casă, agentul de percepţie, numărîndu-şi avutul în buzunar, fără să se uite la el, se posomora şi intra în gospodăria lui cu pieptul înainte, cu aere de Mihai Viteazul.

Ţinîndu-şi încă dreapta în buzunarul cu arginţi, întindea stînga, iar Caterina îi scotea de pe deget sfoara — pachetul cu icre, cu şvaiţăr, cu sardele.

Adesea cearta venea deodată cu Niculae : ţinea loc de „bună seara, nevastă" sau „bine-ai venit, bărbate". Dacă cinau liniştiţi, sfada neapărat că venea după cafea. Începeau, răsturnaţi în scaune, cu pîntecele pline, cu gustul bucatelor în gură, să se înţepe, nepăsători. Fiecare părea mîndru de ce ştie şi cîte ştie, de ce face şi desface, şi îşi privea protivnicul ca de pe înălţime.

Pesemne, însă, că nici unul din ei nu era săturat de neînţelegerea cu celălalt. În fiecare seară stăteau amîndoi să se ciondănească îndelung. Caterina îşi părăsea vasele nespălate, ca să nu-şi lase bărbatul singur. El ar fi putut să-şi ia pălăria şi să plece, să se ducă la cafenea, la cîrciumă, la o rudă, sau barem să se plimbe sub cerul plin de linişte şi de stele lucitoare. Şi Caterina, dacă nu i-ar fi ars de gîlceavă cu bărbatu-său, s-ar fi putut duce prin vecini, ar fi putut sta la poartă, precum făcea toată mahalaua pe vremea verii.

Intraseră într-al treilea an de trai laolaltă, tot atît de nedespărţiţi şi de neînţeleşi. Numai la plimbare, sărbătoarea, păreau doi soţi care se înţeleg şi se iubesc ca nealţii.

Către sfîrşitul celui de-al treilea an de căsătorie, certurile se răriseră. Caterina avea să nască pe curînd primul copil. Ea se simţea bolnavă, avea nevoie de grija şi păsarea altuia. Niculae se schimbă cu desăvîrşire. Parcă era şi el bolnav, atîta grijă îi umplea inima. Tocmise o servitoare şi o luase cu două luni mai nainte de facere. Moaşă, doctor erau mereu chemaţi şi ascultaţi cu capul plecat, ca sub patrafir.

Ce-i drept, spaima lui Dorotei avusese rost, fusese ca o presimţire. Nevastă-sa muri în chinurile facerii. Copilul, o fetiţă, urgisit de către tatăl lui ca un ucigaş, plăpînd, bolnav, menit pesemne morţii, nu trăi decît şase zile.

Şi iată că o viaţă de om, orînduită, de bine, de rău, într-un anume fel, cîrpită din bucuriile picuşurilor şi ale certii zilnice cu nevasta, în drumul ei de tramvai pe şine, se izbeşte de negrul perete al morţii.

Agentul fiscal Niculae Dorotei, dator să ia, iar la nevoie să smulgă dările din pungile cetăţenilor, abia îşi mai purta geanta de avocat la subţioară ; pierdea pe drumuri nă-

bădăioasele publicaţii de vînzare ; uita termenele de plată, de el acordate ; îşi uita mîna dreaptă, ciomagul, spaima şi ruşinea datornicilor : toboşarul !

I se părea lui Niculae Dorotei că are multe păcate pe suflet şi bănuia că Dumnezeu l-a pedepsit pentru văduvele, pentru orfanii, pentru casele pline de copii desculţi şi nemîncaţi, pe care el, împuternicitul ţării, în zgomotul tobei şi la adăpostul poliţiei, le-a stors de ultimii gologani. Îşi aducea aminte, îl răstigneau şi-l judecau, de cum punea capul pe pernă să se culce : mulţi obraji cu brazdele pline de agheasma plînsului.

Se schimbase omul, dar nu mai era bun de nimic. Şi, într-o bună zi, pentru că toate zilele sînt bune la Dumnezeu, care face ce vrea, perceptorul, scîrbit de netrebnicia slujbaşului Dorotei, l-a dat afară din pîine. Aspra faptă a şefului avea să slujească de pildă agenţilor care se codeau să-şi pună toată voinicia la treabă.

Lui Niculae nu i-a părut rău după cîştigurile din percepţie. Avea ceva bani puşi deoparte. A trăit aşa vreo nouă luni, fără să se ploconească şi fără să se oţărească la alt om. Pentru că avea acum vreme destulă, se ducea duminica la biserică, şi pentru că prea multă vreme avea, sta tot mai des şi mai mult la cîrciumă. Locuia la părinţii lui. Începuseră bătrînii să-l ţină de rău. În cele din urmă, Niculae şi-a adus aminte că fusese cununat de Mişu Florescu, deputat, viitor ministru, că votează la colegiul al doilea. Hotărît lucru, avea să ceară altă slujbă, la stat. Ştia, ce-i drept, cojocăria, dar după ce făcuse armata intrase ca funcţionar şi nu se mai putea coborî. De la stat avea să aibă parte şi de pensie. Ministerele îl aşteptau. Avea să ducă o nouă viaţă, fără mustrări, fără umilirea aproapelui, în supunerea către şefi, în tihna şi în aşteptarea lefii şi-a îndemnizaţiilor.

Cînd se lupta ziua cu noaptea, soba de tinichea din mijlocul odăii se opintea parcă, în cele patru picioare răschirate, şi începea să duduie. Gospodina Smaranda umbla la ceşti şi la linguriţe cu mare fereală. Marin Jugămînz deschidea numai un ochi, căci pe celălalt îl avea afundat în perna moale de puf şi l-ar fi deschis zadarnic. Vedea şi aşa tot puţinul pe care ţinea să-l afle.

În odaia mică se făcea cald şi dacă ar fi fost afară ger de Bobotează.

Tot în tăcere, Smaranda se apropia de pat cu un filigean de cafea neagră pe farfurioară. Aştepta răbdătoare. Marin se uita în sus ca o găină la om. Ţinînd cu grijă farfurioara într-o mînă, Smaranda trăgea din capul patului giubeaua veche, îmblănită, pînă peste omul ei. Omul se ridica pe jumătate, îşi împlăşca pe umeri blăniţa dulce, de iepure, şi întindea palmele, ca să primească filigeanul cu cafea. Soba duduia din răsputeri, mîndră de glasul ei ca un gornist.

— De n-aş răci ! spunea regulat Jugămînz, sorbind cu buzele ţuguiate din filigean.

Cele ce avea de făcut dimineaţa mîntuite, Smaranda tresărea prinsă de friguri, aducîndu-şi aminte că trebuie să plece şi că iar a întîrziat. Mereu cu ochii la fereastră, se pregătea de ducă. Stingea lampa şi pleca. În pătrăţelele ferestrei se ivea pe dată ziua turbure de-afară.

— Astăzi n-am să viu la prînz. Ţi-am lăsat un leu pe colţul mesei, spunea repede femeia, strecurîndu-se pe uşă.

Pînă să plece ea, Marin se lungise la loc, în aşternut, şi abia cu coada ochiului ţintea pe cuptorul sobei. Acolo se afla ceaşca, mare de o jumătate de kilogram, plină cu cafea cu lapte. Marin grohăia de două-trei ori de mulţumire, privea

început cum se prinde la gura ceştii o pojghiţă galbenă şi subţire de smîntînă şi adormea.

Pe-afară găinile chiriaşilor cotcodăceau, cocoşii trîmbiţau, se auzeau uşi trîntite smucit, ca să se închidă. Rămîneau prin odăile vecine doar două neveste. Încă patru familii mai locuiau în casa lui Jugămînz ; fiecare cu odăiţa, cu bucătăria şi magazioara lui de lemne. Soarele biruia ceaţa dimineţii, zăpada scînteia ; roţile unei sacale hurducate prin gropile drumului scîrţîiau şi gemeau. „O ! are ho !" răsuna în văzduhul limpede glasul sacagiului.

Jugămînz se deştepta foarte nemulţumit. Iarăşi îi lăsase nevastă-sa numai un leu. N-o mai bătuse de mult. Începuse să se poarte după capul ei. Pe de altă parte, în odaie se făcuse frig. Ce-i păsa femeiei, ea pleca cu noaptea-n cap ! Marin scotea ceasornicul de sub saltea : zece ceasuri !

Cu giubeaua în cîrcă, îşi trăgea de zor ciorapii, ghetele şi nădragii. Trăgea din fundul sobei cărbunii răciţi şi mai punea un rînd de lemne pe foc şi, cu blăniţa de iepure în spate, se spăla repede, ca de mîntuială.

Şezînd turceşte pe pat, mînca de-a dreptul de pe sobă ; muia bucăţi lungi de pîine în cafeaua cu lapte şi le căra îmbibate la gură, grabnic, ca să nu-i cadă pe jos.

În sfîrşit, pleca de-acasă. Dădea o raită prin mahala ; sta în colţ la Făgădău, căscînd gura după tramvaie, după cei care coborau, după cei care urcau în ele. Schimba două-trei vorbe cu conducătorii, care îl cunoşteau ; citea, bineînţeles, afişele tuturor gazetelor la tutungerie. Cumpăra două ţigări cu carton, după ce răsfoia revistele cu poze, în sfîrşit pleca înspre oraş.

Cînd ajungea în Calea Victoriei, înainte de-a păşi pe strada principală a Bucureştilor, îşi aprindea o ţigară. Se uita lung şi săgetător la cucoane, dînd fum pe nas, ca să atragă atenţia.

Cînd îl ajungea foamea, mînca la un birt economic din dosul poliţiei — în oraş. După masă se îndrepta iar către Calea Victoriei, cu a doua ţigară în dinţi.

De-acum începea să bată cafenelele, în care avea credit. Juca biliard, table sau cărţi. Meşter cum era în toate jocurile, cîştiga des. Veşnic avea în buzunar fise de consumaţie.

Uneori Smaranda nu avea de lucru. Femeia era spălătoreasă de meserie şi muncea pe la curţi boiereşti. Marin nu-şi schimba nici ceasul de sculare, nici tabietul. Venea însă acasă la prînz, după plimbarea pe Calea Victoriei. Dacă se întîmpla însă ca masa să nu fie gata la sosirea lui, scandalul era gata. Marin îşi zbîrlea mustăţile, se întuneca şi răcnea scos din minţi :

— Asta ţi-i vrednicia ! Ticăloaso ! Să-ţi vîri în cap odată că eu pentru mîncare intru în puşcărie !

Femeia se strecura ca o mîţă pe lîngă masă, pe lîngă sobă, şi într-un minut prînzul era gata. Nu mai cuteza însă să se aşeze la stînga bărbatului, ci mînca singură, în picioare, pe un colţ de masă, în bucătărie.

Niciodată nu trecuse prin mintea Smarandei să se despartă de Marinică. Straşnic bărbat avea ! O pizmuia toată lumea, negreşit ! Şi Smaranda băgase de seamă că tocmai femeile care căutau să i-l ponegrească, blestematele, cînd dădeau ochii cu el, în loc să-l privească cu scîrbă sau cu duşmănie, se miorlăiau, gata să-i sară pe genunchi ! Bărbat frumos ca Marinică nu era în toată mahalaua Precupeţi ! Femei măritate, văduve, fete mari se spînzurau cu ochii de mustăţile lui, ca-n furcile Necuratului. Nu l-ar fi putut păstra Smaranda, dacă n-ar fi fost cununată legitim cu el şi dacă n-ar fi fost proprietăreasă. Cu cele patru chirii, cu banii luaţi de pe spălatul rufelor, abia avea un pic de linişte, amăgindu-se că-l ţine strîns, că nu-i scapă.

„Cîte mă roagă pe mine !" spunea cîteodată Jugămînz, lăsînd să i se vadă bunătatea sufletului şi credinţa ce o păstra pirostriilor.

Iar Smaranda răspundea totdeauna, sigură, mîhnită şi mîndră oleacă : „Dacă pe tine nu te-or ruga !"

Roaba era mulţumită de viaţa ei ; tiranul, însă, cu vremea murmura tot mai plictisit de aceeaşi şi aceeaşi : femeie, leu lăsat pe masă, prînz săracăcios. Nici tabieturile nu-i mai intrau în voie.

Marin Jugămînz, sau Marin Georgescu, cum se recomanda el, nu mai intra acasă decît către ziuă. Cafeaua neagră, făcută în zorii zilei pentru el, îşi gusta singură caimacul, neagră de supărare, şi aştepta fără noimă alături de galbena

cafea cu lapte. Îngrijorată, ca să nu-l piardă, Smaranda îi lăsa pe masă un leu şi jumătate.

Într-o noapte, către ziuă, pe cînd Marin încă se dezbrăca, abia sosit, glasuri vijelioase răsunară la fereastra odăii proprietarului. Marin stinse lampa, dar în zadar, cei de afară văzuseră lumina.

— Deschide, pungaşule ! deschide, hoţule ! se auziră de afară voci întărîtate, şi uşa începu să pîrîie sub pumni şi sub umeri.

Smaranda se deşteptase, asculta holbată, înfricoşată, deznădăjduită.

— Staţi, că deschid ! strigă din casă, răguşit, Marinică.

— Ce-ai făcut, Marine ? apucase să-l întrebe nevasta, în şoaptă.

— Nimic ! Nişte nebuni ! scandalagii ! Mă duc la secţie cu ei ! Le arăt eu lor !

L-a aşteptat un ceas, l-a aşteptat şapte şi, dacă a văzut că nu vine, Smaranda s-a dus la secţie. Marin fusese trimis la poliţie. Spărsese, cu alţi doi, uşa de din dos a băcăniei lui Papaianopol, şi fusese urmărit de însişi băieţii din băcănie, băieţi care dormeau acolo.

— Credeam că umblă după femei ! se căi Smaranda.

După şase luni de preventie şi închisoare, Marin era acasă, în proprietăţile lui. Smaranda nu se schimbase. Aceeaşi ascultătoare şi supusă nevastă pregătea cafelele, prînzurile şi spăla rufe prin lume.

„Eu pentru mîncare intru în puşcărie !" răcnea Marin cînd nu era masa pusă gata pe ţanc.

Se lăuda omul. Avea acum o sfîntă groază de puşcărie. Se întorsese de-acolo jigărit, schimonosit, cu ochii-n fundul capului.

Smaranda îşi îndoise puterile ca să poată aduce în casă belşug şi sănătate. Suferinţa ei, în lipsa lui Marin, fusese cumplită. Ca să scape cinstea bărbatului, plătise sute de lei avocaţilor, intrase în datorii. De la podul de peste Dîmboviţa, pînă unde o ducea tramvaiul, pînă în dealul Văcăreştilor, se tîra pe jos, cu sufletul la gură, ca să-l vadă şi să-i ducă tutun şi bunătăţi.

Marin se lăsase acum de prietenia spărgătorilor. Se făcuse cinstit, ca înainte vreme. Poliţia însă tot îl mai credea

mușteriul ei. Din cînd în cînd, Jugămînz era ridicat și dus la prefectură. Cîteva palme, o zi de arest erau dobînda lunilor făcute la pușcărie.

Gălăgie mare pe uliță, căinări tînguioase. Smaranda ieși să vadă ce larmă se apropie de sălașul ei.

Pe brîuri mitocănești, pe brațe, îl aduceau patru-cinci oameni pe Marinică leșinat ! Îl călcase un automobil pe strada Viitorului.

De acasă a trebuit să-l ducă la spital.

Marin Jugămînz rămase fără un picior. De-acum avea să stea acasă. Cu o cîrjă la subțioară, după trecere de vreme, încet-încet, schilodul s-a deprins să meargă pînă la grec, la cîrciumă.

Smaranda nu-i mai da decît o băncuță pe zi pentru băutură ; mîncare lăsa negreșit gospodina în cuptor.

Se-nfiora femeia gîndindu-se cît de greu trebuie să-i vie lui Marinică al ei știindu-se neom, săltînd cu cîrja ca un oropsit de cerșetor ; și-ar fi vrut să se îmbete zilnic nevoiașul ei bărbat, numai să fie vesel.

O milă bogată, o duioșie de mamă pentru un copil al ei șubred învălmășea acuma dragostea de ieri a Smarandei. El îmbătrînise, se urîțise din cît de chipeș fusese. Mustața lui de crai isteț, încărunțită, îi sta ca o încîlcitură de cînepă. Ca din senin o prindeau lacrimile pe Smaranda, privind și la el, și în gîndurile ei, și la icoana neștearsă a fostei lui frumuseți. Ea îl văzuse pînă atunci așa precum fusese el cu șapte ani mai înainte. De multe ori nevasta, vorbind bărbatului, îi zicea, ca o mamă : „Ți-aduce mama rachiu !"

Spălătoreasa pleca dimineața cu sticla în mînă, o lăsa la cîrciumar, iar seara nu uita niciodată să treacă pe la cîrciumă. Aducea drojdia izgonitoare de urît, de amintiri și de vederea zadarnică a vieții lor. Și li se făcea traiul dulce și toată vorba era cu haz, pînă adormeau învinși : ea, mai mult de osteneală, el de slăbiciune și de beție.

Se întîmpla cîteodată să-i sară țandăra lui Jugămînz.

— Vino lîngă mine să te bat ! Nu m-auzi ? Vino să te tîrnuiesc de zulufi !

— Ba să mă lași, mamă ! se ruga femeia. Să mă lași, că zău nu ți-am greșit cu nimica !

Se-nfuria cumplit Marin cînd muierea căuta să-l înduplece cu vorba, ca să nu-l asculte. Nevasta se apropia, îi era groază de cîrja ologului, care o ajunsese odată peste umăr, de o făcuse să geamă prin somn două săptămîni.

Dacă i se supunea pe dată, se putea s-o ierte, s-o zgîlţîie puţin sau chiar să-i spuie :

— Cară-te, că mi-a trecut pofta !

Oricum, viaţa amîndorora trecea împăcată cu ea însăşi. Nici unul nu se credea năpăstuit de celălalt sau nedreptăţit. Despărţiţi, n-ar fi putut vieţui. Şi pentru că el nu o iubea, pentru că în inima lui nu avea loc altă dragoste decît aceea pentru el însuşi, tot roaba, tot Smaranda era mai fericită, mai ales pentru că nu mai avea de ce să se turbure ; înţelegea şi ea acum că nu-i mai da inima brînci nimănui să i-l răpească !

— Şi ce vrea cu mine tînărul? Zici că are plete? Iar vrun mîzgălitor de hîrtie; iar vrun poeţel, refuzat de reviste.

— Are o scrisoare către tine, spuse fata, şi întinse un plic închis tatălui ei, poetul Antemir.

După citirea primelor rînduri, Antemir îşi îngropă capul în scrisoare, foarte atent, încordat, uimit, şi tot mai puţin mulţumit.

„Sînt aproape douăzeci de ani de cînd nu ne-am mai văzut, d-ta m-ai uitat, deşi eram mai mult decît prieteni. Eu văd adesea numele d-tale prin almanahuri şi gazete. Eşti astăzi un om mare. Georgică s-ar putea folosi pe drept de mult sprijin din partea d-tale. E tînăr, are, bineînţeles, nouăsprezece ani. Socoate puţin şi vezi... Protejat şi sfătuit de d-ta, ar reuşi în viaţă"...

Neştiutoare de ceea ce se petrecea în sufletul tatălui ei, fetiţa, numai de doisprezece ani, aştepta, jucîndu-se cu dantela şorţului.

Antemir citea şi recitea scrisul femeiesc, retrăind, cu douăzeci de ani în urmă, ceasuri de dragoste. Conducea pe atunci o fiţuică de gazetă în Piteşti şi sta în gazdă la d-na Pavelescu. Bărbatul gazdei, farmacist într-un orăşel de pe marginea Dunării, venea la o lună, la două, ca să-şi vadă gospodăria şi nevasta. Lui Antemir îi plăcuseră graţiile gazdei, iar femeia îi cedase bărbatului văzut în fiecare zi, politicos, bine văzut în urbea Piteştilor, tînăr p-atunci de douăzeci şi şase de ani.

El, Antemir, uitase cu desăvîrşire toată viaţa aceea, scurtă de numai şase lui, de femeia care se strecura noaptea în patul lui, rece, ca un şarpe, de teamă că soacră-sa, în paza căreia trăia, să n-o fi simţind dezertînd din culcuşul ei, sau fierbinte ca de febră în aşteptarea îmbrăţişărilor omului iubit.

Douăzeci de ani trecuseră, unii plini de frămîntări, de piedici zdrobite, de noi baricade, de amintiri glorioase şi chinuitoare, de ambiţii tot mai aprinse în lupta pentru întîietate în literatură. Trecuseră de asemenea şi ani goi, răsturnaţi înapoia prezentului ca nişte saci cu cenuşă, ca să înmormînteze amintirea.

Cînd părăsise Piteştii, Antemir aflase din cîteva fraze banale, spuse în repezeala plecării, că amanta lui e însărcinată. Dar nu se gîndise decît puţină vreme, şi fără emoţie, la copil, ca şi la femeia care, fiind, oricum, nevasta altuia, el nu i se simţea dator, nici măcar cu inima. Poate nu crezuse nici atunci, momentan, vorbele rostite în graba şi în falşitatea despărţirii.

Foarte turburat, acum, după atîţia ani, om matur, abia stăpînindu-şi inima veselă, îmbogăţită pe neaşteptate, poetul spuse fetei lui să-l cheme numaidecît pe tînărul ce aştepta în sală.

Cînd uşa începu să se deschidă, sub o mînă timidă, bucuria tatălui fu atît de violentă, atît de aidoma spaimei celei mai puternice, încît Antemir simţi că inima lui nu mai poate vieţui, că pieptul nu mai ştie să respire, şi crezu că moare. Se lăsă deznădăjduit pe scaun. Şi, fără să ştie cînd, în picioare, cu ochii holbaţi, tatăl întinsese gîtul şi privea pe băiatul sfios ce sta lîngă uşă.

— Dumneata... ai adus scrisoarea, vorbi el, destul de tare. Dumneata... te numeşti Pavelescu !...

Se simţea sugrumat şi reuşea totuşi să vorbească. Nu-şi mai putea urmări gîndul şi vorbele. Se mira auzindu-şi vocea şi, plecat peste masă, sorbea, înghiţea cu privirea făptura tînărului.

— Mama mi-a spus că vă cunoaşte... Doream de mult să vă cunosc...

Flăcăul scoase din buzunar un caieţel ; îl trecu dintr-o mînă într-alta. Făcu un pas ca să se apropie şi să pună pe masă primele lui versuri. Pentru ele venise el, pentru ele voise să cunoască pe poetul Antemir, de care maică-sa îi pomenise, întîmplător, într-o scrisoare ca de un fost prieten.

— Te găsesc foarte bine făcut ! Eşti un băiat frumos ! Îmi pare foarte bine ! Cred că eşti sănătos tun ! Nu suferi de

nimic, nu-i aşa ? Ce fericit sînt ! Da, sînt foarte vesel că lumea e sănătoasă, că tinerii au aer inteligent... Şi caietul ăsta ? Scrii versuri ?... Scrii poezii ? Uimitor lucru !

Nădejdi nebune îşi aprinseseră focul feeric în mintea scriitorului. Fiul lui — firește, fiul lui, pentru că îi seamănă leit ! — avea să ducă mai departe gloria părintelui. Deschise caietul şi citi în gînd :

Se coboară seara dulce pe pămînt,
Te aştept, iubito, ard de nerăbdare...

„Nu-i nimica, dacă nu sînt încă desăvîrşite, îşi zise Antemir, voi munci la ele, eu, o lună, două, nouă, şi are să iasă ceva de seamă."

Împurpurat la chip, tînărul aştepta. Îngrijorat, rupse tăcerea :

— Citiţi alta... citiţi *Apune luna* sau *Iubire.*

— Da, răspunse Antemir tînărului versificator, le voi citi pe toate. Le voi da un lustru, care să-ţi servească, de pildă, dacă vei rămîne poet. Înveţi, nu-i aşa ? Eşti înscris la Universitate...

Cu multă părere de rău că maestrul nu-i citeşte mai departe stihurile şi-l întreabă de lecţii, dar simţindu-se apropiat de glasul cald, prietenos, cu care i se vorbea, Pavelescu răspunse :

— Sînt în anul al doilea de Drept.

— Bun de tot ! De cîte ori vei avea un examen de dat, învaţă, bineînţeles, ca să cunoşti materia ; să te pregăteşti pentru viitor, dar nu uita să treci şi pe la mine. Cunosc pe foarte mulţi profesori universitari şi pot pune o vorbă hotărîtoare. Uite, eşti cît mine de înalt. Tocmai statura mea o ai !

Da, era adevărat, aveau aceeaşi înălţime. Pavelescu stătu şi el drept, ca să poată poetul Antemir să se măsoare exact.

Deodată cu gazda, şi casa se făcea tot mai familiară cu noul-venit. Nici un fel de lux, nici o mobilă scumpă, nici o ramă poleită ; rafturi de cărţi, prietenoase ca într-o anticărie, îmbiau pe student să fie cu inima deschisă.

— Vreau să ştiu dacă sînt sau nu poet ! cuteză el să lepede de pe cuget. Alţii nici nu m-au primit !...

— Care alţii ? întrebă Antemir.

— Procopiu...
— Un înfumurat !
— Alexandrescu...
— Un invidios !
— Codruţ mi-a ţinut versurile trei săptămîni şi nu mi-a răspuns nimic... Mi-a lăsat în cele din urmă caietul la servitoare...
— Ce-ţi pasă ! Vino mereu pe aici ! Mîine eşti invitat la mine la masă. Adică de ce n-ai rămîne şi azi ? Da !
Poetul deschise uşa şi strigă :
— Aneto ! dragă Veto ! Uite... prietenul meu stă la masă cu noi... Trimete după vin. Nu-l cunoşti ? Eu parcă l-aş cunoaşte de-o mie de ani. Să vă aveţi ca fraţii, sînteţi copiii mei amîndoi ! ca şi copiii mei !
Peste o lună apărea în editura librăriei Ciapara un volum de versuri de Gheorghe Pavelescu, cu o prefaţă de cunoscutul poet Antemir. Gazetele şi revistele vărsau peste opera tînărului discipol al celui mai sever dintre maeştri coşuri de laude, aceleaşi coşuri pesemne care se umpluseră cu două luni mai înainte de versurile aceluiaşi poet.

ÎNTÎRZIATUL

Grav, lungindu-şi faţa, dovadă că se gîndea cu încordare la ceva, şeful biroului venise cu un vraf de hîrtii şi le aşezase uşurel pe masă. După ce-şi frecase tîmpla stîngă cu degetele, după cum avea obicei, şeful începuse să-i vorbească :

— Iubite domnule Petrescu, mîine e balul nostru, al funcţionarilor, iar dumneata, care n-ai luat niciodată parte la el, eşti rugat, te rog eu, să nu lipseşti şi de data asta. Ca un adevărat coleg...

Matei Petrescu rămăsese înlemnit pe scaun — tonul cu care-i vorbea şeful era ameninţător. Voise să se ridice, ca să se scuze, dar şeful, cu palma întinsă, îi poruncea să stea jos. Turburat, omul îngăimase :

— Nu credeam, domnule şef, că lipsa mea poate să-l supere pe cineva, şi mai ales pe dumneata...

Mai-marele urmase :

— Cunosc foarte bine viţa familiei dumitale, cu adevărat boierească. Înţeleg neplăcerea ce-ţi face amestecul într-o lume zgomotoasă şi vulgară, dar, în vremea noastră (şi la vorba asta şeful se apropiase de urechea subşefului, ca să-i şoptească) în care democraţia a învins, e înţelept... Feciori de negustori, de spălătorese au ajuns miniştri astăzi, domnule Petrescu !

Şeful stătuse iarăşi drept, în picioare, şi-l privise ţintă.

Petrescu s-a ridicat emoţionat şi i-a spus :

— Mulţumesc ! Foarte mulţumesc ! Nu voi lipsi !

— Din camaraderie ! a rostit tare şeful, şi-apoi, cu voce scăzută, destăinuitoare : înţelegi dumneata că e umilitor pentru mine, să fiu nevoit în bal să vorbesc cu toată lumea, cînd dumneata, om inteligent şi binecrescut, m-ai mîntui de toate cunoştinţele neplăcute şi m-ai face să petrec o seară ad-

mirabilă ! Sînt şi eu de familie bună, şi voi căuta să ţi-o dovedesc !

— Mă rog, domnule şef ! nici o îndoială, şi nu voi lipsi !

Petrescu se întoarse de la bal în zori. Noroc că a doua zi era sărbătoare şi putea să doarmă cele opt ceasuri deprinse de el din tinereţe. După ce-şi scoase paltonul pe întuneric şi aprinse lampa cu îndemînarea omului în a cărui casă nu mai mută nimeni lucrurile, se privi în oglindă. Ca să se vadă mai bine, apropie lampa. Îşi înţepeni gîtul şi luă aerul pe care credea că-l avusese tot timpul în bal. În afară de cîteva încreţituri pe la ochi, nici o brazdă mai adîncă şi mai bătrînicioasă nu-i tăia faţa. Părul îi era aşa de bine cănit, încît al unui flăcău de douăzeci de ani nu putea fi mai negru. Din vreme în vreme îşi plivea mustaţa, care tot scurtă îi rămăsese şi subţire. Fata şefului, care se vedea de departe cît e de cunoscătoare la oameni, nici ea nu putuse să-l creadă mai mare de patruzeci de ani.

Petrescu îşi deschise tacticos cufărul, în care păstra hîrtiile de preţ, şi-şi găsi actul de naştere.

Avea patruzeci şi nouă de ani ! Dar negreşit că părea cu zece ani mai tînăr.

Dragostea şefului pentru el, nebănuită, arătată prea rar, înfrînată desigur, dragoste care-l făcuse pe şef să nu-l dojenească şi nici să-l povăţuiască vreodată, care-l făcea să-i spună totdeauna „domnule Petrescu", izbucnise, în sfîrşit, cu prilejul balului, căutînd să-l copleşească, să-l cucerească.

Domnul Nicolae Munteanu, şef de birou, renunţase la toate cunoştinţele, la toţi egalii şi mai-marii lui care se aflau prin bal şi-l aşezase pe subşef între el şi nevastă-sa. Din colţul lor, de pe scaune, priveau toţi trei sucelile, legănările, prinderile, desprinderile şi întortocherile perechilor, în lumina lăptoasă şi sărbătorească a sălii de bal.

După fiecare dans, fata şefului venea întins la el, îi cerea braţul şi se plimbau amîndoi, prin tot salonul, de jur împrejur, precum făceau alte zeci de perechi.

Fata nu putea să se stăpînească şi să nu danseze, dar îi părăsea cu vădită părere de rău tovărăşia. El, Petrescu, era încîntat, firește, dar îi era grozav de frică să nu alunece pe parchetul ceruit sau să nu calce pe coada vrunei rochii. Cînd

fata ghicea că dansul se apropie, îşi aducea „cavalerul" la loja părinţilor şi aştepta să fie poftită la dans.

Într-un rînd, pe cînd se plimbau, fata i-a spus cu sinceră şi mare mîhnire :

— Domnule Petrescu, dacă nu-ţi place vreunul dintre cei care mă invită, spune-mi-l, ca să nu mai dansez cu el !...

— De ce, domnişoară ? a întrebat Petrescu, uimit şi mîndru.

— N-ai idee ce multă încredere îmi inspiri dumneata !... Pesemne din cele ce mi-a spus tata... Pari un om atît de serios !...

El s-a întristat pe dată, a crezut că-i vorba de vîrsta lui, dar ea a adăogat, privindu-l fără să clipească :

— Aş prefera să dansez numai cu dumneata ! !

— Dacă nu ştiu, domnişoară ! Iartă-mă !

— Învaţă ! E uşor ! Vino la noi, să te învăţ eu ! Un om sprinten din trei lecţii ştie !... Ai să vii la noi ?

Toate astea şi le perinda Petrescu în auz şi în fundul ochilor. Lumina balului izgonea cenuşiul din odaia de becher. Ar fi vrut să stea mult aşa, aromindu-şi singurătatea cu amintirile-i proaspete şi scumpe. Era tîrziu însă şi, obosit, adormi.

Marţi dimineaţa şeful strînse cu putere mîna delicată a lui Petrescu. Subşeful venise tîrziu la slujbă. Nu se deşteptase la ceasul obişnuit, tot din pricina balului de duminică. Se aştepta să găsească pe biroul lui un maldăr de hîrtii de rezolvat. Găsi puţine, şeful îl cruţa, parte le rezolva el, parte le împărţiase altor funcţionari.

Nici n-ar fi putut Petrescu să lucreze ca altădată. Mereu vedea balul dinainte-i ; se plimba ţeapăn la braţul domnişoarei Olimpia şi îşi pleca urechea s-o asculte. Se încorda să-şi amintească toate vorbele, tonul cu care fuseseră rostite şi să le pătrundă. Tot în noaptea aceea de neuitat aflase de la părinţii ei că fata număra douăzeci şi cinci de ani şi că nu voia să se mărite decît cu un om serios şi de neam — tinerii i se păreau fluşturatici în toate privinţele.

Binevoitor, prietenos, şeful îi spuse :

— Nu uita că ai promis nevesti-mii şi Olimpiei să vii diseară la noi ! Te aşteptăm.

— Îmi faceţi o deosebită onoare ! spuse, ca pe negîndite, subşeful, înclinîndu-se. Viu negreşit, n-am uitat.

Seara, familia Munteanu îl primi cu trei zîmbete de iubire, ca pe un prieten al tuturora, aşteptat de multă vreme. Matei trecuse pe la bărbier, era îmbrăcat într-un costum călcat de curînd şi se simţea fercheş. Şoşonii, însă, pe care şi-i descălţase în sală, îi lăsaseră cîte o urmă de praf în vîrfurile ghetelor. Numai dîra aceea, cînd i se părea că e privită de ceilalţi, îi strica bucuria. Seara se petrecu liniştită şi voioasă ; se vorbi despre răutatea oamenilor şi de raritatea căsătoriilor bune. Fata era cea mai guralivă.

Ea găsea că bărbatul nu e cuminte decît de la patruzeci de ani, şi că atunci este el în floarea vîrstei. Ea spunea că oamenii voinici şi făţoşi par atleţi de circ sau măcelari, şi că adevărata noblеţe e plăpîndă şi oacheşă ca... domnul Petrescu.

Subşeful protestă, spunînd că mărimea trupului n-are nici o legătură cu delicateţea sufletului şi cu obîrşia neamului, gîndindu-se cu spaimă că s-ar putea să se simtă jigniţi şeful şi nevastă-sa, care erau oameni robuşti. Dar nu se supără nimeni şi, încîntat de cum petrecuse, Petrescu făgădui că va mai veni, şi cît de curînd.

Lui Matei Petrescu îi rămăsese de la părinţi, curată de orice datorie, o casă în strada Teilor, casa în care locuia. Şedea în două camere, cu bucătăria, sala şi magazia lor, iar restul de odăi, la stradă, îi aduceau două mii de lei venit anual. Nu avea decît o servitoare, bucătăreasa. Şi el şi sluga lui, după ce se slujeau de un lucru, îl puneau şters şi binişor la loc, loc consfinţit de trecut.

Fiecare lucru era proprietar pe cîte un locşor în odăile burlacului, şi nici o clipă nu se pierdea în zadar cu nimic. Ca pe nişte făpturi gingaşe şi bolnăvicioase îşi iubea Matei şi-şi ferea de ciocniri, şi parcă şi de zgomot, scaunele, masa, cana şi ligheanul de porţelan ale lavoarului, paharele şi lampa, toate moştenite. O rînjitură a covorului, o rosătură a pernelor jeţurilor erau pricini de tristeţe şi visare pentru Matei, nu din cauza pagubei băneşti, ci numai pentru dragostea trecutului, pe care ele îl oglindeau credincios. Fiecare ruptură da lucrului, pentru ochii lui de mamă, o altă înfăţişare, care-l lega de prezent, despărţindu-l de trecut. Ceasornicul vieţii sale ele erau. O căscătură, o rosătură, un ciob erau datele între care se legăna viaţa lui Matei, erau răbojul vîrstei lui.

De aceea păşea uşor pe covoare şi cu paşi largi, ca să calce pe mai puţine locuri. Se aşeza încet pe scaune. Reuşea să i se pară că vremea merge domol, şi îşi ajuta şi el iluzia poruncind să se ţeasă repede, în lipsa lui de-acasă, orice ruptură, şi poate tot de aceea îşi plivea mustaţa şi îşi cănea părul. Matei păstra, încă din clasele primare, un toc de zece bani, roşu, coşcovit de vopsea. Avea şi un toc de argint, îl cumpărase chiar el, dar cel din copilărie sta sus pe scăriţa tocurilor, în mare cinste.

Pe cît ţinea la conservarea aceloraşi mobile, pe atîta hainele se premeneau în garderoba lui, luînd-o înaintea anotimpurilor. Albituri de olandă, haine de lînă, căptuşite cu mătase, palton blănit, toate îi erau curate, şi el nu le îmbrăca vechi. Legumele verzi nu-i lipseau iarna, ca şi icrele negre, păstrăvii, stridiile, cînd îi abătea lui. Nu-şi sugruma nici o plăcere, dar avea puţine şi higienice. Iubea baia ca un roman şi plătea treizeci de lei pe lună unei femei, ca să mîie din zece-n zece zile în casa lui. La atîta îi dădea inima brînci — şi venitul casei şi leafa lui de subşef acopereau bine puţinele lui pofte.

Nu i se ura să trăiască singur, deşi nu citea şi nu gîndea mult. Totuşi, vrînd-nevrînd, citea regulat politica din ziare, ca să afle apropiata schimbare de guvern, în care nu credea. Numai nenorocirile povestite de gazetele franceze şi cele româneşti îl pasionau, le urmărea şi le istorisea şi el cîteodată subalternilor lui. Informaţiile şi telegramele jurnalelor le uita pe dată. Veşnic singur la masa lui, nu invita pe nimeni să cineze cu el, dar nici el nu lua parte la ospeţele altora.

După a treia vizită făcută familiei Munteanu, în mai puţin de două săptămîni, Matei înţelese ce se cuvenea să urmeze din parte-i, aducîndu-şi aminte acasă, cuvînt cu cuvînt, vorbele rostite de mama Olimpiei :

— Fata e curată ca Sfînta Fecioară ; e drept că n-are zestre, dar nici ea nu e pretenţioasă, deşi e tînără, are douăzeci şi cinci de ani. Vrea să ia un om care să-i fie ca un tată, nu un pierde-vară !

Aşa grăise bătrîna, pe cînd fata, cu ochii ei ca micşunelele, îl privea străpungător, curioasă să afle de pe faţa lui răspunsul pe care, fireşte, buzele trebuiau încă să-l tăinuiască.

Subşeful se lăsă greu într-un jeţ, fără cruţare, ca să se gîndească mai adînc. Una din două : sau cerea mîna fetei, sau începea să ocolească tiptil casa şefului.

Servitoarea se strecură în odaie, îşi cercetă pe furiş stăpînul, aşezat pe lîngă foc, şi înfundă soba de lemne. Apoi, ştergîndu-şi mîinile pe poale, ca să facă ceva, stătu cît putu ea de dreaptă şi vorbi într-o doară :

— E vremea rea de tot afară ! Cînd chiuie viforul, parcă doarme omul mai adînc. Mai bine-i de urs, că-şi suge unghiile în vizuină şi doarme : iacă-aşa !

Dar stăpînul nici nu se uita la ea, dădea din cap, cu gîndul în altă parte.

Bătrîna servitoare, nedeprinsă cu venirile noaptea şi mai ales cu aerul de cugetare, pe care-l luase de la o vreme, căuta să-i descleşteze gura. Ea-l mai privi o dată, cu ochii ei bătrîni, şi plecă. În odaie era cald, lemnele sfîrîiau pe jeratic, flăcările pălpăiau.

„Mă vorbesc de rău, îşi zise Matei, auzind zgomotul focului. Fata ? nu cred ; mă-sa mai degrabă."

O mare tristeţe, fără pricină, îl apăsa. Îşi pierduse obişnuita linişte, în care-l legănau amintirile şterse, trezite din lucrurile ce-l înconjurau. Necontenit vedea înainte-i pe Olimpia venindu-i în faţă, stînd pe scaun, surîzînd, mişcîndu-se, vorbindu-i, privindu-l. O vedea întinzîndu-i mîna ei albă, goală pînă la cot, şi simţea împunsătura, aproape neplăcută, ca undrea, a privirii ei făţişe, scormonitoare.

Ar fi fost cuminte să se însoare. Găsise cel mai bun prilej, şi poate că şi cel din urmă, ca să-şi schimbe traiul, la îmbunătăţirea căruia nu se gîndise, dar care acuma i se părea pustiu şi mohorît. Îl îmbia gîndul unei vieţi mai pline şi trebuia să nu-l lase să zboare. Nu putea să tăgăduiască barem că iubeşte, sau să-şi boteze altfel simţirea. Pentru ce nu se hotăra, vesel ? De ce era apăsat şi mîhnit ?

Nu era destoinic să se hotărască ! Nu era tînăr. Se puteau găsi nemernici care să rîdă de cum au să-i stea pirostriile pe cap. Îndeobşte, bărbaţii se însoară la treizeci de ani. Se căsătoresc unii şi la şaizeci de ani, dar asta e o adevărată nebunie ! Pînă acolo, el mai avea încă unsprezece ani. O

viaţă întreagă, de care e păcat să nu te bucuri cum crezi tu, om în toată firea, cum e mai bine şi mai cuminte.

Putea să aibă parte şi de un copil... Dar dacă mori la şaizeci de ani : aşa e că laşi un copil de zece ani pe urma ta ? Nu moare de foame, pentru că-i laşi avere şi-o mamă care să-l călăuzească... Dar pe tine, tatăl lui, te uită ! Hei, te uită şi mă-sa, ca să se mai mărite o dată ! Femeie de treizeci şi cinci de ani ! Şi se mărită mai uşor, pentru că are şi ceea ce n-avusese : are zestre, averea ta. Şi ia un bărbat mai tînăr decît tine ! Cine ştie dacă n-au să rîdă amîndoi de soţul dinainte, ca de un prost, în casa ta !

În odaie era întuneric, Petrescu stinsese de demult lampa şi, dezbrăcat, intrase în aşternut. Neobişnuit să gîndească atîta, se simţea bolnav. Gîndul crud care-i trecuse prin cap îl ridică de pe perne şi-l făcu să străpungă cu ochii întunericul. Vîntul înconjura casa cu hohotul lui şi se pierdea pe străzi vîjiind. Focul îşi topise lemnele. Imagina Olimpiei, nestinsă în ochii lui Matei, se năzări într-un unghi al odăii. Olimpia rîdea strînsă în braţe de o matahală mai înaltă decît ea. Nălucile rîdeau şi de plăcere, şi batjocoritoare. Numai faţa fetei era limpede ; a tovarăşului ei era nedesluşită.

Matei se lăsă pe spate, îşi cufundă capul în perne, turburat. Tîmplele-i zvîcneau. Căuta să se gîndească la alte lucruri, străine de dragostea lui. Nu izbutea pe deplin. Între altele, îşi aduse aminte că auzise că unor bărbaţi în toată firea li s-a întîmplat să plîngă pe o scrisoare de iubire. El nu primise nici una, şi se întreba acum de ce n-a primit niciodată şi ce-ar face dacă Olimpia i-ar scrie. Îşi aduse aminte că citise despre bărbaţi care-şi înstrăinaseră averile, se ticăloşiseră din pricina dragostei. Se vedea ameninţat în tot ce avea el mai scump, şi fără scăpare. Era îngrijorat că asemenea pacoste i se sălăşluise în suflet. Nici somn nu mai avea, el, om cu slujbă, cu case moştenite, cu tabietul lui şi cu trecut neturburat ! Dragostea, ca şi nebunia, scornea fantasme prin unghere, iar din urletele viforului făcea rîs batjocoritor şi plin de spaimă !

Omul se zvîrcoli mult în noaptea aceea, îşi aminti toată viaţa lui lipsită de întîmplări de seamă, preţioase, şi adormi tîrziu, fără să fi hotărît ceva.

La birou, ceasurile i se păreau lungi, încît n-avea destulă muncă pentru ele. Uita tot ce citea. Şeful cu aceeaşi bunăvoinţă îl întîmpina.

Cînd venea ziua care i se părea lui sorocită ca să-şi facă vizita la şef n-avea tăria să lipsească. Dar, o dată ajuns acolo, fălcile i se încleştau şi îşi simţea faţa pierită. Numai ochii lui lîncezi urmăreau, agăţat de făptura fetei, toate mişcările ei. Olimpia i se părea frumoasă şi deşteaptă, ca nealta. În ochii doamnei Munteanu sta limpede, ca într-o carte cu litere de-o schioapă, întrebarea : „Ce spui, domnule ? O iai pe fata mea de nevastă ?" Chiar şeful îl ţintuia cîteodată cu ochi plini de întrebare şi de saţiu, îşi legăna trupul pe picioare, căutînd capătul unei fraze, şi renunţa, scîrbit parcă.

Matei ar fi trebuit să le treacă pragul mai des şi să le spună ceva lămuritor, sau să nu-l mai treacă de loc. El începuse să se simtă vinovat înaintea oamenilor acestora, pe care îi încurca. Obişnuia să fie pe ţanc o dată pe săptămînă, nu-şi da drumul mai mult, şi să lipsească nu putea. Omul se înfrîna, dar nu de tot.

Într-un rînd aduse o cutie de bomboane, socotindu-se dator faţă de atîtea dulceţuri şi cafele cu care îi păgubise. Cînd înmînă cutia, în clipa aceea, un schimb repede de priviri se ţesu între ai casei, şi toţi se însufleţiră. Dacă lor, gazdelor, le-ar fi trecut prin cap să aducă un popă, ca să săvîrşească logodna, căsătoria dorită ar fi mers ca pe rotile. Deşi îşi cunoştea omul pe care-l cucerise, familia Munteanu aştepta şi un cuvînt, unul singur măcar, din partea lui. Îl credea prins în burlăcia lui cu rădăcini adînci, pe cînd el s-ar fi pornit uşor, ca pe şine, dacă ei l-ar fi împins oleacă.

Prilejul acela, al cutiei de bomboane, se pierdu.

O lună limpede şi bogată în strălucire lumina sala în care priveau toate ferestrele odăilor lui Petrescu. El venise să poruncească bucătăresei prînzul de-a doua zi, nemulţumit de cîtăva vreme şi cu bucatele. Rămase mult în frigul din sală, atras, hipnotizat, de revărsările lunii, de lucirile de nestimate semănate din belşug pe omătul din arbori, de pe straşini. Era vrăjit şi îngîndurat de frumuseţea priveliştii, vecină cu singurătatea sufletului lui. Se simţi trist, alături de atîta frumuseţe. Ghici că toate sînt privite şi se tălmăcesc altfel în doi.

Se întristă adînc, găsindu-se singur, un biet suflet. Numai sufletelor împerecheate le poate hărăzi bucurie, fericire frumusețea căşunătoare de mîhnire. Văzu limpede, de netăgăduit, că toate cele făcute ca să ne aducă mulțumire sînt tot cîte două-două. Ochii, care privesc lumina şi ne dau bucuriile culorilor şi-ale strălucirii, sînt doi ! Urechile, care caută parcă, treze totdeauna, şi ne strecoară îndată şi fără greş muzica, sînt şi ele două ! Nasul are două nări, ca două drumuri, prin care ne sosesc miresmele florilor şi-ale flacoanelor de parfumuri. Toate cele bune sînt perechi : acesta e un semn dumnezeiesc şi o povață că omul numai cu două suflete poate simți fericire. E născut numai unul, dar se simte îndemnat să-şi caute perechea !

Un ciocănit în uşa cu geamuri a sălii întrerupse gîndurile neliniştite ale lui Matei. Farmecul cugetării destrămat, omul intră în odaia lui, socotind că cineva din vecini venise la servitoare. Peste cîteva clipe însă, aceeaşi uşă pe care intrase el se deschise larg, şi o femeie bătrînă, mare, dădu din cap cu prietenie şi închise încetişor uşa în urma ei.

— Nu mă cunoaşteți, e drept, începu ea, privindu-l şi pe el, şi mobila casei ; dar nu face nimic, eu vă cunosc de mult !

Petrescu o pofti să şadă pe scaun, mirat. Cucoana urmă :

— Toate sînt frumoase şi la locul lor aici la dumneata ! Parcă n-ai fi becher, dragă domnule ! Dar i se urăşte omului şi cu singurătatea — drept e ?

— Cucoană, v-a trimis la mine cineva, sau dumneavoastră singură ?... cuteză Petrescu, cu gîndul la Olimpia.

— Numaidecît... răspunse bătrîna, îmblînzindu-şi viclenia ochilor şi privind în toate colțurile.

— Cine m-a trimis la dumneata ? Mai întîi, eu nu întru în orişice casă ! Nu e vrednic fitecine să îi treci pragul casei şi să-i spui o vorbă bună... Am fost trimisă la dumneata, dar eu ştiam la cine viu, şi mi-a părut bine c-am să te cunosc. He ! puțini oameni cinstiți mai sînt azi !...

— Mulțumesc, cucoană ! Mă cunoaşteți ? întrebă Matei.

— Ca pe fata mea ! răspunse repede femeia. Chipurile, eu n-am copil... O prietenă bună a mea, cu care am copilărit, are o fată... Ce fată frumoasă ! mult mai frumoasă şi mai blîndă ca a lui Munteanu !

— Dumneata o cunoşti ?... tresări Petrescu.

— Cum să n-o cunosc pe Olimpia ? Drept să spun, nu face de dumneata ! Ai văzut-o cum calcă ? Cum vorbeşte de înţepat cu lumea ? Ce ifose are ? Ce să zic ? Fată de treizeci de ani nu-i ? Ia să vezi pe Aglaia noastră ! Are toate ale casei şi zece mii de lei zestre ! Olimpia n-are un ban, şi toate lucrurile ei sînt învechite, sînt bune de aprins focul cu ele, pentru că le-a făcut de cînd n-avea optsprezece ani ! Păi pe cine vrea ea să chiorească ? Pe dumneata ? Ce crede ea, că n-are cine să-ţi deschidă ochii ? Bunicu-său, Munteanu, a fost brînzar în gura pieţei ; şi vrea să se înalţe acum neamul de urdar pînă la dumneata, care eşti ca un măr domnesc ! Să te ferească Dumnezeu, dragă domnule, de aşa rubedenii ! Am să te duc la Aglăiţa, mînca-o-ar mama, ai să faci cunoştinţă şi cu părinţii ei, şi ai să vezi dumneata o fată şi-o casă după cum meriţi !

Covîrşit de cele ce auzea, spăimîntat, omul care trăia singuratic îngăimă :

— Bine, cucoană, bine, de ce nu ! cu plăcere...

Cucoana se sculă să plece şi adăogă :

— Mîine seară viu aici, la dumneata, să te iau. Multe lucruri bune am făcut eu în viaţa mea, multe case am întemeiat ; să îmi ajute Dumnezeu şi s-o văd şi căsătoria asta făcută ! Ar fi o gospodărie cum nu s-a mai pomenit ! Bună seara !

Matei Petrescu, slab de înger de felul lui, nu numai că răbdase să i se ponegrească îngerul, ba chiar crezuse în momentul acela tot ce i se spusese. Dar după plecarea peţitoarei, bîrfelile, una cîte una, îi veniră în gînd, le cercetă şi le aruncă, pe rînd, ca pe nişte nuci stricate.

De pildă, ştia, adică auzise de la funcţionarii biroului, că şeful e coborîtor din adevărata familie Munteanu ! Vîrsta Olimpiei i se citea fetei pe chip : o fetişcană ! Şi-apoi ce i-ar fi păsat lui dacă ar fi voit într-adevăr să se căsătorească cu ea ? Ar fi voit-o mai tînără ?

Servitoarea întră în casă cu un braţ de lemne, ca să mai hrănească focul.

— Mario, zise el, cucoana care a venit adineaurea are să vină şi mîine. N-are să mă găsească acasă. Să-i spui că a venit un domn şi m-a luat cu trăsura şi că mă întorc tîrziu.

— Peţitoarea, domnule ? întrebă bucătăreasa.

— Da, răspunse Matei, răstit, supărat că Maria o cunoştea.

„Poftim ! îşi zise el, rămas singur, o ştia şi Maria ! Cînd a mai venit la mine vreo peţitoare ? Ştia de Olimpia... Mîine e tocmai ziua în care mă duc la şef... Iar au să mă pironească şase ochi într-un scaun, şi-am să mă joc cu ciucurii feţei de masă, ca un copil. Oare de ce mă duc ? Am să mă pomenesc într-o zi că mă ia şeful de spate şi mă aruncă afară, în chihotul şi în huiduielile femeilor. Dar nu pot să mă stăpînesc ! Aştept toată săptămîna să vie ziua asta, şi mă duc întins, ca din deal în vale cu tîrlia, cînd bate ceasul opt."

Se privi lung în oglindă şi oftă.

„M-am cănit foarte bine, văd ! Dar tot acum cincizeci de ani m-am născut !"

Se vedea bătrîn şi se întreba ce caută peţitoarele la el. Fete tinere rîmneau la căscioara şi la pensia lui ca, după moartea-i, să benchetuiască ! Socoti că mai mult de cinci ani nu s-ar putea bucura de dulceaţa căsătoriei şi că apoi ar suferi cumplit văzîndu-şi nevasta, tînără, plecînd să se plimbe, cochetă, voioasă.

S-ar fi însurat, se gîndea uneori, dacă ar fi ştiut că trăieşte optzeci de ani. La moartea lui, Olimpia ar fi împlinit cincizeci şi cinci. Atunci ar fi închis ochii liniştit, socotind-o destul de bătrînă ca să-i fi pierit toate poftele şi să n-o mai vrea nimeni. Dar poate că şi atunci tot s-ar fi găsit cine s-o vrea, căci Matei vedea că el, om apropiat de vîrsta asta, avea căutare.

Primăvara, venită tîrziu, îşi năpustise dintr-o dată căldura pe pămîntul înzăpezit. Toată noaptea burlanele streşinelor zgomotau ca nişte ciuciururi de munte.

Lespezi de zăpadă se desprindeau de pe vîrfurile acoperişurilor, se tîrşeau pînă-n streşini, şi, ca azvîrlite, cădeau în stradă cu zgomot. În ultimele zile de iarnă, Matei se îmbolnăvise şi şedea în pat. Pînă nu-l prinsese boala, regulat îşi făcuse vizitele lui săptămînale la şef. Olimpia se făcuse mai frumoasă decît oricînd. Bolnavul suferea că nu putea s-o vadă, şi nici junghiurile răcelii nu-i dădeau pace. Dar boala îl făcuse să înţeleagă şi să se hotărască să nu se însoare. Îl făcuse să priceapă că e şubred şi trecut şi că nu s-ar putea bucura multă vreme de ispitirile unei femei tinere. Vedenia

fetei însă îi juca necontenit în ochi. Zadarnic omul închidea pleoapele : o vedea în casa lor, o vedea în baluri, în braţele unui tînăr, îi urmărea viitorul, îi pizmuia tinereţea. Şi frigurile îl zgîlţîiau nemilostiv. Ungherul care i-o arătase pe Olimpia îmbrăţişată de un necunoscut, n-o uita nici el. Întunericul mereu învia făptura fetei în braţele unui ins al cărui obraz nu se desluşea. Olimpia tremura de plăcere, săruta, rîdea fericită.

Uneori, Matei căuta să-şi închipuiască şi cum i s-ar părea casa cu Olimpia laolaltă. O vedea umblînd prin casă, printre scumpele lui lucruri, cu nepăsare, cu o privire batjocoritoare. O vedea oprindu-se la fereastră şi-i ghicea dorul de altă viaţă, de alt om, nu de el. Olimpia nu-l iubea, desigur.

Bine făcuse că nu se însurase. El n-o sărutase, n-o mîngîiase, nu-i vorbise barem ca un îndrăgostit şi tremura de gelozie. Ce friguri l-ar fi bîntuit şi zgîlţîit dacă i-ar fi fost bărbat, bolnav ca acum, zăcînd, apropiat de mormînt. L-ar fi ucis ! Şi apoi ea ar fi rămas liberă, tînără, frumoasă !

Îşi ceruse un concediu de patruzeci de zile, hotărît să le petreacă, pe toate în casă, chiar dacă s-ar fi vindecat. Nădăjduise să se întoarcă la liniştea, la tabietul, la lucrurile lui scumpe. Şi ce lungă şi tristă i se părea ziua ! Primăvara îşi dovedise fără şovăire stăpînirea şi dărnicia. Concediul se sfîrşea. Îi era dor cumplit de Olimpia, şi nici ei, şi nici tatălui ei nu le scrisese nimic. Afară de medic, nimeni nu-i intra în casă. Mai avea cinci zile şi trebuia să se prezinte şefului, la slujbă.

El era subşef, distanţa dintre ei nu era mare, dar şeful era tatăl Olimpiei. Amăgise aşteptările unui părinte, îl înşelase în socotelile lui după ce îl încurajase cu vizite statornice.

E drept că se prefăcuse că nu le înţelege dorinţele ; dar le pricepuse. Privirea cu care îşi închipuia că-l va pironi şeful, îl îngheţa şi-l ruşina. Se gîndea să-şi dea demisia, dar pentru că avea numai douăzeci şi doi de ani de serviciu nu se îndura. Şi apoi, pe ce motive să şi-o dea ? S-ar fi găsit, poate. Chiar şeful, din duşmănie, i-ar fi înlesnit-o în taină, adică ar fi şoptit directorului sau secretarului că e vorba de un bătrîn neputincios, de un nevolnic de care ar fi bine să se cotorosească ministerul.

Gîndurile astea îl amărau şi-l trînteau la pat. Pe Olimpia, totuşi, nu putea s-o uite. Mereu îi sta fata înainte. La răstimpuri, Matei se prindea torcînd visuri de adolescent, planuri de răpire, îngenuncheri în faţa iubitei, discursuri aprinse şi convingătoare. Cînd se scutura de păienjenişul nălucirilor, se mînia pe el, supărat că bîjbîie prin întuneric, că ţese romane, mîhnit că se vedea lipsit de voinţă.

„Va trebui să pricep odată, se supăra el, că totul a fost o nerozie şi că n-am s-o mai văd !"

Era încă în concediu, bolnav în pat, cînd poşta, care nu-i aducea decît ziare, îi aduse o veste, pe un carton lunguieţ : domnişoara Olimpia Munteanu se logodea cu domnul Atanase Popovici.

Matei rămase multă vreme în fotoliu, moale ca de gumă, după ce citise de trei ori cartonul şi nu-l mai putuse citi, după ce iar reuşise să-l citească şi-l udase cu lacrămi. Strivit, murmură într-un tîrziu : „Sînt potriviţi ! El are cel mult treizeci şi cinci de ani. E scrisul lui pe carton ; el mi-a trimis biletul, nu ea... Dacă îmi dau demisia, îl face pe el subşef de birou... El vine la rînd în serviciu. Eu... sînt bătrîn şi gelos ! Gelos şi pe viitor !"

Cînd doctorul veni să-l vadă pe Petrescu, aşteptîndu-se să-l găsească întremat cu desăvîrşire, se miră găsindu-l slab şi cu pulsul neregulat. Îl sfătui să-şi prelungească concediul cu încă zece zile.

— Domnule doctor, începu Matei, am să vă rog ceva... Puteţi să-mi spuneţi dacă eu aş avea motive să demisionez ?...

— De ce să demisionezi ? întrebă doctorul, surîzînd.

— Vreau să nu mai urc scări, să nu mai alerg la chemarea directorului... Îmi ajunge pensia ce mi se cuvine. Ce credeţi ? pe ce motive ?...

— Poţi să demisionezi pe motive de boală. Alături la demisia dumitale certificatul medical, pe care-l fac bucuros.

— Dar am o ambiţie, domnule doctor, o mîndrie firească : în certificatul acela să nu se spună că aş fi bătrîn şi că bătrîneţea ar fi cauza !

— Mă rog, fac întocmai după cum ceri.

Mulţumit că luase în viaţa lui o hotărîre, Matei se zăpăcise.

— Domnule doctor, fă-l imediat ! Trimit după coale timbrate.

— Nu, stai liniştit, zise medicul. Peste un ceas îl ai aici. Ţi-l trimit de-acasă, de la mine...

Petrescu îl privea pe doctor cu luare-aminte, silindu-se să nu se gîndească în altă parte, muncit de gînduri.

— Domnule doctor, încă ceva. Aş dori să mă constaţi dumneata... să mă priveşti bine, să mă ciocăneşti şi pe piept şi pe spate şi să-mi spui, pe onoarea dumitale, în ce hal sînt. Iată, mă dezbrac. Dar... pe onoarea dumitale !...

Cu o pripire de veveriţă, Matei se dezbrăcă şi se întinse în pat, curios să-şi afle starea sănătăţii.

— Starea sănătăţii dumitale, momentan, este de om bolnav, dar starea aceasta este trecătoare.

— Nu asta am vrut să ştiu, domnule doctor ! se plînse bolnavul. În afară de starea asta trecătoare, cum mă găseşti ? Într-un cuvînt : crezi că mai am mult de trăit ? sînt şubred ?

— Domnule dragă ! dacă m-ai întreba dacă poţi sau nu să te însori, ţi-aş spune verde că nu face de dumneata ! Cît despre lungimea vieţii, se poate să mai trăieşti încă douăzeci de ani ! Dumneata eşti om cuminte, nu faci nici un fel de abuz ! Pentru cincisprezece ani de existenţă garantez !

Bolnavul nu mai răspundea, se adîncea mereu în gîndurile lui. Cînd se trezi, spuse hotărît :

— Te rog, domnule doctor, să-mi trimiţi neapărat certificatul medical !

A doua zi, ministrul aprobă demisia subşefului de birou Matei Petrescu.

Doi nuci deşi, înalţi şi resfiraţi fereau casele lui Prichici de arşiţa verii, de cum scăpăta soarele către amurg. Proprietarul şi chiriaşii, cîţi se aflau pe acasă, începeau să iasă de prin odăi, suflînd a uşurare, bătînd muştele cu şervetul sau ştergîndu-şi năduşelile.

Mai întîi se ivea Steriana cu albia sau cu masa pe care călca rufele. Femeie trecută de patruzeci de ani era de meserie spălătoreasă. Aduna rufe de pe la muşterii şi le spăla acasă, le spăla şi le călca în singura ei odaie, în care dormea, mînca şi gătea. Fiertul rufelor în casă, aburii adunaţi şi schimbaţi în picuri de ploaie pe pereţi erau pricină veşnică de ceartă între proprietar şi ea. Prichici, cu ochii boboşaţi de băutură şi de somn, simţea de pe afară, bănuia după negureala de pe ferestre, intra în odăiţa făcută spălătorie, izbind uşa de perete, şi răcnea furios :

— Tot nu vreai să mă înţelegi, femeie ? Vrei să-mi dărîmi casa cu năravul tău ! Spală-n curte otrepele tale ! ! Ce ? ţi-e teamă că te-i înnegri ? Afurisit neam mai e şi neamul calicilor !

Drăgan, paracliser de meserie, ieşa şi el, scotea pe dată tabacherea, îşi punea degetele cu economie în tabac şi trăgea pe nas. După ce strănuta de două ori, se uita în dreapta şi în stînga la vecini. Era tare amărît şi pornit pe gîlceavă dacă se întîmpla să nu vadă la celelalte cinci uşi pe nimeni care să-i spună „să-ţi fie de bine !“ Cu Vasile Cîrstei, vecinul cu care multă vreme se înţelesese frăţeşte, nu mai vorbea de la Paşti, pentru că acela se făcuse surd la patru strănuturi. „Dacă un om nu e cuviincios cu mine, spusese Drăgan, mă leapăd de el ca de Satana !“

Măndica, femeie cunoscută în mahala ca meşteră ghicitoare în cafea, se aşeza înaintea uşii ei, lucra o bucată de vreme la ciorap şi i se ura. Scotea cărţile şi începea să le înşire în poală. Buzele i se mişcau, vorbea singură, mirată de ce afla din cărţile soioase.

Văzînd-o adînc cufundată în tălmăcirea chipurilor şi-a numerelor de pe cărţi, Cîrstei dintr-o parte, Caţaonul, alt chiriaş, din alta, se apropiau s-o întrebe ce veşti i se arată.

Deşi ei între ei luau în bătaie de joc ghicitul, fiecare în parte o ruga din cînd în cînd să-i dea cu cărţile. În clipele acelea, Măndica se preschimba pentru sufletele lor într-o făptură adîncă, cu puteri ascunse, şi la ameninţările destinului îi cereau sfaturi, ca unui preot.

Mulţi ani trecuseră pînă să poată Prichici, proprietarul, să adune în casele lui asemenea chiriaşi : fără copii, fără neamuri uşarnice şi neînsuraţi.

Prichici trăia din chiria caselor şi ţinea morţiş să nu să strice o palmă de zid, să nu se rupă o aşchie din gard, să nu-i fure nimeni o nucă !

Nu le era destul chiriaşilor că primeau pe degeaba bunătate de umbră, pe cînd toată lumea se frigea în luna lui cuptor ? Cînd culegea nucile, venea chiar el la fiecare din chiriaşi şi-l dăruia cu cîte douăzeci ! I se duceau bietului om o sută de nuci. Nu era veselă nici ziua aceea pentru el, care mînca zilnic, pe lîngă alte nimicuri ieftine, şi cîteva nuci.

Cu toate că îşi alesese chiriaşii după plac, o adevărată agoniseală, şi în curtea de monastire a casei lui se aprindea de multe ori vîlvătaia gîlcevii. Te miri cine, vrînd-nevrînd, arunca o zîzanie şi prindea ca sămînţa plină în pămîntul rodnic.

Steriana, spălătoreasa, şi Măndica, ghicitoarea în cafea, se duşmăneau de moarte. Una muncea din greu, asuda de cîte zece ori pe zi pentru tot atîta pîine cîtă mînca şi trîndava ghicitoare. Cînd mai venea şi Prichici s-o dojenească, Steriana, veşnic cu o legătură plină cu felii de cartofi împrejurul frunţii, uita c-o doare capul, că o bătuse fierul de călcat şi că de prea mult spălat cu leşie o usturau palmele, uita de toate şi găsea prilej nemerit s-o batjocorească pe Măndica şi pe cine i-ar fi luat cît de uşurel partea.

De cînd vecinul Cîrstei nu-i spusese „să-ţi fie de bine !“ la patru strănuturi, paraclisierul, de cum îl zărea, se întorcea cu spatele către el, şi era bucuros să intre în vorbă cu Caţaonul sau cu „Talpa-Iadului“, precum o poreclise chiar el pe Măndica.

Grecul Nicula vindea noaptea alune şi fisticuri, iar ziua sta acasă, visînd la averea ce avea să-i pice. Caţaonul venise de doi ani în ţara românească, anume pentru că era şi el unul dintre moştenitorii renumitului bogătaş Zappasos. Nicula, de cum intrase în ţară, cu doi gologani greceşti în buzunar, găsise îndeletniciri uşoare şi fără bătaie de cap. Fusese mult timp luat peste picior de Drăgan şi de Cîrstei, dar aceştia certîndu-se, grecul era acum cel mai bun prieten al amîndorora. Nicula era prost şi înfumurat. Împărţirea averii răposatului Zappasos se amîna mereu, dar Nicula, cînd vorbea, nu numai că-şi lua aere de om bogat, dar şi de viţă !

Era într-o marţi, în ajunul Sfintei Marii. Pînă în prînz fusese o căldură zăpuşitoare, de iulie. Chiriaşii lui Prichici, cu toată fierbinţeala, se certaseră mai-mai să se bată, fără să ţie seamă de arşiţă şi de sărbătoarea de-a doua zi. Însuşi paraclisierului Drăgan îşi ieşise din fire. Găsise în dreptul uşii lui un şoarece mort. Cine altul decît Vasile Cîrstei, fostul lui prieten, făcuse neobrăzarea ! Îl ştia Drăgan că e mojic, de cînd cu strănuturile ! Caţaonul rînjea... Omul bisericii îl bănui pe grec, după rînjet, dar apucase să-l blagoslovească pe Cîrstei : porc, măgar, om neruşinat ; iar Vasile îi răspunsese şi el, ca să nu-i rămînă dator : clocitură, ploşniţă, cartof degerat ! La asemenea ponosuri afurisite, paracliserul, turburat foarte, ce alta era să facă decît să deschidă tabacherea, să ia o priză de tabac, tot economicios, fireşte, şi să tragă pe nări ! După cum îi era obiceiul, privi în dreapta şi în stînga la vecini. Nici unul însă nu-i spuse „să-ţi fie de bine !“ Drăgan aruncă o privire, fierbinte ca o pereche de palme, proprietarului, puse bărbia în piept şi intră în casă. Numai într-un tîrziu se ivi iarăşi, cu privirea înecată în sufletul lui amărît.

Măndica făcuse şi ea gălăgie. Găsise lături vărsate dinaintea uşii ei. Noroc că-i ţinuse parte proprietarul, aminteri Steriana ar fi luat-o de coade.

Pe la trei după amiază adia un vînt răcoros, umbra se făcuse neagră pînă pe acoperişul măruntelor case. Chiriaşii

ieşiseră cu toţii în curte. Prichici, într-o zdreanţă de halat rămas de la bunicu-său, îşi clătina încet capul pe umere, ca să facă ceva. Steriana storcea rufele şi le culca în albie, ca într-un sicriu. Braţele ei voinice erau goale pînă peste cot. Muncea de zor femeia, şi trupul ei butucos se desluşea în toată puterea lui, prin hainele subţiri. Paracliserul strănutase destul înaintea amiezii şi-i pierise pofta de tabac. Citea încruntat sfînta evanghelie. La răstimpuri încruntarea se ştergea de pe faţa lui, şi o luare-aminte serioasă îi însenina frumos obrazul. Mutra Caţaonului arăta grijă. Nicula primise o veste rea de la părinţi — maică-sa era bolnavă. Bietul om se gîndise de-atîtea ori la bucuria mă-sii cînd va veni el acasă, urmat de o slugă, fireşte cu un sac de napoleoni în spate. Cîrstei, care se încercase să intre noaptea la Steriana în casă şi fusese dat afară, făcea pe veselul şi pe nepăsătorul. Rîdea cu hohot prefăcut, stînd de vorbă cu ghicitoarea în cafea. Cît despre Steriana, borborosea ocări la fiecare hohot al lui Vasile, dar nu-i părea bine că după ce încercase să-i intre-n casă în toiul nopţii, ziua, în vederea lumii, sta cu duşmanii ei de palavre.

Nucii uriaşi umbreau toată această lume, măruntă, cînd o pasăre, venită cine ştie de pe unde, se strecură în frunzarele înalte, mişcate lin. Era linişte, era singurătate în clădăria de ramuri a nucilor. Pasărea începu să cînte. După două-trei încercări, pe pianul ei de aur şi de cristal, note îndrăzneţe şi sigure zburară una după alta. Triluri după triluri, cu o dibăcie unică, azvîrlite printre frunze, către albastrul cerului, se porneau în vălurele, la nesfîrşit, veşnic altele. Privighetoarea nu mai ostenea ; pieptul şi guşa ei parcă nu erau cîteva oscioare, un boţ de carne. Cîntarea pasării minunate, niciodată la fel, merita nesfîrşirea către care se ridica sonoră şi dulce.

Prichici căscase gura, holbase ochii către nuc. În dreptul uşii lui cînta fermecătoarea. Cîrstei uitase că fusese dat afară de Steriana. Toţi chiriaşii se adunaseră în jurul proprietarului şi ascultau. Măndica se urnise de pe prag şi călcase ca o mîţă. Caţaonului îi trecuseră gîndurile negre ; uitase de maică-sa. Drăgan îl întrebă pe Cîrstei, în şoaptă : „E privighetoare ?“ Şi cel cu care se certase răzbit răspundea şopotind la urechea fostului prieten : „Care pasăre pe lume mai cîntă aşa ?“ Caţaonul zărise trupul neînsemnat, cu pene fără strălucire, al

pasării cereşti şi-l arăta cu degetul celorlalţi, în tăcere. Curioşii se vîrîseră unul în altul, capetele stăteau atingîndu-se toate şase. Privighetoarea cînta dragostea sau dorul ei, crezîndu-se singură. Neasemănatele triluri plecau pentru totdeauna. Nimeni nu le putea culege şi răspîndi în lume, ca să aline şi să înalţe, să şteargă jicniri şi să înlăture necazuri, măcar pentru un ceas. Steriana da din cap cu ochii umezi ; paracliserul, cu mîna pe inimă, îşi mărturisea bucuria fără seamăn, într-un zîmbet nesfîrşit ; Prichici, cu degetul pe buze, se simţea dulce şi uşor. Privighetoarea cînta !

DIN PERIODICE

BANUL DE ARAMĂ

În fiecare zi Mateiaş, în drumul lui cătră şcoală şi de la şcoală acasă, trecea pe lîngă biserica Sf. Dumitru. De la o vreme băieţelul băgă de seamă că pe lîngă grilajul de fier al curţei bisericeşti stă chircită o babă mărunţă, slabă, mai cît el de mică. Nu-şi avea drumul pe lîngă ea, trebuia să se abată cîţiva paşi pe strada Carol. Calea lui era strada Sfîntului Dumitru, iar şcoala de roşu no. 1, unde învăţa, era în str. Brîncoveanu, îmbucată cu str. Sfîntului Dumitru.

Bărbaţi, femei treceau în sus şi în jos pe strada Carol, dar Mateiaş nu îndrăznea totuşi să se apropie ca să vadă ce vinde baba. Prea semăna baba cu Muma-Pădurei, îmbrăcată în zdrenţe şi gîrbovită precum era. Doar ochelarii şi grămăjoarele verzi din faţa ei, întinse pe o petică de sac, îi mai făceau curaj lui Mateiaş. Grămăjoarele acelea erau poame verzi, negreşit ! Ce nu ştia Mateiaş toată şcoala ştia. Zgripţoroaica vindea zarzăre, caise şi corcoduşi, toate verzi. Era pe la sfîrşitul lui mai şi poamele nu erau coapte încă. Dar care copil nu s-a căţărat prin pomi, gata să-şi rupă coastele, tocmai pentru strepezituri de-acestea ! Copiii n-au răbdare să aştepte ca vremea să desăvîrşească, ci sînt lacomi şi plini de închipuire, şi de aceea găsesc plăcere, fără să şovăiască, în acreala roadelor necoapte, pline de boală. Gustul se mulţumeşte să se uimească. Şi cînd strică ceva, copilul descoperă. Păcat că uită lesne, alminteri din fiecare ar creşte un poet rafinat.

Nelipsită era baba, în zilele cu soare, de lîngă grilajul bisericei. Zilnic i se desfăcea toată marfa ; copiii veneau ahtiaţi de acrituri să tîrguiască. Micii muşterii îşi lăsau bănuţul de aramă, mulţumiţi, sărind şi strigînd pe stradă, cu gura plină. Cel care cumpăra era mai totdeauna înconjurat de o ceată pe care trebuia s-o cinstească. Cîte un copil mai deştept

aştepta să se depărteze cîrdurile şi să tîrguiască. Era lacom, nu voia să împartă cu alţii zarzărele sau caisele.

Mateiaş era mai totdeauna răznit de cetele de copii. Plăpînd, bolnăvicios, nu lua parte la lupte, la jocurile zburdalnice care fac obrajii să se îmbujoreze şi piepturile să se lărgească, şi abia găsea în el puterea hărăzită lui să înveţe. Faţa lui prelungă, ochii porniţi pe plîns găsiseră cîţiva prieteni în clasă. Copilul nu era bătut, dar nici preţuit de camarazi.

Mateiaş n-avea niciodată bani. Părinţii lui erau tare săraci, şi nici nu-i tăia capul că fiului lor de-o şchioapă i-ar trebui din cînd în cînd cîte un cinci parale, măcar pentru ca să cumpere tovărăşia cîtorva camarazi. Ceilalţi băieţi se cinsteau între ei şi fiecare ţinea socoteală de cinstea dată şi primită. Mica lume din şcoala primară se pregăteşte pentru viaţa de mai apoi.

— Ce tot visezi tu noaptea ? l-a întrebat mă-sa într-o dimineaţă. Vorbeşti în somn de-o babă. Ai spus astă-noapte : „băbuţo, caisele sînt foarte bune".

Mateiaş ţinea minte ce visase, şi tălmăci maică-sa visul şi izvorul lui.

A doua zi copilul a fost fericit ca niciodată. Tocmai începea să pice, şi baba se pregătea de plecare. Cu un zîmbet pe gură, care-i încreţea gura pînă la urechi, bătrîna i-a dat de la ea două caise mai mult peste grămăjoara cuvenită pentru cinci parale. Erau pe atunci bani de aramă, nu de nichel, ca astăzi. Cum surîse baba, cum îi stăteau ochelarii pe nas şi ea tot îşi apropia ochii de om, de poame, de bani, ca să vadă, capul alb tot, cu şuviţe sărace, mîna ei slabă ca scoasă din fiertură, glasul bătrînei femei, toată ea îl înduioşase pe Mateiaş, ca pe un copil, se înţelege, ca pe un copil simţitor şi cu minte... Ar fi vrut să poată veni de patru ori pe zi, nu atît pentru cumpărătoare, cît pentru ca să-i întindă babei cîte un cinci de aramă. Mateiaş ştia de la părinţii lui ce este sărăcia şi îşi închipuia că bătrîna n-are casă pentru că n-avea haine bune, că n-are ce mînca pentru că sta toată ziua în aşteptarea copiilor şi o vedea slabă ca o umbră la nămiază.

De aceea cînd naşul lui Mateiaş şi-a dăruit finul cu cinci parale, strălucitor ca un napoleon, copilul nu s-a gîndit la altceva decît la biata babă. Avea să i-l dea şi cinciul acela strălucitor ca soarele. Cît nu vedea bătrîna de bine, frumu-

seţea banului ca de aur avea s-o bucure. Mateiaş strîngea în palmă banul de aramă, fericit de viitoarea fericire a mătuşii. Desigur că ea n-are să-şi creadă ochilor, o să vrea să-i [dea] două-trei grămezi de poame. El n-are să primească decît una, pentru că banul de aramă, oricît de frumos este, e un cinci bani, un cinci care face cît o sută de cinciuri !

A doua zi Mateiaş s-a apropiat cu bătăi de inimă de vînzătoarea de corcoduşi verzi. Numai cînd a ajuns lîngă ea, bătrîna l-a băgat în seamă. El a aruncat cinciul strălucitor pe bucata de sac şi i-a spus destul de tare : „E cinci parale ăsta !“ şi s-a şi aplecat să ia o grămăjoară.

Dar bătrîna femeie parcă nu mai văzuse ban nou de aramă şi nu auzise vorbele lui Mateiaş. Întoarse banul pe o parte şi pe alta, îl făcu să lucească în bătaia soarelui. Copilul era mirat de nedumerirea bătrînei şi vesel oarecum.

Doi bărbaţi se apropiaseră atraşi de strălucirea monedei.

— Eu n-am să schimb galbenul ! spuse baba, cu glas tare, ca pentru urechea ei.

Mateiaş simţi o strînsoare puternică în ceafă şi un genunchi turtindu-l la pămînt.

— Mă pungaşule, vreai să înşeli pe biata femeie ?

Copilul se spăimîntă, dar nu putea vorbi. În sfîrşit, se ridică de jos, se văzu înconjurat de lume, ochii i se umplură de lacrimi. Privi în toate părţile şi o rupse de fugă.

ELIMINAREA

Calup M. Spiru, cum era strigat de pe catalog, fusese scos din fund de profesorul de matematică şi aşezat pe banca întîia. Nu pentru că era silitor, ci pentru că se pierdea printre copii. Spiru era cocoşat şi mai era şi şchiop. Tatăl lui, ţiganul Mandache, găsise cu cale să-l dea la învăţătură ; dacă copilul i-ar fi fost teafăr, l-ar fi făcut lăutar, cum era şi el. Din mahalaua lui pînă la liceu, Spirache, tot proptindu-se în cîrja pusă la subţioară sub braţul drept şi legănîndu-şi piciorul schilav, făcea un ceas. Era nevoit să se mai odihnească, să se razime de garduri, ca să prindă puteri noi. În curtea şcolii nu avea curaj să stea. În clasă se aşeza în bancă şi chinul începea. Grămăjoare de hîrtie muiate în cerneală, pacheţele cu muşte ca din praştie îl bombardau pe nemerite. Cînd bombele glumeţilor îl izbeau în nas, în ochi, pe obraz, se făcea haz mare, era o petrecere aleasă.

În timpul recreaţiei mai niciodată nu găsea cîrja lîngă el. Tovarăşii de liceu i-o furau şi i-o ascundeau. Dacă o dibuia şi se ivea în curte, se găsea cine să se poticnească de sprijinitoarea lui şi să-l dea tumba.

Spiru, căzut pe spate, cu cocoaşa în sus, cu mîinile întinse a deznădejde pe pămînt, li se părea copiilor o broască, o lighioană caraghioasă, şi toată şcoala rîdea să se spetească ! Pocnitoarele trîntite pe furiş, între picioarele lui se fărîmau, artificiile, la spatele lui, sub gheb, îşi aruncau scînteile şi făceau zgomotul lor spăimîntător cînd nu-l aştepţi. Spiru le răbda toate, n-avea ce face, socotea că nu trebuie să-şi pîrască tovarăşii, şi nici n-ar folosi dacă s-ar plînge profesorilor. Pesemne că încercase. Se făcea surd la batjocuri, dar într-o zi Tănăsescu Marin îi răzbi nepăsarea.

— Mă ţigane, cumpără-ţi un picior de porc de la măcelărie ; dă-ţi dracului pe ăla chircit. Şontîc ! şontîc !

Tănăsescu se învîrtea schiopătînd, aidoma ca Spiru, în hazul şi în dragostea clasei.

— Îţi dau una cu cîrja în cap ! ameninţă schilodul, negru de supărare. Buzele-i tremurau vinete şi subţiate.

— Mă ţigane, spune drept, jură-te pe biserica voastră de caş : ai rîie pe trup ?

— Îţi dau una cu cîrja în cap ! ameninţă persecutatul, tremurînd tot, clătinîndu-se pe propteaua lui.

Dar Tănăsescu nu se lăsa. Băieţii ceilalţi se frîngeau de mijloc rîzînd. Aţîţat de izbînda vorbelor lui, Tănăsescu hîrîia, îl întărîta pe neputincios ca pe un cîine şi-i sta ţanţoş în faţă. Succesul îl făcea iscusit ; schimbă tonul :

— Calup M. Spiru, ce are lumea cu tine ? Mă, noi sîntem prieteni buni ; Popescu Stroe m-a învăţat ! Mie mi-e milă de tine ! Bagă-ţi cocoaşa în ghiozdan şi vino afară să ne jucăm.

Spiru n-a mai putut să îndure. A adus cîrja vîrtej şi a trîntit-o în ţeasta lui Tănăsescu. Cu ochi mari de spaimă s-a holbat la victima lui. În clipa aceea a stat într-un picior, ca un cocostîrc. Apoi s-a rezemat, sleit, de pupitru. Tănăsescu căzuse pe scînduri, răsturnat pe spate de puterea loviturii. Capul îi era ud de sînge. Nu murise. L-au ridicat copiii de jos şi l-au dus în cancelarie. Peste cîteva minute însuşi directorul, fierbînd de mînie, a intrat în clasă şi, luîndu-l de urechi pe Calup M. Spiru, l-a dat afară pe uşă.

— Eşti dat afară pentru totdeauna din toate şcolile statului. În ţigănie să te duci !

Peste două zile a intrat în cancelaria liceului un om cu pîntecele peste măsură de umflat, negru pe mîni şi la chip, nespălat, cu mustăţile pleoştite, cu urdori la ochi. Hainele lui vechi, ieşite de soare, erau numai pete de grăsime ; vesta era roşie, haina cadrilată, pantalonii albaştri de lucrător, cu franjuri de noroi [1] pe jos. Părea tare supărat şi căuta pe d. director.

— Eu sînt Mandache, tata lui Spiru Calup.

— Da. Ştii ce-a făcut băiatul dumitale ?

[1] În textele originale : „nori".

— Știu că l-ați dat afară din școală.

— L-am dat afară pentru că a dat cu cîrja, de i-a spart capul unui tovarăș al lui de clasă.

— Bine i-a făcut ! Dacă avea briceag la el, trebuia să-l taie ! Păi credeți d-voastră că nu se cuvenea să-l pocnească pe măgarul ăla care-și bătea joc de beteșugurile lui, săracul ? Păi se poate, d-le director, să-și bată joc de nenorocirea lui zile întregi, luni de zile, și el să le rable toate ? Eu, să-l fi auzit, îi suceam gîtul. Asta învață el la școală ? D-ta dacă l-ai fi auzit îl răbdai ? De schilăvenia unui copil se rîde ?

Mandache avea spor la vorbă și multă durere în inima lui de tată, dar directorul n-avea timp.

— L-am eliminat ! S-a isprăvit !

— Eliminat, bine ! Faceți și-așa, dar numai afară să nu-l dați !

— Asta am vrut și eu să spun. L-am dat afară.

— Afară din clasă ? Să-l treceți în altă clasă ! Sînt destule aici.

— E dat afară din toate clasele.

Mandache se înfurie cumplit.

— Cum ? L-ați dat afară din toate odăile astea, cîte sînt aici ? Da' pentru ce, domnule ? Și ce vreai să fac cu băiatul meu ?

— Să-l dai la un meșteșug... la o prăvălie... Ia gîndește-te și d-ta : toată lumea învață ? Poate că nimerești mai bine așa. Astăzi...

Mandache oftă din băierile inimei, dădu din cap cu deznădejde și, pînă să-i vină plînsul, care-l sugruma, reuși să smulgă din gîtlej înțeleptele vorbe :

— S-a spurcat la carte ! Nu se poate ! S-a spurcat la carte !

Și Mandache Calup începu să plîngă ca după mort. Pîntecele lui mare sălta, umerii îi jucau, lacrămile îi spălau ochii, capul lui nețesălat se clătina cu deznădejde, și din ce în ce, omul voinic, înalt, parcă se muia și se scurta.

Directorul își stăpînea emoția cu greu în fața bărbatului de peste patruzeci și cinci de ani, care aștepta de la el o hotărîre mai blîndă, ca pe o mîntuire de la moarte.

Profesorii care se mai aflau de faţă erau toţi cu inima strivită de milă.

Tuturora le plăcuse vorba deznădăjduită a lui Mandache, ţiganul, lăutar de a şaptea mînă : „S-a spurcat la carte !"

— Du-te, d-le, rosti directorul, şi trimete-l la şcoală. Fac eu ce-oi face cu eliminarea !

Zguduit, Mandache se făcu înalt, se făcu scurt, şi zîmbi tot : ochi, gură, frunte, gîtul fără guler, vesta descheiată şi pantalonii.

— Să vie la şcoală ? Să trăieşti, boierule !

CĂRĂTORUL DE APĂ

Iarna, ca şi vara, Moise Hanină căra apă cu cofele, n-avea altă meserie. Cîştiga puţin, dar de pîine tot avea parte zilnic şi se găsea adesea cîte cineva, o gospodină, o servitoare bătrînă, cu trecere pe lîngă stăpînii ei, oameni de mijloc, care să-i dea de mîncare la bucătărie, cumsecade.

Nimeni, fireşte, nu-l trata ca pe un milog ; Moise nu era cerşetor, ca Iancălă Şichel sau ca baba Oana, aceea care sta la uşa bisericii Vovidenia cu mîna întinsă.

Muncitorul avea obraz subţire şi lumea ştia să i-l preţuiască. Domnul Bărbulescu, prezidentul tribunalului, nu numai că-i răspundea la salut, dar îl întreba totdeauna ce mai face, trăgîndu-se de barbete, după cum obişnuia.

Odată, chemat ca martor la un proces de bătaie, mărturia lui Moise Hanină, care tremura ca varga şi se îngălbenise, din roşu ca sfecla cum era el, a fost ascultată de domnul prezident în tăcerea sălii pînă la capăt, şi vorba lui Moise a fost crezută cuvînt cu cuvînt şi scrisă negru pe alb de domnul grefier. Şi astăzi poate oricine să citească, dacă ştie carte, ce-a spus el la tribunalul cel mare din Bîrlad. Şi domnul prezident nu cumpăra apă de la Moise, pentru că avea casă mare şi tîrguia cu sacaua.

Poate că Moise ar fi fost mulţumit pînă la sfîrşitul vieţii sale dacă bătrîneţea nu i-ar fi scurtat din putere şi oboseala nu l-ar fi prididit cu vremea. Muncitorul îmbătrînea, şi el nu avea să aibă parte de pensie, ca domnul aprod de la tribunal şi ca domnul vătăşel de la primărie, cu soţiile cărora sta uneori de vorbă între două perechi de găleţi cărate. Şi, mai rău decît atît : se înmulţise sacalele în oraş şi-l concurau oleacă, iar el începuse să tînjească la treabă, să nu mai care treizeci-patruzeci de doniţe, ca ieri, alaltăieri.

Într-un oraş mic, toată lumea se cunoaşte, şi îngrijorarea lui Moise de ziua de mîine, nemilostivă, cumplită, nu rămase taină şi ajunse, în mai multe din case, subiect de conversaţie.

„Bietul Moise ! De treizeci de ani se străduieşte aşa, cărînd apă cu găleţile, pentru o bucăţică de pîine ! Nu mai poate de-acu ! I-o fi ajungînd şi lui... Dar ce alta ar putea face ? Dacă ar avea o saca"...

Şi ideea asta, că dacă bătrînul Moise ar avea o saca i-ar fi mai bine, ar cîştiga mai uşor şi mai mult, prinse şi ajunse pînă la el, pricina înduioşării.

Ca şi binevoitorii lui, Moise Hanină îşi văzu mîntuirea într-o saca, şi bătrînul de aproape şaizeci de ani începu să viseze la ea, s-o mîngîie în nădejdea lui cum nu dezmierdase, în toată viaţa, nimic şi pe nimeni. Dar de unde-i putea veni asemena plocon, o avere ? se întreba omul, stăvilindu-şi fantazia şi năzuinţa. Dar lumea vorbea mereu, aceea care sta de vorbă cu el, şi Moise ar fi voit în cele din urmă să nu mai audă de saca, să nu mai fie căinat şi nici să viseze. „Ce bine-ar fi să aibă săracul Moise o saca ! Altă socoteală ! Viaţă uşoară ! El e om bătrîn ! Mai poţi, Moise ? Nu te dor umerii ?"

Toţi mușteriii lui îl iscodeau, parcă nici unul nu mai avea altceva de spus.

În partea de oraş în care îşi făcea mai des negoţul lui de apă erau puţine case mari şi sălăşluia înghesuită multă sărăcime. Fiecare piatră îl cunoştea aci pe Hanină, şi nu era copil care să nu-şi plimbe ochii după el ca după o făptură familiară. Barba-i arămie, încîlcită, ochii lui bulbucaţi, lăcrămaţi totdeauna, faţa curată nu-i speria pe micuţi. Mai erau şi alţi cărători de apă, dar aceştia, oameni tineri, îşi lăsau din cînd în cînd meseria, se făceau coşari, piereau o vreme, duşi pe la moşii să argăţească.

Şi iată că domnul Calmanovici, bancherul, şeful comunităţii izraelite locale, crede că este de datoria lui să facă o colectă pentru cumpărarea unei sacale, cu cal, cu hamuri cu tot, pentru Moise Hanină.

Doamna şi domnişoara Calmanovici, o partidă bună cu trei sute de mii de lei zestre, erau de aceeaşi părere.

Banii se strîngeau cu mare greutate. Abia în timp de două luni colecta se ridică la o sută optzeci de lei şi, într-o

bună zi, Moise fu chemat la domnul Calmanovici acasă, unde fu primit în stradă, pesemne pentru că acolo, înaintea acareturilor bancherului, era sacaua cu un cal roib înhămat gata, în aşteptarea stăpînului ei.

Erau de faţă mulţi din muşteriii lui Moise, care-şi dăduseră şi ei obolul pentru procopsirea lui.

Ziua era frumoasă : zi de vară luminoasă şi caldă, iar chipurile oamenilor, gata pe voioşie şi înduioşare, aşteptau.

Cînd Moise înţelese pentru ce a fost chemat, încetini pasul de la zece metri de saca şi de lume, ochii i se umplură de lacrimi, capul începu să i se bălăngănească pe umeri, iar cînd fu aproape, şiraguri de lacrimi îi curgeau în voie pe obrajii roşii, brăzdaţi şi frămîntaţi de emoţie. Voi să pupe mîna domnului Calmanovici. Acesta se împotrivi cu bunăvoinţă. Voi să vorbească, fericitul, să mulţumească, şi abia reuşi să borboroseasă înfundat cîteva cuvinte neînţelese. Plînsul îi ridica pieptul păros, întrevăzut prin cămaşa-i ruptă şi, întinerit parcă, nemaiştiind ce face, sări pe capră, trase de hăţuri, merse o bucată bună de drum cu sacaua şi se întoarse iarăşi la grupul binefăcătorilor săi :

— Să trăiţi ! Să vă dea Dumnezeu sănătate ! Aşa ceva... aşa ceva !...

Şi nu putu rosti mai mult, iarăşi cu faţa plină de lacrimi şi răvăşită de prea multă bucurie.

— Să trăieşti şi tu ! strigă domnul Calmanovici, şi se retrase.

Lumea se risipi. Moise plecă şi el, în picioare la cîrmă, cu hăţurile în mîni, parcă ar fi mînat un echipaj imperial, după o izbîndă strălucită şi miraculoasă.

După treizeci de ani de cărat apă cu două cofe, cu două găleţi mai des, pe cobiliţă, Moise Hanină se făcea angrosist de apă, aducea dintr-o dată treizeci de găleţi, cincisprezece perechi de doniţe ! Ce bună fusese lumea cu el ; cum se gîndise ea la bătrîneţele lui, la obida lui secătuitoare !

Dar trebuia să găsească de-acu alţi muşterii mai înstăriţi din cei care aveau ce face cu atîta apă cîtă le putea aduce el dintr-o dată. Ar fi fost tare bine să nu mai vîndă cu cofa, ca pînă ieri. Avea negreşit să-şi facă meseria mai la centru. Avea să aibă de-a face cu bogătaşii oraşului.

Chiar în seara primei zile fericite, Moise dădu peste o greutate. La casa de oameni săraci, bordei în pămînt, unde era aciuiat de treizeci de ani, nu se afla nici un fel de adăpost pentru cal. Fu nevoit să-l lase în curte, legat de un par al gardului. Să fi tras mai tare roibul de funie, dărîma ulucile. Toată noaptea, omul fericit nu se odihni, năzărindu-i-se că vine cineva şi-i fură vita. Animalul trebuia şi el să fie adăpostit : putea să plouă, avea să vină iarna... Din culcuşul în care sta chircit pe rogojină, Moise ieşise de zece ori pe-afară, şi îşi găsise calul păscînd iarba curţii. Îi mai lungise funia gîndindu-se mirat că vitele nici noaptea nu se astîmpără şi mănîncă, nesăturatele !

Se mută la altă gazdă, unde avea şi un crîmpei de grajd. Aci plătea doisprezece lei pe lună, din ce plătise pînă atunci numai cinci. Cheltuielile lui sporeau, firește, dar aşa se cuvenea, căci era alt om acum, era proprietar de cal şi de saca.

În căutarea muşteriilor se izbi de neajunsuri la care nu se gîndise. Mai întîi era concurat, ca un adevărat negustor cu firmă nouă, de către ceilalţi sacagii. Dezamăgirea lui fu mare cînd văzu că nu avea de loc de-a face cu cucoane, ci numai cu slujnice, multe din ele foarte obraznice, semeţe, şi care căutau să-i rupă din preţ în profitul lor.

La domnul Calmanovici, pe care spera să-l capete muşteriu, fu refuzat, i se spuse că au sacagiul lor şi nu-l schimbă. La domnul Bercovici, mare neguţător de mărunţişuri, care şi el pusese ceva din punga lui pentru cumpărarea sacalei, i se spuse că cerea prea mult, cincizeci de bani pentru o saca şi că să-i fie ruşine, că dacă ar avea puţin obraz, ar aduce cîteva sacale gratis, ca să mulţumească celor care l-au făcut om.

Umilit peste măsură, Moise a plecat din ograda ca o grădină a domnului Bercovici, dat afară, deşi ar fi vrut bucuros să le dea pe degeaba apă, ca să-i împace pe binefăcătorii lui.

În noua meserie, atît de năzuită, visată ca un liman, Hanină nu izbutea. Întreţinerea calului îl costa prea mult faţă de cîştig. Întors la vechii lui clienţi, cărora le vindea cu găleata, aceştia îl priviră, unii ca pe un procopsit înfumurat, alţii ca pe un pomanagiu, unii îl schimbaseră, luau apă de la alt cărător.

Era către toamnă. O secetă mare stîrpea iarba de pe lîngă şanţurile uliţelor, de prin ogrăzi şi de prin ceairurile

din preajma Bîrladului. Deznădjduit alerga Moise pe lîngă sacaua lui plină pînă sus, strigînd din răsputeri, doar şi-o vinde apa. Marfa lui se desfăcea greu, şi el ar fi trebuit să vîndă de la zece sacale în sus ca să scoată hrana lui şi a roibului.

Calul slăbea văzînd cu ochii. Hanină nu-i da să mănînce cît îi trebuia animalului. Mîrţoaga începuse să calce ca cu picioare frînte de la genunchi, să se poticnească, şi botul ei, tot mai spre glod plecat, parcă nu mai sta închis cu tărie, aşa-i picau buzele pe dinţii lungi.

În ochii omului descurajat se aprindeau văpăi de ură cînd gloaba sta, tam-nesam, sleită de puteri, în mijlocul drumului. Atunci lumea, care se afla pe la porţi, pe drum, se uita holbată, căina calul şi era vădit furioasă pe stăpînul lui, pe Moise Hanină. Inimă haină, nelegiuit, parcă n-ar fi fost omul iubit şi stimat pînă atunci. Animalul parcă ştia ; respira greu, tuşea, se umfla în coastele lui înşirate ca la un hoit, şi ochii lui tîmpi, mari, se uitau la stăpîn plini de suferinţă şi plini de mustrare, credea lumea.

Moise se scutura tot de ciudă ; îşi sucea, îşi smucea capul pe umeri, neştiind ce face, îşi smulgea vechea-i pălărie de pe cap, o trîntea jos ; îşi înfigea amîndouă mînile în păr, şi lacrămi ţîşneau şi se uscau în ochii şi pe faţa lui aprinsă.

Nu-şi bătea vita, o ura numai şi se ura şi pe el, şi mai vîrtos încă. Se bătea uneori cu pumnii în cap, îşi smulgea ciuful puţin, pînă obosea.

Cei care îl vedeau pedepsindu-se aşa, din scrinteală, socoteau ei, îl urgiseau şi îl ocoleau apoi cu scîrbă şi cu temere. Copiii începuseră a fugi din calea lui, învăţaţi de părinţii lor. Lumea credea că a înnebunit — de bucurie, socoteau unii, că e sacagiu ; de necaz, pentru că nu-i merg treburile după cum sperase el, ghiceau alţii ; şi, în sfîrşit, cei mai mulţi nu mai voiau să audă de el şi ridicau din umeri. Un om care are tot ce-i trebuie şi ce-i dorea sufletul, ziceau aceştia, n-are decît să muncească şi să fie cuminte ; dacă se prosteşte, e beţiv, treaba lui !

Lui Moise îi mergea din ce în ce mai rău. Muşteriii cei vechi îl părăsiseră aproape toţi. Alţii noi nu izbutea să dobîndească. Abia vindea patru-cinci sacale pe zi, pe unde nemerea. Lumea îi întorcea spatele, cînd nu-l putea ocoli. Domnul

prezident al tribunalului nu-i mai răspundea la salut şi domnul Calmanovici la fel.

Omul bătrîn, deprins cu bunăvoinţa, cu zîmbetul şi vorba, se rătăcea în presupuneri şi se cufunda în necaz şi sărăcie. Mîrţoaga lui nu mai avea zile multe ; asta o vedea limpede stăpînul. Pentru hrana ei cheltuia pînă la un ban, se lăsa flămînd, şi tot n-o sătura. Nutreţul era scump. Iarna se apropia.

Moise se împrumutase de la fosta lui gazdă, la care şezuse treizeci de ani, o dată cu doi lei, apoi cu opt, şi zilele treceau fără să se poată plăti de datorie.

Să vîndă calul şi sacaua avea el oare drept ? Le primise-n dar, se bucurase şi mulţumise plîngînd primindu-le ; nu dase nimic în schimb, şi-acum lacrimile lui aveau să fie mincinoase ? Dacă vindea calul şi sacaua, cui avea să dea banii ? Avea să şi-i oprească lui ? Cu ce drept ? Şi ce-avea să-i zică lumea, care-l căpătuise, îi voise binele ? Că e un netrebnic, fireşte ; că e un hoţ, un şarlatan !

O viaţă întreagă fusese onorat ca om vrednic şi cinstit ! Nu, mai bine moartea decît înşelăciunea şi scîrba lumii. Dar moartea nu vine cînd o chemi, cînd o rogi. Şi chiar dacă ar muri, ce-ar zice lumea acum ? „Bine că a pierit un netrebnic, un păcătos ! Nu era în stare să îngrijească de un cal"...

Moise Hanină avea să-şi dea singur moartea, să facă ce nu s-a mai făcut, şi în aşa fel ca lumea să priceapă lămurit, că din pricina calului şi-a sacalei şi-a făcut seama.

Da, la asemenea pieire trebuia să se gîndească zi şi noapte Moise, şi cît mai curînd, ca să nu i-o ia calul înainte.

S-a trudit mult Hanină pînă să găsească o moarte lămuritoare, după părerea lui, şi-a găsit-o. Avea să se spînzure de vîrful hulubelor sacalei lui, aşezate la marginea şanţului ce despărţea curtea casei de a vecinului. Pe cal l-a aşezat aşa ca să vie cu pîntecele peste saca, proptind-o, apăsînd-o cu greutatea lui, ca nu cumva să se ridice cînd Moise avea să se acaţe şi să atîrne de capătul uneia din hulube. Pe cal l-a legat bine, acolo, la fundul sacalei, ca să nu plece din loc.

Şi-a venit lume de pe lume, din Bîrlad, ca să-l vadă, şi n-a rămas îndoială că Moise Hanină s-a spînzurat de mizerie şi de mare supărare.

LADA BRAŞOVENEASCĂ

Zorile abia s-au ivit deasupra cîmpiei, iar aici la Dimieni, sat aşezat între dealuri, văzduhul e încă plumburiu şi pîclos, dar Tudose îşi deschisese prăvălia : „Poate pică vrun muşteriu".

Negustorul se culca devreme — i se părea că petrolul costă prea mult — şi se scula cu noaptea în cap.

Ştia bine că muşteriii nu vin aşa de dimineaţă, dar dacă se trezea din somn de către ziuă nu mai voia să stea în pat, „la cloceală". Se temea să nu se lenevească, să nu prindă dragoste de căldura dulce din aşternut şi să se pomenească, el, om serios, că simte nevoie să pună ciorapi groşi, să bea ceai fierbinte, încît să iasă aburi din el ca din părintele Şerban, parohul Dimienei.

Amintirea unui cinzec de ţuică fiartă, cu care-l cinstise la un drum, într-o iarnă, cîrciumarul din Zătreanca, îi revenea mai în fiece dimineaţă friguroasă. Foc simţise în tot trupul Tudose, şi parcă un capac greu ca un clopot i s-ar fi luat de jur împrejurul capului, cu frunte cu tot, şi cu altă minte, şi cu altă simţire văzuse lumea. O veselie mare — cînd nu cîştigase nimic şi pierduse vremea acolo — îi dogorea şi astăzi în piept, în suflet, şi plescăia din limbă, el, Tudose, ca un fermecat. Cu greaţă şi nedumerire privea omul la el însuşi, copleşit de amintire.

Pentru că în dugheana lui se mătura, negustorul se plimba pe afară, pe dinaintea ei şi da cîte o raită, două şi prin curte ; se prea putea să se strecoare vrun hoţ pînă la odaia lui — deşi era închisă cu cheia, şi cheia în buzunar — şi să cotrobăiască. Te pomeneşti că iarba fiarelor nu-i o vorbă goală !

Bani avea Tudose mulţi, iar lumea ştia că are, şi el aflase că ea ştia. De un veac de om nu se mai pomenise hoţie

în sat, dar paza bună nu strică. De sluga pe care o avea nu prea era temere : un flăcăiandru într-o ureche, om prost, în stare să doarmă şi după ce se deşteptase jupînul. Şi sluga n-o avea decît pentru „magazin" ; în odaia de dormit nu se sfinţise să intre nici pînă în prag.

Stăpînul îşi deretica, şi pînă şi cearceaful, colorat, ca să ţină la tăvăleală, îl schimba singur, spălat tot de omul lui.

„Măi Pungă !" striga de cîteva ori Tudose pînă să răspundă căscăunul o dată „hă !" din fostul grajd de un cal, în care locuia flăcăul. Nu l-ar fi ţinut negustorul dacă ar fi văzut vro apucătură în vreun fel urîtă la el, şi Pungă era cinstit ca un prunc, avea putere de zăbăuc, şi muncea fără simbrie.

De douăzeci de ani ţinea Tudose prăvălie în Dimieni. Venise tinerel şi-acum era cărunt. Pe vremuri crezuse părintele Şerban să şi-l facă ginere. Nu izbutise ; negustorul nu avea altă vorbă cînd deschidea gura către oricine decît să se plîngă de chirie, că e prea mare şi că nu merg treburile cumsecade.

Era de prin Oltenia, dar nici un neam de-al lui nu se abătuse pînă la Dimieni şi nici nu trimesese, nici nu primise altfel de scrisoare decît de afaceri. Ca negustor, lumea îl socotea priceput. Femeile găseau în maghernița lui îndesată sculuri de bumbac şi de lînă, jurubiţe şi mosoare de aţă de toate felurile, vopsele pentru boitul firelor, pînzeturi, stămburi şi molton, oglinjoare, dresuri pentru obraz, mărgele ; se găseau de asemenea băcănii, ca sardele, scrumbii şi masline, pastramă, zahăr, cafea, orez şi ceai, precum şi cuie, sape, lopeţi şi fier nelucrat. Băuturi nu ţinea, pentru că licenţa e scumpă, cu beţivii greu o scoţi la capăt şi totdeauna ajungi să dai şi pe datorie.

Soarele se ridicase peste dealuri şi înainta nesimţit pe cer, grabnic, parcă ţinea să ajungă repede în dreptul uliţei mari a Dimienei, uliţă pe care îşi avea Tudose magazinul. Pe negustor n-avea să-l vadă, pentru că el nu ieşea în drum cînd se făcea ziuă bine şi casa avea straşină foarte lată în faţă. Jupînul aşeza mărfuri, se învîrtea după treburi, servea, da restul ; avea ce face !

Frigul începutului de iarnă îl silea să-şi bată din cînd în cînd tălpile de duşumea şi să-şi frece mînile. Foc nu făcea nici pe gerurile cele mari. Dacă omul se deprinde cu căldura,

s-a isprăvit ! trebuie să dea şi bucăţica de la gură pentru ea. Aşa, cîte un capac de butoi dogit, cîte un maldăr de hîrtie murdară, la sobiţa de tinichea din iatac, înainte de culcare, mai merge. Dacă te deprinzi cu frigul, nu-ţi pasă ! Dobitoacele nu pun pe ele nici cămaşă, şi sînt în stare să doarmă şi-n omăt. Uite Grivei, o potaie jigărită, se face ghem lîngă soba rece şi doarme pînă la ziuă, fericit.

Grivei era cîinele lui Tudose, singura făptură care îl iubea, şi stăpînul o culca cu el, în iatac.

Trecuse ceasul prînzului, dar tot mai picau muşterii. Tudose nu se apuca să mănînce cît avea de lucru. Spusese lui Pungă să învîrtească mămăliga. Dimineaţa, nici el, nici sluga nu îmbucau nimic. Cît dormi, nu lucrezi, te hodineşti : atunci de ce să mănînci ? Pentru că ai stat lungit şi n-ai cîştigat o para ? Sluga făcuse mămăliga şi aştepta, rezemată de un raft, lihnită ; cîinele adăsta şi el pe aproape. Dar mereu picau muşterii.

Amurgea. Pungă se tîrî la grajdul lui ; cîinele adormi. Tudose rămăsese la o vreme singur şi îşi aduse aminte că-i e foame, cînd o căruţă, trasă de doi cai negri, se opri înaintea prăvăliei.

— Noroc şi sănătate ! strigă din uşă un om ca de treizeci de ani, cu mustaţă bine împlinită, cu ochii umezi de frigulețul de-afară, cu căciula de miel neagră trasă pînă peste urechi.

Dădu mîna cu jupînul ; se cunoşteau.

— Uite de ce-am venit pe la dumneata...

Pungă tocmai se ivise pe a doua uşă a magazinului din săliţa pe care se afla iatacul şi care da în curte.

Zărind-o pe slugă, drumeţul vorbi încet, apropiindu-şi capul de urechea lui Tudose :

— Goneşte-l pe băiat de-aici, să-ţi spun cevaşilea.

Negustorul dădu din cap şi strigă la Pungă :

— Du-te pe-afară ! Du-te pe-afară, n-auzi ?...

— Nene, vorbi iarăşi cunoştinţa.

— Înţeleg, sluga mea nu trebuie să... ţinu să arate că pricepe negustorul.

— Nene, am de făcut două drumuri : şi la dreapta, peste dealul Soreştilor, la Mocna, şi la stînga, la Cojani. Am de dus o ladă la Cojani, dar trebuie negreşit să mă reped astă-seară la Mocna. Şi n-aş vrea să mai car lada cu mine peste

dealuri. Mi-e milă de căişorii mei, e păcat. Vreau s-o las la dumneata ; am toată încrederea — nu mai încape vorbă ! — deşi sînt acolo lucruri de preţ. Ce să-ţi mai îndrug ? Mă şi grăbesc.

— Bine, bine, înţeleg, ai dreptate. De ce să cari ?... E mare lada ?

— Mare, braşovenească. Aminteri...

— Hai să punem mîna amîndoi şi s-o aducem înăuntru. Mîine vii negreşit.

— Da... Mai odihnesc caii în noaptea asta la Mocna.

Lada era lungă, aproape de doi metri, dar nu prea înaltă : ladă braşovenească. O duseră totuşi lesne cu mînile cei doi bărbaţi.

— Vezi să fie închisă bine, spuse Tudose. Eu nici nu mă uit la ea. Un lucru care nu-i al meu parcă n-ar fi.

Călătorul, îndatorat, strînse cu putere mîna lui Tudose, îl privi fără să zîmbească, nu clipi, ieşi pe uşă, se urcă în căruţa lui, în care era singur, şi zbură cu ea.

Jupînul îl strigă pe Pungă să vie cu mămăliga. Pînă să vie sluga, Tudose îşi îngropă nasul în butoiaşul de scrumbii, pus într-un ungher. Da sarea grunjoasă la o parte, răscolea peştii, ca să-l aleagă pe cel mai mare. Cu cît era mai mare, negustorul era mai cîştigat : putea mînca de mai multe ori din ea, una la mînă, iar muşteriul trebuia să cumpere una mai mică, şi poate chiar două scrumbii.

Lada braşovenească încurca locul. Jupînul, privind-o, se mustră oleacă :

„Să nu întreb eu ce e înăuntru ? Mi-a spus că sînt lucruri de preţ... De cît preţ ? Te pomeneşti că e o avere întreagă !"

Şi alt gînd îl bucură, măgulit cum era de încrederea lumii în el : că n-o să mănînce, ca totdeauna, strîmtorat, pe un colţ de tejghea. Astăzi avea să aibă şi masă, şi scaun.

— Pungă ! Mă Pungă, adu mămăliga !

Sluga o aduse.

— Pune-o pe ladă. Aşa ! Am să mă aşez frumos, boiereşte, pe lădoi. Na şi ţie jumătate din mămăliguţă şi ţine şi un cap de scrumbie.

Noaptea se lăsase repede, ca în decembrie. Lada braşovenească ţinea prea mult loc în prăvălie. Care cum venea, îl

întreba pe Tudose ce are în ea, şi în cele din urmă vederea ei începu să-l stînjenească.

Împuţinîndu-se muşteriii, negustorul avînd timp să cugete, îi veni în gînd că s-ar putea ca tocmai în noaptea aceea să-i fie prăvălia călcată de hoţi, ca niciodată, şi că a fost uşuratic primind în păstrare avutul altuia şi mai cu seamă punîndu-l în văzul tuturor.

De cum puse obloanele la ferestre, îl chemă pe Pungă, ca împreună să care lada în odaia de dormit, odaie prevăzută cu gratii dese de fier la singuru-i ochi de fereastră, şi Tudose punea un drug tare de lemn, pe dinăuntru, la uşă.

Lada braşovenească avea la amîndouă capetele ei cîte o stinghie şinuită cumsecade, pentru ca să nu stea lipită de podele. Asta pentru ca să n-o atace umezeala cumva. Tot de aceea avea, pesemne, ici-colo, nişte găuri rotunjite frumos, mari cel mult să poată intra două degete. Stăpîn şi slugă puseră mînile pe după stinghii şi duseră lada în iatac.

Iatacul, mic, se strîmtase acum de tot. Grivei se uita chiondărîş la mobila aceea. O mirosea, încreţindu-şi botul, nemulţumit. Pesemne, socotea stăpînu-său, fiindcă-i luase locul de lîngă sobă.

Negustorul, deşi zgîrcit, nu dormea pe întuneric. Avea în cămara lui un fel de lampă, făcută dintr-un borcănel de sticlă, cu capac de tinichea. Consuma puţin gaz, puţin fitil, avea o văpaie ca de candelă, care destrăma întunericul, de-l făcea galben-vînăt. Aşezată pe o poliţă, lumina mai mult de la jumătatea odăii în sus.

Înainte de culcare mai mîncaseră puţin cele trei făpturi, stăpînul, sluga şi cîinele. Tudose îi dase lui Pungă şi coada scrumbiei, iar el se mulţumise să-şi arunce, pe furiş, după multe ocoluri cu ochii peste alte bunătăţi, una cîte una, vreo patru masline, zicîndu-şi în cele din urmă : „Ho, lacomule ! că mergi la culcare, nu la vro treabă !" Din peşte îi mai rămăsese o bucată bună pe a doua zi. Peştele sărat e şi păcătos : aşa sete iscă, încît nu poţi dormi noaptea.

Pungă plecase la grajd. Adormise desigur. Tudose puse umărul în uşa prăvăliei de către uliţă şi nu se deschise — era bine zăvorită. Lămpiţa din iatac o aprinsese. Pînă să stingă în prăvălie, mai avea de furcă : se uită în toate ungherele, unde nu s-ar fi putut piti decît un copilaş poate ; trase apoi

cutia tejghelii. Se făcuse ceva : peste trei mii de lei. Le bagă în buzunar, deschise uşa săliţei, stinse lampa din prăvălie, închise uşa cu cheia, intră în sală, intră în iatac şi puse şi aici un drug de lemn sigur. Ridică fitilul lămpuşoarei cît îngăduia. Întinse pe pat cele trei hîrtii şi stătu cîtva cu ochii la ele. „Nimic mai frumos pe lume ca hîrtiile astea albastre ! Să ai o ladă braşovenească de-astea plină !“ Oftă, zîmbi, se plecă şi trase de sub crivat o lădiţă mică, cu lăcăţel ieftin. Pe vine, cu ochii afundaţi în lădiţă, borborosea, rostea uneori destul de tare : „Să-i mai număr e degeaba : n-or să fie mai mulţi decît au fost ieri. Cu ăşti trei mii, sînt patru sute douăzeci şi două de mii. Nu e mult, în atîţia ani, şi nu e puţin.“

Peste un sfert de ceas, cu capul cufundat în pernă, negustorul sforăia.

Capacul mare al lăzii braşoveneşti se ridică într-o parte, mai întîi de un deget, apoi de două. Zgomotul ce-l făcea ridicîndu-se se pierdea în sforăitul lui Tudose, dar Grivei îl auzi. Înălţă capul potaia jigărită, ochii-i străluciră în întuneric, şi lătră dintr-o dată, hotărît, sperios.

Capacul se lipi la loc. Jupînul se trezi buimac. Nu auzise decît lătratul, contenit acum.

— Ce te-a găsit, javră ? se răsti la cîine, care mîrîia şi sta în patru labe, cu gîtu-ntins.

Somnul destrămat ţinea să se dreagă la loc. Ca începute, se perindară prin mintea omului aţipind cele ce se petrecuseră ziua, cît şi ce vînduse, lada braşovenească, lungă, neagră, înflorată, şoarecii care se alergau prin pod uneori. În mîrîitul căţelului, Tudose adormi ; odaia se umplu de sforăit.

Capacul, de doi metri de lung aproape, se ridică de o palmă, în larma sforăitului. Se înălţă de două, un om se scula de jos, înlăuntrul lăzii, şi încerca să se aşeze în genunchi, ca să poată ieşi afară, în iatac.

Grivei simţi, văzu, începu să latre cu cea mai groasă voce a lui, spăimîntat şi spăimîntos.

Capacul se lăsă.

— Ce dracu ? ! se trezi stăpînul, supărat, şi se dădu jos din culcuş.

Grivei, cu ochii umezi şi scînteietori, sări înaintea stăpînului iubit, dădu din coadă, gemu îndelung, ca niciodată, dar nu fu priceput. Mînios, Tudose îl luă de ceafă, deschise

uşa, ieşi în săliţă, trase şi acolo drugul de lemn şi-l azvîrli departe, în curte. Închise apoi cumsecade amîndouă uşile. Tot timpul Tudose bodogănise : „Te bag mîine în pod, javră, să-i prinzi, dacă eşti în stare"...

Era sigur că Grivei auzise şoareci alergîndu-se prin pod şi că de aceea lătrase. Dacă ar fi ascultat cu încordare în iatacul lui, ar fi auzit bătăile de inimă ale tîlharului pitit în ladă. Se culcă fără grijă, adormi.

Şi iarăşi capacul lăzii braşoveneşti se ridică, de cum începu Tudose să sforăie. Se dădu peste cap de astă dată.

Nu făcuse zgomot nici cu capacul, nici cu ieşirea lui omul care aşteptase cu răbdare cumplită. Ocoli cu ochii încăperea în care vedea lămurit ca ziua. Se plecă peste lada abia părăsită şi scoase un topor cu coadă lungă.

Şi cînd se plecase peste ladă nu părăsise din ochi capul adîncit în perne, ochii închişi de povara somnului. Ţinînd cu amîndouă mîinile toporul, încă nu se încorda ca să lovească. Se întreba : „Cu muchia sau cu ascuţişul ? În cap, se-nţelege. La tîmplă." Nu şovăi mult. Se hotărî : „Cu ascuţişul".

Coada de lemn lungă se învîrti o clipă în palmele lui ; fierul scăpără o părere de scînteie, sub raza slabă a lămpii mici.

Tîlharul făcu picioarele praştie ; se dădu pe spate, se încordă tot şi ridică mîinile, toporul, cu un „ah" în piept, ce aştepta să izbucnească.

Pe la uşa de-afară a casei căţelul scheuna şi lătra, neauzit de nimeni.

Cîrnat şi Cîrnăţoaie", aşa îi zicea toată lumea perechii omeneşti care cobora, în toate dimineţile zilelor de lucru, uliţele curate, întortocheate şi strîmte ale Scheiului, către piaţa de lîngă sfat a Braşovului.

Perechea îşi cunoştea porecla şi n-o supăra de fel. Bărbatul, Văsîi, era „cît un sas" de meşter în fabricarea cîrnaţilor de purcel şi a călmoaielor (caltaboşilor). Femeia, Ţica, îl ajuta pe soţ, una cu el la treabă, cînd nu se-ntîmpla să-i spele cioarecii sau albiturile amîndurora. Dereticatul casei nu ţinea mult la ea. Nici nu aveau odăi multe : două cămări, acolo bucătărie, acolo iatac, spălătoria rufelor iarna şi fabrica de cîrnaţi.

Vecinii lor, ca şi toţi cei care, avînd prilej, se gîndiseră mai cu pătrundere la perechea aceasta, o dispreţuiau fără şovăire şi vorbeau de ea cu o nepăsare grăbită. Dar în taina cugetului lor era nedumerire şi pizmă. În toate casele se iscau certuri ; şi unde făcuse dragostea cuib, soţ şi soţie se întîmpla să se ocărască, şi larma nemulţumirii şi uneori ţipete să iasă pe ferestre. Cîrnat şi Cîrnăţoaie nu se certau niciodată între ei şi nici cu alţii. Şi lumea ar fi jinduit pe faţă la traiul lor, dacă amîndoi n-ar fi fost rău îmbrăcaţi, nu prea curaţi, deşi se premeneau în toate duminicile. La tihna lor, la cît se împăcau de bine nu-i ducea mintea pe vecini să rîmnească, şi mai degrabă li se păreau, Văsîi şi Ţica lui, vrednici de luat în rîs : fiindcă era vădit că viaţa perechii mulţumite era prea de tot mărginită şi neschimbată, prea trudnică, şi nu cuprindea nici o năzuinţă împlinită, nici o piedică tare zdrobită, nici o dorinţă...

Ei nu aveau şi nu-şi luau nici o sarcină. Nu aveau copil, nu ţineau cîine ori pisică, nu creşteau nici păsări şi nici măcar porc, pentru cîrnaţii negoţului lor. Nu-şi luau altă îndatorire decît să le zică oamenilor bună ziua pe la porţi, nepăsă-

tori, de mîntuială, şi să se ducă în Săptămîna Patimelor la biserică. În Vinerea morţii Mîntuitorului treceau pe sub Domnul Isus Hristos, unul după altul, Cîrnat întîi şi îndată după el Cîrnăţoaia. Sărutau apoi sfîntul epitaf şi plecau încet, măsurat de cucernic.

Erau veşnic împreună în tîrg, pe drumuri sau în căsuţa lor. Nu aveau nici un prieten sau prietenă şi nu aveau nici nevoie de împărtăşit altora ce gîndesc, ce simt, ce-au făcut.

Dimineaţa, dacă Ţica se deştepta cea dintîi, asculta şuierele, sforăitul sau răsuflarea lină a lui Văsîi, neclintită, alăturea de el în aşternut, cu o răbdare care nu se scurtase şi nu se burzuluise niciodată, pînă la trezirea „omului ei". Cînd „omul" se trezea, Ţica îi spunea : „Ce bine-ai durmit !" sau „ai sforăit tare astăzi", fără umbră de mustrare, numai aşa ca să-i vorbească. Şi în sfîrşit : „Ce zîci ? Ne dăm jos din pat ?" Iar el, după o cugetare chibzuită : „Că de ce-am sta ? Noa hai !"

„Noa hai !" — cuvintele istorice, rostite de Avram Iancu în Cîmpia Libertăţii, către ţăranii adunaţi la Blaj, gata să moară pentru neam — sînt obişnuite în gura fiecărui ardelean cînd se urneşte la o treabă.

Văsîi îşi da jos din pat numai picioarele şi se ridica aşa de rămînea ca pe o laviţă. Hainele şi le avea alături de căpătîi, pe unul din cele două scaune, cîte avea în casă. Ţica venea pe după el şi se aşeza alături, pe marginea patului. Amîndoi cot la cot, şezînd, se îmbrăcau. Vesmintele ei erau puse : vara, cocoloş la picioarele lor, în aşternut ; iarna, peste învelitoare : strai miţos mocănesc. De spălat, îşi turnau unul altuia în pumni „un chic", şi gata !

Plecau împreună ; ea în urma lui, la un pas cel mult, ori alături de el, fără grabă, ca nişte oameni care n-au stăpîni, nu-şi închipuiesc că vor face mare lucru nici pentru alţii, nici pentru ei. Parcă erau siguri că sînt adăstaţi cu răbdare şi bunăvoinţă de viaţa lor de ieri şi de alaltăieri, veşnic la fel, destul de bună.

De pe coasta Prundului, paraclisul zidit de români, ca să se măsoare cu Arpad din vîrful Tîmpei [1] cu străluciri în crucea poleită, îi privea cum se coboară de-a lungul apei ar-

[1] A fost multă vreme o statuie a lui Arpad în vîrful Tîmpei (n.a.).

gintii. Uneori, soții duceau cu ei o povară : marfa lor. Cînd n-aveau cîrnați de vînzare, în cele patru posturi de peste an, nu pentru că nu le fusese la îndemînă să fabrice, primeau bucuros să facă hamalîc. Găseau de lucru pe la bolți (prăvălii). Luau, de pildă, de la Zimmer, postavuri și le duceau lui Feher, cu o cărucioară. Cîrnat trăgea de osie ; Cîrnățoaie împingea de la spate căruța.

Să se despartă însă nu se putea. Cînd se-ntîmpla să le propună cineva o muncă numai pentru unul din ei, li se părea curios și nu primeau. „Căz noi sîntem doi... Ce treabă-i aia numai pentru unul ?" Fiind știuți în tot tîrgul că sînt oameni cinstiți, găseau de lucru lesne. Putea să li se încredințeze orice. Ștofe, mătăsuri, dantele, ciorapi nu-i spuneau nimic. Țichii. iar lui Văsîi nici „tăbac" nu-i trebuia.

Le plăcea amîndorora băutura. Seara, el înainte, ea după el, intrau în prima cîrciumă din calea lor, chiar acolo, în tîrgul Straielor. Se așezau pe o laiță, alături, soții ; el se pleca un pic, punea o mînă reazim pe masa de lemn de nuc și cerea :

— Dă-mi, domnule dragă, o litră de rachiu bun.

Văsîi sugea din sticlă cu mare aprindere. Pesemne că de cum începuse a se însera visase la băutura aceea și la clipa de față, prețioasă între toate.

Dar, la vreme, își trăgea clondirelul de la gură și, în bătaia luminii lămpii se uita să vadă cît a băut. Supsese jumătate. Numaidecît îl trecea nevestei, care, mulțumită de setea și de mulțumirea cu care băuse Văsîi, zîmbea.

Bea și ea. Se oprea pe la jumătate și întreba :

— Nu-l vreai tu, omule ?

Iar el, totdeauna, om drept :

— Dă-l de dușcă, femeie !

Țica da capul pe spate, vădit fericită de rachiul de-acum și de tot rachiul pe care-l înghițiseră ei vreme de peste douăzeci și cinci de ani împreună.

Prima cîrciumă în care beau ei, seara, era în partea săsească a Brașovului, unde sînt toate bolțile cele mari, în preajma uriașei Catedrale Negre. După o singură litră plecau. Așa era din veac ritualul fericirii lor. Apoi se îndreptau către casă, către Scheiul românesc, în care locuiesc numai români, ca la unsprezece mii.

În Prund, se opreau la „domnu Sterică". Aici făceau un popas mai lung, erau mai acasă, dar plini de respect. „Domnu Sterică" era fruntea românilor braşoveni ; el îngrijea de marea biserică din Prund şi lua bani „din ţară", din România, pentru şcoale, şi mai era şi „tatăl de veci" [1]

În vremea aceea, cîrciumarii şi măcelarii, laolaltă cu puţinii preoţi şi profesori, alcătuiau elita naţiei.

După ce beau o litră de rachiu, „un deţi", jumătate el, jumătate ea, ascultau cu încordare ce se vorbea. Ei şedeau pe laviţa de lîngă uşă, iar domnii vorbeau la mesele din mijloc.

Soţii începeau să înţeleagă aci o viaţă mai largă, interese mai depărtate, existenţe altfel croite, sarcini ce nu li cădea lor să poarte.

Nevasta pierdea într-un tîrziu îmbierea de a mai sta şi trage cu urechea şi-l scutura uşor de mînecă pe Văsîi :

— Dă ce-i da, bărbate, şi să plecăm...

Şi bărbatul asculta, cerea şi a doua litră.

Plecau. Se opreau încă în patru crîşme pînă să ajungă la sălaş.

Îmbătrîniseră Cîrnat şi Cîrnăţoaie, şi tot nedespărţiţi erau, tot împreună urcau spre căminul lor din Podul lui Grid. Osteneau lesne ; rachiul îi ameţea pe amîndoi ; începuseră să se ajute, să se sprijine unul de altul, pe urcuşul necurmat al dealului. Dar bolnavi nu fuseseră niciodată.

Erau de patruzeci de ani căsătoriţi, cînd unul dintre ei pică. Într-o noapte de iarnă, în tăcerea munţilor, numai cu zvonul apei îngînată, printre casele cu grijă închise, oblonite, în uliţa Morilor se ridică un ţipăt ca de nebun.

Văsîi, întors de la şase cîrciume cu Ţica lui, se oprise din mers, stase cîtva, voise parcă să zică o vorbă, două, şi se prăbuşise în zăpadă.

Nevastă-sa, beată, crezuse că omul ei glumeşte. Rîsese şi se uitase la el cu dragoste. Se simţea aşa de moale, că-i trecu prin cap să se lase jos lîngă el, ca să se mai hodinească. Şi ca şi cum îi spusese şi el nu vroise :

— Mai ghine scoală-te şi hai !

Dar văzu degrabă că Văsîi rămîne locului, ţeapăn. Se plecă asupră-i, strigă la el ; îl rugă să n-o sperie şi, trează deodată, pricepu.

[1] Un fel de delegat al suburbiei (n.a.)

Atunci țipase, răcnise așa de cumplit, că deșteptase și pruncii din leagăn. Boactărul [1], lume de pe aproape, alergară să vadă ce s-a întîmplat. „Văsîi murise." Țica fu prinsă de un tremur ca de friguri ; dinții îi clănțăneau, încît nu i se deslușeau tînguirile, rostite cu glas mare. „Vai de mine ! Vai de mine ! Dragul gnieu, dragul gnieu !" se sfîșia urlînd văduvita.

Oamenii, veniți să ajute, nu știau ce pot să facă. Nici unul dintre ei n-ar fi primit să adăpostească leșul în casa lui, iar căminul răposatului era departe. În cele din urmă, făcură o targă și-l cărară tot la vechea lui locuință.

Văduva nu mai contenea din bocet. Îl priveghe singură : vorbi cu el și i se plînse toată noaptea, căindu-se că ea rămîne și el se duce, și numai vestit de vecini veni preotul de la Troița, să-l slujească pe mort.

De la intrarea preotului în casă, Țica nu mai plînse, nu se mai tîngui, nu mai vorbi și stătu, alături de mort, cu ochii țintă la chipul lui, neclintită.

Vreme de douăzeci și două de zile de la îngropăciunea răposatului Văsîi, o vecină, care mai intrase o dată în casa lor, veni să aprindă candela în dreptul icoanelor, s-o mîngîie și s-o îndemne să mănînce pe văduvă.

Țica tăcea în fundul patului ; parcă amuțise. Nu vroia să mănînce, nu bea ; nu făcea alta decît să se ridice în coate, în așternut și să se lase să cadă pe căpătîi.

Gerul pătrunsese-n casă ; viforul biciuia singura fereastră și-i sleia geamul cu ninsoare.

În dimineața zilei a douăzeci și treia, Țica fu găsită moartă în așternut. Parcă zîmbea.

[1] Gardistul (n. a.).

VISUL CUCOANEI SOFIA

Cucoana Sofia deschise ochii, sări din aşternut, uşoară ca o copilă, şi, fără să bage de seamă, făcu de trei ori ocolul patului aşezat în mijlocul odăii.

Uimită că visase şi nu fusese viaţă adevărată visul ei, uimită de cele visate, nu se întristă, pentru că dăinuiau în mintea ei scornirile somnului.

Nedumerită, se aşeză pe marginea crivatului, după ce-i aruncase o privire locului de odihnă, privire plină de gînduri încîlcite. Oftă şi zîmbi totdeodată, nesimţind frigul ce-o împresura. Cum sta cu capul plecat, părul îi veni peste obraz, şi cucoana Sofia îl văzu : aproape alb, de multă vreme aşa. şi-l dădu peste cap cu mînie : cît de puţin era !

„Şi, Doamne, ce visam !“ se minună ea, şi se trase în pat, ca să aibă tihnă la aducere-aminte, şi se acoperi cumsecade cu plapoma. „Mă visam acum treizeci şi patru de ani, cu Nicu [1], cu ibovnicul care dormea în patul şi-n odaia asta ! Cu profesorul cu care am greşit şi eu, ca o femeie păcătoasă ce-am fost, vreme de-o toamnă, că pe urmă a plecat la Severin, şi ce-am plîns şi ce m-am făcut bolnavă, ca să pot plînge !“

Pe săliţă se auzi tusea bărbatului. Apoi, în dreptul uşii, vocea lui :

— Nu te scoli, Sofiţo ? că s-a făcut ceasul opt !

— Nu ! răspunse îndată nevasta, şi se întoarse cu spatele către uşă. Îşi trase pînă la sprincene plapuma, hotărîtă să-şi aducă aminte...

„N-aveam treizeci de ani împliniţi. Nu mă îngrăşasem, nu eram slabă. Ce ne-a venit nouă : să închiriem o cameră, chiar asta, mobilată, unui burlac. Am pus un bilet pe

[1] În textul de bază : „Costică“ (numele personajului din prima versiune a schiţei).

geamul de la stradă şi m-am pomenit — eu, că Stănică nu era acasă — cu un tînăr frumos şi fercheş că se ploconeşte, că-mi sărută mîna, întreabă de preţul odăii şi primeşte, din două vorbe, să ne fie chiriaş.

Şi «domnul profesor», cum îi ziceam la început şi între patru ochi, sta mai mult acasă decît la şcoala lui. Era de gimnaziu. Nu puteam scoate nasu afară, că dam de ochii lui urmărindu-mă pe sub gene : dimineaţa, cînd eram în capot subţire ; după amiază, cînd mi-adunam părul lung, des şi negru, şi-l făceam coc, la modă.

Mă plăcea ; vedeam bine că mă place şi nu-mi părea rău. Eram însă femeie cinstită şi nici nu mi-aş fi închipuit că aş putea face ce am făcut, şi greu mi-a venit să mă ştiu în rîndul muierilor păcătoase ! Doamne, iartă-mă !"

Cucoana Sofia adînci capul, cum sta în aşternut, închise ochii strîns, îşi conteni povestea şi rămase cîtva timp aşa, fără cugetare, fără amintire. Buhăitul vîntului se auzi ca venind de departe şi trecînd pe uliţă. Cucoana bătrînă îşi aduse aminte că e ger, că e ziua Bobotezei ; dar cu încăpăţînare purcese iar a depăna din trecutul vechi.

„M-am trezit că nu-l mai pot suferi pe Stănică, soţ legitim ! Îl găseam prost, urît, grosolan. Aşa e profesorul ? mă gîndeam eu. Şi profesorul parcă simţea : tot mai adînc şi mai cald se uita în ochii mei, de-ncepusem să oftez din senin. Casa mi se părea pustie cînd lipsea el. Într-o zi, pe cerdac, îngrijind de nişte muşcate în ghiveci, cum sta aproape de mine, mă ia de mînă hoţul, şi se uită cu tot sufletul lui în ochii mei. M-am făcut rece ca de gheaţă, am încremenit şi, pînă să mă gîndesc să-mi trag degetele şi să mă încrunt, m-am pomenit pe pieptul lui îmbrăţişată, şi a intrat aşa cu mine în săliţă. Ce sărutare ! Doamne ! de nu m-am dezmeticit un ceas !

Eram femeie cinstită, aprigă împotriva stricatelor, şi tot mi-am pierdut judecata, de a făcut cu mine ce-a vrut. Cînd m-am dumerit în ce pacoste am intrat, nu ştiam ce să fac : să mă spînzur ? să fug la mama ? (că trăia ; he ! e timp de-atunci : treizeci şi doi de ani bătrîni !) să-i spun bărbatului ? păgubitului ? mi s-a părut cea mai zevzeacă năzbîtie. Mamei de ce i-aş fi destăinuit ? Ce putea face ? Ce noapte de canon ! «Ce ai ? Cum de te-ai îmbolnăvit aşa ?» stăruia bietul

Stănică, şi eu tăceam silnic. Tot nu-l puteam suferi, deşi greşisem faţă de el şi deşi ţinusem un pic la el mai nainte.

Am stat o zi întreagă în pat, dar m-am prins de cîteva ori trăgînd cu urechea : vream să ştiu dacă profesorul e acasă ; mă întrebam ce face, ce-o fi zicînd de mine, de uşurinţa mea ; crede oare că o să meargă tot aşa ? !

N-am încercat să mă omor, nici nu m-am spovedit cuiva, nici la duhovnic — Doamne, iartă ! — ci m-am hotărît, după o noapte şi o zi de frămîntare, ba după încă o noapte — două, va să zică ! — să dau ochii cu el, cu profesorul, şi să-l rog să plece din casa noastră, dar aşa ca şi cum ar fi fost vrerea lui.

Frumoase vorbe afurisite ca ale şarpelui din paradis cînd a amăgit-o pe Eva, mi-a cîntat el ! O, Doamne, iartă-mă ! am mai căzut o dată în păcat ! Şi dojenilor ce-au urmat şi remuşcărilor, văzîndu-mă singură aşa de slabă, nu le-am mai dat ascultare. Se încinsese în mine un foc năprasnic, fără moarte — săraca de mine ! — simţeam cîteodată că-l dogoresc, că-l topesc pe ibovnic ca pe o fărîmă de ceară. De unde atîta văpaie şi cum de-am ajuns aşa de rece, ţurţure de gheaţă ? Tinereţea !...

Şi el era fericit. Parcă ar fi dus la capătul învăţăturilor pe un copil nevinovat. Şi ce zuliară mă făcusem ! Ce cîine turbat, aciuiat lîngă inima femeii, e şi gelozia asta ! — cum i se zice astăzi zuliei. Nu-i îngăduiam să vie noaptea tîrziu şi stam pe întuneric trează, alături de Stănică, în pat, să-l aud pe Nicu venind. Bocănea dinadins, parcă-l aud.

Pe unde-o fi acum ? Om bătrîn ; o fi tuşind şi el ca moşu-meu ; poate va fi şi murit"...

Un junghi la genunchiul drept o făcu pe bătrînă să-şi aducă aminte de un plan ce-l întocmise cu soţul ei, ca să se ducă amîndoi la hagialîc, unde multe boale, zadarnic căutate cu doctori, se tămăduiesc lîngă mormîntul Mîntuitorului.

„Şi ce ziceam ?"... se întrebă cucoana Sofia, printre scîncetele de durere, cu mîna la genunchi, în aşternut.

„A trebuit să plece, şi-a plecat. Fusese mutat la Severin. De şiret ce era, iscase o ceartă în ajun, mă supărai pe el, şi brodi ziua plecării într-o sărbătoare, ca să fie şi Stănică acasă.

Doamne, ce-am suferit ! Mai mult decît cu ciolanele astea, acum. Cu puterea tinereţii ! Şi durerile sufletului sînt mai aprige cînd omul e verde.

Dar m-am vindecat de dragoste pentru vecii vecilor. Am jurat să fiu cinstită şi am fost. Chiriaş n-am mai luat în casă.

Dar cum de mă gîndesc eu, muiere căzută, la asemenea blestemăţii ? Sînt peste treizeci de ani de atunci ! Şi să mă visez tînără de treizeci de ani, cu el, în vremea aceea, în vîlvora gheenei dragostei, păcătuind ! Iartă, Isuse Cristoase ! Tu, carele ierţi de nouăzeci şi nouă de ori într-un ceas şi ai spus vorba mare : «Mult ai iubit, mult ţi se va ierta !»"

Vocea moşului răsună tare la uşă :

— N-ai mai isprăvit, Sofiţo ? se vede că ai visat frumos astă-noapte, cînd s-au deschis cerurile de Bobotează.

„Nu e departe de adevăr că am visat... gîndi bătrîna. Să te întorci cu treizeci şi ceva de ani înapoi, ţi se deschid cerurile"...

Intrat în odaie, unchiaşul repetă :

— Ştii că-n noaptea asta s-au deschis cerurile, şi rîse, iar chicotul lui se schimbă în tuse. Ţi-am pus busuioc sub căpătîi.

„Mirosul busuiocului să fi făcut pozna ? se întrebă cucoana Sofia, nemişcată în pat. Pe vremea ceea îi puneam întotdeauna sub pernă *lui*, şi nu-mi plăcea nici o mireasmă ca aceea."

Bătrîna strecură mîna sub căpătîi, scoase mănunchiul pus de unchiaş, se dădu jos din crivat, şi îndată aşeză la icoană floarea, poate vinovată.

Candela ardea, veghease ştiutoare toată vremea, aprinsă de cu seară.

Cucoana căzu în genunchi, împreună mînile şi, pînă să înceapă a se ruga, avu răgaz să cugete :

„Nu m-am pocăit de păcatul cu Nicu, nu l-am spovedit popii, şi Dumnezeu, care vrea căinţa celui greşit, m-a lăsat, în noaptea asta sfîntă, în seama Satanei."

Moşneagul sta în mijlocul odăii, în adăstare. Cucernicia babei, care nu-şi lua ochii de la icoane, îi plecase fruntea, îl înduioşase.

Cucoana Sofia începu a rosti *Crezul*. Bătrînul da din cap şi repeta şi el, încet, sfios, marea declaraţie de credinţă creştină, ortodoxă.

INTR-O ZI DE MAI

Învățătorul chemase la școală pe toți copiii din comună, în vîrstă de la șapte la patrusprezece ani.

Mai întîi nu veniră decît vreo cîțiva.

Dascălul vesti pe părinții copiilor, cu hîrtii în regulă, că vor fi amendați, și pe care îl întîlnea îl sfătuia să-și trimeată copilul la carte, iar dacă i se se părea că omul nu vrea să-l înțeleagă, îl mustra, îl amenința.

Apoi se ținu de cuvînt : amendă, și perceptorul fu nevoit să încaseze.

Nemulțumirea sporea în sat. Nici cu dările nu se prea împăcau țăranii, dar cu pacostea amenzii ? Întărîtați de pagubă și de vorbele ce umblau prin sat că dascălul are de gînd să nu-i slăbească, unii veniră la școală să se plîngă, să-și dea pe față necazul și mînia. Alții îl ocoleau pe profesor, fiindcă simțeau că nu s-ar putea stăpîni și l-ar înjura și l-ar bate.

Din băietanii chemați la învățătură argățeau la primar, la notar, la patru proprietari din comună, la cîrciumar ; alții îngrijeau de avutul părintesc, după puterea lor, păscînd o vacă, trei oi, un cîrd de gîște pe malul gîrlei, păzind porumbiștea, purtînd demîncarea pe unde tații și mamele se răzneau cu munca.

Cine putea să fie mulțumit cu încăpățînarea învățătorului ? Îndrăznise, în cele din urmă, să amendeze pe toate mărimile satului : pentru că nu trimeteau la școala lui copiii pînă la paisprezece ani și-i țineau pe la curțile lor, slugi.

Nici primarului, nici lui Codru Ciulei, cel mai înstărit gospodar, cînd aceștia îl chemară la primărie ca să-i spună o vorbă, nu vrusese ori nu se pricepuse profesorul să le spună altceva decît tot cîntecul lui : „că școala este mîntuitoarea neamului românesc ; că vremurile trebuie primenite ; că e bine să știe toată lumea carte, ca să se lumineze“ și multe de-acestea.

Primarul şi domnul Ciulei zîmbirá un timp ascultîndu-l ; apoi se uitară unul în ochii celuilalt, cu tîlc. Credea oare în cele ce sporovăia pripăşitul acela ? de care mîntuire hodorogea el ? Păcat că nu era şi părintele de faţă ! Se credea Cristos nebunul ăsta ? Pe mîna lui rămăseseră şi ţara şi neamul ? Să înveţe carte toţi copiii ! De ce ? Ca să pască vitele ? Ca să ducă plugul de coarne şi să între argaţi ? Din cîţi feciori de plugari învăţaseră în sat, timp de cincisprezece ani, nu mai ştie unul să citească ! Şcoala nu era decît vreme pierdută ; era încă o prestaţie, făcută cu copiii satului, pentru ca să aibă drept la o lefşoară un normalist. Fireşte, ieşeau, cînd şi cînd, din vlăstarele celor cu dare de mînă, şi cărturari, dar numai prin aceştia îşi avea şcoala rostul să dăinuiască.

Pandele Răducanu, învăţătorul, era venetic ; rude nu avea în sat, nici în tot judeţul ; iar prieteni nu izbutise să-şi facă. Încercase să lege prieteşug cu preotul ; dar omul bisericii, cu multe neamuri în partea locului, se depărtase de el cu temere, ca nu cumva să-şi înstrăineze dragostea poporimii. Vrăjmăşia ce-o stîrnise dascălul împotrivă-şi nu vroia, nici pe departe, s-o împartă cu el.

Sfinţia-sa trăia în foarte bună înţelegere cu obştea şi cu căpeteniile. Cînd avea prilej să mustre, nu pregeta ; dar grăia blînd, mai dulce ca oricînd, şi punea împăcăciunea la îndemîna omului, spre folosirea amîndorora. Cel greşit e darnic, este adesea mărinimos cînd este dojenit cu blîndeţe.

Învăţătorul era un nepriceput şi un rătăcit, din meniţii să nu ştie ce este la casa lor pricopseala. Voia să facă binele cu sila. Nu se gîndea că binele lui e răul altuia. Şi ce bine, la urma urmei ? Era el mai fericit decît semenii lui, neştiutori de buchi ? Lumina slovei, în colibă, ar fi desluşit lipsurile şi uriciunea. De cum e în stare să gîndească, săracul e un răzvrătit şi, cum sînt mulţi cei săraci, ar putea să răstoarne lumea din sănătoasele ei temelii. Ca să aibă sufletul linişte, mintea trebuie să doarmă.

Pandele Răducanu ştia una şi bună : rostul lui de luminător ! Nu bea, nu fuma ; din leafa mică punea deoparte, ca să întemeieze o bibliotecă în sat. Să-i aducă pe toţi copiii la şcoală nu izbutise. Însuşi revizorul şcolar îl chemase la dînsul şi-i spusese răspicat : să se astîmpere ! Prefectul ceruse revizorului îndepărtarea din comuna Scropoşii a învăţăto-

rului Pandele Răducanu : căci se pusese rău cu alegătorii de frunte, cu oamenii aşezaţi, înstăriţi şi cu trecere.

Răducanu fusese nevoit să se lase de amenzi şcolare. Se lăsase de ele, şi fiindcă văzuse că mai-marii satului nu le plătiseră, fuseseră scutiţi de administraţia financiară şi era păcat să plătească numai cei nevoiaşi.

Se împrimăvărase. Învăţătorul, cu ajutorul elevilor, semănase toate brazdele grădinii şcolare. Încet-încet, frunza pomilor se ivea, se desfăcea şi se lăţea, palmă de copil ; iar între verdele pămîntului şi albastrul cerului zburau, săgeţi negre, rîndunele ; vulturul se rotea în tărie ; barza lopăta peste case.

După amiază, cînd elevii plecau, învăţătorul rămînea în şcoală, unde avea locuinţă ; ieşea pe prispă şi privea la drum, la ţarinele de pe aproape, departe peste cîmp, în zarea senină şi adîncă, în albastrul pogorît pînă în crengile goale ale mărului din deal şi între sînii văilor.

Rareori trecea cîte un om pe şosea. Toată lumea era la muncă. Seara însă, la întoarcerea acasă, muncitorii se opreau pe la cîrciumă. De pe nesfîrşitul pămîntului, cu nemărginit deasupra, oamenii simţeau nevoie să se adune mai mulţi, între patru ziduri şi pentru un început de odihnă.

Venea adesea vorba despre învăţător. Se aflase că dascălul iar cloceşte ceva. Pripăşitul avea de gînd să aducă la şcoală cărţi multe — parcă nu le făcea capul călindar şi aşa copiilor ! — să înfăptuiască, spuseseră primarul şi Codru Ciulei, o bibliotecă. De aceea nu bea, nu mînca şi agonisea el ! Băieţanii care scăpau de şcoală aveau să fie siliţi, se zicea, să înveţe mai departe, să-şi piardă vremea tot pe lîngă dascăl ! Parcă nu aveau ce face ! Îi aşteptau părinţii, ca să le dea o mînă de ajutor. Destul de rău că, la douăzeci şi unu de ani, flăcăi în putere, plecau de la vatră departe, la oaste !

Era într-o zi de mai : la cîrciuma lui Drăgan, aşezată pe şosea, între şcoală şi biserică, se găseau, ca în toate zilele, notabilităţile comunei. Acolo izvodeau părerile şi planurile. Primarul, preotul, Codru Ciulei şi alţii aci se strîngeau şi îşi împărtăşeau cu păhăruţul în mînă chibzuiala.

— Nu-ţi mai ajută la praşilă cît e lumea, cînd s-o spurca la trîndăvie, la cititul cărţilor, Ilie-al dumitale, moş

Cîrligea ! zicea Codru, şi plugarii, mulţi în seara aceea, ascultau şi dădeau din cap.

— Păi ! înţelese moşul, se trufeşte ! se boiereşte !

— Ori pleacă la oraş ! adăogă altul. Citeşte de pe tăbliţele alea şi le învaţă pe toate uliţele şi se face vardist !

— Da' noi de ce l-am lăsa pe dascăl să facă ce vrea ? întrebă altul.

— Îl poţi opri tu ? rîse Codru Ciulei.

— Ba satul tot ! se ridică de pe laviţă Cîrligea.

— Vezi că biblioteca aia o face cu banii lui. El nu bea vin ; el nu bea ţuică ; grădina şi-o lucrează cu copiii voştri : a agonisit cîteva mii de lei.

Prin colţurile cîrciumei, oamenii nu se mulţumeau să audă ce vorbesc cei aşezaţi la mijloc, ci vorbeau şi ei între ei. Beau ţuică mereu şi mînia le sporea, îi îmboldea spre hotărîri grabnice. Se înnoptase ; cîrciumarul aprinsese lampa ; Ghiţă Lipan se plecă în dreapta şi şopti vecinului :

— Uite-acum, să mai treacă un ceas, şi mă duc la el ! Aşa ceva, să-mi ia feciorii din vatră, eu nu pot să rabd !

Şi se plecă spre stînga şi spuse acelaşi lucru, cu glas mai tare. Se făcuse tăcere în cîrciumă. Ciulei, primarul auziră, dar tăcură, schimbînd cîte-o privire. „Te pomeneşti, gîndeau ei, că beţivul de Lipan, scapă comuna de un nebun !" Şi pentru ca nu cumva să-l mai audă pe Lipan, ciocniră, goliră paharele şi plecară, fără să schimbe o vorbă despre cele auzite.

Pandele Răducanu voia în adevăr să întemeieze o bibliotecă. Avea două camere pentru locuinţă în şcoală ; se mulţumea să şadă numai într-una şi vedea aievea oştiri de cărţi, aşezate cu rînduială pe şiruri de poliţe, de-a lungul pereţilor. Şi vedea aievea bănci, şi-n ele flăcăiaşi, capete plecate, gînditoare, peste pagini. Cu greu, lipsindu-se de multe bunătăţi şi nimicuri plăcute, Răducanu agonisise ca la o mie de lei, şi cu banii aceştia scumpi avea să înfăptuiască visata lui bibliotecă. Tot ei avea să-i dăruiască şi puţinele cărţi pe care le avea. Nu-şi făcuse haine de cînd venise la Scropoşii, de patru ani. Îşi cîrpea singur ciorapii, vesmintele, pînă şi ghetele, purtate cu mare pază. Pînă şi la mîncare îşi împuţinase pofta. Lipsa prietenilor, singurătatea în care vieţuia de cum plecau ortacii lui, răgazul îndelungat ce-l avea uneori, toate se înmănuncheau şi se înţelegeau aşa ca omul să fie şi mai

răpit de visul său. Patru rînduri de absolvenţi văzuse plecîndu-i din şcoală, fără ca să se mai întoarcă pe la dînsa. Toţi ştiutorii de carte intraseră în lumea neştiutorilor, ca într-o beznă, se făcuseră una cu ea. „O făclie aruncată-n apă ! se gîndea cu durere învăţătorul. Şi-au pierdut vremea la şcoală, căci nu se folosesc de cele învăţate ! Are dreptate satul !"

Rar, cînd se-ntîmpla să se întîlnească Răducanu cu vreunul din foştii lui şcolari, vorbeau cu drag, ca două cunoştinţe bune, dar în zadar îi poftea să mai vină să-l vadă, deşi el le citise elevilor şi alte cărţi, străine de şcoală, şi-i îndemnase să-şi petreacă vremea în sfatul gîndurilor scrise.

„Dacă aş avea bibliotecă, vor veni poate toţi"... se gîndea profesorul.

În aceeaşi seară de mai în care Ghiţă Lipan, cu fiecare ţoi de rachiu supt, se îndîrjea împotriva învăţătorului, nemaiştiind de la un timp de ce-l urăşte, sporindu-şi ura cu toate acrelile lui de om nevoiaş, de beţiv ocărît şi nevolnic întru a se lăsa de năravul băuturii, în aceeaşi seară limpede şi tot mai înaltă cu cît se înnopta, Răducanu visa la biblioteca lui.

Cu sufletul legănat de acelaşi vis, intră de pe prispă în casă, nemerind, naiba ştie cum, încrucişîndu-şi braţele, pesemne, cu degetele o ruptură a hainei, la subţioară. Aprinse lampa şi, numai în vestă, începu să coasă. Veche haină ! Şi alta nu mai avea ! Descoperi destrămături la coate : nu-i nimic, avea de lucru !

La o vreme, pe cînd se îndeletnicea cu cîrpitul, auzi pe-afară, prin curte, paşi de om. Cine putea fi ? La el nu venea nimeni noaptea. Ciuli urechea : mîni bîjbîiau stîngace pe la uşă, o răsuflare grea şi neregulată şuiera, hîrîia.

Afară, luna, fîntînă de lumină, înălbăstrise lumea ; totul tăcea ; noapte dumnezeiască.

Răducanu, cu haina într-o mînă — acul îl lăsase pe masă — veni la uşa întredeschisă, o deschise şi văzu înainte-i un om necunoscut. Era Ghiţă Lipan.

Lipan se dădu un pas înapoi : nu se aşteptase să-i iasă înainte cel căutat. Chibzuise altfel — dacă mai putuse chibzui ! — să dea de învăţător. Pasul făcut înapoi îl clătină, beţivăneşte.

Pe Răducanu îl umflă rîsul : văzu bine că mosafirul e beat. Nu-l ştia nici pe nume, nici cam pe unde locuieşte în comună. Îl văzuse o dată sau de două ori în viaţă, şi-atît, şi crezu că nemerise la el fără voie.

Nu apucase gazda să-l întrebe ce caută, şi Lipan, sughiţînd, înaintînd cu pasul ce-l pierduse, răcni :

— Mă !... stricatule !... nebunule ! Ai să pleci tu de-aici, ori ?...

Tot rîzînd, Pandele spuse :

— Eu sînt la mine acasă... Tu să pleci.

Un om din sat trecu pe drum, se opri cîtva, ca să tragă cu urechea ; îi cunoscu pe cei care vorbeau şi se depărtă.

Beţivul era aşa de aproape de învăţător, încît îi sufla în obraz duhoarea gurii şi, legănîndu-se, părea că are să cadă peste el ; încît omul treaz, din dezgust numai, îl împinse puţin cu palma.

Lipan moţăi adînc din cap, ca şi cum aproba ceva ce-i venise în gînd : băgă mîna-n brîu, scoase un cuţit şi, mai iute decît i-ar fi îngăduit beţia, îl înfipse în pîntecele învăţătorului, îl trase şi, cu aceeaşi înlesnire, repuse cuţitul în teaca din brîu. O mişcare de braţ, fără nici o silinţă săvîrşită şi fără fierberea mîniei.

Răducanu scăpă haina din mînă, ţipă, îşi duse mînile la rană. Ucigaşul se dăduse îndărăt cu doi paşi, dînd din cap, pesemne aprobîndu-se şi parcă adăstînd să-şi vadă isprava ajunsă la sfîrşit.

Rănitul strigă din răsputeri : „Ajutor !“ Îşi pricepuse starea, maţele îi curgeau printre degete.

Codru Ciulei locuia aproape şi tocmai ieşise la poartă. Auzi strigătul, se înfioră, se gîndi, îşi aduse aminte şi fu sigur că învăţătorul cheamă într-ajutor. „Nu !“ dădu el din cap, şi stătu locului, să mai audă o dată, cu părul cefei zbîrlit de spaimă.

Ţăranul care-l zărise pe Lipan şi pe dascăl şi le furase vorbele-n treacăt auzi şi el, pricepu de unde purcedea cererea de ajutorinţă, îşi aminti de amenzile şcolare, de primejdia cărţilor ce era vorba să fie aduse la şcoală şi că au să vie şi flăcăii să-şi piardă vremea pe acolo. Se ascunse în şanţ, în dreptul unui copac, şi ascultă mai departe, curios, dar hotărît

să nu se mişte şi să nu spună nimănui nimic, dacă mai ales era vorba de moarte de om.

Ca la un sfert de ceas stătu ţăranul dosit şi auzi de patru ori, la răstimpuri care i se părură lungi, strigătul după ajutor. „Săracul ! Om ca mine şi ca altul ! Şi nu-l ajută nimeni !“ se cutremură el, îşi simţi inima strînsă, ochii i se umeziră, un frig de iarnă îl cuprinse, dar nu se urni. Îl văzu trecînd în şovăieli pe ucigaş. Se temu că Lipan îl zăreşte ; dar beţivul trecea spre casa lui, borborosind.

Auziseră mai mulţi din sat chemarea deznădăjduită. Staseră prin ogradă să mai audă, ca să priceapă de unde porneşte. Şi pricepuseră că de la şcoală. Dar şi cei care ştiau de cu seară de ameninţările lui Lipan, scăpate la crîşmă, şi cei care nu ştiau de ele intraseră în colibe. Nu voiau să aibă de-a face cu învăţătorul şi, Doamne fereşte, cu judecata, cu tribunalul !

Dragoste de înger

Publicată în *Viitorul*, an. IV, nr. 946, 16 iulie 1910, p. 1 ; nr. 947, 17 iulie 1910, p. 1 — la rubrica „Nuvela *Viitorului*".

Retipărită în volumul *Puterea farmecelor şi alte nuvele* [1913], colecţia „Biblioteca pentru toţi", nr. 825 ; în volumul *Puterea vrăjilor şi alte nuvele* [1928—1929], „Biblioteca pentru toţi", nr. 825 bis. Inclusă cu titlul *Domolea* în volumul postum de *Nuvele*, apărut în 1952.

Se reproduce textul din volumul *Puterea vrăjilor şi alte nuvele*, „Biblioteca pentru toţi", nr. 825 bis, revăzut de autor după publicare.

În cronica dedicată volumului *Puterea farmecelor şi alte nuvele*, I. Trivale scrie despre *Dragoste de înger* :

„Astfel, d-l Demetrius încearcă cu dinadinsul să reabiliteze o lume de proletari şi declasaţi — mediocră, prozaică, meschină — făcînd să apară poezia ei cu atît mai mişcătoare cu cît a fost strivită pînă acum sub călcîiul dispreţului nostru, tragicul ei cu atît mai tragic cu cît e condamnat să mocnească înăbuşit în loc să poată izbucni ca un măreţ incendiu. Eroul simbolic al realismului său este măgarul Domolea. Cine ar fi consimţit să găsească în animalul stigmatizat al lui Esop un suflet capabil de a trăi

tragedia unei adevărate *iubiri de înger*, așa de sfîșietor cum o trăiește bietul Domolea ? D-l Demetrius, într-o bucată mișcătoare, a reabilitat pe măgar." [1]

Lupii

Publicată în *Viața socială*, an. II, nr. 1, ianuarie 1911, p. 31—36.

În volum se tipărește în *Puterea farmecelor și alte nuvele* [1913], colecția „Biblioteca pentru toți", nr. 825 ; în *Puterea vrăjilor și alte nuvele* [1928—1929], „Biblioteca pentru toți", nr. 825 bis.

Se reproduce textul din volumul *Puterea vrăjilor și alte nuvele*, „Biblioteca pentru toți", nr. 825 bis, revăzut de autor după publicare.

În versiunile ulterioare celei publicate în *Viața socială* au fost omise cîteva cuvinte (exact un rînd de revistă), prin care se preciza cauza mizeriei țiganilor. Omisiunea se poate datora voinței autorului, dar și unei greșeli de tipar. Citățm fraza așa cum a apărut în *Viața socială*, dînd în cursive cuvintele înlăturate ulterior :

„Cîștigaseră țiganii cît cîștigaseră în sărbătorile Crăciunului, dar *erau datori la ciocoi — își făcuseră bordeiul pe pămîntul lui — și* le era greu să se lipsească de cîte șase lei fiecare și de mîncare și băutură ca la nuntă."

Despre această nuvelă I. Trivale scrie : „Din mișcările sufletului omenesc, d-l Demetrius prinde cu deosebită putere pe cele elementare : așa groaza adîncă, sfîșietoare a unor lăutari țigani în fața unei haite de lupi este motivul celei mai izbutite dintre bucățile volumului său : *Lupii*". [2]

[1] Ion Trivale, *Cronici literare*, 1915, Editura „Socec", p. 135.
[2] *Idem*, p. 135—136.

Viaţa felurită a lui Marcu Ştiubei

Publicată, sub titlul *O viaţă*, în *Viitorul*, an. IV, nr. 1.207, 26 mai 1911, p. 1 ; nr. 1.209, 28 mai 1911, p. 1 ; nr. 1.211, 30 mai 1911, p. 2 ; nr. 1.213, 2 iunie 1911, p. 2 ; nr. 1.219, 9 iunie 1911, p. 2 ; nr. 1.238, 1 iulie 1911, p. 2 — la rubrica „Nuvela *Viitorului*".

Apare cu acelaşi titlu în volumul *Puterea farmecelor şi alte nuvele* [1913], colecţia „Biblioteca pentru toţi", nr. 825 ; în *Puterea vrăjilor şi alte nuvele* [1928—1929], colecţia „Biblioteca pentru toţi", nr. 825 bis ; în *Nuvele alese*, 1925. Inclusă cu titlul *Viaţa felurită a lui Marcu Ştiubei* în volumul postum *Nuvele*, 1952.

Textul se reproduce după un manuscris conţinînd o versiune a nuvelei revăzută ulterior publicării, intitulată *Viaţa felurită a lui Marcu Ştiubei* şi subintitulată *Film*. Manuscrisul se găseşte în posesia fiicei autorului, scriitoarea Lucia Demetrius.

Este posibil ca indicaţia *Film* (şi poate chiar schimbarea titlului) să-i fi fost sugerată de cronica lui I. Trivale, care spunea despre această nuvelă că este „o înşiruire, adesea cinematografică, de momente fără înlănţuire suficientă între dînsele". [1]

În cronica publicată în *Adevărul* din 10 decembrie 1913, la volumul *Puterea farmecelor şi alte nuvele*, Iosif Nădejde scrie despre *O viaţă* : „Povestirea e simplă, sobră, mişcătoare, şi ea singură recomandă pe autorul ei atenţiei cititorilor".

[1] Ion Trivale, *op. cit.*, p. 136.

Jalba buciumenilor

Publicată în *Viitorul*, an. IV, nr. 1.025, 16 octombrie 1910, p. 1 ; nr. 1.026, 17 octombrie 1910, p. 1 ; nr. 1.030, 22 octombrie, p. 1 ; nr. 1.031, 23 octombrie, p. 1 ; nr. 1.032, 24 octombrie, p. 1 — la rubrica „Nuvela *Viitorului*". Retipărită în volumul *Puterea farmecelor şi alte nuvele* [1913], colecţia „Biblioteca pentru toţi", nr. 825 ; în *Puterea vrăjilor şi alte nuvele* [1928—1929], „Biblioteca pentru toţi", nr. 825 bis. Inclusă în volumul postum de *Nuvele*, apărut în 1952.

Se reproduce textul din volumul *Puterea vrăjilor şi alte nuvele*, „Biblioteca pentru toţi", nr. 825 bis, revăzut de autor după publicare.

Fluturele

Apare în *Viitorul*, an. IV, nr. 913, 7 iunie 1910, p. 1—2, rubrica „Nuvela *Viitorului*" ; în *Cronicarul*, an. I, nr. 35, 6 noiembrie 1918, p. 1, rubrica „Foiţa *Cronicarului*."

În volum, publicată în *Puterea farmecelor şi alte nuvele* [1913], „Biblioteca pentru toţi", nr. 825 ; în *Dragoste neîmpărtăşită*, ed. I — 1919, cu următoarea menţiune în subsol : „Această nuvelă se află aci în forma sa definitivă" ; dar retipărită — cu modificări — în *Puterea vrăjilor şi alte nuvele* [1928—1929], „Biblioteca pentru toţi", nr. 825 bis, din care se reproduce textul, după un exemplar revăzut de autor ulterior publicării.

E singura nuvelă din volumul *Dragoste neîmpărtăşită* apreciată de Artur Enăşescu [1] :

[1] *Luceafărul*, an. XIV, nr. 15—16, 1919, p. 323.

„Mișcătoare și plină de poezie este bucata *Fluturele* din acest volum, care ne dovedește că d-l Demetrius se poate emancipa uneori cu succes de fondul unui realism vulgar și lipsit de orice perspective".

Cîntăreața

Publicată în *Flacăra*, an. II, nr. 4, 10 noiembrie 1912, p. 29—30.
Retipărită în volumul *Cîntăreața*, ed. I — 1916 și ed. a II-a [1928—1929].
Inclusă în volumul postum de *Nuvele*, apărut în 1952.
Textul a fost reprodus după ed. a II-a a volumului *Cîntăreața*.

Motanul la sac

Publicată în *Flacăra*, an. II, nr. 44, 17 august 1913, p. 354—355.
Retipărită în volumul *Cîntăreața*, ed. I — 1916 și ed. a II-a [1928—1929].
Inclusă în volumul postum de *Nuvele*, publicat în 1952.
Textul se reproduce după ed. a II-a a volumului *Cîntăreața*.

Trufie

Publicată în *Viața socială*, an. II, nr. 5—6, mai—iunie 1911, p. 227—244.
Retipărită în volumul *Cîntăreața*, ed. I — 1916 și ed. a II-a [1928—1929].
Inclusă în volumul postum de *Nuvele*, apărut în 1952.

Textul se reproduce după ed. a II-a a volumului *Cîntăreața.*

Plictisitoare viață!

Publicată în volumul *Cîntăreața,* ed. I — 1916 și ed. a II-a [1928—1929].
Inclusă în volumul postum de *Nuvele,* apărut în 1952.
Textul este reprodus după ed. a II-a a volumului *Cîntăreața.*

După zece ani

Publicată în *Flacăra,* an. II, nr. 32, 25 mai 1913, p. 250—251.
Retipărită în *Dimineața,* an. X, nr. 3.528, 29 decembrie 1913, p. 1.
Inclusă în volumul *Cîntăreața,* ed. I — 1916 și ed. a II-a [1928—1929].
Textul se reproduce după ed. a II-a a volumului *Cîntăreața.*

Molipsire

Publicată în volumul *Cîntăreața,* ed. I — 1916 și ed. a II-a [1928—1929].
Textul este reprodus după ed. a II-a a volumului *Cîntăreața.*

Frînghia

Publicată în *Dimineața,* an. X, nr. 3.316, 29 mai 1913, p. 1, sub titlul *Obsesiune.*
Retipărită, cu titlul *Frînghia,* în volumul *Cîntăreața,* ed. I — 1916 și ed. a II-a [1928—1929].

Textul se reproduce după ed. a II-a a volumului *Cîntăreața.*

Brățara roșie

Apare în *Flacăra,* an. III, nr. 13, 11 ianuarie 1914, p. 107—108.

Publicată în volumul *Cîntăreața,* ed. I — 1916 și ed. a II-a [1928—1929].

Textul se reproduce după ed. a II-a a volumului *Cîntăreața.*

Școala profesională „Arhiereul Gherasim"

Publicată în *Viitorul,* an. IV, nr. 1006, 24 septembrie 1910, p. 1 ; nr. 1.007, 25 septembrie 1910, p. 1 ; nr. 1.008, 26 septembrie 1910, p. 1 ; nr. 1.009, 27 septembrie 1910, p. 1 ; nr. 1.010, 29 septembrie 1910, p. 1 ; nr. 1.011, 30 septembrie 1910, p. 1 ; nr. 1.012, 1 octombrie 1910, p. 1 ; nr. 1.013, 2 octombrie 1910, p. 1 ; nr. 1.014, 3 octombrie 1910, p. 1—2 ; nr. 1.016, 6 octombrie 1910, p. 1 — la rubrica „Nuvela *Viitorului*".

Apare în volum în 1916. Pe contrapagina copertei interioare a volumului *Petru cel Mare* de Merejkowski (București, Ed. Librăriei „Socec", 1923, tradus de V. Demetrius), e anunțată la „Cărți publicate de d. V. Demetrius" — *„Școala prof. «Episcopul Gherasim»,* nuvele, ediția a III-a (?), editura H. Steinberg". Întrucît însă nu am putut consulta această ediție (probabil, totuși, a II-a), reproducem textul după ed. I a volumului *Școala profesională „Arhiereul Gherasim".*

Dragoste neîmpărtășită

Apare sub titlul *Coșarul,* în *Viața socială,* an. I, nr. 1, februarie 1910, p. 35—52.

Publicată cu titlul definitiv — *Dragoste neîmpărtășită* — în volumul cu același titlu, ed. I — 1919, ed. a II-a [1930—1931] și în *Nuvele alese,* 1925.

Textul se reproduce după ed. a II-a a volumului *Dragoste neîmpărtășită.*

Despre *Dragoste neîmpărtășită,* I. Vinea scrie : „Mediul e studiat de aproape și cu dibăcie. Romanul începe într-o casă cu paturi de închiriat. Cîți cunosc și cîți s-au ocupat de aceste mizerii ale Bucureștilor ? Sîntem ca în azilul de noapte al lui Gorki." [1]

Numărul cîștigător

Publicată în *Dimineața,* an. IX, nr. 3.000, 12 iulie 1912, p. 4.

Retipărită în volumul *Dragoste neîmpărtășită,* ed. I — 1919 și ed. a II-a [1930—1931].

Textul se reproduce după ed. a II-a a volumului *Dragoste neîmpărtășită.*

Într-o scrisoare către V. Demetrius, datată 11.VII.1912 (?), N. N. Beldiceanu scrie :

„Ți-am cetit nuveleta din *Dimineața — Numărul cîștigător* — și-ți strîng cu dragoste mîna pentru ea : e foarte frumoasă.

Scriu vorbele acestea fără să stau o clipă în cumpănă, le scriu din toată inima și, dacă ai fi aici, ți-ar trosni mîna în mîna mea. Ai povestit întîmplarea aceasta, din lumea oamenilor necăjiți, cumpănit, cu

[1] *Adevărul,* an. XXXIII, nr. 11.080, 15 mai 1920, articolul *„Dragoste neîmpărtășită", nuvele de V. Demetrius.*

o minunată înțelegere a sufletului și cu frumuseți pe care nu le-ai căutat, ca să le azvîrli cu gestul cu care azvîrl aurul parveniții ; ci ți-au izvorît singure subt condei și s-au așezat cuminți la locul lor, fără poză, fără să aibă aerul că strigă : «Uitați-vă la noi, cît de frumoase sîntem !», cum par că țipă comparațiile altora." [1]

Furtul de la „Pepenele de aur"

Publicată în *Flacăra*, an. I, nr. 49, 22 septembrie 1912, p. 388—389.

Republicată în volumul *Dragoste neîmpărtășită*, ed. I — 1919 și ed. a II-a [1930—1931].

Inclusă în volumul postum de *Nuvele*, tipărit în 1952.

Textul se reproduce după ed. a II-a a volumului *Dragoste neîmpărtășită*.

Toba percepției

Publicată în *Dimineața*, an. IX, nr. 3.035, 16 august 1912, p. 6.

Retipărită în *Dragoste neîmpărtășită*, ed. I — 1919, și omisă la cea de a doua ediție a acestui volum.

Textul se reproduce după volumul *Dragoste neîmpărtășită*, 1919.

Nuvela este citată în cronica lui Mihail Sadoveanu la volumul *Dragoste neîmpărtășită* printre acele „lucrări pe care le-am cetit cu adevărată plăcere". [2]

[1] Muzeul de literatură română, ms. 3863.
[2] M. Sadoveanu, *Mărturisiri*, 1960, E.S.P.L.A., p. 70—71.

„Vagoanele"

Tipărită în volumul *Dragoste neîmpărtășită*, ed. I — 1919 și ed. a II-a [1930—1931].

Inclusă în volumul postum de *Nuvele*, apărut în 1952.

Textul este reprodus după ed. a II-a a volumului *Dragoste neîmpărtășită*.

Despre această nuvelă M. Sadoveanu scrie în cronica dedicată volumului *Dragoste neîmpărtășită*: „Bucata «*Vagoanele*» zugrăvește cu multă vioiciune oribila atmosferă de amoralitate și inconștiență a unei întregi categorii sociale din capitală" [1]...

Ispășiri

Publicată în *Adevărul literar și artistic*, an. III, nr. 94, 10 septembrie 1922, p. 3.

Retipărită în volumul *Dragoste neîmpărtășită*, ed. a II-a [1930—1931], după care se reproduce textul.

Pentru părerea lumii

Publicată în *Flacăra*, an. IV, nr. 31, 16 mai 1915, p. 302—306.

Retipărită în volumul *Pentru părerea lumii*, 1921, după care se reproduce textul.

Blana

Publicată în *Viața socială*, an. I, nr. 7—8, august-septembrie 1910, p. 39—44.

În același număr al revistei răspund la o anchetă cu privire la necesitatea votului universal C. Dobro-

[1] M. Sadoveanu, *op. cit.*, p. 71.

geanu-Gherea, Ovid Densusianu, P. Istrati, M. Sadoveanu ş.a. Nuvela lui Demetrius pare a avea o oarecare legătură tematică cu problema dezbătută în cadrul anchetei.
Republicată în volumul *Pentru părerea lumii*, 1921, după care se reproduce textul.

30.000 de lei

Publicată în *Viitorul*, an. IV, nr. 963, 5 august 1910, p. 1 ; nr. 964, 6 august 1910, p. 1 ; nr. 965, 7 august 1910, p. 1 ; nr. 966, 8 august 1910, p. 1 ; nr. 967, 9 august 1910, p. 1 ; nr. 968, 11 august 1910, p. 1 ; nr. 969, 12 august 1910, p. 1 ; nr. 970, 13 august 1910, p. 1 ; nr. 971, 14 august 1910, p. 1—2 — la rubrica „Nuvela *Viitorului*".
Retipărită în volumul *Pentru părerea lumii*, 1921, după care se reproduce textul.

Motanul ucigaş

Publicată în 1918, în numărul 1 al colecţiei „Cartea românească", scoasă sub îngrijirea lui Alex. Bucur. În ziarul *Renaşterea*, nr. 39, din 5 august 1918, la rubrica „Cărţi noi", D. Karnabatt declară nepotrivită alegerea acestui scriitor şi a acestei nuvele pentru inaugurarea unei colecţii : „Bietul V. Demetrius ! Lui, care e atît de modest şi muncitor, să i se atribuie asemenea pretenţii ! *Motanul ucigaş* este o nuvelă interesantă, scrisă într-o curată şi expresivă limbă românească. Motani bizari şi asasini au mai ispitit şi pe alţi scriitori, între care pe genialul şi misteriosul Edgar Poe."
În *Scena*, nr. 214 din 13 august 1918, p. 1, V. Demetrius răspunde — cu iritare — prin articolul *La*

d-nul Karnabatt?, enumerîndu-şi lucrările ce-i justifică dreptul de a inaugura o colecţie :

„Am dat publicităţii nu mai puţin de patru volume de versuri şi patru de proză. Între acestea din urmă e şi un roman, *Tinereţea Casandrei*, în care este studiată şi reprezentată mahalaua Bucureştilor, clasa de mici funcţionari, cu lipsa ei de orizont, de năzuinţă sufletească şi cu durerile ei. Am împrăştiat, în reviste şi ziare, nu mai puţin de una sută de nuvele, din care cel puţin cincizeci completează priveliştea de moravuri zugrăvită în roman.

Voi da la iveală, şi însuşi d. Karnabatt le-a anunţat, trei romane, în care întreaga societate românească va fi descrisă."

Republicată în volumul *Pentru părerea lumii*, 1921, după care se reproduce textul.

În mica ceasornicărie

Publicată în *Rampa*, an. II, nr. 400—401, 17 februarie 1913, p. 5—6.

Republicată în volumul *Pentru părerea lumii*, 1921, după care se reproduce textul.

Vagabondul

Publicată în volumul cu acelaşi titlu, *Vagabondul*, ed. I — 1922 şi ed. a II-a — 1936.

Textul se reproduce după ed. a II-a a volumului *Vagabondul*.

Prilejul

Publicată în *Dimineaţa*, an. X, nr. 3.338, 20 iunie 1913, p. 1, cu titlul *Alinarea durerii*.

Republicată în volumul *Vagabondul*, 1922, cu titlul definitiv *Prilejul*; omisă la ed. a II-a a acestui volum.
Textul se reproduce după volumul *Vagabondul*, 1922.

„La urma lui"

Publicată în *Magazinul*, an. IV, nr. 53, iunie 1935, p. 129—138.
Tipărită în volumul *Vagabondul*, 1922, după care se reproduce textul. Omisă la ed. a II-a a acestui volum.

Ultima dragoste

Publicată în *Dimineața*, an. XI, nr. 3.607, 19 martie 1914, p. 1, rubrica „Nuvelele *Dimineții*".
Republicată în volumul *Vagabondul*, ed. I — 1922 și ed. a II-a — 1936.
Textul se reproduce după ed. a II-a a volumului *Vagabondul*.

Poșta la țară

Publicată în *Sburătorul*, an. I, nr. 14, 19 iulie 1919, p. 318—322.
Republicat în volumul *Vagabondul*, ed. I — 1922 și ed. a II-a — 1936.
Textul se reproduce după ed. a II-a a volumului *Vagabondul*.

Hăiticul de lupi

Publicată în *Scena*, an. II, nr. 1, 1 ianuarie 1918, p. 5—6.

Republicată în volumul *Vagabondul*, ed. I — 1922 şi ed. a II-a — 1936.
Inclusă în volumul postum de *Nuvele*, tipărit în 1952.
Textul se reproduce după ed. a II-a a volumului *Vagabondul*.

Iconiţa

Publicată în *Flacăra*, an. III, nr. 31, 17 mai 1914, p. 250—251.
Retipărită în volumul *Vagabondul*, 1922, după care se reproduce textul. Omisă la ed. a II-a a acestui volum.

Şoriceache

Publicată în *Luceafărul*, an. XIII, nr. 5, 1 martie 1914, p. 131—133 ; republicată în *Scena*, an. II, nr. 90, 7 aprilie 1918, p. 5—6.
În volum apare în *Vagabondul*, ed. I — 1922 şi ed. a II-a — 1936 ; în *Nuvele alese*, 1925.
Textul se reproduce după ediţia a II-a a volumului *Vagabondul*.
Schiţa pare inspirată din viaţa prietenei lui Demetrius, Viorica, despre care, în paginile manuscrise aflate la Muzeul de literatură română (cota 3.989), aflăm că era fiica nelegitimă a unui profesor de muzică ce nu a vrut să-şi recunoască fiica.

Norocul cucoanei Frosa

Apare în *Dimineaţa*, an. X, nr. 3.274, 17 aprilie 1912, p. 1, sub titlul *Ochelarii* ; retipărită în acelaşi

ziar, în nr. 6.308, la 2 iunie 1924, cu titlul definitiv *Norocul cucoanei Frosa.*

Este nuvela ce dă titlul volumului apărut în 1926, după care se reproduce textul.

În *Menţiuni critice,* Perpessicius scrie despre *Norocul cucoanei Frosa* :

„Cînd d. Demetrius vrea să inventeze o anecdotă pentru noi şi pentru înţelegerea cea de toate zilele, atunci din fapte diverse scoate pagini de un excelent comic. Aşa e în chiar nuvela liminară, *Norocul cucoanei Frosa,* acea adorabilă imagine a bătrînei maniace care nu pleacă la biserică pînă nu-şi vizitează toţi vecinii, bună de gură, ahtiată de taifas şi cafea, dar primită peste tot cu felurite rezerve, ce se îmbufnează, dar nu se supără, îşi pierde cheia de la casă, o găseşte, ca să rătăcească apoi ochelarii, s-o pornească într-o nouă explorare după ei, pentru ca, în cele din urmă, să nu mai poată ceti gazeta, pentru că, uitucă şi distrată, înfăşurase în ea o pereche de ciorapi de lînă pe care-i dusese la o prietenă. Sînt lucruri mici, fără mari intenţii, surprinse şi povestite, film de mediocră existenţă, în transcrierea căreia, însă, d. Demetrius pune o simplitate şi o caracterizare de caustică apă tare." [1]

S l u j b a ş

Publicată în *Dimineaţa,* an. IX, nr. 2.978, 20 iunie 1912, p. 4, sub titlul *Fostul cojocar.*

Retipărită, cu titlul *Slujbaş,* în volumul *Norocul cucoanei Frosa,* 1926, după care se reproduce textul.

[1] *Menţiuni critice,* I, 1928, Editura literară a Casei Şcoalelor, p. 267—268.

Mici despoți

Publicată în *Flacăra*, an. IV, nr. 3—4, 8 noiembrie 1914, p. 18—19; republicată în *Universul literar*, an. XXXVI, nr. 39, 7 noiembrie 1920, p. 611—613.
Retipărită în volumul *Norocul cucoanei Frosa*, 1926, după care se reproduce textul.

Tată

Publicată în volumul *Norocul cucoanei Frosa*, 1926, după care se reproduce textul.

Întîrziatul

Publicată — sub titlul *Gelos de viitor* — în *Viitorul*, an. IV, nr. 864, 14 aprilie 1910, p. 1—2, și în nr. 865, 15 aprilie 1910, p. 1—2 — la rubrica „Nuvela".
Retipărită, cu titlul definitiv *Întîrziatul*, în volumul *Norocul cucoanei Frosa*, 1926, după care se reproduce textul.
După Perpessicius[1], *Întîrziatul*, „romanul unui funcționar vîrstnic, ce nu se poate decide să se însoare cu fata șefului său ierarhic", este „nuvela cea mai închegată și mai bine condusă" din volumul *Norocul cucoanei Frosa*.

Cîntecul

Publicată în *Flacăra*, an. IV, nr. 34, 6 iunie 1915, p. 343—345.
Retipărită în volumul *Norocul cucoanei Frosa*, 1926, după care se reproduce textul.

[1] Perpessicius, *op. cit.*, p. 268.

Inclusă în volumul postum de *Nuvele*, apărut în 1952.

Despre *Cîntecul*, Perpessicius scrie: „...volumul se încheie cu o schiță de aceeași bună calitate — *Cîntecul*. O lume de nevoiași locatari își trăiește minima ei importanță, cu dușmănii și ciudățenii, ca, de pildă, Drăgan, paracliserul ce obișnuia să tragă tabac, strănuta, și care, foarte simțitor la urările de bine ale vecinilor, nu mai vorbește cu Vasile Cîrstea, cu care se înțelesese multă vreme frățește, pentru că acela «se făcuse surd la patru strănuturi». Și lumea asta își deapănă ceasurile pînă la ceasul de seară, cînd o privighetoare, aciuată în nucul adumbros al proprietarului, își începe cîntecul și-i înfrățește pe toți, indiferenți sau dușmani, în numele aceleiași admirații pentru «pianul acela de cristal și de aur» al privighetoarei. D. Demetrius nimerește, în astfel de cazuri, la adevărata sursă de creație poetică și atunci comentariile sale se eclipsează de lumina din text". [1]

Banul de aramă

Publicată în *Dimineața*, an. IX, nr. 2.993, 5 iulie 1912, p. 4, rubrica „Nuvelele *Dimineței*", după care se reproduce textul.

Eliminarea

Publicată în *Flacăra*, an. I, nr. 46, 1 septembrie 1912, p. 564—565, sub titlul *Lacrimile lui Mandache*; retipărită cu titlul *Eliminarea*, în *Dimineața*, an. X, nr. 3.252, 25 martie 1913, p. 1, rubrica „Nuvelele *Dimineței*", după care se reproduce textul.

[1] Perpessicius, *op. cit.*, p. 268.

Cărătorul de apă

Publicată în *Adevărul literar și artistic*, an. I, nr. 1, 28 noiembrie 1920, p. 3.
Inclusă în volumul postum *Nuvele*, 1952.
Reproducem textul după un exemplar din *Adevărul literar și artistic*, revăzut de autor după publicare, aflat în posesia scriitoarei Lucia Demetrius.

*Lada brașoveneasc*ă

Publicată în *Adevărul literar și artistic*, an. II, nr. 10, 30 ianuarie 1921, p. 2.
Retipărită în *Almanahul ziarelor „Adevărul" și „Dimineața"*, 1934, p. 153—162.
Apare — tradusă în limba franceză de către Sarina Cassvan — în volumul antologic *Contes roumains d'écrivains contemporains*, Paris, 1931, sub titlul *Le grand coffre de Brashov*.
Textul se reproduce după manuscrisul și paginile dactilografiate, corectate de autor, aflate în posesia scriitoarei Lucia Demetrius.
Manuscrisul reprezintă o formă revăzută a versiunii tipărite anterior în reviste. Semnalăm schimbarea numelui personajului principal din Pandele (cum apărea în versiunile tipărite) în Tudose (poate pentru a fi mai evidentă încadrarea lui în familia „avarilor").

O pereche de oameni

Publicată în *Adevărul literar și artistic*, an. II, nr. 22, 24 aprilie 1921, p. 1—2.
Inclusă în volumul postum *Nuvele*, 1952.
Reproducem textul din *Adevărul literar și artistic*, după exemplarul revăzut de autor ulterior publicării (aflat în posesia scriitoarei Lucia Demetrius).

Visul cucoanei Sofia

Publicată în *Adevărul literar și artistic,* an. III, februarie 1922. Retipărită în *Universul,* an. LVI, nr. 158, 12 iunie 1939, p. 4, după care se reproduce textul.

Într-o zi de mai

Publicată în *Adevărul literar și artistic,* an. III, nr. 70, 26 martie 1922, p. 1.
Inclusă în volumul postum *Nuvele,* 1952.
Textul se reproduce după manuscrisul aflat în posesia fiicei scriitorului, manuscris ce reprezintă o formă revăzută a versiunii publicate.

CUPRINSUL

Prefaţă V

Notă asupra ediţiei LXII

PUTEREA VRAJILOR ŞI ALTE NUVELE (1913)

Dragoste de înger 3

Lupii 10

Viaţa felurită a lui Marcu Ştiubei 16

Jalba buciumenilor 35

Fluturele 51

CINTAREAŢA (1916)

Cîntăreaţa 57

Motanul la sac 63

Trufie 68

Plictisitoare viaţă ! 88

După zece ani 91

Molipsire 96

Frînghia 101

Brăţara roşie 104

ŞCOALA PROFESIONALĂ „ARHIEREUL GHERASIM" (1916)

Şcoala profesională „Arhiereul Gherasim" 111

DRAGOSTE NEÎMPĂRTĂŞITĂ (1919)

Dragoste neîmpărtăşită 147

Numărul cîştigător 168

Furtul de la „Pepenele de aur" 174

Toba percepției 178
„Vagoanele“ 182
Ispășiri 194

PENTRU PĂREREA LUMII (1921)

Pentru părerea lumii 205
Blana 217
30.000 de lei 224
Motanul ucigaș 253
În mica ceasornicărie 268

VAGABONDUL (1922)

Vagabondul 275
Prilejul 280
„La urma lui“ 284
Ultima dragoste 289
Poșta la țară 293
Hăiticul de lupi 299
Iconița 310
Șoriceache 313

NOROCUL CUCOANEI FROSA (1926)

Norocul cucoanei Frosa 323
Slujbaș 328
Mici despoți 332
Tată 338
Întîrziatul 342
Cîntecul 356

DIN PERIODICE

Banul de aramă 363
Eliminarea 366
Cărătorul de apă 370

Lada braşovenească 376
O pereche de oameni 383
Visul cucoanei Sofia 388
Într-o zi de mai 392

Note 399

Redactor responsabil : GHEORGHE ZARAFU
Tehnoredactor : IDA MARCUS

Dat la cules 22.08.1966. Bun de tipar 17.12.1966. Apărut 1967. Tiraj 6660 ex. Broşate 5590 ex. Legate 1/3 1070 ex. Hîrtie tipar înalt tip B de 63 glm². Format 540×840/16. Coli ed. 24,64. Coli tipar 30,5 A. nr. 6981/1966. C.Z. pentru bibliotecile mari 8 R. C.Z. pentru bibliotecile mici 8 R—O.

Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918",
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, Bucureşti,
Republica Socialistă România.
Comanda nr. 3786

V. DEMETRIUS
scrieri alese